

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМ. І. КРИП'ЯКЕВИЧА

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМ. І. КРИП'ЯКЕВИЧА
ІНСТИТУТ НАРОДОЗНАВСТВА

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ПАСІЦЬКА ОКСАНА ІГОРІВНА

УДК: 94:33(477.83/.86:=161.2)“1919/1939”

ДИСЕРТАЦІЯ
**СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ
УКРАЇНЦІВ ГАЛИЧИНИ
(1919–1939)**

07.00.01 – Історія України
07.00.02 – Всесвітня історія

Подається на здобуття наукового ступеня *доктора історичних наук*

Дисертація містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на
відповідне джерело
_____ О. І. Пасіцька

Науковий консультант:
Патер Іван Григорович,
доктор історичних наук, професор

Львів – 2019

АНОТАЦІЯ

Пасіцька О. І. Соціально-економічна діяльність українців Галичини (1919–1939). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальностями 07.00.01 – історія України, 07.00.02 – всесвітня історія. – Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Інститут народознавства НАН України.

Дисертація присвячена комплексному аналізу економічної діяльності української спільноти Галичини міжвоєнного періоду як цілісного явища. Робота підготовлена на основі аналізу архівних матеріалів, періодичних та статистичних видань, спогадів та досягнень сучасної історіографії.

В праці проаналізовано етнодемографічні процеси та соціальну структуру населення Галичини, визначено економічний потенціал галицького краю. З'ясовано, що Галичина упродовж століть вирізнялася не лише культурними, а економічними особливостями та національним розмаїттям. Місце Галичини у європейській економічній кон'юктурі визначали такі фактори: сільськогосподарське та промислове виробництво, торговельний баланс, концентрація іноземних інвестицій, джерело сировини, фахова робоча сила тощо. Галичина славилася експортом дерева, сільськогосподарської продукції, а завдяки природним ресурсам та розвитку нафтового промислу асоціювалася з багатою на нафтові родовища Каліфорнією. Усвідомлення, що складовою політичної самостійності є господарська самоорганізованість, стало поштовхом до активної участі українців в соціально-економічній сфері, а економічні проблеми знайшли своє віддзеркалення у програмах українських політичних партій та організацій.

У 20–30-х роках ХХ ст. феноменом господарської активності українців була кооперація, яка мала національно-економічний характер. Кооперативний рух в Галичині розвивався під впливом європейських кооперативних ідей, зокрема німецького законодавства. Професійно-

новаторською діяльністю у спілчанському русі визначалися Василь Нагірний, Кость Левицький, Теофіл Кормош, Степан Федак, Остап Нижанківський, Юліан Павликовський, Євген Олесницький. Вони створили мережу фінансово-кредитних, споживчих, закупівельно-збутових, виробничих кооперативів, серед яких чільне місце займали “Народна торгівля”, “Центросоюз”, “Маслосоюз”, “Центробанк”, “Суспільний промисл”. Товариство “Сільський господар” представляло інтереси сільських господарів на практичному та теоретичному рівнях. Кооперація стала прикладом соціальної мобілізації українців у період післявоєнної розрухи, політичної та економічної нестабільності Польської держави.

Прослідковано, що українці реалізували себе у розвитку приватного бізнесу та створили організаційні форми підприємництва. “Підприємливі люди” об’єднувалися у різноманітні соціально-професійні організації: товариство українських ремісників, промисловців і торговців “Зоря”, Союз українських купців і промисловців, Товариство українських кооператорів, які працювали не лише в професійному, а й організаційному та культурно-освітньому напрямках. Яскравими представниками українського бізнес-середовища були Іван Левинський, Михайло Хамула, Іван Тиктор, Климентина Авдикович, Олена Левицька, Брилинські, які працювали в умовах відсутності державної підтримки, запеклої конкуренції з польськими та єврейськими підприємцями. Завдяки успішним бізнесовим проектам Львів асоціювали з промислово-розвиненими європейськими містами та називали “Українським Манчестером”.

Розглянуто теоретичні та практичні аспекти соціально-економічної доктрини ГКЦ, насамперед її господарську складову, організаційно-підприємницьку та меценатську діяльність митрополита Андрея Шептицького, Т. Войнаровського та інших священнослужителів. Соціально-економічна доктрина ГКЦ формувалася на основі папських енциклік, які поширювали ідею господарської організації населення, справедливості та приватної власності. Аргументовано, що активним учасником економічного

розвитку Галичини була ГКЦ як великий землевласник, а священнослужителі – як економісти, підприємці, кооператори та меценати. ГКЦ впливала на формування економічної культури населення, а митрополит Андрей Шептицький був теоретиком і практиком соціально-економічної доктрини Церкви. Завдяки довіреним особам він налагодив ефективну фінансово-господарську діяльність митрополії, представляв інтереси кооператорів, приватних підприємців та був зразковим меценатом.

Проаналізовано стан економічної освіти в Галичині в контексті світового досвіду та українських реалій. Українське професійне шкільництво в Галичині мало приватний характер та формувалося з ремісничо-промислових, торгово-кооперативних, агротехнічних шкіл. Створенням та діяльністю економічних навчальних закладів займалися: “Просвіта”, “Рідна школа”, а також економічні установи та організації, як-от РСУК, “Маслосоюз”, “Сільський господар”, “Труд” тощо. В освітньо-економічній сфері працювали непересічні педагоги та економісти, зокрема Денис Коренець, Ілля Витанович, Карло Коберський, Михайло Холевчук, Віктор Доманицький, Євген Храпливий тощо. З середини 1930-х років набула популярності кооперативна підготовка молоді, почав функціонувати перший державний український фаховий ліцей у Черниці. Роль української вищої освітньо-наукової установи виконувала УГА в Подєбрадах.

Досліджено виставковий бізнес як суспільний резонанс економічної діяльності. Виставкові заходи проводилися на державному та національному рівнях. Українці організовували національні сільськогосподарські, промислово-ремісничі, технічні, книжкові виставкові заходи під гаслом “Свій до свого по своє”. Галицькі українці у складних політичних та економічних умовах зуміли сформувати національну соціально-господарську платформу, яка стала складовою національного самозбереження.

Ключові слова: українці, Галичина, кооперація, приватне підприємництво, економіка, господарська діяльність, соціум, фахові школи.

ANNOTATION

Pasitska O. I. Social and Economic Activity of the Ukrainians of Galicia in the 1919–1939. – Manuscript.

Doctoral dissertation to obtain a PhD Degree in History within the following specialisations 07.00.01 – History of Ukraine, 07.00.02 – World History. – I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies, NAS of Ukraine, Ethnology Institute of NAS of Ukraine.

The dissertation provides a comprehensive analysis of the economic activity of the Ukrainian community of Galicia in the interwar period, presenting it as a complex phenomenon. The work is based on the analysis of archival materials, periodicals, statistical publications, memoirs and findings of the modern historiography.

The research analyses ethnical and demographic processes as well as social structure of the population of Galicia, with the aim to outline the economic potential of the Galician region. It has been discovered that for centuries Galicia was notable not only for its cultural heritage but also for its national diversity and distinctive economic features. The place of Galicia in the European economic environment was determined by the following factors: agricultural and industrial production, trade balance, rate of foreign investments, source of raw materials, professional workforce, etc. Galicia was famous for exporting timber, agricultural products, and, due to being rich in natural resources and the development of oil industry, was associated with California which had rich oil fields. Having realized that economic self-organization is an essential component of the political autonomy, the Ukrainians got impetus to actively participate in the social and economic life. What is more, economic problems had started to be paid attention to when drawing up the programmes of the Ukrainian political parties and organizations.

In the 20–30 s of the 20th century, a distinctive feature of economic activity of the Ukrainians was cooperation, which had national and economic significance. The cooperative movement in Galicia developed under the influence of European

cooperative ideas, in particular German law. Vasyl Nahirnyi, Kost Levytskyi, Teofil Kormosh, Stepan Fedak, Ostap Nyzhankivskyi, Yulian Pavlykovskyi and Yevhen Olesnytskyi are known for being highly professional and innovative when shaping the cooperative movement. They created a network of funding and financing, consumer, purchasing and production cooperatives, among which the leading role was played by the “National Trade”, “Tsentrosoiuz” (“Central Union”), “Maslosoiuz” (“Butter Union”), “Tsentrobank” (“Central Bank”) and “Community Trade”. The “Silskyi Hospodar” (“Farmer”) cooperative represented the interests of the farmers on practical and formal levels. The cooperation became an example of the social mobilization of the Ukrainians in the period of post-war destruction, political and economic instability of the Polish state.

The research shows that the Ukrainians had succeeded in development of private businesses and created different organizational forms of entrepreneurship. “Entrepreneurial people” united into various social and professional organizations: the Association of Ukrainian craftsmen, entrepreneurs and traders “Zoria”, the Union of Ukrainian merchants and entrepreneurs, the Association of Ukrainian Cooperators. They worked not only in professional, but also in organizational, cultural and educational directions. The most prominent representatives of the Ukrainian business environment were Ivan Levynskyi, Mykhailo Khamula, Ivan Tyktor, Klymentyna Avdykovich, Olena Levytska and Brylynski, who worked in spite of the absence of governmental support, and despite the fierce competition with Polish and Jewish entrepreneurs. Taken into account successful business projects, Lviv used to be associated with industrially developed European cities and was called “Ukrainian Manchester”.

The theoretical and practical aspects of the socio-economic doctrine of Greek Catholic Church have been considered – first of all, its economic component, organizational-entrepreneurial and patronage activities of Metropolitan Andrey Sheptytskyi, T. Voinarovskyi and other clergy. The socio-economic doctrine of Greek Catholic Church was formed on the basis of papal encyclicals, which spread the idea of economic organization of the population as well as the ideas of justice

and private property. It is argued that Greek Catholic Church actively contributed to the economic development of Galicia, as it was a large landowner; also, among the members of the clergy there were economists, entrepreneurs, cooperators and philanthropists. Greek Catholic Church influenced the formation of the economic culture of the population, and Metropolitan Andrey Sheptytskyi was a theorist and practitioner of the socio-economic doctrine of the Church. Thanks to like-minded people he trusted to, Andrey Sheptytskyi established an efficient financial and economic work of the metropolis, represented the interests of co-operators and private entrepreneurs, which had made him an exemplary philanthropist.

The state of the economic education in Galicia in the context of both world experience and Ukrainian realities has been analysed. Ukrainian vocational schools in Galicia were mainly private and were formed on the basis of trading and commercial schools, cooperative schools, and agro-technical schools. The following organizations were responsible for establishment and maintenance of the economic educational institutions: “Prosvita” (“Enlightenment”), “Ridna Shkola” (“Native School”), as well as economic institutions and organizations, such as Revision Union of Ukrainian Cooperatives, “Maslosoiuz” (“Butter Union”), “Silskyi Hospodar” (“Farmer”), “Trud” (“Labour”), etc. Numerous educationalists and economists, including Denys Korenets, Illia Vytanovych, Karlo Koberskyi, Mykhailo Kholevchuk, Viktor Domanytskyi, Yevhen Khraplyvyi and others, had worked in the educational and economic spheres. In the mid-1930s, cooperative training for young people had become really popular and the first Ukrainian state Lyceum was opened in Chernytsi. The Ukrainian Husbandry Academy in Poděbrady played the role of the Ukrainian higher educational institution.

Exhibition business, viewed as a public response to economic activity, has been investigated. Exhibitions were held at the national and state levels. The Ukrainians organized national agricultural, industrial, handicraft, technical, book exhibition events under the slogan “Buy from a local, buy local, be local” (“Svii do svoho po svoie”).

The Ukrainians of Galicia, being in difficult political and economic conditions, were able to form a national socio-economic platform that had become a part of the national self-preservation.

Key words: the Ukrainians, Galicia, cooperation, private entrepreneurship, economy, economic activity, society, vocational schools.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. *Пасіцька О.* “Львівський Манчестер” і “Галицька Каліфорнія”: соціально-економічна діяльність українців Галичини (20–30-ті роки ХХ ст.): Монографія. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2019. – 572 с. – 46,11 друк. арк. ISBN 978-617-7527-44-1.

2. *Пасіцька О.* Львів і львів’яни: український соціум та промисел (20–30-ті роки ХХ ст.): монографія. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2014. – 400 с. – 25 друк. арк. ISBN 978-966-02-7300-9.

3. *Пасіцька О.* Львівська “Зоря” – товариство українських ремісників, промисловців і торговців (1884–1939): історичний нарис. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2013. – 88 с. – 5,5 друк. арк. ISBN 978-966-02-6650-6.

4. *Пасіцька О.* Інституційно-організаційні форми українського приватного підприємництва // Взаємодія інституцій держави та громадянського суспільства в Україні: західні землі (кінець ХХ – початок ХХІ ст.): колективна монографія / [відп. ред. Ігор Соляр]; Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича. – Львів, 2017. – 748 с.

5. *Пасіцька О.* Етнодемографічні процеси населення Львівського повіту у 1920–1930-х роках ХХ ст. // *Wieki Stare i Nowe / pod red. M. Fica i R. Kaczmarka.* – Katowice: Wyd-wo Uniwersytetu Śląskiego, 2012. – Tom specjalny: *Ludzie i elity pogranicza.* – S. 75–85.

6. *Пасіцька О.* Український промисел Львова у 1920–1930-х рр. // Новітня доба / [відп. ред. Ігор Соляр]; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича. – Львів, 2013. – Вип. 1. – С. 52–59.

7. *Пасіцька О.* Етнічний склад населення Львівського повіту у 20-х роках ХХ ст. // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 21: Ювілейний збірник на пошану Богдана Якимовича / НАН України,

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича [гол. ред. кол. М. Литвин; упоряд. О. Седляр, Н. Кобрин]. – Львів, 2012. – С. 595–601.

8. *Пасіцька О.* Товариство “Українська ремісничо-промислова бурса” у Львові (1898–1939) // Вісник Львівської комерційної академії / гол. ред. С. Д. Гелей. Серія – гуманітарні науки. – Львів, 2014. – Вип. 12. – С. 87–93.

9. *Пасіцька О.* Професійне та естетичне виховання галицької молоді в українських ремісничо-промислових бурсах Львова упродовж кінця ХІХ ст. – 20–30 рр. ХХ ст. / гол. ред. Н. Г. Ничкало // Педагогіка і психологія професійної освіти: науково-методичний журнал . – Львів, 2014. – №. 4. – С. 265–272.

10. *Пасіцька О.* Історія тернопільської фабрики “Калина” (1910–1939 рр.) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. – Вип. 2. – Ч. 1. – С. 123–127.

11. *Пасіцька О.* Андрей Шептицький у контексті суспільно-економічного розвитку Галичини 20–30-х років ХХ ст. // Науковий вісник Івано-Франківського Богословського університету УГКЦ “Добрий Пастир”. Богослов’я / Гол. ред. Р. А. Горбань. – Івано-Франківськ: ІФБУ, 2015. – Вип. 8: до 150-річчя від дня народження митрополита Андрея Шептицького / відп. ред. О. І. Єгрешій. – С. 71–77.

12. *Пасіцька О.* Морально-етичне та естетичне виховання української молоді у професійних організаціях Львова у 20–30-х роках ХХ ст. // Етичне та естетичне у людському світовідношенні (Тези Міжнародної наукової конференції “ХХVІІ Читання, присвячені пам’яті засновника Львівсько-Варшавської філософської школи Казимира Твардовського”, 11–12 лютого 2015 року) / Відп. ред. В. Л. Петрушенко. – Львів : “Ліга-Прес”, 2015. – С. 216–218.

13. *Пасіцька О.* Історико-політичний та соціально-економічний аспекти діяльності кооперативу “Будучність” у Тернополі в першій третині ХХ ст. //

Вісник Львівської комерційної академії. Серія – Гуманітарні науки. – Львів : Вид-во Львівської комерційної академії, 2015. – Вип. 13. – С. 150–154.

14. *Пасіцька О.* Релігійне виховання в ремісничих та робітничих організаціях Львова у 1920–1930-х рр. // Історія релігій: науковий щорічник / упоряд. О. Киричук, М. Омельчук, І. Орлевич. – Львів : “Логос” , 2015. – Книга I. – С. 359–363.

15. *Пасіцька О.* Тернопільський кооператив “Будучність” в контексті розвитку тютюнового та паперового промислів у Галичині в першій третині ХХ ст. // Україна-Європа-Світ. Тернопіль // Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л.М.Олексієвець. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2015. Вип. 16. – У 2 ч. – Ч. 2. – С. 102–107.

16. *Пасіцька О.* Особливості соціальної структури населення Галичини у 20–30-х роках ХХ ст.: методологічний та теоретичний аспекти // International Scientific-Practical Conference Actual questions and problems of development of social sciences: Conference Proceeding. – Kielce : Holy cross university, 2016. – S. 47–49.

17. *Пасіцька О.* “Український Манчестер”: невідома сторінка соціально-економічної історії Львова // Карпатський край: наукові студії з історії, культури, туризму. – Івано-Франківськ, 2016. – Вип. 1(8). – С. 92–98.

18. *Пасіцька О.* Жінка-підприємець у галицькому суспільстві у 20–30-х роках ХХ ст. // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції “Антропний принцип в контексті актуальних проблем філософії науки”. – . Львів: Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, 2016. – С. 186–188.

19. *Пасіцька О.* Українські політичні партії та громадські організації Галичини: від політичних впливів до співпраці // Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість [відп. ред. М. Литвин]; Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2016. – Вип. 9. – С. 69–77.

20. *Пасіцька О.* Вплив митрополита Андрея Шептицького на господарське життя галицьких українців (кінець XIX – перша третина XX ст.) // “Гілея”: науковий вісник. Збірник наукових праць / гол. ред В. М. Вашкевич. – Київ : Видавництво “Гілея”, 2016. – Вип. 105 (2). – С. 31–35.

21. *Пасіцька О.* Приватне підприємництво у Галичині (друга половина XIX – перша третина XX ст.): європейський досвід та українські реалії // Матеріали науково-практичної конференції “Культурна спадщина нафтової столиці Передкарпаття”. – Львів: НВФ “Карти й Атласи”, 2017. – С. 17–19.

22. *Пасіцька О.* Міжнародний ярмарок “Східні торги” у Львові (20–30-ті роки XX ст.): світовий досвід та українські реалії // Тези XI міжнародної наукової конференції “Історія торгівлі, податків та мита”. – Київ : Інститут історії України НАН України, Університет митної справи та фінансів, 2017. – С. 103–104.

23. *Пасицкая О.* Международная ярмарка “Восточные торги” во Львове (20-30-е гг. XX в.): мировой опыт и местные реалии / гл. ред. Зеновьев В. П. // Вестник Томского государственного университета. – 2018. – № 430. – С. 107–109.

24. *Пасіцька О.* Економічна освіта у Галичині першої третини XX ст.: світовий досвід // “Економічні, політичні та культурологічні аспекти європейської інтеграції України в умовах нових глобалізаційних викликів”: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної. – Ужгород: Видавничий дім “Гельветика”, 2018. – С. 82–85.

25. *Пасіцька О.* Вплив Греко-католицької церкви на економічну свідомість населення Галичини (друга половина XIX – перша половина XX ст.) // Свідомість, мозок, мова: актуальні проблеми та міждисциплінарні досягнення: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції. – Львів, 2018. – С. 179-181.

26. *Пасіцька О.* Розвиток агротехнічної освіти в Західній Україні та в еміграції у першій третині XX ст. // Virtus: Scientific Journal / Editor-in-Chief М. А. Zhurba. – March № 22, Part 2, 2018. – Pp. 85–90.

27. *Пасіцька О.* Фалеристичні пам'ятки товариства “Зоря” у Львові в 1884–1939 рр. / Пахолко С., Пасіцька О., Мартин О. // Нумізматика і фалеристика. – №1 (85) січень-березень 2018. – С. 19–21.

28. *Пасіцька О.* Економічне питання у програмах українських політичних партій та організацій Галичини кінця ХІХ – першої третина ХХ ст. // Гілея: науковий вісник. – Київ : Видавництво “Гілея”, 2019. – Вип. 141 (2). Ч. 1. Історичні науки. – С. 131–137.

29. *Пасіцька О.* Участь українців Галичини у місцевих та світових виставках народного мистецтва у 20–30-х роках ХХ ст. // *Virtus: Scientific Journal* / Editor-in-Chief M. A. Zhurba. – January № 22, Part 2, 2019. – Pp. 227–230.

30. *Пасіцька О.* Розвиток нафтового бізнесу в Галичині: від “нафтової столиці Європи” до кризи “галицької Каліфорнії” // Гілея: науковий вісник. – Київ: Видавництво “Гілея”, 2019. – Вип. 142 (№3). Ч. 1. Історичні науки. – 118-122.

31. *Пасіцька О.* Підприємницька діяльність галицьких жінок у першій третині ХХ ст. // Молодий вчений. – Херсон : видавничий дім “Гельветика”, 2019. – № 5 (69). – С. 89–93.

32. *Pasitska O.* Polish tobacco monopoly in 1919–1939: origins and development // *Evropský politický a právní diskurz* / – Praha, 2017. – Svazek 4. – Vyd. 1. – Pp. 97–102.

33. *Pasitska O.* The tobacco monopoly: the world and domestic experience // “EUREKA : Social and Humanities / Editor-in-chief A. Brzozowska. – Tallin, 2017. – Vol. 1(7). – Pp. 31–35.

Публікації, які додатково відображають результати дослідження:

34. *Пасіцька О.* Культурно-освітня діяльність українських робітничих організацій Галичини у 1920–1930-х рр. // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 23 / [гол. редколегії Микола

Литвин]. НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2013. – С. 475–484.

35. *Пасіцька О.* Умови праці львівських робітників та їх правове регулювання у 1920–1930 -х рр. // Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка / гол. ред. Н. Скотна. – Дрогобич : Видавничий відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2013. – Вип. 32 : Історія. – С. 32–46.

36. *Пасіцька О.* Святкування роковин Шевченка в українських ремісничих та робітничих організаціях Львова у 1920–1930-их роках // З історії західноукраїнських земель / [гол. редколегії Микола Литвин]; Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2013. – Вип. 9. – С. 124–132.

37. *Пасіцька О.* Товариство українських греко-католицьких робітниць “Будучність” під покровом Пречистої Діви Марії (1929–1939) // Історія релігій в Україні: науковий щорічник / упоряд. О. Киричук, О. Омельчук, І. Орлевич. – Львів : Інститут релігієзнавства – філія Львівського музею історії релігії; вид-во “Логос”, 2013. – Книга 1: Історія. – С. 670–675.

38. *Пасіцька О.* Підготовка робітничих кадрів в українських фахових школах Львова у 1920–1930-х рр. // Слов'янський вісник : збірник наукових праць. Серія “Історичні та політичні науки” / Рівненський державний гуманітарний університет, Рівненський інститут слов'янознавства Київського славістичного університету [гол. ред. Б. М. Юськів]. – Вип. 16. – Рівне, 2013. – С. 46–50.

39. *Пасіцька О.* Тарас Шевченко в культурній пам'яті галицьких українців наприкінці ХІХ–першій третині ХХ ст. // Тарас Шевченко: Апостол правди і науки: матеріали Міжнародної наукової конференції. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2015. – С. 305–314.

ЗМІСТ

Перелік скорочень	17
ВСТУП	19
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЧНО-ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ ОГЛЯД	25
1.1. Історіографічний огляд проблеми	25
1.2. Джерелознавча база дослідження	41
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	53
РОЗДІЛ 3. ЕТНОСОЦІАЛЬНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ВИМІРИ ГАЛИЧИНИ	68
3.1. Етнодемографічні процеси, зайнятість та соціальна структура населення	68
3.2. Галичина в європейській економічній кон'юктурі	76
3.3. Економічне питання у програмах українських політичних партій	99
РОЗДІЛ 4. КООПЕРАЦІЯ ЯК СОЦІАЛЬНА МОБІЛІЗАЦІЯ	120
4.1. Особливості розвитку української кооперації	120
4.2. “Народна торгівля” – представниця споживчої кооперації	139
4.3. Громадсько-агрономічна діяльність товариства “Сільський господар”	147
4.4. Історико-економічний аспект діяльності фінансово-кредитних установ	161
4.5. Виробничий кооператив “Будучність”: соціально-економічний аналіз	181
РОЗДІЛ 5. РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО ПРИВАТНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА	190
5.1. Організаційна форма підприємництва	190
5.2. Стан та особливості розвитку приватного бізнесу	206
5.3. Підприємницька діяльність галицьких жінок	226

РОЗДІЛ 6. СОЦІАЛЬНА ТА ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ	237
6.1. Соціально-економічна доктрина	237
6.2. Господарська діяльність ГКЦ	246
6.3. ГКЦ як учасник економічних процесів	255
6.4. Організаційно-підприємницька діяльність Андрея Шептицького та інших священнослужителів	268
РОЗДІЛ 7. ФАХОВА ОСВІТА ЯК ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ	286
7.1. Світовий досвід та українські реалії розвитку професійної освіти	286
7.2. Створення та розвиток ремісничо-промислових доповнюючих шкіл	302
7.3. Діяльність торговельно-кооперативних навчальних закладів	312
7.4. Підготовка агрофахівців у Галичині та Подєбрадах	331
РОЗДІЛ 8. ВИСТАВКОВИЙ БІЗНЕС ЯК СУСПІЛЬНИЙ РЕЗОНАНС ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	341
8.1. Міжнародний ярмарок “Східні торги” у Львові:	341
8.2. Сільськогосподарські виставково-ярмаркові заходи	348
8.3. Промислово-технічні виставки	360
8.4. Участь українців у краєвих та світових виставках народного мистецтва	375
8.5. Розвиток книжкової індустрії	385
ВИСНОВКИ	391
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	398
ДОДАТКИ	516

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

ГКЦ – Греко-католицька церква
ЗБГ – Земельний банк гіпотечний
ЗУНР – Західно-Українська Народна Республіка
ІАП – Інспекторат агрономічної праці
КІР – Кооператив інженерських робіт
КПЗУ – Комуністична партія Західної України
КПП – Комуністична партія Польщі
КРУП – Комісія розбудови українського промислу
КСК – Краєвий союз кредитовий
КТС – Краєвий торговельний союз
ЛШО – Львівський шкільний округ
МСК – Міщанський союз кредитовий
НОУЛ – Народна організація українців Львова
НТШ – Наукове товариство ім. Шевченка
ОУН – Організація українських націоналістів
ОСК – Окружний союз кооперативів
ПДУВ – Польська дирекція убезпечень взаємних
ППС – Польська партія соціалістична
ПСК – Повітовий союз кооперативів
РРС – Руський ревізійний союз
РСУК – Ревізійний союз українських кооперативів
РУРП – Русько-українська радикальна партія
ССЖ – Союз скандинавських жінок
СУКіП – Союз українських купців і промисловців
ТУК – Товариство українських кооператорів
УВО – Українська військова організація
УГА – Українська галицька армія
УГА – Українська господарська академія
УНДО – Українське національно-демократичне об'єднання

УНДП – Українська національно-демократична партія
УНТП – Українська народно-трудова партія
УПА – Українська повстанська армія
УПП – Українська партія праці
УПТ – Українське педагогічне товариство
УСДП – Українська соціал-демократична партія
УСО – Українське селянське об'єднання
УСРП – Українська соціалістична радикальна партія
УСРР – Українська Соціалістична Радянська Республіка
УСС – Українські січові стрільці
УТГІ – Український технічний господарський інститут
УТТ – Українське технічне товариство
УФОТО – Українське фотографічне товариство
ФНС – Фронт національної єдності
ЦК – Центральний комітет
PEN – Polski Eksport Naftowy

ВСТУП

Актуальність теми. Досвід державотворення України спонукає до осмислення цього процесу у різних аспектах, узагальнення методів та засобів реалізації етносоціальної та економічної політики, аналізу геополітичних умов формування окремих регіонів, виокремлення соціально-економічних особливостей на регіональному рівні, потребує уваги як з боку державних структур, так і соціогуманітарних наук.

Соціально-економічна модель українського суспільства формувалася століттями під впливом місцевих та світових особливостей, відповідно до нових реалій та викликів. Історичний досвід національного господарського руху та його регіональні аспекти є складовими модерних ринкових перетворень. Важливою сторінкою національного господарського життя став економічний розвиток Галичини 20–30-х років ХХ ст. Перебуваючи у складі Польщі, українці усвідомили, що складовою політичної самостійності є господарська самоорганізованість. Це стало поштовхом до активної діяльності українців у соціально-економічній сфері.

У першій третині ХХ ст. в умовах бездержавності українці створили власну господарську платформу, реалізувалися у кооперації, приватному підприємстві, виставково-ярмарковому бізнесі, створенні системи економічної освіти. Розвій українського підприємницького руху – це яскравий приклад соціальної мобілізації, концентрації національного капіталу, феномен українського економічного відродження. В економічній сфері працювали видатні особистості: Василь Нагірний, Юліан Павликовський, Степан Федак, Остап Нижанківський, Іван Левинський, Андрей Шептицький, Климентина Авдикович, Олена Левицька та інші, які активно представляли інтереси громад та українського народу. Вони енергійно та планомірно працювали, організовуючи діяльність галузевих секцій і територіальних філій станових організацій національної кооперації та приватного підприємництва, що сприяло опануванню нових сфер торгівлі, промислового виробництва й фінансово-кредитної системи. Завдяки

професійно-новаторській діяльності та моралі підприємливих людей, природним ресурсам Галицького краю Львів асоціювався з промислово розвиненим містом Манчестером, а Галичина – з багатою на нафтові родовища Каліфорнією.

В українській історіографії попри зростання інтересу до суспільно-політичних, культурно-освітніх процесів та персоналій, бракує комплексного дослідження господарського відродження в Галичині та аналізу економічної діяльності українців, успішних господарських проектів на регіональному та світовому рівнях. У дисертації розглянуто суспільне та економічне життя краю, основні аспекти інтенсивної господарської активності української спільноти у 20–30-х роках ХХ ст.

Актуальність теми дослідження зумовлюється також тим, що економічна діяльність українців в складі міжвоєнної Польщі є важливою для осмислення сучасних суспільно-економічних та політичних реалій в Україні: завдання єдності, самоорганізації громадськості на національних засадах та подолання соціально-економічного відставання України від провідних європейських держав.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана як складова частина планової теми відділу новітньої історії Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України “Взаємодія інституцій держави і громадянського суспільства в Україні. Західні землі (XIX–XX ст.)” (0115U002458).

Об'єкт дослідження – соціально-економічна діяльність українців Галичини міжвоєнного періоду.

Предмет дослідження – історичний розвиток українського приватного та кооперативного підприємництва, економічної освіти, виставкового бізнесу, соціально-економічної доктрини ГКЦ.

Територіальні та хронологічні рамки. Дослідження охоплює територію Львівського, Тернопільського та Станіславівського воєводств. Хронологічні межі – період від часу встановлення польського владного

режиму на території Східної Галичини у 1919 р. і до початку Другої світової війни у 1939 р. Однак дослідження виходить за межі визначених хронологічних рамок під час аналізу самоорганізації українців в економічній сфері.

Мета дисертаційної роботи – комплексно проаналізувати економічну діяльність українців Галичини у 20–30-х роках ХХ ст. Для досягнення вказаної мети виокремлено такі завдання:

- систематизувати та класифікувати джерела й літературу з проблеми, обґрунтувати теоретично-методологічні засади дослідження;
- простежити демографічні зміни, зайнятість та соціальну структуру українського населення;
- окреслити чинники, які визначали місце Галичини у європейській економічній кон'юнктурі;
- висвітлити економічну політику Польщі досліджуваного періоду та вирішення господарських питань у середовищі українського політикуму;
- розглянути кооперативний рух на підставі діяльності ключових спілок і товариств, як-от: РСУК, “Народна торгівля”, “Сільський господар”, “Будучність”, “Достава” та фінансово-кредитних установ з урахуванням досягнень провідних українських кооператорів;
- визначити організаційні форми, стан українського приватного підприємництва у різних галузях промисловості, зокрема еволюцію підприємливої діяльності галицьких жінок; конкуренцію та співпрацю в галицькому бізнес-середовищі;
- дослідити теоретичні та практичні аспекти соціально-економічної доктрини ГКЦ, насамперед її господарську діяльність, організаційно-підприємницьку та меценатську діяльність митрополита Андрея Шептицького, Т. Войнаровського та інших священнослужителів;
- з'ясувати особливості розвитку економічної освіти в Галичині в контексті світового досвіду та українських реалій, визначити структуру професійного шкільництва, окреслити діяльність ремісничо-промислових,

сільськогосподарських, торговельно-кооперативних навчальних закладів та Української господарської академії в Подєбрадах;

- охарактеризувати участь українців у виставковому бізнесі, простежити особливості проведення міжнародного ярмарку “Східні торги”, національних виставково-ярмаркових заходів та проаналізувати їх суспільний резонанс.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що в українській історичній науці на підставі широкої бази джерельного матеріалу **вперше:**

- комплексно розглянуто економічну діяльність української спільноти у регіональному, державному та загальноєвропейському вимірі;
- розкрито проблеми економічного розвитку регіону та добробуту українців у програмах українських політичних партій від кінця XIX – до 1939 р.;
- висвітлено виставково-ярмаркову діяльність українців Галичини;
- ґрунтовно вивчено організаційно-підприємницьку діяльність митрополита Андрея Шептицького;
- вжито поняття “Український Манчестер” як індустріальної дільниці у науковому контексті, яке безпосередньо пов’язане з промисловим розвитком м. Львова

Уточнено та доповнено:

- функціонування системи професійної освіти в Галичині;
- розвиток фінансово-кредитної системи;
- особливості розвитку та кризи “Галицької Каліфорнії”;
- господарську діяльність ГКЦ.

Набули подальшого розвитку:

- шляхи та методи самоорганізації українців у кооперативному і приватному бізнесі;
- проблеми конкурентоспроможності у тогочасному бізнес-середовищі;
- діяльність фахових шкіл різних рівнів;

- аналіз успішних економічних проектів українців, реалізація яких сприяла національному та господарському розвитку регіону

Практична цінність результатів дослідження полягає у класифікації та аналізі соціально-економічної діяльності українців, важливих явищ і процесів економічного розвитку Галичини у регіональному та світовому контексті. Загальні висновки та окремі положення дисертації можуть бути використані для написання узагальнюючих наукових праць та науково-популярних праць з історії України та всесвітньої історії, під час розробки і викладання нормативних і спеціальних курсів у вузах. Дослідження також буде корисним у краєзнавчій, політичній та соціально-економічній галузях, зокрема у формуванні соціально відповідального бізнесу, у процесі підготовки регіональних програм економічного та соціального розвитку.

Апробація результатів дисертації. Висновки та основні положення дисертації викладено автором у вітчизняних та зарубіжних наукових виданнях, апробовано у доповідях на міжнародних та всеукраїнських конференціях, наукових семінарах. Зокрема: “Соціальна відповідальність бізнесу” (Львів, 2019); “Середній клас в Україні: цінності, економіка, політика, кооперація” (Стрий, 2019); “Проблеми дослідження українського визвольного руху ХХ ст. (до 90-річчя створення Організації українських націоналістів)” (Львів, 11 жовтня 2019 р.); “The impact of 1918 events on the socio-economic conditions of Galicia” (Vilnius, 2018), “Продуктивний діалог: Греко-католицька церква та економічна культура галицького суспільства (друга половина ХІХ – перша половина ХХ ст.)” (Львів, 2018), “Роль “Просвіти” у розвитку кооперативного руху в Галичині міжвоєнного періоду”, “Економічна діяльність Греко-католицької церкви першої третини ХХ ст.” (Львів, 2018), “Економічна освіта у Галичині першої третини ХХ ст.: світовий досвід” (Ужгород, 2018), “Вплив Греко-католицької церкви на економічну свідомість населення Галичини (друга половина ХІХ – перша половина ХХ ст.)” (Львів, 2018), “Роль Церкви у розвитку кооперативного руху” (Коломия, 2018), “Міжнародний ярмарок “Східні торги” у Львові (20–

30-ті роки ХХ ст.): світовий досвід та місцеві реалії” (Дніпро, 2017), “Приватне підприємництво у Галичині (друга половина ХІХ – перша третина ХХ ст.): європейський досвід та українські реалії” (Борислав-Східниця, 2017), “Виставковий бізнес в Галичині у першій третині ХХ ст.” (Львів, 2017), “Етнодемографічні процеси у Східній Галичині у 20–30-х роках ХХ ст.” (Одеса, 2017), “Економічна доктрина митрополита Шептицького” (Львів, 2017), “Жінка-підприємець у галицькому суспільстві у 20–30-х роках ХХ ст.” (Львів, 2016), “Вплив ГКЦ на соціоекономічний статус українського населення Галичини наприкінці ХІХ – у першій третині ХХ ст.” (Івано-Франківськ, 2016), “Особливості соціальної структури населення Галичини у 20–30-х роках ХХ ст.: методологічний та теоретичний аспекти” (Кієсе, 2016), “Соціально-економічні погляди Івана Франка” (Львів, 2016), “Морально-етичне та естетичне виховання української молоді у професійних організаціях Львова у 20–30-х роках ХХ ст.” (Львів, 2015), “Андрей Шептицький у контексті суспільно-економічного розвитку Галичини 20–30-х років ХХ ст.” (Івано-Франківськ, 2015), “Українські політичні партії та громадські організації Галичини: від політичних впливів до співпраці” (Львів, 2015), а також на щорічних Х і ХІ українсько-польських зустрічах (Яремче, 2017–2018), наукових читаннях імені Я. Д. Ісаєвича (Львів, 2016–2018).

Публікації. Основні положення і висновки дисертації викладено у 34 публікаціях, зокрема у монографіях та історичному нарисі, колективній монографії, 6 публікаціях в зарубіжних періодичних виданнях, 16 публікаціях у фахових виданнях, затверджених ДАК МОН України.

Структура дисертації. Праця складається зі вступу, восьми розділів, висновків, списку використаних джерел (1242 позиції) та додатків. Загальний обсяг дисертації – 599 с., із них 397 с. основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЧНО-ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ ОГЛЯД

1.1. Історіографічний огляд проблеми

Трансформаційні процеси в сучасному суспільстві, зокрема економіці, повинні відбуватися з урахуванням національних господарських традицій, досвіду українців в економічній сфері, досягнень та ментальності підприємливих людей. У першій третині ХХ ст. у Галичині сформувалася мережа українських інституцій громадянського суспільства, серед яких важливе місце посідали професійні організації, кооперативи та приватні підприємства. Простежувалася економічна самоорганізація українського суспільства. Українці зуміли реалізувати себе в різних сферах господарської діяльності, наполегливо працювали в кооперації, приватному підприємстві, виставковому бізнесі тощо.

Соціоекономічний розвиток Галичини частково висвітлено в українській та зарубіжній історико-економічній науці, однак відсутнє комплексне дослідження діяльності українців в економічній сфері. Для того щоб осмислити національний господарський досвід треба докладніше зупинитися на найважливіших етапах історіографії цього питання. Історіографію проблематики доцільно проаналізувати за хронологічно-проблемним принципом.

Одним із фундаторів наукового дослідження формування національного господарського руху на західноукраїнських землях був Іван Франко. Як громадсько-політичний діяч, письменник і науковець європейського рівня він відіграв важливу роль у залученні українців до підприємницької діяльності, створенні соціальних організацій, відстоюванні галичанами своїх прав та інтересів, формулюванні економічних проблем у програмах перших політичних партій, характеристиці господарських процесів у Галичині, природного потенціалу цього регіону, розвитку інфраструктури на зразок інших розвинутих народів. І. Франко мав власні погляди на розвиток

економіки, суспільних процесів, вступав у полеміку з митрополитом А. Шептицьким щодо розуміння та впровадження у тогочасне суспільство ідей приватної власності, справедливості тощо [1105; 1107; 1110]. Громадський і політичний діяч, приділяючи велику увагу економічним проблемам, констатував: “Економічне питання таке важке, таке основне, що й при справі політичної самостійності всякого народу не то що покинути не можна, але треба класти його як вихідну точку” [1108, с. 279]. Дослідник Степан Злупко відзначав, що Іван Франко акцентував увагу на діяльності перших банкових установ у Галичині (Рустикального та Крилошанського), на проблемах переходу з натуральної господарки до грошової [777, с. 118–120]. І. Франко є автором низки оповідань бориславського циклу, в яких описав реальне становище галицького нужденного робітництва. Соціально-економічні ідеї Каменяра були актуальними у Галичині в міжвоєнний період.

Іван Франко та його творча спадщина мали неабиякий суспільний резонанс. Зокрема, на творчість галицького письменника С. Коваліва вплинуло значною мірою знайомство з І. Франком, якого науковець називав “співцем галицької Каліфорнії”. У своїх творах С. Ковалів висвітлював дійсність Галицького краю, зокрема створив яскраві художні образи повсякденного життя бориславських робітників, аналізував розвиток промислового нафтового міста Борислава [807; 808].

У 1920–1930-х роках на сторінках українських та польських часописів публікували розвідки про галицький соціум та економіку, становище українців у Польщі, розвиток кооперативного та приватного бізнесу, підготовку кваліфікованих кадрів для економічних установ, популяризувалася українська продукція, висвітлювалися особливості господарського руху українців Галичини.

Тогочасні українські дослідники значну увагу приділяли питанню етнодемографічних відносин у Галичині, зокрема визначенню української території, національній ідентифікації українців, поляків, євреїв, вивченню

соціальної стратифікації населення. Серед авторів, які займалися цією проблематикою, виділимо М. Кордубу [834], В. Кубійовича [847], Ю. Павликовського [935], В. Охримовича [922], С. Рудницького [1033], В. Садовського [1037], І. Кревецького [844].

Проблеми суспільно-політичного характеру, зокрема внутрішньої політики, об'єднання українців, українізації галицьких міст порушував К. Левицький [855; 857]. Питання політичного та економічного протистояння між поляками та українцями у підприємницькому середовищі Галичини фрагментарно вивчав В. Несторович [901]. В. Доманицький акцентував увагу на відмежованості бізнесу від партійних тенденцій [741], а В. Сіменович обстоював інтернаціональний характер підприємництва [1048].

Грунтовного наукового аналізу потребують праці про господарські процеси в Галичині, кооперативно-приватницьке середовище учасників тогочасних суспільно-політичних процесів, провідників кооперативних установ та керівників приватних підприємств, теоретиків та практиків господарського руху.

Економічні процеси на українських землях у складі Польщі висвітлено у працях К. Коберського, К. Левицького. Низку розвідок К. Левицький присвятив не лише суспільно-політичній історії, а й теоретичним аспектам націоналізації капіталу, функціонуванню кооперативних установ. Зокрема, цей громадсько-політичний діяч навчав, як створювати господарські кооперативи, як заощаджувати, аналізував результати праці РСУК, “Центробанку”, закликав до співпраці різні кооперативні спілки тощо. К. Левицький констатував, що українці культурою ощадності поступаються полякам та євреям. На його думку, це було зумовлено браком солідарності та господарської дбайливості [853; 854; 856; 858; 859].

Теоретичні основи та практичне втілення кооперації розробив К. Коберський – автор “Кооперативного букваря”, у якому обґрунтував кооперативну термінологію, проаналізував основні етапи історії кооперативного руху та доробок українських кооператорів. Він трактував

кооперацію як необхідність для тогочасного українського населення, як засіб порятунку господарської відбудови краю. Дослідник виділив три види кооперативів: господарсько-споживчі, сільськогосподарські та кредитні (міські і сільські), які об'єднував РСУК [805]. Про українську кооперацію в Польщі також писав Андрій Жук. Він наголошував на ролі та функціях кооперативних установ, які, на його думку, роблять українське суспільство сильнішим, надають засоби для існування, зменшують еміграцію, забезпечують ринок українськими товарами. А. Жук вважав кооперацію “однією з форм народної самодіяльності”, дієвим способом самозахисту української нації в умовах польської політичної та економічної централізації [755].

Західноукраїнське приватне та кооперативне підприємництво у міжвоєнний період досліджували М. Творидло [1076; 1077] та П. Панченко [946]. Зокрема М. Творидло, а також З. Пеленський [984] є авторами історичних довідок про “Центросоюз”, Земельний банк гіпотечний. Результати діяльності “Промбанку” висвітлювали представники цієї установи – А. Мілянчик та Д. Конюх [829; 882]. Історія виробничих кооперативів була предметом дослідження І. Федака [1102]. Низку праць економічного змісту опублікував Ю. Павликовський, який наголошував, що кооперація “є одною з віток життя – змагань українського народу”, фундаментом національного відродження [933; 939; 941]. У працях А. Гаврилка відображено моральний вплив кооперації на українців, він закликав до солідарності, організованості, працьовитості, до європейського господарського життя. Крім цього автор виділяв різні види кооперативів та їхні контролюючі органи [678; 679; 680; 682; 683; 684; 685]. Про кооперативні ідеї у сфері охорони здоров'я писала О. Степанів [1064], а ідеї та здобутки кооперативізму у культурному середовищі аналізував В. Софронів-Левицький [1053]. Роль жінок у кооперативному бізнесі та діяльність жіночих кооперативів на сторінках тогочасних часописів описали У. Старосольська, І. Гладка, І. Макух-Павликовська, С. Савицька та інші.

У міжвоєнний період велику увагу приділяли дослідженню аграрних процесів у Галичині, діяльності товариства “Сільський господар”. Насамперед треба виділити праці Ю. Павликовського, Є. Храпливого, В. Доманицького та інших представників цього товариства. Зокрема Ю. Павликовський у програмних документах та численних розвідках подав комплексну характеристику товариства “Сільський господар”, наголошуючи на тому, що це організація, яка надавала допомогу та захищала інтереси селян, сприяла розвитку аграрної культури господарств, ініціювала створення сільськогосподарських кооперативів [930; 936; 937]. Низку статей про аграрне товариство написав Є. Храпливий. Наприклад, він є автором розвідки про 40-літню діяльність товариства “Сільський господар” [1133; 1134; 1123]. У його творчій спадщині є також багато публікацій про суспільну агрономію та кооперацію, зокрема кооперативне молочарство, тваринництво [1126; 1127; 1128; 1137; 1138; 1139; 1136], історію розвитку та стану сільського господарства на етнічних українських землях та за кордоном [1120; 1121; 1124; 1129; 1132].

Надзвичайно інформативними є звіти та інтерв'ю власників підприємств, опубліковані у тогочасній пресі, зокрема О. Ониська про фірму “Кераміка”, Г. Марусина – про концерн І. Тиктора “Українська преса”, В. Мулькевича – про “Народну торгівлю”, П. Панченка та ін. Автори цих матеріалів розкривають історії успіху й невдач власного бізнесу, висловлюють свої уявлення, ідеї та стереотипи щодо його розвитку [918, 874; 875; 890; 947]. Цікавими та змістовними є праці М. Голубця про українські виставково-ярмаркові заходи, особливості українського, зокрема гуцульського килимарства [987; 718; 1187], а також розвідка І. Крип'якевича про традиції галицького ярмаркування [846].

Виставково-ярмаркова діяльність здебільшого висвітлена у тогочасних часописах різними авторами, багато з яких є невідомими. Окремі публікації про організацію та перебіг українських виставкових заходів, найменування представлених підприємств та товарів належать учасникам та організаторам

цих публічних заходів, зокрема ці аспекти висвітлювали Р. Ільницький [786], Б. Волинець [675], Ю. Павликовський [940], В. Мосора [887], Л. Макарушка [868], О. Дучимінська [750], В. Гут [676], І. Іванець [782], М. Дяченко [751], О. Кисілевська [800], М. Нижанківська [910], С. Чижович [1147].

Участь церкви у соціально-економічних процесах Галичини, зокрема її роль у формуванні господарської свідомості, культури, відповідальності, пропагуванні ощадності, кооперації та багато інших актуальних економічних питань переосмислено у творчій спадщині А. Шептицького, зокрема у його посланнях та промовах [1150; 1151; 1153; 1154; 1155]. Про моральні та демократичні принципи кооперації писав О. Луцький [864]. Господарську діяльність ГКЦ та її земельні володіння описав Т. Войнаровський. Отцеві-митрату належить низка економічних праць про господарське становище українців, земельну та цінову політику [672; 673; 674].

Основні нормативно-правові аспекти функціонування професійної економічної освіти в Галичині висвітлив К. Федорович [1103], про загальні тенденції розвитку професійної освіти та діяльність галицьких фахових шкіл публікували розвідки представники педагогічного товариства “Рідна школа” І. Лучишин [865; 866], А. Маринович [872], Д. Коренець [837; 838]. Розвиток агротехнічної освіти та освітньо-наукову діяльність товариства “Сільський господар” аналізували Є. Храпливий [1125; 1122; 1130; 1131; 1140; 1141], А. Романенко [1028; 1029]. А. Гаврилко, зокрема, він закликав навчати дітей кооперації, ощадності, з’ясував роль педагогічних працівників у поширенні кооперативних ідей серед молоді [686]. Діяльність фахової школи сестер Василянок у Львові висвітлено у монографії С. Цьорох [1145], а функціонування Руської-ремісничої бурси – у публікаціях І. Крип’якевича [845].

Проблеми українського приватного підприємництва та його розвиток вивчав редактор фахового часопису “Торговля і промисл” Володимир Несторович. Він описав процес українізації галицьких міст крізь призму формування та розвитку нового соціального стану – підприємців. Книга

В. Несторовича “Українські купці та промисловці в Західній Україні 1920–1945” [908] є спробою дослідження українського підприємницького руху в Західній Україні. В. Несторович не лише детально висвітлив історію діяльності та основні напрями роботи Союзу українських купців і промисловців, а й суспільно-політичні умови, в яких працювали підприємці, стан українського промислу і торгівлі, економічну конкуренцію з єврейськими та польськими бізнесменами, взаємовідносини з українською кооперацією, особливості системи фахового вишколу, створення фінансово-кредитних інституцій підприємливими людьми. Ідеї розвитку приватницького середовища відображені також у численних статтях автора, опублікованих у двотижневику “Торговля і промисл” [901; 902; 903; 904; 905; 906; 907].

У 1950–1980-х роках опубліковано низку тенденційних праць з соціально-економічної історії Галичини, в яких комуністична ідеологія домінувала над науковою об’єктивністю. Винятком серед цих праць є монографія Л. Олесевича “Кооперативні міфи і капіталістична дійсність” [915], в якій автор на підставі архівних матеріалів, статистичних збірників, періодичних видань дослідив виникнення та розвиток різних видів кооперації на українських землях у складі Австро-Угорщини, а згодом Польщі. Дослідник наголошував на тісних взаємовідносинах кооперації та приватного підприємництва, як основних форм українського господарського руху. Кооперацію він розглядав як шлях до створення внутрішнього ринку та виходу української продукції на світовий рівень, як один з шляхів подолання конкуренції, центр підготовки фахівців для кооперативних установ та приватних підприємств, капіталовкладення та посередника у торговельних і грошових відосинах між банками та підприємцями. Крім цього дослідник подав соціальний склад кооперативів, велику увагу приділив діячам українського господарського руху, зокрема Ю. Павликовському, К. Коберському, К. Паньківському та характеристиці українських

економічних видань “Кооперативна республіка”, “Торговля і промисл”, “Економіст” тощо [915].

Економічні процеси на західноукраїнських землях, зокрема розвиток фабрично-заводської промисловості у Східній Галичині в австрійській та польській періоди української історії вивчав Г. Ковальчак [812; 813; 814]. Дослідник проаналізував галузеву структуру промисловості, навів дані щодо кількості підприємств, наголошуючи на повільному розвитку промисловості Галичини. Однак він не ставив перед собою завдання охарактеризувати особливості економічного розвитку та підприємницької діяльності українців, поляків, євреїв за національною ознакою. Тому не приділив належної уваги функціонуванню українських кооперативів, приватних підприємств та іншим аспектам економічної історії.

На увагу науковців заслуговує праця С. Макарчука з історії етносоціального розвитку і міжнаціональних відносин на західноукраїнських землях наприкінці XIX – першої третини XX ст. [869]. Дослідник зазначив, що під впливом польської соціально-економічної політики, починаючи від XVII ст., соціальна структура українського суспільства зазнавала деформації, що згодом зумовило соціальні та національні протиріччя.

І. Васюта у монографії “Соціально-економічні відносини на селі Західної України до возз’єднання (1918–1939)” дослідив історію західноукраїнського села, аграрну політику Польської держави (земельні реформи, осадництво,), а також стратифікацію селянства за землеволодінням (малоземельні – до 5 га землі, середньоземельні – 5–10, багатоземельні – 10–50) та його становище [637]. Загальні тенденції економічного розвитку західноукраїнських земель у складі Польщі простежив Ю. Сливка [1051]. Особливості розвитку нафтового бізнесу у Галичині в контексті регіонального та світового нафтовидобутку розглянув Я. Хонігсман. Зокрема, велику увагу він приділив аналізу іноземної нафтомережі на території галицького регіону [1117].

Отже, радянська історіографія трактувала соціоекономічне і політичне життя західноукраїнських земель міжвоєнного періоду з класово-партійних позицій, однак праці Г. Ковальчака, Л. Олесевича, С. Макарчука досі не втратили своєї наукової вартості.

Економічні процеси у Галичині досліджували також діаспорні історики та учасники господарського руху досліджуваного періоду. Енциклопедією української кооперації можна назвати фундаментальну історико-економічну працю “Історія українського кооперативного руху” Іллі Витановича – директора єдиного українського Кооперативного ліцею РСУК у Львові, науковця і педагога. Ця монографія є своєрідною історією кооперативного руху, як важливої складової національного господарського розвитку. У книзі автор проаналізував формування організаційних структур різних видів української кооперації, діяльність РСУК, внесок кооперації в активізацію економічного, суспільно–політичного, культурного життя українського населення [661].

Журналіст Андрій Качор опублікував статті про діячів кооперативного руху, зокрема про Дениса Коренця, Юліана Павликовського та інших [797]. Крім цього він написав змістовну розвідку про роль церкви та священнослужителів у господарському відродженні Західної України [798]. Функції церкви в економічному та суспільно-політичному житті українців, зокрема у збереженні національної свідомості висвітлив І. Сохацький [1054].

У 1990-х роках після відновлення Української державності виникли сприятливіші умови для переосмислення історичного минулого. Формувалося нове бачення політичної, соціоекономічної ситуації на західноукраїнських землях, зокрема в Галичині міжвоєнного періоду ХХ ст., зростає інтерес до вивчення господарських процесів у краї та з’ясування їх ролі у досягненні політичної самостійності.

Соціально-економічну активність українців Галичини неможливо вивчати без переосмислення суспільно-політичних процесів у регіоні. У період незалежності України опубліковано низку праць про суспільно-

політичну історію західноукраїнських земель. Складні українсько-польські відносини та суспільно-політичні процеси у міжвоєнній Галичині осмислювали Л. Зашкільняк, О. Зайцев, О. Красівський, М. Кугутяк, І. Патер, М. Посівнич, І. Райківський, І. Соляр, М. Швагуляк [771; 772; 848; 694; 1005; 1017; 1018; 1019; 1052] та інші. Проте у більшості праць не проаналізовано економічної складової політичних партій, як правило дослідники характеризують діяльність цих структур у політичному спектрі. У міжвоєнний період УНДО, УСРП, ОУН і ФНЄ прагнули реалізувати ідеї економічного націоналізму за допомогою кооперативного руху. Боротьбу УНДО, УСРП, ОУН за впливи у кооперації досліджувала Л. Дрогомирецька. Авторка з'ясувала, що національний кооперативний рух здебільшого контролювали УНДО та УСРП. Однак кооперативний рух зберігав позапартійний офіційний статус [745]. Заслужують на увагу дослідження П. Долганова [739; 740], В. Панченка [945; 1227] про виникнення, сутність економічного націоналізму на українських землях. Зокрема, В. Панченко простежив еволюцію економічної платформи українських націоналістів від європейських економічних систем та їх адаптацію до українських реалій. В. Виздрик є автором низки праць про особливості формування та діяльності польської адміністрації у Галичині, її вплив на аграрні відносини в краю [645; 646].

Серед сучасних дослідників етнодемографічних процесів на західноукраїнських землях виділяємо Р. Лозинського, який окреслив етнічну картину населення Львова в контексті суспільно-політичного розвитку Галичини. Зміни у кількості, зайнятості та соціальній структурі польського населення Західної України у 1920–1930-х роках охарактеризовано у дослідженнях О. Дудяка [749]. Історію польсько-українських конфліктів в етносоціальному аспекті проаналізував Б. Гудь [725; 726]. Еміграційну політику міжвоєнної Польщі, зокрема головні напрями еміграції зі Східної Галичини, дослідив С. Качараба. Дослідник зазначив, що еміграція була однією з ключових соціально-економічних проблем, а еміграційна політика

Польщі була продуманою і мала національний характер, тому серед емігрантів переважали українці та євреї [796].

Автором монографій, посібників та статей у збірниках наукових праць з історії українського господарського руху є С. Злупко. Дослідник подає важливу інформацію про маловідомих українських економістів [778]. В окремій праці він аналізує економічні погляди Івана Франка [777].

У формуванні нової доктрини історико-економічної освіти, вивченні традицій національної кооперації як складової українського господарського руху важливим є доробок науковців Львівського торговельно-економічного університету. За часів незалежності низку історичних розвідок, монографій, наукових збірників, навчальну літературу з історії українського кооперативного руху, зокрема споживчої кооперації, діяльності товариства “Сільський господар”, роль церкви у розвитку кооперації, біографії українських економістів опублікував Степан Гелей або видані вони за його редакцією [700; 701; 702; 703; 1232; 1056]. Треба відзначити також колективні праці “Історія кооперативного руху” та “Історія споживчої кооперації”, видані Інститутом українознавства ім. І Крип’якевича (М. Аліман, С. Бабенко, С. Гелей та Я. Гончарук), в яких висвітлено функціонування української кооперації в умовах централізованої економічної політики Польщі, світової економічної кризи та пацифікації. Крім цього розглянуто діяльність товариства “Сільський господар” у контексті розвитку сільського господарства та економічного поступу західноукраїнських земель.

Спробою нового наукового осмислення українського господарського руху, зокрема приватного підприємництва, є дослідження Оксани Вербової [641; 642; 643], які перегукуються із розвідками Миколи Вербового, зокрема про особливості фінансово-кредитної системи на західноукраїнських землях. М. Вербовий, до речі, з’ясував національні традиції кооперативного страхування як європейського феномену [644; 1222]. Розвиток банківської справи у Львові та її вплив на суспільно-політичне життя Східної Галичини досліджено у колективній монографії “Банки Львова: сучасне і минуле”

[625]. Дослідниця кредитної системи Західної України З. Комаринська вивчала передумови та причини створення кредитно-банківських установ, зокрема простежила бурхливий розвиток промисловості, транспорту, виникнення значної кількості великих і дрібних підприємств, розвій кооперативного руху [826]. Особливості кредитної системи на західноукраїнських землях міжвоєнного періоду проаналізувала О. Бурунова [1220].

У працях Л. Родіонової на підставі архівних документів та статистично-історіографічних матеріалів у контексті локального та світового досвіду комплексно висвітлено діяльність товариства “Сільський господар”, його роль у національно-господарському відродженні західноукраїнського села [1022; 1025; 1026; 1228].

В українській історіографії, на жаль, бракує досліджень про українське бізнес-середовище в Галичині, зокрема про успішних підприємців. Винятком є архітектор і будівничий Іван Левинський, життєвий шлях та підприємницьку діяльність якого описав І. Жук [756; 757], аналіз творчої спадщини І. Левинського здійснила А. Кос [841]. Велике зацікавлення викликають праці Р. Голика, зокрема його студії міського галицького середовища. В одній із розвідок дослідник простежив еволюцію формування “підприємливої людини” в Галичині упродовж століть під впливом локальних та світових тенденцій [717].

Заслуговує на увагу праця В. Клапчука про особливості розвитку господарства Гуцульщини, яка ґрунтується на широкій джерельній та статистичній базі [803]. Автор детально дослідив особливості видобування та переробки, транспортування і реалізації корисних копалин у Галичині. Акцентуючи увагу на вивченні нафтового господарства, він називає край регіоном “різних суспільно-економічних контрастів” [804]. Над низкою розвідок, довідкових видань з історії Борислава, про розвиток нафтового бізнесу у регіоні працювали Р. Тарнавський та О. Микулич [879].

Актуальним є трактування суспільно-політичних та господарських проблем, шляхів їх вирішення митрополитом Шептицьким. Цим аспектам присвячено працю М. Мариновича [873], низку статей, зокрема Т. Біленко [629], М. Сабадухи [1034] тощо. Т. Івашків акцентує увагу на теоретично-економічних поглядах митрополита [783]. Надзвичайно інформаційною є розвідка О. Гайдукевич про чисельність, структуру та управління угіддями Греко-католицької церкви. Авторка детально аналізує роль А. Шептицького, Т. Войнаровського та інших священнослужителів в економічному розвитку регіону [692; 693]. Про роль духовенства у поширенні кооперативного руху на галицьких землях писав М. Шульський [1158]. Н. Колб, досліджуючи діяльність українського греко-католицького парафіяльного духовенства в Галичині наприкінці XIX ст., з'ясувала роль священнослужителів у соціально-економічній модернізації галицького суспільства [822; 823]. Церковна та громадсько-політична діяльність отця-митрата Тита Войнаровського була предметом дисертаційної роботи О. Шевченко, в якій авторка фрагментарно охарактеризувала Т. Войнаровського як економіста-теоретика й практика [1230]. Надзвичайно важливою є праця Л. Гентош про діяльність Андрея Шептицького у різних сферах життя. В окремому розділі висвітлено харатативну та господарську діяльність митрополита, зокрема підприємницьку діяльність ієрарха за кордоном [707].

Окремі аспекти розвитку фахової освіти в Галичині з'ясовано у журналі “Педагогіка і психологія професійної освіти” такими дослідниками, як-от: З. Гіптерс, М. Здоровега-Грицак, Я. Камінецький, О. Ковальчук, В. Стинська, Г. Субтельна, О. Цимбалюк, А. Шайнер. Низку праць про фахову підготовку галицької молоді написала Г. Субтельна. Вона простежила особливості розвитку професійної освіти в Галичині, зокрема роль благодійних фондів, розвиток професійного порадництва, західноєвропейські освітні впливи, вказала на аналогі у сучасному суспільстві [1068; 1069; 1070; 1071; 1072; 1073]. А. Шайнер опублікувала розвідку про нормативно-правові та організаційні аспекти функціонування комерційних навчальних закладів

Східної Галичини у міжвоєнний період [1149], а навчально-виховний процес у львівській торговельній школі описала О. Ковальчук [816]. Економічну освіту як шлях соціалізації молоді до нормального життя в суспільстві вивчала З. Гіптерс [712]. Дослідниця написала низку розвідок, в яких проаналізувала тогочасну економічну літературу та діяльність педагогів фахових шкіл. Вона з'ясувала не лише теоретичну складову професійної підготовки молоді, а й практичну – організацію виставкової діяльності, традиції господарювання [708; 709; 710; 711; 713].

В українській історіографії є багато праць про діяльність товариства “Рідна школа”. Доцільно виділити дослідження Г. Білавич, П. Хмельовського, Л. Ясінчука та інших, де фрагментарно описано історію функціонування фахових навчальних закладів товариства “Рідна школа” [628; 1165; 1229]. Значна кількість наукових праць є про товариство “Просвіта”, в яких окремі автори, як-от І. Зуляк [1225; 1226], Ф. Коваль [810], А. Грицан [1224] частково проаналізували діяльність торговельної та агротехнічної фахових шкіл у Галичині. Зокрема, І. Зуляк досліджував організацію навчання в українській господарській школі у Милуванні, особливості професійного та патріотичного виховання [781]. Б. Добрянський охарактеризував роль товариства “Рідна школа” у створенні та організації навчання у фахових навчальних закладах [738]. Невеликий, але змістовний історичний нарис про діяльність жіночої фахової школи промислового кооперативу “Труд” написала О. Цимбалюк [1142].

Виставки та ярмарки як публічні заходи та їх роль у розвитку модерної економіки розглянули В. Пекар [983] та О. Вдовічева [1221]. В сучасній історіографії відсутні праці, у яких дослідники аналізували б ґрунтовно виставково-ярмаркові заходи українців Галичини у міжвоєнний період. Побіжно ці публічні заходи згадують у науково-популярних виданнях з історії міст, наприклад Львова, Коломиї [824; 825]. Ґрунтовну розвідку про міжнародний ярмарок “Східні торги” у Львові написав А. Безсмертний [627].

Вважаємо за доцільне виділення в окрему групу історіографії тих праць, які стосуються соціально-економічного розвитку Польщі. Це зумовлено тим, що протягом всього міжвоєнного періоду Галичина входила до складу Польської держави. До загальних праць, в яких охарактеризовано особливості економічного розвитку цієї країни у 1920–1930-х рр., відносимо дослідження таких польських авторів, як Г. Грабянського про господарську політику Польщі [1184], Й. Бобринського про розвиток монополії [1169], Г. Санда про функції торговельно-промислових палат у Польщі [1207]. Польські науковці, які вивчали банкову систему Польщі, як приклад М. Жуковський та В. Моравський, окремо не висвітлюють кредитні відносини на українських землях Польщі у 20–30-х роках ХХ ст. Польські науковці писали про організацію громадської агрономічної діяльності у 1930-х роках (В. Грабський, В. Броніковський), однак про українську агрономічну діяльність, а тим більше про товариство “Сільський господар” та інші господарські інституції в них не згадано. Фінансово-кредитну систему Польщі у період між двома світовими війнами досліджував державний службовець, представник Вищої торговельної школи у Варшаві В. Новак [1201]. У своїй праці він подав періодизацію діяльності банківських установ. Деякі автори охарактеризували господарку Галичини до 1920-х років, зокрема Ф. Буяк та Л. Бігелайсен [1168]. Ф. Буяк, наприклад, проаналізував проблему формування території Галичини та її поділу Східну та Західну [1173].

На розвитку польського нафтового промислу кінця ХІХ та першої чверті ХХ ст. акцентували увагу С. Бартошевич [1167] та Л. Густовський [1186]. Особливості та умови розвитку нафтового промислу в Польщі, зокрема в Галичині, іноземні інвестиції були предметом дослідження магістерських та дипломних праць у Вищій торговельній школі у період після Другої світової війни [1179; 1188; 1217].

Соціально-економічний розвиток міжвоєнної Польщі аналізують праці дослідників 50–80-х років ХХ ст. Насамперед треба відзначити розвідки

З. Ландау та Й. Томашевського, в яких відображено тенденції економічного поступу Польщі. Автори віднесли українські землі до найменш розвинених у міжвоєнній Польщі. На думку З. Ландау та Й. Томашевського, подолання господарських розбіжностей між “Польщею А” і “Польщею В” було реальним, але у випадку інтенсивного промислового розвитку країни, який польські урядовці не змогли забезпечити [1191; 1192; 1193; 1194].

Серед сучасних праць польських авторів історію “східних кресів” розкриває В. Менджецький. Дослідник акцентує увагу на суспільно-політичних процесах [1198]. Досить детально економічні аспекти діяльності УНДО, його впливи у кооперативному русі на західноукраїнських землях вивчав Г. Мазур [1197]. Діяльність парламентської фракції УНДО, зокрема щодо відстоювання нею економічних інтересів українців розглянув М. Шуміло [1209]. На підставі незначної джерельної бази фрагментарно охарактеризував приватне галицьке середовище, здебільшого діяльність Союзу українських купців і промисловців Т. Філяр [1180]. Галицький край, як “нафтову імперію” австрійської доби, охарактеризувала Ф. Франк. Дослідниця також зосереджувала увагу на конфліктах між поляками, євреями та українцями у нафтовому бізнесі, які, на думку авторки, мали не лише економічний, а й етнічно-релігійний характер [1182].

Отже, в сучасній українській історіографії простежується зростання інтересу до вивчення національного господарського життя. Водночас прогалиною у дослідженні економічної історії українців у зазначений період є комплексне вивчення господарської активності українців на регіональному та загальноукраїнському рівнях. Глибокий та різносторонній аналіз економічної діяльності українців сприятиме усвідомленню традицій національного господарського життя, його ролі у суспільно-політичних процесах, а гармонійне поєднання національного й економічного факторів є ключовим чинником державотворення та інтеграційних процесів для сучасної України.

1.2. Джерелознавча база дослідження

Дисертація ґрунтується на аналізі різних за типологічними та видовими характеристиками джерел, які містять інформацію про галицький соціум та економіку. Більшість із них зберігаються у Центральному державному історичному архіві України, м. Львів (ЦДІА України, м. Львів), Державному архіві Львівської області (ДАЛО), Державному архіві Івано-Франківської області (ДАІФО), Державному архіві Тернопільської області (ДАТО), Центральному державному архіві громадських об'єднань України (ЦДАГО України), Архіві актів нових у Варшаві (AAN).

Матеріали про соціально-економічну діяльність українців Галичини представлені різними видами джерел писемного типу: документи та матеріали центральних та місцевих органів влади Республіки Польща; документи та матеріали громадсько-політичних, економічних, культурно-освітніх, церковних об'єднань; статистичні матеріали; періодичні видання; мемуари.

До першої групи віднесемо документи центральних органів влади Республіки Польща, оскільки економічна політика Польської держави регулювалася на законодавчому рівні. У дисертації проаналізовано правові акти Польської республіки: розпорядження президента Польщі та міністрів, декрети, закони, які регламентували діяльність товариств та кооперативів, фінансових інституцій, сільськогосподарських палат; регулювали земельне питання, цінову політику, підготовку фахових кадрів. Законодавчі акти Польської держави публікувалися у спеціальних збірках: “Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej”, “Dziennik Urzędowy Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego”. Ці джерела окреслюють ключові засади політики Республіки Польща, що дає змогу проаналізувати їх у часовому діапазоні, виявити характерні риси та методи їх реалізації, а також характер впливів зовнішньополітичних факторів на становище українців [558–574]. Крім цього використано законодавчі та нормативно-правові акти ЗУНР, які допомогли

з'ясувати політику держави у сфері вирішення важливих завдань: земельна реформа, торгівля тютюновими виробами та нафтовими товарами тощо. Офіційні документи ЗУНР допомагають зрозуміти атмосферу та настрої в середовищі української влади [552–557].

Окрему групу джерел становлять опубліковані внутрішньонормативні документи (службовий договір, звідомлення з діяльності, звідомлення дирекції, звіти, регуляміни, резолюції, статuti) “Народної торгівлі” [575; 583; 584; 587; 588; 589; 596], “Сільського господаря” [576–582; 594; 595], РСУК [590], товариства “Рідна школа” [591; 592] тощо. Ці джерела є надзвичайно інформативними, наприклад, статuti – правила, згідно яких функціонувала організація та її філії, а також регулювалися відносини між членами чи іншими організаціями. У звітах подавали, як правило, багато статистичного матеріалу з різних напрямків діяльності кооперативу, товариства чи окремих структурних одиниць. Вони дають змогу прослідкувати еволюцію діяльності українських економічних інституцій. Серед партійних опублікованих документів треба виділити “Постанови першого великого збору ОУН”, де коротко проаналізовано економічні завдання організації [585], а також документ “Право народу” УСРП [586].

Широкий спектр архівних матеріалів опрацьовано у ЦДІА України у м. Львові. Основні форми національного господарського руху – кооперація та приватне підприємництво досліджено на підставі комплексу фондів фінансово-кредитних установ: “Промбанк” (ф. 294), “Земля” (ф. 845), “Дністер” (ф. 421), підприємств, кооперативів і товариств (Товариство українських кооператорів (ф. 569), “Народна торгівля” (ф. 449), “Союзний базар” (ф. 297), “Достава” (ф. 301), “Сільський господар” (ф. 302), “Центросоюз” (ф. 762), “Червона калина” (ф. 316), “Слово” (846). Архівні фонди містять статuti, положення, правила, інструкції, книги протоколів, листування з юридичними та фізичними особами, реєстраційні книги, договори, звернення, судові рішення, звіти, ощадні книги, фінансові рахунки). Завдяки документації (обіжники, інструкції, листування)

Тютюнової фабрики у Винниках (ф. 443) простежуємо діяльність державного підприємства в умовах польської тютюнової монополії. Багато цінної інформації про діяльність Земельного банку гіпотечного почерпнуто з особового фонду громадсько-політичного діяча Осипа Назарука (ф. 359). Діяльність кооперативів відтворена на підставі протоколів загальних зборів, річних звітів, проектів бюджету, книг реєстрацій покупців, листування, звернень/відозв до населення, реєстраційних книг, статутів, інструкцій та положень тощо). Комплекс архівних документів (правила, інструкції, обіжники, проекти, директиви, звіти, протоколи нарад та конференцій тощо) опрацьовано з метою розкриття діяльності товариства “Сільський господар”, а саме його економічної, організаційної, культурно-освітньої та науково агротехнічної роботи. Окремі фонди розкривають основи функціонування кооперативних контролюючих органів, а саме РСУК (ф. 320) та РСРК (ф. 428). Насамперед проаналізовано резолюції з’їздів, протоколи, баланси, акти ревізій, списки підконтрольних кооперативів тощо.

Інформація про господарську діяльність ГКЦ міститься в особовому фонді А. Шептицького (ф. 358), Т. Войнаровського (ф. 682), Релігійного товариства ім. св. Андрея (509), Греко-католицького митрополичого ординаріату (ф. 408) та Центральної адміністрації столових маєтків Греко-католицької митрополії (ф. 409). Зокрема, на підставі листування А. Шептицького простежено його господарські ідеї та плани, діяльність як підприємця та мецената. В особовому фонді Т. Войнаровського, окрім його наукових праць зберігаються листи, які висвітлюють активну участь отця-митрата у діяльності Земельного банку гіпотечного, товариства “Сільський господар”, “Фортуни нової”, зокрема роль у вирішенні актуальних господарських проблем. З документації Греко-католицької митрополії дізнаємося про церкву як активного учасника економічних процесів, зокрема про проблеми з податками, доходи та видатки митрополії, майнові справи, заснування Земельного банку гіпотечного, функціонування кооперативу

“Священнича санаторія”, співпрацю митрополії з приватними підприємствами та кооперативами як краєвими, так і закордонними.

З метою висвітлення стану економічної освіти в Галичині опрацьовано документи Крайової шкільної ради (ф. 178), Кураторії Львівського шкільного округу (ф. 179), українського педагогічного товариства “Рідна школа” (ф. 206), а саме міністерські розпорядження, статuti, інструкції, звіти директорів шкіл, протоколи засідань, кореспонденцію, статистичні дані про вчителів та учнів, правила прийому учнів, навчальні плани, розклади занять, протоколи екзаменів, шкільні оголошення, історичні довідки, шкільне законодавство про діяльність ремісничо-промислових, агротехнічних, торговельно-кооперативних навчальних закладів, професійних курсів, які організувала “Рідна школа”, “Просвіта”, жіноча спілка “Труд”, РСУК, сестри Василянки, “Сільський господар”, “Маслосоюз”. На підставі цих даних можна простежити керівний склад шкіл, навчальний процес, кількість учнів, їхній соціальний стан та місце народження, участь у культурно-просвітницьких заходах, шкільний бюджет та джерела фінансування, співпрацю з громадсько-політичними діячами та представниками бізнесу. Зі звітів директорів, шкільних інспекторів дізнаємося про проблеми розвитку фахового шкільництва та прорахунки. Крім цього, ці матеріали розкривають діяльність секції фахового шкільництва та “Української поради для вибору звання”.

Доповненням матеріалів ЦДІА України м. Львова є документи ДАЛО про діяльність агрономічно-технічного товариства “Праця” ім. І. Левинського (ф. 1), УСДП та статут партії (ф. 271). Особливу увагу зосереджено на фонді 454 “Союз українських купців”. На підставі протоколів загальних зборів союзу підприємливих людей проаналізовано діяльність товариства та його філій.

У дисертаційному дослідженні використано документи ЦДАГО України – Центрального комітету Комуністичної партії Західної України (ф. 6). Опрацьовано доповідні записки, звіти, проекти резолюцій, стенограми

з'їздів, протоколи, які відображають діяльність КПЗУ, зокрема заходи партійних і владних структур. Ці документи, крім пропагандистської комуністичної інформації, містять відомості про кількість населення на території Західної України, економічне становище (промисловість, деревообробна галузь, сільське господарство, кооперація, діяльність профспілок, безробіття, світова економічна криза, життя робітників тощо). З цього фонду опрацьовано праці К. Коберського про економічний розвиток українських земель, місце України у світовому господарстві тощо. Також використано матеріали фонду 233 – Представництво компартії Східної Галичини на Виконавчому комітеті комуністичного інтернаціоналу. Це здебільшого статті, брошури відомих та невідомих авторів, присвячені вирішенню аграрного питання, парцеляції та осадництву, економічному та політичному становищу західноукраїнських земель, діяльності профспілок. Однак така інформація потребує особливого критичного переосмислення.

Економічну діяльність українців на території Станиславівського воєводства допомогли з'ясувати матеріали ДАІФО. З різних фондів цього архіву використано інформацію про діяльність “Сільського господаря” (ф. 593), “Союзу українських купців і промисловців” (ф. 2), “КІР” (ф. 68), “УФОТО” (ф. 435), приватної коєдукаційної гімназії УПТ “Рідна школа” у Станиславові (ф. 283). Важливу інформацію про стан розвитку ремесла, торгівлі, промислу та сільського господарства у Львівському, Тернопільському та Станиславівському воєводствах подавали так звані “короткі монографії” Станиславівської міської управи. У листуванні Станиславівського воєводського управління з Міністерством внутрішніх справ (ф. 2) виявлено інформацію про посилення польського впливу на українське населення, зокрема заходів з метою витіснення українців із промисловості, торгівлі та сільського господарства. Заслуговує на увагу також листування Станиславівського повітового старости з воєводським управлінням (ф. 6) щодо участі українських суспільно-політичних діячів та кооператорів у кооперативному конгресі у Швейцарії, на якому було

порушене українське питання, зокрема про становище української кооперації. Українські представники навели факти знищення кооперативного нерухомого та рухомого майна, переслідування українських кооператорів, розстріл Остапа Нижанківського тощо. Члени конгресу прийняли резолюцію “Польське переслідування на території України” щодо протесту дій поляків на території Східної Галичини та за створення умов для нормального розвитку кооперації.

Одним із найбільших українських кооперативних підприємств Тернопільщини був кооператив “Будучність” та кооперативна фабрика “Калина” (ф. 113). На підставі матеріалів ДАТО (листування, договори, фінансові рахунки, звіти агентів та інших статистичних матеріалів) відтворено картину створення, діяльності цього підприємства, співпрацю з центральним галицьким кооперативом “Центросоюзом”, його роль в економічному розвитку регіону та суспільно-політичному житті. Політичні погляди працівників фабрики фіксували у звітах Тернопільської повітової командної державної поліції (ф. 278).

У дослідженні також використано документи Архіву актів нових у Варшаві, зокрема опрацьовано статuti, програми, звернення, та інші документи, які стосуються діяльності таких українських партій, як ОУН, ФНЄ (ф. 9), УСДП (ф. 1230), Сель-Роб Єдність (ф. 173) тощо. У цих матеріалах фрагментарно подано заходи у господарській сфері, а також економічні програми партій. У дисертації проаналізовано також матеріали Міністерства внутрішніх справ (ф. 9), Міністерства фінансів (ф. 10), Міністерства сільського господарства (ф. 12), Центрального сільськогосподарського товариства (ф. 47), Міністерства віровизнань та освіти (ф. 14) щодо територіального розселення українців та зміни адміністративного поділу Львівського, Тернопільського та Станіславівського воєводств, стану та змін у сфері фахового шкільництва, польської економічної політики, зокрема розвиток нафтового промислу в Польщі. Особливо цінними і унікальними є анкети українських господарів та

описи українських карликових господарств Центрального сільськогосподарського товариства, українського товариства “Сільський господар” (ф. 47) та інших організацій.

Дослідження динаміки змін кількості, розселення та соціальної структури населення Галичини 20–30-х років ХХ ст. ґрунтується на статистичних матеріалах, а саме переписах населення 1921 і 1931 років [545–551]. Остаточні дані обох переписів публікувалися у рубриці “Статистика польська” під назвою “Перший загальний перепис Польської Республіки з 30 вересня 1921 р. Помешкання. Населення. Стосунки зайнятості” та “Другий загальний перепис населення з дня 9 грудня 1931 р. Помешкання і домашні господарства. Населення. Стосунки зайнятості.” Вони містять різнопланову інформацію про етнодемографічну ситуацію та соціально-економічне життя тогочасного суспільства.

Головне статистичне управління Польщі публікувало інформацію окремими книгами-томами по воєводствах, що є зручним у користуванні. Інформація у воєводських книгах подана у трьох розділах: 1. Помешкання; 2. Населення; 3. Стосунки зайнятості. Дані першого розділу щодо характеристики помешкань у дисертації не розглянуто. Важливу інформацію містять деякі частини воєводських книг. Другий розділ зафіксував демографічні відомості, зокрема вік, стать, освіта, віросповідання, національність (перепис 1921 р.) та рідна мова (перепис 1931 р.), територіальне розселення населення (у містах, селах). У третьому розділі перепису “Стосунки зайнятості”, який є найбільш інформаційно насиченим і складним, міститься інформація про головні та додаткові джерела доходів, галузеву структуру зайнятості, соціальний статус населення (власники засобів виробництва, наймані працівники, безробітні). Зауважимо, що перепис 1931 р. докладніше відобразив особливості тогочасного населення, ніж перепис 1921 р., що дає змогу дослідникам в процесі аналізу статистичних даних застосувати низку соціологічних категорій. Зокрема, організатори перепису 1931 р. передбачили розмежування власників у

сільському господарстві відповідно до площі землеволодіння, використання найманих робітників та релігійної конфесії, а в промисловості та ремеслі – залежно від величини виробничого закладу та віросповідання.

У процесі роботи над темою опрацьовано матеріали перепису 1921 р., опубліковані у “Показчику населених пунктів Другої Речі Посполитої” , а саме відомості про віросповідну приналежність мешканців Львівського, Станиславівського та Тернопільського воєводств у повітах та окремих містах і селах. Інформацію про конфесійну приналежність, розселення, соціальну структуру та зайнятість населення на початку 1930-х років почерпнуто з матеріалів перепису 1931 р., опублікованих у рубриці “Статистика польська. Другий загальний перепис населення з дня 9 грудня 1931 р.” у томах: Львівське, Станиславівське, Тернопільське воєводства та місто Львів.

Отже, опубліковані статистичні матеріали після їх відповідного опрацювання дають потрібну інформацію для відтворення стану чисельності, розселення, соціальної структури та зайнятості населення Галичини, зокрема українців у міжвоєнний період.

Дисертаційне дослідження було б неповним без аналізу тогочасних періодичних видань. Інформативними є публікації як українських, так і польських періодичних видань: “Український міщанин”, “Наша правда”, “Нова хата”, “Думка”, “Жіноча доля”, “Рада”, “Наш лемко”, “Голос”, “Торговельний інформатор”, “Торговельно-промислова одноднівка”, “Рідна школа”, “Мета”, “Свій до свого”, “Батьківщина”, “Наш прапор”, “Український голос”, “Новий час”, “Мета”, “Городенські вісті”, “Свобода”, “Діло”, “Студентський вісник”, “Голос Покуття”, “Український міщанин”, “Голос з над Буга”, “Український бескид”, “Економіст”, “Українські вісти”, “Громадянин”, “Стрийська думка”, “Стрийський голос”, “Слово”, “Молодий підприємець”, “Торговельно-промислова одноднівка”, “Український купець”, “Торгівля і промисл”, “Сільський господар”, “Господарська часопись”, “Господарсько-кооперативний часопис”, “Кооперативна родина”, “Przemysł Naftowy”, “Słowo Polskie”.

У дослідженні проаналізовано чимало інформації, опублікованої у тогочасній українській періодиці. З історії розвитку українського приватного підприємництва найбільш інформативним є часопис Союзу українських купців і промисловців “Торговля і промисл”. У виданні подано звіти СУКІПу та “Промбанку”, чимало аналітичних матеріалів про стан та перспективи української приватної торгівлі та промислу, детальну інформацію про діяльність секцій та філій організації, фахові поради та консультації для підприємливих людей. Часопис публікував також теоретичні статті, які розкривають особливості податкового законодавства, роль та місце приватницького руху у національному відродженні краю, його ідейні засади, матеріали про світовий економічний досвід та історію українського купецтва. Про історію відродження галицького бізнес-середовища публікували матеріали часописи “Торговельно-промисловий альманах”, “Український купець”, зокрема статті про взаємовідносини приватного бізнесу з кооперативним, що свідчило про актуальність цієї проблеми.

Дослідження економічної діяльності українців було б неможливим без опрацювання найголовніших економічно-кооперативних видань – “Господарсько-кооперативний часопис” і теоретичного журналу Ревізійного союзу українських кооператив “Кооперативної Республіки”. Ці видання мали вагомий вплив на розвиток української економічної думки того часу, на формування українського приватницького середовища та розвиток господарсько-кооперативного руху.

Соціально-економічні проблеми висвітлювалися також на сторінках найвпливовіших українських суспільно-політичних часописів, як-от “Діло”, “Новий час”. На сторінках цих видань визначалися економічні завдання українців, лунали заклики до відродження та збільшення українського міщанського стану. У виданнях пропагували гасло “свій до свого по своє”, рекламували українську продукцію, виставково-ярмаркові заходи, інтерв'ю з підприємцями, розвиток українського фахового шкільництва тощо.

Роль жінки в економічній сфері висвітлювали часописи “Нова хата”, “Жіноча доля”, “Думка”, в яких висвітлено успішність українських бізнес-леді, їхні досягнення у приватному та кооперативному бізнесі – кооперативи “Труд”, Українське народне мистецтво, фабрика О. Левицької “Елегант” тощо. Чільне місце у часописах займають публікації-заклики до освіченості та активності українського жіноцтва, їх участі у краєвих та закордонних виставково-ярмаркових заходах “Ревії мод”, “Вечори народної ноші”.

Публікації польських часописів допомагають з’ясувати економічні процеси, національну політику Польщі на “східних кресах”. Однак, переважна частина польських часописів перебувала під впливом політичних партій, відстоюючи та пропагуючи їхні інтереси, тенденційно відображаючи усі прояви українського відродження, зокрема й економічного.

Важливим джерелом є мемуари учасників тогочасного суспільного життя, зокрема підприємців та кооператорів К. Авдикович [597], М. Хамули [613], Б. Чайківського [614], В. Нагірного [608], Є. Олесницького [609], І. Романюка [611], о. Т. Войнаровського [600], соціал-демократа С. Гольдельмана [601], спогади колишніх учнів фахових шкіл товариства “Рідна школа” Ф. Чучман-Дужинської [616], Є. Возниці-Фінік [599], галичан О. Бандери, Р. Дашкевич, М. Івасик-Галій, М. Левицького, Л. Яцкевич, В. Пацлавського [610; 617] про економічний розвиток Галицького краю, конкуренцію у нафтовому бізнесі [598; 602; 603; 606; 671; 610], членів Української військової організації та Організації українських націоналістів, зокрема З. Книша [604], соціалістів-радикалів І. Макуха [607], М. Стахіва [612], соціал-демократа А. Чернецького [615] тощо. Вони допомагають відтворити дух та суспільно-економічну атмосферу того часу, подають важливі деталі національно-економічного розвитку. Зокрема, відображають проблеми українсько-єврейської та українсько-польської конкуренції в сфері економіки.

Винятково цінними є спогади власниці кондитерської фабрики “Фортуна нова” Климентини Авдикович. Бізнес-леді розповідає про

обставини заснування фабрики у Перемишлі, згодом її перенесення до Львова, умови провадження бізнесу та цінову політику, конкуренцію у тогочасному бізнес-середовищі, співпрацю з митрополитом Андреем Шептицьким.

Зі спогадів Тита Войнаровського дізнаємося про його активність у господарській сфері, згодом як генерального адміністратора столових дібр та економіста. У спогадах отець-митрат описав свою діяльність у товаристві “Сільський господар”, “Краєвий союз для збуту худоби”, фінансово-банкових установах, а також у парцеляції поміщицьких маєтків.

У 1970-х роках опубліковано книгу спогадів про історію товариства “Сільський господар”, яка містить цінний фактичний матеріал про організаційну діяльність товариства, співпрацю з культурно-освітніми установами та кооперативами, біограми українських агрономів тощо. Однак комплексного аналізу змісту і методів діяльності сільськогосподарської організації не подано [605]. Особливу групу джерел становлять спогади безпосередніх учасників господарського життя на західноукраїнських землях міжвоєнного часу, які опубліковані переважно в діаспорі. Автори спогадів та видавці цих збірників зуміли подати цінні сторінки економічної самоорганізації українців. Однак ці видання у дисертаційній роботі є допоміжними. Це зумовлено тим, що, як зазначають, самі автори розвідок, вони не змогли скористатися важливими архівними матеріалами та іншими документальними джерелами. Тому факти, почерпнуті в історико-мемуарних працях, використані лише після попереднього зіставлення з іншим джерельним матеріалом.

Отже, широка джерельна база дослідження (архівні матеріали, статистичні документи, законодавчі та нормативно-правові акти, періодичні видання, мемуари тощо) дала змогу переосмислити низку стереотипів, з'ясувати особливості соціальної структури та зайнятості українського населення Галичини, господарську політику Польщі на українських землях; комплексно розглянути соціально-економічну діяльність, зокрема розвиток

приватного та кооперативного підприємництва, виставкового бізнесу, економічної освіти, господарську діяльність ГКЦ тощо. Комплекс джерел уможлиблює розгляд соціально-економічної діяльності українців як окремого соціоекономічного явища на галузевому, регіональному, державному та європейському рівнях. Використання та зіставлення різноманітних джерел у дослідженні допомагає уникнути однобічності у висвітленні теми та сприяє об'єктивному підходу до визначення основних тенденцій діяльності української спільноти в економічній сфері.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Предмет дослідження та поставлені завдання детермінуються теоретико-методологічними засадами. Аналіз соціального та економічного аспектів діяльності українців передбачає визначення його параметрів, вироблення підходів та критеріїв до об'єктивного оцінювання, методологічних засад та обрання методів історичного пошуку. Оскільки дослідження має міждисциплінарний характер, теоретико-методологічні засади ґрунтуються на міждисциплінарності (соціологія, історія, економіка) та національному підході, який був зумовлений геополітичними, соціально-економічними чинниками, які склалися у Галичині упродовж століть.

Різні аспекти соціально-економічної діяльності галицьких українців, вплив на суспільно-політичні процеси досліджено на емпіричному та теоретичному рівнях. Емпіричний рівень сприяє відображенню об'єкта з позицій зовнішніх зв'язків і відносин: пошук, збір, осмислення та узагальнення фактів, систематизація та класифікація історичних джерел відповідно до зазначеного предмета та об'єкта дослідження, мети та завдань. Теоретичний рівень передбачає відображення предмету дослідження за допомогою властивих йому ознак та закономірностей, що сформувалися у результаті опрацювання емпіричних даних, на підставі узагальнень і висновків щодо соціально-економічної діяльності українців в умовах поліетнічного галицького соціуму та методів збереження національної господарської ідентичності. Емпіричний та теоретичний рівень пізнання взаємопов'язані, оскільки емпіричне пізнання є основою для подальшого розвитку теорії.

В основу методології дослідження покладені принципи історизму та системності, багатофакторності, об'єктивності, наукової упередженості та наступності. Принцип історизму дає змогу розглянути у логічному розвитку процеси суспільного життя, події, явища та факти; зрозуміти предмет історичного дослідження у взаємозв'язку пов'язаних елементів, зовнішніх

зв'язках із позицій змін у просторі та часі. За допомогою цього принципу простежуємо еволюцію економічного розвитку Галицького краю, підприємницького середовища, функціонування господарських організацій та установ. Принцип об'єктивності передбачає інтерпретацію фактів без суб'єктивних помилок та впливу інтересів. Принцип допоміг з'ясувати реакцію польського політикуму на соціально-економічну активність галицьких українців. Важливим стало дотримання принципу об'єктивності у характеристиці економічних програм українських політичних партій та організацій, з'ясуванні ефективної діяльності економічних установ. Принцип багатофакторності передбачає вивчення всього комплексу факторів, що впливали на предмет дослідження. Принцип уможливив розгляд української спільноти Галичини як цілісний об'єкт у взаємозв'язку кількох елементів (економічного, політичного, соціального, освітнього тощо).

Для досягнення мети та вирішення завдань використано комплекс методів загальнонаукових та спеціальних. Метод розуміємо як прийом або систему прийомів, способів, правил, що застосовуються для успішного вирішення пізнавальних завдань, спосіб пізнання явищ природи та суспільного життя. Оскільки дослідження має міждисциплінарний характер, вважаємо доцільним вживання замість терміна “методологія” поняття “методологія історико-економічного аналізу”, під яким розуміємо сукупність підходів, методів і прийомів історико-економічного дослідження відповідно до специфіки об'єкта його вивчення. Тому економічну діяльність, явища і процеси досліджуємо у взаємозв'язку, тобто беручи за основу діалектичний метод, а економічні явища і процеси аналізуємо в історичній ретроспективі. Крім цього використовуємо метод історико-економічного аналізу, акцентуючи увагу на історичних процесах розвитку економічної активності українців Галичини.

Застосовуємо загальнонаукові методи: дедукції та індукції, аналізу та синтезу. Дедукція – це метод вивчення історико-економічних явищ, коли знання про об'єкт здобуваються шляхом переходу від загальних фактів до

окремих висновків. Наприклад, мету створення та функції діяльності “Промбанку” розуміємо через вивчення становища тогочасного галицького бізнес-середовища, банківського законодавства, фінансово-кредитної системи Польщі. Індукція – навпаки, логічний метод, коли міркують від окремих, поодиноких фактів, положень до загальних висновків. На підставі аналізу економічної діяльності українців формується картина економічної політики Польщі. Аналіз – це такий метод наукового пізнання, коли складний об’єкт дослідження підлягає розчленуванню з метою пізнання його структури, виявлення їх функцій. Наприклад, шляхом вивчення різних видів кооперативів з’ясовуємо взаємозв’язки між ними, причини, які впливали на їх діяльність та висвітлюємо цілісну систему українського кооперативного руху. Синтез полягає у виявленні функціональних зв’язків між елементами системи та із системою як цілим.

Проблемно-хронологічний метод допоміг виокремити та логічно й історично реконструювати діяльність українців у різних сферах господарського життя. Ретроспективний метод дає змогу простежити рух думки від сучасного до минулого. Цей метод застосований під час аналізу історико-економічних праць ХХ–ХХІ ст. Метод пошуку, критично-об’єктивного аналізу та синтезу історіографічного та джерельного матеріалу дає змогу відтворити реальну картину стану промисловості, сільського господарства, торгівлі, економічної освіти та становища українців Галичини у міжвоєнний період на підставі комплексу джерел та літератури. Це допомогло уникнути у процесі дослідження суб’єктивних оцінок і забезпечило наукову достовірність результатів дослідження.

Історико-порівняльний аналіз уможлиблює дослідження подій й фактів у тісному зв’язку з тією історичною обставиною, в якій вони виникли і водночас у контексті змін, що відбулися на різних історичних етапах. Цей метод дає змогу проаналізувати зародження національних виставково-ярмаркових заходів у Галичині, яка перебувала у складі Австро-Угорщини та їх розвиток у польській період. Яскраві відмінності помітні також у

порівнянні становища українських підприємливих людей у період Австро-Угорщини, яких підтримували та фінансували на державному рівні, та у складі Польщі, де майже не було державної підтримки.

Під час вивчення діяльності економічних інституцій важливим є застосування історико-фінансового аналізу діяльності приватних підприємств, кооперативів, банків тощо. Під методом історико-фінансового аналізу розуміємо дослідження господарюючих суб'єктів у певний історичний період з метою з'ясування їхнього фінансового стану. Тому визначаємо і аналізуємо структуру капіталу, джерела його формування, причини зміни складових капіталу, доходи і витрати на різні цілі. Також застосовуємо метод групування інформації за допомогою аналітичних таблиць з метою цілісного сприйняття інформації.

Системний метод використано з метою створення цілісного уявлення про господарську діяльність українців Галичини. У дисертації соціально-економічну діяльність розглядаємо комплексно як систему, складовими якої були кооперація, приватне підприємництво, мережа професійних шкіл, виставково-ярмаркові заходи, господарська діяльність ГКЦ тощо), які можна розглядати як окремо, так і у взаємозв'язках, оскільки вони пов'язані між собою. Ці складові формувалися століттями і зазнавали постійних змін. Поруч із соціально-економічною діяльністю вживаємо термін самоорганізація, який означає здатність системи чи її складових розвиватися відповідно до певних тенденцій та потенціалу на регіональному та національному рівнях.

Системний метод дає змогу розглянути соціально-економічну діяльність українців Галичини з позицій цивілізаційного розвитку, зважаючи на певні моменти:

- господарський рух українців Галичини як окреме соціоекономічне явище входило до складу економічної системи Польщі, країн Західної Європи, світової економічної політики, які впливали на господарські процеси в Галичині.

- Українське суспільство, як окреме етносоціальне утворення мало свою структуру, що охоплювала політичну, економічну, соціальну і культурно-освітню підсистеми. Основними складовими тогочасної економічної системи означено сировинний потенціал краю, економічна політика партій, форми господарського руху: кооперація та приватне підприємництво, професійна освіта та діяльність священнослужителів в економічній сфері, виставково-ярмаркові заходи тощо. Кожна з них мала свою структуру та характеризувалася певними особливостями.

- Економічна активність українців характеризується на рівні людського фактора (кооператорів, підприємців, економістів) та діяльності конкретних товариств і організацій (“Сільський господар”, “Народна торгівля”, “Маслосоюз”, СУКіП тощо). Чільне місце належить людині як суб’єкту економічних відносин, яка виступала в ролі як власника підприємства, так і клієнта.

- Економічна діяльність українців Галичини охоплювала дві взаємопов’язані сторони: організацію структури та організацію процесу взаємодії між її складовими та суспільством в цілому. Перша передбачала формування суб’єктів економічних відносин та встановлення між ними зв’язків, а друга – створення суспільних умов, потрібних для функціонування та взаємодії цих суб’єктів. Середовище взаємодії представлене сукупністю інститутів (кооперативи, підприємства, навчальні заклади, ГКЦ тощо).

- Розвиток економічної активності українців розглядаємо з погляду саморганізаційного процесу (“реакція/відповідь на виклик”), який відбувається під впливом зовнішнього середовища – економічні, суспільно-політичні умови в яких перебували українці у складі Польщі, а саме економічна політика Польщі, земельна реформа та становище сільського господарства, осадництво, парцеляція, зміни у системі фахового шкільництва тощо. Не зважаючи на всі труднощі становлення й розвитку в умовах, пов’язаних із післявоєнною розрухою, економічною й національною політикою польського уряду до Східної Галичини, економічною відсталістю

регіону, залежністю економіки від іноземного капіталу, високого рівня безробіття, заборгованості Польської держави від інших країн світу, українці під дією зовнішнього і внутрішнього чинників зуміли самоорганізуватися, самовіддано й стабільно працювали не лише в культурно-освітній, політичній, а й у господарській сфері.

- Крім зовнішнього середовища, на економічну діяльність українців впливали внутрішні історично сформовані чинники: стереотипи, мораль, менталітет, переконання, досвід. Наприклад, більшість українців сумнівалися у можливостях бути успішними підприємцями, а жінки становили значну меншість у цій сфері діяльності.

- Економічну діяльність українців характеризуємо за багатьма критеріями. Наприклад, регіональний (“Галицька Каліфорнія”, “Український Манчестер” (Львів)) та розвитку певних напрямів діяльності й форм власності (кооперативна, приватницька, державна тощо).

Соціально-економічна діяльність українців мала певну мету та функції. До основних функцій соціально-економічної діяльності українців Галичини 20–30-х років ХХ ст. належали:

1. Організованість та добробут українців.
2. Українізація міст шляхом створення станових організацій українських ремісників, купців, промисловців, кооператорів, які б відстоювали свої інтереси, наприклад, Товариство українських кооператорів, Союз українських купців та промисловців, товариство українських ремісників, промисловців і торговців “Зоря” тощо.
3. Сприяння розвитку економічної культури українців. Особливо роль у цьому належала ГКЦ, просвітнім та економічним інституціям, які пропагували ідеї кооперативного руху, ощадності.
4. Створення сприятливих умов для економічного розвитку Галицького краю. Українці виступали проти централізованої господарської

політики Польщі, “сокальського кордону”, що обмежувало розвиток господарського потенціалу Галичини, зокрема економічні відносини з Волинню.

5. Ефективна економічна діяльність уможливлювала політичну незалежність.

6. Більшість українських підприємливих людей намагалися подолати конкуренцію та витіснити з економічної сфери поляків та євреїв. Однак була характерною також співпраця українських підприємців з поляками та євреями.

Зауважимо, що соціально-економічна діяльність українців характеризується: на макроекономічному рівні (держава), регіональному (Галичина, міста, повіти, села), галузевому (промисл, сільське господарство, торгівля), мікрорівні (кооперативи, підприємства, банки, страхові товариства, економічні навчальні заклади тощо).

Загальнонаукові методи в історичних дослідженнях є підґрунтям використання спеціальних історичних методів. Спеціально-історичні або загальноісторичні методи дослідження – поєднання загальнонаукових методів, спрямованих на вивчення об’єкту, виражені у загальній теорії історичного пізнання. Оскільки історична реальність характеризується загальними рисами, це дає змогу виділити основні методи історичного дослідження. Зокрема, метод періодизації – систематизація, за допомогою якого процес чи явище розглядали як певні послідовно розгорнуті етапи, що відзначаються особливостями, які обрані за принцип побудови періодизації.

Джерела, що є основою дослідження, та історіографію проаналізовано за допомогою методу критичного аналізу. Сутність його полягає у критичній роботі із джерелами, які подають різноманітну за характером, об’єктивністю інформацію, що утруднює їх систематизацію та аналіз. Критичний аналіз застосовано для перевірки, підтвердження, уточнення окремих фактів чи свідчень. Такий підхід використано під час встановлення чисельності українського населення в Галичині.

Формуючи методологічний інструментарій для дослідження соціально-економічної діяльності українців Галичини 1920–1930-років, потрібно також акцентувати увагу на осмисленні національних господарських традицій українства в українській історичній та економічній думці і для цього наведемо кілька яскравих прикладів. Протягом століть господарське життя українців зазнавало трансформацій, однак залишалася необхідність єдності та економічної самоорганізації. Для українців економічний патріотизм став не тільки захисною реакцією, але й стимулом та засобом до господарської модернізації нації, що згодом мала призвести до її посилення у подальших суспільно-політичних змаганнях. Ініціатива українців у соціально-економічній сфері базувалася на принципі “свій до свого по своє”. Крім цього українці домагалися перерозподілу економічних ресурсів (земля, нафтові родовища тощо) на користь нації. Адже на той час у багатьох європейських країнах економічну політику розглядали як засіб реалізації національних інтересів та націоналізації міст.

Патріотичні підходи до відродження національного господарського руху притаманні, наприклад, Ю. Павликовському як теоретику і практику кооперації, погляди якого сформувалися під впливом європейських та американських учених. Український кооператор у своїх працях констатував, що кожна нація має свої історично-сформовані суспільно-економічні інституції, традиції, ментальність, на які потрібно зважати і поважати, модернізуючи економічну систему: “Кожний нарід, як збірна одиниця, витворена спільнотою крові, спільнотою рідної культури і спільнотою ідей та змагань, мусить, щоби вдержати своє фізичне і духовне існування, щоби забезпечити собі відповідні умови постійного розвитку серед сім’ї цивілізованих народів світу, присвячувати господарській праці і організації власних господарських сил поважну частину своєї енергії” [933, с. 3]. Ю. Павликовський намагався надати кооперації та приватному підприємництву національного характеру і усе своє життя працював у цьому напрямку. Він неодноразово підкреслював, що “пробним каменем користи

існування як кооперативного, так і приватного варстату праці, є беззастережне підчинення їх добру нації” [933, с. 2].

Перед істориками-дослідниками суспільно-політичних та економічних процесів на західноукраїнських землях постає важливе завдання – висвітлення об’єктивної картини етнодемографічних відносин у Галичині міжвоєнного періоду. Це потребує критичного підходу та комплексного аналізу офіційних даних. Польські переписи 1921 та 1931 рр. подають недостовірну інформацію про національні відносини, зокрема національну структуру населення східних воєводств Польської держави. Для частини мешканців східних воєводств була характерною низька національна свідомість; польські урядовці фальсифікували матеріали переписів, особливо щодо національності опитуваних; не завжди переписні комісари були відповідальними та кваліфікованими; багато українців бойкотували облік населення у Галичині тощо.

Для висвітлення етнодемографічних процесів, зайнятості та соціальної структури населення Галичини застосовуємо статистичний аналіз. Польські переписи міжвоєнного періоду на офіційному рівні ідентифікували населення Галичини за різними критеріями: у переписі 1921 р. – “національність”, а у переписі 1931 р. – “рідна мова” (для українців “української” і “руської”). При цьому простежувалася суттєва відмінність між віросповідною та національною чи мовною структурою населення, що є свідченням недостовірності матеріалів переписів. Адже в той час багатьох україномовних греко-католиків записували поляками. Більше того, українські громади реєструвалися переписними комісарами як польські. Польські урядовці діяли з конкретною політичною метою – спростувати думку українців про український характер Східної Галичини та надати цій території польського характеру. Зважаючи на фальсифікацію переписів, у процесі національної ідентифікації мешканців Львівського, Тернопільського і Станіславівського воєводств використовуємо віросповідний критерій, на підставі якого можна відтворити близьку до тогочасної дійсності картину

етнічних стосунків у Галичині. При цьому греко-католиків ототожнюємо з українцями, римо-католиків – з поляками, іудеїв – із євреями, протестантів – із німцями. Цей метод національної ідентифікації жителів Галичини використовували різні українські та зарубіжні дослідники. Він ґрунтується на традиційному для жителів цих територій зв'язку національної ідентифікації з конфесійною приналежністю і є оптимальним для виконання поставлених у цьому дослідженні завдань.

У дисертації для глибшого розуміння економічних процесів у Галичині проаналізовано українське суспільство як окреме історичне явище, зокрема його соціальну структуру та зайнятість. Соціальна структура населення є важливим показником економічного розвитку суспільства. Найбільш повну інформацію про соціально-економічне становище суспільства Польської держави, зокрема й українських земель у складі Польщі, містять матеріали переписів 1921 і 1931 рр. Польські переписи не подавали національності зайнятого населення, однак зафіксували комплексно галузі, соціальні верстви та віросповідання реєстрованих осіб. Переписи виділяють соціальні групи населення за критеріями відношення до засобів виробництва та характеру праці (розумова, фізична). Завдяки цим матеріалам визначено соціальну структуру (чотири соціальні групи – власники засобів виробництва (малоземельні селяни, ремісники, дрібні купці), розумових працівників (інтелігенція), робітників та осіб із невідомим суспільним становищем) та проаналізовано картину зайнятості українського населення Галичини (у сільському господарстві, промисловості, торгівлі, комунікації, державних установах, освіті та культурі, охороні здоров'я, домашній службі тощо).

Складовими теоретико-методологічних засад дослідження є термінологія, яка здебільшого є загальноживаною.

Під терміном “діяльність” розуміємо одну з форм активності людей, спрямовану на зміну навколишнього середовища шляхом економічного розвитку краю та добробуту населення. Термін “соціально-економічна діяльність” вживаємо для означення сукупності дій на різних рівнях

господарювання, в результаті яких люди задовольняли свої потреби завдяки виробництву та обміну матеріальними благами. Соціально-економічна діяльність передбачала створення різноманітних соціальних та професійних організацій, підприємств. Це поняття використовуємо і в загальному сенсі, характеризуючи кооперацію, приватне підприємництво, систему фахової освіти, господарську діяльність ГКЦ, виставково-ярмаркові заходи українців протягом певного періоду часу та на певній території. При цьому акцентуємо увагу на основних видах економічної діяльності:

- сільське господарство;
- промисловість;
- торгівля;
- фінансова діяльність;
- церковна економіка тощо.

Велику увагу приділяємо характеристиці відомих кооператорів, промисловців, торговців, а також представникам інших соціальних верств, які брали активну участь у відродженні національної економіки.

В українській історіографії у системі національного господарського руху виділяють дві найважливіші понятійні складові: кооперацію та приватне підприємництво. [643].

Кооперація – це форма економічної діяльності людей і організацій для спільного досягнення загальних цілей або задоволення потреб. Кооперативний рух у Галичині сформувався на підставі європейських кооперативних ідей (Німеччина, Чехословаччина, Данія), німецького законодавства, мав не лише економічний, а й національний характер [915; 661].

Серед основних форм кооперації виділяємо:

- споживчу;
- збутову;
- кредитну;

- сільськогосподарську;
- виробничу.

Кооперативний рух характеризуємо на прикладі найбільших та найефективніших кооперативів, таких як “Народна торгівля”, “Центросоюз”, “Маслосоюз”, “Будучність” тощо. Мережею українських кооперативів керував РСУК як основний контролюючо-ревізійний, організаційний та фінансовий орган.

Оскільки у тогочасному суспільстві підприємці ототожнювалися з комерсантами, промисловцями, а згодом і бізнесменами, для їх загального означення вживаємо термін “підприємливі люди”. Наприкінці ХІХ – у першій третині ХХ ст. “підприємливі люди” були окремою соціальною групою, вони створювали свої організаційні форми, прикладами яких є:

- товариство українських ремісників, промисловців і торговців “Зоря”;
- Товариство українських кооператорів;
- Союз українських промисловців і торговців.

Характеризуємо не лише організаційний, професійний, а й культурно-освітній та патріотичний напрям діяльності цих організацій. Зокрема, відстоювання прав та інтересів своїх членів та шляхи подолання конкуренції з боку поляків та євреїв у тогочасному бізнес-середовищі.

Під терміном приватне підприємництва розуміємо складову національного господарського руху, систематичну та ризиковану діяльність з виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг. Приватні підприємства діяли на основі приватної власності однієї або кількох фізичних осіб. За масштабом (розміром) підприємства поділяли на великі, середні та малі. До великих підприємств відносимо підприємства з чисельністю працюючих понад 100 осіб, до середніх – понад 50, малі – менше 50 робітників. Українські приватні підприємства здебільшого були малими та “карликовими”, в них працювало менше 50 та 20 осіб відповідно. Їх діяльність характеризуємо у різних галузях промисловості: харчова,

будівельна, легка, металообробна, деревообробна, поліграфічна, хімічна, шкіряна, паперова тощо.

У структурі приватного підприємництва виділяємо підприємницьку діяльність галицького жіноцтва, а саме діяльність підприємств, власницями яких були українські жінки. Аналізуємо непростий шлях тогочасних галицьких жінок у комерції, успіх та невдачі їхньої діяльності, боротьбу зі стереотипами та конкуренцією тощо.

Термін “соціально-економічна доктрина” (ГКЦ) має узагальнююче значення, яке вживаємо для означення соціально-економічної діяльності ГКЦ на теоретичному та практичному рівнях. Основні позиції цієї доктрини сформовані у папських енцикліках [752; 1178], творчій спадщині митрополита Андрея Шептицького [1150–1155], економічних працях священнослужителів.

Так звану “церковну економіку” характеризуємо з позиції господарської діяльності ГКЦ, яка володіла численними земельними ресурсами, якими управляла Центральна адміністрація столових дібр. ГКЦ як учасник економічних процесів активно проявила себе у формуванні та піднесенні економічної культури населення шляхом розвитку професійної освіти, кооперації та приватного підприємництва, співпраці та підтримки “підприємливих людей”, гасла “свій до свого по своє”. Практичну соціально-економічну діяльність ГКЦ простежуємо на прикладі господарської, організаційно-підприємницької та харатативної діяльності її представників, а саме митрополита Андрея Шептицького, Тита Войнаровського тощо.

Під терміном фахова (професійна, економічна) освіта розуміємо сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, професійних якостей, інших компетентностей, здобутих у ремісничо-промислових, торговельно-кооперативних, агротехнічних школах. Професійні школи – це практичні школи, які, крім загальної освіти, протягом 1–4 років навчали молодь конкретним професіям [559; 865; 866].

У тогочасному галицькому суспільстві діяли фахові школи різних типів. За умовами вступу та рівнем підготовки їх поділяли на:

- школи нижчого типу;
- гімназійного типу;
- ліцейні школи.

На підставі джерельного матеріалу подаємо кількісний склад ремісничо-промислових, торговельно-кооперативних та господарських шкіл, аналізуємо організаційно-навчальний процес (навчальні предмети, література, педагогічний склад, кількість учнів).

Поняття “виставкова діяльність” охоплює організаційні заходи та проведення виставок, ярмарків. Теоретичні аспекти виставково-ярмаркової діяльності з погляду сьогодення висвітлені у дослідженнях В. Пекаря [983] та О. Вдовічевої [1221]. Найбільш повним можна вважати визначення, яке запропонував В. Пекар: виставка – це тимчасовий періодичний захід, у рамках якого підприємства демонструють товари та взаємодіють зі споживачами з метою їх інформування, реклами товарів та продажу під час самого заходу чи в майбутньому [983, с. 80].

У міжвоєнному галицькому суспільстві виставки і ярмарки умовно можна поділити за кількома ознаками:

1. за географічним складом експонатів: міжнародні, міжрегіональні, місцеві, національні;
2. за галузевою (тематичною) ознакою: універсальні, сільськогосподарські, промислові, народного мистецтва, вузькоспеціалізовані (галузеві).

Також розрізняють виставки за їхнім значенням, місцем та часом проведення, джерелами фінансування. У цьому дослідженні проаналізовано виставкову діяльність галицьких українців за галузевою ознакою, а також міжнародний виставковий захід “Східні торги”.

Отже, застосовані методологічні принципи та методи історичного пізнання дали змогу розглянути та осмислити об'єкт дослідження, забезпечили розкриття обраної проблеми та аргументацію висновків.

РОЗДІЛ 3 ЕТНОСОЦІАЛЬНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ВИМІРИ ГАЛИЧИНИ

3.1. Етнодемографічні процеси, зайнятість та соціальна структура

Галичина як історико-етнографічний регіон протягом століть формувалася українцями, поляками, євреями, вірменами, німцями та іншими національностями, які розрізнялися суспільною, економічною, культурною діяльністю, будували свої відносини на співпраці та конкуренції. Цей регіон вирізнявся не лише культурними особливостями, а й економічною і суспільно-політичною відокремленістю. Національна мозаїчність Галичини була результатом історичних обставин. Галичина – історична назва українських етнічних земель, які внаслідок першого поділу Речі Посполитої опинилися у багатонаціональній Габсбурзькій монархії у складі “Королівства Галичини і Лодомерії з Великим князівством Краківським та князівствами Освенцімським і Заторським”. Цей коронний край умовно поділявся на Східну та Західну Галичину. У 1847 р. австрійський імператор відповідним розпорядженням офіційно поділив Галичину на дві губерніальні області з головними містами Краковом та Львовом [844, с. 55–66; 855, с. 4; 1185, s. 5]. Природним “кордоном” між Східною і Західною Галичиною була р. Сян, яка розділяла українські та польські етнічні землі. Однак такий поділ був умовним, оскільки українці проживали і на захід від р. Сян, а на Сході були й польські поселення. Відсутність чітких кордонів між етнічними територіями обох народів була однією з причин затяжного конфлікту між українським і польським національними рухами [1173, s. 6]. Галичина з центром у Львові перетворилася на геополітичний фактор. Представники українського політикуму, починаючи з 1848 р., висували вимогу до правителів Австрійської (з 1867 р. – Австро-Угорської) імперії відділити польські землі від історичної Галичини і об’єднати її з Буковиною і Закарпаттям в окремий коронний край [848, с. 29]. Польська сторона висловлювала свої історичні права на Східну Галичину, розглядаючи її як невід’ємну частину майбутньої

Польської держави і наголошуючи, що Галичина – історично польський край із змішаним польсько-українським населенням без помітної переваги однієї з націй [1200, s. 68; 834, с. 11].

Перша світова війна, розпад Австро-Угорської, Російської та Німецької імперій, декларування де-юре країнами Антанти права націй на самовизначення створили передумови для створення самостійних держав. Суперечності за східногалицькі землі згодом переросли у відкрите протистояння між Західноукраїнською Народною Республікою та Польською державою. Внаслідок польсько-української війни Польська держава окупувала Галичину. У 1919 р. на Паризькій мирній конференції країни Антанти визнали за Польщею право тимчасово окупувати Східну Галичину, а за рішенням Ради послів Антанти від 14 березня 1923 р. територія Галичини відійшла під юрисдикцію Польщі. Незважаючи на обіцянки про автономний статус для українських етнічних земель, жодні із зобов'язань так і не були виконані, натомість домінувала “монополія влади”, яка стосувалася не лише політики, а й економіки, культури та освіти. Зокрема, порушуючи міжнародне право, польські урядовці вважали Галичину складовою Польської держави, виділяючи серед мешканців Східної Галичини дві групи населення. Східногалицьких поляків вважали громадянами Польської держави, які, користуючись усіма конституційними перевагами, представляли Східну Галичину у всіх політичних справах. Українців, як і більшість євреїв, натомість трактували як вороже населення на окупованих територіях. Управління Східною Галичиною проводилося сформованою польською адміністрацією [645, с. 157–163] та представниками польської меншини, зокрема службовцями, які входили до складу національних комітетів і складала присягу на вірність польському уряду та народові. У всіх сферах адміністративні органи порушували права українців. Наприклад, у Східній Галичині освіта все більше ставала недоступною для українців, поляки вдалися до політики осадництва та фальсифікації офіційної статистики.

Такі заходи уряду спричинили протистояння української східногалицької спільноти польській окупаційній владі в політичній, культурній, економічній сферах, яке тривало упродовж усього міжвоєнного періоду. Зокрема, уряд здійснював зміни адміністративно-територіального устрою Східної Галичини (дод. 1). З політично-стратегічною метою, щоб надати Східній Галичині “польського характеру”, до складу Львівського воєводства зарахували західногалицькі польські повіти, як-от Ряшів, Кольбушів, Кросно, Ланьцут, Ніско, Пшеворськ, Тарнобжег, Стрижів (внаслідок адміністративно-територіальної реформи 1930-х рр. повіт ліквідували, а його терени розділили між сусідніми) [502, арк. 4; 935, с. 1; 861, с. 165]. Вичерпну відповідь про причини таких адміністративно-територіальних новацій польської влади дав один із діячів східногалицьких націонал-демократів (ендеків) Ян Заморський: “Творцям нового адміністративно-територіального устрою Галичини (С. Грабовському, А. Скарбку, С. Гломбінському, Я. Заморському та ін.) залежало на тривалому забезпеченні м. Львова від українізації та наданні Львівському воєводству польського характеру. Із цією метою вони окреслили межі Львівського воєводства недалеко на схід від Львова, відтяли від нього задністрянські повіти. Щоб нейтралізувати українську більшість на півночі – між Львовом і Люблінщиною, та на заході – між Львовом і Сяном, приєднали до Львівського воєводства значний шмат етнічної польської території аж до Віслока на Заході...” [1218, с. 3].

Під час аналізу етнодемографічних відносин у Галичині, зважаючи на недостовірність та фальсифікованість матеріалів переписів, беремо до уваги віросповідний критерій. Це умовний підхід, оскільки він не враховує чисельності латинників (україномовних римо-католиків та польськомовних греко-католиків), однак він ґрунтується на традиційному для жителів Галичини зв'язку національної ідентичності з конфесійною приналежністю і дає змогу відтворити близьку до тогочасної дійсності етнодемографічну картину. Його прихильниками є низка сучасних (Р. Лозинський, О. Дудяк) і

тогочасних дослідників, як-от Ю. Павликовський [935, с. 4], В. Кубійович [847, с. 47; 620], В. Охримович [920, 65–160], С. Рудницький [1033, 910–971], В. Садовський [1037, 1–50], які порівнювали віросповідний і національний склад населення Галичини на підставі переписів 1910, 1921, 1931 рр., шематизмів та інших джерел.

Згідно з переписом 1910 р., на території Східної Галичини проживало 5 254 769 осіб, з них українці становили 62,9 %, поляки – 23,4 %, євреї – 12,4 %, представники інших національностей – 1,3 % [749, с. 291–292]. Упродовж 1920–1930-х рр. населення Східної Галичини зберігало чітку тенденцію до збільшення: 5 495 114 осіб у 1921 р. та 6 208 100 осіб у 1931 р. Українці відповідно становили 54 % і 52,5 % від усього населення трьох галицьких воєводств (дод. 2). Отже, найчисельнішою національною групою Східної Галичині були українці, а поляки та євреї займали друге та третє місце. Серед представників інших національностей проживали німці, вірмени, чехи тощо. Частка польського населення була домінуючою на території західних повітів Львівського воєводства, приєднаних із політичною метою. Перепис 1921 р. зафіксував на території західних повітів близько 700 тис. осіб, серед яких поляки становили 91 %, а українці – трохи більше 4 % [545, с. VIII–XIII]. Упродовж міжвоєнного двадцятиліття поляки посилили свою присутність у регіоні, натомість частка українців, євреїв та представників інших національностей у західних повітах залишалася незначною (дод. 3).

У 1921–1931 рр. українське населення Східної Галичини збільшилося на 285 909 осіб (9,6 %). Найвищі темпи приросту українців зафіксовано у Львівському воєводстві – близько 16 %. У Східній Галичині, на відміну від українців, простежувався суттєвий приріст польського населення, що можна пояснити продуманою політикою польських властей, яка намагалася посилити свої позиції, асимілювати місцеве населення. Серед таких заходів, найпродуманішою була політика осадництва – заселення польськими військовими та цивільними особами розпарцельованих поміщицьких земель,

яка відбувалася відповідно до закону про військове осадництво, що було доповненням до закону про рільничу реформу [1051, с. 93; 932, с. 15–19; 1194, с. 76]. Упродовж 1920–1934 рр. у трьох воєводствах Східної Галичини, яка була головним тереном цивільного осадництва, створено 756 осад, де налічувалося 14 807 господарств [726, с. 332]. Це сприяло посиленню польського елемента у сільській місцевості краю. Адже осадники опановували головні сфери життя у краї: самоврядування, освіту, культуру, господарство і ставали гарантом Польської держави, носіями польської культури, віри, традицій. Державні урядовці розглядали осадників як соціальну базу для боротьби з національним рухом на “східних кресах”. Натомість українців обмежували у придбанні нерухомості (земельної ділянки, будинку). Громадсько-політичний діяч Антін Чернецький після окупації Польщею Галичини зазначав: “Тоді у Львові польська влада видала наказ-дивогляд з погляду права, що ніякий поляк, єврей чи німець у Польщі не смів продати будинку українцеві, громадянинові тої ж Польщі” [615, с. 62].

В українській спільноті Східної Галичини простежувалися суттєві відмінності у співвідношенні сільського і міського населення. Більшість українців Галичини у 1920–1930-х рр. проживали в селах і були власниками невеликих господарств. Із 3 256 329 українців, які проживали у Східній Галичині, 90 % проживали у сільських гмінах і були пов’язані із сільськогосподарським виробництвом (дод. 4). Якщо порівняти темпи приросту українського сільського населення з польським сільським елементом, то простежувалася суттєва відмінність. За 1921–1931 рр. найшвидшими темпами зростала кількість польських сільських мешканців. Їх приріст становив понад 20 % у кожному воєводстві.

Українці були здебільшого власниками сільськогосподарських угідь площею менше 50 га (дод. 5; дод. 6), а серед великих землевласників домінували поляки. Зауважимо, що для українських селян малоземелля було не єдиною проблемою, адже негативний вплив мала також розкиданість

ґрунтів, яку називали “шахівниця”, “черезполосиця”. Тогочасні економісти вважали за необхідність проведення земельних реформ в напрямку ліквідації великої земельної власності, що трактувалося в той час “життям чи смертю українського селянства” [507, арк. 12]. Наявність карликових господарств у Галичині свідчила про демографічну й економічну кризу та невирішеність аграрного питання на державному рівні [1214, s. 258], була свідченням того, що проблема “голоду за землю” була невирішеною ще з попередніх історичних періодів [726, с. 321]. Загалом у Польщі станом на 1921 р. великі господарства розміром понад 1000 га становили лише 0,06 %, а більше 100 га – 0,6 % серед загальної кількості господарств [1194, s. 33–34].

Порівняно з поляками та євреями, українців проживало менше у галицьких містах, адже польський уряд планував низку інших заходів, які передбачали збільшення польського елемента у промисловості, ремеслі, сільському господарстві шляхом сприяння полякам в отриманні дешевих кредитів, відкриття підприємств, економічних шкіл, підтримки розвитку кооперації, створення громадських та державних організацій та установ. Також влада сприяла польському елементу серед осіб вільних фахів (адвокати, лікарі, інженери та ін.) з метою витіснення українського та єврейського населення з Галичини, особливо зі Станиславівського воєводства [463, арк. 1–17].

Важливим фактором “польської політичної монополії”, який впливав на етнодемографічні процеси в Галичині, було закріплення важливих позицій за поляками на окупованій території та недопущення українців до сфер управління. Фактично прийняття на роботу в державні установи осіб непольської національності звели до мінімуму. Внаслідок такої політики поляки суттєво переважали серед державних службовців. Кадрова політика сприяла різкому збільшенню польського міщанства у галицьких містах. Подібні процеси були характерні у сфері освіти та економіки. Наприклад, на Стрийському паровозоремонтному заводі у 1939 р. українці становили лише 7 %, натомість поляки – більше 90 % [869, с. 99]. Подібна ситуація була

характерна для Винниківської тютюнової фабрики, де надавали значну перевагу у працевлаштуванні полякам. Зокрема, від кандидатів на працівників на тютюнових фабриках і у закладах польської тютюнової монополії вимагали мати польське громадянство, знати польську мову тощо [407, арк. 5, 83, 134–145, 167; 1204, с. 1–2]. Це змушувало галицьке греко-католицьке населення переходити в римо-католицьку віру. Крім цього, польська влада сприяла українській та єврейській міграції, а натомість стримувала еміграцію поляків [796, с. 38–56]. Унаслідок освітньої реформи українські школи ліквідували або реорганізовували на двомовні.

Кількість українців у галицьких містах за десятиліття (1921–1931 рр.) зросла більш як на 38 % (дод. 7.). Зауважимо, що значна кількість населення проживала також у Дрогобичі, Самборі, Ярославі, Княгинині, нафтових регіонах – Бориславі (16 099 – 1921 р.) і Тустановичах (13 240 – 1921 р.) (дод. 8.). Значне збільшення кількості населення Станиславова можна пояснити адміністративно-територіальними змінами, зокрема приєднанням приміських гмін та м. Княгинина у 1925 р.

У Галичині серед міських мешканців значний відсоток становили поляки та євреї. Зокрема євреї у деяких малих містах були відносною або й абсолютною більшістю. Поляки домінували у державній адміністрації, органах самоуправління та освітніх закладах, натомість євреї – у торговельній сфері. Крім цього треба врахувати, що на чисельність населення міст значною мірою вплинули урбанізаційні процеси, розширення території міст за рахунок приміських сіл, у яких здебільшого домінували поляки. Наприклад, на чисельність та етнічну структуру населення Львова у 1920–1930-х рр. вплинули територіальні зміни, а саме розпорядження Ради Міністрів від 11 квітня 1930 р. про вилучення із Львівського повіту сіл Замарстинова, Клепарова, Голоска Малого, Знесіння, Сигнівки, Кульпаркова, частини сіл Білогорща, Козельники, Кривчиці і приєднання їх до міста Львова. У підсумку територія міста зросла більше ніж удвічі. Зауважимо, що відбувалися також територіальні зміни між воєводствами, повітами.

Наприклад, у 1927 р. Турківський повіт вилучили зі Станиславівського і приєднали до Львівського воєводства [525].

У найбільшому галицькому місті Львові у 1921–1931 рр. населення збільшилося більше як на 40 %. Простежувалися відмінності у темпах приросту етнічних груп населення Львова. Найвищі темпи приросту були в українців – 22 860 (82,4 %), дещо нижчі – у поляків – 45 630 (40,8 %), німців – 960 осіб (35,0 %), євреїв – 22 741 особу (29,6 %) [545, s. 10; 548, s. 11].

Суспільно-політична ситуація, земельні відносини та етнодемографічні процеси визначили зайнятість та соціальну структуру населення (дод. 9.). У 20–30-х роках ХХ ст. українці зосереджувалися у галузях, в яких виробляли чи обмінювали матеріальні блага (сільське господарство, промисловість, ремесло). Високим був відсоток українців серед домашньої прислуги, безробітних та утриманців. У суспільно важливих сферах, які були тісно пов'язані з кадровою політикою Польської держави (державна влада, зв'язок, транспорт, освіта, виховання, охорона здоров'я тощо) переважали поляки. Натомість комерційна діяльність у Галичині була прерогативою євреїв. Крім цього, багато євреїв працювало у сфері медицини, комунікації, промисловості та ремеслі, а до Першої світової війни їхнє представництво у цих галузях було ще більшим [1183, s. 129–131].

Перепис 1931 р. зафіксував відомості про відношення до засобів виробництва, характер праці (розумова і фізична), а також реєстрував ставлення власників засобів виробництва до використання найманої робочої сили. Зважаючи на дані перепису, виділяємо чотири соціальні групи: власників засобів виробництва, працівників розумової праці (інтелігенція), робітників та осіб із невідомим суспільним статусом (дод. 10.).

Соціальна структура населення Східної Галичини у міжвоєнне двадцятиліття, як і в австрійський період, характеризувалася значним домінуванням селян та незначною чисельністю представників інтелігенції та приватних підприємців. Суспільні групи у міжвоєнний період розвивалися повільно. У соціальній структурі українського населення 20–30-х років

XX ст. понад 80 % українців були власниками засобів виробництва, а наймані працівники становили менше 20 % (дод. 10.). Таку значну питому вагу власників серед українського населення можна пояснити домінуванням на галицьких землях дрібнотоварного виробництва, оскільки більшість власників були малоземельними селянами, ремісниками, дрібними купцями.

Етнодемографічні процеси, зайнятість та соціальна структура населення Східної Галичини були віддзеркаленням економічної кон'юнктури українців, які в умовах недержавності виявляли чітку тенденцію до організаційної єдності та активної діяльності в економічному житті Галичини.

3.2. Галичина у європейській економічній кон'юктурі

Перша третина XX ст. у соціально-економічному контексті для європейських країн стала періодом технічного поступу, складних соціальних, політичних та економічних процесів. Економічна кон'юнктура Галичини у складі Австро-Угорщини, а згодом Польщі формувалася під впливом світових, загальнодержавних та регіональних економічних тенденцій. Галичина виділялася розвитком нафтового промислу і сільського господарства. За зразком кооперативного руху Німеччини і Данії розвивалася кооперація, передусім – кредитна та молочарська. Питаннями розвитку промислу, торгівлі, фінансів, діяльності приватних підприємств, цінової політики у Галичині займалися Торговельно-промислові палати, які виконували роль посередника між урядом і господарськими сферами [1207, s. 3–25].

Зауважимо, що Польща, як і низка інших країн Східної Європи, була аграрно-індустріальною державою. Це безпосередньо впливало на господарський потенціал українських земель, які перебували у складі Польщі. Головним промисловим осередком держави була Сілезія. Серед інших промислово розвинених регіонів Польщі варто відзначити Домбровський вугільний басейн, де розвивалася важка та гірнична

промисловість. Менше розвинена промисловість була у Познанському регіоні та Помор'ї, Варшаві та її околицях. На інших територіях переважало рільництво. На економічний розвиток Польщі, в тому числі і Галичини, негативно вплинула Перша світова війна, польсько-українська та польсько-радянська війни, які спричинили масштабні людські та матеріальні втрати.

На момент проголошення незалежності Польща не мала єдиної економічної системи, на її території функціонували різні господарські системи та законодавство. Наприклад, у 1919 р. в обігу одночасно були три валюти: німецька марка, австрійська крона і польська марка [1194, s. 39]. Відбудова та зміцнення господарської системи стали одними з першочергових завдань для урядів, які планували скористатися кредитами із США, Великої Британії та Франції. На початку 1920-х рр. унаслідок суспільно-політичних змін у Польщі визріла необхідність стабілізаційних господарських реформ, передусім грошової. У 1922–1923 рр. курс польської марки та ціни стабілізувалися, однак ненадовго. Польська валюта була залежною від німецької. Польські урядовці прагнули незалежнення економічного розвитку Польщі від господарської кон'юнктури і змін у Німеччині [529]. Уряд ставив за мету налагодити стабільне промислове виробництво. На початку 1920-х рр. промислова продукція Польщі становила менше половини передвоєнної продукції, і виробництво розвивалося дуже повільно.

До середини 1920-х років вдалося частково призупинити інфляційні процеси та стабілізувати грошову одиницю шляхом ліквідації податкової заборгованості, підвищення податкових ставок і перевізного мита. Уперше після Першої світової війни доходи державного бюджету перевищили видатки. Кабінет В. Грабського ініціював створення низки польських банків та було запроваджено нову грошову одиницю – польський злотий. Для світової економіки, зокрема й польської. 1924–1925 рр. були періодом нестійкої та короткотривалої стабілізації [1174, s. 249].

На державному рівні вирішувалося актуальне земельне питання. У

1925 р. Сейм ухвалив закон про аграрну реформу. Закон передбачав парцеляцію маєтків, більших за 180 га, у промислових регіонах ця межа становила 60 га. Окремо встановлювалася парцеляційна межа для Полісся і Волині – 300 га, а у промислових регіонах – 70 га. Було дозволено запроваджувати добровільну парцеляцію земель великих землевласників і створювати господарства польських осадників на східних та південно-східних територіях держави [646, с. 150–155; 1174, s. 254].

Без сумніву, на економічний розвиток Польщі впливали геополітичні чинники: відкликання з Польщі британської фінансової місії Юнга, митна війна з сусідніми державами. Незважаючи на певний розвиток, польська промисловість із застарілою технікою та низькою продуктивністю праці виявилася малоконкурентною на європейському ринку. Негативно вплинули на становище польської економіки падіння світових цін на нафту, вугілля, деревину та цукор, які становили основу польського експорту. Ці чинники спричинили зростання дефіциту балансу зовнішньої торгівлі та підірвали стабільність злого [643, с. 109; 1194, s. 89–103]. У цей час відбулося різке зниження курсу злого – до 12,5 зл. за долар, що спричинило підвищення цін на товари першої необхідності, безробіття, переважання витрат над доходами до бюджету.

Економічне становище Польщі у середині 1920-х рр. яскраво охарактеризував польський міністр Едвард Рачинський на пресовій конференції, обговорюючи плани піднесення сільського господарства та порівняння економічного становища Польщі та Німеччини: “Польща є аграрною країною. До цього стану треба пристосувати нашу господарчу, експортну і т. д. політику. Якщо в нас приблизно 70 % населення живе з рільництва, то в Німеччині цей відсоток тільки 40 %, отже, нічого дивного, що німці в господарчих договорах із сусідами акцентують на одержанні полегчій для вивозу своєї промислової продукції, а Польща – на свою рільну продукцію” [518, арк. 39].

У другій половині 1920-х років простежувалося урегулювання

польсько-німецьких митних відносин, позитивні наслідки високого врожаю 1925 р., зростання промислового виробництва, надходження іноземних інвестицій, вигідне американське та західноєвропейське кредитування. Як і в попередні роки, польський уряд Казимира Бартеля намагався залучити якнайбільше іноземних інвестицій (американських, англійських, німецьких, частково французьких та італійських) для оживлення економіки Польщі. Великі закордонні позики для польського уряду тогочасні політики називали “питанням життя або наглої смерті”. Значна частина цих позик йшла на підтримку курсу злогого, а не на інвестиції, як це було обіцяно, що зумовило труднощі з наданням нових іноземних позик [517, арк. 1–3; 1192, s. 23, 78–80]. Наприклад, на початку 1927 р. Польща отримала від США позику в сумі близько 200 млн доларів, яка мала інвестиційний характер [544]. Найбільше іноземних інвестицій надійшло в гірничу, металургійну та хімічну промисловість.

Іноземний капітал, окрім позитивів, через деякий час все більше почав виконувати роль дезінтеграційного чинника для несформованої ще економіки Польщі. Починаючи з 1927 р., тобто від часу, коли у зовнішньоторговельних операціях імпорту став перевищувати експорт, іноземні кредити спрямовували для погашення дефіциту платіжного балансу. Це спричинило зростання зовнішнього боргу Польщі та домінування іноземного капіталу у національній економіці й вивіз значної частини доходу за її межі [643, с. 110–111].

На думку польських урядовців одним із шляхів виходу з складної післявоєнної ситуації була державна монополія (у формі синдикатів, картелів), яка мала існувати до того часу, поки приватний промисел не зможе самостійно функціонувати. У 1920–1930-х рр. у Польщі функціонувала тютюнова, соляна, спиртова та сірникова монополії. Такої широкої монопольної програми не було в жодній європейській країні. Деякі монополії, як-от соляна, спиртова, тютюнова функціонували ще з австрійських часів [1169, s. 3; 1194, s. 130–131]. Найбільше коштів у бюджет

надходило від тютюнової та спиртової монополій [530]. Така політика давала можливість контролювати прибутки від найбільш прибуткових галузей промисловості та збільшити польський експорт. Картельна система функціонувала у металообробному, хімічному, мінеральному, електротехнічному, текстильному та споживчому промислі. У 1927–1928 рр. було створено вугільний картель, нафтовий синдикат та ін. Станом на 1936 р. їх було близько 70, найбільше у Варшаві, а також у Катовіце, Кракові, Лодзі, Львові [464, арк. 2–9]. У Польщі діяв паперовий картель “Центропапір”, цементний картель “Центроцемент”, який співпрацював із міжнародними картелями, однак у процесі експорту вони втрачали свої позиції. Продовжувала розвиватися кооперація, зокрема набули поширення кредитні, споживчі та рільничо-торговельні кооперативи. Діяльність великих промислових об’єктів у Польщі фінансово підтримували польські банки, наприклад, фабрику “Суперфосфат” – Державний рільничий банк, Промисловий банк та ін.

Світова економічна криза 1929–1933 рр. негативно вплинула на економічний баланс Польщі. Криза насамперед виявлялася у зменшенні кількості виробленої продукції у промисловості та у зниженні цін у сільському господарстві. Аналогічні процеси простежувалися і в інших країнах – Великій Британії, Франції, Німеччині; лише Японія упродовж 1929–1933 рр. змогла втримати виробничий баланс [542; 1191, s. 31–34]. У квітні 1930 р. польська газета “Полонія” писала, що “господарська криза знаходиться в Польщі на стадії, яку можна назвати хронічним станом” [544]. У 1935 р. промислове виробництво становило 67 % відносно 1913 р. [1191, s. 43].

У період економічної кризи приватні підприємства потребували державної підтримки, кількість зареєстрованих торговельних підприємств у Польщі зменшилася на 13 %, а великих підприємств – вдвічі. Натомість кількість малих підприємств зростає. Більшість ліквідованих підприємств не мали власних готівкових чи кредитних коштів на закупівлю сировини та

виробничі процеси. Такі зміни спричинили суттєве зростання кількості безробітних. Упродовж 1929–1933 рр. безробіття серед робітників збільшилося в 10 разів. Все частіше великі та середні польські підприємства потрапляли у залежність від іноземних інвесторів, зменшувалася частка німецького та австрійського капіталу, натомість збільшувалися бельгійські, швейцарські та голландські інвестиції [1194, s. 168–175].

У період економічної кризи у сільському господарстві, на відміну від промисловості, відбувалося зниження цін, а не зменшення продукції. Різне падіння цін на аграрну продукцію на світовому ринку призвело до значного обмеження платоспроможності сільського населення, а відповідно до різкого скорочення попиту на промислові товари, закриття підприємств та звільнення робітників [520, арк. 4]. Якщо виробництво у західноєвропейських державах скоротилося у 1928–1932 рр. загалом на 27 %, то у Польщі – на 46 % [522, арк. 82].

Криза банкової системи в Європі негативно позначилася на фінансово-кредитному становищі Польщі, призвела до зменшення кількості приватних банків та грошового обігу. Труднощі у фінансово-кредитній системі зумовили проблеми у промислі і сільському господарстві. Польський уряд прагнув забезпечити рівновагу державного бюджету і стабільності польського злотого. Простежувалася тенденція до зменшення державних доходів, що безпосередньо впливало на зменшення видатків. Як правило найбільший бюджет мало Міністерство військових справ. Польський уряд акцентував увагу на розвитку військової техніки та сфер, необхідних для утримання війська [1184, s. 15–16]. Початок світової економічної кризи співпав у часі із брутальним наступом санаційного режиму на права українців, тому для українських земель у складі Польщі цей період був часом не лише господарської, а й глибокої суспільно-політичної кризи.

У Польщі, зважаючи на відсталу аграрно-промислову структуру економіки, депресивний стан тривав аж до 1935 р. З середини 1935 р. відбулося пожвавлення економічної кон'юнктури: зростання цін на

сільськогосподарську продукцію, підвищення загальних доходів сільських господарств, попиту на промислові товари, однак ці процеси були значно повільнішими, якщо порівняти з іншими європейськими країнами. Навіть у післякризовий період Польща за обсягами промислового виробництва поступалася таким європейським країнам, як-от Чехословаччина, Угорщина та Румунія.

У 1936 р. міністр фінансів Євген Квятковський виступив ініціатором чотирирічного інвестиційного плану, який передбачав вкладення інвестицій у найбільш важливі сфери економіки держави, зокрема у зміцнення обороноздатності, а також створення сприятливих умов для промислового розвитку етнічних польських земель. Незважаючи на плани та заходи щодо покращення ситуації в аграрній сфері, позитивних результатів так і не було досягнуто. Виношувалися також плани щодо розвитку польських збройних сил, сприяння еміграції євреїв та українців [1194, s. 212–215]. У 1936–1938 рр. спостерігалася певна стабілізація економіки в Польщі, що було зумовлено насамперед світовими стабілізаційними господарськими процесами.

У торговельній кон'юктурі важливим ринком збуту для Польщі була Австрія, яка посідала третє місце після Німеччини та Великої Британії за кількістю польського експортованого товару, а за кількістю імпортованого товару – четверте, після Німеччини, США та Великої Британії. Худобу вивозили здебільшого до Австрії і Чехословаччини, а свіже м'ясо – до Великої Британії, Австрії і Чехословаччини. Сілезьке вугілля продавали як на внутрішньому, так і зовнішньому ринку, здебільшого до Німеччини експортували 70 % загального експорту, витісняючи угорське та австрійське вугілля. Також вивозили у Чехословаччину, Швейцарію, Швецію, Данію та інші країни. Найбільше бориславської нафти і нафтової продукції, озокерит Польща експортувала до Німеччини, Австрії, Чехії, Угорщини. Також вивозили до Швейцарії, а звідти – до Франції. Познанські господарські машини задовольняли внутрішній ринок і виходили на зовнішній, де

конкурували з німецькими виробниками, які орієнтувалися на Литву, Естонію і Румунію, а також із чеськими, які експортували продукцію в Туреччину [535; 500, арк. 2–3]. У 1933 р. Польща намагалася налагодити торговельні контакти з СРСР. До Польщі скеровували спеціальні делегації, які погоджували питання експорту-імпорту товарів. Радянський Союз був зацікавлений у польській сільськогосподарській та електротехнічній продукції. Делегати Торговельної палати Польщі та СРСР домовлялися також про обмін товарами [544]. У Польщі експорт-імпорт товарів, мито регулювали на державному рівні. Наприклад, у 1929 р. запровадили мито на вивіз масла: 600 зл від 100 кг. На вивіз яєць встановлювалося мито 200 зл від 100 кг яєць. Однак були установи, які не платили мита. Вирішенням таких питань займалося Міністерство фінансів у порозумінні з Міністерством сільського господарства [1024, с. 12].

На погіршення економічної та політичної ситуації у Польщі, зокрема й Галичині, позначилася подія, які передували Другій світовій війні: захоплення гітлерівською Німеччиною Рейнської зони, “аншлюс” Австрії, відторгнення Судетської області Чехословаччини. Все частіше у польській пресі публікували матеріали, в яких йшлося про реальну загрозу великої війни. Це посилювало тривогу і панічні настрої населення, єврейські підприємці масово забирали свої вклади у банках, не виконували свої зобов’язання перед банками, значно зменшилася платоспроможність банківських установ. Зменшилися торговельні операції на внутрішньому та зовнішньому ринку. У передвоєнний період найбільш несприятливим для європейської економічної кон’юнктури став 1939 р. Це негативно позначилося на стані європейських бірж у Лондоні, Парижі, Варшаві [532].

Аналізуючи політику польських урядів, зазначимо, що на розвиток економіки Галичини вплинули: невирішеність аграрного питання, слабкий збут товарів і технічне забезпечення, брак певних видів сировини, убогість і перенаселеність сіл, відсутність економічної культури і організації серед населення, брак кваліфікованих кадрів. Польський державний апарат

організаційно і фахово не був готовий до впровадження ефективної економічної політики в складних умовах. Закордонні позики не могли кардинально змінити ситуацію. Перешкодою для вирішення господарських питань була й нестабільна суспільно-політична ситуація. Простежувалися суттєві відмінності в економічному розвитку корінних та окупованих територій Польщі. Тому перед польським урядом постало завдання: створити нову економічну модель та вдатися до планової господарської політики. Підставою економічного розвитку мав бути насамперед розвиток комунікацій, транспорту, енергетичне та водне забезпечення міст і сіл, налагодження товарного обороту, зведення будинків приватного і державного сектору, що повинно було гармоніювати з розвитком промисловості та сільського господарства. Загалом економічний план розвитку держави мав охоплювати господарські, суспільні та державні процеси, сприяти унезалеженню від міжнародної економічної кон'юнктури. Однак цю економічну модель цілком на практиці не вдалося реалізувати, не зважаючи на певні досягнення у грошовій та адміністративних системах.

Надзвичайно важливо простежити економічний розвиток Галичини, яка розвивалася як регіональна та структурна одиниця Австро-Угорщини, а згодом Польщі, однак мала низку локальних особливостей. Кінець XIX ст. для Галичини був періодом “господарського підйому”, якому сприяли розвиток фабрично-заводської промисловості, кооперативного руху, ринкових відносин, гірничого промислу тощо. Промислове піднесення було пов'язане з розвитком інфраструктури: 1861 р. – відкриття залізничного сполучення Львів–Краків–Відень, згодом через Чернівці з Балканами, через Карпати з Угорщиною, через Тернопіль і Броди із Східною Україною та Росією. До 1900 р. у Львові вже працював електричний трамвай, телеграф, телефон та було електричне освітлення вулиць.

Порівняно з європейськими країнами та центральними регіонами Польщі, у Східній Галичині був слабший промисловий розвиток, за винятком Прикарпаття та м. Львова. Північні повіти Львівського і Станиславівського

воєводств, як і Тернопільське воєводство, мали сільськогосподарський характер. Загалом у Східній Галичині домінували три види промислу: гірничий, деревообробний та споживчий. У Львівському воєводстві розвивалася легка, галантерейна, будівельна, хімічна галузі, однак їх стан порівняно з іншими воєводствами Польщі був незначний і мав сильних конкурентів серед промисловців Польщі. Промисел гірничий і деревообробний концентрувався у Прикарпатті, а споживчий – у Львівському і Тернопільському воєводствах. Найбільше робітництва зосереджувалося у галицькому нафтовому басейні (Борислав, Східниця, Дрогобич тощо) і м. Львові [501, арк. 1–15; 812, с. 24–30]. Загалом у Східній Галичині домінували малі підприємства, на яких працювало до 50 осіб (дод. 11.).

У першій половині ХХ ст. серед природних багатств Галичини, які приносили значні прибутки, чільне місце займала нафта. Поклади нафтових родовищ зосереджувалися у східній і західній частині Прикарпаття. До східного нафтового регіону економіст Карл Коберський зараховував Борислав, Тустановичі, Мразницю, Східницю, Урич. Поклади нафти були також у Биткові та Перегінську. В західній частині Карпат нафтових родовищ було значно менше (Лещовате, Ванькова, Ропянка та ін.) [510, арк. 1–2; 804, с. 21–32]. З ХІХ ст. галицькі міста, містечка та села (Борислав, Дрогобич, Східниця) стали центрами нафтової, озокеритної та газової промисловості.

Про галицький нафтовий регіон писали у численних джерелах, він отримав чимало історичних, публіцистичних, літературних та побутових найменувань [788, с. 12–16]. Найчастіше цей регіон називали “Галицька Каліфорнія”. Зауважимо, що Каліфорнія славилася розвитком нафтового промислу і була одним з найбагатших нафтових регіонів США [1179; 1188]. Про розвиток нафтової промисловості в Галичині згадували й писали місцеві мешканці, журналісти, письменники, туристи, науковці, геологи, підприємці. Дрогобиччанин Віктор Пацлавський згадував, що “Бориславський басейн як центр нафтово-воскової і сірчаної промисловостей, а Дрогобич, як осідок рафінерійного промислу, були перед Першою світовою війною «Галицькою

Каліфорнією» [610, с. 68]. Саме цей регіон описав І. Франко (“Бориславські оповідання”, “*Voа constrictor*”, “Борислав сміється”) і “Співець галицької Каліфорнії” Стефан Ковалів (оповідання та нариси “Образки з галицької Каліфорнії”, “На дрімайловому пустирищу”) [806; 807, 808; 809].

У другій половині XIX ст. нафтова промисловість розвивалася швидкими темпами у всьому світі. У 1896 р. у США добували 480 млн пудів, у Росії (переважно на кавказьких родовищах) – 411 млн пудів, в Австро-Угорщині – 8,174 млн пудів, а в Голландських володіннях Азії – 3,346 млн пудів (1895 р.) [727, с. 54–55; 221]. Більшість нафти, видобутої в Австро-Угорщині, припадає на Галичину, яка належала до найбагатших нафтових регіонів. Містечка Борислав – Станиславів – Ясло давали більше 90 % усієї видобутої нафти Галичини та близько 5 % світового видобутку нафти. Завдяки галицьким родовищам Австро-Угорщина посідала третє місце у світовому нафтовидобутку після США та Російської імперії. Галицьку нафту найбільше експортували до Німеччини, Швейцарії, Франції, Голландії, Данії, Сербії, Італії [1117, с. 72–73; 1168, s. 111–126]. Після 1911 р. видобування нафти поступово спадає. У 1913 р. видобуток становив уже 1 087 тис. тонн, тобто 50 %, а в 1937 р. – 25 % від показників 1909 р. З третього місця у світовому рейтингу у 1870 р. Галичина опустилася до восьмого у 1920 р. і 13-го – наприкінці 1920-х рр. Ще більше видобування нафти скоротилося під час світової економічної кризи (у 1931 р. – на 5 % порівняно з 1930 р.). Отже, у 1874 р. нафтова продукція Польщі становила 1,43 % від світового рівня, у 1909 р. – 5,22 %, у 1918 р. – 1,22 %, у 1935 р. – 0,57 %, а у 1939 р. – 0,32 % [510, арк. 4; 511, арк. 18–22].

У міжвоєнний період у Польщі виділяли три нафтові осередки: ясельсько-кросненський, станиславівський і найважливіший – бориславсько-тустановицький, де видобували найбільше нафти (дод. 12.). Найбільше нафти добували в таких місцевостях Галичини, як Борислав, Тустановичі, Східниця, Мразниця, Опака, Урич, Рипне-Переґінське, Битків, Пасічна, Космач, Слобода Рунгурська. Станом на 1926 р. у Бориславі діяло 589 нафтогазових

свердловин, з яких фірма “Сільва-Пляна” володіла 51, “Прем’єр” – 44, “Нафта” – 34, “Галіція” – 29, “Брати Нобель” – 19; “Ліманова” – 13, “Діброва-Карпати” – 13, “Ротенберг” – 12, “Діброва-Вулкан” – 10, “Діброва” – 10, “Льокшпайзер” – 7, “Урицька спілка” – 7, Товариство ропних промисловців – 7. Інші фірми мали меншу кількість свердловин. У 1920–1930-х рр. друге місце за видобуванням нафти після Борислава посідала Східниця, найвідоміша східницька свердловина мала назву “Якуб”. У середині 1920-х рр. тут діяло близько 250 нафтових свердловин, якими володіли “Spółka dla Przemysłu naftowego i gazów ziemnych”, “Galicja”, “P. Brzozowski i H. Winiarz”, “Br. Backenroth” [788, с. 30–31]. Видобуток нафти продовжував знижуватися. У 1933 р., порівняно з 1925 р., у Бориславському районі (Борислав, Мразниця, Густановичі) видобування нафти зменшилося на 48 %, у Станиславівському – на 33 % [533].

Видобуток нафти та газу сприяв відкриттю нових нафтопереробних підприємств – рафінерій і газолінярень. Якщо нафту і газ переробляли здебільшого на місцевих підприємствах, то, наприклад, озокерит вивозили до Німеччини, де переробляли на гас і готову продукцію постачали у Польщу. Одним із найбільших нафтових підприємств у Дрогобичі була фабрика з виробництва нафтових товарів “Галіція”, яка торгувала не лише на місцевому ринку, а й за кордоном. У містії ще з австрійських часів діяла фабрика, яка могла переробляти близько 4 500 вагонів нафти на місяць. У польський період її називали “Польмін” або Державна фабрика мінеральних мастил. Це була найбільша рафінерія в Польщі, а у виробництві деяких нафтових товарів – і в Європі. Тут очищали близько 40 % нафти в Польщі. “Польмін” експортував бензин вищого сорту, нафту, різні мастила, вазелін тощо. Особливо цих товарів потребувало сільське господарство в Англії, Швеції, Данії [1189, с. 30–34]. У 1927 р. “Польмін” увійшов до складу новозаснованого картелю рафінерій у Львові, який організовував закупівлю нафти і регулював ціни [507, арк. 17–19]. “Польмін” створили рішенням уряду з метою забезпечення паливом війська, транспорту, державних інституцій, водночас фабрика була

своєрідним інструментом у руках держави, яка регулювала місцевий внутрішній ринок для захисту прав споживача. Польське законодавство надавало підприємству низку привілеїв. Зокрема закон від 1 травня 1923 р. надавав йому перевагу в закупівлі нафти [1217]. Однак функціонуванню “Польміну” перешкоджала низка факторів: підприємство не займалося видобутком, а лише закуповувало продукцію, отже, керівництво фабрики було зацікавлене в тому, щоб закупити нафту якнайдешевше, а продати нафтові вироби якнайдорожче. Недостатньою була співпраця з приватним нафтовим бізнесом. У 1927 р. у Львові з ініціативи уряду створили акційну спілку “Піонер” з капіталом 15 млн зл., яка займалася геологічними, геофізичними, буровими дослідженнями, пошуком нових родовищ нафти та бурінням свердловин [1167, s. 660–666].

У Галичині функціонували також підприємства, які експортували нафту. Після Першої світової війни експортом нафти займався експортний картель “Полграф”, згодом – “Крайонафта”, а в 1926 р. – “Господарське об’єднання рафінерії мінеральних мастил”. У 1927–1933 рр. діяв Синдикат нафтового промислу. У 1932 р. міністр промисловості і торгівлі відповідним розпорядженням започаткував діяльність Польського нафтового експорту (PEN), до складу якого увійшли нафтові та газові підприємства. PEN регулював експорт нафти та нафтових товарів, виконував роль посередника на ринку, співпрацюючи з нафтопереробними підприємствами, унеможлиблював діяльність спекулянтів. Діяльність PEN не змогла вплинути на покращення ситуації, однак стабілізувала відносини у нафтобізнесі.

Нафтопереробна промисловість хоч і функціонувала на українських землях, але українською була лише частково. Щоб зробити внесок у справу українізації нафтового бізнесу, підприємці І. Левицький, М. Терлецький та представник українського кооперативного руху К. Левицький заснували 1906 р. у Львові нафтове товариство, однак Перша світова війна та брак капіталу призвели до його самоліквідації. Чергова спроба організувати українську нафтову компанію була зроблена у 1929 р. – створено

організаційний комітет із місцевих діячів нафтового басейну, однак йому так і не вдалося створити нафтовий кооператив. У 1935 р. з ініціативи керівництва ЗБГ та низки інших економічних установ і організацій – ЗБГ, “Центробанку”, “Дністра”, “Центросоюзу”, “Маслосоюзу”, “Народної торгівлі” і РСУК – почав діяти підготовчий комітет на чолі з К. Левицьким, який ухвалив рішення про створення нафтової спілки. Цю ідею реалізували у 1936 р., а капітал спілки становив 100 тис. зл. Члени спілки займалися купівлею нафтоносних земель, добуванням та збутом нафти [915, с. 74].

Відомими нафтопромисловцями були Р. Кульчицький, Ю. Сасик, А. Шептицький, Филип та Іван Левицькі. Роман Левицький зокрема був управителем копалень нафти. В адміністрації нафтових фірм працював Антін Максимович, згодом депутат сейму від УНДО, а його брат був керівником копалень нафти. Помічником директора у фірмі “Ліманова” працював інженер Р. Кульчицький. Інженер Озаркевич був відповідальним за нафтові родовища родини Терлецьких, які ще перед кризою нафтового промислу залишили цей бізнес, а Михайло Терлецький заснував аптеку у Львові. За винятком кількох родин, українці мало отримали користі від нафтової промисловості, оскільки на початковому етапі її розвитку за безцінь продали свої землі. Згодом вони лише здавали землі в оренду [606, с. 596–598].

Дрогобиччанин д-р Володимир Бірчак писав у спогадах: “На нафтову промисловість звертали ми мало уваги [...] кипуче промислове життя нафтових піль ішло попри нас. Ми його не опанували та й не старалися взяти в свої руки” [610, с. 69]. Виходець із Борислава Михайло Левицький згадував про нафтове місто: “Борислав був під польським і почасти жидівським впливом. Поляки займали всі важливі місця в Бориславі, а жиди були власниками нафтових фірм. Тому тяжко було українцям дістати працю” [606, с. 596].

Родовищами нафти в Галичині від самого початку їхньої розробки зацікавилися іноземці. Станом на 1920 р. у галицькій нафтовій промисловості продовжував домінувати іноземний капітал: французький – 53 %, місцевий

(єврейсько-польський) – 18 %, швейцарський – 10 %, австрійський – 7 %, англійський – 4,4 %, голландський – 4,3 %, інші – 3,3 %. У міжвоєнний період ситуація в цілому не змінилася: польських інвестицій було значно менше порівняно із закордонними. У 1930-х рр. простежувалося збільшення частки французького й американського капіталу (дод. 13).

У нафтовій промисловості Галичини, порівняно з іншими галузями, іноземний капітал був задіяний найбільше. За даними Міністерства промисловості і торгівлі, у нафтовому промислі станом на 1933 р. було 36 акційних спілок, капітал яких становив 272 млн 369 тис. 750 зл. Польський капітал у нафтовому промислі становив лише 16,4%, а іноземний – 83,6 %. Іноземні інвестиції у нафтовому бізнесі розподілялися так: французький капітал (58,4 %), американський (33,3 %), австрійський (5,6 %), нідерландський (1,5 %), інші (1,2 %). На нафтових підприємствах співвідношення іноземного і польського капіталу було таким: французький – 57,2 %; американський – 33 %, австрійський – 3,3 %, а польський – 6,5 %. До Другої світової війни у нафтовій промисловості домінував французький капітал, до складу якого належала група французьких нафтових товариств “Малопольща”, а також “Галіція” і “Ліманова”. Гарантом польського капіталу залишалися рафінерія “Польмін” і газолінярня “Земні газы” [1199; 1217].

Борислав славився нафтою, а у Дашаві коло Стрия було найбільше родовище земного газу на українських землях, а, можливо, й у Європі. Це родовище відкрили у 1920-х рр. Як згадував Лев Яцикевич, промислове використання газових покладів розпочалося у 1927 р., а наступного року розпочали будівництво газопроводу до Львова, Дрогобича, Стрия і Ходорова [617, с. 378]. Видобуванням газу займалися “Газоліна” та державне підприємство “Польмін”, а розпочали його, незважаючи на брак капіталу, завдяки інженеру Й. Ковальчевському, який був директором і співвласником фірми “Газоліна”. Ці фірми домагалися прийняття закону, який би надав їм право на добування газу, однак не досягли цього. Зауважимо, що цей бізнес

не був українським. Газ видобували польські фірми, а українським землевласникам виплачували за це мізерні гроші. Частину Дашави, а саме присілки Піддубина і Корчунок займали поляки. Газові шиби побудували на полях українських господарів Галіїв, Скобликів, Гойсаків, Стадників, Ярошевських, Штинди, Курильців та на парафіяльній землі. Стрийчанка Марія Івасик-Галій у своїх спогадах писала про те, що видобування газу стало причиною конфліктів між українцями та поляками. Зокрема, український інженер Олексій Галій намагався створити українську спілку з буріння газових скважин, однак проти цього гостро виступали поляки, а самого інженера вбили, “скидаючи вину на нещасний випадок” [603, с. 379]. У нафтовому бізнесі були характерними конфлікти між українцями, поляками та євреями, наприклад “Бориславська війна”, яка мала не лише економічний, а й етно-релігійний характер [888, с. 120–128; 1182, р. 128–132]. Без сумніву, у процесі розбудови власної господарської сфери українці стикалися з великими труднощами.

У Галичині традиційно розвивалося також солеваріння: діяли солеварні в Калуші, Долині, Болехові. Однак на міжнародному рівні їм було складно конкурувати з німецькими хімічними концернами.

Кризу “Галицької Каліфорнії” спричинив природний (зменшення та значна глибина родовищ) і людський фактор (неналагодженість системи розвитку нафтового промислу). Політика держави в нафтовому промислі концентрувалася здебільшого на збуті нафти та нафтових товарів на внутрішньому та зовнішньому ринках, однак не було вирішено низки питань щодо налагодження централізованого збуту нафти, кредитування нафтопідприємств, створення організаційної структури нафтового промислу, активного пошуку та розробки нових родовищ, застосування новітньої технології. Нестабільність польської грошової валюти не давала змоги закупити сучасну техніку. Була проблема з транспортуванням нафти. Через непродуману податкову політику бориславські нафтові товари на місцевому ринку були дорожчими, ніж за кордоном. Зменшення видобування нафти

спричинило посилення конкуренції та непорозуміння між виробниками. Великі закордонні фірми і “Польмін” конкурували з малими нафтовими підприємствами та диктували цінову політику. Багато дрібних нафтопромисловців перебували в цілковитій залежності від великих фірм (“Малопольска”, “Ліманова”, “Польмін” та інших). Європейський ринок усе більше наповнювали нафтопродукти з СРСР та Румунії, а в багатьох європейських країнах почали функціонувати нафтопереробні підприємства, які потребували нафти. Галицька нафта не витримала конкуренції з румунською, яка була дешевшою, а в Італії почала домінувати радянська нафта. У 1930-х рр. розвиток нафтової промисловості Галичини і Польщі в цілому опинився під загрозою через імпорт нафтопродуктів з СРСР [468, арк. 1–4].

У першій третині ХХ ст., крім нафтової промисловості, у Галичині розвивалася активно деревообробна галузь. Східна Галичина була одним із основних експортерів лісу на європейські ринки. Дерево експортували до Німеччини, Англії, Бельгії, Австрії, Італії, Франції та інших країн. Великі лісопильні заводи функціонували у Брошневі, Сколе, Надвірній. Фанеру виробляв єдиний великий завод фірми “Ойкос” у Рясній біля Львова. Вироби з дерева (дошки, балки, фанеру) експортували до Німеччини, Англії, Румунії. Завдяки низьким цінам на сировину і низькій заробітній платні деревина із Галичини конкурувала на закордонних ринках. Значно повільнішими темпами розвивалося меблеве виробництво й інші галузі деревообробної промисловості. Меблі виготовляли на великій фабриці Черського і Якимовича у Львові [501, арк. 1–15; 813, с. 64–65]. У середині 1920-х років тогочасні бізнесмени намагалися реалізувати задум щодо створення деревообробного синдикату на основі англійського капіталу, а для транспортування деревини обирали два порти – Клайпеду і Кенігсберг [506, арк. 19–20]. Загалом станом на 1925 р. у Східній Галичині функціонувало 112 підприємств, що становило понад 15 % від загальної кількості тартаків у Польщі (дод. 14.).

У Галичині функціонувало понад 100 великих тартаків, на яких працювало понад 20 робітників на кожному. Зокрема, серед найбільших необхідно виділити паровий тартак “Ойкос” (околиця Львова), акційну спілку “Тартак” (Ходорів) у Львівському воєводстві; тартак “Ойкос” (Сілець Беньків – тепер Сілець Кам’янка-Бузького району), Галицька деревообробна спілка (Золочів), акційна спілка “Польська Фореста” (Смільне), а найбільше таких підприємств було у Станиславівському воєводстві: тартак “Марія” (Синевідське Вижне) і комплекс підприємств деревообробного промислу “Микуличин” (Микуличин), підприємство деревообробного промислу З. Кляйн (Делятин), паровий тартак “Гросдель” (Дуліби), тартак Фальфера і Датнера (Боберка), паровий тартак “Вигода” (Вигода), тартак “Долина” (Креховичі), тартак Глезінгера (Брошнів) [513, арк. 1–8]. Станом на 1933 р. в деревообробному промислі домінував англійський концерн, який об’єднував акційні деревообробні спілки в Делятині, Долині, Креховичах, Ворохті тощо. Крім цього в деревообробному промислі були задіяні німецькі та австрійські інвестори [515, арк. 8–10]. Зауважимо, що одним із найбільших лісовласників Галичини була ГКЦ.

Похідною від деревообробної була паперова (целюлозна) промисловість. Зауважимо, що потужні Черлянська і Сасівська паперові фабрики не відновили своєї діяльності після війни. У середині 1920-х років у 2 рази більше “паперівки” вивозили за кордон, насамперед у Німеччину, ніж використовували на галицьких землях. Зокрема у Львові функціонувало 5 паперових фабрик. Відомою була Коломийська паперова фабрика [506, арк. 15]. Виробництвом паперових виробів займалася львівська фабрика “Ельстер і Топф”, “Карпаліт”, “Бібльос”, золочівська паперова фабрика та тернопільське підприємство з виробництва папіросових гільз “Калина”. Виробництво сірників розвивалося після Першої світової війни. Відомими на внутрішньому ринку були сірникові фабрики у Стрию і Львові, ще одна функціонувала у Рівному. Не зважаючи на державну сірникову монополію, цей промисел не витримував конкуренції із Швецією, Фінляндією і Австрією.

Значного розвитку в Галичині набула харчова промисловість, зокрема борошномельна і хлібопекарська розвивалися як у передвоєнний період. Найбільший львівський млин “Тома” переробляв 55–60 т зерна на добу. Серед великих хлібзаводів виділявся львівський “Меркурій”. Борошномельні підприємства функціонували майже в кожному місті, а у великих містах їх було декілька: у Львові, Бродях, Коломиї – по 6 млинів, у Тернополі та Самборі – по 5, Перемишлі і Золочеві – по 2. Продукцію кондитерської промисловості представляли передусім кондитерські гіганти “Бранка” і “Газет”, Гефлінгера, а також “Фортуна нова”. Бекон, м’ясні та фруктові консерви виробляли на великому консервному заводі Рукера у Львові. Спиртогорілчане виробництво представляли львівський пивоварний завод та найбільші львівські заводи (Бачевські і Шпрехер). Тютюнова промисловість розвивалася на фабриках у Винниках та Монастирських. До речі, у Галичині вирощували багато тютюну. За кількістю зібраного тютюну з 1 га Галичина поступалася лише Шльонському і Поморському краю, а випереджала Любелський, Гродненський, Волинський регіони [531]. Ще одним гігантом у галузі споживчого промислу була Лисинецька фабрика дріжджів, яка перебувала під впливом Віденського “Кредітанштальту”. Центрами соляного промислу були Долина, Болехів, Дрогобич, Ланчин, Калуш, Косів, Ляцко, Стебник і Делятин. У 1913 р. видобули 50,4 тис. тонн солі, у 1928 р. – 54,2 тонн. Значні поклади потасової солі були у Калуші та Стебнику, а галицький край займав друге місце в світі [515, арк. 56]. Зауважимо, що багато потасової солі добували у Німеччині. Про потасову сіль у Калуші відомо з середини ХІХ ст., а згодом почало функціонувати підприємство з переробки потасової солі.

Одним із кращих підприємств цукрової промисловості був завод у Ходорові, який функціонував з 1912 р., а після війни відновив свою діяльність у 1922 р. Ще два підприємства функціонували у Городенці і Березовиці, а найбільші цукрові плантації зосереджувалися у Тернопільському воєводстві [814, с. 35]. Однак цукрова промисловість

Галичини за рівнем розвитку значно поступалася іншим українським регіонам, наприклад, Волині та Київщині. У Польщі діяло три групи цукрових об'єднань: познанське, варшавське, малопольське. Цукрова галузь була під контролем спеціально створеної Головної ради для цукрової промисловості та Цукрового банку у Познані. Не зважаючи на державне кредитування, цукрова промисловість потрапляла під вплив іноземного капіталу, зокрема німецько-голландських компаній, які закупляли великі цукроварні. Зауважимо, що Польща була членом міжнародного цукрового картелю (Польща, Чехія, Німеччина, Бельгія, Угорщина, Куба), який регулював розвиток цукрової промисловості на світовому ринку.

У хімічній промисловості переважали дрібні підприємства. Чесько-віденська фірма “Шіхт” займалася миловарством. Успішно розвивалася також кооперативна фабрика “Центросоюзу”. Серед найбільших галицьких склозаводів виділялися “Львів”, “Жовківський”, “Леополіс”, “Альфа” та інші. До Першої світової війни у Галичині діяло понад 500 цегельень, найбільше з них було у повітах Дрогобич, Ярослав, Львів, Мостиська, Станиславів. Будівельний комбінат Івана Левинського у Львові об'єднував цегельні, підприємства з виробництва керамічних плит, гіпсових та інших будівельних деталей. У 1920–1930-х роках поступово зменшувалися обсяги виробництва цегли, плитки, скла у Східній Галичині, що було зумовлене зниженням активності у будівельній галузі.

Машинобудівна і металообробна галузі промисловості розвивалися, підприємства займалися виробництвом і ремонтом залізничних вагонів і паровозів, парокотлового і насосного обладнання, устаткування для млинів, нафтопереробних, цегельних, лісопильних і спиртогорілчаних заводів, сільськогосподарських машин і знарядь праці, будівельних конструкцій тощо, здебільшого для задоволення власних потреб. Великі залізничні ремонтні заводи функціонували у Львові, Станиславові, Стрию. Цю галузь також представляли завод електрорічильників і електроустановочних матеріалів “Контакт”, точних приладів Ромера, вимірювальних приладів

Буяка, мотопомп і протипожежного інвентаря “Пожежницька унія”, водопровідного обладнання і pomp Кунца, млинарського обладнання “Товариства для виробництва машин”. Функціонували заводи млинарського і сантехнічного обладнання “Феррум”, фабрика ваг Вінтера і фабрика бляшаних виробів “Літо”. За межами Львова працювали великі металообробні підприємства: завод ремонту і виробництва обладнання, інвентаря і запасних частин для нафтової промисловості фірми “Нафта” в Бориславі, механічний завод для ремонту і виробництва бурового обладнання і запасних частин “Польверт” у Стрию і сільськогосподарських машин Біскупського в Коломиї. Невеликі машинобудівні заводи “Віс” і “Край” діяли в Станиславові, а також у Бориславі та Велдіжі [814, с. 39–40]. Значно краще за рахунок державних дотацій розвивалися ці галузі у центральних та західних регіонах Польщі.

Прогресувала легка промисловість, особливо шкіряна, яку представляли заводи Маргошеса, Андермана у Станиславові, львівські підприємства “Пелліс”, “Дермата” і “Новость”. У Тисмениці на фабриці “Ефка” виробляли хутро. Текстильну галузь представляла станиславівська фабрика ватину і ковдр. Працювали також коноплеочисний завод у Копичинцях, чесальня льону “Котонія” у Львові, ткальня і трикотажна фабрика у Коломиї. Функціонували ткацькі та килимарські кооперативи, як-от Союз промисловців Гуцульщини, “Гуцульське мистецтво”. Повільнішими темпами розвивалася інші галузі промисловості, які не витримували конкуренції європейських підприємств.

Місце Східної Галичини на державному та світовому ринку визначалося не лише промисловим виробництвом, а й торговельним балансом, тобто експортом-імпортом товарів, а також концентрацією іноземних інвестицій. Господарське значення Східної Галичини для Польщі віддзеркалювалося найкраще в характері товарообміну. У сфері торгівлі Східна Галичина була постачальником сільськогосподарської і промислової сировини (нафта, нафтопродукти, лісоматеріали тощо) і ринком збуту готових фабричних

виробів. Зі Східної Галичини вивозили до центрально-західних регіонів Польщі сільськогосподарську продукцію, деревину та промислову сировину. Натомість у Галичину привозили промислові продукти (вугілля, товари важкої, легкої, хімічної промисловості) [498, арк. 93]. Продукцію землеробства експортували до західноєвропейських країн (Великої Британії, Бельгія, Франція, Італія, Швейцарія). Натомість завозили каву, олію, рибу і рибні продукти. Ляне волокно вивозили до Чехословаччини, Франції, Бельгії. Свинину і свиней в основному поставляли до Німеччини, Австрії, Чехословаччини. Бекон і яйця – до Великої Британії, Чехословаччини. Оскільки у бюджеті сільського господарства важливу роль відігравав експорт яєць, це було підставою стверджувати, що “яйце стало валютою нашого села” [461, арк. 38]. Деревину експортували не лише до європейських країн, а й до Азії, Африки, Америки. Натомість майже не вивозили готові вироби з дерева – фанеру, меблі тощо, а папір і картон ввозили з центральних і західних польських земель. До імпортованих товарів належали текстильні вироби з бавовни, вовняні вироби, вугілля, шкіряні вироби, електротехнічні прилади, автомобілі, хімічні та медичні товари, фарби, тютюн, галантерея. Тканини в основному імпортували з Лодзінського, Бялостоцького і Бельського текстильних центрів, а хімічну продукцію – з центральних та західних регіонів Польщі [514, арк. 22]. Галичина у загальнопольському та світовому ринку була джерелом робочої сили (емігрантів).

Не зважаючи на розвиток окремих галузей промисловості, у Галичині таки переважав аграрний сектор. Сільське господарство у регіоні наприкінці XIX – у першій третині XX ст. мало екстенсивний, середньопродуктивний характер з незначними експортними можливостями. Простежувалася також низка інших проблем, як-от аграрне перенаселення, безробіття та еміграція, які потребували вирішення на загальнодержавному рівні. У міжвоєнний період українські селяни були власниками невеликих земельних наділів і господарств, що гальмувало розвиток сільського господарства у Східній Галичині. Для врегулювання аграрної проблеми було проведено низку

реформ, зокрема про парцеляцію і осадництво, комасацію, однак вони проводилися в інтересах великих польських землевласників. Зокрема польські осадники оселялися на кращих землях і це було причиною українсько-польських конфліктів.

Анкети власників “карликових” господарств (менше 0,5 га) вказують на низку проблем, з якими стикалися дрібні галицькі господарі: необхідність комасації, ліквідації картелів та монополій, забезпечення належного збуту сільськогосподарської продукції, конкуренційність між поляками, євреями та українцями на ринку збуту, відсутність доступного кредитування, оборотного капіталу, коштів на облаштування господарських приміщень та придбання господарського реманенту, відсутність культури ведення господарства, інфраструктури (доріг, залізниці), завищені ціни на фабричні вироби тощо. Анкети подавали на конкурс кращого опису власного господарства, який проводили Союз палат і сільськогосподарські товариства у співпраці з Виділом рільничої економіки дрібних сільських господарств Інституту Пулавського. Інформація про реальний стан сільських господарств була потрібною для з’ясування проблем малих господарів та необхідної допомоги. Анкетувальник подавав інформацію про способи господарювання його та родичів. Товариство “Сільський господар” також подавало пропозиції та рекомендації щодо покращення становища сільських господарств та інфраструктури окремих сіл. Зокрема товариство акцентувало увагу на таких проблемах господарів: важливості “годівлі безріг”, що давало змогу заощадити незначні кошти на потреби господарства, однак “годівля безріг” для дрібних сільських господарів не була рентабельною через значні витрати на транспортування, неналагодженість контактів з кооперативами щодо збуту тварин. По-друге, представники товариства “Сільський господар” вважали за необхідне надання селянам доступного довготермінового кредиту. По-третє, негативний вплив на селян мала відсутність системного збуту сільськогосподарської продукції. Наприклад, багато селянок виробляли прядиво і полотно, однак збували його за безцінь. Тому перед

господарськими організаціями ставили питання щодо встановлення стабільних цін на льон і коноплі, охоплення ринку збуту, продажу прядива та полотна. Займатися городництвом і садівництвом теж було складно через відсутність підприємств з переробки овочів та фруктів, експорту за кордон [539]. Селяни мріяли про збільшення земельних наділів шляхом парцеляції великих маєтків, про власний дім, належно облаштовані господарські приміщення, худобу і т. п. У 1935 р. селянин зі Скалатщини, порівнюючи ціни на сільськогосподарську продукцію та фабричні вироби, писав: “Продукти свої порівняти з продуктами, котрі купується, то аж жити не хочеться, брак нам організованого збуту. Продукти збувається приватним купцям, бо сільськогосподарської організації доперва зачинають збут (збіжжя і яєць) налаштувати” [540]. Не отримуючи державної підтримки, більшість селян володіли малими земельними наділами і не мали фінансової спроможності їх збільшити, а за продане молоко, яйця та іншу сільськогосподарську продукцію селяни як правило купляли найнеобхідніше – сірники, сіль, нафту тощо.

Важливу роль у розвитку села, піднесенні добробуту селян відіграла сільська кооперація: товариство “Сільський господар”, “Маслосоюз”, РСУК. Зокрема, товариство “Сільський господар” займалося не лише агротехнічною, а й економічною діяльністю та намагалося вирішувати чимало складних проблем. Економічна криза 1929–1931 рр. знизила рентабельність селянських господарств та продуктивність землі. Негативно впливала на розвиток сільського господарства державна податкова та торговельна політика, а також економічна діяльність монополій.

3.3. Економічне питання у програмах українських політичних партій

Упродовж 20–30- років ХХ ст. відбувалася еволюція галицького політикуму та його бачення економічних проблем. Фундамент економічної

самоорганізації українців Галичини створювали наприкінці XIX ст. представники двох політичних течій: москвофіли і народовці. Наприклад, до заснування “Народної торгівлі” долучилися і представники москвофільства, і народовці, про що писав Василь Нагірний: “В першій складі Товариства було на 10 членів тільки двох народовців, а то Корнило Устіянович і я. Тодішні народовці держалися здалеку від нового підприємства і не прибули на конститутивні збори. Для них найважливішим питанням дня була тоді справа правопису, а саме етимологія чи фонетика, а про економічні справи і думати не хотіли” [608, с. 36]. Згодом під керівництвом Ю. Романчука та О. Огоновського, народовці все частіше долучалися до практичної діяльності громадських організацій, зокрема спричинилися до реорганізування “Просвіти” з просвітницької організації у просвітницько-економічну. Москвофіли організували низку позичкових кас, шпихлірів, споживчі крамниці та інші економічні товариства при читальнях товариства ім. Качковського, а українські радикали створювали так звані “народні спілки”. Крім цього, політичний поділ на народовців та москвофілів був помітним у кооперативному русі. Осередком орієнтованих на національну ідею кооперативних сил став Краєвий союз ревізійний у Львові, а прихильники москвофільства гуртувалися навколо “Руського ревізійного союзу”.

Зауважимо, що в тогочасному галицькому суспільстві створення українських економічних інституцій опоненти сприймали не лише як господарський, а як політичний резонанс та вияв економічного відродження. Наприклад, польські часописи критично відреагували на створення страхового товариства “Дністер”, стверджуючи, що його покликали до життя політичні цілі. Посол Галицького сейму Клеменс Живицький на “реляційному сеймику” в Тернополі 10 листопада 1892 р. різко виступив проти “Дністра”, констатує, що “Дністер” засновано з цією метою, щоб “захитати Товариство взаємних обезпечень в Кракові і підкопати добробут поляків” [380, арк. 43]. Один із засновників товариства Дем’ян Савчак

наголошував: “О політиці тут нема мови, бо ж огонь не знає партій і народностей, хоч річ певна і ясна , що наше товариство повинно мати характер руський, як має краківське товариство – польський” [380, арк. 23]. Яворівська шкільна рада і староста в Мостиськах заборонили учителям і вйтам страхувати будинки в “Дністрі”, а лише у Краківському товаристві. Критично до діяльності “Дністра” поставились і москвофіли.

Оскільки українці у складі Австро-Угорщини, а згодом і Польщі були національною меншиною, до захисту їхніх інтересів все частіше долучалися політичні партії: “Недержавна нація не має держави, і всі політичні завдання переносяться на політичні партії” [2027, с. 9]. Економічні проблеми відображали програми тогочасних політичних партій, зокрема, Русько-української радикальної партії (РУРП). Через економічне товариство “Поступ” та гуртки “Народні спілки” радикали намагалися поліпшити економічне становище селян УНДП поєднувала економічні зміни з розбудовою української державності, без якої неможливе впровадження потрібних реформ. І. Франко написав проект програми партії, у якій зазначав: “Хочемо мати для себе всю свою землю, бо земля – то основа для всякої продуктивної праці... Не хочемо бути на своїй землі ні наймитами, ні орендаторами. У народних руках має бути торгівля, фінансово-кредитна справа, оскільки гроші – це душа господарства” [778, с. 321]. Іван Франко висловив свої економічні погляди у численних наукових, художніх, публіцистичних творах. Він стверджував, що доцільно створити фінансово-кредитні установи для відстоювання інтересів селян кооперативним шляхом [1105, с. 308–311; 1107, с. 373–391; 1109, с. 273–280]. Погляди І. Франка ґрунтувалися на галицькій дійсності та досвіді зарубіжних держав у сфері економічної політики, у них простежується еволюція від ключової ролі громади в економічних перетвореннях до все тіснішого зв’язку економічних відносин із політичною організацією суспільства у формі держави [778, с. 208]. І. Франко, як політик і вчений-економіст, відзначав важливість економічних питань у вирішенні проблеми державотворення. “Економічне

питання таке важне, таке основне, – казав він, – що й при справі політичної самостійності всякого народу не то що покинути не можна, але треба класти його як вихідну точку” [778, с. 210].

Економічні питання знайшли своє віддзеркалення й у програмах політичних партій міжвоєнного періоду. За матеріальний добробут та економічний розвиток західноукраїнських земель виступала Українська народно-трудова партія (УНТП), яка була однією з домінуючих політичних сил на початку 1920-х рр. Після рішення Ради Амбасадорів 1923 р. УНТП виробила чітку позицію щодо економічного розвитку українців. Члени цієї партії були прихильниками “усуспільнення галузей промислу, торгівлі і кредиту ...поширення спілкового (кооперативного) руху” [1052, с. 45]. Така економічна програма передбачала створення українських кредитних установ та підтримання українського товаровиробника. З огляду на малоземельність українського селянства, члени партії ініціювали проведення земельної реформи, яка передбачала надання українцям землі шляхом експропріації польських поміщицьких володінь.

Український галицький політиком не був байдужим до розвитку економічної освіти, підтримував діяльність культурно-освітніх організацій, ініціював використання західноєвропейського та світового досвіду підготовки кваліфікованих кадрів. Наприклад, у 1920 р. з метою економічного вишколу української молоді уряд ЗУНР налагоджував контакти із Союзом скандинавських жінок (ССЖ) – жіночою організацією, яка підтримувала і організовувала різноманітні гуманітарні акції не тільки в Данії, Швеції, Норвегії, а й у країнах, які зазнали збитків внаслідок Першої світової війни [85, арк. 1–3]. Активну роль у пропаганді та розвитку економічної освіти відіграв К. Левицький, як адвокат і директор “Центробанку”, він допомагав складати нормативно-правові документи. Крім цього, у 1920-х рр. К. Левицький очолював “Комісію правової охорони шкільництва” [97, арк. 2].

Зауважимо також, що в період ЗУНР було ухвалено низку законів, які визначали економічні відносини у Галичині. Закон про “Тимчасовий розпорядок державного секретаріату для торгівлі і промислу про заборону вивозу нафти й нафтових продуктів” від 19 листопада 1918 р. регулював експорт нафти і нафтових продуктів за межі ЗУНР. Також на законодавчому рівні визначалися правила видобування нафти та діяльність Державного нафтового заводу в Дрогобичі. Експорт цих товарів узгоджували з Державним Секретаріатом для торгівлі і промислу [555, с. 20]. Заборонялося також без узгодження торгувати тютюновими виробами, а діючі до цього часу ліцензії втрачали силу [554, с. 45]. ЗУНР регулювала земельні питання, зокрема, земельна реформа передбачала ліквідацію великих землеволодінь і наділення власністю малоземельних і безземельних, окремі норми щодо відшкодування за землю великим власникам, перехід лісів, пасовиськ і полонин у власність громад регулювали спеціально створені земельні комісії [557, с. 242; 552, с. 345–347; 553, с. 348–353].

З середини 1920-х рр. після об'єднання національних політичних сил національно-державницький табір представляло УНДО. Як одна з найвпливовіших партій, УНДО пропагувало ідеї національної консолідації, економічного розвитку, об'єднувало усі верстви українського населення з метою “утворити з них політично свідомі, соціально кріпкі, економічно незалежні верстви” [1052, с. 23]. Націонал-демократи виступали за політичну та економічну стабільність у польсько-українських стосунках. Своїми громадсько-політичними акціями УНДО виражало не лише вузькопартійні, а й загальнонаціональні інтереси, посилюючи впливи на “Просвіту”, РСУК, “Центросоюз”. В економічній сфері націонал-демократи виступали за перехід промислових підприємств у власність держави, за розвиток кооперативного руху, дрібного промислу, ремесла, торгівлі. Кооперацію вони вважали найкращою формою національної солідарності. Планували також створення Головної економічної ради, яка мала координувати діяльність економічних установ краю: “Центросоюзу”, “Маслосоюзу”, “Сільського господаря” тощо.

У 1937 р. на території трьох галицьких воєводств було в РСУК 66,3 % кооперативів, у москвофільському Руському союзі – 4,3 %, у польському – 26,9 %, у єврейському – 2,5 % [661, с. 239]. Тогочасні кооператори представляли різні політичні партії. В. Несторович зазначав, що, крім радикалів, були і “прокомуністичні співробітники”. Дослідник української кооперації Л. Олесевич відзначав, що у післявоєнні роки серед керівництва кооперації значну частину становили радикали, а наприкінці 1930-х рр. кооперативним рухом здебільшого керували ундісти і члени оунівських організацій [915, с. 61]. Соціал-демократ Антін Чернецький у спогадах писав про впливи партій на кооперацію у 1933 р.: “В тому часі на Тернопільщині йшли завзяті змагання між Радикальною партією та УНДО за впливи на громадсько-політичне життя. Радикали мали переважаючий вплив також в економічних установах. Під їх проводом був «Подільський кооперативний союз», вони заклали ще окремий кооперативний банк попри вже існуючий «Українбанк»” [615, с. 100]. Ундівці також суттєво впливали на розвиток кооперації на Станиславівщині (дод. 15.).

Безпосереднього впливу УНДО на українське підприємницьке середовище, сконцентроване в СУКіП, не зафіксовано: “В організації СУКіП не проявлялися ні партійні, ні світоглядні різниці, хоч серед купців і промисловців напевне існували прихильники такої чи іншої партії”, – писав Володимир Несторович [908, с. 239].

УНДО виступало з ідеєю захисту (“оборони”) рідної землі, яка мала не лише соціально-економічний, а й політичний контекст. Цьому питанню члени УНДО присвятили низку розвідок, зокрема, Ю. Павликовський опублікував праці “Земельна справа в Східній Галичині” (1922) [932, с. 1–20], “За землю Батьківщини” (1936), в яких критикував закон про земельну реформу від 28 грудня 1925 р., що максимально обмежував права українців щодо отримання землі при парцеляції ділянок великої земельної власності. Він вважав, що “акція оборони Рідної Землі є акцією загальнонаціональною”,

а “природні права українського народу до землі української національної території – це святі права” [931, с. 1–40].

15 жовтня 1936 р. з ініціативи УНДО відбулися збори, в яких взяли участь священики, представники культурно-освітніх, наукових, економічних, фінансових, професійних організацій. Було ухвалено резолюцію стосовно земельного питання в Галичині, суть якої зводилася до того, що земля та хліборобство є “фундаментом” існування і розвитку нації, а право українців на землю української національної території є природним правом. Тому земельні відносини, зокрема парцеляція, має відбуватися справедливо з урахуванням інтересів місцевого українського населення. З відповідними вимогами звернулися до уряду: “Проведення парцеляції в користь місцевого хліборобського населення; припинення інструкцій та розпорядків про непродання землі українцям та віддавання її в руки колоністів; признання концесії на Український парцеляційний банк; припинення дотацій на військову та цивільну колонізацію з оборотового фонду земельної реформи; справедливого розподілу кредитів на купівлю землі, комасацію та меліорацію” [931, с. 38–40].

Члени УНДО були прихильниками ощадності та виступали за створення загальнонаціонального капіталу. Так, Ю. Павликовський закликав “усі верстви українського народу до поглиблювання і поширювання в господарських змаганнях ідеї господарського солідаризму як національної необхідності з метою дальшої розбудови українського національного капіталу” [900, с. 3]. Важливу роль відігравали фінансово-кредитні та страхові установи, діяльність яких підтримували члени УНДО. Кореспондент націоналістичного часопису “Батьківщина” відзначав: “Ми в першу чергу мусимо постаратися заступити в торгівлі і промисловості чужонаціональні капітали власними... Це наказ нашої ідеї, це передумова, щоб наш національний організм міг жити і розвиватися” [828, с. 1]. Такої ж думки дотримувався Ю. Павликовський: “Змаганням нашим є зібрати національний капітал, щоби о власних силах фінансових йти вперед” [934, с. 2]. На думку

Л. Олесевича, станом на 1939 р. українці через кооперацію змогли зосередити в своїх руках майже 40 млн зл. [915, с. 87]. Крім цього, члени УНДО брали активну участь у пропаганді та організації Дня кооперації (30 вересня – день пам'яті св. Софії, Віри, Надії і Любові) [929, с. 1–16].

Одним із ключових завдань УНДО було економічне відродження селянства, тому члени партії реалізовували програмні засади УНТП. Статутні документи УНДО стосовно тези про приватну власність на землю зазначають, що їхня партія “бореться за вивласнення без викупу земель великої посілості та за передачу їх безземельним та малоземельним селянам...” [332, арк. 20]. Однак згодом, на відміну від УНТП, члени УНДО обстоювали викуп землі. Крім цього, представники УНДО виступали за обмеження великого землеволодіння та його парцеляцію на користь малоземельних селян, своєрідно заперечуючи соціалістичну тезу про те, що право на землю мають ті, хто на ній працює, що фактично обмежувало екзекуцію права приватної власності як такого. У 1925 р. члени УНДО, як і значна частина української громадськості, активно виступали проти проведення земельної реформи, проти колонізації та осадництва, закликали українських селян до самооборони шляхом заснування окружних та місцевих комітетів оборони землі, адже цей закон передбачав переваги у купівлі землі орендарям і службовцям парцельованого маєтку, військовослужбовцям, польським політичним емігрантам. Особливо активно в цьому напрямку діяв Ю. Павликовський [516, арк. 25; 505, арк. 1–5; 508, арк. 20–24; 753, с. 1].

Представники УНДО розуміли, що економічний розвиток українців залежить не лише від аграрного, а й від міського сектору виробництва. Приділяючи велику увагу українізації галицьких міст, УНДО з розумінням віднеслося до першорядності консолідуючої ролі зростаючого українського приватництва та кооперації у справі формування майбутньої політичної нації [840, с. 1–2]. З гаслами об'єднання українців Львова виступав один із лідерів УНДО, організатор економічних установ К. Левицький: “Ми повинні показатися організаційною єдністю, що Львів нам не чужий, а свій”. Він

переконував українську громадськість у тому, що “чужинці приходять і відходять, а в хаті залишається господар” [857, с. 2].

Важливу роль відігравала Народна організація українців м. Львова (НОУЛ), яка перебувала під впливом УНТП, а згодом – УНДО. НОУЛ об’єднувала міщан-українців з метою піднесення їх культурно-освітнього та господарського становища. Виступаючи за українізацію міст, члени організації зосереджувалися на двох чинниках: “населення і матеріальна вартість”, виступали за “створення та підтримку українських підприємств, перехід нерухомості міста у власність українців”. На думку членів організації, реалізувати поставлені завдання можна було за умови єдності українського населення з українськими фінансовими установами й кооперативами та дотримання гасла “Свій до свого по своє” [311, арк. 1–87; 877, с. 1; 943, с. 1–14].

У міжвоєнний період Народна організація українців м. Львова брала активну участь у пропаганді та розвитку економічної освіти. Члени організації неодноразово зверталися до української громадськості з закликом навчатися у приватних українських школах, наголошуючи на їхніх теоретичних та практичних перевагах: “Навчання в наших приватних школах відбувається по міністеріальним плянам, а опріч того дістає молодь старанне національне виховання на підставі української історії, географії і літератури. Ідучи за потребами часу в наших приватних школах різного типу звертається увага і на практичний бік. І так: у всіх наших школах практично творяться кооперативи, щадничі каси, а далі різні варстати як: шиття і крою, шевські, столярські, слюсарські, модняцькі, роблення гудзиків, переплетничі та проектується варстати й на інші роди ремесла” [92, арк. 1–2]. Крім цього, члени УНДО цікавилися діяльністю Української господарської академії в Подєбрадах. Коли виникло питання ліквідації академії, з ініціативи К. Левицького та В. Загайкевича скликалися спеціальні засідання УНДО, на яких спільно з ректором Господарської академії в Подєбрадах, професором Борисом Іваницьким, обговорювали шляхи перенесення економічного

освітньо-наукового закладу на українські землі у складі Польщі, з метою недопущення цілковитої ліквідації Академії [527].

З метою піднесення економічної культури та економічного вишколу українців члени УНДО та НОУЛ спільно з освітніми закладами та економічними установами організували низку заходів. У 1926 р. Народна організація українців м. Львова (Андрій Короць, Василь Гресяк, Зенон Пеленський) скликала збори майстрів та ремісників Львова з метою обговорення питання вступу української молоді до фахових ремісничо-промислових навчальних закладів товариства “Рідна школа” у Львові та необхідність “витворення солідного під оглядом фаховим і свідомого під національним оглядом українського ремісництва” [93, арк. 1]. Члени Народної організації українців м. Львова порушували питання щодо місцезнаходження професійних навчальних закладів, умов навчання, зокрема домагалися, щоб фахово-доповнююча школа “Рідної школи” знаходилася у центральній частині міста [93, арк. 2]. Ці заклики були результативними для покращення діяльності товариства “Рідна школа” та розвитку економічної освіти загалом.

Заручившись підтримкою УНДО, товариство “Рідна школа” намагалося поширити свою діяльність на інші українські землі у складі Польщі, зокрема на територію Холмщини, де економічний вишкіл та українізація шкіл були в гіршому стані, порівняно з Галичиною. Діяльність товариства “Рідна школа”, відповідно до статуту, мала територіальні обмеження, однак завдяки представникам УНДО, зокрема Михайлу Струтинському, воно поширило свою освітньо-економічну діяльність на всі українські землі у складі Польщі. М. Струтинський активно листувався та вів переговори з послом П. Васильчуком. На Холмщину надсилали спеціальні “Поучання про оснування Кружків “Рідної школи” на Волині, Холмщині, Поліссі й Підляшші”, циркуляр “На шляху до соборности”, приймали дітей на навчання у галицьких фахових школах, планували заходи щодо організації

ремісничо-промислових навчальних закладів на території Холмщини [95, арк. 7].

Представники УНДО через парламентську фракцію намагалися відстоювати інтереси української кооперації, яку польські урядовці розглядали як “державу в державі”. Вони протестували проти пацифікації, вимагали надання допомоги українським кооперативам, загалом критикували економічну політику польської влади в Галичині та на Волині. Однак суттєвих успіхів досягнути було складно. Наприклад, у 1935 р. парламентарі УНДО домоглися отримання кредиту від Державного рільничого банку на суму 500 тис. зл., що було зумовлено нормалізаційним курсом партії [1209, s. 207–208].

Виразником соціально-економічних інтересів виступала УПП, заснована у 1927 р., вона продовжувала діяльність так званої “незалежної групи” УНТП та надавала підтримку екзильному уряду ЗУНР Є. Петрушевича. Члени партії вважали, що суспільний і соціально-економічний розвиток українців можливий за умови “єдиної власної національної держави”. УНТП виступала за розвиток господарського життя на західноукраїнських землях шляхом створення українських підприємств, кооперативів, які би фінансував український капітал. Індустріалізація західноукраїнських земель, на їх думку, вирішила б низку проблем: зменшення кількості емігрантів та безробітних; надання містам українського економічного характеру; збільшення українського та зменшення польського капіталу; отримання певної незалежності від польської державної економіки” [958, с. 330; 1016, с. 1;].

Серед інших партій, які мали менш помітний вплив на українську спільноту та її економіку, варто виділити УСРП, УСДП, КПЗУ.

Фрагментарний вплив на економічне життя українців Галичини справляла Радикальна партія, яка представляла здебільшого інтереси селян і виступала за об’єднання усіх працюючих українців: селянства, робітників, трудової інтелігенції. Об’єднавшись у 1926 р. з Українською партією соціалістів-революціонерів в Українську соціалістичну радикальну партію

(УСРП), вона поширила свій вплив на Волинь, Полісся та Холмщину. На думку членів цієї політсили, з перебудови економічної сфери мала розпочатися зміна суспільного устрою [612, с. 90; 607, с. 29; 827, с. 77]. Ця партія стояла на позиціях українського соціалізму, виступаючи за обмеження приватної власності, справедливий розподіл землі серед селян та розбудову незалежного національного життя на кооперативних засадах [586, с. 27–29]. Це, на жаль, нерідко призводило до протиставлення двох світоглядів: суспільницького (кооперативного) та індивідуалістичного (приватницького) і розпалювання ворожих настроїв до українців-підприємців. В аграрному питанні УСРП виступала за парцеляцію землі без викупу.

В економічній програмі УСРП багато уваги приділяли промисловій політиці, адже розвиток промислу вирішував низку проблем, в тому числі безробіття. Найкращою формою організації господарства вважали кооперацію. “Необхідно поширити в нас кооперативні майстерні і фабрики, констатували члени УСРП, – тоді сотні тисяч нашого народу з сіл та міст найде працю” [586, с. 30]. Члени партії закликали українське населення міст власними силами за допомогою членів-кооперативів будувати нові заводи: “Ми повинні будувати власні фабрики, розвивати різні промисли, – констатував І. Макух, – і в той спосіб показати свою силу і працю, а в тім і розвиток суспільності, і народності української” [586, с. 31]. Члени УСРП виступали проти націоналізації промислових підприємств, за діяльність профспілок та дотримання трудового законодавства.

На відміну від національно-центристських партій (УНТП, УНДО, УПП, УСРП), які обстоювали рівновекторну політичну та економічну самостійність українців, радикальні націоналістичні об’єднання (ОУН, УВО, ФНС) прагнули витіснення єврейського і польського елемента з економічного середовища та підконтрольності українських установ та ресурсів українцям. Економічний націоналізм сформувався на противагу політики польських урядовців [1227, с. 9]. Націоналістичні ідеї відображали галицькі часописи “Новий час”, “Гомін краю” та інші, в яких

популяризувалася ідея права українців на порядкування соціально-господарською та національно-культурною справами, добробут українського народу, підтримування гасла “Свій до свого по своє” [958, с. 331–336; 736]. У програмі ОУН в загальних рисах було окреслено господарський розвиток українських земель, який полягав у тісній співпраці кооперативного і приватного підприємництва, ліквідації великих земельних володінь. ОУН прагнула створення у сільських, промислових і торговельних підприємствах Ради працівників, як представницького органу, який би відстоював права робітників і налагоджував контакт із працедавцями [524]. ОУН будувала свою політику щодо українських підприємців, виходячи із тези про необхідність приватної власності переважно у сільському господарстві та лише у дрібних галузях промисловості. У постановах Віденського конгресу ОУН, який працював від 27 січня до 3 лютого 1929 р., стверджується, що “тільки підприємства тих галузей промисловості, що є важливими для існування та оборони країни, будуть удержавлені” [585, с. 3–6; 604, с. 150–153]. ОУН виступала за економічне посилення та незалежність нації шляхом активного розвитку кооперації. Члени цієї політичної сили брали активну участь в антиалкогольному та антинікотинівому русі, адже виробництво спирту і тютюну було важливою частиною бюджету Польщі, державною монополією. Члени ОУН дотримувалися антиєврейської риторики в економічних питаннях, свідченням чого є численні розвідки у часописі “Новий час”. Оунівці вважали поляків політичними, а євреїв – економічними ворогами. Для членів ОУН було важливим відстоювання земельних інтересів селян, які були соціальною базою ОУН. Земля, на думку оунівців, була не лише основним засобом задоволення економічних потреб українців, а й сакральною цінністю. За твердженням І. Лисяка-Рудницького, ОУН і УВО все ж не змогли виробити чіткої економічної програми [860, с. 233], а свої цілі реалізовували й нелегальними методами. На думку В. Панченка, до початку Другої світової війни націоналісти мали розроблену теорію економічного розвитку незалежної України, яка була розроблена на основі

ідей Леоніда Костаріва, Миколи Сціборського, Якова Моралевича. В основі економічної платформи українських націоналістів були чотири складових: фінанси, торгівля, промисловість, сільське господарство [945, с. 29–34; 1227, с. 17].

За добробут кожного українця та контроль над господарсько-економічною діяльністю виступав ФНЄ. У пункті 7 “засновницьких тез” ФНЄ констатовано: “В основу господарського життя ставимо працю і право кожного Українця на повне користування здобутками його праці. Тому визнаємо право власності на землю тільки за тими, що на ній працюють, вимагаємо контролі громадянства над капіталом, пляновості продукції та її розподілу” [332, арк. 14; 528]. Представники ФНЄ відстоювали думку про планове господарство, підтримку кооперативного руху, розподіл, контроль над капіталом, обмежене право власності на землю та формування господарських відносин під контролем державно-партійних органів, ставили під сумнів право приватної власності й незалежну від контролю держави економічну діяльність. Фактично ФНЄ прагнув до жорстокого контролю за економічно-господарською діяльністю, захоплення українцями польсько-єврейських економічних позицій [707, с. 434]. ФНЄ та ОУН мали вплив на низку кооперативних та приватних підприємств Галичини, зокрема, на КІР у Станіславові [469, арк. 1–44].

Виразником соціально-політичних та економічних інтересів населення західноукраїнських земель була також УСДП, позиції якої змінювалися під впливом КПСГ та ППС. Відстоюючи національні та соціально-економічні права українців, соціал-демократи поєднували національну ідею з марксизмом, виступали за незалежну соборну Україну з соціалістичним ладом [117, с. 113–119; 1018, с. 75–76]. Основна мета партії полягала в поваленні “дорогою класової боротьби теперішнього капіталістичного ладу” та побудові соціалістичного ладу [458, арк. 3]. Програма передбачала ліквідацію приватної власності, націоналізацію промисловості і банків, оподаткування заможних верств населення, створення професійних спілок,

поступове “скасування грошей” і впровадження “суспільного розподілу виробленої продукції між містом і селом...” [512, арк. 42–43; 1019, с. 127–129]. На соціалістичних конгресах члени УСДП вирішували також питання щодо створення кооперативів українських робітників, до цього їх спонукала думка, яку на конгресі 1928 р. влучно висловив П. Буняк: “Живу на терені Львова і бачу, що нема в заводській праці злуки між українськими і польськими робітниками” [509, арк. 3]. Члени УСДП виступали проти колонізаційної політики та військового осадництва, про що зокрема йшлося у Декларації Клубу УСДП у варшавському Сеймі 1924 р. У 1924 р. депутат польського сейму від УСДП Я. Войтюк зауважував, що майже половина бюджетних коштів витрачалася на військо та поліцію [543]. Активний діяч УСДП А. Чернецький у питанні розбудови української економіки був прихильником думки про розвиток промислу двома напрямками – кооперації і приватно-власницької ініціативи: “Отож перед нами стояло пекуче завдання: вжити всіх зусиль, щоб перебудувати націю із селянської однобокої маси на індустріальну суспільність, яка б охоплювала усі ділянки життя” [615, с. 101, 157].

КПЗУ була структурним підрозділом КПП та об’єднувала представників різних національностей. Проект програми КПП передбачав насамперед конфіскацію та націоналізацію великих промислових підприємств, експропріацію землі поміщиків і осадників на користь малоземельних і безземельних селян без компенсації. КПЗУ оцінювала українських підприємців з класових позицій, трактуючи їх як лихварів, класового ворога трудящих [626, с. 8]. Вони також виступали проти акції ощадності, “свій до свого по своє”, трактуючи її як “ССС” (свій свого скубе) [521, арк. 6–10]. Як “опоненти” до політичного націонал-демократичного табору, представники КПЗУ наголошували на зближенні економічних інтересів українців та поляків, зокрема їх залежності від державних органів влади [516, арк. 25]. У 1920–1930-х рр. комуністи, змагаючись за підтримку селян, виступали проти окупаційних процесів Польщі на території західноукраїнських земель та

намагалися вирішити одне з найактуальніших на той час питань – земельне. Вони виступали з гаслом “Земля без викупу”, звинувачували уряд Пiлсудського у “парцеляційній брехні”, а членiв УНДО – в “парцеляційних спекуляціях”, оскільки саме в їхніх руках було парцеляційне товариство “Земля” та кредитні установи [502, арк. 22].

У вирішенні земельного питання члени КПЗУ виступали за звільнення господарств менше 6 моргів поля від податків, а господарства більше 6 моргів мали платити податок; за відбудову знищених війною галузей промисловості; налагодження справи сервітутів; надання допомоги для покращення господарств та відкриття хліборобських шкіл; спрощення процедури створення і діяльності сільських кооперативів; доступність дешевого кредиту селянам, споживчих, виробничих, вимінових і кредитових; “припинення колонізації кресів, а осадникам і колоністам надавали землю там, звідки вони походять” [498, арк. 21–23].

Члени КПЗУ неодноразово відзначали тенденцію поширення кооперативного руху в Західній Україні і були переконані, що кооперація може виконати своє завдання лише за робітничо-селянського уряду, лише за диктатури пролетаріату [504, арк. 139]. Члени КПЗУ, виступаючи опонентами УНДО та УСРП, були переконані, що кооперативи Західної України функціонують з метою задоволення потреб членів УНДО та УСРП. Комунисти звинувачували центральні кооперативні установи у підвищенні цін на предмети першої необхідності, у витрачання коштів на храми та церковний реманент. На думку представників КПЗУ, кооперація мала мати класовий характер, а кооперативи треба перетворити на масові робітничо-селянські організації. Крім цього, вони прагнули ознайомити західноукраїнську кооперацію з досягненнями радянської влади в кооперативному русі та налагодити зв'язок з кооперативними організаціями УСРР. Також вважали за необхідне протестувати проти надмірного введення в кооперативне діловодство польської мови [504, арк. 139–141].

У записках політбюро ЦК КПЗУ члени партії неодноразово

констатували, що представники УНДО, зокрема Ю. Павликовський, усували комуністів з керівного складу ПСК, а то й ліквідували ті ПСК, які були під їхнім впливом. Крім цього, “Центросоюз” не давав кредити тим ПСК, які були афілійовані з комуністами. Щоб мати ідеологічний та організаційний вплив на кооперацію, комуністи створили Постійний кооперативний відділ, у планах якого було створення Ревізійного Союзу робітничо-селянських кооперативів, що міг би протидіяти РСУК. Почала навіть виходити кооперативна газета “Нова кооперація”, активні представники КПЗУ займалися пошуком фондів для кредитування кооперації [503, арк. 8].

Із записок Політбюро ЦК КПЗУ та інших партійних документів дізнаємося про політичні впливи на кооперацію у західноукраїнських землях. З 3 000 кооперативів, які належали до РСУК, станом на 30 червня 1930 р. під впливом УНДО було 2 000, під впливом радикалів – 450, Сельроб і КПЗУ впливали на 200 кооперативів, ще 350 не визначилися. Впливи УНДО переважали у більшості повітів Львівського воєводства [526; 503, арк. 8–17].

Сельроб-Єдність виступала в тісній злуці з ППС-лівицею за розподіл земель без викупу між місцевим селянством і різними робітниками, за усуспільнення засобів продукції і обороту [541].

Частина українського галицького суспільства свідомо чи несвідомо відмежовувала себе від будь-яких політичних впливів. У середовищі економістів, кооператорів та купецько-промислового стану були представники, які вважали політизацію економічного життя неактуальною, а то й шкідливою.

Вчений-економіст Віктор Доманицький у рефераті “Передумови успіху західноукраїнської агрономії в боротьбі з сучасною економічною кризою” зазначав: “Другим болючим місцем нашого життя є надзвичайне просякнення всіх галузей громадської праці і зокрема й агрономічної роботи партійними тенденціями. Вмішування деяких колег-агрономів в політику окремих українських політичних партій і, навпаки, змагання деяких з цих партій захопити цілу агрономічну роботу в краю в свої руки – це хворобливі

симптоми, які вказують на надзвичайно серйозне захворювання нашого суспільства”. Як знавець західноєвропейської агрономії, В. Доманицький був переконаний, що “в праці агронома не мусить бути партійного присмаку, партійних тенденцій, бо цим агроном напевно відштовхне від себе і втратить довіря у інакше, ніж він, політично мислячих” [274, арк. 31].

Громадський діяч В. Сіменович у статті “Чому ми бідні” зауважував, що український підприємець часто брав за основу своєї справи патріотизм, забуваючи про основні засади бізнесу: добрий товар і розумна ціна, та їх співвідношення. Він, як і частина тогочасного суспільства, був переконаний, що бізнес повинен мати інтернаціональний характер. Підприємець вважав, що бізнес – це конкуренція, а конкуренція – це боротьба, яку потрібно вести чесними способами. На сторінках часопису “Український купець” він переконував українську громаду: “На полі політичним стіймо твердо при своїм, на полі бізнесу – на полі інтернаціональним, якщо цього бізнес вимагає. Без гроша ми упадемо не тільки бізнесово, але й політично” [1048, с. 9].

Зауважимо, що чимало аполітичних елементів було серед українських підприємливих людей. Працюючи над національним розвитком економіки, наприклад СУКіП намагався бути за межами політичних баталій, про це неодноразово зазначалося у часописі “Торговля і промисл”: “Наш часопис має виразне господарське обличчя. Він не пробує формувати якоїсь політичної ідеології, бо вважає, що політичні переконання є особистою справою наших читачів. Політичну роботу і без нас робить багато пресових органів і ми дуже просимо не втягати нас у політичні нетри” [901, с. 6]. Про головне завдання підприємницького стану та його аполітичність неодноразово наголошувало керівництво “Промбанку”, а його основну роль бачило у зміцненні й унезалеженні українського господарського життя, а не у протистоянні політичних партій [691, с. 1–2]. Як правило, більшість українських підприємців займали позапартійну позицію, оскільки своїм основним завданням вони вбачали піднесення господарського життя

українців. Однак у філіях товариства Станиславівського воєводства все ж переважали впливи УНДО, зокрема серед членів Коломийської філії домінували прихильники УНДО, а також були представники УСРП та безпартійні [465, арк. 1–3].

Конкуренція та політизація кооперативного та приватного підприємництва здебільшого негативно трактували у тогочасному польському політикумі, це стало однією з причин конфлікту з поляками та євреями. У 1920–1930-х рр. у польській суспільно-політичній думці, особливо серед польських ендеків, утвердилася думка про українську кооперацію як одного з найнебезпечніших ворогів польської державності, що було відображено у партійній пресі. З приводу шовіністичних цькувань та наклепів на українську кооперацію часопис “Торгівля і промисл” писав: “Лють польських газет звернена головним робом – коли йде про відтинок господарства – проти нашої кооперації. Це і зрозуміло: українська кооперація представляє суцільну організацію, розпоряджає справними торговельним і адміністраційним апаратом, zatrudнює тисячі ідейних і відданих справі людей та змушена звітувати про свою діяльність. Те, що ця діяльність щораз успішніша, доводить польських урапатріотів до білої гарячки, дарма що для самої держави ця діяльність корисна і потрібна, бо вдовольняє господарські потреби великої частини громадян” [901, с. 1].

Про непорозуміння між українцями та поляками на суспільно-політичному та економічному рівнях яскраво свідчить наступний факт. У 1922 р. у швейцарському Базелі відбувся кооперативний конгрес, на якому представники українських кооператорів скаржилися на переслідування та утиски української кооперації зі сторони польської влади, зокрема, військових. Ініціатором зібрання виступив Міжнародний кооперативний альянс, який представляв кооперативний рух як в європейських країнах, так і в Америці. Українці жалілися на пограбування, знищення кооперативних приміщень: було зокрема зруйновано фабрику консерв українського союзу експорту худоби, відбувалися пограбування кооперативів у Перемишлі, в

Стрию розстріляли без суду одного з найвідоміших кооперативних діячів О. Нижанківського. Десятий Міжнародний кооперативний конгрес виступив проти дій польських влади та військових на тимчасово окупованій території Східної Галичини з надією на врегулювання ситуації і встановлення сприятливих умов для розвитку кооперації [467, арк. 1–7].

Редактор часопису “Торговля і промисл” В. Несторович зазначав, що польська газета “Słowo Narodowe” у 1939 р. писала про зміни в українському політико-господарському житті, адже в українському політикумі, як і серед польських “ендеків”, все частіше у програмах поширювалася ідея щодо формування та розвитку міщанського стану, а саме купецько-промислового. Поряд із досягненнями українців у кооперації, польські кореспонденти відзначають розвиток українських приватних підприємств, а часопис “Торговля і промисл” називають “єдиним такого роду часописом, не тільки в Польщі, але й у світі” [908, с. 152–153]. Зауважимо, що на той час українська кооперація мала сформовану організаційну та ідеологічну програму, а приватне підприємство перебувало на етапі формування і відстоювання цих традицій, зокрема часопис “Торговля і промисл” поширював ідеї українського підприємництва.

Отже, кожна з політичних партій, яка діяла на території Галичини, намагалася розширити свою економічну програму, ідеологічно вплинути на “підприємливих людей” та залучити їх до своїх лав. У галицькому підприємницькому середовищі були пасивні чи аполітичні елементи, які не належали до жодної з політичних партій, не поділяли їхніх ідей або вважали їх неактуальними на етапі економічного відродження українців.

Отже, у першій третині ХХ ст. Галичина, послідовно перебуваючи у складі Австро-Угорщини та Польщі, характеризувалася поліетнічно-конфесійною структурою населення. Галицьке суспільство було конгломератом, у якому кожна національна спільнота намагалася зберегти й посилити власні національні інтереси. Тут проживали українці, поляки, євреї та представники інших національностей, які відрізнялися особливостями

соціальної структури та зайнятості. Соціально-економічна кон'юнктура Галичини розвивалася як складова польської економічної системи, однак мала низку локальних особливостей. Економічні інтереси українців були представлені у тогочасному галицькому політикумі, в якому простежувалася тенденція до посилення національно-демократичних та націоналістичних впливів. Місце Галичини на державному та світовому ринку визначали кілька факторів: промислове виробництво, торговельний баланс, концентрація іноземних інвестицій, джерела сировини та робочої сили. Галицьке населення було задіяне не лише у сільському господарстві, а й у промисловості. Найбільш розвиненими були нафтова, деревообробна, харчова галузі, які були представлені великими, середніми, дрібними підприємствами та приваблювали іноземних інвесторів. Галичина була одним з найбільших експортерів дерева та сільськогосподарської продукції у Європі. Галицький регіон славився нафтовими родовищами та розвитком нафтового промислу. На початку XX ст. Галичина займала третє місце у світовому нафтовидобуванні після США та Російської імперії. Борислав називали нафтовою столицею Європи, порівнювали з Баку, а нафтовий галицький регіон асоціювали з Каліфорнією.

РОЗДІЛ 4

КООПЕРАЦІЯ ЯК СОЦІАЛЬНА МОБІЛІЗАЦІЯ

4.1. Особливості розвитку української кооперації

Наприкінці ХІХ ст. та протягом першої третини ХХ ст. кооперація на західноукраїнських землях мала національно-економічний характер, була підґрунтям для економічного та політичного самовизначення, феноменом господарської активності українців. Західноукраїнська кооперація увібрала в себе надбання світової, європейської, й української кооперативної думки та практики.

Кооперативний рух у Галичині має тривалу історію, він формувався під впливом німецької кооперації та на підставі німецьких нормативно-правових актів (1867 р., 1873 р., 1896 р., 1906 р.). Законодавча база давала усі підстави для створення і функціонування кооперативних та ревізійних спілок [915, с. 14; 624, с. 79–80]. Кооперативний рух у Галичині започаткували поляки, які створили ощадно-позичкове товариство на зразок Шульце-Деліча (1860), спілку заробіткових і господарських товариств (1874), сільські каси на зразок товариства Райфайзена (1883), кредитний банк на акціонерних засадах (1901). Євреї проявили себе у кредитній кооперації вже у 1870-х рр., а з 1901 р. кредитні кооперативи об'єднував Головний союз промислових та господарських товариств [623, с. 215–216]. Українці майже не мали господарсько-кооперативних організацій на момент прийняття закону 1873 р. Брали участь у діяльності Рустикального банку, Загального кредитного товариства, які згодом самоліквідувалися. До поширення українського кооперативного руху в Галичині активно залучилася інтелігенція, зокрема представники “Просвіти”, священнослужителі ГКЦ, які були ініціаторами створення ощадно-позичкових кас, шпихлірів, крамниць. Наприклад, у 1881 р. з ініціативи А. Ничая, Д. Танячкевича та С. Качали виникло господарсько-кооперативне товариство в Станиславові, однак через

несприятливі політико-адміністративні та інші умови діяльність товариств виявилася недовготривалою [1222, с. 75]. Справді першою кооперативною організацією вважається “Народна торгівля”, а днем початку української кооперації – 8 грудня 1883 р., коли було відкрито першу крамницю на вул. Вірменській. Згодом було засноване кредитне товариство “Віра” у Перемишлі, “Каса задаткова” у Стрию, українські “райффайзенівки”, “Народні доми”, “Маслосоюз”, страхове товариство “Дністер”, “Сільський господар”, Краєвий кредитовий союз, РСУК, “Центросоюз” та інші кооперативи.

Перша світова війна тимчасово перервала процес національного господарського руху на українських землях. У перші ж повоєнні роки галичани почали відроджувати економіку краю шляхом активної кооперативної діяльності. Поштовхом до розвитку української кооперації став кооперативний закон від 1920 р., який дозволяв створювати національні кооперативні товариства на основі демократичних принципів та базувався на досвіді кооперативного законодавства розвинених західноєвропейських країн [661, с. 323; 1056, с. 471–472].

Беручи за основу діюче кооперативне законодавство та розвиток кооперативного руху в Європі, українці почали відновлювати кооперативну діяльність. Представники українських економічних інституцій створили спеціальну програму українського кооперативного будівництва. Продовжували функціонувати різні фінансово-економічні структури та створено мережу кредитних, споживчих, закупівельно-збутових, виробничих кооперативів. Згодом вони об’єдналися у повітові і крайові товариства, серед яких виділялися “Народна торгівля”, “Центросоюз”, “Центробанк”, “Маслосоюз”. Ідейно-організаційним і контролюючим центром української кооперації був Ревізійний союз українських кооперативів (РСУК).

Дослідник західноукраїнської кооперації П. Панченко констатував, що “розвиток української кооперації в Галичині можна поділити на два періоди: передвоєнний – період розквіту кредитової кооперації і повоєнний – період

занепаду кредитової кооперації і швидкого розвитку споживчої кооперації, яка нині відіграє в кооперативнім життю Галичини найголовнішу роль” [946, с. 77]. На думку Л. Олесневича, аграрний характер західноукраїнських земель зумовив функціонування на цій території здебільшого сільських кооперативів: споживчих, заготівельно-збутових, кредитних, молочарських і інших [915, с. 17]. Економіст Остап Луцький, оцінюючи діяльність сільськогосподарської кооперації, констатував, що в Галичині закупочно-збутові кооперативи кількісно переважали над молочарськими та кредитними [280, арк. 4]. Після Першої світової війни відбулося скорочення кредитних установ РСУК відносно загальної кількості кооперативів – із 70,2 % у 1912 р. до 6,4 % у 1928 р. [637, с. 78].

Певні досягнення в кооперативному русі у 1920–1930-х рр. мали поляки та євреї. Серед польських кооперативних установ ключове місце займав союз споживачів “Spółem”, який у 1929 р. об’єднував 897 кооперативів, займався підготовкою професійних кадрів, видавав економічні часописи “Wspólnota”, “Spółem”. Польська сільськогосподарська кооперація об’єдналася у двох великих союзах “Унія” та “Zjednoczenie”. За даними В. Кубійовича, станом на 31 грудня 1934 р. у Львівському, Тернопільському та Станиславівському воєводствах налічувалося 7 707 українських, польських, єврейських, німецьких та інших кооперативів, 4 374 з яких були об’єднані в союзи. З 4 374 кооперативів 2 968 були українськими (2 778 належали до РСУК, а 190 – до РРС), 1109 – польськими, 242 – єврейськими, 53 – німецькими. На Волині було 298 кооперативів (296 – РСУК, 2 – РРС) [620, с. 40–42]. Серед кооперативів РСУК понад 80 % становили споживчі та для загального закупу і збуту, кредитні – понад 10%, молочарські – близько 5 % [514, арк. 26–27].

У 1930-х рр. кардинально змінилося кооперативне законодавство, яке передбачало запровадження територіального та потупову ліквідацію національного принципу кооперативних об’єднань. Наприклад, відповідно до кооперативного закону 1934 р., міністр фінансів мав право впливати на діяльність ревізійних спілок [623, с. 306–307]. Крім цього, закон 1934 р.

обмежив діяльність РСУК трьома воєводствами: Львівським, Станиславівським, Тернопільським та позбавив впливу на північно-західні землі – Західне Полісся, Холмщину, Західну Волинь і частину Лемківщини. Внаслідок таких змін більше 400 кооперативів були підпорядковані центральному спілком Варшави, здебільшого кооперативним союзам “Hurt” та “Spółem”.

Центром кооперативного руху на західноукраїнських землях був Львів. Більшість економічних установ розміщувалися у центрі міста: РСУК на вул. Домініканській, 11 (тепер – вул. Ставропігійська), згодом на вул. Технічній, 1, “Народна торгівля” – пл. Ринок, 36, кооператив “Труд” – на пл. Ринок, 10 у приміщенні товариства “Просвіта”. На першому поверсі в будинку “Просвіти” декілька кімнат займав “Краєвий союз кредитовий” – “Центробанк”, над яким була видавнича спілка “Діло” з редакцією і адміністрацією щоденної української газети “Діло”. Неподалік, навпроти Успенської церкви, розташовувався великий будинок страхового товариства “Дністер”, у якому містився кооперативний банк “Дністер”, а також перший український акційний банк – Земельний банк гіпотечний. У партері цього будинку була крамниця паперу та канцелярського реманенту, власність кооперативи “Союзний базар”, а поруч неї крамниця церковних риз кооперативи “Достава”. На вул. Костюшка, 1 знаходився єдиний український готель “Народна гостиниця”, а неподалік на вул. Зіморовича 20 (тепер – вул. Дудаєва) містився “Центросоюз”.

У міжвоєнний період на економічну кон’юнктуру Галичини значний вплив мала національна кооперативна інституція – Ревізійний союз українських кооперативів. Він був найбільшою ідейно-господарською, ревізійною та просвітницькою організацією української кооперації на західноукраїнських землях і діяв від 1904 р. під назвою Крайовий союз ревізійний.

Ревізійна установа складалася з трьох відділів: фінансово-адміністративний, ревізійний та організаційний, якими керували відповідно

Іван Филипович, Микола Капуста, Остап Луцький. Згодом був створений ще правний відділ під керівництвом Михайла Корчинського. Упродовж 1920–1930-х рр. РСУК проводив ревізії, організовував кооперативи, видавав потрібні книги, статuti, на підставі яких функціонувала мережа галицьких кооперативів. З середини 1930-х рр. Голова Ради РСУК входив як делегат української кооперації до Державної кооперативної ради у Варшаві [479, арк. 1–18; 1056, с. 479–483].

Відповідно до “Службових правил” урегульовувалися взаємовідносини між РСУК і його працівниками. Працівники РСУК мали відповідати конкретним вимогам: випробувальний рік праці, знання української мови, чесне попереднє життя, відповідна освіта. Також були чіткі застереження щодо корупції: “Працівники РСУК служать загалові та обов’язані свого найліпшого знання служити справі кооперації. Ввічливість у всіх випадках є для працівників обов’язкова. Працівникам не вільно приймати ніяких подарунків ... то ні для себе, ні для своєї родини, ні безпосередньо, ні посередньо” [309, арк. 1–5.].

Важливу роль у розвитку РСУК і кооперації загалом, як у теорії, так і на практиці відіграли Кость Левицький, Юліан Павликовський, Остап Луцький, Зиновій Пеленський, Андрій Жук та інші (дод. 16). Зокрема, Ю. Павликовський був переконаний, що український народ повинен будувати національне життя та господарство на власній економічній політиці. Він обґрунтовував ідею українського господарського націоналізму та боротьбу за право на самостійний економічний розвиток шляхом піднесення сільського господарства, розвитку промислу, торгівлі, покращення матеріального становища українців [924, с. 35–44; 928, с. 2].

У 1930 р. РСУК об’єднував 3 146 кооперативів, серед яких були “Центробанк”, “Народна торгівля”, “Центросоюз”, “Маслосоюз”, 41 повітовий кооперативний центр (ПСК) і 3 101 низовий кооператив (ОСК), зокрема кредитних – 321, міських споживчих – 135, будівельних – 1, для закупівлі і збуту господарсько-споживчих – 2 276, молочарсько-споживчих –

236, районних молочарень – 68, рільних – 2, ремісничих і робітничих – 4. У 1936 р. РСУК об'єднав 3 097 кооперативів: у Львівському воєводстві – 1 175, Станиславівському – 909; Тернопільському – 1 013. Кількість українських кооперативів щодо кількості українського населення була найбільшою [308, с. 1–5; 946, с. 90]. Наприкінці 1937 р. РСУК об'єднав 3 300 кооперативів. Кооператор Остап Луцький зазначав, що у 1938 р. РСУК у Львові об'єднав 3 455 кооперативів [280, арк. 1]. За соціальним критерієм кооперативи були в переважній більшості селянськими (понад 85 %). Загалом у цей час 50 % усього населення Галичини охоплювалося кооперативною діяльністю [1056, с. 533]. Кооперативні установи сприяли ліквідації приватної торгівлі, зниженню цін на споживчі товари, збували сільськогосподарську продукцію, виробили українського промислу та майже не продавали алкогольних напоїв. Однак діяльність РСУК ускладнювалася у зв'язку з нестабільною суспільно-політичною ситуацією. Польща перетворювалася в тоталітарну державу, простежувалася централізація та насильство – пацифікація, погроми кооперативних установ, примусовий вихід з-під впливу РСУК північно-західних українських земель, поліцейні переслідування кооператорів та обшуки кооперативних установ.

Зауважимо, що у Східній Галичині, крім народовецької кооперативної системи на чолі з РСУК, функціонувала мережа москвофільських кооперативів під керівництвом Руського ревізійного союзу, який функціонував з 1909 р. Він контролював діяльність 220 кооперативів, члени яких мали москвофільські погляди [394, арк. 1–2]. Руський ревізійний союз у співпраці з Товариством ім. Качковського займався культурно-просвітньою та економічною роботою, підготовкою професійних кадрів, зокрема організував господарсько-кооперативні курси [404, арк. 1–30; 405, арк. 129; 406, арк. 1]. Однак у міжвоєнний період москвофільська кооперативна система поступово втрачала свої позиції у зв'язку із зміною суспільно-політичної кон'юнктури, відсутністю коштів на створення та підтримку діючих кооперативів, розбудовою РСУК [460, арк. 1–5].

Молочарська кооперація в Галичині розвивалася з ініціативи О. Нижанківського та за участі товариства “Просвіта”. Згодом цю ідею підтримали Є. Олесницький та Ю. Павликовський (дод. 16). У міжвоєнний період молочну промисловість та кооперацію в Галичині представляв “Маслосоюз”, який був зразковою українською господарською корпорацією. Кооператив функціонував під керівництвом Андрія Палія, Андрія Мудрика, Олекси Лиса. Молочна кооперація мала кілька переваг у порівнянні з приватним молочарським підприємством: вона уможлиблювала збут продуктів із найбільш віддалених міст та околиць; регулювала ціни на молочні продукти; забезпечувала виробництво та збут молочної продукції, дбала про розвиток господарств, а контролювали діяльність районних молочарень “Маслосоюз” та РСУК [279, арк. 5].

Головне завдання “Маслосоюзу” – збувати вироби понад 200 районних молочарень, і тому кооперативні крамниці працювали не лише у галицьких та волинських містах, але й у Більську і Катовіце. Продукція “Маслосоюзу” (молоко, сир, масло, сметана) користувалася попитом і була конкурентоспроможною. Її продавали під фірмовим знаком, який мав прямокутну форму із зображенням конюшини та літери “М” і “С”. “Маслосоюз” експортував масло до Англії, Німеччини, Австрії, Франції та інших країн. В економічно сприятливий період “Маслосоюз” експортував 6 % загального експорту масла в Польщі [915, с. 37]. Торговельний оборот “Маслосоюзу” у 1924 р. становив 200 тис. зл., а у 1925 р. – 860 тис. зл. У 1930-х рр. “Маслосоюз” поширив свою діяльність на 136 районних молочарень, які об’єднали 1 600 збиральних пунктів молока і сметани, обслуговуючи 205,3 тис. сільських господарств [1240; 1238; 1239]. Прогресивній діяльності кооперативу сприяла тісна співпраця з товариством “Сільський господар” та “Центросоюзом”. Зауважимо, що молочні кооперативи були успішнішими порівняно з кооперативами зі збуту худоби. Експорт худоби було складно організувати у зв’язку з великою конкуренцією на внутрішньому та європейському ринках.

У 20–30-х роках ХХ ст. чільне місце серед українських кооперативів займав “Центросоюз”, який був створений 1899 р. у Перемишлі як “Спілка для господарства і торгівлі” з ініціативи Т. Кормоша (дод. 16). “Центросоюз” функціонував як центральний союз кооперативів загальної закупівлі і збуту у Львові з метою об’єднання українців для спільної боротьби за економічну незалежність, для задоволення господарських потреб міського населення та піднесення загального добробуту, тісно співпрацюючи з товариством “Сільський господар”. У його діяльності важливу роль відіграли Ю. Павликовський, О. Луцький, І. Мартюк, С. Герасимович, Ю. Щепарович, М. Творидло та ін. [946, с. 77; 1056, с. 477]. Сферою діяльності “Центросоюзу” було село, натомість інша центральна споживчої кооперації “Народна торгівля” обслуговувала здебільшого місто.

На початку 1920-х рр. “Центросоюз” працював в умовах повоєнного налагодження доставки та збуту сільськогосподарських продуктів. Негативно на діяльності кооперативу позначилися 1925–1926 рр. – час неврожаю і нестабільності польської валюти. Після 1926 р., за винятком періоду економічної кризи, кооператив активізував свою діяльність, збільшилась кількість повітових союзів. Важливою була співпраця з “Народною торгівлею” на основі договору від 1 листопада 1925 р. щодо спільної гуртової закупівлі споживчих товарів на місцевих та закордонних ринках. Такий спільний проект уможлиблював розвиток галантерейного і сільськогосподарського відділу. Хороші прибутки отримували кооператив з діяльності торговельного відділу в Катовіце. У 1935 р. “Центросоюз” об’єднував 192 члени, які задекларували 3 338 уділів по 100 зл. [436, арк. 7].

Економіст М. Творидло констатував, що “Центросоюз” працює у трьох головних напрямках: збут рослинних продуктів, продукційний відділ та постачання сільськогосподарських предметів” [282, арк. 5]. У 1934 р. “Центросоюз” відкрив кооператив “М’ясозбут” у Дрогобичі – один із перших м’ясних кооперативів. Конкурентом цьому кооперативу був п. Пиць зі Стрия, який мав м’ясний магазин у Дрогобичі та співпрацював із ходорівською

різною-беконарною.

“Центросоюз” володів значною нерухомістю. У його власності були будинки на вул. Зіморовича 20–22 (тепер – вул. Джохара Дудаєва), м’ясарська фабрика на вул. Львівських дітей (тепер – вул. Героїв УПА) та фабрика мила на вул. Потоцького, 58 (тепер вул. ген.Чупринки), магазин на вул. Кульпарківській, 64. З 1931 р. з ініціативи “Центросоюзу” почала функціонувати фабрика ниток [1077, с. 17–19; 958, с. 125]. Кооперативу належали будинки та приміщення у Коломиї, Стрию та інших галицьких містах. Також “Центросоюз” мав магазин, який знаходився на Головному залізничному вокзалі та декілька м’ясних крамниць. Кооператив займався збутом та експортом сільськогосподарських продуктів, контролював збут, ціни та якість споживчих товарів. “Центросоюз” постачав через кооперативні союзи необхідні товари для більш як 3 000 кооперативних крамниць, збував сільськогосподарську продукцію – сотні вагонів яєць, тисячі вагонів збіжжя та худобу, свиней, птицю, з чого значну частину експортував до Англії, Німеччини, Чехословаччини, Аргентини та Італії [436, арк. 2–3; 437, арк. 8–9]. Зауважимо, що “Центросоюз” експортував 7–8 % яєць від загальнопольських показників і понад 13 % від галицьких обсягів [216, арк. 43; 534]. Кооператив також працював у напрямку збуту насіння, сільськогосподарської техніки та реманенту, будівельних матеріалів (бляха, цемент, вапно), вугілля. “Центросоюз” мав укладені договори з державною фабрикою мінеральних мастил “Польмін”, деревообробною фірмою “Глезінгер”, фірмою “Polsot” (Польсот), золочівською фірмою “Папірус”, краківською фірмою “Яйо”, Союзом українських купців тощо [437; 438].

“Центросоюз” імпортував з Австрії господарський реманент, із Гдині (Польща) – оселедець, у Сколе замовляли пляшковий оцет “Винниця”, у кооперативі “Суспільний промисл” – каву “Луна” з шоколадним смаком “Абісинка”. Крупи, волинську муку замовляли у фірмі Б. Клінг і Син у Бродах та млині “Прогрес” у Грубешеві, солодощі у львівській “Фортуні новій” тощо. Наприклад, Кооперативний союз у Стрию закупляв у

“Центросоюзи” таку продукцію: Т.А.Л.Ф.Н. (нитки), “Даймон” (батареї), “Керос” (свічки, сірники), “Віс” у Станиславові (січкари), “Лотос” (креми), “Топ” (папір і сумки), товари “Суспільного промислу”, “Альое”, “Сільви”, “Елегант”, “Центросоюзу”, “Міки” тощо [439].

Важливе місце серед українських кооперативних інституцій займав кооператив “Суспільний промисл”, який був зразком українського кооперативного виробництва. Навесні 1932 р. службовці українських установ, об’єднані в професійній організації “Союз українських службовців Галичини” (“Супруга”), організували виробничий кооператив з метою подолання безробіття серед українців. Вони зібрали необхідний капітал (8 тис. зл.), який став основою діяльності кооперативу “Суспільний промисл”. З 1939 р. фабрика цикорію і домішок до кави “Суспільний промисл” працювала у власному триповерховому будинку та була устаткована модерною технікою. На фабриці задіяли понад 100 робітників і службовців. На орендованих у Жовківському та сусідніх повітах землях члени кооперативу заклали плантації цикорію і цукрових буряків та побудували велику сушарню біля залізничної станції у Жовкві [958, с. 62–65; 1222, с. 83–84].

Вироби “Суспільного промислу”: цикорій “Луна”, ячмінна підмінка до кави “Пражінь”, а також “Доміно”, “Чоколядова луна”, “Солодова кава луна” реалізовували на західноукраїнських землях та поступово опановували ринок збуту. Продукцію “Суспільного промислу” збували “Центросоюз”, “Народна торгівля” та приватні купці. Наприклад, у 1933 р. “Центросоюз” продав близько 65 % цикорієвого напою “Луна”, “Народна торгівля” – 20 %; інші кооперативи – понад 2 %, а приватні купці – понад 13 % продукції [1020, с. 9–12]. Успішність підприємства можна пояснити кваліфікованістю керівників та працівників фабрики. Фабрика опиралася на національну фінансово-кредитну інфраструктуру, мала зорганізований кооперативний ринок збуту.

У розвитку харчової промисловості, зокрема бджолярства, важливу

роль відігравав єдиний український пасічний кооператив “Рій”, який функціонував з ініціативи товариства “Сільський господар”. На вул. Бляхарській, 20 (тепер – вул. Федорова) знаходився магазин та канцелярія кооперативу, а майстерня – в районі перехрестя вулиць Личаківської та Пасічної. На початку 1930-х рр. кооператив об’єднував близько 450 осіб. Кооператив постачав пасічникам необхідний реманент, займався купівлею-продажем меду, виданням брошур та фахового часопису “Український пасічник” [630, с. 4].

У галузі легкої промисловості працювала з 1900 р. у Львові жіноча спілка “Труд”, створена на зразок українського кооперативу “Народна торгівля”. Товариство займалося виробництвом та збутом товарів легкої промисловості, здебільшого жіночого одягу. До її створення та діяльності найбільше долучилися В. Нагірний, І. Кокорудзова, М. Білецька, О. Бачинська, Г. Шухевичева. Членкині спілки організували по всій Галичині салони мод, майстерні з пошиття суконь, костюмів, плащів і білизни. Найпопулярнішим було ательє Е. Олесницької у Львові [1, арк. 8; 2, арк. 3].

Під управою українського жіноцтва перебував кооператив “Українське народне мистецтво”. Членкині кооперативу займалися вишиванням, килимарством, різьбою по дереву, писанкарством, видавали часопис “Нова хата”. Крім цього, у Львові також функціонувала українська промислово-торговельна спілка “Хром”, яка спеціалізувалася на виправці та фарбуванні хутра. На Гуцульщині діяли виробничі спілки “Гуцульщина” і “Гуцульське мистецтво”, які об’єднували різьбярів, ткачів, столярів та інших фахівців.

Наприкінці 1920-х рр. у Львові на вул. Дудаєва, 20 (з 1933 р. – у Самборі) організовано текстильний торгово-промисловий кооператив “Шовк”. Не можна назвати його діяльність успішною, проте він вперше об’єднав українців-фахівців шовкового промислу. У діяльності спілки важливу роль відіграли А. Адамчук, М. Боровський, Р. Голод, Б. Гнатевич, М. Чухрій, В. Дзеровичівна. Кооператив працював у кількох напрямках:

пропаганда шовкового промислу, вишкіл фахівців, накопичення та збут сировини. Члени кооперативу друкували багато статей про шовківничу галузь у тогочасних часописах: “Сільський господар”, “Народна справа”, “Життя і знання”, “Громадський голос”, “Український голос”, “Золотий колос”. Календар “Сільський господар” друкував окремий додаток “Шовківництво”. У містах та містечках Галичини члени кооперативу та “Сільського господаря” організовували спеціальні курси, які передбачали не лише лекційні, а й практичні заняття [716, с. 3].

Учасником економічного розвитку Галичини був і пластовий уряд, який пропагував гасло: “В економічному відродженні – відродження Народу”. У 1927 р. пластуни створили кооператив “Пласт”, засновниками і першими членами якого були А. Шептицький, М. Каратницький, Д. Навроцька, К. Малицька, представники РСУК та “Центросоюзу”. Структурно кооператив поділявся на спортивний та продуктивний відділи. У продуктивному відділі виробляли порошок до печива, ефірні олійки, а у спортивному займалися торгівлею спорттоварів. Виготовлену продукцію збували у крамницях на вул. Руській, 3 та на вул. Городоцькій, 95 [1040, с. 2; 1161, с. 4].

Архітектурні пам'ятки Галичини є свідченням розвитку будівельного промислу, який представляли відомий архітектор І. Левинський, брати Вчеляки та ін. У 1930-х рр. успішною була діяльність КІР, який організували студенти Гданської політехніки – інженери А. Мілянчик, Я. Веселовський, І. Зубенко та О. Гладкий. КІР структурно поділявся на кілька відділів: архітектурний, будівельний, інсталяційний та електротехнічний. Кооператив виконував замовлення таких українських установ: “Рідна школа”, “Українбанк”, “Народна лікарня”, фабрика “Калина” в Тернополі, “Маслосоюз”. В електротехнічному відділі виготовляли радіоприймачі та займалися монтажем електричного освітлення. В середині 1930-х рр. відділ відкрив фабрику на вул. Сапіги (тепер – вул. С. Бандери) та магазин радіо –

та електротехнічних приладів “Еко” на вул. Сикстуській (тепер – вул. Дорошенка) [830, с. 13–14].

У 1937 р. Промбанк із РСУК та агрономічно-технічним товариством “Праця” створили власний столярський кооператив “Архо”, який об’єднав понад 50 столярів із різних місцевостей (Львів, Винники, Підберізці, Миклашів, Чижиків). Кооператив продавав деревину за гуртовими цінами, займався первинною обробкою деревини, виготовленням меблів. У 1938 р. відкрито кооперативну крамницю столярських виробів у Львові на вул. Корнякта й у приміщенні “Народного дому” [958, с. 111].

У Галичині користувався популярністю торговельно-промисловий дім “Достава”, який займався купівлею-продажем церковного інвентаря. “Достава” діяла з 1905 р. у Станиславові, а з 1910 р. функціонувала у Львові на пл. Ринок, 44. Згодом у місті відкрили майстерню з виготовлення церковних риз, образів, рам, нагородних знаків та склади у Львові, Перемишлі, Станиславові, а також у м. Вінніпег (Канада). Торговельно-промисловий дім співпрацював із фінансово-кредитними установами Львова, зокрема отримував кредити у Земельному гіпотечному банку, Крайовому кредитному союзу. У післявоєнний період “Достава” займалася відбудовою знищених і пограбованих під час війни церков. У 1920–1930-х рр. кооператив функціонував під керівництвом о. О. Стефановича, Л. Савойки, М. Заячківського, о. В. Громницького та о. В. Садовського.

“Достава” торгувала тканинами, хрестами, образами і образками, молитвенниками, церковними книгами, кадилами “Смирна”, ліхтарями, фанами, фелонами та іншим церковним інвентарем. Така діяльність потребувала співпраці з польськими, італійськими, німецькими, чеськими, австрійськими фірмами та підприємцями. Також виконували замовлення на портрети та картини, наприклад І. Франка, Т. Шевченка, “В’їзд Хмельницького до Києва”. Тканину, нитки часто привозили з Варшави, Італії [189, арк. 70–78; 191, арк. 40–48; 192, арк. 48–52; 194, арк. 3–5; 197, арк. 1 – 106].

Особливою популярністю користувалися фелони, ковані дзвони, вироби зі срібла та золота “Достави”. Священнослужителі зі США робили замовлення на срібні та позолочувані чаші, весільні віночки, образки св. князя Володимира тощо. Бронзові ковані вироби виконував на замовлення у Львові на вул. Вірменській, 30 Петро Гелемей. “Достава” також співпрацювала з приватним підприємцем Юзефом Анграбайтіусом, підприємство якого займалося видавництвом богословських книг та образків, виготовленням гіпсових фігурок та дерев’яних рамок до образів. Кооператив мав укладені договори з Акційною спілкою будівельного промислу, “Українським народним мистецтвом”, керамічною фабрикою “Око”. Митець-скульптор Сергій Литвиненко з “Око” виконував на замовлення “Достави”, наприклад пропам’ятні таблиці “Українська Молодь Христові” (ціна 35 зл.) [190, арк. 22–30; 194, арк. 45; 197, арк. 110–112; 192, арк. 99].

Для окремих українських кооперативів “Достава” була конкурентом, наприклад, щодо збуту ниток: “Тут у Львові теж наперед торгувало нитками «Українське мистецтво», якого директоркою є п. Павликовська, а нині ми можемо сказати, що ми викупили їй з руки цей «монополь» і много більше нитками торгуємо” [192, арк. 96]. “Достава” мала постійних клієнтів [195, арк. 115, 169]. За допомогою часописів кооператив рекламував свою діяльність і товари, а співпрацював не лише з галицькими часописами, а й закордонними [193, арк. 1–121; 196, арк. 1, 69].

Однак у сфері купівлі-продажу церковного реманенту українцям було складно працювати. По-перше, виникали проблеми зі збутом церковних товарів [187, арк. 4]. Другою причиною була конкуренційність польських фірм Менцінського та Русоловського. Неодноразово через конкуренцію, дирекція “Достави” ставила питання про закриття складів, зокрема у Перемишлі та Тернополі [192, арк. 95].

Торгівлею церковних предметів та створенням підприємств церковних риз, крім “Достави”, займалося кооперативне товариство “Ризниця”, створене 1893 р. До Першої світової війни “Ризниця” мала кредитне відділення і

торгувала церковними предметами, у спілці було багато членів і вкладів. Товариство володіло 4 магазинами: у Самборі, Львові, Перемишлі. У 1926 р. власність кооперативу оцінено на суму понад 100 тис. зл. [396, арк. 54; 398, арк. 152]. Відповідно до статуту члени кооперативу виготовляли і торгували ризами, посудом, диванами, образами, свічками, дзвонами, книгами, літургичним вином, іншими церковними предметами; займалися купівлю-продажем і посередництвом під час купівлі і продажу мануфактурних, галантерейних, паперово-книгарських та інших товарів [401, арк. 110]. У 1935 р. поняття “кооперативне товариство” змінили на “кооператив” у статуті [400, арк. 221]. Станом на 1934 р. кооператив “Ризниця” був членом Руського ревізійного союзу, Товариства ім. Качковського, “Дністер” у Львові, “Защита Земли”, “Бескидь” (Сянок), “Дністроянь”, “Каса Ремісничача” (Самбір) [399, арк. 4].

У 1920–1930-х рр. кооператив “Ризниця” поступово самоліквідувався. У 1920 р. у спілці було 1 522 члени, але з кожним роком їх кількість зменшувалася: у 1925 р. – 284, у 1928 р. – 86, у 1931 р. – 83; у 1937 р. – 72 [395, арк. 140; 397, арк. 25; 402, арк. 84]. Відповідно до закону про кооперативи, у 1920 р. заборонили таким спілкам займатися одночасно кредитною і торговельною діяльністю. У зв’язку з цим “Ризниця” відмовилася від кредитної діяльності, а це означало, що кооператив не мав нових надходжень. Згодом члени “Ризниці” вирішили продати будинок у Львові на площі Ринок, 43. Оскільки “Ризниця” була підпорядкована Руському ревізійному союзові, внаслідок політичних переконань блокувалася співпраця кооперативу з низкою українських економічних установ, наприклад, із “Маслосоюзом”, “Доставою”. Руський ревізійний союз навіть оскаржував “Ризницю” за укладений договір купівлі-продажу будинку на пл. Ринок, 43 “Доставі” [399, арк. 179–180].

У Львові функціонувало торговельно-промислове товариство “Союзний базар” як кооператив з обмеженою відповідальністю. Кооператив торгував паперовими виробами, засобами особистої гігієни, шкільним та

канцелярським приладдям, галантереєю [185]. Деякі товари, як-от листовий папір, олівці, пера кооператив збував із власною маркою. “Союзний базар” співпрацював із кооперативами “Народна торгівля”, “Центросоюз”, а також з книгарнями приватних купців. Покупцями були як українці, так і поляки, німці, а товар доставляли до Парижа, Відня, Праги, Берліна [184, арк. 1–36]. Локації кооперативу були в “Центросоюзі”, склад і магазин на Руській, 20. “Союзний базар” був членом РСУК від 1908 р, “Центросоюзу” – від 1928 р., “Народної торгівлі” – з 1934 р. [180, арк. 41].

У кооперативі працювали Григорій Кузьма, Іван Чапельський, о. Василь Лициняк, Володимир Охримович, Михайло Лазорко та інші [181, арк. 9]. На початку 1930-х рр. у спілці було 26 членів. У 1934 р. кількість членів кооперативу збільшилася до 42. У 1930–1931 рр. власний капітал кооперативу становив більше 25 тис. зл. [181, арк. 42; 182, арк. 16; 186, арк. 10]. Наприкінці 1930-х рр. власне майно “Союзного базару” – 73 000 зл, а “Народної торгівлі” – 653 000 [330, арк. 37].

Про кооперативний характер “Союзного базару” зазначено у звіті РСУК від 12 листопада 1936 р.: “Завідуючим чинникам кооперативи добре вдалося налагодити її матеріальний стан. Однак стверджуємо, що зв’язок кооперативи з її нечисленними членами є глибокий і живий, кооператива заспокоює потреби передовсім нечленів. Таким чином, “Союзний базар” має радше тільки кооперативну форму...” [186, арк. 13].

Відповідно до річних звітів за 1928–1929 рр. кооператив закупив товарів на суму 250 000,34 зл, а продав – на 280 936,56 зл. У 1929–1930 рр. закупили на суму 277 129,52, тобто на 27 129,18 зл. більше, а продали на суму – 312 896,86 зл, тобто на 31 960,30 більше у порівнянні з попереднім роком. Із цих коштів на торгівлю з “Центросоюзом” припадало понад 55 %, інші кооперативні установи – 4 %, на приватних купців – 40 %. На початку 1930-х рр. простежувалося зменшення грошових оборотів, зокрема, у 1930–1931 рр. денно торгували приблизно на суму 737 зл., у 1932 – 446 зл., у 1934–1935 рр. – 437 зл. [181, арк. 10, 26, 51, 67; 182, арк. 8, 16; 183, арк. 5].

Кооперативний рух у Галичині охоплював також сферу культури, прикладом є видавничі кооперативи. Наприклад, у 1928 р. наддніпрянці заснували видавничий кооператив “Хортиця”, який видавав зокрема періодичне видання “За Україну”, книги з історії української визвольної боротьби (Ф. Дудка “Чорний крук”, С. Русова “Мої спомини”, Ю. Липа “Призначення України” та ін.) [958, с. 132–133].

У 1921 р. у Львові створили видавничий кооператив “Червона калина” з метою збирання та публікації матеріалів, документів і спогадів про події 1917–1921 рр. Раду директорів очолював С. Шухевич, а директором видавництва був О. Навроцький. Кількість членів кооперативу поступово збільшувалася від 103 (1921 р.) до понад 400 (1936 р.) та більше 1000 (1939 р.) [304, арк. 1–19; 305, арк. 1–131; 306, арк. 1–63]. “Червона калина” видавала історичний календар-альманах “Червоної калини” та Літопис “Червоної калини”. Кооператив видрукував фотоальбоми: УСС, УГА і “Пам’яті вождя”, присвячений генералу М. Тарнавському, а також Великий співаник “Червоної калини” [298, арк. 1–2; 299, арк. 1; 300, арк. 1–20; 301, арк. 1–53; 302, арк. 1–57; 303, арк. 1–18]. У видавництві публікували свої твори М. Андрусак, М. Антонович, І. Борщак, М. Голубець, О. Думин, І. Крип’якевич, В. Січинський, О. Степанів [307, арк. 1–19]. Фотоальбоми та книги кооператив збував місцевим та закордонним фізичним і юридичним особам.

У грудні 1929 р. у Львові було засновано видавничий кооператив з обмеженою відповідальністю “Слово”. Кооператив москвофільського спрямування функціонував на підставі розпорядження Президента Польської держави про товариства і кооперативи культурного спрямування від 27 жовтня 1932 р. Станом на 1933 р. у спілці було 143 члени, а у 1936 р. – 92. На вул. Руській, 3 кооператив орендував магазин у Ставропігійського інституту за 300 зл. на місяць [456, арк. 1; 545, арк. 6; 453, арк. 6].

Відповідно до статуту видавничий кооператив займався друкуванням, обміном та торгівлею науковою і художньою літературою, газетами,

журналами, продажем букіністичної літератури, кустарних і народних виробів, канцелярських товарів. Через фінансові труднощі кооператив майже не займався видавничою справою. Магазин виконував численні замовлення передплатників літератури, а також приймав на комісійну торгівлю книги від окремих установ і осіб. З 1933 р. при кооперативі почала діяти бібліотека [447, арк. 1–20; 448, арк. 1–11; 449, арк. 1–25; 455, арк. 5]. Кооператив постійно рекламував свою діяльність у газетах “Русский голос”, “Земля і Воля”, виданнях Товариства ім. Качковського. Підтримував торговельні відносини з краєвими організаціями: НТШ, “Просвіта”, “Рідна школа” у Львові, “Школьная помощь” в Ужгороді, а також із закордонними – у Варшаві, Празі, Берліні, Москві [450, арк. 1–80; 452, арк. 1–12; 451, арк. 20–24].

Від середини 1930-х рр. РСУК у співпраці з Українським лікарським товариством працювали над створенням кооперативів здоров'я, керуючись югославським, сербським, хорватським та японським досвідом. У 1936 р. були засновані перші українські кооперативи здоров'я у Ременові та Боднарові. Членкиня РСУК О. Степанів видала книгу про мету і діяльність кооперативів здоров'я під гаслом “Здоров'я народу – найбільший народний скарб” [1064]. Кооперативи тісно співпрацювали з Українським лікарським товариством.

Ідеї та здобутки українського кооперативного руху надихнули творчі сили на створення художніх та художньо-публіцистичних творів. Восени 1936 р. українське кінопідприємство “Фотофільм” почало створення на замовлення РСУК українського кооперативного фільму “До добра і краси”. Це був не тільки перший кооперативний, а взагалі перший український повнометражний фільм на західноукраїнських землях. Сценарій фільму написали Р. Купчинський та В. Софронів-Левицький. Тогочасну “кооперативну поезію” представляли Р. Купчинський, К. Малицька, А. Курдидик, С. Федусь, М. Дяченко, У. Кравченко. Періодично їхні вірші публікував РСУК у “Господарсько-кооперативному часописі”,

“Кооперативній родині”. Кооперативна літературна проза була представлена оповіданнями та повістями Ю. Федьковича, О. Юркевича, Й. Волошиновського, які відображали суспільні ідеї тогочасного села, створення кооперативів і загалом поширення кооперативної думки [1053, с. 1–24].

Кооперація, охоплюючи усі галузі суспільного життя, мала великий моральний вплив на українське населення. У праці “З чим бореться у нас кооперація?” кооператор А. Гаврилко наголошував на тому, що “кооперація – це організація, яка разом з іншими економічними та просвітніми організаціями, успішно бореться з нашою несвідомістю господарського гнету та незнанням способів господарського визволення маси, з лінівством, марнотратством, самолюбством, пануванням гуртків, із зневірою, відсталістю, легковаженням нас в краю і за границею” [679, с. 23] та веде український народ шляхом господарського європейського життя.

Кооперація проводила добродійно-благодійну діяльність, надавала широку підтримку українським громадським, культурно-освітнім, молодіжним, спортивним та добродійним товариствам, тісно з ними співпрацювала. Кооперація значною мірою була тим фундаментом, на якому розвивалися суспільно-політичні, культурно-освітні організації українського народу. Споживча кооперація стала основою діяльності низки приватних підприємств.

Початок Другої світової війни перервав український кооперативний рух. Із приходом радянських військ на західноукраїнські землі почала діяти нова адміністрація та новий режим. Почалася реорганізація кооперативного життя, ліквідовано РСУК, кредитну кооперацію. Споживча кооперація була поступово одержавлена, націоналізовано виробничі кооперативи. Згодом почалися арешти та заслання кооператорів. Радянська влада знищила західноукраїнську кооперацію як самостійний економічний, суспільний та культурний рух.

4.2. “Народна торгівля” – представниця споживчої кооперації

“Народна торгівля” – кооперативна організація в Галичині та центр економічної консолідації українців з 1880-х років, яка не втратила своєї соціально-економічної ролі у міжвоєнний період ХХ ст. та сприяла опануванню українцями споживчої галузі. Відповідно до Статуту “Народна торгівля” виконувала роль організаційного, технічно-торговельного та культурно-просвітнього центру в галузі споживчої кооперації та мала мету “допомагати по лінії інтересів споживача – поширенню кооперативних основ добросовісності і порядку в обміні і продукції особистої і річевої споживи шляхом: об’єднання споживчої сили населення, як індивідуальної так і згуртованої в кооперативи і вдосконалення господарської і культурної діяльності кооператив; постачання кооперативним об’єднанням споживачів предметів особистої і річевої споживи по гуртових цінах та забезпечення їм вигід, які пливають зі спільних технічно-торговельних і продукційних акцій шляхом одержання склепів подрібної продажі предметів споживи і уділюванням товарових зворотів; допомоги піднесення культурного рівня українського населення безпосередньо своїм діланням і посередньо діланням своїх членів” [596, с. 4].

Ідея заснування кооперативу належала В. Нагірному (дод. 16.), який ще студентом Політехніки в Швейцарії вивчав досвід роботи кооперативних установ Західної Європи. Усвідомивши важливість торгівлі для суспільного розвитку, він активно сприяв розвитку торговельних установ та видав “Порадник для крамниць”. Ідею В. Нагірного щодо економічного розвитку Галичини на зразок Швейцарії підтримали та реалізовували Аполлон Ничай та Іван Петрушевич. Підтримку ініціаторам гуртівні для селянських крамниць надало Товариство ім. Качковського. Важливу роль у заснуванні товариства “Народна торгівля” та його розвитку відіграли Фелікс Сельський-Щасний, Кость Левицький, Степан Федак, о. Євгеній Дуткевич [732, с. 2–3].

1 листопада 1907 р. “Народна торгівля” змінює свій статут і реорганізовується у “Краєвий торговельний союз” (КТС), завданнями якого були: організація та контроль за діяльністю “торговельних стоваришень”, надання їм вигідних товарних кредитів, а також юридичної та консультативної допомоги, комерційної інформації тощо [1222, с. 73]. Запорукою успіху функціонування “Народної торгівлі” стала співпраця з іншими українськими економічними товариствами та установами, зокрема з “Просвітою”, Торговельною школою у Львові та ін. Результатом спільних зусиль цих організацій було поступове збільшення кількості українських споживчих товариств в Галичині та збільшення кількості їх членів.

Напередодні Першої світової війни “Народна торгівля” мала 1 244 члени, серед яких 102 споживчі кооперативи. На відміну від польської та єврейської кооперації, яка об’єднувала людей в основному за професією, українські кооперативи були відкритими, загально-доступними товариствами, організовані зусиллями самих членів і на їхні кошти, що забезпечувало їм автономність, високу відповідальність і солідарність членів цих спілок [1222, с. 74–75].

“Народна торгівля” у своїй діяльності керувалася низкою нормативно-правових актів, зокрема Статутом [596, с. 38], “Регуляміном для контрольних комітетів [587], “Регуляміном службовим” [588], “Збірним службовим договором” [575]. У кооперативних документах чітко визначалася мета діяльності комітетів як контролюючих структурних одиниць, права і обов’язки службового персоналу, і навіть вказувалися зобов’язання щодо вживання української та інших мов: “Кожний член персоналу обов’язаний єсть так в службі, як і в приватнім життю, і перед властями уживати української мови в слові і письмі. В зносинах з гістьми в часі служби належить уживати такої мови, якої гість уживає” [588].

У 1930-х рр. важливу роль у розвитку “Народної торгівлі” відіграв її директор Юліан Павликовський, заступник – Олександр Баріляк та інші громадсько-політичні діячі, кооператори, священнослужителі. Станом на

1936 р. у “Народній торгівлі” працювало 184 особи, у 1938 р. – 197 осіб [408, арк. 3; 409, арк. 11; 583, с. 18]. З кожним роком збільшувалася кількість кооперативних працівників із фаховою кооперативно-теоретичною підготовкою. Службовці “Народної торгівлі” гуртувалися у професійній організації “Самопоміч”. Ця організація надавала матеріальну допомогу, зокрема тим членам, які навчалися на кооперативних курсах РСУК.

Більше 40 % членів кооперативу становили приватні та державні урядовці, а найменший відсоток – робітники, ремісники тощо (дод. 17.). До групи кооператив “Народної торгівлі” належали “Центросоюз” і Союзи кооператив, Міські кооперативи, кооперативи для загального заupu і збуту та інші кооперативи. У 1937 р. “Народна торгівля” об’єднувала 6 443 члени, серед яких: 5 837 фізичних осіб, 86 міських споживчих кооперативів та 271 сільський кооператив загального заupu і збуту, а також 33 окружні союзи кооперативів із “Центросоюзом” [583, с. 8].

У 1920–1930-х рр. “Народна торгівля” продовжувала виконувати традиційну від часу заснування роль гуртовні для споживчої кооперації та українського приватного купецтва. Споживчий кооператив спеціалізувався на постачанні та продажу товарів першої необхідності (мука, крупи, печиво, цукор, сіль, сірники) та бакалійних товарів (чай, кава, приправи, какао, овочі). Для цього кооператив використовував давні контакти з гуртівнями англійських, німецьких споживчих кооперативів, із голландськими, французькими, італійськими фірмами та підприємствами інших європейських країн. Однак члени кооперативу акцентували увагу на закупівлі сільськогосподарської продукції (мед, мак, горіхи, гриби, овочі) в українських селян. Значною була підтримка молодих українських промислових підприємств [411, арк. 1–38]. Вже наприкінці 1930-х років майже $\frac{3}{4}$ гуртового продажу припадало на власні роздрібні крамниці. Серед гуртових достав найбільшу частку становили приватні купці в таких містах, як Стрий, Сокаль, Золочів і Володимир-Волинський [643, с. 189].

У міжвоєнний час споживчий кооператив “Народна торгівля” розширював свою діяльність та складався з кількох відділів: насіннєвий, “головна пивниця”, “паківня чаю” [583, с. 7; 584, с. 11]. З 1928 р. функціонував відділ, який займався просмажуванням кавових зерен і продажем кави. У 1934–1935 рр. за півтора року “Народна торгівля” вислала на продаж 32 463,40 кг кави, а за 1938 р. – 15 332,80 кг. Найбільшим попитом користувалася бразилійська кави “Ріо” [409, арк. 10]. “Опаловий відділ”, відновлений у 1932 р., постачав і продавав вугілля, кокс, дрова складам та членам “Народної торгівлі”. У 1935 р. відділ продав понад 5 тис. тонн палива, а 1938 р. – 6 657 тонн палива [409, арк. 12; 583, с. 14].

Головна гуртівня на Львівському залізничному вокзалі продавала товари першої необхідності. Тут розливали олію, пакували чай, какао, корицю, перець, тапіоку. Замовниками товарів були: 53 % – склади “Народної торгівлі”, 28 % – міські споживчі кооперативи, 16 % – купці, 3 % – “Центросоюз”. Крім цього “Народна торгівля” торгувала різноманітним сільськогосподарським реманентом та свічками під власною маркою (†М.Ц.Н.Т – хрест і магазин церковний “Народної торгівлі”) [584, с. 12].

Станом на середину 1930-х рр. “Народна торгівля” мала у власності дев’ять будинків: у Львові, Станиславові, Тернополі, Стрию, Снятині, Самборі, Сяноці, Мостиськах, Сокалі, які у 1935 р. були оцінені в 683 280 зл. [409, арк. 8]. Крім цього, у “Народної торгівлі” функціонувало 29 складів із 32 крамницями: у Галичині 26 складів із 27 крамницями, а на Волині – 3 склади з 5 крамницями [584, с. 10].

“Народна торгівля” поширювала свою діяльність також на північно-західні українські землі. На Волині функціонував Інструкторський відділ при “Українбанку” в Луцьку під керівництвом начальника “Народної торгівлі” в Луцьку Івана Мацика. “Народна торгівля” сприяла розвитку цього відділу. У 1930-х рр. три склади “Народної торгівлі” (Луцьк, Олиця і Володимир) були організаційними і торговельними осередками української кооперації на Волині. Однак у 1935 р. їх діяльність унеможливлено у зв’язку зі змінами у

кооперативному законодавстві. У 1938 р. “Народна торгівля” втратила можливість працювати також в Олиці, оскільки влада від 23 грудня 1938 р. заборонила діяльність складу [583, с. 8], а згодом припинив роботу інструкторський відділ при “Українбанку” у Луцьку.

Найслабше споживча кооперація була організована на Бойківщині, Лемківщині та Мостищині. Наприкінці 1930-х рр. найменш прибутковими були склади у Турці, Бориславі, Олиці, Львові (II і IV). У п’ятірку найбільш прибуткових складів входили: Дрогобич, Стрий, Сокаль, Львів (I), Луцьк.

“Народна торгівля” тісно співпрацювала з приватним промислом, зокрема в одному із звітів зазначалося: “Народна торгівля, як краєва споживча централь, взяла на себе важке завдання – зорганізувати міського споживача як природний ринок збуту рідного промислу. Тому кожний новий український продукт радо вітає і негайно впроваджує його до продажу в своїх складах” [584, с. 30]. З кожним роком збут виробів українського промислу в складах “Народної торгівлі” збільшувався, витісняючи польські та єврейські товари, незважаючи на те, що клієнтами складів “Народної торгівлі” були представники різних національностей. Завдяки споживчому кооперативу деякі з українських товарів “здобули собі вже в цілості право громадянства, наприклад, мило “Центросоюзу”, паста “Елегант” та паперці “Калина” [408, арк. 15].

Співпрацюючи з українськими промисловцями, “Народна торгівля” приділяла велику увагу рекламі та була однією з перших організацій, яка започаткувала у Львові виставки українського промислу. У центральному бюро кооперативу постійно функціонувала виставка рідного промислу. Майже 60 % продукції “Народна торгівля” закупляла у кооперативних підприємствах, а понад 40 % – у приватних підприємств [584, с. 30–31]. Наприкінці 1930-х рр. “Народна торгівля” ще більше орієнтувалася на українського виробника, який зміцнював свої позиції на ринку. Згодом члени “Народної торгівлі” заснували власний виробничий кооператив “Продукція”,

на якому виробляли мармелад, повидло та соки та започаткували виробництво цукерок [409, арк. 13].

“Народна торгівля” активно співпрацювала з галицькими купцями, про що, зокрема, свідчать статистичні дані. За півторарічний період 1934–1935 рр. “Народна торгівля” обслуговувала 526 купців зі Львова та інших місцевостей, з яких 120 були членами “Народної торгівлі”, а наприкінці 1936 р. – 822 купці. За роботу з купцями в “Народній торгівлі” відповідав окремий службовець, який щоденно відвідував їх, подавав інформацію щодо цін, збирав замовлення і займався інкасацією. “Народна торгівля” відстежувала цінову політику та регулярно інформувала українських купців про зміну цін на товари [409, арк. 15].

“Народна торгівля” тісно співпрацювала з українськими центральними кооперативними установами. З 1904 р. споживчий кооператив був членом-засновником РСУК і з цього часу користувалася його контролюючою та ідейною опікою. Крім цього споживчий кооператив був членом “Центросоюзу”, Краєвого молочарського союзу, Краєвого союзу кредитового (як центральної каси української кооперації). “Народна торгівля” була членом “Сільського господаря”, товариства взаємних обезпечень “Дністер”, з 1913 р. – членом міжнародного союзу кооператив у Лондоні, з 1924 р. співпрацювала з Міжнародною гільдією жінок-кооперативісток у Лондоні та “Українською гільдією у Львові”. Крім цього “Народна торгівля” мала торговельні зв’язки з польською кооперацією, зокрема з варшавським кооперативом споживачів “Spółem” та з його відділами, а також з англійською кооперацією, зокрема з англійською і шотландською кооперативними гуртівнями в Лондоні. Члени кооперативу підтримували також товариські та професійні зв’язки з Союзом споживчих кооператив у м. Базелі (Швейцарія). Там, зокрема, отримав кооперативний досвід засновник “Народної торгівлі” Василь Нагірний. Члени Дирекції “Народної торгівлі” засідали в радах і комісіях державних економічних установ, зокрема Торгово-промислової палати” у Львові. У сфері імпорту дуже важливим було

членство “Народної торгівлі” в Компанії заморської торгівлі, Польському управлінні імпорту кави у Варшаві, у Товаристві компенсаційної торгівлі у Львові. В освітньо-виховному напрямку “Народна торгівля” співпрацювала з “Просвітою”, “Рідною школою” та була їх членом.

З метою швидшого розвитку споживчої кооперації, яка значно поступалася приватній торгівлі, у 1923 р. на Краєвому з’їзді кооперативів було прийнято рішення про тісну співпрацю двох споживчих централей “Народної торгівлі” та “Центросоюзу” у справі розвитку господарсько-споживчих кооперативів [643, с. 187]. Відмінність між ними полягала у тому, що членами “Народної торгівлі” могли бути особи як юридичні, так і фізичні, натомість “Центросоюз” об’єднував лише юридичних осіб. У 1925 р. між “Народною торгівлею” і “Центросоюзом” укладено угоду, згідно з якою функції споживчого відділу “Центросоюзу” переходили до “Народної торгівлі”, а прибутки від торгівлі споживчими товарами ділили порівно. Так тривало до 1930 р., коли “Центросоюз” організував окремий власний споживчий відділ.

Завдяки місцевій та закордонній співпраці у 1920–х роках простежувалася тенденція до зростання оборотів споживчої кооперації: у 1927 р. – 4 268 000 зл., 1929 р. – 16 834 000, а у 1930-х роках спостерігалось зниження оборотів споживчого кооперативу [409, арк. 7].

Зокрема, із загального торгу “Народної торгівлі” від липня 1934 до грудень 1935 р. (7 467 217,43 зл.) майже 75 % становили торги зі складів “Народної торгівлі”, а від співпраці з “Центросоюзом” – лише 6 %. Значним був виторг гуртівні спирту в Сокалі, який становив понад 10 % у 1937 р. [583, с. 9].

Однак на початку 1930-х рр. фінансові показники “Народної торгівлі” як центру споживчої кооперації зменшилися, що було спричинене низкою негативних факторів:

- несприятлива суспільно-політична ситуація. У період пацифікації польська поліція проводилися обшуки у кооперативах, зокрема у кооперативі

“Згода” в с. Глуховичі, внаслідок чого були заподіяні матеріальні збитки кооператорам. Члени кооперативу неодноразово також скаржилися на побиття вікон, зокрема у кооперативі “Сила” (Красне), “Хлібороб” (Золочів). Подібні акти вандалізму були й у багатьох населених пунктах Галичини. Було знищено майже половину товарних складів українських кооперативів, а спроби на отримання відшкодування виявилися безуспішними [410, арк. 1–15; 1056, с. 511–515].

- світова економічна криза, яка спричинила нестабільність господарської кон’юнктури, необхідність інвестицій, обмеження імпорту товарів та ускладнення процесу оплати імпортованих товарів, конкуренція на ринку, падіння цін на сільськогосподарську продукцію. Зокрема, у 1938 р. показники зниження цін на зернові культури становили 24–33% порівняно з 1937 р.;
- погіршення соціально-економічного становища регіону: безробіття, збільшення податків. Серед населення здебільшого був попит на товари першої необхідності;
- недооцінювання праці кооперативів у містах. У багатьох містечках Галичини не було українських споживчих кооперативів;
- недостатня співпраця МСК з культурно-освітніми, господарськими установами регіону;
- закінченням дії угоди між “Народною торгівлею” і “Центросоюзом” про спільне керівництво споживчим відділом, що спричинило зниження оборотових показників “Народної торгівлі”;
- продаж споживчих товарів у кредит, що суперечило принципам рочдельської системи споживчої кооперації. Станом на кінець 1920-х років 2/3 членів були боржниками кооперативів.

4.3. Громадсько-агрономічна діяльність товариства “Сільський господар”

У 20–30-х років ХХ ст. аграрна політика європейських країн ґрунтувалася на системі державного та громадського регулювання сільського господарства. Одним із напрямів аграрної політики Польської держави була громадсько-агрономічна діяльність. Аграрну політику Польщі регулювали інститути державного управління: Міністерство сільського господарства, Головна земельна комісія з економічним, сільськогосподарським і ветеринарним відділами, Державний науковий інститут сільського господарства у м. Пулави, Державний сільськогосподарський банк. Крім цього, розвитком сільського господарства займалися на рівні територіального і господарського самоврядування, що регулювалося відповідним законодавством, зокрема Законом “Про державну сільськогосподарську раду” (1925), “Про рільничі палати”, “Про зміни у діяльності Державного рільничого банку”, “Про сільськогосподарську працю самоврядування та співпрацю в ньому вільних сільськогосподарських організацій” (1928 р.) [570, s. 550–551; 563, s. 888–894; 564, s. 787–789], розпорядженнями та інструкціями Міністерства внутрішніх справ та Міністерства сільського господарства (1928 р., 1929 р., 1932 р., 1937 р.) [565, s. 1031–1313]. Хліборобські палати були головним регулятивно-контролюючим органом сільськогосподарського самоврядування, які займалися підготовкою законопроектів, статистичними дослідженнями, виробничими процесами, контролюванням аграрного ринку, організацією науково-дослідної роботи, сільськогосподарською освітою тощо. На українських землях у складі Польщі функціонували Львівська, Волинська, Поліська хліборобські палати. На місцях працювали повітові аграрні комітети.

У розвитку сільського господарства були задіяні аграрні товариства, галузеві союзи виробників тощо, які діяли на підставі австрійського (1867 р.) і польського законів (1925р., 1932 р.) [768, с. 72–79; 571, s. 571; 567, s. 1947–1953]. На українських землях у складі Польщі активно працювали польські

об'єднання виробників: Малопольське хліборобське товариство, Союз експортерів зерна, Малопольський союз млинів та інші.

Реалізуючи аграрну політику на українських землях, польські державні та громадські інститути здебільшого не враховували інтереси українського селянства. Громадсько-політичний діяч, теоретик і організатор кооперації Ю. Павликовський був переконаний у тому, що “втрачаючи державність унеможливила для українців самотійно і безпосередньо керувати господарськими справами, впроваджувати у життя засади економічної політики, продиктовані життєвими потребами народу” [924, с. 35].

У Галичині в галузі сільського господарства активно діяло товариство “Сільський господар” (1899–1944). Спілка “Сільський господар” є зразком національної моделі розвитку сільського господарства, яка ґрунтується на синтезі господарської спадщини українців та світового досвіду. Товариство було виявом самоорганізації та господарської самодіяльності українського селянства, захисником його економічних інтересів в умовах індустріально-ринкової економіки. Товариство займалося піднесенням аграрної культури села, теоретично і практично навчаючи селян поступовому раціональному господарюванню.

Товариство “Сільський господар” прагнуло розвивати сільське господарство відповідно до раціональних і новітніх технологій, піднесення добробуту сільських господарів [594, с. 2; 208, арк. 1–2; 919, с. 1–18; 916, с. 1–17; 1133, с. 10–17]. Діяльність “Сільського господаря” ґрунтувалася на ідеології “органічної праці”, що пропагувала поєднання просвітницьких та економічних заходів як підстави для національно-політичних змагань галицьких українців, обґрунтовувала єдність суспільно-національного і соціально-економічного відродження України, можливість політичної незалежності за умови економічної самостійності [1228, с. 59].

У першому десятилітті своєї діяльності “Сільський господар” працював як центр місцевої господарської самодіяльності селянства на території

Золочівського і Бродівського повітів. Згодом постійним місцем перебування товариства стало місто Львів, а його назву змінено на “Крайове господарське товариство “Сільський господар”. Вже в період до Першої світової війни товариство “Сільський господар” виконувало роль центральної української сільськогосподарської організації Галичини при сприянні громадського і політичного діяча Євгена Олесницького (дод. 16.). У цей час уже сформувалися основні напрями роботи організації. Члени товариства засновували господарсько-виробничі спілки, зокрема Крайовий молочарський союз у Стрию, Крайовий союз для хову і збуту худоби, Крайовий союз господарсько-торговельних спілок [1022, с. 62–75; 1026, с. 144–148]. Про розвиток товариства свідчать також статистичні дані: річний бюджет Товариства у 1898 р. становив більше 200 крон, у 1919 р. – 3 млн. крон. З цієї суми 5 % становили членські внески, а 95 % – державні субвенції [283, арк. 2].

Після війни “Сільський господар” відновив свою діяльність завдяки о. Титу Войнаровському (президент товариства), Михайлу Коцюбі, Михайлу Луцькому [209, арк. 1–2; 221, арк. 9–23; 222, арк. 1] та займався повоєнною відбудовою сільського господарства в Галичині, “як головна українська рільнича корпорація в краю вже за часів австрійської влади була покликана до своєї задачі бувшим австрійським правительством” [283, арк. 1]. При товаристві створено “Крайовий комітет організації кооперативів”, а при філіалах – повітові комітети, які організовували кооперативи по селах. У 1920–1930-ті рр. у зв’язку з втратою державної підтримки “Сільський господар” мав змогу функціонувати лише у співпраці та у разі матеріальної підтримки кооперативних організацій [221, арк. 70–72; 926, с. 36; 930, с. 5–7]. Гаслом діяльності товариства стало “творити тривке економічне і культурно-просвітницьке життя, незалежне від державних субвенцій, оперте на фундамент власної помочи нашого народу” [936, с. 3–5].

На початку 1920-х рр. члени товариства “Сільський господар” шукали шляхи співпраці з кооперацією для піднесення економічного життя:

“Сільський господар” – головна корпорація українських селян, Крайовий ревізійний союз – найвище об’єднання західноукраїнської кооперації. Для досягнення економічної самостійності товариство мало реорганізуватися з громадської установи на кооперативну та об’єднатися з кооперативними союзами в крайовій асоціації [210, арк. 1; 222, арк. 3]. Однак упродовж 1919–1924 рр. єдина кооперативно-агрономічна організація в Галичині не була створена, і за економічними показниками товариство не змогло вийти на довоєнний рівень [927, с. 5; 593, с. 5–7; 661, с. 48; 284, арк. 1; 291, арк. 1–3]. У 1924 р. представники “Сільського господаря” на з’їзді прийняли остаточне рішення про відмову від економічно-кооперативної діяльності. “Сільський господар” залишився самостійним сільськогосподарським товариством, яке об’єднувало українських хліборобів і було центром громадської агрономії [576, с. 14].

Відповідно до статутів 1929 р. та 1932 р. товариство “Сільський господар” репрезентувало інтереси українського селянства у державних і крайових органах, господарській адміністрації, обороняло його права, допомагало у створенні господарств, надавало допомогу у вирішенні агрокультурних, переробних, постачальницько-збутових проблем. Товариство мало триступеневу організаційну структуру: у Львові – центральне правління, у повітових містах – філії, у селах – гуртки [595, с. 1–32; 199, арк. 1–2].

У 1930-х рр. президентом товариства був Т. Войнаровський, віцепрезидентами – Ю. Павликовський та С. Луцький, а до дирекції належали Є. Храпливий, М. Холєвчук і А. Романенко (дод. 16.). Зокрема, директор Євген Храпливий відповідав за організаційно-адміністративну діяльність, Антін Романенко займався агротехнічними, Михайло Холєвчук – зоотехнічними, ветеринарними і видавничими справами [223, арк. 1–2; 285, арк. 3; 286, арк. 1–2; 290, арк. 1–3; 287, арк. 1].

У товаристві працювали різноманітні секції: організаційна, хліборобського вишколу молоді, рослинництва, тваринництва, ветеринарії,

садівничо-городнича, пасічничка, допомогово-промислова, сільських господиць, плантаторів тютюну, плантаторів цукроварні “Поділля”, лікарських трав тощо. Їх чисельність змінювалася відповідно до пріоритетних напрямів діяльності товариства, керівного складу, кваліфікованих кадрів та фінансової спроможності товариства.

Товариство видавало низку часописів, а також “Сільськогосподарську енциклопедію”. Філія у Луцьку видавала власний часопис “Нова скиба” [229, арк. 2; 462, арк. 5]. Станиславівська філія друкувала статті у часописі “Українське життя”. Авторам статей та книг видавничий відділ товариства “Сільський господар” виплачував “авторські гонорари”. Наприклад, у 1932 р. М. Холевчуку призначили гонорар 100 зл. за доповнення до другого видання книги “Годівля та плекання телят” [271, арк. 1–5; 272, арк. 1].

У 1933 р. товариство “Сільський господар” мало зареєстровано 81 філію, а у 1933 р. – понад 70 філій у Галичині, зокрема у Львівському воєводстві – 27, Тернопільському – 21, Станиславівському – 21, також були 3 філії у 3 повітах з українським населенням у Краківському воєводстві (Горлиця, Новий Санч, Ясло), 3 філії у Волинському воєводстві (Кременець, Луцьк, Костопіль). Станом на 1935 р. кількість філій зменшилася до 65 [232, арк. 26; 255, арк. 1; 478, арк. 14].

У 1920–1930-х рр. товариство “Сільський господар” тісно співпрацювало з українськими кооперативними союзами, як-от РСУК, “Центросоюз”, “Маслосоюз” [232, арк. 4–5]. Спільними зусиллями “Сільського господаря” і кооперації проводилися акції “порятунку українського села в господарській скруті”, де ключовими були завдання щодо піднесення аграрної культури села, виробництва та збуту сільськогосподарської продукції [203, арк. 1–2; 213, арк. 30–32; 214, арк. 1–2; 215, арк. 34; 218, арк. 3–17; 226, арк. 2]. З’їзди українських агрономів, кооперативна нарада 1930 р., з’їзд кооператорів 1932 р., Перший конгрес українських інженерів 1932 р. були підтвердженням тісної співпраці

“Сільського господаря” не лише з місцевою українською кооперацією, а й закордонною [590, с. 34; 235, арк. 19; 236, арк. 4; 237, арк. 32–33].

Співпраця товариства з центральними кооперативними установами сприяла розвитку організаційного напрямку “Сільського господаря”, який передбачав об’єднання українських агрономів, які виконували функції господарських інспекторів та службовців союзів кооператив. У жовтні 1933 р. на Сьомому з’їзді агрономів у товаристві “Сільський господар” почав функціонувати Інспекторат агрономічної праці (ІАП), до якого належали дирекція товариства, представники РСУК, “Центросоюзу” та “Маслосоюзу”. Інспекторат звітував про свою діяльність Міністерству сільського господарства через Львівську хліборобську палату [198, арк. 1; 205, арк. 1–2; 240, арк. 2–4]. Ці факти свідчать про зміцнення та удосконалення організаційно-адміністративної структури товариства у 1930-х рр.

Представники “Сільського господаря” інколи знаходили компроміс із державними органами влади. Як приклад, Міністерство сільського господарства затверджувало плани праці “Сільського господаря”, що засвідчило його офіційне визнання і дозволило організовувати свою діяльність на рівні з іншими господарськими товариствами [214, арк. 19–20]. Львівська хліборобська палата визнала товариство “Сільський господар” організацією, яка займалася “поліпшенням сільськогосподарської продукції” з метою збільшення обсягів і раціоналізації виробництва, стандартизації та якості продуктів” [231, арк. 17]. Представники товариства входили до Державної сільськогосподарської ради у Варшаві, Львівської хліборобської палати, воєводських та повітових аграрних комітетів, інших господарських установ. Наприклад, у грудні 1925 р. представники товариства Ю. Павликовський і О. Луцький брали участь у першому засіданні Державної сільськогосподарської Ради у Варшаві, на якому обговорювали шляхи розвитку сільського господарства Польської держави, створення фахових комісій. Зокрема, Ю. Павликовський був членом комісії з рослинництва [734, с. 9–10].

У 1934 р. українці утворили у Львівській хліборобській палаті з ініціативи товариства “Сільський господар” Український клуб, який ставив завдання “інформувати своїх членів про всі справи, які відносяться до праці Львівської хліборобської палати; усталювати обов’язуючі опінії для виступів поодиноких членів Клубу; інформувати усіх тих селян-виборців про всі справи, які веде Львівська хліборобська палата та про способи праці Українського клубу в цій установі тощо” [206, арк. 1]. Представники “Сільського господаря” були віце-президентами Львівської хліборобської палати та головами Українського клубу, зокрема Т. Войнаровський (1934–1936), Ю. Павликовський (1937–1939). Керівництво товариства також вимагало представництва у Волинській, Поліській, Люблінській хліборобських палатах [578, с. 10]. Крім цього, члени товариства “Сільський господар”, як і “Маслосоюзу” та “Центросоюзу”, брали участь у заходах Львівської хліборобської палати (збори, наради, конференції). Зокрема інженер М. Творидло, інженер Суходольський брали участь у заходах Львівської хліборобської палати стосовно стандартизації експорту сільськогосподарської продукції. Українські кооператори висловилися за “добровільну” стандартизацію, підконтрольну Львівській хліборобській палаті. Прийнятий проект вони мали відстоювати на засіданні Палат та хліборобських організацій у Варшаві [242, арк. 1–2]. “Сільський господар” разом з іншими українськими економічними установами брали участь у “Східних торгах”. Делегати товариства були задіяні не лише у місцевих, а й у міжнародних конгресах та виставково-ярмаркових заходах, які проходили за кордоном [223, арк. 3].

У 1920–1930-х рр. “Сільський господар” співпрацював із багатьма польськими підприємствами та організаціями, зокрема з фірмами з продажу і виробництва мінеральних добрив: “Бюро рільничих порад” у Львові, “З’єднаними фабриками сполук азотових” у Хожуві і Мостиськах, “Акціонерною спілкою експлуатації солей потасових” у Львові, Союзом суперфосфатових у Варшаві. “Сільський господар” вів переговори про

співпрацю членів товариства з Союзом виробників бавовняної пряжі у Лодзі про постачання льону та конопель, із Союзом польських олійних заводів – про постачання ріпаку, соняшника, конопель [1025, с. 78; 581, с. 13]. Стосовно закупівлі сільськогосподарської техніки товариство співпрацювало з варшавським підприємством “Rudolf Fišer” [268, арк. 7]. У 1936 р. “Сільський господар” став членом Союзу експортерів дробу у Варшаві, окружних і повітових торговельних комісій, які займалися збутом продуктів тваринництва [579, с. 10; 412, арк. 1–5].

Незважаючи на співпрацю з державними та громадськими установами й організаціями, товариство “Сільський господар” зрідка фінансувалося державним коштом. Здебільшого фінансували спілку члени товариства (членські внески, дохід із публічних заходів (імпрези, свята, пожертви тощо) та кооперативи. Станом на 1932 р. товариство мало заборгованість у Земельному банку гіпотечному, оо. Василян у Жовкві, “Центросоюзі”, друкарні “Діло” та несплачені податки на суму понад 200 тис. зл. [269, арк. 3].

У 1933 р. товариство “Сільський господар” зверталось до Міністерства фінансів у Варшаві з проханням про звільнення від сплати державного промисловго податку, у зв’язку з тим, що є неприбутковою культурно-освітньою організацією хліборобів. Однак це прохання було відхилено Міністерством фінансів. Також неодноразово представники “Сільського господаря” зверталися з проханням про надання субвенції товариству. На 1932/1933 рр. Міністерство сільського господарства через Львівське воєводське правління виділило товариству субвенцію на суму 10 000 зл. із чітко зазначеними умовами їх використання (дод. 18.) [256, арк. 1; 212, арк. 1–4; 11–13].

Організаційно-виробнича діяльність товариства “Сільський господар” була спрямовувана на розв’язання конкретних практичних завдань щодо реорганізації сільськогосподарського виробництва, упорядкування земельної території, забезпечення матеріально-технічного постачання, поєднання

аграрного виробництва з промисловим переробленням і збутом сільськогосподарської продукції [1228, с. 112]. Станом на 1936 р. за кількістю секцій та їх членів домінували такі, як-от сільської молоді, охорони тварин, шпихлірові, сільських господинь, пасічницькі, вирощування свиней та худоби тощо. найменш чисельними були секції шоківничі та плантаторів тютюну [579, с. 50].

Товариство “Сільський господар” було задіяне у парцеляції землі, допомагало селянам в отриманні кредитів, відстоювало їхні права на землю. Товариство мало міністерські дозвола на проведення комасації та меліорації. У 1935–1938 рр. заходами товариства “Сільський господар” скомасовано понад 10 сіл Галичини, а станом на 1939 р. тривали підготовчі роботи у 9 галицьких селах [577, с. 14–15; 580, с. 34–36; 1228, с. 116]. Крім цього, товариство видало працю вченого-агронома Івана Лапчука “Комасація ґрунтів”, в якій автор пояснив сутність “комасації ґрунтів – це зібрання поодиноких ґрунтових парцель одного господарства шляхом виміни в один збірний наділ для уможливлення раціонального господарювання” [277, арк. 3]. Основна мета проведення комасації, на думку автора, – це забезпечити неподільність сільських господарств та ефективність господарювання на них.

Діяльність товариства щодо меліорації земель активізувалася з другої половини 1930-х рр. із прийняттям закону про меліорацію, яка проводилася під контролем хліборобських палат. Акції з окультурення пасовищ і лук товариство “Сільський господар” проводило спільно з “Маслосоюзом”. Агрономи надавали консультації та пропагували меліорацію, збирали кошти на її проведення, засновували “водні” спілки. Наприклад, упродовж 1934–1938 рр. за сприяння Львівської хліборобської палати і “Сільського господаря” в українських громадах Галичини змеліоровано 11 тис. га лук і пасовищ у 63 селах, а підготовчі роботи тривали у 37 селах [217, арк. 36–42; 233, арк. 12; 1228, с. 116].

У галузі цукрового виробництва “Сільський господар” вів переговори про постачання продукції на цукрові заводи в Ходорові, Городенці, Переворську, Мізочі. Також товариство займалося будівництвом нових цукроварень. Співпрацювала спілка з цукроварнею “Пшеворськ”. Члени товариства мали плани щодо заснування Акційної селянської цукроварні. Успішно їй вдалося реалізувати у 1935 р. – отримано дозвіл від Міністерства сільського господарства і Міністерства фінансів про створення у Львові спілки рілничої цукроварні “Поділля”. Засновниками цього акціонерного товариства були Львівська хліборобська палата, Союз землевласників, Малопольське товариство сільського господарства і “Сільський господар”, які сформували капітал спілки. Станом на 1936 р. капітал спілки становив 2 700 000 зл. Зокрема акціями володіли Союз землевласників – 34 %, Малопольське товариство сільського господарства (43 %) і “Сільський господар” (23 %) [262, арк. 1–5; 263, арк. 1].

Крім цього товариство пропагувало розвиток бджільництва та шовківництва [204, арк. 1–2; 581, с. 35–53; 605, с. 171–193; 276, арк. 18]. При товаристві функціонувала секція пасічників, яка займалася впровадженням технологій щодо збільшення кількості та покращення якості меду на пасіках у Підлютому та у Ялівці біля Львова. Бджільничу продукцію члени товариства збували через пасічний кооператив “Рій” у Львові та Подільську пасічний спілку у Тернополі [605, с. 186–193; 264, арк. 1–26]. Члени пасічної секції брали участь у міжнародних з’їздах пасічників, зокрема у Всеслов’янському з’їзді пасічників у Познані, Празі, а також у роботі Львівської хліборобської палати зі стандартизації та торговельної класифікації меду [235, арк. 40].

Сільськогосподарське товариство відіграло важливу роль у розвитку шовкового промислу. Завдяки пропаганді членів товариства, кількість годівельників шовкопряда збільшилася. Станом на 1938 р. їх кількість у Львівському, Тернопільському та Станиславівському воєводствах становила близько 150 [235, арк. 4; 265, арк. 7; 266, арк. 10; 267, арк. 12]. Власники

коконів шовкопряда продавали сировину як кооперативу “Шовк”, так і Центральній державній станції шовківничій біля Варшави. Зауважимо, що шовковий сирівець необхідний був не лише на шовкові тканини, але його також використовували для військових (виготовляли балоніві поволоки, летунські лечкопади, мішечки на амуніцію, шнури, тасьми) та господарських цілей (нитки для вудок, шиття, нитки ізоляційні, нитки хірургічні) тощо.

У галузі тваринництва “Сільський господар” працював у кількох напрямках: молочне скотарство, свинарство, вівчарство, птахівництво, зокрема члени товариства дбали про збільшення виробництва, стандартизацію селянської продукції, якість та конкурентоспроможність. У 1935 р. з “Центросоюзом” організували “Союз продуцентів збуту живини” (воловини). Спільно з “Маслосоюзом” збували та контролювали молочну продукцію під керівництвом агронома М. Холевчука [225, арк. 1–7].

Діяльність товариства щодо перероблення сільськогосподарської продукції була однією з найскладніших. У 1929 р. товариство мало плани заснувати фабрику з виготовлення мармеладу та повидла. Підготували детальну “Інструкцію для організації фабрики для переробки фруктів у Косові”, де містилася інформація про процес виготовлення продукції, кошторис мармеладні (22 000 зл.), кошторис сушарні (4 200 зл.) тощо [211, арк. 1–4]. Прикладом була ефективна діяльність таких підприємств у Боснії, які функціонували ще за австрійських часів.

“Сільський господар” займався дослідницькою роботою у галузі сільського господарства. Для проведення науково-дослідної роботи товариство співпрацювало з низкою приватних господарів та підприємств. Наприклад, із власником насінневої фірми “М. Луцький і спілка” (с. Янчин Перемишлянського повіту), який водночас був членом президії товариства “Сільський господар” та Львівської хліборобської палати [201, арк. 1–2]. Його господарство мало дослідні поля із сортовипробуванням, відділ насінництва, корів і свиней, сад, рибний став, пасіку. Фірма виконувала роль української дослідної станції з селекції пшениці. Наприкінці 1920-х рр.

засновано першу українську селекційну дослідну станцію з рослинництва при сільськогосподарській школі “Сільського господаря” у с. Коршеві Коломийського повіту. Дослідні станції з бджільництва і шовківництва були біля Львова у Ялівці та в митрополичому маєтку в Перегінську [202, арк. 1–6; 576, с. 16; 577, с. 29–30]. Також члени “Сільського господаря” мали плани щодо створення української зоотехнічної станції для організації дослідів з годівлі домашніх тварин та кормовиробництва.

У 1930 р. товариство “Сільський господар” проводило дослід з штучними погноями Державної фабрики азотових сполук у Хожові: точні та демонстраційні польові дослідження з азотняком гранульованим, хожовською селітрою “Нітрофос”, із вапняковою селітрою тощо. А. Романенко детально проаналізував дію різних штучних погноїв на різних видах ґрунту та їх вплив на вирощування різних сільськогосподарських культур [281, арк. 1–2; 217, арк. 12–14; 220, арк. 46–48].

Результатом науково-дослідної роботи у галузі рослинництва є низка опублікованих праць представників товариства “Сільський господар”. В агроелекономії важливим досягненням є праця вченого-елекономіста А. Романенко “Методика масових польових дослідів у Галичині (1928–1930)”, яку підготував він в Українській господарській академії [281, арк. 1–96], а також дослідження про історико-елекономічні особливості західноукраїнських земель Ю. Павликовського, Є. Храпливого, В. Доманицького тощо. Дослідницькі здобутки реалізовували згодом на практиці: селяни навчалися обґрунтовано використовувати мінеральні добрива та хімічні засоби “Азот”, “Лепіт”, “Анокс”, які захищали рослини від хвороб та шкідників.

Діяльність членів “Сільського господаря” була спрямовувана на розвиток сільського господарства, українського села, зразкового українського селянина-господаря з професійним вишколом і агрономічним світоглядом. Упродовж 1920–1930-х рр. основне завдання “Сільського господаря” полягало у тому, щоб перетворити українське село на “свідоме

національно і заможне матеріально“ [741, с. 46–47; 1028, с. 48–50]. Однак, радикально реформувати селянські господарства не вдалося і вплинули на це негативні системні явища [232, арк. 1–10].

По-перше, тогочасна польська влада під час проведення аграрних реформ не завжди враховувала інтереси українських селян, зокрема їхню малоземельність. Різні суспільно-політичні фактори негативно впливали на діяльність товариства. Наприклад, пацифікація фізично унеможливила діяльність товариства “Сільський господар”: перервано зв’язки з філіями; перестали надходити членські внески, передплачувати часописи тощо. Наприклад, з 2 на 3 жовтня 1930 р. було підкладено вибухівку під будинок “Сільського господаря” у Львові, яка суттєво пошкодила приміщення [223, арк. 1].

По-друге, польська влада вважала, що товариство суперечить централізованій господарській політиці Польської держави та територіально обмежувала його діяльність організації. “Сільський господар” особливу увагу приділяв роботі не лише в Галичині, а й на північно-західних українських землях [255, арк. 1; 577, с. 22; 605, с. 515–519; 1025, с. 73–74]. Зокрема вона заборонила заснувати та організувати роботу філій в Острозі, Рівному, Холмі, Ковелі, Володимирі-Волинському. У 1935 р. закрито філію у Кременці, два роки потому – у Луцьку [216, арк. 4, 12; 578, с. 18; 581, с. 21–22], а у 1939 р. влада заборонила святкувати 40-ліття “Сільського господаря”. Значні перешкоди чинило також Тернопільське воєводське управління щодо заснування філій “Сільського господаря” [207, арк. 2; 942, с. 30].

По-третє, у 1920–1930-х рр. простежувалися кризові явища в економіці, а саме відсутність інвестиційних і матеріально-технічних ресурсів, зниження цін та труднощі в організації збуту сільськогосподарських продуктів. На ринку збуту виникала й низка інших труднощів: сусідні держави все частіше обмежували ввіз сільськогосподарської продукції, більші вимоги висували щодо якості продукції [478, арк. 1–5]. Про проблеми зі збутом сільськогосподарської продукції констатовано у звіті товариства “Сільський

господар” за 1930 р.: “Торговельні договори Польщі не забезпечували сталого вивозу живого товару за кордон. Були теж випадки наглого зірвання торговельних умов у сій ділянці, як прим. з Чехією і Австрією, а через те понижувалася нагло ціна на товар на наших ринках” [223, арк. 1].

По-четверте, у зв’язку зі створенням Хліборобської палати значно посилювався контроль над діяльністю товариства “Сільський господар” і його філій, на цьому зокрема наголошував вчений-економіст М. Холевчук у рефераті, виголошеному на засіданні Інспекторату агрономічної праці і президії “Сільського господаря”: “Від дня 1 серпня 1933 р. то є від хвили створення Хліборобської палати наступило сильне обтяження бюро Централі “Сільського господаря” працею, для виконання якої не має Товариство достаточної кількості фахового канцелярського персоналу”; “Хліборобська палата, перебираючи під свій нагляд працю хліборобських організацій, зажадала точних виказів стану філій і кружків “Сільського господаря” та всіх гуртків (Секцій), які працюють в організації “Сільського господаря”” [230, арк. 1]. М. Холевчук також зазначав, що “Є тенденція усунути “Сільський господар” з терену в користь інших хліборобських організацій. Це слідно на кожному кроці. В дальшому є тенденція унеможливити не лише українській кооперації, але і Товариству “Сільський господар” займатися збутом сільськогосподарських продуктів, який в останніх часах став основою кооперативного життя в нашому краю” [230, арк. 4; 231, арк. 1–3]. Хліборобська палата спричиняла труднощі в організаційній роботі товариства. Найбільші труднощі виникали в організації секції годівлі безріг та діловодстві, яке треба було вести польською мовою. Забороняла засновувати годівельні секції “Сільського господаря”, у тій місцевості, де була така секція іншої хліборобської організації тощо.

Члени товариства наполегливо вимагали офіційного визнання “Сільського господаря” головною хліборобською організацією українського селянства, рівноправною з польськими товариствами, а також її участі у фінансово-рільничих комітетах та інших державних організаціях.

Представники “Сільського господаря” домагалися представництва у хліборобських палатах. Оскільки багато господарських питань “Сільського господаря” проходили через Банк господарства краю, товариство вимагало свого представництва у Наглядовій раді цього банку [478, арк. 1–11].

Ці факти є свідченням неоднозначних суспільно-політичних та економічних відносин у регіоні, складних стосунків “Сільського господаря” з державними і громадськими польськими організаціями, які в основному негативно впливали на діяльність товариства.

4.4. Історико-економічний аспект діяльності фінансово-кредитних установ

Наприкінці XIX – у першій третині XX ст. відбувалися зміни в економічному розвитку Галичини: розвиток кооперативного руху та приватного підприємництва, технологічні нововведення, товаризація виробничих відносин у сільському господарстві та зміцнення зв’язків із ринком, господарська спеціалізація регіонів, розширення внутрішнього ринку та зростання обсягів торгівлі, зміни в державному господарському механізмі, урбанізація міст та будівництво залізниць, що зумовило виникнення фінансово-кредитних установ нового типу.

У XIX ст. на території Галичини формувалася мережа фінансово-кредитних установ, зокрема створювали кредитні товариства та каси ощадності. Відповідно до австрійського закону 1844 р., який ініціював створення комунальних ощадних кас було створено Галицьку ощадну касу, а у 1906 р. – “Українську щадницю” у Перемишлі. Після Першої світової війни правові засади функціонування комунальних кас регулювалися розпорядженням Президента Польської держави від 13 квітня 1927 р. “Про комунальні ощадкаси”. Одним із прикладів функціонування ощадних кас у Львові є ощадна каса “Взаємність”, яка для банківських операцій каса користувалася послугами Державного сільськогосподарського та

Господарського крайового банків у Львові [419, арк. 1–27; 420, арк. 1–45]. Крім цього, на території Галичини розпочали свою діяльність Крайовий банк, Львівський парцеляційний банк, Галицький гіпотечний банк.

У 20–30-х роках ХХ ст. у Польській державі домінували банківські установи короткострокового кредитування і банки довгострокового емісійного кредитування [1201, s. 261–385]. Фінансово-економічна сфера, в тому числі функціонування фінансово-кредитних установ регулювали на державному рівні низкою правових актів [572, s. 2–19; 574, s. 554–555; 568, s; 1215]. Відповідно до розпорядження Президента Польської держави від 17 березня 1928 року банківські підприємства трактували як торговельні підприємства, які виконували банківські операції [562, s. 675–684]. На західноукраїнських землях банківськими підприємствами були банківські народні доми, обмінні пункти, заставні заклади (ломбарди), кредитні кооперативи, іпотечні банки, банки короткострокового кредиту, за винятком комунальних ощадних кас і гмінних позиково-ощадних кас [558, s. 306–312; 560, s. 1578–1580; 561, s. 451–456]. До банківських підприємств відносять також кредитні кооперативи, що використовували найменування “кооперативний” або “народний” [1220, с. 96].

Центральним банком міжвоєнної Польщі був Польський банк, який мав відділення у Львові, Дрогобичі, Луцьку, Рівному, Тернополі, Станиславові, Коломиї; державними банками – Державний земельний банк (відділення у Львові, Станиславові та Луцьку), Банк господарства крайового і Поштова каса ощадності, які мали також свої відділення на території Галичини. Комунальний сектор кредитної системи представляли тільки комунальні ощадні каси. У Галичині найбільше фінансово-кредитних установ діяло у Львівському воєводстві, які за вкладеним капіталом були польськими, українськими та іноземними.

Перебуваючи у складі Польщі, українці Галичини були обмежені у державній підтримці та іноземних інвестиціях, тому створювали власні фінансово-кредитні інституції, завдяки своїм капіталам. Фінансово-кредитні

інституції у міжвоєнний період не втратили свого значення і були основою для розвитку української кооперації та приватного підприємництва. Українська фінансово-кредитна сфера Галичини функціонувала значною мірою автономно в умовах Польської держави [278, арк. 1]. Кредитну кооперативну систему на території Галичини утворювали українбанки (міські кооперативи типу Шульце-Деліча) та райфайзенівки (сільські товариства типу Райфайзена), які були об'єднані навколо Центробанку (Центрального кооперативного банку “Краєвий союз кредитовий”). Варто зауважити, що перший український кредитний кооператив “Віра” – небанківська установа була створена у 1894 р. в Перемишлі з ініціативи адвоката Теофіла Кормоша на підставі австрійського закону від 1873 р. за зразом німецьких кооперативів Шульце-Деліча [792, с. 220].

У кредитно-фінансовій сфері Галичини важливою ділянкою було страхування (кооперативне убезпечення), яке репрезентувало страхове товариство “Дністер”, у створенні якого у 1892 р. брали участь Василь Нагірний, Степан Федак (дод. 16.) та інші. У 1913 р. на товариство “Дністер” працювало 1 131 агент [380, арк. 4–52, 102], а станом на 1926–1927 рр. – 90 службовців у Львові, понад 1 200 агентів у містах, містечках і селах. Агенти і службовці приймати від осіб заяви на страхування майна, видавали страхові поліси, збирати внески тощо [391, арк. 9; 387, арк. 1–5]. На початку 1920-х рр. “Дністер” мав найбільшу мережу представництв серед українських громад, якої не мала жодна інша українська економічна інституція в Галичині [1222, с. 120–121; 644, с. 331–333].

Страхове товариство функціонувало на підставі Статуту та інших нормативно-правових актів: Статут товариства урядників “Дністра” (1914), Службові правила для урядників та інших службовиків і слуг товариства взаємних обезпечень і товариства взаємного кредиту “Дністер” (1912); “Інструкція для агентів товариства взаємних обезпечень «Дністер» у Львові” (1929), “Інструкція про порядок визначення тарифу від страхування рухомого

і нерухомого майна” (1930), інструкції на страхування окремих об’єктів тощо [378, арк. 1–28; 379, арк. 1–4; 382, арк. 1–38; 383, арк. 1–3; 386, арк. 1–32].

“Дністер” був одним з економічних центрів українців, яке “повернуло народові віру в самого себе”, сприяло піднесенню національної свідомості. Страхове товариство стало зразковою українською економічною установою, оскільки працівники спілки розмовляли українською мовою, репрезентували українців у європейському середовищі, зокрема на міжнародних конгресах [380, арк. 38, 97]. Один з невідомих авторів, пишучи історію товариства, констатував: “Нарешті Європа мусить зачати знати про українців в Галичині і їх інституцію «Дністер», бо запрошує наше товариство на міжнародні асекураційні конгреси. А якби не було «Дністра», то менше б світ знав про нас, це означає що менше значення мав би український народ між народами нашої держави і Європи”, а розвиток і вкладені кошти у товариство автор трактує як “цеголку для будови національного відродження” [392, арк. 29, 32].

Відповідно до статуту 1925 р., страхове товариство “Дністер” зобов’язувалося відшкодовувати збитки у випадку пожежі, градобобою, “кражі і влому” [378, арк. 1]. Товариство уклало з клієнтами угоди на страхування збіжжя, господарського реманенту та посівів. Проте не вдалося відкрити окремого так званого “градового відділу” – страхування сільськогосподарських культур від граду, оскільки це потребувало значних коштів, фінансової допомоги з боку держави. Тому дирекція рекомендувала членам товариства страхувати садовину й городину в товаристві “Мерідіонале” в Трієсті через товариство взаємних обезпечень на життя і ренти “Карпатія” у Львові.

“Дністер” мав визначену схему вартості убезпечення від пограбування. Наприклад, за страхування на 1000 зл. річна премія (страховий внесок) у середньому становила: при убезпеченню домашньої обстановки – 2,50–6,40 зл, церковного реманенту – від 15 до 25 зл., лікарського – від 6,40 (крім предметів із золота та срібла); канцелярій і бюро з технікою – від 6,40 до 20.

Укладаючи договір на страхування, враховували місцевість, вид обезпечених предметів тощо. Відповідно до Інструкції про порядок визначення тарифу від страхування рухомого і нерухомого майна розрізняли тарифи міські, сільські, рілньничо-промислові та промислові. Територію поділяли на 7 категорій: четверта стосувалася сіл, решта – міст і містечок. Наприклад, Львів належав до першої категорії, Мостиська – до п'ятої [381, арк. 2; 382, арк. 1–38]. За 35 років діяльності товариство “Дністер” виплатило 42 801 відшкодування на суму 22 303 624,84 зл. У 1936 р. було застраховано від вогню 1162 кооперативи на суму 5 616 461 зл. [384, арк. 2; 388, арк. 1]. У 1938 р. товариство мало застрахованими 15 тис. господарств на суму понад 26 млн зл. [915, с. 116].

Станом на 1927 р. до складу Наглядової Ради Товариства взаємних убезпечень і кооперативного банку “Дністер” входили митрополит Андрей Шептицький як почесний президент, президент “Народної гостинниці” Роман Сосновський, директор “Центробанку” Кость Левицький та інші громадсько-політичні діячі, підприємці, адвокати та священнослужителі [388, арк. 1].

Товариство “Дністер” співпрацювало з польськими страховими організаціями, зокрема отримувало фахову підтримку від польського страхового товариства “Флоріанка” з Кракова. Зауважимо, що на ринку страхування вони діяли як конкуренти. Товариство “Дністер” уклало угоду з віденським ресекураційним товариством “Theilungsverein”. Співпрацювало також з Першим австрійським товариством убезпечень від влому. Страхове товариство “Дністер” конкурувало з Польською дирекцією убезпечень взаємних, яка мала державну підтримку. Зокрема Польська дирекція убезпечень взаємних вела активну пропаганду, закликаючи робити вклади на страхування будинків саме в ПДУВ, оскільки це державна установа, а “Дністер” нібито збанкрутував. Службовці змушені були звертатися письмово до кожного члена “Дністра”, щоб спростувати неправдиві чутки.

“Дністер” тісно співпрацював з українськими економічними установами, соціальними організаціями та підприємствами [389, арк. 1–4; 391, арк. 10].

З ініціативи членів страхового товариства “Дністер” у Львові функціонував кооперативний банк “Дністер”, довголітнім директором якого був Ярослав Кулачковський. У ювілейній книзі з нагоди 25-ліття “Дністра” про Я. Кулачковського сказано: “Се був справді позитивний будівничий народного організму, і на картах історії “Дністра” його ім’я записане золотими буквами” [389, арк. 51]. Натомість низка польських видань критикували діяльність Ярослава Кулачковського як директора товариства “Дністер” та інших його представників. Директора звинувачували у створенні важких умов праці для службовців, порушенні трудового законодавства, а про С. Федака писали, що він “тримається цієї інституції як вош кожуха” [393, арк. 5].

У фінансово-кредитній сфері “Дністер” конкурував із чеським банком “Славія” та віденським асекураційним товариством “Унія католицька”, польським товариством “Вісла” та низкою інших товариств, які проводили активну агітацію серед населення з метою збільшення клієнтів. Відповідно до статуту кооперативний банк “Дністер” надавав своїм членам, “особливо селянам і ремісникам, матеріальну поміч через корисне уміщування ощадностей і уділювання позичок при помочі кредиту під найкориснішими умовами” [393, арк. 46–47, 70]. З кожним роком сума кредиту збільшувалася. У 1930-х рр. кооперативний банк “Дністер” був лідером серед українських кооперативів за обсягом касових операцій. Прогресивну діяльність та співпрацю банку відзначено у звіті за 1927 р.: “Минулий рік був вдалий, оскільки Польський банк збільшив кредит до 75 000 зл, а крім цього отримали значний кредит у Поштовій щадниці”. У 1927 р. в банку було 6 520 членів з 16 265 уділами на суму 406 625 зл. [384, арк. 8]. Наприкінці 1935 р. кооперативний банк “Дністер” мав понад 9 000 членів, а власний капітал (пайовий і резервний) перевищував суму 1 млн зл. [1220, с. 177]. У 1938 р.

товариство мало 8 395 членів із 24 964 уділами на суму 624 100 зл. [385, арк. 4].

Функціонування та співпраця провідних фінансових інституцій – страхового товариства та банку – це приклад першого українського успішного фінансового концерну, що передбачав вигідні операції у страховому і банківському секторі, головню у сфері страхування фінансових ризиків [802, с. 26; 1222, с. 77].

Ще у 1898 р. українські міські кредитні кооперативи Галичини шляхом об'єднання створили Крайовий союз кредитовий (Центральний кооперативний банк – “Центробанк”). КСК виконував роль організаційно-контролюючого та фінансового центру в системі кредитної кооперації українців і відігравав важливу роль у розвитку економіки. Краєвий союз кредитовий був створений з ініціативи страхового товариства “Дністер”, а фундаторами-засновниками стали Степан Федак, Ярослав Кулачковський та Кость Левицький [730, с. 3].

У 1928 р. КСК мав 565 членів, з них кооперативів – 327, у 1934 р. – 896, у 1938 р. – 1 732, щороку збільшувалися суми наданих кредитів і показників балансового прибутку, за винятком періоду світової економічної кризи. У 1937 р. “Центробанк” об'єднував 668 кредитних кооперативів, із них 113 українбанків, 11 різних міських кредитних кооперативів, 543 сільські каси райфайзенівського типу. З другої половини 1930-х рр. усі кооперативи, які були членами головної кооперативної установи, перераховували 25 % із суми прибутку до “Центробанку”, а кредитні кооперативи сплачували 6–8 % своїх ощадних вкладів до “централі” як власну “фінансову готовність”, що призвело до збільшення пайового та зменшення резервного капіталу [1220, с. 167–169].

Краєвий союз кредитовий задекларував у перших статутах чимало завдань, згодом обмежився лише кредитною кооперацією, а інші функції виконували новостворені кооперативні інституції, як-от “Земля” та Земельний банк гіпотечний. Основними напрямками діяльності Центрального

кооперативного банку “Краєвий союз кредитовий” були: надання своїм членам коротко- й середньострокових кредитів під низькі відсотки для придбання сільськогосподарської техніки, майна, інвентаря, сировини, товарів; контроль за діяльністю кредитних кооперативів, які були членами “Центробанку”, а також кооперативних установ, що користувалися його кредитами; прийом грошових коштів під визначені відсотки на “вкладні” рахунки; поручительство для своїх членів під час отримання кредитів в інших банках; допомога в організації підприємств у сільському господарстві й торгівлі; купівля й продаж своїм членам рухомого і нерухомого майна; культурно-освітня діяльність; заснування нових кредитних кооперативів та надання їм юридичної і фахової допомоги; перевірка діяльності кредитних кооперативів як членів “Центробанку”; представлення інтересів своїх членів у різноманітних кооперативних установах і органах влади [730, с. 6–7].

У міжвоєнний період продовжувала функціонувати одна з найстаріших українських фінансово-кредитних інституцій – Земельний банк гіпотечний (українська інституція довгострокового іпотечного кредитування), засновниками якої були К. Левицький, митрополит А. Шептицький, фінансовий радник митрополита Т. Войнаровський, єпископи К. Чехович, Г. Хомишин та інші. В самій назві банку “Земельний” була закладена суть банкової установи – обстоювати земельні інтереси українського народу Галичини і Буковини, надавати клієнтам дешеві позики. Станови на 1937 р. до керівного складу Земельного банку гіпотечного належали Модест Каратинський – президент Наглядової ради; члени: о. Авксентій Бойчук, о. др. Йосип Сліпий, Юліан Щепарович, Володимир Сінгалевич, Павло Кривуцький, Степан Волошиновський ті інші. Юридичними питаннями займався адвокат Осип Назарук, який був членом Наглядової ради у 1930-х рр. [329, арк. 37–57; 67–92; 331, арк. 18, 33].

Банк мав налагоджені контакти з українською еміграцією в США, Німеччині, Данії, Австрії. “Землебанк” співпрацював з іноземними фінансовими і господарськими установами та підприємствами, зокрема з

“Експрес компанією” у Нью-Йорку, “Лендер-Банком” у Відні, німецьким банком у Берліні, швейцарською кредитною установою у Цюріху. “Землебанк” – співзасновників Східноавстрійського будівельного союзу, член Воєнного торговельного центру в Кракові. Кредитором Земельного гіпотечного банку був віденський банк “Боденкредитанштальт” [1076, с. 51; 1220, с. 75]. Співпраця з “Експрес компанією” в Нью-Йорку уможливила швидкий і дешевий переказ коштів. Наприкінці 1920-х рр. ЗБГ розширив коло своєї співпраці зі світовими фінансово-кредитними установами, зокрема з банками Берліна, Відня, Вінніпега, Гамбурга, Данціга, Лондона, Мілана, Нью-Йорка, Парижа, Праги, Цюріха, а також Ужгорода та Харкова. Описуючи діяльність банку часопис “Нова хата” писав: “Земельний банк гіпотечний нав’язав зв’язки зі всіма великими банками у всіх країнах світу, де скрізь має своїх заступників і кореспондентів. Через Земельний банк можна переказувати і одержувати гроші зі всіх країв, також на Радянську Україну і Росію” [774, с. 18]. У період економічної кризи 1929–1933 рр. на допомогу банку прийшли Польський державний банк та чеський “Legiobank”, які надавали йому кредити [1076, с. 62].

У 1920-х рр. банк відкрив філію у Львові, намагався створити філії у Луцьку, Чорткові, Рівному та Нью-Йорку, але безуспішно. Згодом банк відкрив своє представництво у Луцьку, філії у Тернополі, Коломиї та Станіславові [331, арк. 143]. Крім цього співпрацював з “Українбанком” у Луцьку [329, арк. 103].

Джерелами банківського капіталу гіпотечної установи були емісії нових акцій, вклади, чистий прибуток і кредити інших банків. Банк надавав довгострокове кредитування під заставу нерухомості або цінних паперів. Кредити, що надавали терміном від 10,5 до 50 років під 4,5 % річних, отримали заможні селянські господарства. Банк виділяв кредити селянам для ведення господарства, придбання землі фізичним та юридичним особам для сплати боргів [625, с. 47–48]. Зокрема, у 1930 р. за позикою розміром 18 тис. зл. звертався Никифор Гірняк з Озерної коло Тернополя, який хотів

оформити спадщину та погасити борги свого тестя Томи Стебницького [329, арк. 36].

Представники Земельного банку гіпотечного робили неpubлічні спроби отримання кредиту на парцеляцію: “Тільки про кредит на парцеляцію говорити прилюдно не вільно, бо тим порушили б ми проти себе всю польську публічну опінію” [330, арк. 16]. ЗБГ намагався організувати Акційну спілку з капіталом 1/4 млн зл., до складу якої входили б “Сільський господар”, РСУК, “Дністер” та представники трьох церковних єпархій. Про це клопотала у Варшаві парламентська репрезентація, у складі якої були представники “Сільського господаря”, ЗБГ та РСУК під керівництвом голови УНДО В. Мудрого.

ЗБГ проводив операції з векселями, кредитував українські торгово-промислові кооперативні підприємства. Земельний банк гіпотечний фінансував Крайовий союз кредитовий, “Народну торгівлю”, Крайовий союз зі збуту худоби, Львівське облікове товариство, Ревізійний союз українських кооперативів, а також спілку українських кооперативів “Товарообмін” і підприємство “Титан” зі столярською фабрикою у Винниках, спілку “Полотно” тощо [331, арк. 143; 1076, с. 39]. У лютому 1936 р. дирекція банку прийняла рішення про надання “Народній торгівлі” кредиту в 50 тис. зл. під 8,5 % для закупівлі великодніх товарів, за умови, якщо ручителями будуть центральні економічні установи “Дністер” та “Маслосоюз”, а якщо ручителями були би “Союзний базар” і “Маслосоюз”, то менше – 25 тис. зл. [330, арк. 37]. У 1930 р. ЗБГ надав власнику фабрики пантофлів Теофілу Процишину векселевий кредит 2 000 дол., необхідні для налагодження ефективної роботи підприємства, яке було на межі ліквідації [329, арк. 158].

“Землебанк” фінансово допомагав українським культурно-освітнім установам та іншим організаціям. У 1936 р. ЗБГ виділив 100 зл. на Комітет будови церкви на вул. Потоцького (тепер вул. ген. Чупринки), 50 зл. – на українську промислову бурсу у Станиславові, 100 зл. – Товариству студентів торговельної школи, 300 зл. – товариству “Просвіта” тощо. Земельний банк

гіпотечний допомагав видавництвам. У 1910 р. на першому засіданні ЗБГ виділив “Просвіті” позику 30 тис. крон на будівництво господарської школи в Милуванні [330, арк. 37; 331, арк. 11; 1076, с. 19]. З метою пропаганди своєї діяльності певні кошти витрачали на рекламу, зокрема у 1936 р. із суми в 241 221,39 зл., витраченої на адміністративно-господарські потреби, 5 938,64 зл. (2,5 %) становили витрати на рекламні оголошення [330, арк. 33].

У 1928 р. вийшов закон, який підвищував для гіпотечних банків акційний капітал розміром не менше 5 млн зл., тобто треба було ще 40 000 акцій по 100 зл., оскільки відповідно до закону від 28 грудня 1924 р. акційний капітал банку становив 1 млн зл. Директора ЗБГ п. Гаврисевича підтримала греко-католицька митрополія, яка погодилася надати цей капітал за умови, що єпископство у Станиславові згодом в міру отриманих коштів відкупить частину акцій від греко-католицької митрополії. 13 грудня 1928 р. на зборах у митрополичій палаті за участі митрополита Андрея Шептицького, єпископа Григорія Хомишина, митрата Тита Войнаровського та інших прийняли рішення, що “Галицька митрополія візьме в амстердамському Банку на гіпотечку столових дібр Митрополії короткотерміново позику в сумі 500 тис. амер. дол. і закупить акції за 4 млн зл. і тим способом збереже Банк від ліквідації. Станиславівське єпископство відкупить від Митрополії акції за 2 млн зл., як лиш буде мати потрібні гроші з парцеляції закуплених богородчанських дібр” [329, арк. 2]. Ця фінансова операція була реалізована: Митрополія взяла позику на купно Богородчан (близько 8 000 моргів відкупили у графа Шенборна), але ці кошти використали на порятунок банку, а банк дав позику для купівлі Богородчан. Цю землю розпарцелювали за ціною 150 доларів за морг. У такий спосіб акції банку було сконцентровано в руках А. Шептицького та Г. Хомишина. Однак у цій фінансовій операції в невиконаній ситуації опинився єпископ Григорій Хомишин, оскільки через економічну кризу парцеляція не була успішною. З цієї причини між митрополією, банком і єпископством станиславівським виникли непорозуміння, які вирішували у судовому порядку [329, арк. 2–10, 27].

Найскладнішим для банку був період економічної кризи 1929–1933 рр., який негативно позначився не лише на кредитній діяльності українського банку, а й спричинив банкрутство віденського банку “Österreichische creditanstalt” та низки інших європейських і американських банків. З банком “Österreichische creditanstalt” був тісно пов’язаний Варшавський дисконтовий банк, який наполягав на сплаті 197,4 тис. доларів, що було виконано ЗБГ [331, арк. 145–146; 915, с. 119]. Загалом у 1934 р. у Польщі збанкрутувало 43 банки [329, арк. 126]. У зв’язку із кризою ЗБГ втратив функції, властиві для гіпотечного банку, тобто перестав надавати позики селянам. Здебільшого банк надавав короткотермінові кредити кооперативним та приватним підприємствам. З цього приводу директор Земельного банку гіпотечного Павло Кривуцький констатував, що “в умовах фінансової скрути та з огляду на пільгові закони для рільників, а також через неможливість збуту заставних листів, банк втратив спроможність надавати українським селянам вигідний та дешевий кредит. Через те основна діяльність банку була зосереджена на короткотерміновому кредитуванні на торговельні векселі (т. зв. римеси) [899, с. 3].

На засіданні Президії Наглядової ради ЗБГ і його Дирекції 10 жовтня 1935 р. було констатовано: “Труднощі маємо дуже цікаві. Позичок давати не можемо, бо, по-перше, не маємо готівки, а по-друге, навіть як даємо дрібні короткотермінові позички, то майже ніхто їх не звертає на час” [330, арк. 7]. Була також проблема з операціями цінними паперами, оскільки це потребувало постійного представництва у Варшаві, але утримувати його не було коштів. Банку не вистачало готівки, що змушувало його дирекцію звертатися за кредитом в 1 млн зл. до Польського банку [330, арк. 8]. Негативно на діяльність банку впливало зростання курсу долара, а банк змушений був проводити перерахунок курсу долара за примусовим курсом, який диктувала Варшава.

Із середини 1930-х рр. діяльність банку стабілізувалася. У 1936 р. приватні підприємці українського походження одержали короткотермінових

кредитів на торговельні векселі на суму 575 000 зл. Це становило четверту частину тих позичок, які отримала в Земельному банку гіпотечному українська кооперація, яка взяла кредитів на загальну суму 2 млн 280 тис. зл. [908, с. 123]. У 1937 р. “Землебанк” для кооперації виділив 8 300 000 різних кредитів, а купцям і промисловцям – 5 515 000 зл. [331, арк. 34]. Отже, Земельний гіпотечний банк сприяв піднесенню промисловості, сільського господарства та й загалом культурі ощадності галичан.

З 1907 р. у Львові функціонувало парцеляційне товариство “Земля”, яке у 1924 р. змінило назву на Кооперативний банк “Земля” [441, арк. 1–2]. Члени спілки займалися парцеляцією землі, зокрема товариство було посередником між продавцями і покупцями, надавало юридичну та технічну допомогу, виділяло кредити на купівлю землі, займалося сплатою іпотечних боргів, допомагало своїм членам у купівлі землі, а пізніше у її парцеляції тощо [440, арк. 1–3; 442, арк. 2]. Серед інших парцеляційних установ діяльним було у Галичині Товариство аграрно-осадниче [445, арк. 1].

У 1925 р. оборотові фонди “Землі” становили 42 581,92 зл.: “власне майно” – 22 859,30 зл, “чуже майно” – 19 722,62 зл. [444, арк. 2]. У середині 1920-х рр. положення банку погіршилося у зв’язку з девальвацією валюти, підвищенням цін на землю. У 1928 р. відповідно до змін у законодавстві, товариству “Земля” необхідно було збільшити “власні фонди” з 15 тис. зл. до 50 тис. зл., що змусило представників товариства звертатися за підтримкою до центральних українських економічних установ і всієї громадськості. Товариство “Земля” тісно співпрацювало з українськими кооперативами, займалося благодійною діяльністю [443, арк. 120, 157], брало участь у створенні спілки “Зілля”, яка збирала і продавала лікувальні трави [446, арк. 1–5].

У міжвоєнний період кредитування було надзвичайно важливою фінансовою операцією для підтримки українського приватного бізнес-середовища. У 1926 р. СУКіП з метою підтримки приватних підприємців створив для українських приватників (промисловців, купців, ремісників)

Торговельно-промисловий банк та самопомічні каси як філії львівського банку. До дирекції банку увійшли А. Говикович, Я. Кисілевський, Д. Конюх, О. Онисько та інші [908, с. 24]. За 1,5 роки банк мав значні досягнення: 40 тис. зл. ощадностей, виділення для потреб приватників Земельним гіпотечним банком кредиту на суму 16 тис. зл., налагодження контактів з українськими бізнесовими колами в Америці з метою одержання кредиту у сумі 20 тис. дол., участь у заснуванні “Кооперативно-текстильної гуртівні”, клопотання про одержання 20–30-тисячного кредиту в “Центробанку” тощо [829, с. 3–4; 643, с. 231]. Основною формою співпраці українських підприємців із банком було кредитування закупівель сировини та матеріалів. Промбанк вирізнявся серед інших українських банків інтенсивною інвестиційною політикою, яка утверджувала його як повноцінну банківську установу європейського взірця, про що свідчать інформаційно-аналітичні звіти, опубліковані у “Торговлі і промислі”. Банк активно співпрацював із “Дністром”, “Маслосоюзом”, Подільською фабрикою м’ясних виробів Майка в Тернополі, а також із КСК, ЗБГ, УТТ, іншими галицькими економічними установами, Товариством українських інженерів у Празі. З дрібними українськими підприємствами здебільшого співпрацювали проводячи розрахунки за товар по вексях [160, арк. 1–13; 161, арк. 1–11; 162, арк. 5; 170, арк. 37; 171, арк. 1–37; 179, арк. 8–10].

Однак економічна криза, некваліфікованість банківських працівників та інші причини зумовили занепад цієї банківської установи. В. Несторович згадував: “Оснований ще в листопаді 1926 р. торговельно-промисловий банк під дирекцією д-ра А. Говиковича, Я. Кисілевського і Д. Конюха не був у той час популярний серед нашого купецтва і ледве клигав, врешті став майже бездіяльний” [1055, с. 19]. У 1930 р. Промбанк звертався до КСК з проханням про надання кредиту для “урохомлення діяльності нашої інституції”, яку станом на 1933 р. банк не мав змоги сплатити [158, арк. 4].

У 1936 р. банк відновив свою діяльність внаслідок співпраці з СУКіП та УТТ [173, арк. 12], члени якого мали вищу економічну освіту, яку

отримали здебільшого в навчальних закладах Праги та Відня. Молоді інженери на чолі з А. Мілянцем (див. дод. 19) як засновники КІР на власному досвіді знали необхідність кредитування для бізнесу. Така співпраця позитивно позначилася на діяльності Промбанку: “Фонди банку збільшилися на 3 000 зл. готівки, число заявлених і частично оплачених уділів зросло майже на 200 %, та, що найважливіше, буде змога притягнути до співпраці в банку фахівців, участь яких даватиме запоруку його доброго розвитку” [895, с. 3]. З метою підвищення кваліфікації працівників керівництво банку у 1939 р. ініціювало створення нижчих і вищих курсів, на яких планували вивчення історії банків та діяльності Промбанку, обслуговування клієнтів, підстави національної економіки, банкову та кредитову політику, векселеве, чекове, торговельне і кооперативне право тощо [168, арк. 44–46].

Завдяки активній просвітницькій та пропагандистській діяльності керівників Промбанку вдалося залучити до фінансової установи не лише українських купців, ремісників, промисловців та робітників Львова, але й інших міст. Одним із найголовніших питань, винесених на розгляд Надзвичайних зборів, було питання кредитної політики. А. Мілянч зазначав: “Кредитові інституції – це серце народного господарства. Вони збирають в себе, а відтак розповсюджують по цілому народному організмі гроші – кров, яка оживляє, кормить та вирощує поодинокі господарські клітини”. Однак для ефективного функціонування цього організму, на думку Мілянча, “не можна ставити вимог тільки до серця – банку. Клітини мають теж обов’язки. Вони повинні кожночасний, хвилиний запас крові – гроша негайно відпроваджувати до банку для перерібки й очищення – зужиття, бо інакше господарський механізм “ловлять корчі” й він стає нездібний до праці” [882, с. 2].

Промбанку належало першенство в інвестуванні промислових підприємств (т. зв. грюндерська діяльність). Промбанк інвестував гроші в діяльність таких приватних підприємств, як львівська фабрика паперових

виробів “Топ”, львівське підприємство рослинної олії “Оліярня”, винниківський завод металевих виробів “Сталь”, лісохімічний завод “Яхтарівка” у Верхньому Синьовидному, деревообробний комбінат із промисловим млином “Буг” у Новому Дворі поблизу Кристинополя та вапняний завод “Вапно” у Розвадові. Завдяки інвестиціям Промбанку постала краєва гуртівня “Гурт”, яка постачала товарами найбільшу галузь української торгівлі – споживчу, видавництво “Червона калина”, підприємство “Дендра”. Крім цього банк надавав кошти українським торговцям, ремісникам для відкриття, реконструкції та розширення підприємства чи майстерні. Як правило банк надавав позику фізичним особам розміром від 200 до 1000 зл. [161, арк. 1–11; 643, с. 233–234]. Відмовляли в отриманні позики фізичним чи юридичним особам, якщо вони функціонували у тих місцевостях, де не працювали “ощадностеві збірниці”, наприклад, у Судовій Вишні [169, арк. 37], Підгайцях. Керівництво банку констатувало “Поки що в районі Підгаєць не працюємо, ані не маємо своїх представників, які б опікувалися нашими клієнтами” [173, арк. 98]. Це питання можна було вирішити через посередників, наприклад, філію львівського товариства “Зоря”. У такий спосіб банк страхував свою діяльність і не хотів видавати позики особам, яких не знав. Від 1938 р. банк відмовляв у кредитуванні фізичним і юридичним особам з Волині, оскільки там для обслуговування торгівлі і промислу функціонував Волинський торговельний банк “Стир” у Луцьку, до якого могли звертатися в справі кредитів. У 1938 р. банк відмовив у позиці Ользі Дмитрик зі Станиславівщини, яка просила позику для свого брата розміром 300 зл. на відкриття магазину. Відмову було обґрунтовано так: “Позичок на основний капітал не уділюємо, тому що він для клієнта не оплачується із-за короткого реченця та із-за високих відсотків. Ми уділюємо тільки невеликих позичок для існуючого вже підприємства як оборотовий капітал” [173, арк. 97]. У випадку неповернення боргу банк періодично ініціював примусове стягнення заборгованості у судовому порядку [159, арк. 20–49]. Наприклад, у 1938 р. суд зобов’язав власника фірми “Ергон” у

Львові Костя Тучапського сплатити банку 8 000 зл. з відсотками [175, арк. 1; 167, арк. 20].

Банк займався благодійною діяльністю, періодично виділяв кошти Товариству український фонд воєнних вдов і сиріт у Львові, Українському товариству допомоги інвалідам, Комітету безробітних товариства українських робітників “Сила”, Комітету допомоги українській академічній молоді, Українській поради для дітей і матерів, товариству “Львівський боян”, Секції опіки над ремісничою молоддю ім. В. Нагірного при товаристві “Зоря”, організації українських двірників і домашньої прислуги “Воля” у Львові, Торговельній школі товариства “Рідна школа” [162, арк. 1–2; 172, арк. 48–56]. Промбанк налагоджував контакти з Українським лікарським товариством у Львові, незважаючи на те, що воно мало свою власну кредитну установу “Лікарська самопоміч” [165, арк. 4]. Крім цього банк займався організаційними питаннями, пов’язаними з кооперативною та приватницькою діяльністю, наприклад, реорганізацією і юридичним оформленням м’ясопереробного підприємства Івана і Петра Майка в Тернополі [168, арк. 20].

У 1937 р. простежувалися прискорені темпи зростання основних показників діяльності банку приватників. За даними часопису “Торгівля і промисл” у першому кварталі 1937 р. “...загальний оборот сягає понад 1 360 000 супроти 722 000 за цілий минулий рік...” [1011, с. 4]. У 1937 р. банк надав своїм клієнтам близько 3,5 млн зл. короткотермінових та більш як 500 тис. зл. довготермінових кредитів [643, с. 236–237; 1012, с. 2].

Кредит був доступний клієнтові, який мав у банку відкритий рахунок і регулярно здійснював грошові операції за допомогою Промбанку. Таку умову висували для того, щоби банк мав змогу оцінити надійність і солідність клієнта та фінансову спроможність його підприємства. На цих умовах кредит надавали без зайвих зволікань та формальностей.

Наприкінці 1937 р. банк мав 815 вкладників із капіталом 46 163,05 зл, а станом на 31 жовтня 1938 р. кількість вкладників збільшилася до 1 554 осіб із

капіталом 126 950,85 зл, тобто збільшилася вдвічі, а сума вкладених капіталів зросла втричі. У 1927–1938 рр. членами-вкладниками Промбанку були понад 1000 осіб, зокрема підприємці, купці, ремісники, адвокати, священнослужителі, а також юридичні особи (приватні підприємства та кооперативи) [157, арк. 1–51; 164, арк. 12]. Станом на березень 1938 р. найбільше серед членів Промбанку було купців – 50 %, котрим належало 34 % пайового капіталу, службовців і священників – 22 % із часткою капіталу 13 %, промисловців – 13 %, проте їм належало 44 % капіталу, відповідно ремісників – 9 % і 4 %, робітників – 3 % і 1 %, кооперативів – 3 % і 4 % [1220, с. 179].

У тогочасному фінансово-кредитному середовищі акцентували увагу на тому, що Промбанк відігравав для приватних підприємців таку ж роль, як Українбанки для кооператорів. Для задоволення потреб клієнтів було відкрито також відділи у Бориславі, Перемишлі, Самборі, Сокалі, Станиславові, Стрию, Тернополі, Дрогобичі, де було близько 80 членів-вкладників та Ощадностеві збірниці у 20 галицьких містах [758, с. 2–3; 177, арк. 10; 178, арк. 1–25]. Найдешевшим кредитом був есконтний кредит (від 8,5 % до 10 %), а найдорожчим – позичковий кредит (10 %). Короткотерміновий кредит поточного рахунку виділяли під 9–10 %, а позички під заставу дрібної ощадності – під 8–9 % [882, с. 2–3].

У 1936 р. представники банку почали створювати “Фонд безвідсоткових позичок”, беручи за приклад досвід єврейських підприємців, які організували мережу безвідсоткових кас по всій території Польщі. За підрахунками В. Несторовича, у 1936 р. таких кас діяло 722, зокрема на терені Львівського воєводства – 65, Тернопільського – 49, Станиславівського – 38, Волинського – 43 з оборотним капіталом близько 17 млн зл. за 1935 р. [906, с. 2].

Першими вкладниками “Фонду безвідсоткових позичок” були голова СУКіП Я. Скопляк, редактор В. Несторович, купець В. Паньків, майбутній директор Промбанку А. Мілянчик, який зробив колективний внесок на суму

1 650 зл. Безвідсоткова акція мала благодійний та ризикований характер, тому що вкладники зобов'язувалися не забирати своїх внесків із фонду протягом двох років та не отримувати відсотків. Головна мета Фонду – “допомога тим чесним, солідним і працюючим елементам з-поміж українців, які, не розпоряджаючи капіталом, не в силі розпочати свого діла, себто заложити варстат праці, або які під ударом долі не зі своєї вини борються з великими труднощами, що їх урешті-решт можуть зовсім зруйнувати” [906, с. 2; 643, с. 228–229].

Не зважаючи на те, що в українському приватному підприємницькому середовищі переважали дрібні власники, вони невеликими ощадними внесками таки розбудували банк, збільшуючи національний капітал, а, відповідно, і його кредитну спроможність. Діяльність перших кредитно-фінансових установ була успішною спробою нагромадження національного капіталу шляхом дрібних ощадностей, ідея якої формувалася на підставі досвіду європейських країн. Фінансова ощадність пропагувалася шляхом відзначення “свята ощадності”, діяльності товариства “Ощадність”, видання інформаційних матеріалів про систему кредитування [433; 743, с. 5; 690, с. 2; 831, с. 3–4; 923, с. 2; 893, с. 1].

У 1938–1939 рр. погіршення суспільно-політичної ситуації негативно позначилося на діяльності фінансових установ, зокрема й Промбанку. З метою відтермінувати ліквідність банку затримували кредити та обмежували виплати на вкладах до 100 зл, тобто денно не можна було виплатити більше як 2 000 зл. – по 100 зл. 20 вкладникам, а іншим заявленим вкладникам виплачували кошти лише на наступний день. Такої практики дотримувалися в той час і польські банки [168, арк. 34–38].

Українських ремісників, промисловців і купців обслуговував також Міщанський союз кредитовий (МСК). Банк надавав приватним підприємцям кредити у формі вексельних позичок, есконтування римес, виділення так званих “хвилівок” (максимально короткотермінових позичок до 14 днів) тощо. МСК, керуючись американським досвідом, започаткував будівельне

щадництво, яке передбачало надання позики від 2000 до 30.000 зл. для таких цілей: будівництво нового дому; будівництво і ремонт господарських будівель; добудова і ремонт житлового будинку; купівля готового будинку; купівля земельної ділянки під забудову [297, арк. 4; 296, арк. 70–71; 761, с. 2–3; 643, с. 246–247; 642, с. 118–120].

Серед фінансових установ інших регіонів треба виділити Українську католицьку безвідсоткову касу “Самопоміч” у Перемишлі (1937 р. – 112 членів), яка мала регіональний характер, а у своїй діяльності залучалася організаційною та фінансовою підтримку від СУКіП та Промбанку [988, с. 14].

Зауважимо, що польська влада намагалася обмежити діяльність українських фінансово-кредитних установ на законодавчому рівні та їх поширення на північно-західні українські землі штучним “сокальський кордоном”. Наприклад, закон від 23 червня 1921 р. зобов’язував усіх власників страхувати своє майно у державній страховій компанії і в такий спосіб обмежував сферу діяльності українського страхового товариства “Дністер” [915, с. 118]. Під особливим контролем владних органів перебував Промбанк, особливо його діяльність в напрямку створення нових підприємств різних галузей промисловості, які трактувалися як матеріальна основа для розвитку українського елемента. Тому воєводські уряди звертався до Міністерства внутрішніх справ з проханням прослідувати діяльність цих підприємств і банку з напрямку дотримання тогочасного будівельного, промислового, трудового законодавства та інших норм [462, арк. 12–16].

Крім цього, у 1930-х рр. польський уряд почав політику “господарського централізму” шляхом створення Головної господарської ради. Ініціатором такої політики були міністри Є. Квятковський та Ю. Понятовський [330, арк. 7; 902, с. 1]. Для українського приватного та кооперативного підприємництва політика “господарського централізму” означала цілковиту залежність від дій урядових чиновників. Прикладом тотального контролю на урядовому рівні був проект посла В. Закліки щодо

створення станової організації хліборобства, яка б контролювала все сільськогосподарське виробництво у державі (ціни, розподіл праці тощо). Проект також передбачав об'єднання торгівлі та промислу, а також фінансово-кредитних інституцій під єдиним польським керівництвом [902, с. 1].

4.5. Виробничий кооператив “Будучність”: соціально-економічний аналіз

Тернопіль – один із трьох основних центрів Галичини. У першій третині ХХ ст. у місті активну діяльність розгорнули не лише просвітянські й культурні організації, а й економічні, як-от “Сільський господар”, Подільський союз кооператив, “Українбанк”, “Подільська пасічничка спілка”, “Маслосоюз” тощо. Українською економічною оазою Тернополя був кооператив “Будучність” із фабрикою цигаркового паперу та гільз “Калина”. Цигарки в гільзах “Калина” конкурували з такими відомими брендами, як “Le griffon”, “Adadie”, “Аїда”, “Солалі”, “Морвітан”, “Гербево”.

За австрійським законодавством кооператив “Будучність” був зареєстрований 8 вересня 1910 р. як товариство для промислу і продажу паперових виробів, а згодом відповідно до польського кооперативного законодавства як продукційно (споживчо)–промисловий кооператив. Тоді ж було прийнято статут товариства, а до першої Управи належали Євген Білинський, Кость Редчук та Іван Боднар [485, арк. 1].

Історія фабрики цигаркового паперу та гільз (туток) “Калина” сягає початку ХХ ст. Спочатку підприємство було власністю Євгена Білинського – відомого галицького пасічника, власника великої плантації цукрового буряка зі Збаража. Серед громадськості він був відомий як один із засновників українського господарського товариства “Сільський господар” на Тернопільщині, активний член товариства “Просвіта” та благодійник [1163, с. 14]. До речі, в 1911 р. у нього гостював Іван Франко.

У 1910 р. фабрику цигаркового паперу та гільз “Калина” викупив торговельно-промисловий кооператив “Будучність”. Часто фабрику називали однойменною назвою “Будучність”. З 1911 р. повноцінно почала функціонувати єдина українська фабрика з виготовлення паперу та гільз для куріння “Калина”, яка виготовляла цигарковий папір торгової марки “Рідна школа”. Однак до Першої світової війни виробництво розвивалося повільно, оскільки українська громада вже звикла до продукції фірм “Le griffon” й “Adadie” і не завжди підтримувала власного виробника [760, с. 3]. “Калина” змушена була свої вироби виготовляти під чужою маркою (“Le Balkal”, “Les Pyramides”, “King”), щоб привернути увагу покупців [913, с. 4]. Однак керівники підприємства та прихильники розвитку національного промислу, незважаючи на труднощі, виробляли та пропагували український товар. Згодом, на кооперативній фабриці виготовляли цигарковий папір під однойменною назвою “Калина” (також використовували назву “Будучність”) [1163, с. 14].

У період російської окупації Тернополя фабрика “Калина” активно продукувала папір і гільзи для куріння в Галичині. Згодом фабрику узяв в оренду Всеросійський земський союз (найбільша недержавна організація гуманітарного спрямування в роки Першої світової війни). Після відходу російських військ підприємство стало занепадати, у 1917 р. його закрили. Майно фабрики оцінили у 100 доларів, а вартість товарів – 62 долари [1166, с. 3–4].

У 1925 р. розпочалася нова доба у розвитку кооперативу “Будучність” та фабрики “Калина”. Кооператив “Будучність” складався з двох відділів: фабрики цигаркового паперу та гільз “Калина” (у приміщенні отців-домініканців на вул. Третього травня, тепер – вул. Сагайдачного) та книгарні, складу паперу і канцелярського приладдя (вул. Руська, 11) [484, арк. 31]. На фабриці працювало лише 6 найманих працівників (неповний робочий тиждень), проте у 1928 р. їх кількість збільшилася до 14 осіб, у 1932 р. – 50 осіб, а у 1936 – близько 100 осіб. В середньому робітники отримували щомісячно від 70 до 150 зл. Працівники розумової праці мали більший дохід – 150–300 зл. Крім цього щороку

робітники кооперативу отримували так звану “зимову поміч” [481, арк. 1–8; 485, арк. 1–3; 486, арк. 1–12; 913, с. 4].

У 1920–1930-х рр. кооператив “Будучність” та фабрика “Калина” функціонували під керівництвом Івана Леня, Ілярія Бриковича та Степана Чумака. На фабриці “Калина” працювали національно свідомі українці [497, арк. 1–2].

У 1930 р. приміщення, в якому знаходилася фабрика, стало тісним. Керівництво було змушене орендувати один поверх у будинку на вул. Липовій, 2, що уможливило збільшення персоналу фабрики та кількості продукції. У 1932 р. дирекція вирішила придбати земельну ділянку на вул. Пунчерта (тепер – вул. Вояків дивізії “Галичина”) біля залізничного вокзалу, на якій весною 1933 р. розпочали будівництво власного приміщення. Керівники кооперативу підтримували гасло “свій до свого по своє”, тому комплекс будівельних робіт виконували українські підприємства та майстри [482, арк. 3–10, 12–15, 18]. У 1934 р. завершили будівництво двоповерхового фабричного приміщення (420 кв. м.), яке виділялося серед інших будівель “величавістю та великими венеційськими вікнами” [482, арк. 6].

Станом на 1934 р. кооператив “Будучність”, крім приміщень у Тернополі, мав власний склад у Львові на вул. Бляхарській (тепер – вул. Федорова), приблизно 40 гуртівень та робив реальні кроки щодо створення складів у всіх галицьких містах [494, арк. 40]. Якось кореспондент “Нового часу” поцікавився, коли будуватимуть новий фабричний будинок, а директор Ілярій Брикович відповів: “Як ми всі наші землі по цім боці греблі опануємо хоч у 80 %, то ця фабрика буде рішучо замала” [1166, с. 4].

З кожним роком на фабриці “Калина” збільшувалася не лише кількість працівників, а й фабричного устаткування, а також обіговий капітал підприємства (дод. 20.).

На початку 1930-х рр. вдалося механізувати фабричну систему “Калини”, зокрема встановлено три електродвигуни. Підприємство могло забезпечити роботою в одну зміну – 50 робітників, у дві зміни – 100, у три

зміни – 150 осіб. Це сприяло збільшенню асортименту виготовленої продукції. Адже спочатку на фабриці виготовляли лише цигарковий папір у спеціальних книжечках, у 1930-х рр. на ринок почали постачати цигаркові гільзи (тутки). За рік на підприємстві могли виготовити близько 1 200 000 картонів цигаркового паперу та 30 000 000 штук цигаркових гільз. У 1930-х рр. фабрика щорічно переробляла 14 вагонів бібули (обгорткового паперу), три вагони етикетового паперу і три вагони картону (твердого паперу) на коробки. На ринку користувався попитом цигарковий папір 18/100, 18/60, 18/60, 14/60, 14/50 тощо. Споживачі мали змогу придбати цигаркові папірці різних кольорів (помаранчеві, фіолетові, зелені, сині тощо). Цигаркові гільзи також були різні: жовті короткі й довгі, білі довгі й короткі. Здебільшого їх продавали по 100 або 150 штук [487, арк. 1–3, 17–19]. По магазинах та кіосках більшим попитом користувався цигарковий папір, натомість на гільзи був значно менший попит, їх купувала здебільшого інтелігенція (дод. 21.).

На початку діяльності продукція фабрики “Калина” була маловідомою. Проте згодом завдяки співпраці з різними кооперативами, торговими агентами, рекламі, особистим впливам керівників фабрики та кооперативу, вдалося досягти успіхів. Кореспондент “Нового часу” відзначав, що керівники фабрики “їздять від села до села і пропагують рідний промисел взагалі, а не виключно наш товар” [913, с. 4]. Промислову продукцію українських підприємств та фабрики “Калина” активно пропагувала інтелігенція, наприклад, редактор газети “Свобода”, генеральний секретар УНДО Володимир Целевич і не лише у Львові, а й по всіх повітових структурних одиницях УНДО [487, арк. 14].

У роки світової економічної кризи фабрика продовжувала працювати та охоплювала все нові ринки, зокрема й закордонні (Бельгія, Канада). У 1932 р. торги зросли на 30 % у порівнянні з 1931 р., а в 1933 р. на 5 % у порівнянні з 1932 р. Основною причиною такого стану була ефективна реклама та зниження цін на продукцію у зв’язку з економічною кризою [1166, с. 3].

Станом на 1934 р. фабрика “Калина” 25 % продукції збувала через кооперативи, а 75 % – через приватних купців [492, арк. 1–68]. У 1925 р. ви́торг становив 23 292 злотих, у 1933 р. – 986 924 злотих. У 1925 р. виготовлено 13 622 картонів папірців, у 1933 р. – 300 000 картонів [1166, с. 4].

Кооператив “Будучність” збував цигарковий папір та гільзи за допомогою приватних купців та повітових кооперативів здебільшого у містах Східної Галичини, дещо менше – на Волині та Поділлі [483; 484]. У 1933 р. лише 5 % товару збували у Волинському краї [1166, с. 3]. Активно торгували продукцією у Борщеві, Коломиї, Зборові, Тернополі. Товар “Калини” мав попит на Гуцульщині. В одному з листів до дирекції фабрики “Калина” торговий агент зі Львова Дмитро Конюх писав: “На Гуцульщині курять і баби-гуцулки паперці «Калина»” [487, арк. 27].

Збутом товару “Калина” займалися торговельні агенти, зокрема Дмитро Конюх (дод. 19.) і Тарас Витвицький зі Львова [487, арк. 1–7], Озіас Кац із Тернополя, І. Айгенфельд зі Станиславова [482, арк. 1–2]. Згідно договору з торговельною агенцією І. Айгенфельда, кооператив щомісячно виплачував п. Айгенфельду 4 % від суми проданого товару. Крім цього, кооператив виплачував 4 % від суми замовлень тих приватних фірм, які з ініціативи Айгенфельда почали торговельні зносини з кооперативом “Будучність” [482, арк. 1]. На подібних умовах кооператив “Будучність” співпрацював з іншими торговельними агентами-українцями, які відстежували та повідомляли керівництво про ситуацію на ринку; пропагували український промисел, зокрема продукцію фабрики “Калина” у магазинах та кіосках, у різноманітних установах, товариствах, представляючи ескізи; розміщували рекламні оголошення у часописах; періодично звітували про виконання конкретних завдань, надсилали рахунки про кількість проданого товару.

З метою збуту своєї продукції, обміну та закупівлі товару торговельно-промисловий кооператив “Будучність” активно співпрацював із низкою українських установ, зокрема з Ревізійним союзом українських кооперативів,

“Центросоюзом”, “Народною торгівлею”, освітньо-виховними товариствами “Рідна школа”, “Просвіта”, взуттєвою фабрикою О. Левицької “Елегант” та іншими установами [488; 489; 491; 493; 496].

Якось кореспондент “Нового часу” поцікавився, у чому ж таємниця успіху кооперативу “Будучність”, а директор Степан Чумак відповів, що вона полягає передусім у великій свідомості нашого громадянства, а також у добрій якості нашого товару та працьовитості колективу [1166, с. 4]. Члени кооперативу “Будучність” не шкодували грошей на рекламу, зокрема розміщення статті розміром в одну сторінку у часописі коштувало близько 25 злотих [490, арк. 18]. Особливо ефективними були рекламні оголошення у галицьких часописах: “Нова зоря”, “Діло”, “Новий час”, “Наш прапор”, “Неділя”, “Народна обнова”, “Комар”, “Громадський голос”, “Торговельно-промисловий альманах”, “Громадянин”, “Наш Лемко”, “Перемога”, в календарях “Сільський господар”, “Просвіта”, “Золотий колос”, “Криниця”, “Приятель народу” тощо. “Будучність” співпрацювала з літографічним підприємством “Унія”, видавничим концерном “Українська преса” І. Тиктора у Львові, а також з художниками Козаком, Миколою Бутовичем, які виконували малюнки на пачках цигарок.

З метою рекламування цигаркового паперу та гільз тернопільський кооператив проводив екскурсії на підприємстві та брав участь у промислових виставках. Вироби фабрики “Калина” достойно були представлені на промислових виставках, зокрема на великій виставці українського промислу 22–29 квітня 1934 р. у Станиславові, яку організував Комітет розбудови українського промислу. Кіоск тернопільської фабрики отримав першу нагороду [996, с. 7], а символом та окрасою виставки визнали статуетку І. Коверка, представлену кооперативом “Будучність”. З листа торгового агента Дмитра Конюха довідуємося, що на виставку відправили: “80 порожніх пуделок і тутки, 150 порожніх пуделок на паперці і 8/1000 туток із кожного гатунку по 1/1000. Крім цього вислали ми до Вашої диспозиції і роздачі поміж публику 10 картонів паперців, около 500 реклам і кілька тисяч

летучок” [490, арк. 8]. Директор Іван Ленъ привіз діаграми та фотографії особисто. Експонати фабрики роздавали присутнім, насамперед інтелігенції та членам журі.

Фабрика “Калина” також брала участь у промислових виставках, які відбувалися у Яворові (1936) [995, с. 5], Любачеві (1937) [762, с. 5], Стрию (1927), Копичинцях (1928), Сколе (1937) та інших містах. Вироби фабрики “Калина” були представлені у так званих провінційних виставках, зокрема у 1933 р. в Тустановичах (село Дрогобицького повіту, у 1930-х рр. приєднане до Борислава), Судовій Вишні (1937) тощо. Однак найчастіше “Калина” була представлена на львівських промислових виставках.

Крім виставок, дирекція фабрики ініціювала низку рекламних акцій. 25 липня 1934 р. вона оголосили конкурс на найкращі проекти рекламних оголошень для цигаркового паперу та гільз “Калина”. Переможці отримували нагороду в сумі 150 і 100 злотих. Також оголошували конкурс на найкращий проект вивіски-реклами для цигаркового паперу та гільз “Калина” для магазинів [490, арк. 17, 19]. Для покупців організували різноманітні розіграші. Наприклад, особа, яка купила книжечку цигаркового паперу із щасливим числом, мала шанс отримати нагороду [485, с. 4].

“Будучність”, а зокрема кооперативна фабрика “Калина” – це єдине у Галичині українське підприємство з виробництва цигаркових паперців та гільз. Протягом трьох десятиліть кооператив був важливим чинником українського господарського життя, складовою кооперативного руху та благодійною установою (дод. 22.). Кореспондент “Нового часу” вдало зазначав, що “Калина” – це бастион, зцементований невсипущою, гармонійною працею, відданою та незломною волею кількох одиниць, а рівночасно це гідний наслідування приклад для поколінь сучасного й майбутнього” [913, с. 4]. Завдяки наполегливій праці керівників та робітників фабрики, благодійній діяльності, співпраці з повітовими кооперативами, торговими агентами, ефективній рекламі продукція кооперативної фабрики “Калина” була конкурентоспроможною на ринку.

Отже. наприкінці XIX ст. у Галичині склалися об'єктивні умови для функціонування кооперації та виникають перші кооперативні установи. На відміну від європейських країн, де джерелом і ініціатором кооперативного руху виступали робітники, ремісники та селяни, на західноукраїнських землях її поширювали інтелігенція (В. Нагірний, К. Левицький, Т. Кормош, О. Нижанківський. Ю. Павликовський, Є. Олесницький) під впливом європейської кооперативної ідеї і розглядали як засіб для досягнення економічного розвитку народу, про що свідчить зокрема етнічна розмежованість кооперативного руху. Українська кооперація була економічно-громадською та національною організацією, основою економічного розвитку Галичини. У міжвоєнний період, враховуючи досвід та напрацювання минулих років, була сформована організаційна структура української кооперації: споживча, об'єднана “Народною торгівлею” та “Центросоюзом”, молочарська – “Малосоюзом” і кредитна – “Центробанком”. Новою особливістю та стадією розвитку українського кооперативного руху було кооперативне виробництво (фабрика “Калина” тернопільського кооперативу “Будучність”, “Суспільний промисл”, “Достава”, фабрика мила “Центросоюзу”). Українська кооперація була складовою світового кооперативного руху, РСУК з мережею кооперативних установ та “Народна торгівля” належали до Міжнародного кооперативного союзу. Захисником економічних інтересів українських селян було аграрне товариство “Сільський господар”, яке на теоретичному і практичному рівні сприяло піднесенню добробуту сільських господарів, а завдяки тісній співпраці з кооперацією сільськогосподарську продукцію успішно експортували за кордон. Не зважаючи на всі труднощі становлення й розвитку в умовах, пов'язаних з післявоєнною розрухою, економічною й національною політикою польського уряду, функціонуванням “Сокальського кордону”, повільним економічним розвитком регіону, залежністю економіки від іноземного капіталу, високим рівнем заборгованості Польської держави від інших країн світу, українські кооперативи все більше здобували риси

ефективності, цивілізованості і стабільності. Розбудова кооперативних установ, як й інших економічних інституцій, стала прикладом мобілізації сил широкого кола тогочасної національної еліти, активності українців у комерційно-кредитній, сільськогосподарській, споживчій та промислово-виробничій кооперації.

РОЗДІЛ 5

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО ПРИВАТНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

5.1. Організаційні форми підприємництва

У другій половині XIX ст. австрійське законодавство визначило правові основи функціонування різних видів підприємств: рукодільних (ремісничих), фабричних, торговельних, діяльність промислово-торговельних палат [1180, с. 48–50]. Економічна політика Польської держави у міжвоєнний період базувалася на австрійських нормативно-правових актах та конституційних засадах, які де-юре передбачали свободу підприємницької діяльності. Такі засади створювали ґрунт для формування та розвитку українського купецько-промислового стану. Українське приватне підприємництво зароджувалося разом із кооперативним та було економічним фундаментом українства. Все більше українська громада переконувалася у тому, що “без власних фабрик, торговельних заведень, банків і промислових фахів ми, як нація, не зможемо вибороти й зайняти у всесвітній сім’ї народів такого місця й становиська, яке належить нам, як 40-мільйоновому народові” [818, с. 2–3].

На формування українського купецько-промислового стану впливали регіональні та зовнішні чинники. Газета “Торговельний інформатор” писала про еволюцію українського приватництва: “До війни торгівля була на наших землях за малими виїмками в чужих руках, головно в жидівських. Майже в кожному селі була бодай одна жидівська крамниця. Покупцями її були майже 100 % українці. Після війни по селах бачимо вже й українські крамниці кооперативної чи одиночної форми, а то й одні та другі” [1146, с. 2]. Поступово такі тенденції набирали обертів і в галицьких містах.

Поразка у національно-визвольних змаганнях висвітлила одну із важливих причин втрати державності – малочисельність українського населення в містах. Усвідомлення цього явища стало поштовхом до

національної господарської самоорганізованості, яку реалізовували шляхом розвитку української кооперації та приватного бізнесу. У 1929 р. Юліан Романчук наголошував: “Ми повинні показати світові, що хоч і улягли в боротьбі, то все таки в справах, які виключно від нас самих залежать, не остали ми рабами, несвідомими своєї мети, а навпаки – зуміємо відбудувати своє економічне і національне життя, зуміємо здвигнути свій промисел з силою і гордістю свідомого народу” [784, с. 5]. Закликаючи до організованості та економічного розвитку українців, економіст Віктор Доманицький писав, що “ніхто нам не допоможе, коли ми самі собі не допоможемо” [274, арк. 47].

Підприємці в економічному та соціальному контексті ототожнювалися з купцями, комерсантами, промисловцями, кооператорами, власниками верстатів праці, а інколи – ремісниками. Згодом, як у Європі та США, в Галичині їх почали називати підприємцями та бізнесменами. У цій соціальній групі були багаті і менш заможні, успішні та безуспішні. Навіть купецький стан не був однорідний, наприклад, сільського крамаря у тогочасному суспільстві відносили до сільської інтелігенції, де він займав третє місце після священика і вчителя. Натомість кооперативний крамар користувався меншим авторитетом. Галицькі підприємці належали до різних етноконфесійних спільнот. Конкурентами українських “підприємливих людей” були польські та єврейські власники підприємств. Під впливом етнодемографічної та економічної ситуації в регіоні поляки все більше витісняли євреїв, місце яких дуже часто займали українці. На початку ХХ ст. серед українців стало популярним гасло “Свій до свого по своє”, яке мало не лише економічний, а й етнополітичний контекст. Популярними були промислові, сільськогосподарські виставки, ярмарки українського промислу.

У зв’язку з розвитком техніки і промисловості професія кооператора, торговця, купця, промисловця та ремісника стає популярною та прибутковою. Як правило, особи цих професій навчалися у фахових державних чи приватних промислово-технічних, торговельних, ремісничих,

кооперативних, сільськогосподарських навчальних закладах, де вивчали не лише теорію, а й здобували практичні навички. Кваліфікований купець після закінчення торговельної школи або купецької гімназії володів знаннями з таких спеціалізованих предметів, як організація і техніка торгівлі, товарознавство, господарська географія, торговельне книговедення, стенографія, техніка реклами, торговельна арифметика тощо [123, арк. 3]. Кандидат на кооператора в Галичині мав закінчити кооперативний ліцей РСУК, вивчивши історію, ідеологію та теорію кооперації, кооперативне законодавство, організацію та господарювання в кооперативах [403, арк. 10].

З метою відстоювання своїх прав та інтересів “підприємливі люди” об’єднувалися у соціально-професійні організації: товариство українських ремісників, промисловців і торговців “Зоря”, Товариство українських кооператорів при РСУК (далі – ТУК), Союз українських купців та промисловців (далі – СУКіП), філії яких функціонували у різних містах та селах Галичини.

З 1880-х років “підприємливі люди” об’єднувалися у товаристві “Зоря”. Це перша соціальна організація українських ремісників, промисловців і торговців, яку очолив В. Нагірний. Створення цієї організації свідчило про розмежування інтересів між українськими, польськими та єврейськими ремісниками. Товариство відіграло не лише економічну, а й суспільно-політичну роль. Тогочасна українська преса відзначала, що з заснуванням “Зорі” спольщення українських ремісників майже припинилося [889, с. 2]. Членами організації на початку були лише ремісники, а згодом – промисловці та торговці. З ініціативи членів товариства створено Руську ремісничо-промислово бурсу, товариство “Міщанське братство”, “Міщанський ремісничо-промисловий союз”, які були центрами об’єднання українського міщанства та осередками господарського розвитку регіону [959, с. 5–55].

Члени товариства “Зоря” стали активними учасниками формування приватного підприємництва. У “Зорі” функціонувала промислово-

інформаційна комісія, яку очолював власник поліграфічного підприємства та магазину церковного реманенту Є. Спозарський. Комісія надавала організаційно-юридичні консультації щодо створення та діяльності підприємств, популяризувала діючі підприємства та відомих майстрів-ремесників: столярів А. Оприска і П. Стецика, слюсаря М. Стефанівського, художників А. Манастирського, Л. Горбачевського, Т. Галету, лакувальника Л. Кочоровського, кравців В. Гресяка і С. Ференцевича, літографа А. Андрейчина, які отримали фах чи стажувалися за кордоном. Крім цього, члени “Зорі” тісно співпрацювали з промисловою спілкою “Труд”, польськими ремісничими об’єднаннями “Гвезда” та “Скала”, членами кооперативу “Народна торгівля” тощо.

“Зоря” була організаційним центром українського галицького міщанства, завдання якого полягало в “організуванні ремісничо-промислового стану, його національному усвідомленні, матеріальній допомозі і матеріальному задоволенні” [780, с. 22]. Члени товариства займалися вирішенням низки господарських проблем у регіоні. Як приклад, у 1922 на запрошення воєводського уряду брали участь у конференції щодо створення “Надзвичайного комісаріату для поборювання дорожнечі”, на якій розглядали питання подолання інфляції, регулювання цін. У 1936 р. членів товариства “Зоря” запросили на світовий конгрес молоді в Женеві для обговорення актуальних соціально-економічних та політичних інновацій та подій.

“Зоря” послідовно реалізовувала гасло “Свій до свого по своє”. Товариство підтримувало створення та діяльність українських приватних та кооперативних підприємств, рекламувало українські товари. Результативною була співпраця “Зорі” із Союзом українських купців та промисловців. Спільно товариства організовували виставки української продукції, реєстрували ремісників і промисловців, надавали консультації для відкриття підприємств, співпрацювали з економічним часописом “Торговля і промисл”. Крім цього, “зоряни” долучалися до діяльності інших соціальних організацій.

Вони брали участь у роботі Комітету допомоги українським безробітним, який діяв при товаристві українських робітників “Сила”, співпрацювали із Товариством опіки над українськими емігрантами, допомагали реєструвати українських безробітних та збирали матеріальну допомогу. “Зоря” опікувалася малозабезпеченими дітьми та сиротами.

У міжвоєнний період під керівництвом Ю. Сидорака, М. Кліща, О. Бикаловича, С. Гевака та М. Стефанівського товариство розширило сферу своєї діяльності, організовувало культурно-освітні заходи. У структурі “Зорі” функціонували різні секції: організаційна, опіки над ремісничою молоддю, освітньо-розважальна, музична, спортивна та жіноча. Велику увагу приділяли роботі з молоддю, а з 1921 р. при товаристві розпочала діяти Секція опіки над ремісничою молоддю ім. В. Нагірного, яка у 1924 р. об’єднала близько 500 осіб. У спогадах член товариства І. Стефанівський зазначав, що упродовж 1921–1937 рр. у секції зареєструвалось більше 2 000 осіб. Періодично з ініціативи ремісників, промисловців та торговців “Зорі” відбувалися наради, на яких обговорювали питання опіки та виховання української фахової молоді разом із представниками Народної організації українців м. Львова, іншими культурно-освітніми та економічними установами. Уповноважений у справах професійної молоді “Комітет опіки над ремісничою молоддю” ініціював об’єднання української молоді в українських фахових організаціях. Для членів товариства та всіх бажаючих проводили систематичні виклади на різноманітні актуальні економічні, соціальні, історичні, політичні та культурно-освітні теми [959, с. 5–66].

Надзвичайно важливим з господарського та організаційного погляду був перший краєвий з’їзд українського товариства “Зоря” у 1933 р., в якому взяли участь близько 50 делегатів із філій Бучача, Бурштина, Жидачева, Жовкви, Надвірни, Перегінська, Перемишля, Рогатина, Стрия, Сокаля, Самбора, Яворова та інших галицьких міст. На з’їзді економіст Є. Храпливий проаналізував господарське становище у світі та на українських землях, а також роль ремісничого стану у господарському розвитку регіону. Доповідач

акцентував увагу на особливостях економічного розвитку та основних причинах світової економічної кризи (американська індустріалізація, насильницька індустріалізація та колективізація в СРСР). Є. Храпливий був переконаний, що запорукою майбутнього успішного економічного становища українців є відродження та розвиток приватного підприємництва. На його думку, приватний бізнес мав функціонувати у співпраці з кооператорами. Доповідач закликав ремісників до застосування форм і методів кооперативної праці.

М. Творидло зосередив увагу на значенні ремесла в минулому та сучасному, констатує, що ремісники були захисниками як господарських, національних і церковних прав. Занепад українського ремісництва він пов'язував із розвитком фабричного виробництва та домінуванням євреїв у містах та містечках. М. Творидло у численних своїх виступах та публікаціях закликав до об'єднання українських міщан, підвищення їх престижу та кваліфікації, видання фахових часописів, створення та розвитку цехів, професійної підготовки молоді. Після дискусій, делегати з'їзду дійшли висновку про необхідність підтримки ремісників інтелігенцією, фінансування ремісничих підприємств, дотримання гасла “свій до свого по своє”, підвищення кваліфікації ремісників, покращення якості ремісничих виробів, створення українського Центрального ремісничого банку, а також підготовки ремісників відповідно до потреб ринку [959, с. 42–43].

Упродовж 1884–1939 рр. товариство “Зоря” було першою інституційно-організаційно формою для галицьких ремісників, промисловців і торговців. Організація відстоювала права та інтереси своїх членів, дбала про матеріальний добробут членів та економічний розвиток регіону. “Зоряни” працювали в кількох напрямках: економічно-організаційному, культурно-освітньому, патріотичному, що часто було причиною неприхильного ставлення до них влади та польської поліції. На середину 1930-х рр. львівська “Зоря” об'єднала близько 250 фахівців різних спеціальностей та мала понад 30 філій у галицьких містах та містечках. Надзвичайно

активними були філії у Станиславові, Дрогобичі та Тернополі. Зокрема, з ініціативи станиславівських “зорян” у місті функціонувала Ремісничо-промислова бурса та український робітничий цех, а з ініціативи дрогобицьких “зорян” працювала кооперативна пекарня “Якір” та ремісничо-кредитний кооператив “Зоря”. Активними в організаційно-економічному плані була також філія у Бурштині, яка організувала виставки українського промислу, торгівлі та ремесла, а з ініціативи жовківської філії функціонував кооператив “Шевська будучність”.

Розвиток кооперативного руху сприяв створенню організаційного центру для українських кооператорів. Першою і єдиною їх організаційною формою було Товариство українських кооператорів, яке функціонувало у Львові в 1936–1939 рр. У його діяльності брали участь громадські діячі, кооператори, економісти Остап Луцький, Кость Левицький, Юліан Павликовський, Денис Коренець, Андрій Палій, Михайло Лазорко, Карло Коберський, Володимир Старосольський та інші. Станом на жовтень 1936 р. до товариства входили 192 члени [415, арк. 6; 416, арк. 10; 418, арк. 1–7].

Спочатку Товариство діяло на території українських земель у складі Польщі, але згодом, за вказівкою уряду його діяльність обмежено до трьох воєводств: Львівського, Станиславівського та Тернопільського. Товариство вивчало досвід народного господарства, особливо кооперації, займалося пропагандою реформ і методів економічного та кооперативного розвитку, організувало лекції, видання книг, портретів діячів кооперативного руху, створювало нові філії за територіальним принципом або за видами діяльності кооперативів. Працювали такі секції товариства: наукова, видавничо-рекламна, імпрезова та організаційна. В інформаційно-організаційній діяльності прикладом для ТУК було Товариство польських кооператорів. Виявляти ініціативу членам організації було складно в пропагандистській та видавничій діяльності, зважаючи на брак коштів та перешкоди політичного і цензурного характеру. У вересні 1939 р. було вирішено передати майно товариства в грошах РСУК, ділові акти – до бібліотеки НТШ, а портрети

кооперативних діячів – до музею НТШ [415, арк. 1; 417, арк. 10].

У міжвоєнний період виникла ідея об'єднання українських міщан (купців, ремісників, промисловців, інженерів, адвокатів, лікарів тощо) у станові організації з метою відродження української держави. Галицька газета “Український міщанин” писала у 1933 р.: “Тепер вже найвищий час, щоб ми звернули увагу також на міста та взялися також до організації українського населення... бо місто – це мозок нації” [1091, с. 1].

Організаційною формою українського приватного підприємництва у міжвоєнний період був СУКіП (дод. 23.), перші спроби створення товариства українських купців була зроблені у 1906 та 1918 рр. Вони були невдалими через невизначеність формату товариства (станове чи торговельне) та події польсько-української війни [459, арк. 1–2].

Однак окрему станову організацію вдалося створити лише у середині 1920-х рр. До об'єднання їх спонукала складна економічна ситуація, пов'язана з нестабільністю валюти, максимальними тарифами, новими законами, що негативно впливало на становище купців. З метою відстоювання своїх інтересів українські купці у 1923 р. у Львові організували свою організацію – СУКіП. Зауважимо, що представники СУКіП були тісно пов'язані з кооперацією, а серед членів-засновників були навіть кооператори, наприклад, начальник складу “Народної торгівлі” у Львові М. Лазорко. Перший голова товариства Є. Мартинець приблизно 20 років працював у “Народній торгівлі”, а згодом відкрив свій магазин. Другий голова об'єднання Р. Зубик був власником підприємства європейського зразка, працював у “Народній торгівлі”, “Промбанку”, ЗБГ. Він опікувався молоддю, заснував Секцію студентів високих торговельних шкіл. Третій голова публіцист Г. Гануляк був власником видавництва “Русалка”, писав статті під псевдонімом М. Марусин, започаткував друкування поштових листівок (до цього використовували закордонні, переважно німецькі листівки). Після знайомства з торговим агентом чехом Людвиком Фейглем, який колекціонував етнографічні матеріали в Галичині, Г. Гануляк відкрив свій

бізнес. Часопис “Український міщанин” писав: “Гануляк був перший, котрий масово пустив у світ українську листівку. До війни видав він більше 300 зразків українських листівок, котрими зацікавив весь торговельний світ даної бранжі, а під час великої світової вистави в Києві 1913 року Гануляк мав там окремий кіоск і дістав за свої видання похвальний диплом” [724, с. 3; 723, с. 8]. Як голова СУКіП, радник Торговельно-промислової палати у Львові, він працював під гаслом: “Творім третій стан нашої нації”. У цей період, крім Г. Гануляка, інтереси українців у Торговельно-промисловій палаті в 1929 р. представляли директор “Народної торгівлі” М. Заячківський та директор “Центросоюзу” С. Герасимович. Четвертий голова Я. Скопляк був радником Торговельно-промислової палати, співвласником львівської промислової фірми О. Левицька і Спілка та працював в українських економічних, в тому числі кооперативних інституціях. У 1930-х рр. радниками Торговельно-промислової палати також були й інші активні члени товариства, зокрема директор фабрики цигаркового паперу і туток “Калина” в Тернополі С. Чумак, директор ПСК у Станиславові І. Семянчук. Зауважимо, що Ярослав Скопляк насамперед прагнув об’єднати усіх купців і промисловців. Станом на 1937 р. СУКіП мав п’ятьох представників у Торговельно-промисловій палаті. Почесними членами СУКіП були митрополит Андрей Шептицький, бізнес-леді О. Левицька, громадські діячі та економісти К. Левицький, М. Заячківський, С. Федак, Д. Коренець, купець С. Лавров [459, арк. 37; 1015, с. 3].

У 1934 р. внаслідок приєднання промисловців організація отримала назву СУКіП. Наприкінці 1930-х рр. вона включала близько 4 тис. осіб, 35 філій та друкований орган “Торговля і промисл”. Загалом на українських землях у складі Польщі працювало понад 9 000 купців-українців. Мережа філій СУКіП функціонувала у багатьох містах та різних населених пунктах Галичини. Натомість українські купці та промисловці Волині, Холмщини, Підляшшя та інших українських земель у складі Польщі не були об’єднані у стану організації. Незважаючи на низку спроб волинських купців

заснувати станову купецьку організацію, польський уряд відмовляв у реєстрації.

Програма-мінімум товариства полягала у тому, щоб українське підприємство було місцем праці для українського робітника, щоб український купець обслуговував українського споживача. Програма-максимум передбачала, щоб український товар був позаконкурентним [898, с. 2]. Кількість українських кооперативних і приватних промислових і торговельних підприємств збільшувалася, а українська продукція користувалася попитом не лише серед українців. У 1935 р. вийшов у Львові перший номер “Провідника до українських фірм і установ”, у якому економіст М. Творидло зазначав : “Тому, хто переглядав цей далеко не повний ще покажчик, напевно заясніло лице радістю, що так багато є вже наших підприємств” [1010, с. 25].

СУКіП відіграв важливу роль у розвитку українського бізнесу: надавав матеріальну та організаційно-правову допомогу своїм членам (купцям і промисловцям), зокрема рекламував вироби українських підприємств під час виставково-ярмаркових заходів. Пресовий орган Союзу друкував на пільгових умовах оголошення та рекламу українських промисловців. Товариство захищало приватників від конкурентної боротьби з боку потужного єврейського купецтва, а також непорозумінь із українською кооперацією. Особливо складним для підприємців було питання кредитування. З метою його вирішення було створено власну банківсько-кредитну систему. У 1927 р. засновано Торговельно-промисловий банк, діяльність якого набрала обертів із середини 1930-х рр. завдяки співпраці з УТТ. Крім цього, товариство ставило за мету створення Крайової економічної ради, яка б визначала напрям економічного розвитку та забезпечувала співпрацю з іншими економічними установами. Налагоджено контакти з “Рідною школою” щодо фахової підготовки купецької молоді, різними економічними товариствами та установами в регіоні та за кордоном. Зокрема планували співпрацювати з Союзом українських бізнесменів у США

щодо експорту продуктів та виробів українського промислу (наприклад, гриби, килими, гуцульські вироби) та імпорту американської продукції. Товариство брало участь у різноманітних заходах та нарадах, де обговорювали проблему зниження купецького податку. Члени товариства створювали філії та гуртівні у повітових містах. СУКіП був засновником низки гуртівень у Галичині. Керівництво товариства відстоювало інтереси українських приватників у Торговельно-промисловій палаті. Члени СУКіП виступали перед громадськістю з рефератами на актуальні економічні теми. Поширеною була практика надання Віділом письмових фахових порад та інформацій купцям та промисловцям [908, с. 162; 1164, с. 1; 641, с. 180–182].

25 грудня 1929 р. відбувся Перший загальний з'їзд купців та промисловців. Програма заходу передбачала Богослужіння в Успенській церкві, урочисте відкриття з'їзду в приміщенні Народного дому, виголошення рефератів на економічну тематику, які зумовили низку дискусій. Після ухвалення резолюцій і офіційного закінчення з'їзду присутні зібралися на спільну вечерю у “Народній гостинниці”. З нагоди Першого з'їзду купців було видано “Торговельно-промислову одноднівку”, яка містила інформацію для гостей Львова (адреси професійних, економічних, культурно-освітніх та інших інституцій), статті про купецтво та його роль в економічному та національно-культурному житті українського народу [775, с. 1].

З метою ефективної діяльності у СУКіП працювало п'ять секцій: торговельної молоді, споживчих товарів, “група промисловців”, секція гастрономії та секція палива. Велику увагу товариство приділяло фаховому вишколу молоді. Секцію торговельної молоді очолювали Є. Говикович і О. Левицький, під їх керівництвом реєстрували українських учнів-практикантів з усіх торгових фірм, організовували фахові курси. Згодом було створено Секцію студентів високих торговельних шкіл з метою підготовки молодих підприємницьких кадрів, зміцнення контактів у купецькому середовищі. На початку 1930-х рр. цю секцію реорганізували в самостійне

кооперативне товариство “Торговельник”. Секція організувала лекції на актуальні соціально-економічні теми: “Коротка історія нашого купецтва від найдавніших часів, його занепад і нові спроби піднесення його та заснування станової організації купецтва у Львові” (М. Лазорко). Багато професійних рефератів виголошували на зборах. Також організували зустрічі-презентації про відомих економістів світового рівня, зокрема, про М. Туган-Барановського [459, арк. 16–20, 39; 1160, с. 7].

Групу промисловців у товаристві очолювали львівські підприємці Є. Нагірний та Я. Скопляк, згодом Ю. Крохмалюк. Промислова група при СУКіП об’єднувала 30 промислових фірм, а мета її діяльності – “об’єднати увесь український індивідуальний промисл”. Членом міг бути кожний український промисловець. Товариство співпрацювало з близькими за інтересами до Союзу установами й товариствами, як-от: “Зоря”, “Праця”, “Міщанське братство”, УФОТО. Взаємно корисною була співпраця з УТТ, при якому функціонувала “Група промисловців” та КРУП [459, арк. 60–63; 908, с. 47–50]. УТТ функціонувало під проводом Р. Залозецького та об’єднувало інженерів здебільшого із закордонною освітою, які реалізовували низку економічних проектів, зокрема УТТ видавало “Технічні вісті”. Деякі з членів УТТ належали до СУКіП, наприклад, голова УТТ, інженер Василь Рижевський. Саме членам УТТ належить ідея щодо заснування промислового банку та спільно з Союзом інженерів на еміграції створити Федерацію українських інженерських організацій. При УТТ діяла Торговельно-економічна секція, члени якої навчалися переважно на вищих економічних студіях у Празі та Відні [459, арк. 63].

На початках своєї діяльності СУКіП не мав власного друкованого видання, тому члени товариства друкували свої розвідки, звернення в часописі “Український купець”, який поширював ідеї організаційної єдності купецько-промислового стану. Згодом діяльність товариства висвітлювалася на сторінках галицьких часописів, зокрема “Новий час”, “Діло”, “Український міщанин”. Лише згодом Союз почав видавати власний

друкований орган “Торговля і промисл”, редактором якого був В. Несторович, автор низки статей, перекладів, оглядів фахової преси тощо [908, с. 148–149; 465, арк. 1–3]. Часопис не обмежувався лише співпрацею з приватним бізнесом, а намагався “служити всяким фірмам, так кооперативним як і приватним, всім нашим фірмам, що займаються торгівлею або промислом” [737, с. 2].

Часопис “Торговля і промисл” виконував роль інформатора, ідеолога, репрезентанта, захисника українських купців і промисловців. Прикладом у видавничій сфері для членів СУКіП була прогресивна фахова преса Німеччини, Франції, США. До речі, у США на державному рівні цінували роль фахової торговельно-промислової преси, зокрема видання “Journal of Industrial and Engineering Chemistry”. У США розвиток фахової преси розглядали як один із шляхів виходу з післявоєнної господарської кризи. Міністерство торгівлі тісно співпрацювало з представниками фахової преси, яка виконувала роль посередника між урядом, торговцями і промисловцями, а плани уряду формувалися відповідно до потреб та зацікавлень купецтва та місцевого виробництва [737, с. 1–2].

Офіційний друкований орган СУКіП “Торговля і промисл” спочатку виходив у Коломиї накладом видавництва “Трембіта” за фінансової підтримки кількох приватних підприємств, а згодом у Львові. У часописі друкували цікаві статті про успішних світових підприємців, роль реклами в бізнесі на прикладі американської реклами, особливості податкової політики тощо. Оскільки на Волині не була створена станова купецька організація, часопис періодично публікував матеріали про Волинь, а згодом навіть було виділено окрему “Волинську сторінку”, адже на Волині діяло приблизно 1000 українських купців. Ось як відреагував митрополит Шептицький на вихід у світ часопису “Торговля і промисл”: “Дуже дякуємо за лист, яким повідомляєте про видання часопису, який постановив собі за ціль об’єднати українське міщанство наших міст на засадах Католицької Церкви. Мило мені прийняти це до відома і тому радо буду його пренумерувати для Вашої праці і

старань, щоб часопис служив для добра української Католицької Церкви і народу, пересилаю моє архієрейське благословення” [619, с. 1].

Секція торговельної молоді при СУКіП видавала газету “Молодий підприємець”, в якій акцентувала увагу на розвитку купецько-промислового стану та його ролі в суспільстві: “Український промисл і торгівля ростуть розростаються, охоплюють щораз ширші ділянки. Твориться стан людей, що вже в близькій будучині забиратиме рішуче слово в справах національного життя”. Редактори часопису були переконані, що саме цей стан покликаний творити професійну, духовну єдність, з метою створення та розвитку “найвищого організму, яким є нація” [886, с. 1].

До видавничих здобутків СУКіП варто також віднести “Торговельно-промислову одноднівку”, книгу В. Несторовича “Упрощене книговодство і податки” (1936), яка була опублікована накладом 3 500 примірників. Планували також у друкарні оо. Василян видати “Енциклопедію українського підприємця” обсягом 800–900 сторінок, написану у співавторстві 10 фахівців за редакцією В. Несторовича, однак Друга світова війна перешкодила реалізації цього видавничого проекту.

Серію книг про економіку та приватних підприємців опублікував “Український видавничий Інститут”, а УТТ з нагоди виставково-ярмаркових заходів видав у 1937 р. книгу “Можливості розвитку рідного промислу”. Над виданням цієї книги працювали члени СУКіП, Комітету розбудови українського промислу при УТТ та члени товариства студентів політехніки “Основа” [885; 695, с. 5–6]. Важливу роль у діяльності приватного підприємця відігравало рекламне бюро “Центрорекляма”, яке займалося розміщенням оголошень в українських часописах. Бюро також видавало однойменний рекламний журнал “Центрорекляма”, в якому пояснювали роль реклами для розвитку промислу і торгівлі, публікували різноманітні оголошення про українські товари тощо. Важливим досягненням у видавничій та промисловій сферах став вихід у світ “Провідника до українських фірм і інституцій в краю й за кордоном” у 1935 р. (довідник, хоч

і не зовсім досконалий: з багатьма помилками та інформаційними неточностями), який видало видавництво “Українська реклама” за редакцією Івана Шавеля. У ньому опубліковано цікаві статті, інформацію про всі українські організації та підприємства [1010].

Завдяки активній діяльності філій СУКіП зумів активізувати та організувати купців і промисловців Галичини. Працювали філії у кількох напрямках: популяризували фаховий вишкіл та опікувалися практикуючою молоддю, надавали безвідсоткові кредити членам, об’єднували українське купецтво в Союзі, аналізували купецьку статистику, налагоджували співпрацю купців і ремісників на регіональному та світовому рівнях, займалися Фондом будови дому СУКіП, меценатством, брали участь у громадському та культурному житті, рекламували українські підприємства та їх продукцію.

СУКіП намагався охопити всі етнічні українські землі в Польщі, однак польський уряд обмежив діяльність товариства лише трьома галицькими воєводствами. Часто українська громадськість, зокрема кооператори, дорікали членам СУКіП тим, що ті мало співпрацювали з купцями північно-західних та інших українських земель, а обмежувалися лише Галичиною. З цієї причини вони публічно виступали за необхідність “ширших організаційних горизонтів” СУКіП [621, с. 6]. Однак ці звинувачення були необґрунтованими, адже СУКіП робив спроби відкрити філії на Волині, поширював свій офіційний часопис, українські промислові товари, брав участь у волинських торгах 1935 р. та у низці інших заходів, щоб українізувати волинський ринок та купецько-промислове середовище [878, с. 2].

На жаль, СУКіП не реалізував низку завдань та проєктів. Надзвичайно гострою для об’єднання була проблема власного приміщення. Проєкт “Дім українського купця і промисловця”, реалізацію якого мав на меті “Будівельний комітет”, не вдалося втілити в життя. Для зберігання документів СУКіП була потреба створення “Музею-архіву української

торгівлі і промислу”. Ця ідея належала Я. Скопляку, однак її також не втілили. Представники СУКіП працювали над серією видань “Фахова бібліотека” (проект П. Мандюка), першою публікацією якого було “Упрощене книговодство” В. Несторовича. Не до кінця реалізовано концепцію А. Дерев’янка щодо налагодження співпраці купців із покупцями. Компромісними питаннями мала займатися Українська господарська асоціація на засадах суспільної солідарності. Члени СУКіП намагалися уважніше ставитися до критики покупців, а за зразок брали діяльність Польського товариства купців та промисловців, члени якого організовували дискусійні вечори на теми громадянської критики та аналізу [908, с. 155]. СУКіП не вдалося покращити кредитову політику і забезпечувати купців та промисловців стабільними безвідсотковими чи маловідсотковими кредитами [917, с. 4].

Посилення авторитаризму в економічній сфері, створення Головної господарської ради, зміни у промисловому законодавстві та інші чинники, зокрема, пацифікація, не призупинили українського купецько-промислового поступу [902, с. 2; 908, с. 223–226]. З цього приводу часопис “Торговля і промисл” писав: “Нас не сміють відстрашувати ніякі перешкоди, ні ворожі затії, ні заздрі вискоки чи незрячість своїх. Кожна крамниця, кожний верстат – це не тільки особиста, а й національна цінність... Якби обставини в майбутньому не складались – ми знаємо одне: мусимо заодно прямувати до господарської зрілості українського народу...” [903, с. 2–3].

У другій половині 1930-х рр. у Львові як структурна одиниця СУКіП функціонувала Краєва торговельна агенція “Центроторговля” (пл. Ринок, 10). Вона займалася пошуком джерел закупівлі товарів та підписувала договори з фірмами на підставі повноважень купців різних галузей промисловості. “Центроторговля” не обмежувалася лише українськими товарами та фірмами, а співпрацювала з польськими та єврейськими економічними структурами, в яких були задіяні українці, або з підприємствами тих галузей, які українці не опанували (шкіряна, мануфактурна, галантерейна) [920, с. 5;

1008, с. 5]. Купці купували значну кількість продукції за посередництва “Центроторговлі”. Агенція видавала свій часопис “Торговельний інформатор” у формі популярного торговельного курсу для фахівців та початківців, який конкурував із газетою “Торговля і промисл” [728, с. 1–2], а його видавцем був П. Прибитківський – член СУКіП. У часописах висвітлено наростання конфлікту та конкуренції між СУКіП та “Центроторговлею”, яка співпрацювала з низкою купців, що були членами СУКіП [765, с. 1–2; 821, с. 2]. Часопис неодноразово закликав до об’єднання українських купців у своїх станових організаціях та акцентував увагу на недоліках у діяльності СУКіП [843, с. 1–2; 891, с. 4]. Наприкінці 1930-х рр. співпрацю між членами СУКіП і “Центроторговлею” все ж налагодили.

У своїй діяльності СУКіП досягло успіхів: насамперед воно об’єднало українських приватників, сконсолідувало купців і промисловців за допомогою філій у всій Галичині, відстоювало та популяризувало їхні інтереси на державному рівні, організувало національне приватне виробництво, каси та “Промбанк”, налагодило співпрацю з українським купецтвом Польщі та закордонними фірмами. Брали за зразок норвезький досвід у забезпеченні ремісників сировиною та кредитом, а також трансформації ремісничого виробництва у велике фабричне виробництво. Підприємець Теофан Глинський на загальних зборах СУКіП у Львові 6 лютого 1938 р. зазначав: “Не забуваймо, що наша організація – віддзеркалення сили українського купецтва, і що тільки сильна організація, здвигнена збірним зусиллям цілого українського купецтва свідомого свого великого покликання в економічному розвитку нашого народу, свідчитиме про його зрілість та національну вартість” [459, арк. 63].

5.2. Стан та особливості розвитку приватного бізнесу

У міжвоєнний період українські приватні підприємці формувалися як окрема соціально-економічна група та намагалися охопити своїм

виробництвом найголовніші галузі промисловості. У Галичині функціонували великі, середні, малі і так звані “карликові” підприємства або ремісничі майстерні. Їх класифікували відповідно до кількості працюючих робітників. У структурі великого приватного бізнесу домінували поляки та євреї, українці ж були власниками в основному малих підприємств та ремісничих майстерень, кількість яких з кожним роком збільшувалася. Українські підприємці були найбільше задіяні у харчовій, легкій, хімічній, будівельній та деревообробній галузях промисловості.

З кінця ХІХ ст., у зв'язку з економічним піднесенням, у Львові почали виділятися промислові дільниці, де функціонували та споруджували нові промислові підприємства. Однією з таких вулиць була Кжижова, у міжвоєнний період – вул. Потоцького (тепер вул. Генерала Чупринки). На цій дільниці діяло понад десять підприємств, які славилися виготовленою продукцією, внаслідок чого ця місцевість отримала назву “український Манчестер” [640, с. 3]. Насамперед з “українським Манчестером” у Львові асоціювалася будівельна фірма І. Левинського, яка містилася у кількох будівлях на вул. Потоцького, 58 та на вул. Янівській (тепер вул. Шевченка). У галичан, зокрема львів'ян, слово Манчестер асоціювалося з економічно розвиненим містом та регіоном Англії. Манчестер був центром урбанізованої території, відомої як Великий Манчестер. У ХІХ ст. саме в англійському Манчестері бурхливо розвивалася промисловість, торгівля, зокрема пропагували фрітрейдерство (вільна торгівля, підприємницька діяльність), зафіксоване у понятті “манчестерство”.

Харчову галузь промисловості представляли, окрім кооперативів “Маслосоюз”, “Суспільний промисл”, “Рій” фабрика солодощів “Фортуна нова” та низка інших підприємств. У Галичині прогресувало борошномельне виробництво. Наприклад, на Жовківщині працювали млини Т. Завадка, С. Смішка, М. Тимчука та ін. Смачною випічкою славилася пекарня Івана Цюрапайловича, “Золотий колос”, “АС”, “Якір”, а продукцію підприємці збували здебільшого через кооперативи. Повидло, джеми, мармелад та соки

виробляли на фабриці “Продукція”, яка функціонувала у Львові з середини 1930-х рр. під керівництвом Є. Бирчака, Ю. Галяревича, Р. Рудницького та активно конкурувала з подібними єврейськими підприємствами. Українці мали також власне підприємство з виробництва приправ (французька, помідорова, англійська) – фабрика “муштарди” “Міка”, яку заснували Є. Якимів та М. Петруняк. На Тернопільщині серед приватних підприємств відомим було торговельно-промислове підприємство братів Петра та Івана Майків, м'ясні вироби яких, зокрема м'ясні консерви власного виробництва мали попит не тільки на теренах краю, але й за кордоном. У місті також працювала пекарня Я. Завадовича та Ф. Вжесневського. У Стрию діяло підприємство мінеральної води “Аква” Петра Савчинського. Українським мільйонером вважали власника гуртівні м'яса з крамницями у Стрию і Дрогобичі пана Пиця, який експортував м'ясо і м'ясні вироби навіть за кордон. Здебільшого на цих підприємствах працювали українці, в поодиноких випадках представники інших національностей (євреї, німці, поляки), наприклад, у пекарні “Золотий колос” та “Фортуні новій” [617, с. 377; 635, с. 14; 850, с. 7–9; 754, с. 131]. У Галичині функціонувала також мережа українських підприємств із виробництва олії.

Легка галузь промисловості асоціювалася насамперед із найдавнішою кооперативною спілкою “Труд”, яка дала початок іншим приватним кравецьким підприємствам. Гідно репрезентували цю галузь кооперативи “Українське народне мистецтво”, “Туцувльське мистецтво”, “Базар”, “Комета”, шевський кооператив “Дендра”. Під керівництвом М. Балущького українські військові-інваліди займалися пошиттям національних шапок: “українки” та “мазепинки”, які збували як у Галичині, так і на Волині, Підляшші та Поліссі. Пошиттям одягу і торгівлею займалися львівські фірми “Бористен”, “Емка”, “Ома” та ін. Нитки різних кольорів для вишивання виготовляли на підприємстві “Веселка”. Хутрові вироби в Галицькому краю представляло підприємство “Хром” Ю. Глушевського, яке займалося виправкою, фарбуванням хутра та пошиттям хутрових виробів. Відомою в

Галичині була механічна гарбарня “Астра” у Стрию, власником якої був випускник гарбарської школи у Відні Б. Яворський. Підприємство займалося комплексом робіт від заготівлі шкіри-сирівця до збуту продукції. Характеризуючи особливості розвитку шкіряної промисловості, часопис “Торговельний інформатор” у 1938 р. писав: “В останньому часі число українських купців шкіряної бранжі вправді збільшується, але треба, щоб це число ще більше росло, бо перед нами дуже велика дорога до опанування цього ринку” [632, с. 3]. Зауважимо, що гарбарство і білошкірництво намагався розвинути відомий львівський купець та підприємець М. Димет ще у другій половині ХІХ ст. Він інвестував чималі гроші в розвиток цих галузей, купив земельну ділянку на Замарстинові та побудував фабричні приміщення, якими опікувався його син. На жаль, у зв’язку з хворобою та смертю сина, бізнес не вдалося розвинути. На згадку про відомого підприємця ставок у його маєтку на Замарстинові назвали “Диметівка” [908, с. 273; 1013, с. 5; 799, с. 5].

У 1921 р. у Раві Руській засновано фірму “Текстиль”, власником якої був М. Кожушко. Ткальня виробляла лляні, бавовняні та інші види полотен, рушники, скатертини, серветки, поширювала ткацьку техніку німецького, австрійського та чеського виробництва. З 1924 р. фірма розширила виробничо-торговельну діяльність, займалася виробництвом килимів, артистичних декоративних тканин тощо. Для більш ефективної діяльності було організовано ткацько-килимарські курси, а 1927 р. збудовано фабричне приміщення площею понад 400 кв. м. На підприємстві використовували механічні ткацькі верстати та періодично закуповували новітню техніку.

Регіональною особливістю легкої промисловості у Галичині було килимарство. Килимарський промисл на Косівщині представляли підприємства “Гуцульщина” та “Гуцульське мистецтво”. Зокрема “Гуцульське мистецтво” функціонувало з 1922 р. під девізом – за відродження українського народного мистецтва. Гуцульські килими виготовляли завдяки українським митцям В. Крижанівському,

Р. Лісовському, П. Холодному і за композиційними мотивами давніх зразків. Такі килими вирізнялися оригінальністю, шляхетністю, стриманістю в кольорах. Як правило, вони були ручної роботи, їх фарбували рослинними барвниками. Дослідник українського килимарства М. Голубець писав, що “український килим, це подібно як українська пісня й дерев’яна архітектура, один з наймаркантніших виявів самобутньої творчости українського народу” [487, с. 1]. В українському килимі відображено столітні торговельні та культурні взаємини зі Сходом і Заходом. Це симбіоз культур, техніки виробництва, адже упродовж століть український килим не втратив своєї самобутності. Українські килими мали особливу техніку і форму, в них поєднувалися “два світи” – абстрактно-декоративного Сходу і натуралістичного Заходу. Вони були експонатами світових музеїв та виставок. Свої здобутки та професійність “Гуцульське мистецтво” продемонструвало на львівській виставці килимів у 1930 р., де представило колекцію українських килимів із регіональними особливостями (галицький, подільський, волинський, київський, полтавський). Станом на 1936 р. у “Гуцульському мистецтві” працювало 150 осіб. Продукцію збували не лише на етнічних українських землях, але й у Польщі (Лодзь, Варшава), експортували до Швеції, Швейцарії та США [1187, с. 1–16; 987, с. 1–16].

Виробництвом килимів славилися Глиняни на Перемишлянщині. Вже наприкінці XIX ст. у місті функціонувало “Ткацьке товариство” під проводом о. Филимона Решетилевича, який започаткував виробництво килимів. Після Першої світової війни цим промислом займався відомий промисловець, член СУКіП, власник фабрики, магазину та численної нерухомості Михайло Хамула. Станом на 1939 р. загальна вартість підприємства становила 1 млн зл. У зв’язку з розширенням свого бізнесу та необхідністю залучення кваліфікованих кадрів виникла необхідність створення килимарських курсів, які діяли у Глинянах та навколишніх селах. Сировину (вовна, вовняна нитка) постачали з Більська, а також з Аргентини та Австралії. У 1925 р. М. Хамула купив механічну прядільню вовни, на якій виготовляли потрібні для

килимарства нитки. У 1939 р. на підприємстві працювало понад 500 робітників. Дизайн-зразки розробляли у Краківській академії мистецтв, Промисловій школі у Львові та персонально українські митці Дмитро Бутович, Василь Дядинок, Северин Бурачко. Завдяки оригінальності килими Хамули отримували визнання на світових та регіональних виставках-ярмарках. М. Хамула згадував, що у своїй підприємницькій діяльності він стикався з “найбрутальнішою конкуренцією”. Проблему зі збутом товару М. Хамула вирішував шляхом співпраці з віденським купцем, власником килимарської гуртівні у Львові Пилипом Газе. Також розвозив товар по невеликих галицьких крамницях. Після війни М. Хамула продовжував бізнес у Герренберзі, де заснував український кооператив “Віра”, який займався виробництвом та продажом дерев’яних шкатулок-коробок. Зазначимо, що крім М. Хамули, у Глинянах килимарським промислом у менших масштабах займалися Стефан Галан, Іцко Гребель, Микола Темняк, Дмитро Дулиба та інші [613, с. 15–33, 125–137; 908, с. 72–74]. Шовковий промисел у Галичині мав спочатку кооперативний характер та розвивався завдяки товариству “Сільський господар”, який був ініціатором створення кооперативу “Шовк”.

Деревообробну галузь промисловості представляли успішні українські приватні та кооперативні підприємства. Як приклад, у 1937 р. Промбанк, РСУК та агрономічно-технічне товариство “Праця” об’єднали фахівців з обробки дерева (столярів, теслярів, стельмахів, боднарів, різьбярів) з різних місцевостей Галичини у столярський кооператив “Архо”. Серед приватних підприємств варто виділити фірму Драгана та Підгорецького “ЕАР”, яка спеціалізувалася на виробництві меблів з елементами українського народного мистецтва, а також артистичні столярні В. Яремчишина і С. Сахаревича, В. Павлика і М. Вертелецького. У Тернополі меблі виготовляли на українській фабриці Антона Дякова [1010, с. 14].

З 1 листопада 1933 р. у Львові діяла фабрика шевських кілків “Дендра” О. Ониська і Я. Скопляка (випускники Гданської політехніки). Спочатку на підприємстві працювало сім осіб, у 1936 р. – 35 робітників і два інженери –

молоді й енергійні фахівці О. Онисько та О. Клюфас. Фабрика мала необхідні фінансові ресурси. Тут не лише виготовляли кілки, а й пакували та продавали продукцію. У 1934 р. на фабриці виготовили близько 35 тон, а в 1935 р. – 75 тон кілків. Для виготовлення кілків використовували місцеву деревину. Підприємство забезпечувала сировиною “Народна торгівля”, а упакуванням – “Бібльос” [947, с. 5]. Продукція “Дендри” успішно конкурувала на ринку, фірма збувала свої товари у Галичині, на Волині, у Познані, зокрема через приватних купців – близько 57 %, а через кооперативи близько – 43 %. Кореспондент часопису “Наш прапор” у 1936 р. після екскурсії на фабриці писав: “Серед нашого молодого промислу “Дендра” це вже “гігант” [640, с. 3].

З 1935 р. в промисловій ділянці на вул. Потоцького, 58 а працювала єдина українська фабрика галантереї “ГАР”, де виготовляли гребінці, гудзики, дзеркала з портретами українських історичних постатей, зокрема Б. Хмельницького, погруддя Т. Шевченка, І. Франка. Серед покупців користувалися попитом кишенькові дзеркальця та дзеркала великих розмірів у рамках, а також гребінці, виготовлені з натурального рогу, який привозили з Відня [1062, с. 3].

З кінця ХІХ ст. у будівельній промисловості працювали архітектор Іван Левинський та брати Вчеляки. У міжвоєнний період архітектурними та будівельними роботами займалися працівники КІР. Металообробну галузь промисловості представляли підприємство залізних виробів “Сталь”, майстерня покрівельних виробів А. Заяця, ливарня дзвонів М. Брилинського, майстерня відзнак і девоціоналій “Перун”, слюсарська майстерня М. Стефанівського. У Тернополі була популярною будівельна фірма Андрія Фалендиша, яка забезпечувала місцем праці українських інженерів та робітників.

Серед підприємств мінерального промислу в Галичині домінували цегельні, каменоломні, бетонні заводи тощо: наприклад, цементне підприємство Ю. Грицака, будівельний комбінат І. Левинського.

Високоякісний порцеляновий посуд виготовляла фірма О. Ониська. Найбільші підприємства будівельного та мінерального промислів функціонували за межами Львова, у Стрийському, Сколівському та Надвірнянському повітах. У Станиславові діяло підприємство С. Снігуровича, яке спеціалізувалося на виготовленні виробів із бляхи, кераміки та скла [918, с. 13].

Варто зауважити, що значного успіху серед львівських підприємців у будівельно-мінеральному промислі досягнув випускник Львівської політехніки Іван Левинський, який разом з учителем Ю. Захаревичем створив спілку “Захаревич і Левинський”. За оригінальними проектами професора Львівської політехніки І. Левинського споруджено низку будинків, які є окрасою Львова, як-от: Головний залізничний вокзал, готель “Жорж”, “Народна гостинниця”, Торговельно-промислова палата, страхове товариство “Дністер”, Музичний інститут ім. Лисенка тощо. Вони відрізняються своєрідною вишуканістю стилю і оригінальним дизайном екстер’єрів та інтер’єрів. Будівлі прикрашені в українському стилі: золотою мозаїкою та керамічними вставками.

На початку ХХ ст. це була одна з найбільших будівельних фабрик у Галичині, а українська галицька кераміка фабрики І. Левинського успішно конкурувала з німецькими, австрійськими, угорськими брендами, поступово витісняючи їх з місцевих ринків та поширювалася на західноєвропейський торговельний простір. Зауважимо, що крім фабрики Левинського, у виробництві кахлю славилися підприємство в Глинську та фірма “Кубін, Бріх і Коршенівський” [912, с. 11, 14; 756, с. 257]. Проектно-виробнича фірма І. Левинського об’єднала талановитих митців. Партнером І. Левинського у будівельному бізнесі був Ю. Сосновський. Конкурентами українських архітекторів, які претендували на лідерство, були Альфред Каменобродський, Вінцент Равський, Ян Шульц, Юліуш Цибульський, Міхал Улям, Адам Опольський та інші [841, с. 13–16; 756, с. 253–254; 757, с. 25–30].

У міжвоєнний період на місці керамічної майстерні І. Левинського з ініціативи скульптора С. Литвиненка засновано фабрику керамічних виробів “Око”, яку називають “духовною спадкоємицею фабрики Івана Левинського”. У 1933–1937 рр. С. Литвиненко разом із М. Лукіяновичем керували підприємством. На фабриці займалися виготовленням та мистецьким оформленням ваз, тарілок, флаконів (пляшки), дзбанків (глиняний посуд на воду). На фабриці працювали 15 робітників, які проводили екскурсії на підприємстві, організовували виклади про українську кераміку та активно рекламували вироби фабрики “Око” на тогочасних промислових виставково-ярмаркових заходах [1062, с. 3; 1010, с. 36; 958, с. 113–114; 912, с. 57].

У 1920–1930-х рр. продовжувачем підприємницьких традицій І. Левинського було також агрономічно-технічне товариство “Праця”, яке функціонувало з 1920 р. під керівництвом М. Стефанівського. Станом на 1933 р. організація об’єднувала понад 100 осіб, які здебільшого працювали на фірмі І. Левинського. Товариство було власником 43 % акцій у Акційній будівельній спілці І. Левинського та володіло численною нерухомістю [457, арк. 1].

КІР в Галичині славився не лише ремонтними та будівельними роботами, а й електрохехнічними. У 1933 р. у відомому львівському Кооперативі інженерських робіт організували електротехнічний відділ, а з 1934 р. при КІР функціонувала фабрика електротехнічних приладів “Е-ко” [830, с. 14]. Підприємство виготовляло різні технічні проекти та займалося монтажем електричного освітлення у Львові, Тернополі, Самборі, Копичинцях, Буданові тощо. Зокрема, КІР спеціалізувався на інсталяції світла у церквах. У 1934 р. на вул. Сикстуській, 29 (тепер – вул. Дорошенка) почав функціонувати магазин радіо- та електротехнічних приладів “Еко”, де продавали вироби власного виробництва та різноманітне електричне обладнання: електричні печі, електричні нагрівачі води, праски, сушарки, електромедичні апарати, наприклад лампу “Солюкс” – апарат для

світлолікування, прогрівання і стимуляції кровообігу тощо. Третій і найважливіший напрям роботи “Е-ко” – це виготовлення батарей, радіоприймачів, детекторів, грамофонів, колонок. Діяла також майстерня, де ремонтували електротехнічні вироби, зокрема телефони, дзвінки [801, с. 3].

Виготовляли батареї та радіоприймачі під керівництвом Галини Чайківської, Атанаса Мілянича та інших досвідчених інженерів. З метою удосконалення техніки виготовлення батарей, деякі спеціалісти стажувалися у Німеччині. У процесі виготовлення батарей використовували сировину, яку привозили з-за кордону. Обгортки і етикетки для “Е-ко” виконувало українське підприємство паперових виробів “Декоро”. У 1936 р. на фабриці та в магазині електротехнічних товарів “Е-ко” працювало приблизно 20 осіб. За день робітники фабрики могли виготовити понад 1000 батарей “Е-ко”. Всього за перший рік виготовили 70 000 шт. батарей [1015, с. 9; 668, с. 6–7; 1102, с. 6].

Кореспондент сільськогосподарського часопису після відвідин фабрики “Е-ко” так описував процес виготовлення батарей: “Оглядаємо, як у бубнах вимішуються сирівці, як на особливих штанцах витискається стовпик з чорної маси з вугликами по середині, як кілька робітниць обвиває їх у полотно та обв’язує нитками. Потім такі готові «лялечки» вставляють у цинові вальці, наповнені електролітом, варять їх, прилютовують до них дротики, засмолюють, а врешті вкладають в текстурові обгортки та наліплюють етикетки. Готові батареї переходять ще дальші проби на силу світла та видержливість. Після того їх пакують у скринки і так вони готові вже до висилки” [668, с. 7].

Українські електротехнічні товари за ціною та якістю конкурували з батареями та ліхтариками “Даймон”, які постачали з Гданська “Центросоюз”, повітові союзи кооператив та інші торговельні установи.

Технічним досягненням українського промислу у міжвоєнний період, без сумніву, були українські радіоприймачі “Ергон”, які з’явилися на ринку наприкінці 1935 р. Фабрика “Ергон” функціонувала на вул. Потоцького, 58, а

її власниками були М. Раковський та К. Тучапський [830, с. 14]. Девіз фірми: “В кожній українській хаті – добрий український радіоприймач «Ергон»”.

Виробництво радіоприймачів потребувало насамперед залучення фахівців та капіталу. “Ергон” виготовляв чотири види радіоапаратів: два на батареї і два мережеві. Радіоприймачі на батареї: триламповий радіоапарат “Боярин”, який охоплював близько 30 радіохвиль і відзначався надзвичайною економністю спожитої енергії, а також високоякісний радіоприймач “Гетьман”. Мережеві радіоприймачі: 3-ламповий “Отаман” і п’ятилампові “Супергетеродин” і “Князь” вартістю від 135 до 400 злотих. Під час виготовлення радіоприймачів використовували найкращі комплектуючі: конденсатори, електродинамічні гучномовці та інші радіодеталі відомих брендів “Філіпс”, “Сіменс”, які виготовляли у Варшаві, Познані, Гданську. Надзвичайно популярним був 4-ламповий радіоприймач “Гетьман” вартістю 260 зл., який працював на коротких, середніх та довгих хвилях. Було налаштовано близько 40 радіохвиль [958, с. 123–125; 1098, с. 3–4].

Хімічна промисловість асоціювалася з фабрикою хімічних виробів “Зоря” О. Левицької та Спілки, зокрема з пастою “Елегант”, а також з фабрикою мила “Центросоюзу”. Виробництвом дитячого та інших видів мила займався відомий аптекар М. Терлецький. У Галицькому краю відомими також були українські підприємства хімічного промислу “Етан”, фабрика “Атма” О. Герасимовича (клеї “Кожем’яка”, “Атраліт”, чорнило “Атра”, крейда), “Брильянт” (крохмаль), “Альое”, “Меріда” (косметика), “Чайка”, “Фамоза” (мило, зубна паста), “Астрон”, “Керос” (свічки), “Мота” (різноманітні пральні порошки “Атмо”, “Мімі”, “Мота”). Зокрема засновником фабрики “Мота” був Д. Пеленський, а лабораторні дослідження проводив професор Я. Ростафінський. Фабрика спеціалізувалася на виробництві порошку для чищення дерев’яного, порцелянового, металевого та скляного посуду, порошку для прання, підбілювачів та інших хімічних засобів. Не менш популярним було підприємство “Фамоза”, де виготовляли мило для прання “Оксана”, зубні пасти, крем-мило для гоління. Прогресивно

розвивалася фабрика свічок і інших хімічних виробів “Керос”, власниками якої були П. Дурбак і сини. З кожним роком кількість виготовленого та проданого товару збільшувалася. Наприклад, у 1928 р. – 36 500 кг, у 1932 р. – 64 500 кг свічкових виробів [958, с. 116–126; 897, с. 7; 414, арк. 31–32].

Важливу роль в економічному розвитку Галичини, зокрема миловарного промислу, відіграв “Центросоюз”. Фабрика мила “Центросоюзу” функціонувала у Львові з 1921 р. під керівництвом інженера-хіміка Є. Гавалка, який стажувався за кордоном та ознайомився з модерною технологією виготовлення мила. У цьому ж році “Центросоюз” на правах власника (60 % акцій) увійшов до спілки з підприємством із виготовлення мила “Мута” – першою українською миловарнею у Львові та отримав право продавати продукцію лише кооперативам. У 1925 р. “Центросоюз” збував у місяць приблизно 7 000 кг мила. З кожним роком виробництво динамічно розвивалося. Керівництво фабрики дбало про вдосконалення технології, закупівлю нового обладнання і збільшення кількості продукції [835, с. 3–4; 984, с. 1; 1077, с. 17–18].

У тогочасних галицьких часописах активно рекламували мило “Мута”, зокрема писали: “Не треба буде купувати чужих виробів, бо фабрика «Мута» виробляє таке добре мило, що застидає всяке, хоч би і найкраще заграничне”; “жадайте і купуйте все і всюди тільки мило «Мута» – першої української фабрики” [911, с. 2].

У 1928 р. “Центросоюз” став єдиним власником фабрики, змінивши назву товару з “Мута” на “Центросоюз”. Підприємство дбало про якість товару та вдосконалювало технологічні процеси. Фабрика продукувала мило різної ваги (від 200 г до 1 кг) з різноманітними запахами. У виробництві мила використовували кокосову, а згодом і лляну олію. Саме на основі лляної олії в той час виготовляли мило у Данії, Німеччині та інших країнах [669, с. 4–5].

За період від 1 липня до 31 грудня 1926 р. продали 38 359 кг мила “Мута”, зокрема кооперативи – 32 852 кг, “Народна торгівля” (склади) – 3 325 кг, приватні купці 2 182 кг. “Центросоюз”, як торговельна установа,

займався збутом мила також інших підприємств. Наприклад, за вказаний період “Центросоюз” продав 43 097 кг мила “Шіхт”. Кооперативи збули 36 452 кг, а “Народна торгівля” та інші установи – 6 645 кг мила [896, с. 12]. Більшість українських повітових кооперативів підтримували українського виробника й зуміли переконати населення у високій якості українського товару. Однак, були кооператори – посередники і торговці, які передусім дбали про прибуток [769, с. 2].

На середину 1930-х рр. “Центросоюз” був одним із найбільших виробників мила в Польщі. У 1931 р. кооперативна фабрика “Центросоюзу” продала 397 500 кг мила, 1932 р. – 406 500 кг. Протягом 1933–1936 рр. випуск продукції збільшився більше ніж на 70 %. У 1934 р. на кооперативній фабриці мила працювало 2 урядовці, 14 робітників, у 1936 р. кількість робітників збільшилася до 20 [1102, с. 5; 958, с. 123–125; 776, с. 8].

Українські підприємці були задіяні у паперовій промисловості. Із багатьма замовниками працювала фабрика картонних та паперових виробів В. Рижевського та В. Онишкевича “Декоро”. На підприємстві працювало 25–40 робітників. Фабрика мала власну друкарню. Тут друкували різноманітні рекламні оголошення, виготовляли упакування для промислових товарів [958, с. 129]. Євген Нагірний – син громадського та економічного діяча Василя Нагірного був директором паперової фабрики “Бібльос”. На підприємстві працювали випускники торговельної, державної промислової, фахової школи сестер Василянок. Саме тут друкував свої видання СУКіП. Звичайні та оригінальні паперові сумки виготовляли на львівській фабриці “ТОП”, зокрема для підприємств “Суспільний промисл”, “АТА”, “Союзний базар”. Українські видавництва закупляли подарунковий та друкарський папір у “ТОП”.

Р. Шухевич та Б. Чайківський були власниками рекламної фірми “Фама” (у перекладі з латинської – розголос, чутка, поголошка), яка відіграла не лише економічне, а й суспільно-політичне значення. “Фама” була засобом масової інформації та бізнесовою базою ОУН, а її осередки

функціонували у містах Галичини, на Волині та за кордоном. Власники підприємства тісно співпрацювали з українськими видавництвами, зокрема з видавничим концерном І. Тиктора, часописами “Діло”, “Батьківщина”. Рекламні оголошення друкували також у польських, угорських та німецьких газетах.

“Фама” розпочала свою діяльність зі збору оголошень у різних установах, які друкували у пресі. Поступово “Фама” сформувалася як багатогалузеве підприємство, у якому функціонували відділи оголошень у пресі, друкування рекламних буклетів, виготовлення фірмових вивісок і рекламних щитів, дизайну вітрин, організації рекламних виставок та ярмарків, кінореклами, виготовлення “адресацій” (путівник установ та фірм) та транспортний відділ. Працівники відділу кінореклами виготовляли купони на кіносеанси, популяризували кінотеатри “Атлантик”, “Коперник”, “Марисенька”. Здебільшого на фірмі працювали члени ОУН, які мали проблеми з працевлаштуванням на державних підприємствах та в установах. Дизайном оголошень займався Я. Ляниця [614, с. 5–70].

Одним із найбільших видавничих концернів у Львові володів І. Тиктор, який мав кращі здобутки порівняно навіть із видавничим пресовим концерном “Ілюстрований кур’єр щоденний” Мар’яна Домбровського у Кракові, а кожна його видавнича імпреза була успішною, про що наголошував кореспондент одноднівки “Свій до свого по своє”. Успішність підприємця полягала насамперед у купецькому хисті, розумному співвідношенні ціна-якість та хорошій рекламі, а завдяки умінням та зусиллям “не було села, де не було б Тиктора преси ” [875, с. 2–3].

Серед галицьких друкарських підприємств виділялася друкарня Василянського монастиря у Жовкві. Щорічно тут друкували 200–300 позицій видань. Відомою була також друкарня братів Ю. та О. Яськів. Зокрема Ю. Яськів особисто був задіяний на підприємстві як машиніст і технічний керівник. О. Яськів мав хороший досвід у друкарській сфері, оскільки був керівником друкарні в Ростові-на-Дону, а згодом друкарні

Львівської ставропігії. Брати Чучмани у Львові мали своє поліграфічне підприємство “Унія”, на якому функціонували цинкографія та літографічний відділи під керівництвом галицького літографа В. Андрейчина. “Унія” спеціалізувалася на літографічному друці, виготовленні кольорових афіш, оголошень, карт тощо. Цікаво, що на цій фірмі виготовляли якісні етикетки товарів, на яких репродукували картини О. Новаківського, карти В. Кубійовича, святкові “почтівки” “Союзного базару”. Наприкінці 1930-х рр. у Львові на пл. Ринок, 42 функціонувала клішарня “Репродукція”, яка виконувала замовлення на різноманітні друкарські послуги [722, с. 8; 748, с. 12].

Українці також працювали у готельно-ресторанному бізнесі. Гостям Львова добре відомими були “Народна гостинниця” на вул. Костюшка, 1, кооперативне кафе “Вітаміна” на вул. Костюшка, 3, “Говерла” на вул. Руській, 16. У Львові діяла харчівня “Катруся” на вул. Гродзіцьких, 4 (тепер вул. Друкарська), власником якої був Іван Конон. Готельно-ресторанний бізнес починали розвивати українці за межами Львова. Власником готелю, ресторану та споживчої крамниці у Надвірній був В. Свищ. Єдиний у Тернополі український готель – “Подільський готель” Ольги Шидловської [1010, с. 11; 874, с. 4–5].

Повільним темпом розвивався фотографічний бізнес. У Львові серед відомих фотографів працювали Юліан Дорош, Ярослав Коваль, Левко Якушевич, Михайло Шалабавка та ін. Українські фотографи Львова об’єдналися в Українське фотографічне товариство, метою діяльності якого було поширення фотографічного мистецтва. Активністю вирізнялася філія зі Станиславова. Члени товариства розвивали свій бізнес шляхом виголошення рефератів “Завдання краєзнавства та краєзнавчої фотографії”, проведення виставок світлин. Наприклад, 31 жовтня 1932 р. у приміщенні Національного музею організовано виставку світлин Львова. Товариство тісно співпрацювало з фірмою “Кодак” у Варшаві [474, арк. 1–15, 37; 475, арк. 20; 476, арк. 2; 477, арк. 1–6].

У середовищі українських підприємців треба виділити також Андрія Терпиляка, який мав господарство в с. Залуква поблизу Галича. Пан Терпиляк вирощував саджанці фруктових дерев, кущів тощо. Особливим попитом користувалися яблуні, груші, сливи, черешні і вишні, виноград, волоські горіхи, кущі порічок, агрусу та малини.

Українці були власниками підприємств ритуальних послуг, як-от “Харіс” у Львові, “Етернітас” А. Модрицького у Дрогобичі, “Конкордія” В. Коцюрка у Тернополі.

У тогочасному галицькому бізнес-середовищі простежувалася конкуренція між українською кооперацією і приватним підприємництвом. Наприклад, конкурентом української кооперативної фабрики мила “Центросоюз” була Сокальська фабрика мила та підприємство М. Терлецького у Львові; конкурентом хімічного кооперативу “Зоря” було українське приватне підприємство “Дендра”, а для кооперативу “Пласт” – підприємство “Ароза”, яке славилося виробництвом порошку до печива. Фірма свічок “Керос” мала конкурента “Астрон” – фабрику з виробництва свічок і хімічних виробів.

У галицькому суспільстві була не лише практична, а й світоглядна конкуренція між приватним та кооперативним бізнесом у формі “атаки кооперації проти самостійних підприємців”, яка простежувалася не лише на особистісному рівні, а також у засобах масової інформації, зокрема у пресі та економічній літературі. Кооперативний рух та виробництво висвітлювали у кооперативній пресі з позитивної сторони як ключове досягнення українства у господарстві та суспільно-політичному житті. Натомість негативні аспекти приватного підприємництва відображені у розвідках “Приватники чи кооперація”, “Сильні люди” представника РСУК А. Гаврилка, а також у повісті “Димарівка живе” [643, с. 260].

Недоброзичливе ставлення кооператорів до купців-приватників було зумовлене стереотипами про те, що село скоопероване та є осередком діяльності кооперації, натомість приватні купці повинні зосередитися на

роботі у містах. Все частіше “Народна торгівля” відмовлялася обслуговувати некооперативні крамниці у тих селях, де функціонували “Центросоюз” і ПСК, а також крамниці, власниками яких були так звані “збігці з кооперації”. Така позиція свідчила про встановлення кооперативної монополії “Центросоюзу” на селі. Крім цього, більшість ПСК відмовлялися продавати товар приватному купцеві: “Білим круком є такий ПСК, що продасть нашому купцеві бажаний товар” [833, с. 3]. Саме тому ще з кінця 1920-х рр. СУКіП поставив питання про створення власних гуртівень. На адресу приватних купців неодноразово лунали звинувачення у торгівлі алкоголем, у тому, що вони нібито споювали український народ та спричиняли кризу українського села. Однак такі звинувачення більшість приватників відкидали, оскільки вилучення алкогольних напоїв із торгівлі призвело би до ліквідації гастрономічного промислу. Крім того, цю нішу українця-приватника міг зайняти польський чи єврейський купець.

Незважаючи на взаємні звинувачення та конфлікти, у середовищі приватного та кооперативного підприємництва були прихильники компромісу та співпраці. Здебільшого приватні підприємці йшли на компроміс із кооператорами для розвитку української торгівлі та подолання конкуренції польських та єврейських посередників. Так само з глибоким розумінням до українських приватників ставилися представники та очільники “Маслосоюзу”, “Сільського господаря”, “Народної торгівлі” – М. Хроновят, А. Мудрик, Є. Храпливий, М. Творидло та Ю. Павликовський.

Найактивнішими опонентами підприємців були редактор журналу “Кооперативна республіка” К. Коберський, директор “Центросоюзу” Ю. Щепарович, директор РСУК О. Луцький, про що свідчать численні статті дискусійного характеру у часописах, а В. Несторовича навіть звинувачували у “ворожості до української кооперації”. Публічну відсіч кооператорам та захист приватників подавали у часописі “Торговля і промисл”, зокрема В. Несторович спростовував низку звинувачень щодо приватників. Такі

публікації часто з'являлися у часописах, а найбільше у “Кооперативній республіці” та “Господарсько-кооперативному часописі” [634, с. 7].

Щоб не допустити загострення конкуренції, на VII Краєвому кооперативному з'їзді представники кооперативного руху спільно з українськими підприємцями організували при “Центросоюзі” Промислову раду, яка займалася розподілом сфер діяльності між українською кооперацією та приватними підприємцями. Було прийнято рішення, що у сільських регіонах домінуватиме кооперація, а в містах – промисловці і купці, а також про співпрацю приватного бізнесу з кооперативним. Про це, зокрема, писав голова СУКіП Я. Скопляк у 1935 р.: “Головне завдання налагодити взаємини з кооперацією, з якою в міру зростання приватницьких підприємств перехрещуються все більше і більше інтереси членів нашого союзу; найти спосіб, яким би можна усунути тертя, непорозуміння, конфлікти і яким можна б досягнути можливості гармонійного співжиття, ба навіть тісної співпраці” [944, с. 5]. Я. Скопляк як власник фабрики “Зоря” тісно співпрацював із кооператорами, адже частину фабричної продукції продавали кооперативи. У своїх промовах і статтях він неодноразово давав позитивну оцінку та акцентував увагу на ролі кооперації для української громадськості: “Кооперацію я ціню на рівні з “Рідною школою” і “Просвітою”. Коли говоримо про торгівлю і промисл, то не сміємо забувати заслуг кооперації. Не можна не виявляти вдячності до неї за промощування дороги, за виховання, і то карне виховання, цілої армії купців. Є лише торгівля і промисл український у двох формах, які мають себе взаємно доповнювати, а не ворогувати з собою...” [908, с. 37].

Про користь для українського народу як кооперації, так і приватного бізнесу, попри їхні різні світоглядні засади, наголошував Ю. Павликовський, вважаючи що вони “одинаково потрібні українському народові” [933, с. 2–3]. Представник РСУК М. Корчинський також був прихильником співпраці та вважав, що одна кооперація не зможе розвинути український промисл, а

лише у гармонії з приватними підприємцями і приватним капіталом [908, с. 52–53].

Про важливу роль кооперації та приватного підприємництва писали також представники приватного бізнесу, зокрема головний редактор часопису “Торговля і промисл” В. Несторович: “Кооперація і приватна підприємливість доповнюються взаємно у своїй господарсько-національній місії, а тому не сміє бути між ними ворожнечі, ба навіть тільки потурання, толеранції, а мусить бути співпраця” [905, с. 1–2]. Загалом більшість приватних підприємців були прихильниками вільної конкуренції в українському промислі, вимагаючи “вільної руки в оснуванні промислових підприємств” [634, с. 7]. Міщанин М. Ковалюк у часописі “Український купець”, поділяючи думку співіснування приватного підприємництва і кооперації, писав: “...Кооперація є засобом до поборювання господарських аномальностей, повсталих через систему капіталістичного способу господарювання, а приватнокупецький стан є носієм і творцем самого капіталу, як і рівно ж капіталістичного способу господарювання” [820, с. 2]. Дрібне периферійне купецтво виступало як за розвиток української кооперації, так і за розвиток приватного підприємництва, зокрема за тісну співпрацю з “Народною торгівлею”, замість створення власних гартівень [890, с. 6].

Про два види української промисловості й торгівлі (кооперативну і приватну), що розвивалися, писав і кореспондент одноднівки “Свій до свого по своє”. Кооперативну форму він трактував як збагачення нації, а приватна є доповненням кооперативної, конкурувати з якою нарівні можна лише тоді, коли пам’ятатимуть не лише про права, а й обов’язки: “Наші промисловці і купці мусять бути також українськими патріотами й своїм особистим життям мусять доказувати, що нація матиме користь, якщо вони особисто збагатяться” [1006, с. 3]. Часопис закликав шляхом індивідуального збагачення досягнути добробуту українського народу.

До економічного компромісу та спільної співпраці закликав господарський часопис “Торговля і промисл”: “При тому пам’ятаймо, що наш промисл і торгівля ще дуже слабкі. Двигнути його можемо скорше ще тільки спільними заходами кооперації і приватних фірм. Противно: хто підсичує незгоду між одними а другими – той причинюється до нашого спільного ослаблення” [737, с. 1].

В. Несторович на сторінках редагованого економічного часопису детально неодноразово згадував про причини та перебіг конфлікту між приватниками та кооператорами [908, с. 37]. Редактор В. Несторович вважав конфлікт між приватниками і кооператорами внутрішнім ворогом і публікував у часописі “Торговля і промисл” низку статей “Конкуренційна боротьба – наш внутрішній ворог”. Автор розглядав конкуренцію як господарське явище, яке є стимулом до розвитку, удосконалення, але виступав проти “неетичної, брудної” (нечесної) конкуренції, яка особливо помітною виявлялася у торгівлі [671, с. 1]. Між приватними підприємцями і кооператорами були розбіжності у поглядах щодо організації кооперативного навчання в Галичині. Наприклад, СУКіП підтримував Торговельну школу і виступав за її кооперативну реорганізацію, натомість РСУК був ініціатором створення нового кооперативного навчального закладу [994, с. 2; 719, с. 2].

Свідченням практичної та світоглядної конкуренції між приватним та кооперативним бізнесом є доповідь директора РСУК О. Луцького у 1936 р. “Кооперативний і приватницький світогляди”. О. Луцький був прихильником кооперативного руху, однак не відкидав співпраці кооператорів та приватних підприємців для досягнення спільних цілей. На жаль, ефективної співпраці між кооперацією та приватним бізнесом було складно досягнути. З цього приводу економічний часопис “Торговля і промисл” писав: “Між нами і кооперацією залишилась дальше глибока прірва, ба навіть вона дещо поглибилась” [907, с. 1–2].

Цікавою є думка громадськості на полеміку приватних підприємців і кооператорів. Громадський діяч і науковець, згодом ректор УВУ у Мюнхені

В. Янів віддавав належне кооперації як загальнонаціональній цінності, відзначав її роль у культурному та господарському відродженні української нації. Важливу суспільно-господарську роль він відводив також українським приватникам, як основній групі українського міщанства. Однак він гостро засуджував конфлікт між кооператорами і приватниками, називаючи його “несамовитим кошмаром, який навис над нашою дійсністю, – кошмаром недосказаних слів, неперевічених обвинувачень, неймовірних підозрінь”. В. Янів констатував, що такі взаємні обвинувачення є шкідливими не лише для окремих осіб, а для суспільних груп та інституцій і призводять до розбиття українства. Ще однією загрозою і причиною таких конфліктів він вважав чвари в українському політикумі та їхній вплив на господарське життя [1021, с. 1–2].

Українська громада ставилася неоднозначно до кооператорів, купців та промисловців. “Підприємливих людей” підтримувало духовенство, зокрема митрополит А. Шептицький, який брав участь як у Днях кооперації, так і святкуваннях покровителя купецтва – Дня Св. Юрія. Громадсько-політичний діяч Д. Паліїв порівнював українських підприємців із найгіршими героями літературної спадщини Джека Лондона, називаючи їх “грошолобами”, “кандидатами на акул”, яким байдужі соціальні проблеми українського народу [1065, с. 5]. Значно менша частина громадськості дотримувалася думки, що у протистоянні двох користає третій, а внаслідок конкуренції між приватником і кооператором страждає споживач.

5.3. Підприємницька діяльність галицьких жінок

Галицьке бізнес-середовище формували не лише чоловіки, а й жінки. У тогочасному суспільстві жінок-підприємців, які працювали у приватному чи кооперативному бізнесі, називали “небуденними жінками”. Бізнес на початку ХХ ст. вважався одним із критеріїв рівноправності, місцем праці, де жінка мала змогу розвиватися професійно і творчо. Підприємницький запал все

більше охоплював жінок, у середині 1930-х років газета “Нова хата” писала, що “підприємливої відваги знайшлося стільки ж у наших жінок, як і в мужчин” [852, с. 4].

Українські бізнес-леді становили не більше 10 % від усіх власників українських підприємств Галичини. Вони намагалися працювати і бути успішними за зразком англійських та шведських жінок-підприємців, кооператорок [1063, с. 1–2]. Здебільшого жінки були власниками малих підприємств харчової, легкої, хімічної промисловості. Мотиви та стратегія діяльності українських галицьких жінок-підприємців були різними. Власниця відомої кондитерської фабрики “Фортуна нова” Климента Авдиківич походила із сім’ї священика Миколи Січинського з с. Копичинці на Тернопільщині, рідна сестра Мирослава Січинського, який увійшов в історію як виконавець замаху на намісника Галичини графа Андрія Потоцького. У спогадах вона згадувала про свій непростий шлях у комерції, про постійну конкуренцію та боротьбу з перешкодами. Виробничий досвід вона отримала у Відні у місцевого цукерника. Розпочала свій бізнес у Перемишлі, а з 1923 р. фабрика діяла у Львові. В. Несторович згадує, що К. Авдиківич відкупила маленьку кондитерську фабрику у Марії Тітріх Едле фон Рідельсгорст (Борисової) родом із Відня (дружина перемишльського підприємця, який славився виробництвом соків і вин Івана Бориса) [908, с. 286].

На початковому етапі своєї підприємницької діяльності Климента Авдиківич змушена була працювати сама. Ось як вона описує початок своєї нелегкої виробничо-підприємницької діяльності: “На весну 1922 р. зродилася у мене думка продати машину до шиття, а з одержаних грошей почати виріб та продажу помадок. Тим способом рішила я заробляти на прожиток. Задумала й скоро рішилася, бо положення не дозволяло довго думати. Кравчиня заплатила й забрала з хати машину, а за одержані гроші я купила перший мішок цукру. На маленькій залізній кухоньці варила цукор, втирала відтак сироп на тарілці, красила, додавала смаків, накладала в коробки, тацки й сама розносила по буфетах та цукорнях. Коли все розпродувала, починала

наново варити” [852, с. 4]. Лише згодом К. Авдикович найняла робітників та відкрила невеличку фабрику. Таким складним був початок і для інших бізнес-леді.

К. Авдикович часто стикалася з фінансовими проблемами, загрозами банкрутства, внаслідок чого потерпала від нервових зривів: “Давніх сил я вже не відзискала ніколи. Нервовий розстрій не випускав мене зі своїх обіймів” [897, с. 45; 717, с. 196]. Однак власницю “Фортуни нової” підтримували митрополит Андрей Шептицький, о. Тит Войнаровський та кооператори. До речі, в одному з листів до митрополита Шептицького вона писала: “Не тільки з почуття обов’язку та великого довгу вдячності, але з глибоко відчуті потреби душі висловлюю отсим щиро подяку за ту батьківську опіку, за ту видатну підмогу, за те велике добро, яким Ваша Ексцеленція стали так щиро мені в пригоді в моім важкім змаганню створити одну з перших комірок українського промислу. Прошу приймати отсю подяку і від мене особисто і від мене, як першої української жінки, що взялася реалізувати ідею “творім український промисл” [317, арк. 57].

Климентина Авдикович називала “Фортуну нову” “своєю дитиною”. Вона була захоплена своєю справою аж до самозречення: “Я ж знаходилася під тягарем прилюдної опінії. Навіть про дітей я забула: для них зірвалася до цього діла, а для діла забула про них. А тимчасом опінія, та славна опінія, голосила що інше” [597, с. 45]. Неодноразово у листах та спогадах Климентина Авдикович скаржилася на байдужість українців Галичини, які керувалися стереотипами про жінку-підприємця та розвиток рідного промислу. Не зважаючи на труднощі, Климентині Авдикович вдалося, окрім фабрики, відкрити магазин кондитерських виробів у Львові на вул. Руській та два складські приміщення – у Жешуві та Рівному. Підприємство К. Авдикович за кількістю виготовленої продукції та робітників поступалося таким кондитерським гігантам, як “Бранка”, “Газет”, підприємство Гефлінгера, на яких працювало від 100 до 500 осіб, у “Фортуні новій” було задіяно не більше 40 робітників. На підприємстві Климентини Авдикович

виготовляли денно до 20 пагонних метрів цукерок, а продавали тільки три. Натомість польські кондитерські фабрики збували більше 100 пагонних метрів цукерок. Однак українська бізнес-леді активно працювала над асортиментом солодоців та його оформленням. Окрім цукерок, на фабриці виробляли мармелад, печиво, а на етикетках були навіть зображення українських гетьманів [947, с. 6].

Серед львівських бізнес-леді варто відзначити Олександру Чижович – власницю фабрики оцту “Винниця” на пл. Бема (тепер – пл. Князя Святослава), інженерку, яка особисто контролювала виробництво продукції. Олександра Чижович відзначала, що мала не стільки проблеми з виробництвом, як з експортом та перевезенням продукції. Денно на фабриці виробляли 300 л оцту. “Бактерії” для перетворення спирту на оцет експортували з-за кордону. Кореспондент газети “Нова хата” після обговорення з бізнес-леді виробничих та ринкових проблем звертався до української громадськості з проханням підтримати підприємство: “Від кого може сподіватися підтримки український промисл, ще до того ведений жінкою, як не від нас?” [1099, с. 8]. Кореспондент зауважував, що будь-яке українське підприємство у тогочасному конкурентному вирі потребує підтримки, а підприємство, очолене жінкою, потребує особливої підтримки. Для характеристики продукції він навів кумедну японську приказку: “Коли звичайний оцет квасний, як теща, то цей як усі тещі всього світу, і то тещі старомодні, бо кажуть, що модерні треба уже порівнювати до меду” [1099, с. 8]. У харчовій промисловості працювала також Олександра Гірнякова, яка була співвласницею фабрики мінеральної води “Здоров’я”.

Важливу роль відігравали жінки у розвитку галицького кооперативного руху. Вони були як організаторами кооперативів, так і членкинями. У 1937 р. серед 17 тис. членів споживчих кооперативів жінки становили більше 15 % [715, с. 1]. У легкій промисловості Галичини плідно працювала Герміна Шухевич – дружина українського громадського діяча, етнографа, публіциста Володимира Шухевича, бабуся головнокомандувача УПА Романа Шухевича

[958, с. 79]. Вона керувала промисловою жіночою спілкою “Труд”, яка була створена перед Першою світовою війною В. Нагірним, І. Кокорудзовою, М. Білецькою. Герміна Шухевич продовжувала розпочату справу разом зі своїми помічницями О. Бачинською та І. Панкевич, реалізуючи записані у статуті спілки завдання: “Засновувати і вести робітні, відкривати склади, крамниці, купувати і продавати різні матеріали до жіночих робіт, посередничати у торгівлі виробів промислу домашнього і фабричного...” [2, арк. 10]. Про підприємницький успіх Герміни Шухевич свідчать нагороди, якими відзначали промислову спілку “Труд”: золоті медалі на промислових виставках у Стрию (1909 р.), Одесі (1911 р.), Коломиї (1912 р.) та в інших містах. У 1930-х роках промислова спілка об’єднувала близько 350 осіб. У кравецьких майстернях, салонах мод працювало понад 80 робітниць, які займалися пошиттям жіночого, чоловічого, дитячого одягу, вишиванням та гаптуванням [1142, с. 17–19; 958, с. 81]. Майстрині “Труду” використовували індивідуальний підхід до клієнтів. Кооператив конкурував з іншими підприємствами упродовж тривалого часу. Неодноразово кравецькі кооператорки зауважували, що через швидкий темп життя, зміну мод та зайнятість жінки все частіше купляли готовий виріб і менше потребували індивідуального підходу та пошиття одягу в ательє.

Під керівництвом Герміни Шухевич спілка “Труд” у співпраці з іншими культурними та економічними установами започаткувала перші “Ревії мод”, на яких рекламували модерний одяг з українськими національними елементами. Членкині спілки “Труд” (кравчині, капелюшниці, кушніри) разом із “Союзом українок” організовували вечори народного одягу не лише у містах Галичини, а й у Варшаві, Празі, Чикаго. Також жіноча спілка “Труд” заснувала одну з перших фахових жіночих шкіл у Львові та курси у галицьких містах та містечках. Діяльність жіночого товариства “Труд” сприяла створенню інших підприємств. З ініціативи жіночої спілки була створена популярна серед українського галицького жіноцтва майстерня з пошиття суконь, якою керувала Євгенія Олесницька, моднярські салони та

магазини “Мак” Бережницької, “Міка” Марії (Міки) Драгомирецької – дружина письменника Льва Лепкого, яка опанувала професію модистки у Відні, згодом власниця крамниці на вул. Пекарській, 1а. Міка Драгомирецька також працювала над фаховим вишколом молоді, зокрема проводила курс капелюшництва у школі та на курсах кооперативу “Труд”.

Наполегливою українською кооператоркою була Емілія Стернюк. Бізнес-леді очолювала промисловий кооператив “Українське народне мистецтво”, який містився на площі Ринок, 39. Крамниці кооперативу функціонували у приміщенні “Народної гостинниці” у Львові та у Варшаві. У 1926 р. кооператив мав 160 членів. Однак відчутними були фінансові проблеми, тому часто доводилося брати гроші в кредит [814, с. 39; 958, с. 81–82; 767, с. 18–19; 1090, с. 1–2]. У 1928 р. майно кооперативу оцінено у 2 184 зл. 80 % доходів кооперативу становили прибутки від готових проданих товарів, 14 % – від продажу журналу. Незначний дохід отримували від продажу каталогів вишивок [870, с. 8–9]. У 1938 р. “Українське народне мистецтво” мало 13 робітень із 500 робітницями. Членкині кооперативу займалися вишиванням, килимарством, різьбою по дереву, писанкарством тощо. Користувалися попитом вишивані рушники, сорочки, скатертини кооперативу. Свої вироби кооператив рекламував на виставкових заходах у співпраці з музеєм НТШ, “Українською захоронкою” у Львові, Станиславові, Дрогобичі, Варшаві, Гданську, Празі, Чикаго. Кооператив організовував різноманітні конкурси та кооперативні свята.

Упродовж 1920–1930-х років кооператив займався видавничою діяльністю, виробництвом і продажем виробів українського народного мистецтва. У 1926 р. “Українське народне мистецтво” почало видавати часопис “Нова Хата”, присвячений розвитку культури побуту, української кооперації. Часопис популяризував і зацікавлював українське жіноцтво народним мистецтвом, сприяв створенню джерел прибутку, поширював економічні знання, публікуючи низку актуальних статей: “Жінка й кооперація”, “За фахове навчання жіночої молоді”, “Дайте фахове

образовання своїм донькам”. Одна з членкинь “Українського народного мистецтва” писала про напрями діяльності кооперативу: “Продукцію треба так зміцнити, щоб здобути ринок не лише краєвий, але й закордонний, щоб наші вишивки мали свою марку на всесвітнім ринку артистичного промислу, нарівні з болгарськими та румунськими вишивками, швейцарськими гаптами та бруксельськими коронками” [1035, с. 8].

Емілія Стернюк та директор-справник кооперативу Ірина Павликовська налагоджували співпрацю з кооперативними та приватними українськими підприємствами, зокрема тісно співпрацювали з відомим і єдиним галицьким кооперативом галантерейних виробів “Базар”, кооперативом “Комета” у Львові (ткацький промисл), “Гуцульська різьба” у Косові (різьба по дереву), “Гуцульщина” на Косівщині (килимарство) та ін. Кооператорки “Українського народного мистецтва” активно співпрацювали з Союзом промисловців Гуцульщини в Косові, який займався виробництвом та продажем килимів, ткацьких та інших гуцульських виробів. Членами жіночого кооперативу були “Народна торгівля”, кооперативний банк “Дністер”, “Маслосоюз”, “Народна гостинниця”. У 1931 р. почала функціонувати кооперативна крамниця у Львові, а у 1934 р. – друга крамниця у центрі Варшави.

Крім цього, бізнес-леді Емілія Стернюк намагалася налагодити роботу кооперативу за швейцарським зразком, а саме організувати домашнє виробництво – “сільські вишивальні”. Завдяки співпраці з С. Чижович із Філадельфії, В. Юрковським із Нью-Йорка, С. Стецишин із Канади вироби УНМ та журнал поширювали за кордоном. “Українське народне мистецтво” експортувало український товар у США, Англію, Швейцарію та інші країни світу. Жіночий кооператив був задіяний в українських виставково-ярмаркових заходах, брав участь у познанських та катовіцьких торгах. У серпні 1930 р. членкині кооперативу С. Чижович і Л. Бурачинська перебували у Відні на Міжнародному жіночому кооперативному конгресі, де

мали змогу налагодити контакти із закордонними жіночими кооперативами [993, с. 7–8; 1009, с. 4].

14 грудня 1927 р. українські кооператорки та громадські діячки організували Перший з'їзд жіночих промислових і торговельних кооперативів. Представниці спілки “Труд”, “Українського народного мистецтва”, Союзу українок (І. Макарушківна, О. Залізняка, С. Монцібовичева, І. Макух-Павликовська, К. Малицька, С. Федорчакова) читали реферати, дискутували, а в резолюції виклали найбільш проблемні та актуальні завдання: об'єднання жіночих кооперативів з метою ідейної та матеріальної допомоги, підготовка кваліфікованих фахівців та опіка ремісничою молоддю, пропаганда та допомога в організуванні домашнього промислу [1100, с. 4–5].

У 1927 р. Ольга Мельник та Катерина Венгер заснували у Львові першу українську майстерню плетених виробів “Трикотарня”, де виготовляли та переробляли здебільшого вироби з вовни: плетені светри, костюми, шалики, рукавиці, камізельки, пуловери [1236]. Українські майстрині також були організаторами інших текстильних підприємств – ткальні “Полотно”, “Котонія”, “Емка” та “Ома”. Серед успішних та талановитих майстринь варто виділити Ольгу-Меланію та Олену Кульчицьких, які займалися килимарським бізнесом, а свої товари представляли на місцевих та закордонних виставках. Зокрема, Олена Кульчицька закінчила Академію мистецтв у Відні, успішно проявила себе у живописі, графіці, проектуванні меблів. Власницею взуттєвого магазину “Тома” на пл. Ринок, 7 була Віра Мороз (дочка педагога Миколи Мороза). Бізнес-панна отримала хорошу торговельну освіту у Празі, а після закінчення навчання відкрила свій магазин [715, с. 1].

Хімічну промисловість у Галичині гідно репрезентувала Олена Левицька, яка походила з родини священика, пройшла професійний шлях від учительки до торговельного агента та власниці фабрики. Олена Левицька розпочала свою кар'єру торговцем у “Народній торгівлі” у Стрию, а згодом

виїхала працювати до Варшави на фабрику взуттєвої пасти свого родича Глинського, де й прожила 15 років. Як представниця польської фірми відвідувала Росію, зокрема Петербург, де зустрічалася з приватними підприємцями, які сприймали її як “хохлушку” та не хотіли спілкуватися. Освоївши виробничий і торговельний процеси, вона повернулася у Львів. Мріючи про власний бізнес, у 1906 р. відкрила одне із найбільших хімічних підприємств “Зоря” (“Елегант”) разом зі своїм братом Омеляном Левицьким. Загалом бізнес-шлях О. Левицької був важким. Найбільше проблем виникало зі збутом продукції та конкуренцією. Однак завдяки упевненості, професійності та підтримці провідних кооператорів, товар завойовував усе нові і нові ринки. Підприємство мало власне приміщення на вул. Кордецького (тепер – вул. Олени Степанівни). Під час Першої світової війни фірма була зруйнована, у 1922 р. підприємство відновило свою діяльність. У 1930-х рр. воно домінувало на галицькому кооперативному ринку. До керівництва фабрикою долучилися Ярослав Скопляк та племінник Олександр. Сама ж Олена Левицька виконувала уже роль наглядача [759, с. 5–7; 1085, с. 6].

На підприємстві О. Левицької виробляли пасту для взуття різних кольорів, віск, вазелін та лак різних кольорів, засоби для підсинювання білизни, “шварц” (чорну пасту) для взуття, шевську смолу і навіть “мухолапки”. Із спогадів промисловця з Борщівщини Івана Романюка – співвласника фабрики картонних виробів “Декоро” та власника фабрики свічок “Астра” у Львові дізнаємося про такі риси Олени Левицької: “Була щиро люблена й шанована всіма, що її знали. За її заслуги та щиросердечне відношення Відділ Союзу Українок Америки обрав її своїм почесним членом” [611, с. 234]. Про успішність та повагу до бізнес-леді О. Левицької говорив редактор часопису “Торгівля і промисл” В. Несторович: “20 березня 1938 р. Львів склав глибокий поклін у пошані творчій людині, жінці-піонерці українського промислу врочистим святкуванням у Народному домі”. Свою старість О. Левицька провела в Амстердамі. Роман Купчинський у

прощальному слові зазначив: “Прощаємо століття – не лише віку цієї жінки, але століття боротьби за самостійність культури, економічно-промислового розвитку у нас на західноукраїнських землях, століття добрих шляхетних подвигів” [908, с. 279]. У хімічній промисловості також працювали Олена Крохмалюк і Лідія Трохименко. Бізнес-леді мали власне підприємство “Лотос” у Львові на вул. Сикстуській, 21, де торгували якісним товаром із широким асортиментом за розумною ціною [735, с. 7].

Українські жінки-підприємці та кооператорки стикалися з низкою проблем у тогочасних ринкових відносинах: кризовими явищами в економіці, нестабільністю, інфляцією. Виникали труднощі із закупівлею сировини, кредитуванням приватного бізнесу, що зумовлювало обмеження ринку збуту та зменшення доходу. Відчутною була статева нерівність у тогочасному бізнесовому середовищі, а жіноча підприємницька діяльність асоціювалася з незахищеним та слабким бізнесом. Часто заради успіху у бізнесі жінки жертвували сім’єю. Однак не зважаючи на несприятливі економічні обставини, долаючи стереотипи, завдяки підприємницькому хисту, закордонному досвіду, родинній підтримці, співпраці з громадськими діячами та священнослужителями жінки розвивали та гідно репрезентували українську промисловість.

Отже, у першій третині ХХ ст. приватне підприємництво в Галичині було однією з форм національного руху і асоціювалося з гаслом “Свій до свого по своє”. Галицьке підприємницьке середовище формували купці, комерсанти, промисловці, згодом їх почали називати бізнесменами. У міжвоєнний період українські підприємці сформувалися як окрема етносоціальна група. Вони перебували в запеклій конкуренції з поляками та євреями. Виразником інтересів підприємливих людей були соціальні організації, як-от: товариство українських ремісників, промисловців і торговців “Зоря”, Союз українських купців і промисловців, Товариство українських кооператорів. Нелегкі взаємовідносини між приватними підприємцями та кооператорами відображали процес формування

економічної моделі українського суспільства, були свідченням пошуку шляхів співпраці між двома гілками національних господарських середовищ: суспільного й індивідуального. Українські підприємці представляли різні галузі промисловості: від легкої (килими Михайла Хамули) та харчової (солодощі Климентини Авдикович) до мінеральної та металообробної (печі, плитка Івана Левинського, церковні дзвони Брилинських). До формування галицького бізнес-середовища докладались і жінки. Лідерами жіночого бізнесу були Климентина Авдикович, Олена Левицька, Герміна Шухевич тощо. Завдяки новаторській та професійній діяльності українських підприємств Львів асоціювали з промислово-розвиненими європейськими містами та називали “Українським Манчестером”.

РОЗДІЛ 6

СОЦІАЛЬНА ТА ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ

6.1. Соціально-економічна доктрина

На зламі XIX–XX ст. у Європі Церква брала активну участь у суспільному житті та проголошувала свої шляхи розв’язання актуальних соціально-економічних питань. У соціально-економічній сфері духовенство значною мірою керувалося папськими енцикліками, зокрема “*Regum Novarum*” Папи Лева XIII. В енцикліках сформульовано позицію Католицької церкви щодо принципів “соціальної, економічної і політичної справедливості” [1195; 1234], зокрема, ідею господарської організації населення, втілення якої священнослужителі сприймали як громадянський та душпастирський обов’язок. Папа Лев XIII в енцикліці розглядав відносини між урядом, бізнесом, Церквою і робітниками. Підтримуючи права робітників, він відкидав при цьому соціалістичну ідеологію і підтверджував право на приватну власність. У своїх пізніших посланнях Папа закликав духовенство опікуватися економічною організацією селянства. Енцикліки Папи Лева XIII переклали та опублікували у Львові серед декретів Провінційного Собору. Вони допомогали ієрархам ГКЦ вирішувати соціально-економічні проблеми у Галичині [752; 1190; 1178].

Наприкінці 1930-х років ГКЦ мала приблизно 4 млн віруючих і 3 тис. парафій, об’єднувала мережу різноманітних організацій [692, с. 91]. Церква була проповідником духовних, моральних, культурно-освітніх та суспільних цінностей українців. Отець Ісидор Сохацький зазначав: “Величезну роллю в історії українського народу відіграла греко-католицька Церква. Вона врятувала наш нарід в Галичині від національної загибелі. Якщо б не греко-католицька Церква, то етнографічна польсько-українська границя проходила б певно Збручем, а може й далі на Схід... Церква і нарід так тісно сплелися в Галичині з собою, що відділити їх від себе годі” [1054, с. 5].

Інститут ГКЦ мав важливий вплив на формування соціально-економічної моделі галицького суспільства та економічне відродження західноукраїнських земель [797, с. 5]. Упродовж 44 років ГКЦ очолював митрополит Андрей Шептицький, основною метою життя якого була єдність Української церкви, побудова та добробут Української держави [1155], якій він присвятив усе життя. Митрополит закликав українців: “Божу батьківську землю любити і не пускати її з рук, і на ній доробитися добробуту на взір інших народів” [1151, с. 525].

А. Шептицький був теоретиком і практиком утвердження християнської соціально-економічної політики церкви. Ще як єпископ Станиславівський він ствердив вплив християнської ідеології на українську соціально-економічну думку, про що свідчить одне з перших послань до вірних Станиславівської єпархії “Перше слово Пастиря” (1899 р.). У цьому посланні А. Шептицький виокремив напрями діяльності мирян у вирішенні нагальних соціальних проблем. На перше місце як ієрарх ГКЦ він ставив піклування про щастя, добробут, просвіту, здоров’я народу та всесторонні інтереси суспільства, прагнення “понести Вам не лише слово Боже, але всі сили життя мого, я, брата дорогі, наді все рад би бачити ту лиху сторону в вашім житю яко полагоджену” [1151, с. 3–4].

Засади папської енцикліки “Нові речі” найповніше використано у пастирському посланні митрополита А. Шептицького від 21 травня 1904 р. “О квестії соціальній”. Це визначний документ в історії суспільно-економічної думки, в якому висвітлено християнсько-економічне вчення церкви. У цій праці проаналізовано соціальну доктрину церкви, зокрема суть соціальних питань і християнські принципи їх вирішення. Окресливши соціально-економічні катаклізми у світі, насамперед у Європі, А. Шептицький наголошував, що демократичний рух, який “в цілій Європі під стяг оборони убогих і скривджених покликуює всіх благородних” [1151, с. 513], цілком співпадає з соціальним вченням Церкви. “Доктрина Христа... – писав А. Шептицький, – довгі століття працює над знесенням неволі,

пропагує понятє справедливости, рівности людей перед Божим і людським правом” [1151, с. 513–514]. Економічна ситуація у світі складна, зауважував митрополит, капіталістичні монополії ведуть боротьбу за більший вплив, зростає майнова нерівність, особливо важке становище краю. У цій ситуації церква виступала за розв’язання соціальних проблем на засадах “віри і етики Христової”, які, на думку автора, здатні “принести світові мир” [1151, с. 514–515].

Основні аспекти соціально-економічної доктрини митрополит озвучив у соціальній проповіді: “Що чоловік, з Божого права і права природи, може набувати і посідати приватну власність”, “Що люди всі суть собі рівні природою і метою їх життя, вірою і братньою любовію; не суть, однак, рівні ані положеннем, ані поодинокими правами, ані властію. І для того стреміти до абсолютної рівности у всім – се утопія”. У цьому контексті митрополит різко критикував соціалістичні ідеї: “Соціалізм, що ті правди перечить, то секта, ворожа Богови, Церкві, віри, ворожа народному добру” [1151, с. 522–523].

Митрополит гостро засуджував соціалістів за те, що вони не визнавали право людини на власність, бо “хотіли би відібрати і замінити на спільну власність всьо, що було набуте чи то легальним спадком, чи працею рук, чи працею інтелектуальною, чи вкінці ошадністю” і “наміряють дійти до абсолютної рівности економічної і суспільної всіх людей через знесення приватної власності” [1151, с. 518–520]. Він піддав гострій критиці і соціалістичну доктрину, яка проголошувала “власть держави над родиною” і особою, тоді як держава “повинна лише опікуватися правами одиниць” [1151, с. 525]. Митрополит також вказував на утопічність комуністичної теорії, яка зробила працюючу людину “невільником суспільності, котрий не має права з своєї праці який-небудь хосен відносин, єсть змушений працювати на саме лиш утриманне” [1151, с. 524]. Отже, митрополит А. Шептицький, аналізуючи основи економіки та промислового виробництва, доводив, що комуністична система є певною мірою капіталістичним

способом виробництва, а її метою є монопольне обслуговування інтересів партійного керівництва і привласнення здобутків працюючих.

На противагу соціалістичній, митрополит А. Шептицький виклав соціальну програму Церкви, яка охоплювала всі сторони соціально-економічного життя й базувалася на християнських засадах. Однією з головних умов вирішення вказаних проблем він визначив не класову боротьбу, яку відстоювали марксистки, а необхідність усунути “братну боротьбу верст суспільних” й слідувати закону Божому, який “людей єднає, адже люди всі суть собі братами, природно мають жити не в борбі, але в згоді і любові... Капітал і праця не стоять в суцній і природній суперечности” [1151, с. 529]. Митрополит відкидав Марксову економічну теорію, за якою праця є товаром. Він вважав помилковим твердження, яке “уважає працю за товар, котрої вартість означає пропорція попиту і продажі”. Така теорія, на думку митрополита, слугувала системі капіталістичній і віддавала працюючих у цілковиту неволю [1151, с. 529].

А. Шептицький стверджував, що економічна стабільність ґрунтується на приватній власності, яку вважав природним правом людини [1151, с. 523]. Право власності освячено Божим правом: “Відвічні звичаї приватної власности потверджують всі устами державні, а Боже право освячує его, ставляючи заповідь «Не кради» і «Не пожадай дому твого ближнього, ані вола, ані осла, ані жадної річи, котра єсть его власністюю»” [1151, с. 524].

У розділі “Наші обов’язки” він декларує чітку програму діяльності греко-католицького священництва щодо вирішення соціальних проблем вірних: “Мусимо працювати над поліпшенням їх долі, над поправою їх матеріального добробуту... Мусимо старатися підносити вартість їх праці, шукати для них нових способів заробкування, організувати правну поміч супротив можливих надужитъ оподаткування, усильно працювати над піднесенням їх господарки домашньої і рільної. Мусимо учити їх на цілій лінії праці і ошадности, надавати їй напрям як найкорисніший для правдивого

поступу економічного. Мусимо боронити їх перед визиском торгівлі і по можливості шукати збуту для продуктів їх праці” [1151, с. 516].

Звертаючись до кліру, митрополит А. Шептицький закликав брати на себе ініціативу у справі “церковної акції суспільної” і зауважував, що “до спровадження акції суспільної потрібно нам солідарности, ревности науки і великої розваги під прапор християнсько-суспільної акції зібрати передовсім вірних християн” [1151, с. 540]. Він також акцентував на тому, що треба “передовсім самим познайомитися з тою справою, і з літературою, що до неї відноситься” [1151, с. 541]. Водночас А. Шептицький застерігав, що соціально-економічні проблеми не можуть бути предметом проповідей, а “тереном нашого апостолювання поза проповідями”, і дозволяв священикам брати участь у громадському і політичному житті. Щобільше, він підкреслював важливість діяльності священиків у сфері економіки: “Священик, що навіть на жаданє парафіян не хоче утворити читальні, склепику, шпихліра громадського і прочих, і всім подібним установам єсть противний, не відповідає своєму становиську” [1151, с. 545].

А. Шептицький у своїх посланнях розглядав окремі аспекти трудового законодавства. Зокрема, митрополит стверджував, що кожна працююча людина має право на зарплатню та на власний розсуд розпоряджатися нею, а платня за працю має бути справедливою. Адже за зароблені кошти робітник може придбати собі землю, якою також може розпоряджатися вільно, оскільки має на неї право власності [1151, с. 530–531]. А. Шептицький вважав необхідним контракт про працю, що ґрунтувався би на справедливості між робітником і працедавцем, гідній заробітній платі, піклуванні про духовні потреби працівника [1150, с. 5–8; 1151, с. 530–531]. Митрополит стверджував, що зарплатня повинна бути такою, щоб вистачало на “утриманне его життя”, тобто на харчування, житло та одяг. Робочий тиждень, на думку митрополита, мав становити 6 днів. Відпрацювавши, робітник мав право на вихідний день – недільний, а також святкові дні.

Заборонялося віруючим безплатно працювати на священика, навіть добровільно.

Соціально-економічна програма ГКЦ, зокрема пастирське послання А. Шептицького “О квестії соціальной”, набула широкого розголосу в регіоні та за його межами. Поряд із схвальними відгуками, окремі його твердження піддавалися критиці. Ґрунтовно проаналізував послання Іван Франко, який відзначив прагнення автора говорити з народом на складні соціально-економічні теми, актуальні проблеми народу. Він погоджувався з митрополитом про роль священика у суспільно-політичному та економічному житті свого народу, про “розрізнення у священика його душпастирського уряду від його приватного і горожанського життя”, “...головна річ, щоб священик справді був діяльним, продуктивним (і в економічнім, і духовнім огляді) членом суспільності, а “не дармоїдом і не галапасом” [1110, с. 846]. Однак Каменяр критикував твердження про причини загострення соціального питання, поставивши під сумнів думку про приватну власність як вічну категорію. “Приватна власність на землю, – писав І. Франко, – є тільки юридичною фікцією, а дійсним власником землі є зовсім не той, хто записаний у ґрунтових книгах”, дійсними власниками він вважав державу, місцевий і інтернаціональний капітал. А. Шептицький та І. Франко керувалися особистими думками щодо методів розв’язання “квестії соціальної” [629, с. 105]. Як політик та науковець, І. Франко зазначав, що митрополит Андрей “не уявляє докладно в чім лежить суть сучасної соціальної квестії, і для того подає на її болячки ліки, в значній часті наївні та анахроністичні, такі, які можна було рекомендувати давній передкапіталістичній, феодально-панщизняній суспільності, але які тепер не знаходять властивого адресата” [1110, с. 847].

А. Шептицький та І. Франко трактували справедливість з різних позицій: перший – в ширшому розумінні як християнську чесноту, другий – як засіб для розв’язання соціально-економічних проблем. Роздуми А. Шептицького про справедливість ґрунтувалися на думках Томи

Аквінського – ідея справедливості органічно притаманна Богу, вона є його сутністю, і полягає в тому, щоб кожний отримав те, що йому належить відповідно до вимог природи [1034, с. 310–313]. І. Франко не розумів, як можна визначити, що кому належить. І. Франко здебільшого стояв на позиції розподільчої справедливості, трактуючи її з позиції селян і робітників, а не суспільства як цілісного організму, що характерно для соціалістичних поглядів. Для Франка справедливість полягала у тому, “щоб той, хто працює, володів тим, що заробить; а коли працює чужим знаряддям, віддав би їхньому власникові лише стільки, скільки припадає за користування знаряддями” [1111, с. 44–45].

Крім митрополита А. Шептицького, соціально-економічні питання на науково-теоретичному рівні порушували й інші церковні діячі. Зокрема, на полеміку І. Франка з А. Шептицьким відомий теолог і філософ Гавриїл Костельник відгукнувся науковою працею “Границі демократизму”, у якій розглянув аспекти рівності людей, національної свободи, соціалізації майна, громадських свобод, взаємин держави і церкви. Він відстоював думку, що приватна і суспільна власність взаємно доповнюються і мають право на існування. Щобільше, він вважав можливим втручання держави у сферу власності, її обмеження і проведення земельних реформ [842]. Отже, послання А. Шептицького “О квестії соціальной” було на часі й отримало громадський резонанс.

Соціально-економічні ідеї ГКЦ поділяли тогочасні кооперативні діячі, зокрема Остап Луцький, який відзначав, що моральні принципи кооперативізму ґрунтуються на християнських засадах. Про це свідчать його розвідки, опубліковані у журналі “Сільсько-господарський часопис”: “Христос в кооперації”, “Смолоскипи християнської правди”, “Моральні сили в кооперації”, в яких автор обґрунтував тезу про те, що кооперація в своїй діяльності керується словом Божим. Як прихильник європейських письменників, філософів та економістів, він стверджував, що світові кооперативні ідеології беруть початок від християнських постулатів. Він

цитував батька німецької кооперації Фрідріха Вільгельма Райфайзена: “Християнська любов до ближнього зродила мої кооперативи. В цій любові міститься все основне цілої організації. Її фундаментом є Христові слова: що ви зробили один для одного з цих менших братів, мені це ви зробили... Без моральної сили, тобто без пізнання наших обов’язків перед Богом і ближніми, як це пропагує християнство, та без щирого бажання виконати ці обов’язки не уявляю собі розвитку кредитової кооперації” [864, с. 2]. Остап Луцький був переконаний, що українська кооперація зародилася з любові до ближнього та з гаслом “Один за всіх, всі за одного” [862, с. 320–321].

ГКЦ втілювала основні постулати соціально-економічної доктрини на практиці, а духовенство Галичини пропагувало різні форми суспільної опіки: “Та суспільна опіка може опиратися на суспільній організації, на церкві, на парохіях, братствах або приватних добродійних товариствах” [881, с. 186]. З цією метою греко-католицьке духовенство організовувало в кожній парафії допомогіві комітети, марійські товариства, а також Союз милосердя, товариство “Захист ім. Митрополита А. Шептицького для сиріт у Львові”, а наприкінці 1930-х рр. було відкрито шпиталь “Народна лічниця”. Головною метою діяльності цих організацій була опіка та допомога малозабезпеченим, сиротам, хворим, безробітним, біженцям. До акцій ГКЦ долучалися українські громадські організації, економічні установи, приватні підприємці.

ГКЦ підтримувала національний жіночий рух у Галичині. Упродовж 1920–1930-х рр. з ініціативи А. Шептицького функціонувало товариство українських греко-католицьких робітниць “Будучність” під покровом Пречистої Діви Марії при церкві св. Юра у Львові. Організація займалася морально-релігійним та національним вихованням українських робітниць, покращенням їхнього суспільного життя, наданням матеріальної допомоги. Члени товариства допомагали українкам із працевлаштуванням, у випадку хвороби, безробіття чи похилого віку товариство надавало матеріальну і правову допомогу. “Будучність” складалася з семи відділів, які знаходилися при греко-католицьких храмах міста та в передмісті Львова. У їхній

діяльності обов'язково брав участь священник, а до президії товариства від митрополичого ординаріату входив Н. Будка [958, с. 280–285]. У 1936 р. для товариства українських робітниць “Будучність” митрополит виділив понад 25 тис. зл. для придбання будинку на вул. Бема, 10 (тепер – вул. Ярослава Мудрого) та його облаштування [316, арк. 72].

Митрополит Андрей Шептицький допомагав українським робітникам, які об'єдналися у товаристві “Воля”. Він сприяв правовому захисту робітників перед власниками підприємств, які порушували умови трудового договору та ганебно поводитися з працюючими [326, с. 24–25]. Товариству “Воля” А. Шептицький подарував земельну ділянку під будівництво приміщення на так званому Кайзервальді з метою створення притулку для старих і немічних членів та найбідніших сиріт вартістю 2 800 зл. [354, арк. 10, 23; 355, арк. 15].

Митрополит та церковнослужителі фінансово підтримували організації, які допомагали бідним та безробітним (Крайовому комітету допомоги українському студентству, Комітету допомоги безробітним при товаристві “Сила”). Зокрема, у 1936 р. Центральна адміністрація столових маєтків греко-католицької митрополії надала Комітету зимової допомоги безробітним у Львові 500 зл., а Комітету допомоги українським безробітним при товаристві “Сила” у Львові – 200 зл. [361, арк. 29–30]

Соціально-економічні проблеми українського населення (зрештою, як і польського та єврейського) були настільки актуальними, що Митрополит разом з усіма іншими греко-католицькими єпископами видав пастирське послання: “На поміч безробітним і вбогим”. А. Шептицький закликав духовенство і своїх вірних прочан до добродійних акцій стосовно безробітних і бідних, які опинились у скрутному становищі внаслідок світової економічної кризи [881, с. 470]. Митрополит наголошував: “Пам'ятайте, що кожний дар, убогому даний, Всевишній приймає на свій рахунок”. Допомога бідним, на думку митрополита, повинна мати не

одноразовий характер, а бути такою, щоб допомогти стати на ноги самостійно, навчити, дати в руки знання, фах [881, с. 176].

У першій третині ХХ ст. поширеним явищем у середовищі українського соціуму була заробітчанська еміграція. З огляду на це, митрополит давав актуальні поради заробітчанами, застерігаючи їх від помилок та необдуманих вчинків: “Їдете в незнаний край. За Божою ласкою при добрій а усильній праці можете віднести немалий хосен, заробити досить грошей та не одного хосенного навчитися від Німців, Французів чи Англійців. Ці народи так високо стоять в культурі, так мудро вміють працювати, і вчитися, що можна много від них навчитися....Тому їдьте, як хочете, але вертайте певно, не лишайтесь на чужині. Вертайте лучші, багатші, вертайтеся з заробленим грошем – з наукою, просвітою, досвідченем” [1150, с. 1, 3]. З цього приводу митрополичий ординаріат зобов’язав душпастирів фіксувати факти виїзду українців, відстежувати напрямки еміграції вірних та надавати цю інформацію ординаріату. Така інформація була потрібна митрополиту, щоб стежити за демографічними змінами, спілкуватися з емігрантами за посередництвом пастирських листів та священників, яких він скеровував до українських громад за кордоном.

6.2. Господарська діяльність ГКЦ

Церква упродовж віків володіла в Галичині численними земельними угіддями, отримуючи прибутки, що давало змогу займатися культурно-освітньою, суспільно-економічною, науковою й меценатською діяльністю. Достовірно підрахувати земельну власність Галицької митрополії складно через суперечливість та відсутність точних статистичних даних, відмінність критеріїв обчислення. Згідно з переписом церковного земельного володіння, ГКЦ володіла 62 942 га землі, які охоплювали ліси, луки, земельні наділи, що знаходилися під церковними забудовами. У 1928 р. на прохання Міністерства віросповідань і народної освіти бюро єпископату Польщі

переслало зведені дані щодо церковного землеволодіння. За цими даними, Галицька митрополія володіла 98 280 га землі, без урахування землеволодіння монастирів та столових дібр архієпархії й двох єпархій [707, с. 218]. За підрахунками польського дослідника Єжи Віслоцького, Греко-католицька церква в Польщі сукупно володіла земельною нерухомістю в розмірі 143 583 га, а Римо-католицька церква – 238 989 га [1216, с. 93].

У Горганах площа лісів, якими володіла греко-католицька митрополічна консисторія, становила 75 тис. га [692, с. 92]. У Львові до митрополічних маєтків належали: митрополічий палац із прилеглими до нього земельними ділянками, площа св. Юра з будинками 2 і 3, будинки “Народної лічниці” на вул. Петра Скарги (тепер – вул. Озаркевича), Національний музей, житлові будинки, а також земельні ділянки на “Кайзервальді” (тепер – парк “Знесіння”), на вул. Городоцькій, Замкненій, Паулінів (тепер – вул. Ніжинська) тощо. За межами Львова ГКЦ мала земельні ділянки та будинки “Зарваниця”, “Кринос-Галич”, “Сокіл”, “Залуква”, “Перегінське-Лолин”, “Якторів-Унів”, більшість з яких належали митрополії ще з княжих часів. Перед Першою світовою війною вартість нерухомого майна митрополії (будинки і ґрунти/земля) оцінювали в 1 557 352 крони [344, арк. 1]. Земельною власністю Церкви управляла Центральна адміністрація столових дібр ГКЦ у Львові. Вона функціонувала з кінця ХІХ ст. в межах ГКЦ в результаті об’єднання всіх правлінь окремими маєтками митрополії (у Перегінську, Галичі, Криносі, Якторіві, Уневі, Зарваниці, Львові), які до цього мали свою окрему адміністрацію і звітували про фінансово-господарську діяльність Львівській греко-католицькій капітулі. Генеральним адміністратором Центральної адміністрації столових дібр ГКЦ у Львові у 1913–1938 рр. був економіст, отець-мітрат Тит Войнаровський, а після нього – науковець-лісівник Андрій П’ясецький. Кожна земельна ділянка мала свого управителя. Директором Центральної адміністрації столових дібр у Львові був Ярослав Горалевич, який виконував різноманітні доручення А. Шептицького і Т. Войнаровського. У 1937 р. персонал столових дібр

нараховував понад 50 осіб [338, арк. 4, 11, 17–19]. До фінансово-господарських справ адміністрації маєтностей митрополит також залучав свого брата Казимира Шептицького, д-ра Тадея Соловія, о. Василя Лициняка та інших осіб.

Земельні угіддя “Зарваниця” о. Тит Войнаровський закупив для митрополії ще перед Першою світовою війною. Ними управляв Володимир Федорович. Маєтність “Кринос-Галич”, яка з давніх-давен належала митрополії, мала близько 700 га, нею управляв сотник Дмитро Герчанівський. Маєтностями “Якторів-Унів” опікувався Дмитро П’ясецький. Крім цих земельних угідь, ГКЦ на теренах Галичини володіла й іншими невеликими господарствами, наприклад, маєтністю “Посіч” (3 800 моргів) на Станиславівщині з 1918 р., про яку згадує у спогадах Тит Войнаровський [600, с. 64–65]. “Богородчанські добра” належали до єпископства в Станиславові. Єпископ Григорій Хомишин придбав їх у князя Шенборна. Окремі невеликі господарства були у власності церкви також у с. Жаб’є (тепер – Верховина), Рогатині, Заліщиках та в інших районах краю [692, с. 96].

“Перегінське-Лолин” – це одне з найбільших і найбагатших земельних угідь ГКЦ, яке з давніх-давен належало Церкві. На початку ХХ ст. територія маєтності займала верхів’я р. Лімниця та землі її лівобережних приток і на 1937 р. складала площу 34 217 га, в тому числі лісову – 30 355 га. Управа Перегінських столових дібр знаходилася в селищі Перегінське. Управою керували інженери Йосиф Сальц (1924–1935), Юліан Левицький (1935) та Михайло Мартинець (1935–1939) [692, с. 93; 693, с. 118–121]. У 1938 р. маєтності митрополії в Перегінську-Лолин (житлові, господарські, промислові будівлі, автомобілі тощо) оцінювали в 697 814 зл. [371, арк. 1–3]

У міжвоєнний період митрополит А. Шептицький всіляко оберігав землі ГКЦ від парцеляції церковного землеволодіння, яку планували відповідно до аграрної реформи польського уряду. На думку митрополита, “план польського правительства щодо аграрної реформи церковних дібр усіма

дорогами веде до знищення греко-католицької Церкви, а тим також до знищення українського елементу”. Митрополит домагався не лише збереження існуючих земельних володінь Церкви, а й їх збільшення, і закликав Ватикан розглядати землеволодіння ГКЦ як резервний фонд, прибутками якого користувалася і могла користуватися не тільки Церква, але й вся українська спільнота [707, с. 38]. Однак незначну частину церковних володінь все ж розпарцелювали. Як правило, парцеляцію проводили швидкими темпами і на вигідних умовах. Здебільшого митрополит та його довірені особи продавали землю українським селянам.

У першій третині ХХ ст. Галичина мала неабияку інвестиційну привабливість – тутешні нафтові родовища активно розробляли іноземні корпорації. У Галичині в цей час працювало 332 нафтових підприємства, більшість з яких належала зарубіжним інвесторам. Митрополічі маєтності в Перегінську також були багатими на нафту. Митрополія у міжвоєнний період співпрацювала з відомими нафтовими товариствами та підприємствами. У 1934–1936 рр. митрополія викупила 1250 акцій промислово-нафтового товариства “Унія” у Львові на суму 50 тис. зл. [351, арк. 22]. Станом на 1932 р. лише у Перегінську фірма використовувала 200 га землі на суму 500 дол. в рік [374, арк. 23–24]. Про тісну співпрацю з цим товариством свідчить зокрема листування щодо сприяння в отриманні позик від Земельного банку гіпотечного [350, арк. 24–26]. Центральна адміністрація столових маєтків греко-католицької митрополії співпрацювала також із нафтовою фірмою “Галіція”, здавала в оренду земельні ділянки для видобування нафти. Зокрема, у 1935 р. було укладено довгостроковий договір (на понад 20 років) з правом буріння до 10 свердловин. За кожний гектар землі платили 5 зл. на рік, а крім цього за кожну свердловину – 250 зл. [372, арк. 1–3]. У 1930-х рр. нафтова промисловість перебувала у стані занепаду. Звіт з діяльності акційної спілки “Унії” у 1934–1935 рр. свідчить про те, що у 1930-х рр. видобуток нафти зменшився, а баланс вкладів і прибутків був від’ємним. З метою проведення санації акційного товариства

митрополит був змушений надати позику у розмірі понад 50 тис. зл. Крім цього, “Унія” взяла ще аванс 30 тис. зл. від товариства переробки нафти “Петролей”. Ці кошти залучили при введенні в експлуатацію родовищ “Сарматія III” та “Сарматія V” (коло с. Ріпне) [707, с. 234].

У цьому ж Перегінську було багато лісу. А. Шептицький утворив у митрополичих лісових угіддях екологічний осередок “Охорона природи”, природоохоронні заповідники. Майже 30 тис. га було поділено на три господарські округи, якими управляли інженери-лісничі. Право на вирубування лісу митрополит передав фірмі “Глесінгер” з певними умовами: дотримуватися належних умов праці робітників і забезпечити дровами церковні установи в окрузі. Митрополит часто був присутнім на нарадах провідних фахівців за участі лісничих та урядників фірми “Глесінгер”. Андрею Шептицькому також допомагав його брат Казимир (згодом відомий під чернечим іменем Климентій) – голова Галицького лісничого товариства і співавтор австрійського закону про ліси [643, с. 97].

Інколи митрополиту доводилося протидіяти проявам підкупу працівників у Перегінську. Зокрема, 1937 р. Центральна адміністрація столових дібр греко-католицької митрополії у Львові заборонила дарувати новорічні подарунки від фірми “Глезінгер” службовцям маєтку в Перегінську під загрозою звільнення, оскільки вважала це виявом хабарництва. Вказівки-повідомлення надійшли всім службовцям у Перегінську, кожний з ними ознайомився і персонально розписався [375, арк. 1–32].

Крім продажу деревини, що разом із нафтовидобутком становив 65 % усіх фінансових надходжень Галичини, лісові угіддя митрополії славилися високим рівнем організації полювань, оскільки у лісах була велика кількість тварин. Мисливські угіддя в Перегінську належали до найкращих у тодішній Польщі. На полювання приїжджала європейська знать, зокрема дипломати. Серед відомих прізвищ постійних мисливців – князі Габсбург, Ліхтенштейн, Радзивілл, Любомирський, графи Потоцький, Дідушицький, Тишкевич. Їх особливо приваблювали тутешні олені, що були одними з найбільших у

Європі. Наприклад, о. Тит Войнаровський за згодою митрополита, у 1930 р. та 1935 р. терміном на 6 років підписав договори на право полювання в Перегінську з відомим мисливцем графом Паулем Палффі [335, арк. 81]. Щороку граф мав сплачувати 500 дол. У договорі чітко визначалися умови полювання. Зокрема, за 6 років можна було вполювати лише одного ведмедя. Убиті олені належали Митрополії, а вся інша звірина – мисливцеві. Орендар-мисливець не мав права звільняти сторожа і єгерів, які працювали в угіддях А. Шептицького, і зобов'язувався оплачувати їхню працю – близько 50 дол. Ціна одноразового полювання становила 100 дол. [366, арк. 1–29; 368, арк. 1–3, 15–20]. На подібних умовах у першій половині 1930-х рр. підписано договори з князем Зигмунтом Шенбург-Вальденбургом, Леопольдом Зільберштайном від фірми “Глезінгер” та іншими [339, арк. 1–36].

Крім вище названих промислів, у митрополичих угіддях (Перегінське [373, арк. 3–4], Унів [376, арк. 1–92]) займалися млинарством, продавали збіжжя, здавали млини в довгострокову оренду. Митрополія отримували прибутки від пасічництва [369, арк. 1–13] та риболовлі. Рибу продавали фірмі “Глезінгер”, князю Радзивілли, священнослужителям та інших фізичним особам [370, арк. 30–47]. Незначні доходи отримувала митрополія від використання піщаного кар'єру та каменоломні в с. Якторів біля Львова [365, арк. 1–5].

Ще одним джерелом доходу митрополії був гірський туризм. Біля Перегінська у с. Підлютому в мальовничому місці Українських Карпат знаходився відомий гірський курорт із сірчано-солоними джерелами і лікувальною гряззю. Греко-католицька церква володіла там великим будинком, частину кімнат якого влітку здавали в оренду заможним міським жителям. Приваблювали відпочивальників місцеві джерельні води з домішками вуглеводню, йоду. Вуглекислоти мали широкий спектр лікувальної та оздоровчої сили. Функціонувало три басейни, які місцеве населення назвало в честь представників духовенства: митрополита А. Шептицького – Андрієм, єпископа С. Сембратовича – Сильвестром і

о. Т. Войнаровського – Титом. На відомий карпатський курорт приїжджали лікуватися не лише багаті й відомі персони, а й пересічні люди. Тут відпочивав Тит Войнаровський та інші священнослужителі. У документах того часу курорт називали “Народною лічницею”, головним лікарем якої був професор Мар’ян Панчишин [1230, с. 77–78].

Зі звітів Центральної адміністрації столових маєтків греко-католицької митрополії дізнаємося, що у 1925 р. прибутки з митрополичих угідь становили 65 759 зл. Це здебільшого кошти, отримані за продаж деревини, з нафтового промислу, полювання, за оренду землі. Видатки (відсотки від кредитів, податки і т. п.) склали 42 254 зл., залишок становив 23 505 зл. [345, арк. 1–3]. У 1927 р. прибутки митрополії дещо збільшилися і склали 76 129 зл., а видатки – 88 162 зл. Зауважимо, що Скарбова Палата чітко визначала розміри податку. Наприклад, якщо прибутки становили більше 200 тис. зл, то податок складав 50 тис. зл., податок на прибуток у сумі 64–68 тис. становив 9 588 зл, а на суму 76–80 тис. – 12 480 зл. [346, арк. 2]

Ще одним важливим напрямом фінансово-господарської діяльності митрополії були операції з нерухомістю. Нерухоме майно використовувалося для потреб Церкви, українських інституцій, благочинних цілей. Наприклад, з метою отримання прибутку митрополія здавала в оренду площу на вул. Городоцькій бізнесменам Йосифу Еку і Давиду Штайну під склад дерева та будівельних матеріалів. Сума оренди за період від 15 жовтня 1924 до 15 жовтня 1925 рр. становила 650 дол., за 1928–1929 рр. – 578, 1929–1930 рр. – 650, а у 1932–1933 рр. – 400 дол., зважаючи на економічну кризу [358, арк. 1–2]. Наприкінці 1930-х рр. земельні ділянки митрополії на вул. Замкненій і Городоцькій орендували фірми “Тененбаум” і “Біндер”. Однак договір було розірвано через порушення умов договору оренди, зокрема за самовільне встановлення рекламного щита, дерев’яного бараку, будівництво господарських приміщень тощо. Орендарі в судовому порядку зобов’язувалися звільнити територію і сплатити судові витрати [360, арк. 3, 43, 62–63].

У грудні 1935 р. від оренди нерухомого майна у Львові митрополія отримала 1 100 зл., з яких 790 зл. витратили на господарські та допомогіві цілі, наприклад, на оплату комунальних послуг та допомогу Ремісничо-промисловим бурсам на вул. Пасічній і Ходоровського. До каси віддали 300 зл. [358, арк. 1–2].

Варто зазначити, що на фінансово-господарське становище тогочасної Галицької митрополії негативний вплив мала складна економічна ситуація в Польщі, яка характеризувалася кризовими процесами, нестабільністю, інфляцією. Це вплинуло на зниження цін на продукцію сільського господарства, деревину, нафту, що зумовлювало обмеження ринку збуту та зменшення доходів від сільськогосподарських та лісових маєтностей Львівської архієпархії. Митрополита непокоїли такі справи, зокрема знецінення нафти та зменшення об'ємів її закупівлі рафінеріями.

У звіті за 1925 р. зазначалися причини незначних доходів митрополії: “Рік 1925 се рік загального застою в життю економічним держави і загальної стагнації в торгівлі і промислі, і рільництві. Задля неможливости одержання кредитів і з браку готівки інтереса так рільничі, як і лісові зійшли до мінімальних границь, а з другої сторони заломанєся золотого в половині 1925 р. і спадок вартости гроша відбився фатально на коштах потрібних до удержання і забезпечення предметів доходу...” [345, арк. 4–5].

Крім вище зазначених факторів, негативний вплив на отримання прибутків мала значна віддаленість лісів Перегінська від залізничної станції на 60 км, виливи р. Лімниці. Непогода руйнувала місцеву інфраструктуру (мости, дороги, канали, береги ріки), яку необхідно було відновлювати. Неодноразово з різних причин митрополія зверталася до Скарбової Палати у Львові з проханням про зменшення податку: “Їх Ексцеленція Отець Митрополит є хорий і потребує постійної лікарської помочи, що вимагає великих видатків на кошта лічення – тому проситься о узгляднення сего при вимірі податку через уділення відповідної знижки податку” [345, арк. 4–6].

Важким тягарем для митрополії була сплата досить високих податків. Митрополит намагався вчасно сплачувати податки, однак інколи з податковими органами виникали непорозуміння, зокрема у 1930 р. у зв'язку з суттєвим підвищенням податку на прибутки з земельного володіння порівняно з попередніми роками. Т. Войнаровський неодноразово переконував “уряд виміру скарбових належитостей”, що церковне майно приносило менші доходи, ніж вважали чиновники. Сплата податків була однією з причин боргів митрополії [1230, с. 87–88]. Інколи митрополит звертався з проханням до Палати Скарбової у Львові про сплату податку в місячних ратах [337, арк. 26]. Проблеми, які виникали зі збутом нафти та сплатою податку, він неодноразово обговорював з Титом Войнаровським: “Дуже дякую за відомість про нафту у Перегінську. Боюся, що навіть коли буде нафта, то потіхи з неї не буде, бо як зачуваю рафінерії ропи (нафти) не купують і лиш з великою бідною трохи її за половину дотеперішньої ціни беруть. Дуже боюся про ту цілу справу, тим більше, що з кінцем серпня є до запланування вексель на 6 000 ам. доларів, на запланування яких ні звідки не можна грошей дістати” [434, арк. 21].

Центральній адміністрації столових дібр доводилося брати кредити, проводити низку фінансових операцій із закордонними банками у формі депозиту, готівкового кредиту, викупу акцій ЗБГ. Наприклад, 18 грудня 1927 р. митрополит А. Шептицький видав о. Т. Войнаровському довіреність, у якій йому було надано право взяти позику у 4 млн дол. з 20-літньою амортизацією під заставу земель Перегінська, що на той час охоплював 34 га. У 1928 р. “Амстелбанк” надав митрополії кредит під заставу її земель у Перегінську. У 1929 р. цю позику було сплачено повністю. У 1932 р. Володимир Сінгалевич допоміг генеральному адміністратору отримати 100 тис. дол. Позичала митрополія і у приватних осіб. Ці та інші банківські операції митрополія розглядала як необхідність, оскільки в період економічної кризи та знецінення польської валюти перед митрополитом стояло першочергове завдання – уберегти готівкові кошти від знецінення.

Крім цього, митрополит А. Шептицький мав рахунки у закордонних банках, зокрема у цюріхському банку [336, арк. 123].

6.3. ГКЦ як учасник економічних процесів

Дбаючи про соціально-економічний розвиток краю, священнослужителі ГКЦ підтримували зв'язки з політичними, громадськими, культурно-освітніми та економічними осередками українського національного життя в Галичині. Розуміючи, що для піднесення економіки Галичини потрібні економічні знання і навички, духовенство піклувалося про вишкіл молодих фахівців: ремісників, майбутніх економістів, підприємців та кооператорів. Андрей Шептицький усіляко підтримував діяльність українських приватних фахових (промислових, ремісничих, сільськогосподарських) шкіл та курсів [315, арк. 13]. Митрополит писав: “Одною з головних основ майбутности українського міста та місточка – то справа освідомлення та збагачення міщанського стану. Митрополичий Ординаріят поручає всім священикам звертати увагу нашої сільської молоді на те, що під сучасну пору може вона добути фахову освіту в ріжних ділянках ремесла та промислу. Йдучи саме назустріч потребам нашої ремісничої молоді, зобов'язується Українське ремісничо-промислове товариство “Зоря” у Львові (вул. Вірменська, ч. 25) подавати усно, як і письменно, всякі інформації в справі спрямування молоді до відповідних шкіл і варстатів” [1152, с. 117]. Митрополит опікувався цим товариством та допомагав матеріально, зокрема під час купівлі будинку на вул. Личаківській, 20 [325, арк. 80].

А. Шептицький підтримував молодь, яка здобувала фахову освіту та практику у ремісничо-промислових бурсах. Наприклад, Руська бурса реміснича і промислова (1898 р.) ставила за мету опікуватися українською молоддю та навчати її, виховувати фахових ремісників та промисловців, допомагати талановитим учням і помічникам у навчанні та стажуванні за кордоном, а також впливати на розвиток господарства Галичини [333, арк. 3–

4]. У 1929 р. А. Шептицький купив та передав для бурси одноповерховий будинок із земельною ділянкою на вул. Пасічній, 2, який перебував у власності церкви св. Юра. Ця будівля призначалася для греко-католицької молоді (сиріт), які навчалися ремеслу, християнським і національним цінностям. З інтерв'ю І. Крип'якевича з настоятелем бурси Й. Годуньком дізнаємося, що навколо будинку був гарний сад та город, і це все обгороджено парканом [845, с. 4]. Згодом бурса отримала назву “Русько-ремісничя промислова бурса ім. А. Шептицького”. З 1938 р. бурсою опікувався як керівник о. Всеволод Дурбак. Завдяки митрополиту з 1909 р. Ремісничо-промислова бурса функціонувала також у Станиславові з метою “дати приют молодцям, що навчаються на області торгівлі й промислу” [325, арк. 45], а також бурса для дівчат в Коломиї, яку організував Руський жіночий кружок. Своїм коштом митрополит також утримував у Стрию рільничу школу [1054, с. 75].

У 1938 р. Греко-католицька церква набула нерухомість на вул. Снопківській, яку подарувала РСУК з метою організації Приватного коєдукаційного кооперативного ліцею чи іншого навчального закладу кооперативного спрямування. Вартість нерухомості становила 25 тис. зл. [357, арк. 38]. У договорі дарування від 10 березня 1939 р. було зазначено: “Даруюча сторона, доцінюючи вагу і роллю кооперації в українському господарському житті та розуміючи konieczність підготовки кооперативних працівників в інтересі кооперації і молоді, котрій кооперація дає можливість праці й прожитку, відступає обдарованому означену реальність на цілі культурно-освітні для шкільної молоді, а зокрема в тій цілі, щоби обдарований на цій реальности примістив Його кооперативну школу, а іменно Приватний Кооперативний ліцей, існуючий на підставі затвердженого кураторією Львівської округи з 14.09.1938 р., чи інше заведення кооперативного навчання” [357, арк. 138].

А. Шептицький був ініціатором і фундатором першої української фахової господарської школи, подарувавши “Просвіті” свій великий

філварок у с. Миловання Товмацького повіту (тепер – с. Милування Тисменицького району Івано-Франківської області), де у 1910 р. створили однорічну рільничу школу. Милуванська господарська школа діяла аж до 1939 р. та підготувала чимало хороших спеціалістів у галузі сільського господарства.

Греко-католицьке духовенство підтримувало діяльність єдиної вищої державної господарської академії в м. Подебради (Чехословаччина), де навчалася українська молодь. На початку 1930-х рр., коли поглиблювалася економічна криза, виникла загроза закриття Господарської академії в Чехословаччині. З цього приводу А. Шептицький листувався з міністром фінансів Чехословаччини Я. Шрамеком. В одному з листів архієрей зазначав: "Українська господарська школа в Подебрадах має величезне культурне і наукове значення не лише для української еміграції, а й для цілого народу, бо це одинока на цій землі на правду українська висока технічна школа". Митрополит констатував, що "українці як бездержавний народ відчують сьогоднішню кризу далеко гостріше, ніж чехословацький народ. І хоч нам дуже залежить на цьому, щоби подебрадська Академія існувала далі, не може наш нарід, на жаль, тепер поспішити з дійсно видатною матеріальною поміччю, яка забезпечила б вповні дальший розвиток Академії" (дод. 24) [328, арк. 4]. А. Шептицький виклопотав фінансування для Академії. Міністерство хліборобства Чехословаччини таки внесло Господарську академію у бюджет на 1933 р., і вона продовжувала ще деякий час функціонувати [328, арк. 15].

Архієрей, керуючись наукою та прикладом Христа, опікувався не лише вишколом та матеріальним становищем фахової молоді, закликаючи до молитви, віри, єдності, патріотизму [1153, арк. 1–10]. Митрополит особисто надавав стипендії та матеріальну допомогу українським студентам Української господарської академії в Подебрадах, а також тим, які студіювали агрономічні й економічні студії у Католицькому університеті в

Лювені (Бельгія). Архієрей також фінансово підтримував українців у Боснії та Герцеговині [315, арк. 14–15, 22].

А. Шептицький активно залучав до розвитку національної економіки духовенство ГКЦ. За його переконанням, священники повинні, крім богословських знань, опановувати теорію і практику ремесел, торгівлі, кооперації, землеробства, бухгалтерію, та всілякими іншими способами опікуватися економічною організацією селянства [823, с. 121]. Митрополит підтримував священників, які ставали ініціаторами створення та діяльності економічних спілок, складів, позичкових кас, крамниць, зокрема церковних крамниць, боролися за належну оплату селянської праці, організовували юридичну допомогу від податкових зловживань влади [1151, с. 547]. Адже українські економічні осередки пропагували українську продукцію, конкурували з польськими та єврейськими економічними осередками. Священники були також засновниками та членами багатьох сільських і міських кредитних товариств, спілок ощадності, ощадно-позичкових спілок Райфайзена. Священники консультували селян у питаннях збереження і придбання майна. Непоодинокими були випадки, коли завдяки порадам і підтримці духовенства (в тому числі матеріальній) селяни ставали власниками єврейських і польських поміщицьких наділів [822, с. 26]. З ініціативи митрополита А. Шептицького священники сприяли розвитку тваринництва в регіоні: зокрема, організовували спілки селян-скотарів, займалися транспортуванням худоби на ярмарки, створювали м'ясопереробні підприємства та кооперативи, наприклад, “Підгірську спілку для торгівлі безрогами і рогатою худобою” у Станиславові.

Важливим завданням інтелігенції та духовенства, на думку митрополита, було формування економічної свідомості та економічної культури населення. Представники духовенства були членами товариства “Просвіта”, яке займалося не лише культурно-освітньою, а й господарською діяльністю. Священники були організаторами, референтами, учасниками економічних заходів “Просвіти”, ініціювали створення економічних

осередків, які діяли під егідою “Просвіти”, часто формулювали пропозиції щодо покращення економічного становища в регіоні, пропагували ідею розвитку української національної економіки, зокрема у різних друкованих виданнях [822, с. 25].

Священики сприяли розвитку видавничої справи. При монастирях та капітулах організували друкарні, в яких видавали не лише релігійну, а й суспільно-господарську літературу. Станом на 1929 р. функціонувала друкарня при капітулі у Перемишлі, однією з найбільших українських друкарень Галичини була друкарня оо. Василян у Жовкві. Коштом митрополита засновано друкарню при видавництві “Бібльос” у Львові [1054, с. 84–85]. Священики були співробітниками численних господарських часописів, як-от “Господар”, “Господар и промишленник”, “Господарська часопись”, “Економіст”, “Сільський господар”, “Кооперативна Республіка”. В них публікували статті на економічну тематику, зокрема статті о. Тита Войнаровського, о. Йосифа Раковського, о. Степана Онишкевича тощо.

Митрополит матеріально підтримував видавництво українських суспільно-політичних часописів, науково-популярних і дитячих журналів, сприяючи піднесенню загальноосвітнього рівня населення, розвитку журналістики та книгодрукування. А. Шептицький фінансував друкований орган Українського католицького союзу – тижневик “Мета”, в якому друкували статті на важливі суспільно-політичні та господарські проблеми.

У 1932 р. о. Омелян Квіт та Леонтій Дяків зверталися до митрополита з проханням про матеріальну допомогу журналу “Молоді робітники”: “Наше Видавництво, як і кожне інше, бореться з важкою скрутою і не може правильно видавати свого журналу... Зближаються свята і треба видати число дещо скоріше та в дещо більшому об’ємі. До цього не маємо фондів і саме отсею дорогою звертаємося до Вашої Ексцеленції з проханням за допомогою на видачу святочного числа “Молодих робітників” [323, арк. 95]. За підтримки А. Шептицького виходили не лише релігійні видання, а й низка інших галицьких часописів: “Молоді робітники”, “Русалка”, “Нива”,

“Червона калина” тощо. Станиславівський єпископ Г. Хомишин фінансово опікувався католицьким виданням “Нова Зоря” [322; 323].

Греко-католицьке духовенство було задіяне у різних галузях сільського господарства, зокрема у розвитку бджільництва. На думку о. Ісидора Сохоцького, творцем новітнього пасічництва в Галичині був о. Микола Михалевич (1843–1922) – автор підручника з пасічництва “Пасіка”, який видала “Просвіта”. Крім нього, визначним теоретиком і практиком пасічництва був о. Василь Пилипчук, який теж написав низку підручників. Вони ж опублікували чимало фахових статей в економічних часописах.

Крім цього, священнослужителі брали участь у створенні та діяльності товариства “Сільський господар” [1232]. Митрополит і священники популяризували та підтримували діяльність товариства “Сільський господар” [325, арк. 10]. У міжвоєнній галицькій пресі Шептицький активно закликав підтримувати діяльність цього господарського товариства. Водночас члени товариства з великою пошаною ставилися до А. Шептицького, про що свідчить лист-привітання керівника філії “Сільський господар” у Коломиї митрополиту з нагоди дня ангела: “Ваша Ексцеленція є найбільшим і самотнім Оборонцем і Опікуном не тільки нашої Віри й Церкви, але також і цілого українського народу, а тим самим і цілої маси українських хліборобів” [315, арк. 44].

Періодично товариство “Сільський господар” надсилало митрополиту звіти про напрями діяльності товариства, а також інформувало про кооперативний рух у Галичині. Цікавлячись розвитком українських кооперативних установ, митрополит підтримував тісні контакти з головою “Сільського господаря” Є. Олесницьким [325, арк. 21], який був його дорадником, та іншими визначними діячами господарського руху в Галичині [639, с. 196]. Завдяки ініціативам та кропіткій праці священників у міжвоєнний період товариство стало однією з ключових господарських інституцій Галичини, яке представляло інтереси аграріїв. Влада змушена була визнати

авторитет товариства, а тому надала йому право на отримання кредитів із суспільного урядового фонду [1232].

Духовенство добре розуміло, що важливим завданням тогочасної української економіки була націоналізація капіталу, заснування і розвиток українських фінансово-кредитних установ. Священнослужителі цікавилися діяльністю банківської сфери та намагалися залучати галицькі банківські установи у фінансових проектах. Значна частина так званого парафіяльного кліру підтримувала найстарішу українську фінансову установу – українське страхове товариство “Дністер”. Членами-засновниками товариства було понад 130 священиків, а митрополит А. Шептицький був почесним президентом товариства та одним з найбільших акціонерів. Митрополичий ординаріат зобов’язував парохів страхувати споруди винятково в “Дністрі” [324, арк. 11, 16; 985, с. 4; 867, с. 1]. Щороку “Дністер” дбав про своїх клієнтів, а особливо за часів митрополита А. Шептицького, який зберігав особисті вклади в товаристві, заохотив до цього духовенство і посприяв налагодженню співпраці із зарубіжними фінансовими установами.

Представники духовенства належали до складу комітету засновників першого українського банку, створеного на засадах іпотеки – Земельного банку гіпотечного, зокрема А. Шептицький, єпископ Костянтин Чехович, єпископ Григорій Хомишин, о. Тит Войнаровський та інші. Найбільшими акціонерами ЗБГ був митрополит і товариство “Дністер”. Значною мірою завдяки Андрею Шептицькому, ЗБГ мав світове визнання з оплачуваними цінними паперами у європейських банках. Банк займався довгостроковим кредитуванням будівництва під заставу земельних ділянок і нерухомості, кредитування українського селянства з метою викупу землі терміном на 30 років. Метою його діяльності було: “солідно наладнати справу короткоречинцевого та довгоречинцевого гіпотечного кредиту та в той спосіб звільнити наш нарід з рук лихварів і постійно підносити його добробут” [340, арк. 2; 643, с. 95; 774, с. 2]. З нагоди 25-ліття ЗБГ часопис українських приватників відзначав: “Цілу чверть століття Земельний Банк

Гіпотечний засилював кредитом не лише підставу й основу нашої нації – хліборобство, а також нашу кооперацію, нашу парцеляцію, наш промисл і торгівлю, наше ремесло, зокрема, служив кредитом нашій духовній та світській інтелігенції” [774, с. 2].

У міжвоєнний період, у зв'язку з економічною нестабільністю, за фінансовою допомогою та підтримкою до митрополита зверталися українські страхові товариства “Дністер”, “Карпатія”, “Краєвий союз кредитовий”, “Краєвий союз для хову і збуту худоби”. Митрополит неодноразово сприяв і надавав фінансові позики відомим економічним установам Галичини, зокрема “Народній Торговлі” (у 1923 р. – 100 млн. польських марок), товариству “Сільський господар” (тоді ж – 20 млн. марок), “Центросоюзу” (у 1925 р. – 10 тис. зл.), Акційному промисловому нафтовому товариству “Унія” та іншим [348, арк. 59, 76, 119; 344, арк. 24].

У першій третині ХХ ст. кооперативи були формою організації українського суспільства у боротьбі не лише за соціально-економічні, а й політичні права. Кооперативний рух у Галичині ґрунтувався на християнському світогляді, народних традиціях та реаліях життя. Відомий дослідник кооперативного руху С. Гелей зазначав: “Благодатним середовищем, духовною основою економічного розвитку західноукраїнського краю було греко-католицьке духовенство. Воно надавало українському кооперативному рухові духовної глибини, широти замислу та творчого ставлення до буденних господарських справ, перетворювало його у впливову економічну й політичну силу, яка забезпечувала матеріальну підтримку процесові становлення національної самосвідомості українців, їхній боротьбі за громадянські та політичні права, за економічну самостійність та політичну незалежність” [1232]. Ще перед Першою світовою війною у Львові за зразком швейцарських і англійських кооперативів було засновано споживчу спілку “Народна торгівля”, натхненником створення якої, окрім Василя Нагірного, був о. Євген Дуткевич [1054, с. 72].

Важливу роль священнослужителі відігравали у раді головного ідейного і контролюючого органу західноукраїнської кооперації – Крайового союзу ревізійного. В цій установі працювали священники А. Негребецький, О. Нижанківський, А. Темницький, а ревізорами – А. Добрянський, Л. Залужний, А. Козловський, І. Кипріян, М. Матковський, А. Рудницький, Т. Цегельський, Т. Ярема. Активною і цілеспрямованою була просвітньо-економічна діяльність греко-католицького духовенства в повітових союзах кооперативів. У 1926 р. серед 1 460 кооперативів, що належали до українського Союзу, було 646 (тобто 44,2 %) кооперативів, у яких до складу наглядових рад або дирекцій входили греко-католицькі священники. Членами наглядових рад був 691 священник, а дирекцій – 100 [1232].

Митрополит був активатором українського кооперативного руху. У своїх пастирських посланнях він неодноразово наголошував на необхідності розвитку української кооперації. А. Шептицький підтримував українських кооператорів, оскільки вважав, що складовою рідної всенародної Хати-Батьківщини є товариства, об'єднання, кооперативи, що “утворені волею людей для оборони або розвою якихсь спільних дібр чи потреб” [1155, с. 5]. Митрополит А. Шептицький мав серед кооператорів великий авторитет, його величали та називали “Наш Тато”, “Князь Церкви”, “Наш Владика”, “Апостол Первозванний”, “Пастир добрий”, “Вождь хоробрий” [312; 314, арк. 44]. Неодноразово РСУК звертався до митрополита з проханням, щоб він як видатна особа української суспільності висловив свою думку, написав коротку розвідку на тему: “Які бажання ставлять до нашої кооперації” [314, арк. 98]. Крім цього, митрополит, не зважаючи на хворобу, брав участь в урочистях з нагоди Дня кооперації 3 червня 1934 р. на площі “Сокола-Батька” у Львові [1087, с. 1], зокрема, у церемонії посвячення прапора української кооперації за участі К. Левицького, О. Луцького та численних делегатів від економічних та культурно-освітніх установ Галичини [314, арк. 101–102]. Посвячуючи прапор РСУК, А. Шептицький зауважив, що представники Церкви основним принципом життя вважають слова Ісуса

Христа: “Я прийшов не на те, щоби Мені служили, а на те, щоби служити” [1154, с. 2]. Митрополит наголосив на християнському значенні кооперативного свята та ролі кооперації для народу: “Кооперація – то потіха народу, то потіха наша. На кооперації в переважній частині спирається добробут народу. Через кооперацію, через організацію, через скупчування наших сил, через порядок і єдність у продукції й торгівлі ми вдесятеро множимо наші економічні сили, наш добробут” [1154, с. 2].

У міжвоєнний період кооператив “Шовк” у Самборі був єдиним підприємством шовкового промислу в Галичині, який постачав церквам фелони з українською вишивкою. У 1937 р. кооператори зверталася до митрополита з проханням матеріальної та організаційної підтримки (дод. 25.) [314, арк. 60, 87]. А. Шептицький допомагав розвитку центральних галицьких кооперативів “Центросоюз”, “Маслосоюз”, “Хлібсоюз”, зокрема у придбанні нового технічного обладнання, закупівлі перших автомобілів, отриманні позики для придбання приміщення.

З 1927 р. у Косові діяв виробничо-промисловий і торговельний кооператив “Союз промисловців Гуцульщини”. Кооператив організував кілька відділів, зокрема ткацько-килимарський, різьбярсько-столярський тощо, вироби їхні користувалися попитом навіть за кордоном. Однак кооператив мав проблеми з оборотним капіталом. Члени кооперативу зверталися до архієрея з проханням надати позику в розмірі 8–10 тис. зл., а згодом виділити кошти на закупівлю необхідної сировини та відкриття своїх крамниць [316, арк. 21]. Отримані кошти члени кооперативу частково сплачували виготовленими виробами для церковного вжитку: килимами, свічниками, хрестами тощо. Завдяки фінансовій допомозі митрополита у формі “оборотного капіталу” наприкінці 1930-х рр. товари кооперативу вийшли на міжнародний ринок. В одному з листів до А. Шептицького “Союз промисловців Гуцульщини” писав: “Ми саме від минулого року ведемо торгівлю нашими виробами з загрою і йде не зле” [316, арк. 49].

Галицькі священники виступали в ролі кооператорів, організувавши галицький кооператив “Священича санаторія”, який був членом РСУК. Кооператив прагнув “підносити заробіток і господарство членів веденням спільних підприємств, підносити культурний рівень своїх членів”, “удержувати і вести санаторії, літні табори; вести кравецькі майстерні тощо...” [334, арк. 1–3; 26].

Духовенство всіляко підтримувало український приватний бізнес. На той час українські підприємства на території Галичини функціонували у складних умовах: не мали державної підтримки, натомість була велика конкуренція з боку єврейських та польських фірм. Багато українських бізнесменів потребували фінансової підтримки. Наприклад, А. Шептицький матеріально допомагав бізнес-леді Климентині Авдикович. Відомий підприємець І. Левинський неодноразово звертався до митрополита за підтримкою, оскільки у післявоєнний період перебував на грані банкрутства. В одному з листів він зокрема писав: “Від 1-го падолиста т. р. (1918) пірвались всілякі норми для промислу, і я з персоналом моєї фабрики опинився як викинений з воза, на котрім їхав...” [317, арк. 1].

У 1935 р. священнослужителі були задіяні в організації Львівського Комітету для створення підприємств для колишніх політв'язнів у складі о. Йосифа Кладочного, інженера Атанаса Мілянчика, Андрія Мельника, Теодора Воробця, Юрія Старосольського. Вони під керівництвом Євгена Врецьони організували хімічне підприємство сухої дистиляції деревини. Це підприємство випускало пресоване та ретортне вугілля. Чимало підприємців зверталися за підтримкою до А. Шептицького [317, арк. 116].

Духовенство підтримувало гасло “свій до свого по своє”, пропагувало ідею закупівлі предметів церковного вжитку у національного товаровиробника, замовляючи необхідну продукцію на українських підприємствах: свічки – у львівській фабриці “Керос” К. Котецького, різноманітні паперові вироби: конверти, листвіки, книги та друкарські і палітурні послуги – у “Бібльосі”, дорогоцінні хрести з коштовним камінням –

артистично-бронзівничій майстерні Юркевичів у Самборі, вино власного виробництва та привозне з Югославії (“Кадарка”, “Грашвіна”, “Бургун”) – на гуртівні “Вино-Град” (власник – українець Ярослав Цимбалістий), церковні вироби, зокрема фани – у “Доставі”, чоловічий одяг – у кравецькій майстерні “Те-Ка”. Деякі предмети церковного вжитку доставляли митрополії кооператив “Союзний базар”, “Народна торгівля”, Товариство для виробу і продажу риз церковних у Самборі тощо. Греко-католицька митрополія замовляла товари та користувалася послугами українських майстрів, зокрема Юрія Ломаги – ремонтування друкарських та швейних машин; послугами похоронного підприємства “Харіс”, послугами з ремонту млинів у митрополичих маєтностях у інженера Павла Дурбака та інших [317, арк. 5, 7, 13–14, 22–23; 318; 356, арк. 2–8; 376, арк. 19]. Ремонтні роботи у митрополичій палаті у Львові проводило архітектурне бюро і будівельне підприємство Лева Левинського [352, арк. 17–24]. Крім цього, з архієреєм листувалися та мали укладені торговельні договори про постачання товарів польські підприємства з Галичини, а також фірми з Варшави, Катовіце, Познані, Відня, Будапешта, Лондона, Парижа, Італії [319; 320; 321; 327; 353, арк. 79–91]. Так, наприклад, саджанці дерев він замовляв не лише у Спілки українських агрономів у Львові, а значно більше – у віденській фірмі “Штайнер” та чеських фірмах. У березні 1930 р. митрополит замовив насіння на суму понад 7 тис. зл., у 1931 р. зробив замовлення на суму понад 15 тис. зл. у віденського підприємця Ю. Штайнера. Центральна адміністрація столових дібр греко-католицької митрополії розсилала ці саджанці у всі митрополичі маєтки відповідно до планів відновлення лісів, здебільшого у Перегінське, Зарваницю. Греко-католицька митрополія закупляла автомобілі у фірмі Й. Козловського у Львові, зокрема “самоходи особові” (легкові авто), автобуси і “самоходи тягарові” і “тягівки” (вантажні авто) марки “Шевроле”. Зокрема, у 1938 р. придбали автомобіль “Шевроле” типу “Імперіал” за 15 200 зл. [367, арк. 12; 347, арк. 17, 56; 364, арк. 8; 363, арк. 244].

Яскравим прикладом підтримки духовенством українського виробника є Товариство імені св. Андрея, яке об'єднувало священників Львівської архієпархії ГКЦ упродовж 1930-х рр. під керівництвом голови спілки о. Юліана Дзеровича. Товариство уклало відповідні договори про купівлю товарів з фабрикою свічок підприємця К. Котецького “Керос”, “Народною торгівлею”, підприємством “Те-Ка”, підприємцем А. Терпиляком та іншими [413, арк. 1–14; 414, арк. 37–38].

Львівська фабрика “Керос” славилася виробництвом свічок у регіоні, особливо для церков. У 1929 р. церкви закупили у К. Котецького 6 720 кг, у 1930 р. – 11 000, а 1931 р. – 13 750 кг свічок, користувалися попитом воскові літургичні свічки марки “АА” і “ВВ”. У 1936 р. економічний референт товариства о. Йосиф Савицький в листі до А. Шептицького писав, що з 750 парафій свічки “Керос” купляли лише 266 парафій. Він звертався до митрополита з проханням і закликком, щоб усі парафії купляли свічки “Керос”, і в такому випадку Товариство ім. св. Андрея мало би від фабрики більшу провізію (нараховані відсоткові знижки) – 4 %. За підрахунками Й. Савицького, від 1 січня до 30 червня 1936 р. Товариство св. Андрея від фабрики “Керос” отримало провізію 4 %, що становило близько 920 зл., але якби продукцією К. Котецького користувалися всі 750 парафій, то провізія становила би 2 800 зл. на півроку, або 5 600 зл. на рік. На думку Й. Савицького, за шість років можна було би лише за провізію придбати ще один будинок [414, арк. 1–43].

А. Шептицький активно впливав на формування українського мистецького середовища Галичини. Матеріально підтримував відомих митців М. Сосенка, М. Бойчука, В. Дадинюка, М. Мороза, О. Новаківського, зокрема, посприяв у створенні мистецької школи О. Новаківського. Молодим художникам він оплачував навчання та надавав стипендії на навчання за кордоном. Митрополит долучався й до розвитку українського фотографічного бізнесу. До речі, у А. Шептицького був особистий фотограф, відомий на весь Львів – Ярослав Коваль. З його спогадів відомо, що до

1939 р. А. Шептицького фотографували Юліан Дорош, Левко Якушевич та Михайло Шалабавка [1237]. Митрополит допомагав українським фотографам у відкритті своїх фотоательє, зокрема фотомайстру Михайлові Шалабавці (дод. 26.) [341, арк. 1–13].

Під гаслом “свій до свого по своє” у Галичині з кінця ХІХ ст. організували регіональні виставки, на яких рекламували та продавали найкращі та найдешевші товари; демонстрували стан розвитку та найновіші досягнення у промисловості, торгівлі, сільському господарстві. Зазвичай такі виставки влаштовували підприємства та кооперативи. Наприклад, у травні 1933 р. “Центросоюз” проводив виставку українського промислу, на яку запросили А. Шептицького [314, арк. 45], оскільки він позитивно ставився до організації промислових та сільськогосподарських виставок, а в окремих навіть брав участь. А. Шептицький неодноразово звертався із закликом: “Любіть всі своє, свого тримайтеся і про своє дбайте”.

Греко-католицьке духовенство брало участь в організації та проведенні не лише місцевих, а й світових виставок. У 1933 р. відбувалася світова виставка в Чикаго з нагоди 100-літнього ювілею міста. Українські священники допомогли зібрати експонати Українській корпорації світової виставки в Чикаго, щоб на належному рівні представити культурні та промислові досягнення українців [342, арк. 1].

6.4. Організаційно-підприємницька діяльність митрополита Андрея Шептицького та інших священнослужителів

Митрополит Андрей Шептицький вважав, що розвиток національної економіки є засобом оборони та стабільності недержавного народу та послідовно і невтомно працював для покращення економічного добробуту населення. Він сформував соціально-економічну доктрину так званого економічного персоналізму. Економічний добробут народу він трактував як міцну підвалину української держави, без нього “навіть найсвітліше

політичне положення завжди буде безосновне і безхосенне” [1151, с. 197], стверджуючи, що “рішучо фальшивим і шкідливим єсть напрям занедбування сторони суспільно-економічної” [1151, с. 547]. Ще будучи Станиславівським єпископом, А. Шептицький наголошував на слабкості українського підприємництва, торгівлі, негативних наслідках “чужинського капіталу”: “нехай будучі покоління возьмуть бо в свої руки торгівлю і промисл, бо слабою завсіди є суспільність, в котрій торгують чужинці” [881, с. 11].

Економічний добробут та багатство митрополит пов’язував з Законом Божим та моральністю Христовою: “Але наука Ісуса Христа не лиш для одиниць, але і для цілої суспільности є дорогою до доброго биту, є найліпшою підставою економічної сили суспільности, котру становить не сума маєтків, але пересічна заможність всіх. Лиш та суспільність багата і сильна, в котрій всі або майже всі відповідно до свого положення суть заможні” [1151, с. 8]. Митрополит розглядав у єдності добробут, етику та тогочасне суспільство: “Неможливий є бит економічний без моральности, бо є неможливий без суспільного ладу, а ладу суспільного нема, де нема рівноваги прав і обов’язків. А сеї рівноваги нема, де нема етики” [1151, с. 8].

А. Шептицький зумів проявити себе як здібний господар – організатор ведення господарсько-бізнесової діяльності та підприємець. Митрополит був відомою особою в бізнес-середовищі Австро-Угорщини, Польщі, Англії, Німеччини, Італії, Швейцарії, Нідерландів. Австрійські видавництва друкували для митрополита книги, італійські та грецькі підприємства постачали вино і солодоші, німецькі – пропонували нерухомість [353, арк. 79].

Варто зазначити, що реалізації комерційних проектів А. Шептицького значною мірою посприяли успадковані кошти, які він використовував на різні справи, зокрема благодійні. Згодом, ставши монахом, він відмовився від власного майна, прийнявши обітницю бідності. Певну фінансову допомогу він отримував від уряду. За Австро-Угорської імперії ця виплата становила

24 тис. крон на рік, а у міжвоєнний період значно зменшилася і не була чітко ustalеною [707, с. 233]. Частково кошти на ведення бізнесу, зокрема на створення підприємств, надходили з доходів від адміністрування архієпархіальної власності.

У кожній сфері, де був інтерес ГКЦ чи особисто А. Шептицького, митрополит мав довірених осіб. У структурі ГКЦ митрополит А. Шептицький разом з підлеглими сформували “неформальний Кабмін”, який вирішував нагальні потреби галичан. “Міністром фінансів та економіки” в уряді Шептицького був о. Тит Войнаровський, якому митрополит доручав управління як справами церкви, так і власними фінансами, більшість з яких було інвестовано в загальногромадські потреби.

Напередодні Першої світової війни владика Шептицький офіційно призначив своїми довіреними особами о. Т. Войнаровського та адвоката Євгена Гвоздецького. Митрополит уповноважив їх розпоряджатися землями і лісами, господарськими і промисловими спорудами (млинами, тартаками, гуральнями, цегельнями, каменоломнями, вузькоколійними залізницями, ярмарковими павільйонами та ін.), які належали ГКЦ. А. Шептицький надав довіреним особам право здавати згадане майно митрополії в оренду, укладати відповідні договори найму від його імені та від імені митрополії, отримувати платню за оренду. Владика уповноважував о. Т. Войнаровського і Є. Гвоздецького представляти його перед будь-якими урядовими комісіями, які стосувалися митрополичих угідь – зокрема, представляти інтереси митрополита у Скарбовій палаті Львова стосовно умов сплачення податку Митрополитом [337, арк. 45–49]. Також митрополит надав їм право репрезентувати його у всіх справах, що стосуються сплати податків: читати відповідні листи та відповідати на них, надавати органам влади всякі пояснення, вносити протести проти завищених податків [1230, с. 73–74]. Однак перед прийняттям важливих рішень довірені особи завжди консультувалися з митрополитом.

Від довірених осіб митрополит регулярно вимагав звітів. З цього приводу митрополит А. Шептицький писав: “...Християнин, а тим більше священник мусить домагатися якнайстислішого контролю. Контроль вважати за брак довір'я, а навіть за особисту образу є знаком такої примітивності у справах фінансових та економічних, що мусить бути підозріння, що тим самим прикриваємо нелад і невміння провадити справи” – писав митрополит у посланні “Про милосердя” [1152, с. 165].

Митрополит був членом-засновником пекарського кооперативу “Хлібсоюз”, який представляв у регіоні одну з найбільших галузей харчової промисловості – хлібопекарську. Союз займався створенням пекарських кооперативів, зразкових пекарень, млинів, фабрик, магазинів, складів; відстежував нововведення науки і техніки в галузі пекарства. У структурі цієї спілки функціонувала пекарня, яка могла випікати близько 10 тис. буханок хліба та 25 тис. булок на добу [314, арк. 63–64, 82]. Як член-засновник Краєвого пекарського союзу, А. Шептицький сприяв діяльності пекарень “Якір”, “Золотий колос”, зокрема в отриманні пекарнями кредиту від ЗБГ [314, арк. 87, 91–92, 97].

А. Шептицький підтримував діяльність відомого українського видавця Івана Тиктора, який був власником і директором найбільшого українського видавничого концерну “Українська преса” (видавав часописи “Золотий Колос”, “Комар”, “Наш прапор”, “Наш Лемко”, науково-популярні видання з історії та культури України тощо). Від 1923 р. І. Тиктор і Д. Паліїв (редактор) за підтримки УВО та митрополита А. Шептицького видавали один з наймасовіших часописів “Новий час”. Важливо, що цілком таємно у 1927 р. митрополит придбав у І. Тиктора 33,3 % акцій видавництва “Новий час”, за які заплатив 500 дол. Однак публічно митрополит ніколи не фігурував як співвласник. У 1933 р. наклад “Нового часу” сягнув 7 тис. прим. і перевищив наклад часопису “Діло” [707, с. 282–284].

А. Шептицький був задіяний у будівельному бізнесі Галичини, зокрема, в діяльності Акційної спілки для будівельного промислу, яка раніше

називалася фабрикою Івана Левинського. Упродовж 1923–1925 рр. А. Шептицький викупив у агрономічно-технічного товариства “Праця” в особі засновника і акціонера спілки Стефана Левинського 2 500 акцій (1 акція – 2 дол.) [349, арк. 1–28]. Зі звіту Спілки дізнаємося, що 75 % акцій Спілки володіли українці (дод. 27.). Майно спілки складалося з фабрики для виробу кахлю, плиток, майоліки; механічної столярні з тартаком; фабрики штучного каміння; механічної великої слюсарні з кузнею; теслярських варстатів; безлічі машин і знарядь потрібних для промислу будівельного, які розміщувалися у власних приміщеннях на вул. Потоцького 58 (тепер – вул. ген. Чупринки). У власності Спілки були також земельні ділянки та приміщення на вул. Шимоновича (тепер – вул. А. Мельника), Набеяка (тепер – вул. Котляревського) та ін. Капітал Спілки становив 150 тис. дол. Річний дохід без урахування витрат (брутто) становив 3 900 дол. (2,6 %). Спілчани вважали, що такий дохід був замалий, тому планували продати земельні ділянки і приміщення, які розташовувалися у вигідних районах міста, і придбати фабричні приміщення за межами міста (на периферії).

За порадою архітектора Івана Левинського А. Шептицький заснував у Львові українську фабрику – скляну гуту з найсучаснішим на той час устаткуванням вартістю 500 тис. дол. Однак бізнес-проект А. Шептицького з виробництва кахлів, скла і порцеляни у Львові у співпраці з архітектором І. Левинським, а згодом зі Спілкою, не дав бажаних результатів. Також митрополит викупив кілька львівських будинків, які згодом на прийнятних умовах здавав у приватну оренду під представництва українських спілок і фірм, магазини і помешкання [643, с. 98].

В районі Кайзервальду, а саме вул. Мучної, був піщаний кар’єр (каменоломня), де орендарі видобували пісок. Фактом є те, що у 1922–1923 рр. А. Шептицький мав промислове свідоцтво (патент) на так звану “Піскарню”, яку податкові органи визначали як підприємство VI категорії.

А. Шептицький певний час був співвласником першої української кондитерської фабрики “Фортуна нова”, яка розпочала свою діяльність у

Перемишлі, а з 1923 р. працювала у Львові. 24 червня 1924 р. К. Авдикович і А. Шептицький уклали контракт щодо діяльності у Львові спільного підприємства “Фортуна нова”, який надавав співвласникам однакові права та обов’язки щодо сплати податків [359, арк. 187]. Відповідно до умов контракту, митрополит А. Шептицький (“тихий спільник”) мав необмежене право контролювати діловодство фабрики, всі справи та інтереси цілого підприємства. Він міг виконувати це як особисто, так і через довірених осіб. Крім цього, А. Шептицький мав право призначати свою довірену людину другим директором спільного підприємства для порад і допомоги К. Авдикович, а також для ведення комерційної роботи підприємства та для нагляду за веденням діловодства, але “все ж таки першим і начальним директором спільного підприємства і одинокою його фірманткою буде і надалі п. К. Авдиковичева” зазначено у договорі [359, арк. 188].

А. Шептицький контролював діяльність і фабрики, і її директора К. Авдикович. Свідченням цього є “Протокол люстрації фабрики цукорків і помадок «Фортуна нова» переведеної на заряджене Їх Ексцеленції Високопреосвященного Отця Митрополита Андрея гр. Шептицького в днях 12–21 серпня 1925 р.”. Згідно з цим протоколом, керівництву фабрики доводилося відповідати на низку питань, які викликали сумнів у митрополита, зокрема: “Чи п. Авдиковичева набирає для свого власного ужитку молоко на рахунок фабрики? З яких фондів оплачує п. Авдиковичева свою кухарку і служницю? Скільки роздається безплатно виробів цукеркових і оскільки ті видачі оправдані? Чи побрала п. Авдиковичева собі особисто що з сирівців?” (дод. 28, 29).

Згідно з контрактом, фабрика мала знаходитися у приміщеннях на вул. Кордецького, 22 і 24 з усім устаткуванням. Ці приміщення слід було переробити відповідно до потреб підприємства до червня 1924 р., а ремонтні витрати мали ділити спільно. До речі, “Спілка” проіснувала недовго, у 1925 р. контракт було розірвано.

Станом на 1925 р. митрополит інвестував у підприємство понад 33 тис. дол., а загалом – понад 46 тис. дол. У 1925 р. в одному з листів К. Авдикович писала до Митрополита: “...як нині фабрика зі взгляду на особу Вашої Ексцеленції має славу по цілій Галичині, як фабрики дуже багатой, яка має великий оборотовий капітал...” [359, арк. 163]. А. Шептицький виділяв кошти на реконструкцію та переобладнання, закупівлю сировини, сприяв у зменшенні суми податку тощо. У 1925 р. куратором фабрики митрополит призначив свого брата Климентія, а 1928 р. пробачив К. Авдикович її борг [597, с. 9–10].

Митрополиту неодноразово доводилося рятувати К. Авдикович, яка перебувала на межі банкрутства. У 1932 р. К. Авдикович писала: “Тільки випадково так зложилося, що якраз моя особа користується тим добром, тою щирою опікою та великодушною підмогою, яку Ваша Ексцеленція в Своім великім, добрім серці, в Своім яснім, далекозорім умі, в своїм високім, активнім патріотизмі рішила виявити початкуючому українському промислові” [317, арк. 57].

А. Шептицький конкурував з іноземними інвесторами нафтовидобувного промислу. Він уклав багаторічний договір з нафтовим підприємством “Галіція” про видобуток вуглеводів на митрополичих угіддях у Перегінську. У цьому бізнесі, як і в інших, вимоги А. Шептицького щодо робітників були традиційними – створити сприятливі умови праці для них і відповідно застрахувати їх на випадок травми або смерті на промислі. Це було одне з небагатьох підприємств, яке мало такий “соціальний пакет”. За належним дотриманням умов договору від імені митрополита наглядав довірений адвокат Євген Гвоздецький [643, с. 97]. Окрім того, митрополит був співвласником акційної спілки з видобутку нафти “Радова”, офіційно співвласником 1/3 акцій був голландський адвокат Ян ван Хенгель [707, с. 234].

Митрополит виявляв інтерес до купівлі нерухомості й активно вкладав кошти у нерухомість Львова. Його постійно доводили до відома, яка

земельна ділянка чи будинок продається за вигідну ціну. Наприклад, у 1934 р. А. Шептицькому запропонували купити будинок на вул. Валовій, 11 за 475 тис. зл. або ж земельну ділянку 160 моргів (1 морг=0,56 га) у Свистільниках (тепер – с. Світанок Рогатинського району Івано-Франківської області) за 17 тис. дол. для братів студитів. У 1935 р. пропонували купити одноповерховий будинок на вул. Личаківській, 109 з земельною ділянкою за 85 тис. зл. [335, арк. 27, 40, 81]. Маклер Денис Саварин у 1936 р. писав митрополиту про продаж приміщення на вул. Львівських Дітей, 26 (тепер – вул. Героїв УПА). Це було приміщення фабрики лампочок, яку міжнародна фірма “Філіпс” вирішила ліквідувати. Як зазначив маклер, цей об’єкт продавався без “ніяких застережень щодо набувців” (це означало, що не було віросповідних перешкод) за 100 000 зл. [362, арк. 37–38].

А. Шептицький завжди дбав про диверсифікацію активів. Він мав у власності кілька тисяч гектарів земельних угідь, на яких переважно селяни-орендарі вирощували сільськогосподарську продукцію, що йшла на експорт і до Європи. Через маклерів Вехерсона і Віхерса та довіреного адвоката Берендса митрополит купував у німецьких містах Вестерлянд-Сільді, Ляйпцігу, Гамбурзі земельні ділянки, де споруджували будинки на продаж. Будівництвом займалася компанія *Heinr Vomhoff Architekt W. D. A.*, а прибутки від реалізації нерухомості надходили до ЗБГ. Аналогічну діяльність А. Шептицький провадив і в Нідерландах [643, с. 98]. До прикладу, митрополит володів нерухомістю на о. Суматра (тепер – Індонезія, тоді – колонія Нідерландів). У 1928 р. він викупив віллу князів Гагаріних в околицях Риму, а у 1929 р. Львівська архиєпархія володіла ще нерухомістю в Чехословаччині. Наприкінці 1930-х рр. А. Шептицький намагався продати всю нерухомість у передвоєнній Європі. Частина земельної нерухомості за кордоном, а саме у Німеччині, А. Шептицький продав з метою побудови великого сучасного шпиталю, однак цю ідею не вдалося реалізувати через економічну нестабільність та погіршення здоров’я митрополита. Тож найбільшим досягненням А. Шептицького у сфері охорони здоров’я

залишилася “Народна лічниця” у Львові. До речі, шпиталь надавав допомогу пацієнтам різних національностей. У 1938 р. близько 70 % пацієнтів були українцями, а решта – поляками та євреями [707, с. 227].

Одним із напрямків бізнесової діяльності А. Шептицького були золотоносні ділянки на о. Суматра, які він намагався промислово розробляти. Довіреною особою митрополита у справі промислового видобутку золота на острові був Ян ван Хенгель. Він зумів залучити до цього бізнес-проекту партнерів у Голландії – гірничовидобувну фірму “Барісан”. З метою практичної реалізації цього проекту у 1933 р. митрополит заснував товариство “Maatschappij tot Exploitatie van Mijnwezen in Nederlandsch-Indië” зі статутним капіталом у 100 тис. флоринів і був його співвласником [707, с. 236–237]. Проте про прибутки митрополита від цієї діяльності достеменно не відомо.

Не завжди інноваційно-підприємницька діяльність А. Шептицького була успішною. Її реалізації перешкоджали світові війни та економічні кризи. Митрополит не завжди знаходив схвалення своєї діяльності з боку польського керівництва. Це, безумовно, перешкоджало реалізації низки економічних проектів А. Шептицьким. У зв’язку з суспільно-політичними процесами в Галичині у польському соціумі формувалася думка про ГКЦ як структуру, ворожу до польськості загалом. Священнослужителів звинувачували у антидержавній політичній діяльності. Зокрема, депутат Броніслав Войцеховський стверджував, що А. Шептицький “цілковито українізував греко-католицьку церкву, зробивши її знаряддям шовіністичної частини Українців...” [313, арк. 19]. На його ж думку, питанням фінансового забезпечення, розподілом церковної власності мала займатися не ГКЦ, а польські державні органи влади. Крім цього, представники Польського товариства опіки над Кресами звинувачували А. Шептицького в українізації Духовної академії у Львові та за бажання реорганізувати академічний заклад в український університет у Львові, де б функціонували теологічний, філософський, правничий та медичний факультети. Однак митрополита не

покидало бажання створювати українські підприємства, кооперативи, банківсько-кредитні та культурно-освітні установи.

Активна організаційно-підприємницька діяльність давала змогу митрополиту Андрею бути взірцем українського мецената. Підтвердженням цього може слугувати навіть незначний перелік установ, будівництво яких відбувалося за власні кошти Андрея Шептицького: Національний музей, “Народна лікарня”, духовна академія, бурса “Рідної школи”, малярська студія, школа імені князя Лева, школа імені Грінченка, кіностудія у Вінніпегу, фотоательє у Чикаго тощо.

У першій третині ХХ ст. окрім митрополита Андрея Шептицького, господарські інтереси народу представляла низка священнослужителів. Варто виділити ще кількох представників духовенства, які відзначилися вагомою діяльністю в різних сферах українського господарського руху Галичини. Насамперед це стосується генерального адміністратора маєтностей митрополії, економіста-кооператора о. Тита Войнаровського (1856–1938). Як посол до австрійської Державної Ради від Української національно-демократичної партії, він реалізував низку заходів з метою покращення економічного розвитку Галичини.

Ісидор Сохоцький у книзі “Що дали греко-католицька Церква і духовенство українському народові” назвав о. Т. Войнаровського одним із найвизначніших галицьких економістів того часу [1054, с. 74]. Перебуваючи на посаді генерального адміністратора столових дібр, священник мав великий авторитет. Він займався господарськими та фінансовими питаннями, зокрема співпрацею з різноманітними українськими підприємствами Галичини, закордонними фірмами, банками тощо. Характерною рисою о. Т. Войнаровського як господарника була стратегічність мислення. Вона виявлялася, зокрема, в тому, що він дбав про розширення володінь митрополії шляхом придбання землі, розраховуючи, що витрати в майбутньому окупляться і нерухомість принесе прибутки [425, арк. 5, 10, 25; 426, арк. 32; 427, арк. 16–49; 424, арк. 1–43].

Тит Войнаровський брав активну участь у діяльності товариства “Сільський господар” (зокрема, як голова у 1929–1935 рр.), “Просвіта”, був засновником парцеляційного товариства “Земля” (1907), “Земельного банку гіпотечного” (1909), які тісно співпрацювали з українськими кооперативами. Священик працював у Наглядній раді торговельного кооперативу “Достава”. До речі, Т. Войнаровський був засновником, головою або членом президії 22 українських товариств. У 1934–1936 рр. він був заступником голови Львівської хліборобської палати. З ініціативи Т. Войнаровського та членів товариства “Сільський господар” у Львові було засновано “Акційну Спілку для засновання селянської цукроварні”. У 1929 р. з нагоди 30-ліття товариства “Сільський господар” організували Перший західноукраїнський хліборобський конгрес, на який запросили Тита Войнаровського “як одного з визначних діячів, що займається сільським господарством” з проханням виголосити реферат на тему “Історія українського хліборобства на західноукраїнських землях з узглядненням економічних умовин краю” [428, арк. 12–13; 261, арк. 1].

Т. Войнаровський цікавився розвитком українських кооперативних установ. Він наголошував, що всі селяни повинні з’єднатися і зорганізуватися в господарському товаристві Селянська кооперація, яка уможлиблювала забезпечення селян землею, сприяла підвищенню їх освіченості та організованості [1158, с. 291–295]. Т. Войнаровський бачив у селянській верстві майбутнє української нації. Він активно виступав за збільшення селянських володінь шляхом парцеляції поміщицьких земель.

На початку ХХ ст. збанкрутувало багато фільварків, а Тит Войнаровський допомагав селянам в отриманні кредиту для купівлі землі. У парцеляції земельних ділянок він був задіяний особисто: вів документацію і отримував необхідні дозволи від влади, був співзасновником Польського парцеляційного банку, після швидкої ліквідації якого хотів заснувати український парцеляційний банк, про що неодноразово вів переговори з прем’єр-міністром Ернестом фон Кьорбером [823, с. 127]. Цю ідею не

вдалося втілити в життя, оскільки перешкождали непорозуміння та неоднотайність в українських політичних колах. Кошти на парцеляцію, як правило, надавали Каси ощадності, парцеляційний відділ при “Красовому союзі кредитовому”, товариство “Дністер”. Т. Войнаровський дуже відповідально ставився до складання карт під час парцеляції та наймав кваліфікованих інженерів-землемірів.

Парцеляцією землі займалося товариство “Земля”, створене у Львові за ініціативою о. Тита Войнаровського, професора Романа Залозецького і доктора Альфреда Говиковича. Після закінчення Першої світової війни товариство “Земля” було позбавлене права займатися парцеляцією і самоліквідувалося. Польська влада, яка за допомогою різних методів намагалася перешкодити українським селянам купувати землю, допомагала заселяти терени Східної Галичини представникам інших національностей. Парцеляція землі відбувалася під жорстким контролем держави. На початку 1920-х рр. о. Т. Войнаровський припинив займатися парцеляцією поміщицьких маєтків, до чого його спонукало зростання цін на землю. Головною причиною подорожчання стала галицькі емігранти, які, повертаючись, здебільшого вкладали гроші у нерухомість. Як стверджував о. Т. Войнаровський, ціни на землю вдвічі перевищували її реальну вартість, а доходи від ведення селянського господарства залишалися мізерними. Через те він зробив висновок, що дрібний власник за таких умов практично не зможе повернути собі коштів, витрачених на придбання ділянки [430, арк. 49–50; 1230, с. 108–109]. У міжвоєнний період Т. Войнаровський обмежився здебільшого парцеляцією церковних земель. Зокрема, за дорученням митрополита він займався парцеляцією та роздрібним продажем маєтку у Милуванні [422, арк. 5, 16; 423, арк. 1–14]. Товариство “Сільський господар” за участі Т. Войнаровського і у співпраці з УНДО здійснило низку заходів для забезпечення якнайбільшої кількості селян землею. За участі Т. Войнаровського було викуплено і розпарцельовано понад 40 тис. моргів

землі на Снятинщині, Коломийщині, Городенківщині. Станиславівщині та Львівщині [259, арк. 1–6; 779, с. 60–64].

Крім практичної праці в економічно-господарській ділянці, Т. Войнаровський присвятив багато часу вивченню теорії національного господарства, результати яких виклав у своїх наукових статях і працях. Він активно підтримував журнал “Економіст”, який був осередком української кооперативної економічної думки Галичини початку ХХ ст. На сторінках “Економіста” Т. Войнаровський опублікував чимало своїх економічних розвідок. Отець-мітрат написав низку наукових економічних розвідок, зокрема “Вплив Польщі на економічний розвій України-Руси” (1910 р.), у якій виклав свої міркування щодо шляхів економічного розвитку Галичини. Т. Войнаровський вважав селянство “першорядним чинником в устрою держави і в суспільних відносинах” і наголошував на необхідності розвитку сільського господарства та піднесенні селянського стану шляхом об’єднання українців у господарські товариства, організації, а згодом – кооперативи. Крім цього, він був переконаний, що економічна незалежність є підставою національно-політичної незалежності: “Храмає наш національний організм без організації економічної, недомагав би рівно ж без організації політичної” [673]. Він також є автором праць “Що нам треба знати про парцеляцію”, “Справа парцеляційна”, “О управі бураків цукрових” [674], “Про охорону селянської власности та її дальші висновки” [431], “Що руйнує наше селянство і чи є яка рада тій руїні запобігти?” [432], промову, видану у формі брошури “Бюджетова промова посла о. Тита Войнаровського, виголошена в Раді державній на засіданню з дня 15 грудня 1908 р.”, в яких він осмислював проблеми сільського господарства (податки, цінова політика) та українського селянства, різні соціально-економічні та політичні аспекти [672]. Безумовним доказом наукової діяльності та шанобливого ставлення української інтелігенції до священика стало присвоєння йому титулу почесного доктора економічних наук (*honoris causa*) Української господарської академії в

Подєбрадах (1931 р.) [1054, с. 74]. Таким чином, працівники цього закладу відзначили його наукові досягнення в галузі економіки.

Т. Войнаровський мав великий авторитет серед галицьких українців. Вони називали його батьком української економіки і практичної господарської діяльності. У 1931 р. з нагоди ювілею Т. Войнаровський отримав вітання від РСУК, “Центросоюзу”, “Народної торгівлі”, Краєвого молочарського союзу, “Дністра”, “Народної гостинниці”, видавничої спілки “Діло”, “Достави”, Наукового товариства ім. Шевченка, Товариства опіки над молоддю, “Рідної школи”, “Просвіти”, ЗБГ, “Народної лічниці”, Міщанського братства. У вітальному листі УНДО до Т. Войнаровського з нагоди його 50-ліття було зазначено, що багаторічна праця о. Т. Войнаровського, спрямована на піднесення життєвого рівня селянства, “в теперішній час господарської кризи” є особливо цінною. Адже завдяки роботі священика було підготовлено “грунт для господарської оборони нашого народу в сей трудний час” [258, арк. 1–2].

На вшанування пам’яті Т. Войнаровського, який помер 21 лютого 1938 р., товариство “Сільський господар” заснувало “Фонд хліборобської освіти ім. Тита Войнаровського”, що функціонував на території Львівського, Тернопільського і Станіславівського воєводств. Кошти Фонду планували спрямовувати на заснування сільськогосподарської школи, матеріальну допомогу молоді, які студіювала господарські науки у фахових школах, адже Тит Войнаровський “ціле своє життя старався за те, щоби наша сільська молодь могла дістати відповідне господарське вишколення та поміг власним коштом великій кількості нашої теперішньої інтелігенції покінчити школи та зайняти відповідні місця у рядах та проводі нашого громадянства” [270, арк. 2]. На думку керівників “Сільського господаря”, товариство мало реалізовувати мету Т. Войнаровського та збільшувати фонди на фаховий господарський вишкіл молоді.

Промотором кооперативних ідей був о. Юліян Дзерович, який маючи світську та богословську освіту, вніс значний вклад у підвищення освітнього

рівня галичан як учитель, викладач, директор державної учительської семінарії, а згодом професор Богословської академії. Він був одним з найактивніших учасників процесу становлення українського торговельно-кооперативного шкільництва та доклав чималих зусиль до створення і діяльності кооперативних структур у різних сферах суспільних відносин [1158, с. 292–295].

Ю. Дзерович був хорошим організатором і великим авторитетом для всіх, з ким працював у численних товариствах і організаціях (“Рідна школа”, “Просвіта”, “Товариство св. Андрея” тощо). Його шанував митрополит А. Шептицький. У 1931 р. владику іменував о. Ю. Дзеровича почесним крилошанином митрополичої капітули. У 1930-х рр. Ю. Дзерович був радником і референтом митрополичої консисторії, промотором справедливості у Митрополичому церковному суді, цензором книг, ординаторським делегатом до повітових шкільних рад та шкільним інспектором.

Отець Ю. Дзерович залишив вагомий слід в історії українського кооперативного руху. Він розглядав кооперацію не тільки як знаряддя соціального захисту населення, а й як засіб консолідації української нації і могутній чинник культурного розвитку та виховання. Ідею кооперації галицький педагог радив використовувати у шкільній практиці для суспільного виховання молоді. Важливим засобом виховання почуття солідарності був шкільний кооператив “Єдність”, наставником якого, як і гуртка самоосвіти, був Ю. Дзерович. Священик мав чималий досвід практичної кооперативної діяльності. Він був довголітнім членом (з 1917 р.) і незмінним секретарем Надзірної ради кооперативу “Достава”, а згодом – головою. Помітний слід Ю. Дзерович залишив у діяльності кооперативних спілок священиків “Священича санаторія” та “Власна допомога” [979, с. 211–217].

Господарський рух у Галичині тісно пов’язаний з діяльністю визначного кооперативного діяча, пароха з Теробовлянщини о. Теодора Цегельського. Як

добрий духовний наставник, Т. Цегельський уже з перших днів душпастирської діяльності дбав про поліпшення матеріальних статків українців. Він організовував каси ощадності при читальнях та споживчі товариства, заснував повітовий кредитний кооператив “Поміч” у Тереховлі, а згодом – кооператив “Власна поміч” у Струсові. Як представник РСУК він проводив загальні збори й організовував кредитні кооперативи в усіх навколишніх селах. Повернувшись 1915 р. з евакуації до Галичини, Т. Цегельський обійняв парафію у Бібрці, де одночасно очолював філію “Сільського Господаря” і, зокрема, займався постачанням для населення продуктів харчування, одягу, зерна та сільськогосподарського реманенту. У 1925–1927 рр. Т. Цегельський був членом Наглядової ради “Народної торгівлі”, а в 1927 р. – її віце-президентом [1232].

На формування гуманних засад галицького кооперативного руху мав вплив Степан Городецький – священик, папський шамбелян, громадсько-політичний діяч, один з головних організаторів кооперативного руху на Рогатинщині, меценат. З його ініціативи в Рогатині було створено “Просвіту”, відкрито українську приватну гімназію. Іншою значущою справою о. С. Городецького була організація на Рогатинщині кооперативного руху. Він добре розумів, що організація кооперативної самопомоги була в післявоєнний час чи не єдиним шляхом порятунку господарства. Він був членом Організаційного кооперативного комітету, організатором, а згодом головою Наглядової ради Повітового союзу кооператив, якому неодноразово надавав фінансову допомогу. Кооператора неодноразово переслідувала польська поліція, йому інкримінували зокрема справи, пов’язані з ПСК, що він використовує можливості голови Наглядової ради впливати на селян і агітує їх бойкотувати перепис, вибори до польського сейму. Однак священик активно продовжував працювати в цілях добра свого народу. Згодом він був ініціатором та головою управи УНДО на Рогатинщині [839, с. 80–86].

Кооперативним молочарством займався визначний український композитор і диригент, священик Остап Нижанківський, якого вважають

“батьком” молочарської справи на Стрийщині, оскільки він у своїй парафії у Завадові організував першу молочарську спілку, яка згодом перетворилася на Крайовий господарсько-молочарський союз, що займався розвитком молочарства та тваринництва в регіоні у співпраці з іншими економічними установами. Він став “композитором” українського кооперативного молочарства, про що сам стверджував так: “Я в першу чергу священник, потім молочар, а у вільних хвиликах музикант” [704, 169–176].

Розвитком споживчої, збутово-переробної та молочарської кооперації переймався о. Лев Горалевич, який студіював молочарство в Данії. Як господарський референт товариства “Просвіта” у Львові, він допомагав у створенні перших українських молочарських спілок. Він публічно порушував питання “комасації ґрунтів”, їх меліорації та “парцелювання”, пропонував реформувати громадські шпихліри і на їхній основі заснувати “збіжеві спілки”, ініціював при Народному комітеті Української національно-демократичної партії створення окремої правової економічної секції, яка спрямовувала би діяльність національних господарських та громадських інституцій для економічного розвитку краю [1232]. До розвитку українського кооперативного молочарства з-поміж священників долучилися також о. Микола Матковський, о. Микола Гошовський, о. Кость Петрушевич, о. Северин Борачко [798, с. 25].

Отже, у 20–30-х роках ХХ ст. греко-католицьке духовенство було активним учасником соціально-економічних процесів в Галичині. І. Франко писав про велику роль духовенства у розв’язанні соціально-економічних проблем народу: “Духовенство наше здобуло собі славу, що отверезило народ і спільно з мирською інтелігенцією проводить його до самопізнання. Слава за то нашому духовенству, дбаючому о долю народу, слава і тим людям всіх станів, що спільно працюють над луччою нашою долею!..” [1106, с. 202]. Священники виявили Божу турботу про народ, зокрема найбільш вразливих, скривджених, сиріт, серед яких вони жили. Як прогресивні діячі свого часу,

вони сприймали все позитивне, що було напрацьовано попередніми поколіннями не тільки в їхніх державах, але й за кордоном.

Протягом міжвоєнного періоду патріотичне греко-католицьке духовенство під проводом митрополичої консисторії, керуючись соціальною доктриною церкви, зробило багато корисного для вирішення соціально-економічних проблем та інтеграції суспільства в європейську систему. Соціальна концепція ГКЦ на засадах християнської моралі, етики, справедливості сприяла консолідації національних сил, розвитку українського господарського життя в краї. Важливу роль у реалізації соціально-економічної доктрини церкви відіграв митрополит А. Шептицький. Він вважав, що економічна самостійність є передумовою здобуття політичної незалежності нації. Серед його пастирських листів до духовенства і вірних значну частину присвячено актуальним соціально-економічним проблемам, зокрема соціальній рівності, приватної власності, суспільній опіці, справедливості. Церква як великий землевласник, а священнослужителі як підприємці, економісти й кооператори були задіяні у розвитку національного господарського руху в Галичині. Прибутки від угідь та підприємств ГКЦ використовувала на добродійні цілі, наприклад, створення соціальних організацій, придбання будинків для культурно-освітніх установ та підприємств, утримання сиротинців, лікарень, надання стипендій для талановитих студентів та допомогу українським молодіжним організаціям.

РОЗДІЛ 7

ФАХОВА ОСВІТА ЯК ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

7.1. Світовий досвід та українські реалії розвитку професійної освіти в Галичині

У першій третині ХХ ст. у європейських країнах (Німеччина, Англія, Франція) та США відбувалися суттєві зміни в підготовці професійних кадрів, удосконалювалася система професійного шкільництва, що було зумовлено розвитком нових галузей промисловості та техніки. Подібні процеси простежувалися в Австро-Угорщині та Польщі. У Галичині вони відбувалися повільніше через особливості суспільно-політичного й економічного розвитку регіону та традиції господарювання.

На початку ХХ ст. найбільш прогресивні тенденції у розвитку професійної освіти були помітними в Німеччині [1072, с. 108], передусім у Мюнхені, де функціонувала мережа ремісничих шкіл. І це не випадково, адже основоположником професійної освіти, “батьком професійної школи” вважають відомого німецького педагога Г. Кершенштайнера, а Мюнхен – “Меккою професійного навчання” [1219, с. 88]. Вивчаючи організацію професійної освіти в Австрії, Швейцарії та Франції, Г. Кершенштайнер написав низку педагогічних і наукових праць. Українські педагоги виокремлювали праці Г. Кершенштайнера “Державно-громадянське виховання німецької молоді” й “Трудова школа”, які переклали В. Сімович, С. Смаль-Стоцький та А. Козлов. Переклад книг Г. Кершенштайнера та їх популярність серед громадськості свідчать про використання світового досвіду у розвитку професійного шкільництва Галичини [1069, с. 1–3].

Структурно економічну освіту Австро-Угорщини, а згодом Польщі, зокрема й Галичини формували ремісничо-промислові, торговельно-кооперативні, сільськогосподарські навчальні заклади [3, арк. 1–3]. Кінець

XIX – перша третина XX ст. ознаменований значними зрушеннями щодо покращення рівня економічної освіти населення західноукраїнських земель, зокрема створення фахових шкіл [1223, с. 45–46; 5, арк. 7]. У 1920–1930-х рр. відбувалося реформування професійного шкільництва в напрямку створення приватних кооперативних та технічних шкіл, відповідно до нових способів господарювання, розвитку промисловості й техніки. Зокрема, особливої підготовки кадрів потребувала механічна та електротехнічна промисловість. Міністерство віросповідань і народної освіти працювало над розвитком професійного шкільництва відповідно до господарської кон'юнктури регіонів і Польської держави загалом [536; 538].

У 20–30-х роках XX ст. ідеї професійного шкільництва розглядали у площині загальноосвітніх процесів. Освітні процеси в Галичині мали локальні, зокрема національні особливості, а українці потребували створення професійних шкіл з українською мовою навчання. У 1921 р. розпустили Крайову шкільну раду у Львові та створили Кураторію шкільного округу у Львові, до якої увійшли Львівське, Тернопільське та Станиславівське воєводства. Українці не репрезентували шкільної влади, а також не мали самостійних референтів українських шкіл у Міністерстві, Кураторії та Інспектораціях. Польський сейм прийняв Закон “Про деякі постанови в організації шкільництва”, згідно з яким мав забезпечити умови для спільного навчання і виховання дітей різних національностей, які проживали на східних землях. Однак, простежувалося різке скорочення мережі україномовних шкіл, збільшувалася кількість польських та двомовних шкіл, в яких переважно навчали польські вчителі. Як наслідок, на території Галичини не було жодної української державної фахової школи, а українська молодь була змушена навчатися у польських навчальних закладах. Польська мова ставала не тільки обов'язковою навчальною дисципліною, а й мовою викладання усіх предметів [773, с. 158–163].

Станом на середину 1920-х рр. кількість державних професійних шкіл у Галичині збільшилася удвічі в порівнянні з довоєнним періодом [1103, с. 43–

44, 76]. Професійну підготовку надавали такі навчальні заклади: гірнична школа в Бориславі, економічно-торговельна, промислова, кошикарська та фахова жіноча школи у Львові, торговельна школа у Перемишлі, ткацькі школи у Глинянах та Кросно, колодійсько-ковальські школи у Гримайлові та Кам'янці Струмиловій, школи дерев'яного промислу в Коломиї, Станиславові та Яворові, будівельна школа у Ярославі, шевська в Коломиї, цукернична в Ракшаві, школа машинного слюсарства в Тернополі, реміснична школа у Дроговижі (повіт Миколаїв) [11, арк. 64]. Вища професійна промислова освіта була представлена Львівською політехнікою. Діяли також державні сільськогосподарські школи, зокрема рільнична академія в Дублянах [12, арк. 1, 5]. У професійних школах викладали головню вихованці навчальних закладів та слухачі професійних курсів Львова, Кракова, Відня, Праги та інших міст.

У Львівському воєводстві станом на середину 1920-х років діяло сім державних фахових навчальних закладів. У Станиславівському і Тернопільському воєводстві було по чотири заклади такого типу (дод. 30). Крім цього, в Галичині існувала мережа приватних фахових шкіл, найбільше їх функціонувало у Львівському воєводстві (дод. 31.). У польських приватних фахових школах українська молодь становила лише 10 % від загальної кількості учнів. Вона походила з різних соціальних верств населення (дод. 32.).

Станом на 1923–1924 н. р. у Львівському шкільному окрузі функціонували 3 українські приватні фахові школи: торговельна школа УПТ і курс абітурієнтів середніх шкіл у Львові, фахова школа гуцульського промислу в Косові, яку організовувало товариство “Гуцульське мистецтво” і господарська школа товариства “Просвіта” в с. Милування. Доповнюючих промислових шкіл було також три: чоловіча доповнююча промислова школа ім. Б. Грінченка УПТ у Львові, жіноча доповнююча промислова школа ім. Шевченка УПТ у Львові, чоловіча доповнююча промислова школа УПТ у Станиславові [1103, с. 77; 10, арк. 7].

Переломним етапом у розвитку освіти у міжвоєнний період стала загальна шкільна реформа, проект якої розробив міністр освіти Я. Єнджеєвіч, а її легітимність закріпив Закон “Про устрій шкільництва” від 11 березня 1932 р. [573, s. 639–645] та розпорядження “Про організацію фахового шкільництва” від 21 листопада 1933 р. [559, s. 597–667]. Реформа передбачала реорганізацію фахового шкільництва, яке поділялося на промислове, торговельне, рільниче і домашнього господарства. Згідно з Законом “Про устрій шкільництва”, у професійному шкільництві виділяли фахово-доповнюючі школи, навчальні заклади основного типу та фахової підготовки. Фахово-доповнюючі школи призначалися для працюючої молоді. Навчальні заклади основного типу були кількох рівнів: нижчого, гімназійного та ліцейного. Фахові школи нижчого рівня мали практичний характер і передбачали 2–3 роки навчання із програмою першого рівня народної школи. До цих навчальних закладів приймали абітурієнтів, яким виповнилося 13–14 років. Фахові школи гімназійного рівня надавали середню освіту та фахову теоретичну й практичну підготовку. Програма передбачала термін навчання 2–4 роки. До цих навчальних закладів приймали кандидатів, яким виповнилося 13 і більше років. Термін навчання у купецьких гімназіях становив три-чотири роки. Трихрічні гімназії надавали загальну купецьку освіту, переважно для працівників роздрібної торгівлі, а четвертий рік навчання передбачав вужчу спеціалізацію. Закінчення фахової гімназії давало право вступати до загальноосвітніх або фахових ліцеїв усіх типів. Ліцеї давали глибшу практичну підготовку та теоретичні знання. Крім цього, функціонували школи для підготовки майстрів для ремісників, кваліфікованих промисловців і техніків. До такого типу навчальних закладів приймали осіб, які здали челядничий іспит. Школи фахової підготовки призначалися для випускників всіх вище зазначених фахових шкіл. Майбутні учителі фахових шкіл навчалися у фахових навчальних закладах ліцейного типу або вищих школах. Практичні заняття у фахових школах мали право

проводити особи (інструктори) після закінчення фахової школи гімназійного типу, школи майстрів тощо [872, с. 3–26; 573, с. 639–645].

Вищу торговельну освіту представляли торговельні й кооперативні школи, з яких перші давали абітурієнтам ширше економічне знання як основу для фахової праці й подальших студій у кооперативній галузі. Вища школа закордонної торгівлі у Львові, заснована Львівською торговельною палатою у 1922 р., мала на меті готувати молодь для роботи у закордонній торгівлі і консульській службі. Одним із напрямів підвищення кваліфікаційного рівня працівників у сфері торгівлі була організація шкільної кооперації, яку почали створювати на початку ХХ ст.

Відповідно до закону “Про устрій шкільництва” предмети викладання у фахових школах умовно поділялися на чотири типи: практичні заняття у майстернях, фахові та допоміжні предмети, тісно пов’язані з фахом та безпосередньо не пов’язані з фахом предмети, фахова практика [566, с. 1847]. Зауважимо, що у Міністерстві також розглядали думку щодо збільшення кількості годин спеціалізованих предметів шляхом скорочення загальних предметів, що потребувало збільшення кількості інженерів у складі учительського персоналу [118, арк. 2].

Статут про приватну освіту 1932 р. довірив опіку-контроль над приватними школами міністру віросповідань і народної освіти. Шкільна влада (кураторія та шкільні інспектори) приймала рішення щодо відкриття чи ліквідації школи, формувала педагогічний колектив, контролювала реалізацію навчальних програм і виховання молоді у лояльному дусі, стежила за дотриманням обов’язкових державних вимог і постанов статуту школи. Приватні школи, що виконували усі вимоги, отримували статус і права громадських та державних шкіл. Українська сторона була змушена пристосовуватися до цієї постанови про приватне шкільництво [573, с. 645]. Діяльність навчальних закладів також регулювали статутні норми, положення та інші внутрішньонормативні акти [121, арк. 1–17; 117, арк. 1].

Станом на 1938–1939 н. р. на території трьох галицьких воєводств діяли такі українські професійні школи: у Львові 3-річний кооперативний ліцей (41 учень), 4-річна купецька гімназія “Рідної школи” (285 учнів), 1-річний адміністративно-торговельний курс (100 учнів), 1-річні торговельні курси для абітурієнтів (116 учнів), 4-річна жіноча кравецька гімназія сестер Василянок (115 учениць), у Станиславові 4-річна купецька гімназія “Рідної школи” (46 учнів), у Яворові річні купецькі курси “Рідної школи” (29 учнів), фахово-доповнюючі школи та мережа фахових курсів. Один з перших державних українських фахових ліцеїв Галичини відкрили у 1935 р. у Черниці [1149, с. 181–184].

Українці навчалися також у польських школах та значно рідше – в єврейських. Серед промислових державних шкіл ще з часів Австро-Угорщини однією з найкращих була Державна промислова школа на вул. Снопківській у Львові, де діяли різноманітні відділи: електромеханічний, дороговодний, прикладного мистецтва, артистичного промислу. У 1920–1930-ті рр. у школі щороку навчалося 12–13 % українських дітей. У структурі жіночих шкіл виділялася Державна професійна промислова жіноча школа на вул. Зеленій у Львові з кравецьким, торговельним та модельєрським відділами. Упродовж 1920–1930-х рр. українські дівчата в навчальному закладі становили лише 4–8 %. Серед українців користувалися популярністю Державна школа дерев'яного промислу в Коломиї (55 %), Державна школа дерев'яного промислу у Станиславові (15 %), Державна школа дерев'яного промислу з забавкарським відділом у Яворові (49 %), Державна колодійсько-ковальська школа у Грималові (58 %), Державна ткацька школа в Глинянах (73 %) станом на 1918–1919 н. р. У 1920-х роках від 11 до 27 % становили українці у деяких приватних промислових школах Львова, зокрема Промисловій школі св. Магдалини, ім. Леона Сапєги, ім. Міцкевича, ім. Сенкевича, ім. Сташиця, ім. Собеського, ім. Дуб'янки, а більше 27 % становили у Професійних

школах ім. св. Антонія та ім. Конарського у Львові [9, арк. 13; 958, с. 190–199].

Ще з австрійських часів у Галичині функціонувала мережа торговельних навчальних закладів, зокрема Державна торговельна академія у Львові, в якій станом на 1918–1919 н. р. українські студенти становили понад 13 %. У приватних торговельних школах найбільше українців навчалося у Купецькій школі у Перемишлі – понад 12 %. Особливо популярною ця мережа шкіл була серед євреїв [958, с. 190–199; 9, арк. 11–14].

Зауважимо, що фахова освіта поляків забезпечувалася на державному рівні. Економічною освітою серед євреїв займалася окрема установа “Союз поширення професійної освіти серед євреїв” (“Вузет”) [8, арк. 1]. На відміну від поляків та євреїв, у Галичині не було єдиної установи, яка б займалася питанням фахової освіти українців. Створенням та функціонуванням приватних економічних закладів опікувалися представники різних українських установ і товариств, як-от “Рідна школа”, “Просвіта”, “Сільський господар”, “Маслосоюз”, РСУК, кооператив “Труд”, сестри Василянки, Українська реміснича бурса при підтримці та співпраці з Товариством ремісників, промисловців і торговців “Зоря”. Наприкінці 1938 р. у Галичині вони організували 14 шкіл: 8 хлоп’ячих, 5 дівочих, одну коєдукаційну та курси, в яких українська молодь отримувала економічну підготовку та належне національне виховання [837, с. 4].

Матір’ю українського фахового шкільництва в Галичині було товариство “Просвіта” у Львові, яке першим займалося не лише культурно-освітньою, а й економічною діяльністю, зокрема поширенням фахової хліборобської освіти шляхом відчитів, курсів, видання спеціалізованої літератури. Ці напрямки діяльності товариства були зазначені у Статуті” [47, арк. 1–3].

Товариство “Просвіта” пропагувало економічні ідеї шляхом видання підручників для економічних навчальних закладів, інституцій та установ. Товариство видавало серію “Господарська бібліотека”, де опубліковано

статті про основи господарювання, а більшість книг стосувалися практичних та економічних аспектів сільського господарства. Такі видання допомагали підвищувати економічну культуру населення [711, с. 179; 698, с. 140; 781, с. 19–20]. Зусиллями членів товариства “Просвіта” у 1909 р. відкрито Господарську школу в Милуванні, 1911 р. – Торговельну школу у Львові, 1912 р. – школу домашнього господарства в Угерцях Винявських [1066, с. 171].

Важливу роль у розвитку молочарського промислу, зокрема молочарської освіти відігравав “Маслосоюз”, мета діяльності якого була означена у Статуті [79, арк. 32]. У 1913 р. “Маслосоюз” організував Приватну молочарську школу, яка функціонувала упродовж 1920–1930-х років. Прагнучи розв’язати різні теоретичні і практичні проблеми молочного бізнесу, підвищити кваліфікаційний рівень працівників української молочарської кооперації, “Маслосоюз” видавав спеціалізовану літературу та журнал “Кооперативне молочарство” [817, с. 395].

Активним учасником освітньо-економічних процесів у Галичині був РСУК, який підтримував освітні проекти, які стосувалися формування професійних знань українського населення. РСУК щорічно видавав серії підручників для кооперативного і торговельного навчання, книги з історії кооперації, кооперативні інструкції тощо. РСУК видавав місячник “Кооперативна Родина”, “Календарець українського кооператора”, часопис “Кооперативна Республіка”, в яких висвітлювали кооперативні питання, проблеми національної економіки А. Жук, К. Коберський, Д. Коренець, С. Бородаєвський, Б. Мартос, О. Мицюк, Б. Іваницький, О. Гольдельман, М. Щербина тощо. Зокрема, К. Коберський, написав “Буквар кооперації” – це скорочений варіант курсу лекцій із контрольними запитаннями, списком рекомендованої літератури та ілюстраціями, призначений для слухачів кооперативних курсів та курсів хліборобського вишколу [805]. Також друкували праці іноземних вчених – теоретиків кооперації: В. Тотоміянца, А. Доде-Бансея, Ш. Жіда, Д. Расселя, Д. Ворбаса. З ініціативи РСУК та

товариства “Сільський господар” друкували економічні видання П. Панченка, Р. Димінського, А. Гаврилка [678; 679; 680; 681; 682; 683; 684; 685; 686; 687; 688; 689]. Є. Храпливого [1126; 1127; 1130; 1131; 1132; 1133; 1134; 1135; 1136; 1137; 1138; 1139]. Зокрема А. Гаврилко у своїх працях акцентував увагу на розрахунковості та плановості, здійсненні контролю у сфері сільського господарства, створенні підприємств; закликав українців до солідарності, самопомочі, масової праці, ощадності, всесторонності, розвитку, економічної незалежності, які, на думку автора є основою кооперації. Ці книги сприяли формуванню та розвитку економічної культури громадськості.

Важливу роль у розвитку сільськогосподарської освіти відіграло товариство “Сільський господар”, яке прагнуло “гуртувати хліборобів для береження їх станових інтересів, для піднесення сільського господарства, для плекання сільськогосподарської науки та піднесення доробу та культури українського хліборобства” [199, арк. 2]. Для досягнення цієї мети товариство працювало в науково-освітньому напрямку, зокрема видавало та поширювало книги, журнали, часописи, афіші та інші друковані матеріали; організовувало новий тип позашкільної загальної та сільськогосподарської освіти для селянської молоді – Хліборобський вишкіл молоді (ХВМ), професійні школи, курси, бібліотеки, сільськогосподарські виставки, мандрівні катедри, науково-дослідні станції. У такий спосіб “Сільський господар” вишколював агроперсонал (інструкторів, помічників агрономів, контролерів-асистентів) для філій і гуртків. Члени товариства також мали плани щодо створення Української вищої агрономічно-кооперативної школи в межах Польщі.

Важливим засобом поширення сільськогосподарських знань були часописи (“Сільський господар”, “Хліборобська молодь”, “Український пасічник”, “Практичне садівництво”, “Українська господиня”, “Шовківництво”) та серія “Бібліотека” товариства “Сільський господар”.

Керуючись європейським та американським прикладом, члени товариства “Сільський господар” (Є. Храпливий, А. Романенко, В. Доманицький, М. Луцький тощо) розробили теоретичні основи організаційної, виховної та навчальної роботи серед селянської молоді та реалізовували на практиці план розвитку сільськогосподарської освіти [1029; 1130; 1131; 1122; 1139; 1140; 1141].

Інженер М. Капличний назвав завдання сільськогосподарської освіти “революційним”, тому що цей термін найкраще відповідав меті та змістові сільськогосподарської освіти: “Сільськогосподарська освіта мусить революціонізувати голови наших селян і мусить заставити село раз на завше залишити старі традиційні форми господарювання та життя і направити на нові на науковій базі опертій морально-суспільно-господарсько-доцільні способи господарювання” [228, арк. 1–3; 275, арк. 1]. З цією метою він ставив перед “Сільським господарем” та іншими українським установами й інституціями завдання: “...Підготувати наше населення, починаючи від сільського господаря – продуцента і кінчаючи інструктором-агрономом, підготувати керівників, що будуть перебудовувати, поліпшувати та посилювати як окремі господарства, так і господарку та культурний рівень селян цілого краю” [275, арк. 3]. Товариство “Сільський господар” реалізовувало це завдання шляхом опіки Господарської школи в Милуванні, організування низки курсів, співпраці з Господарською академією в Подєбрадах та сприяння молоді у стажуванні за кордоном.

Члени товариства “Сільський господар” також намагалися організувати сільськогосподарські навчальні заклади на Закарпатті, де у міжвоєнний період функціонували сільськогосподарська школа в Мукачеві, однорічна школа гірського і полонинного господарства в Нижніх Верецьках (тепер – с. Нижні Ворота), школа для підготовки лісників в Ужгороді, в яких навчалось понад 450 осіб. Однак цих навчальних закладів не вистачало для підготовки сільськогосподарських кадрів Закарпаття [273, арк. 1–2].

Після Першої світової війни провід у розвитку українського професійного шкільництва переймає “Рідна школа”, яка виконувала найважливішу роботу в освітньому напрямку у співпраці з іншими культурно-освітніми установами та кооперацією, зокрема рішуче протидіяла утраквізації шкільної освіти [628, с. 83–89; 1229, с. 1–14; 28–30]. Українська громадськість високо оцінювала діяльність цієї установи, як “найважливішої всенародної установи, яка виконує серед нашого народу таку виховну чинність, яку у державних народів виконують міністерства освіти” [103, арк. 2; 153, арк. 15], а основні її завдання, в тому числі в напрямку розвитку професійної освіти були зазначені у Статуті [82, арк. 1–2; 88, арк. 1]. “Рідна школа” спільно з культурно-освітніми і економічними установами Галичини була ініціатором проведення господарських конференцій та нарад, на яких обговорювали актуальні господарські питання [86, арк. 1–2].

Відстоюючи освітні інтереси українців у Галичині, Головна управа “Рідної школи” неодноразово зверталася до міністра віросповідань і народної освіти з проханням ліквідувати “утраквізм”, заснувати державні та приватні фахові школи, наголошуючи на перешкодах, непорозуміннях та суперечностях у тогочасному законодавстві (дод. 33) [94, арк. 5–6; 106, арк. 1–2; 108, арк. 1–8; 569, с. 1212–1214; 1070, с. 227–239]. У 1925–1926 рр. “Рідна школа” подала до Міністерства віросповідань і народної освіти заяви щодо відкриття фахово-доповнюючих шкіл у Тернополі, Коломиї, Дрогобичі, затвердження директора фахової школи в Перемишлі, однак їх не розглянули. Наприкінці 1930-х рр. “Рідна школа” планувала заснувати однорічну торговельну школу в Косові та рільничу в Космачі. Особливу надію покладали на створення промислової української школи у Львові. Не зважаючи на низку вимог, пропозицій та прохань, станом на кінець 1930-х рр. “Рідна школа” утримувала лише купецькі гімназії у Львові та Станиславові, однорічну торговельну школу вищого ступеня у Яворові (для випускників гімназії), кооперативну школу в Яворові (для випускників народних шкіл), восьмимісячний торговельний кооперативний курс (для

випускників гімназій, ліцеїв та семінарій), адміністративно-торговельну школу у Львові (для випускників гімназій), сільськогосподарську школу у Шибалині (біля Бережан), низку фахово-доповнюючих шкіл та ремісничо-промислових бурс [1156, с. 91–98].

Українське педагогічне товариство “Рідна школа” для успішного налагодження справи розвитку професійного шкільництва створило спеціальну комісію, яка займалася питаннями фахового шкільництва. До складу Комісії входили референти фахових шкіл “Рідної школи”, РСУК, “Сільського господаря”, представники від УТТ, спілки “Труд”, Міщанського братства, ремісничого товариства “Зоря”, львівських фахових шкіл [200, арк. 2] та інших установ, які були зацікавлені у підготовці фахівців.

Важливою складовою системи економічної освіти в Галичині була Секція професійних шкіл товариства “Рідна школа”. У 1930-х роках її очолювали інженер Іван Лучишин, Стефанія Чижович, Денис Коренець, а членами були Марія Янович, Ірина Лежогубська, Савина Сидорович, Олена Залізник, Олена Степанів, Ярослав Чума, Всеволод Метельський [87, арк. 1].

Члени Секції займалися читанням рефератів про фахове шкільництво, організовували “Українську порадню для вибору звання у Львові”; складали списки українських та польських професійних шкіл; виготовляли карти, картотеки та індекси фахових шкіл на західноукраїнських землях; розробляли та надсилали до навчальних закладів анкети з необхідними питаннями (умови вступу, оплата, спеціальності, рік заснування, умови практики тощо); у часописах друкували афіші зі списком українських фахових шкіл; збирали інформацію про фахові школи Чехословаччини, Австрії, Англії, Франції, Німеччини, Бельгії, Данії, Норвегії, Швеції, Швейцарії, Італії та США; організовували зустрічі з представниками товариства українських ремісників, промисловців і торговців “Зоря”, СУКіП, “Міщанського братства”, екскурсії на підприємствах [838, с. 150–151; 865; 87, арк. 9–12]; займалися організацією навчальної практики та

працевлаштуванням української молоді за кордоном унаслідок “українсько-американського обміну” [260, арк. 8].

Особливу увагу Секція професійної освіти “Рідної школи” приділяла промислому вишколу молоді. При товаристві функціонувала Комісія для промислового шкільництва, головою якої була Марія Білецька, а першим референтом промислових шкіл став Йосиф Танчаківський (1925 р.). Комісія працювала в напрямку створення промислових курсів та школи і з відповідними клопотаннями зверталася до Кураторії Львівського шкільного округу, українського представництва у сеймі, а також до Міністерства віросповідань і народної освіти [89, арк. 1–3; 90, арк. 1–2; 91, арк. 1–4].

У структурі Секції професійних шкіл з 1933 р. діяла “Українська порадня для вибору звання у Львові”. Її очолювала відома громадська діячка О. Степанів-Дашкевич (див. дод. 19). Роман Білинський, як голова економічно-статистичної секції Української порадні для вибору звання у Львові, у 1935 р. у листі до товариства “Сільський господар” у Львові писав про мету її діяльності: “Українська Порадня для вибору звання при Головній управі “Рідної школи” у Львові має за завдання вводити доцільність і пляновість в економічне життя нашого громадянства через вказування молоді тих ділянок праці, до яких вона найбільш придатна і в яких є можливість найти заробіток” [111, арк. 2, 5; 260, арк. 3].

“Порадня” функціонувала як світові консультативні професійні пункти в Австрії, Німеччині, США [794, с. 98–99]. Основна мета діяльності “Порадні” полягала у тому, щоб допомогти українській молоді правильно вибрати професію. “Порадня” складалася з чотирьох секцій: психотехнічна, економічно-статистична; лікарська; фахового шкільництва, які розробляли та використовували різноманітні тести, наприклад для визначення рівня концентрації та уваги, швидкості та якості розумової діяльності, працездатності тощо [111, арк. 2–8; 958, с. 147]. “Порадня” співпрацювала не лише з українськими установами та культурно-освітніми товариствами, а й польськими та єврейськими організаціями. У справі матеріального і

технічного забезпечення, “Порадня” налагодила контакти з польською та єврейською професійними консультаціями у Львові, Психотехнічним Інститутом у Відні, Польським психотехнічним товариством у Варшаві, Психотехнічною Академією у Празі, Центром Чехословацької професійної консультації у Празі, у яких запозичила статuti, інструкції, тестові матеріали необхідні для професійної консультації [713, с. 230]. Також “Порадня” очікувала на матеріальну допомогу від Торгово-промислової палати у Львові та Міністерства торгівлі і промислу у Варшаві [110, арк. 1–40].

Відома громадська діячка і педагог, яка жила і працювала в Чехії, М. Омельченко у 1925 р. в Празі видала книгу “Вибір фаху” про досвід і досягнення чеського шкільництва в галузі професійного порадиництва, наголошуючи на необхідності розвитку таких інституцій в Галичині. Український вчений і педагог С. Балеї був ініціатором створення Комісії у справах професійного консультування і психотехніки при Кураторії Варшавського шкільного округу. Працюючи у Варшаві, С. Балеї підтримував контакти з українськими педагогами та науковцями Галичини [1071, с. 181].

У фахово-доповнюючих школах “Рідної школи” була низка проблем. У такі школи записували дітей з різним рівнем знань, хоча навчалися вони в одних класах. Перед учительським персоналом ставили нелегке завдання: треба було вирівняти рівень учнівських знань у підготовчому та першому класах [130, арк. 2]. З цього приводу Кружок “Рідної школи” ініціював навіть створення підготовчого класу у фахово-доповнюючій тернопільській школі для термінаторів, які записувалися в школу, але не мали відповідного рівня знань [155, арк. 21; 138, арк. 1].

На чисельність учнів у фахово-доповнюючих школах негативно вплинула економічна криза. У зв’язку з безробіттям термінатори були змушені залишати навчання і назавжди повертатися до рідних сіл, особливо це було характерно для навчальних закладів Станиславова та Перемишля. Крім цього, траплялися випадки безвідповідальності вчителів, які

запізнювалися або не приходили на заняття [152, арк. 80; 154, арк. 12]. Інколи заняття відвідували 60–70 % учнів. Здебільшого майстри вчасно не відпускали учнів на початок [139, арк. 2].

У Галичині була проблема з фінансуванням фахових шкіл. Українські професійні заклади рідко отримували державну підтримку. Зокрема Кураторія Львівського шкільного округу надавала незначну фінансову підтримку Фахово-доповнюючим навчальним закладам товариства “Рідна школа”, зокрема Львівській чоловічій фахово-доповнюючій школі: 400, 350, 1000 зл. на шкільні прилади, заробітну плату вчителям, адміністративні витрати [137, арк. 8].

Особливо гостро матеріальні проблеми дошкуляли Фахово-доповнюючій школі в Станиславові на початку 1930-х рр. Про це писав директор школи Теодор Пелих до Головної управи “Рідної школи у травні 1934 р.: “Управа школи просить Хвальну Головну управу о уділення їй конечної підмоги бодай на докінчення праці до кінця цього шкільного року. Учителі не хотять учити й управа школи ще різними обіцянками їх задержує при школі. Деякі з інструкторів не приходять до школи й не вчать, бо управа школи не виплачує їм залеглої й біжучої платні” [154, арк. 49]. Місячний бюджет школи становив понад 300 зл, однак у 1926–1927 рр. навчальний заклад отримував від Головної управи лише близько 50 зл. на місяць. Згодом його перевели на фінансування Кружка “Рідна школа” у Станиславові [154, арк. 56]. Про недофінансування школи зазначав і референт фахових шкіл І. Лучишин під час відвідування школи: “Матеріальний стан школи є страшний. Учителям не виплачено платні майже від початку цього шкільного року. Кружок “Рідна школа” матеріально допомагає місцевій гімназії і народній школі, а фахово-доповнюючу школу майже зовсім занедбав” [154, арк. 1–32; 70].

Більшість шкіл функціонували у непристосованих для навчання будівлях, тому часто доводилося змінювати приміщення [142, арк. 1]. У звіті львівської жіночої фахово-доповнюючої школи за 1927–1928 н. р.

зазначалося: “Приміщення школи не зовсім відповідне. Нема канцелярії, нема кімнати до ведення фахових занять зі столиками та відповідними гладженнями. Учениці користають з інвентаря всенародної школи” [130, арк. 2]. У навчальних закладах все ж були фінансові проблеми з закупівлею необхідних навчальних матеріалів, приладів практичних занять, що негативно впливало на якість навчання [29, арк. 3].

Українські професійні школи функціонували здебільшого завдяки приватним благодійним фондам [1068, с. 155–166]. Розвиток економічної освіти в Галичині фінансували фізичні особи: підприємці, кооператори, священнослужителі, зокрема митрополит Андрей Шептицький, а також численні українські фінансові установи, кооперативи та підприємства, зокрема “Народна торгівля”, “Дністер”, “Карпатія”, Земельний банк, кооператив “Суспільний промисл”, фабрика “Зоря”, концерн “Українська преса”, графічне підприємство “Унія”, торговельно-промисловий дім “Достава”, Наукове товариство ім. Т. Шевченка [81; 83, арк. 12–14; 84, арк. 1]. Крім цього, українські педагоги намагалися забезпечити українській молоді такі умови навчання та проживання, якими користувалися учні у польських приватних навчальних закладах, зокрема пільги на проїзд [130, арк. 1].

У міжвоєнний період з метою фінансової підтримки товариства “Рідна школа” функціонував “Добродійний комітет фінансово-економічних установ”. У 1929 р. РСУК переслав на “Рідну школу” 1 158 зл. [101, арк. 1]. У 1930 р. фінансово-економічні установи Львова пожертвували на “Рідну школу” – 4 300 зл.: “Дністер” – 1 000 зл., “Добродійний комітет фінансово-економічних установ” – 2 500 зл., “Союзний базар” – 300 зл., “Маслосоюз” – 300 зл., “Достава” – 200 зл. Найбільшу фінансову допомогу товариству надав тернопільський кооператив “Будучність” – понад 5 тис. зл., у 1935 р. – близько 15 тис. зл., а члени управи товариства зазначили, що “її фінансову спроможність не можна навіть порівнювати з якою-небудь фінансовою економічною централею Львова” [112, арк. 4]. У 1931 р. Кооперативний банк

подарував 1000 зл. товариству “Рідна школа”. Деякі установи, наприклад, службовці “Дністра”, щомісячно виділяли на “Рідну школу” 1 % своїх доходів [100, арк. 1–9; 19]. Однак цих коштів не вистачало і неодноразово товариству доводилося брати кредит у Земельному гіпотечному банку, зокрема у 1929 р. на суму 2 тис. дол. [99, арк. 5]. Юридичну допомогу педагогічному товариству “Рідна школа” надавали українські адвокати, зокрема Кость Левицький, який у міжвоєнний період очолював “Комісію правової охорони шкільництва” [97, арк. 1–2]. У створенні та розвитку шкільних кооперативів “Рідна школа” залучилася підтримкою товариства “Ощадність” та спільно організовували так звані “Дні ощадності”, виголошували реферати на теми ощадності для української громадськості [105, арк. 1–2].

7.2. Створення та розвиток ремісничо-промислових доповнюючих шкіл

Професійне шкільництво в Галичині має давні традиції і формувалося історично відповідно до певних ознак та господарських особливостей регіону. Промислове шкільництво асоціювалося в основному з ремісничою освітою, а згодом почали вживати термін “промислова школа” [1073, с. 27]. У першій третині ХХ ст. найбільш популярними були професії, що відповідали предметові праці та виробу (столяр, дахівник), що склалися за технологічними операціями і процесами (ткач, маляр), що отримали назви від засобів виробництва та інструментів праці, які застосовували у виробничому процесі (токарь, фрезерувальник). Майбутній робітник, ремісник, промисловець отримував професійні знання з обраної професії як термінатор (учень майстра). Однак згодом назріла необхідність доповнювати професійну підготовку молоді теоретичними знаннями. Так почала формуватися мережа професійних доповнюючих фахових шкіл.

Фахово-доповнюючі школи – це тип вечірніх ремісничих шкіл, які повинні були доповнити загальну і фахову освіту ремісничих практикантів-

термінаторів. В організаційній структурі педагогічного товариства “Рідна школа” діяло сім фахово-доповнюючих шкіл ремісничо-технічно-промислового спрямування [129, арк. 4]. Першу таку школу заснували у Львові при народній школі ім. Б. Грінченка. Аналогічну школу у Львові створили і для дівчат. За прикладом Львова виникли чоловічі школи у Станиславові (1924), Перемишлі (1925), Тернополі і Коломиї (1927).

У 1929–1930 н. р. у семи ремісничо-промислових доповнюючих школах Галичини навчалось 644 учні, а у 1930–1931 н. р. – 638. Найменше учнів навчалось у Коломийській професійній школі, де станом на 1928–1929 н. р. діяв лише перший клас, а в наступні роки навчальний заклад припинив роботу. Найчисельнішими та найбільш матеріально забезпеченими були чоловічі фахові школи у Львові та Перемишлі. Учительський персонал становив близько 60 осіб: інженери та техніки з вищою освітою, інструктори-майстри, педагоги. Більшість із них мали вищу освіту. (дод. 34). Статистичні матеріали інформують про те, що в українських професійних школах навчалися в основному діти, які походили з селянсько-робітничих сімей (дод. 35).

У професійних школах галицька молодь вивчала різноманітні професії. Найбільш популярними були спеціальності з деревообробної та металообробної промисловості [628, с. 134]. Зауважимо, що теоретично-практичною підготовкою фахівців-столярів та будівельників займалися також кооперативи, зокрема, столярський кооператив “Промисл” у Верхньому Синьовидному, який спеціалізувався на виконанні столярсько-будівельних робіт, проектах будинків, квартир, крамниць. На початку 1930-х рр. у столярському підприємстві “Промисл” практикувалося понад 10 учнів. З цього приводу Управа “Рідної школи” писала: “Дуже радіємо з успіхів Вашої кооперативи і то тим більше, що вона є однією з перших виробничих кооператив, що поставила собі за ціль вести також і фахову школу” [104, арк. 2]. “Рідна школа” піклувалася не лише про фахові здобутки, а й контролювала освітню підготовку молоді: “Гадаємо, що Управа

подбає, щоби й в дальнішому учні мали можливість дістати на курсах як найширшу освіту, щоби з Вашої школи-робітні виходили не тільки добрі фахівці, але також свідомі і працьовиті українські громадяни” [104, арк. 2].

На початку 1920-х рр. з ініціативи українського педагогічного товариства “Рідна школа” і за сприяння та значної допомоги товариства українських ремісників, промисловців і торговців “Зоря” виникла приватна Фахово-доповнююча чоловіча школа ім. Б. Грінченка у Львові, в якій учні упродовж трьох років навчалися слюсарській, столярській, шевській та іншим спеціальностям. Завдання школи – поширити загальну освіту, доповнити і поглибити необхідні фахові і практичні відомості молоді, що фахово працюють у промислі [573, с. 641; 61, арк. 7–8].

До Фахово-доповнюючої чоловічої школи товариства “Рідна школа” записували своїх учнів-практикантів українські майстри. Зокрема, у 1925 році до школи записав своїх учнів 91 майстер [127, арк. 1–8]. У школі навчали столярів, слюсарів, шевців, зокрема у 1929/1930 н. р. налічувалося понад 200 учнів, а у 1936/1937 н. р. – 126 [131, арк. 1; 731, арк. 28]. У звіті школи зазначали: “Доповнююча фахова школа є обов’язковою школою, яку мусить перебути кожний “термінатор”. У майстра вчиться він удень практичного ремесла, а вечером у школі доповнює своє формування загальними і фаховими відомостями” [135, арк. 5].

Упродовж 1920–1930-х рр. школою управляли проф. Ярослав Яцкевич, Йосип Танчаківський, Іван Середа, інж. Іван Кандяк, інж. Северин Пастернак [731, с. 27–29]. У школі викладали кваліфіковані фахівці, підприємці, які мали закінчені вищі студії у Львові, Празі, Кракові, Пржимбрамі тощо (дод. 36).

У 1924 р. у приміщенні народної школи ім. Б. Грінченка відкрито приватну дівочу фахово-доповнюючу школу. Крім теоретичних предметів, у школі відбувалися фахові заняття з крою, шиття, рисунків, книгознавства, товарознавства та домашнього господарства. На практичних заняттях учениці виготовляли дитячі сукні, моделі жіночого одягу у бойківському

стилі, серветки в полтавському стилі, аксесуари до суконь та білизну. На заняттях рисунків виконували рекламні проекти, малюнки історичних строїв, шкільні діаграми тощо [143, арк. 8]. Учениці також вивчали основи кооперації, організували кооперативну крамничку канцелярських товарів. Згодом, крім кравецтва, білизнярства та моднярства, учениці здобували у школі й інші фахи, як-от капелюшництво, інтролігаторство (палітурництво). Станом на кінець 1930-х рр. при школі функціонувала кравецька робітня (майстерня). Більшість учениць працювала у кооперативі “Труд” [30, арк. 6].

У 1923–1924 н. р. школою управляла М. Ліщинська, згодом директором фахової жіночої школи був Теодор Федорчак, який закінчив філософські студії у Відні, а також курси абітурієнтів при Торговельній академії у Львові. Пізніше управителькою школи стала Софія Федорчак, яка закінчила учительську семінарію [141, арк. 1–2].

У школі викладали Анна Вергановська, Іванна Левицька, Стефанія Чижович, Ольга Макарушка, Анна Єзерська, Лідія Пашкевич, Євгенія Кахникевич тощо (дод. 37). Зауважимо, що для більшості учителів фахово-доповнююча школа не була єдиним чи навіть основним місцем праці. Здебільшого вони працювали погодинно. Часто змінювався учительський персонал, зокрема приходили учителі з фахових шкіл сестер Василянок, “Труд”. Такі негативні тенденції були пов’язані з критичним фінансуванням школи. Адже бували роки, коли школа мала заборгованість перед учителями за цілий навчальний рік [134, арк. 5].

Випускні іспити у школі приймала спеціальна комісія, до складу якої входили учителі навчального закладу, представник кураторії Львівського шкільного округу, делегати польських приватних фахових шкіл, державних економічних установ [133, арк. 1–5]. У 1926 р. до складу екзаменаційної комісії входили делегат від кураторії Львівського шкільного округу Генрик Штибер, референт фахових шкіл, делегат від Українського педагогічного товариства – Й. Таньчаківський та учителі школи: Софія Федорчакова

(директор), Стефанія Чижович, Ірина Макарушка, Луць Лісевич [31, арк. 3–5].

Професійною підготовкою термінаторів займалися у Перемишлі. У місті з 1925 р. функціонувала чоловіча, а з 1927 р. – жіноча фахово-доповнюючі школи, які відвідувала працююча молодь. У школі навчання тривало три роки, викладали українською та польською мовами. У 1934–1935 н. р. чоловіча школа отримала право публічності [38, арк. 48]. Навчання в ній організували за окремими групами: обробка металу, електротехніка, легка промисловість, обробка дерева, споживча, будівництво, оздоблення, особисті послуги (перукарі, дантисти) [34, арк. 40]. Найпопулярнішими у школі були ремісничо-промислові спеціальності, як-от слюсарство, електротехніка, ливарництво, столярство, кравецтво [37, арк. 6]. Практичні навички учні засвоювали на фабриках “Польна”, “Цикльоп”, місцевих млинах, у промисловому музеї та на електростанціях [152, арк. 1–11]. Їх підготовкою займалися професійні кадри: інженери, майстри, архітектори, електротехніки, інструктори, професори, зокрема Стефан Татух (директор), Микола Татух (директор), Василь Гачак (директор), Михайло Бассараб (директор), Яків Рудницький, Богдан Кишакевич, Василь Семчишин, Антін Макаруха, Петро Годованець та ін. [17, арк. 1–11] Кількість учнів у школі упродовж 1920–1930-х років змінювалася від 77 до понад 250 осіб (дод. 38).

Перемишльська жіноча школа для термінаторок була створена з ініціативи Союзу українок і функціонувала в Інституті для дівчат [36, арк. 1]. У школі займалися підготовкою кадрів кравецького промислу. Учні навчала Ольга Ціпановська (директор), яка викладала польську мову, а також Ольга Кульчицька (рисунки), Стефанія Лотоцька (рисунки), Ольга Левкевич (рахунки), Марія Левицька (географія, історія Польщі, українська мова), Людвіка Мацюракова (домашнє господарство – куховаріння), Марія Данилевич (співи, гімнастика), Теодора Турутова (українська мова), Ольга Козак та ін. [18, арк. 1–2; 35, арк. 1–10] На відміну від чоловічої фахово-

доповнюючої школи, у жіночій фаховій школі не вивчали кооперації. У 1930–1931 н. р. школа перестала функціонувати [152, арк. 68].

Упродовж 1923–1939 рр. у Станиславові діяла Фахово-доповнююча школа товариства “Рідна школа” у будинку товариства “Сокіл” під керівництвом Петра Самоверського (перший директор), Йосифа Каноніцького, Івана Титора, Теодора Пелиха, Богдана Пристая, Романа Савицького. Серед викладацького складу варто відзначити Йосипа Каноніцького, який закінчив політехніку в Гданську та Петра Франка, який навчав учнів кравецьких рисунків [40, арк. 1–2].

У Станиславівській фахово-доповнюючій школі навчалася молодь на кількох відділах: загальний, металевий, кравецький і шевський. У 1933–1934 н. р. заняття відвідувало 46 учнів, 1935–1936 н. р. – 68 учнів [39, арк. 32], 1938–1939 н. р. – 115 учнів [41, арк. 11]. Учні вивчали спеціалізовані (технологію, кооперацію, рахунки, рисунки) та загальні предмети (наука про Польщу, українська та польська мова) (дод. 39).

У 1934 р. референт фахових шкіл “Рідна школа” Іван Лучишин зазначав: “Рівень науки в школі є назагал вдоволяючий. Поміж учительським Збором є один інженер, двоє інструкторів, які вчать фахових предметів” [154, арк. 47]. Однак І. Лучишин закликав суттєво збільшити кількість учнів у школі. Для цього він пропонував провести реєстр місцевих ремісників, промисловців і купців та співпрацювати з ними з тією метою, щоб вони записували термінаторів тільки до української фахової школи. Також референт закликав залучитися підтримкою митрополії та звернути увагу на українську молодь, яка навчається у польських загальноосвітніх і професійних школах, організувати найнеобхідніші заходи з метою “притягнення тої молоді до наших шкіл”. Референт радив заснувати окремий опікунський комітет ремісничої молоді та торговельний відділ для практикантів [154, арк. 1–32].

Вже у 1935–1936 н. р. ситуація у школі почала покращуватися, а кількість учнів – збільшуватися. Не було заборгованості з виплати заробітної платні та укомплектовано фахові кабінети. Це відбулося завдяки старанням

Кружка “Рідної школи” ім. М. Шашкевича в Станиславові. Більшу увагу звернули на школу також місцеві громадські установи, які надали матеріальну допомогу [154, арк. 68]. При школі також відкрили 5-місячні торговельно-кооперативні курси. У 1939 р. навчальний заклад реорганізували у Приватну коедукативну доповнюючу фахову школу ім. Б. Грінченка УПТ “Рідна школа” в Станиславові [40, арк. 65].

Згідно з рішенням Кураторії Львівського шкільного округу від 21 травня 1927 р. Кружок “Рідної Школи” в Тернополі отримав дозвіл на відкриття Приватної фахово-доповнюючої школи у місті, основною метою якої було поширення фахової інформації серед ремісничих термінаторів. До речі, переписка “Рідної школи” з Кураторією ЛШО щодо заснування фахового навчального закладу у Тернополі тривала з 1925 р. [42, арк. 72; 1070, с. 235] Школа знаходилася у приватній жіночій гімназії товариства “Рідної школи”. Навчальним закладом опікувалася Тернопільська філія товариства українських ремісників, промисловців і торговців “Зоря”, місцевий кооператив “Будучність” [42, арк. 79]. Учні та педагоги школи тісно співпрацювали з економічними установами, організували спільні зустрічі та конференції, насамперед із товариством українських ремісників, промисловців і торговців “Зоря” у Львові.

На перший навчальний рік у школу записалося лише 13 учнів. Це були учні місцевих майстрів. Час від часу керівництво школи організувало збори українських майстрів та заохочувало їх до співпраці. З кожним роком кількість учнів збільшувалася, однак, загалом не була великою.

Навчальний заклад очолювали Михайло Кужіль та Павло Дяків. У школі працювали інженери Михайло Савчук, Адольф Кепель, які викладали технологію і технічні рисунки, адвокат Степан Брикович викладав організацію підприємств. Михайло Савчук закінчив машинобудівний та електротехнічний відділи у Гданську, а в Тернополі був відомий як заступник фірми А. Е. Г. Педагоги школи називали його появу в Тернополі “просто щасливим випадком, який очевидно і Головна управа використала для

ужиття тої нової технічної сили у нашій фаховій школі” [155, арк. 13]. Фахові предмети викладав також Євген Бедрій, який закінчив вищі технічні студії у Львові та Гданську. М. Савчук та Є. Бедрій мали хорошу закордонну практику та були членами дирекції кооперативної пекарні “Колос” [155, арк. 1–20].

З кожним роком кількість учнів у школі збільшувалася. Зокрема у 1927–1928 н. р. навчалось 23 учні, у 1929–1930 н. р. записалося у школу 46 учнів [43, арк. 3]. Свідоцтво про закінчення тернопільської фахової школи давало змогу “добиватися вищих шаблів в укладі ремісничої і промислової ієрархії, здавати іспит челядничий і майстерський і ставати самостійними ремісниками чи промисловцями” [155, арк. 65].

У 1926 р. відкрито доповнюючу ремісничу школу товариства “Рідна школа” в Коломиї, про що неодноразово клопотав представник українського педагогічного товариства в Коломиї Іван Турянський. У навчальному закладі працювали Василь Дзюбінський – управитель фахової школи (вчитель державної фахової школи дерев’яного промислу в Коломиї, який викладав фахові предмети), Іван Бабюк (рахунки), Василь Витвицький (польська мова, історія, географія) та інші. Василь Дзюбінський навчався у державній фаховій школі дерев’яного промислу в м. Закопане, а згодом на столярсько-будівельному відділі у Технічно-промисловому музеї Відня. У 1927–1928 н. р. у школі навчалось 43 учні [24, арк. 33, 71, 84, 93].

Професійна жіноча школа сестер Василянок – єдина в Галичині професійна школа при монастирі, яка діяла з 1928 р. на підставі дозволу Міністерства віросповідань і народної освіти і затвердженого шкільного Статуту під керівництвом Сафронії Ерделі та Марії Янович. У фаховій школі навчали кравецтву, білизнярству та костюмології [27, арк. 4]. Випускниці школи могли продовжувати навчання у промисловому ліцеї або після трьох років практики скласти майстерський іспит і відкривати власне підприємство.

У школі викладали висококваліфіковані вчителі, які одночасно працювали у приватній жіночій гімназії сестер Василянок. Зокрема, С. Ерделі закінчила вищі студії у Львові та Загребі (Хорватія). У приватній жіночій гімназії сестер Василянок вона викладала латинську і грецьку мови. М. Янович закінчила Державну гімназію королеви Ядвіги у Львові, навчалася в університетах Граца (Австрія) і Львова на гуманістичному відділі. Філософський факультет у Львівському університеті закінчила учителька Я. Конрад, яка навчала дітей господарської географії. А. Вергановська, яка викладала промислові рахунки, закінчила гімназію сестер Василянок та курси для випускників Державної академії торгівлі у Львові. М. Морачевська, яка викладала фахові предмети, навчалася у Львівському університеті та в малярській школі О. Новаківського. Математики навчала С. Ломага, яка закінчила математично-природничий відділ Львівського університету. Диплом філософа-педагога мала М. Вергановська, яка закінчила Львівський університет [25, арк. 7].

Висококваліфіковані педагоги допомагали ученицям опанувати не лише класичні дисципліни, а й костюмологію, основи моделювання та дизайну. У школі відбувалися практичні заняття з кравецтва і білизнярства. З метою засвоєння знань учениці відвідували галицькі килимарські майстерні і ткацьке підприємство “Полотно” [26, арк. 75]. У 1930-х рр. фахову школу сестер Василянок реорганізували у гімназію, а кількість учнів з кожним роком збільшувалася (дод. 40).

Крім фахової школи, сестри Василянки організовували низку професійних курсів. Зокрема, у 1926 р. під керівництвом Віри Слободян діяли інтролігаторські (палітурницькі) курси у Львові [75, арк. 1–2].

У 1929–1930 н. р. почала функціонувати Жіноча реміснична школа кооперативу “Труд” у Львові, яку заснували ще перед Першою світовою війною. Першою управителькою школи була Г. Шухевич, у післявоєнний час її очолювали С. Олесницька та Г. Залізняка. Учениці отримували не тільки фахові навички, а й загальну освіту (дод. 41). Випускники цієї школи могли

складати челядничий іспит, а після дворічної практики – майстерський, що дозволяло відкрити власний бізнес. Тут навчалися діти з малозабезпечених родин, які заробляли шиттям на дому або по найму, дехто з них працював у кравецьких майстернях кооперативу “Труд”. Наприкінці навчання складали три іспити: письмовий, усний і практичний [45, арк. 30].

У цьому навчальному закладі велику увагу приділяли виконанню кравецьких і оздоблювальних робіт; використанню швейних машин тощо. Учениці отримували знання з історії костюму і тканин, відомості про виробництво, вибілювання та фарбування тканин, мережива, про способи виведення плям із одягу, про хутро тощо [1142, с. 9–12].

З середини 1930-х років кооператив “Труд” організовував різноманітні курси: трикотарства, який вела К. Кордубівна, куховарства і домашнього господарства – О. Ліщинська, крою суконь – Е. Олесницька, крою білизни – О. Возняк, модлярства – М. Дрогомирецька [958, с. 174].

Наприкінці 1930-х років у Бориславі функціонувала однорічна кравецька школа (курси) сестер Службниць, директором якої була Іванна Левицька. У школі навчали Емілія Стернюк, яка була інструктором кравецтва, власницею кравецької майстерні у Бориславі, а також Емілія Малінківна, Любомира Бойчук, Микола Ківацький та інші [13, арк. 1–5].

Культурно-освітні та економічні організації організовували мережу ремісничо-промислових курсів у Галичині. У 1923 р. при жіночій школі ім. Б. Грінченка Софія Федорчакова організувала фахові курси (модлярство, крій, шиття тощо). З цього приводу вона писала до Головної управи УПТ: “З огляду на се, що уладження дівочої промислової школи в сім році оказалось неможливим, засновано тимчасом фахові курси” [126, арк. 1].

Товариство “Рідна школа” при кооперативній механічній ткальні “Комета” запровадило у Львові 5–6-місячні ткацькі курси, де навчалися особи, які працювали у ткацькому промислі. Курсантів навчали технології волокна, фарбуванню ниток і тканин, ткацьких сплетів, декорації тканин, виробництву лляних, бавовняних, шовкових полотен, сукна (самоділів,

цайгів) і візерункових полотен, технології ручного і механічного ткацтва, основ промислової бухгалтерії, торговельному праву тощо. Слухачами курсів опікувалися Михайло Чухрай, інженер Северин Пастернак, Микола Савчин, Василь Бойко [76, арк. 4–5]. Навчання було платним – 115 зл. [109, арк. 7–9].

У 1920-х роках ткацьку школу та курси намагалися відкрити у Станиславові товариство “Рідна школа” та Союз українок. Однак Міністерство віровосповідано і народної освіти не задовільнило ці пропозиції. Лише у 1927 р. у Галичі відкрито кравецькі курси для дівчат, які організувала Теодора Розейкова. Курси відвідувало 47 осіб української, польської і єврейської національності [57, арк. 1–9].

У 1930-х роках з ініціативи Союзу українок у Перемишлі організували кравецькі курси, які проводила Ольга Гоцька. У зв’язку з реформуванням фахового шкільництва організатори курсів планували реорганізувати їх в однорічну кравецько-білизнярську школу [78, арк. 3, 5].

Товариство “Рідна школа” спільно з кооперативом “Гуцульське мистецтво” запровадили килимарсько-столярські курси у Косові. Завдяки зусиллям та активності управителів Михайла Куриленка (килимарський відділ) та Миколи Гулейчука (столярський відділ) у місті функціонували зразкові майстерні. Товариство “Рідна школа” надавало матеріальну підтримку та допомогу педагогічними кадрами радехівським кооперативам, які організували слюсарські курси у Радехові [628, арк. 133].

7.3. Діяльність торговельно-кооперативних навчальних закладів

Наприкінці XIX – у першій третині XX ст. становленням та розвитком торговельно-кооперативного шкільництва в Галичині займалися “Просвіта”, “Рідна школа”, РСУК, “Народна торгівля”, “Сільський господар”, “Маслосоюз”. Особливу роль у популяризації ідей кооперативного руху відіграло товариство “Просвіта”, яке називають “хресною матір’ю” галицької кооперації [810, с. 67–70; 1224; 1226]. З метою розширення мережі

кооперативів виникала потреба у поширенні кооперативних ідей, підготовці кваліфікованих кооперативних працівників. Про необхідність кооперативного навчання писав референт фахових шкіл І. Лучишин: “В наших гімназіях, семінаріях та в старших класах народних шкіл треба конче завести обов’язкову науку кооперації та дати можливість молоді практично зазнайомитися з нею через закладання і ведення при кожній школі шкільних кооператив. Берім собі приклад хоч би з Естонії і Латвії, де кооперація є предметом навчання у всіх школах, від народніх до університету” [865, с. 59].

Створення учнівських кооперативів і запровадження теоретичного курсу з кооперації було одним із напрямів діяльності товариства “Рідна школа” в галузі торговельно-кооперативного виховання. Важливим виховним і соціалізуючим чинником особистості було запровадження у 1932 р. обов’язкового теоретичного навчання кооперації у старших класах середніх чи народних шкіл основ кооперації по 1–2 год. на тиждень; у гімназіях (VI–VII класи) – по 2 год. на тиждень; учительських семінаріях – (III–IV курси) – по 1 год. на тиждень. При цьому керівництво “Рідної школи” наголошувало, що головною метою навчання кооперації молоді є морально-ідеологічне виховання в дусі етичних ідей спільництва і солідарності, а не суто професійна підготовка кооператорів-практиків [712, с. 174]. Навчання кооперації планували проводити так, щоб зацікавити молодь до самостійного вивчення кооперації та поглибити симпатії до кооперативної ідеї. З наукою кооперації повинен був ознайомитися не лише той учитель, який викладав кооперацію. З основами кооперації мали ознайомитися всі учителі. Педагоги мали використовувати кооперативні знання для поглиблення кооперативних відомостей у процесі навчання інших предметів. Наприклад, під час викладання історії та географії треба було також торкатися економічних питань, зокрема кооперації. На уроках української мови учнів навчали писати протоколи засідань, вести кореспонденцію. Тобто перед учительським персоналом ставили завдання докладати максимум зусиль для виховання молоді в кооперативному дусі [712, с. 174–175]. Однак, на відміну від

економічних навчальних закладів, у середніх та народних школах цю ідею не вдалося реалізувати.

Педагог А. Гаврилко писав, що “від освіти народу залежить успіх кооперації” [686, с. 3]. Він також давав поради, як навчати дітей кооперації, зокрема чого має навчити молодь шкільна кооперація: “Бачити й вишукувати те, що усіх лучить, оминати того, що роз’єднує більшість; бачити потреби загалу і способ їх вдоволювання; учитися на прикладі товарознавства – які є товари, з чого їх виробляють і як; пізнавати джерела закупна товарів – гуртові й детальнічні; порівнювати ціни гуртові з детальнічними, калькулювати ціни товарів; учитися книговодства, складання рахункових звітів і звітів про діяльність; учитися парламентаризму, проводу нарадами, висказувати в відповідній формі свої гадки, виконувати ухвали” [686, с. 11].

До економічної теоретико-практичної діяльності учнів спонукали шляхом створення шкільних крамниць та організації ощадних кас. У крамницях учні вчилися торговельній справі, обліку і розрахункам у торгівлі, оцінюванню вартості виробів, а в ощадних касах ознайомилися з елементами банківської справи, у такий спосіб формувалися практичні навички майбутньої професійної діяльності. Мета діяльності шкільних кооперативів – ознайомлення дітей із кооперативною ідеєю і практикою [712, с. 172–173].

Питанням створення першої української торговельної школи на початку ХХ ст. займалося товариство “Просвіта”. Фінансово до відкриття торговельної школи спричинилися українські економічні інституції та товариства. На управителя школи запропонували професора Торговельної академії у Львові, професора Львівської політехніки, держслужбовця, почесного консула Великої Британії, визначного нафтолога, представника французьких і англійських фірм у Галичині, посла до Галицького сейму, голову УТТ – Романа Залозецького [7, арк. 1; 705, с. 60–77]. У навчальному закладі викладали: Іван Крип’якевич (польська мова, географія), Микола

Яцків (німецька мова, кооперація), Юліан Гірняк (стенографія і каліграфія), Осип Скрентович (купецькі рахунки, основи торгівлі, кореспонденція і бухгалтерія) тощо [7, арк. 5].

У 1915–1917 рр. школу очолювали Осип Скрентович та Амврозій Березовський, а згодом – Денис Коренець – людина з педагогічним досвідом роботи в гімназіях, практикуючий кооператор та керівник у різних українських установах та об'єднаннях, організатор і теоретик української економічної освіти [815, с. 239–244]. З ним пов'язують цілу епоху в розвитку фахового шкільництва. Протягом свого життя він намагався якнайбільше спричинитися до відродження українських міст за прикладом визначних економічних діячів Василя Нагірного, Івана Левинського, Романа Залозецького. Денис Коренець сприймав управління Торговельною школою у Львові як обов'язок. Його людські та професійні якості позитивно оцінювали оточуючі у своїх спогадах, зокрема учень Торговельної школи І. Керницький, вчитель цієї ж школи І. Витанович [797, с. 36], Андрій Качор та інші [797, с. 5, 20–21]. Як добрий організатор, він зумів забезпечити успішну діяльність школи, співпрацю педагогічного та учнівського колективів.

Торговельна школа була своєрідним навчально-виробничим комплексом у міжвоєнний період: Торговельна школа (1911); Однорічний тоговельний курс для абітурієнтів (1921), з 1937 р. – Школа адміністративно-торговельної підготовки; Вищий кооперативний курс (з 1929 р. – Економічно-кооперативний інститут) [816, с. 103–104]. Згідно зі статутом завдання Торговельної школи полягало у тому, щоб “підготовляти теоретично і практично молодь обох полів до праці в наших торговельних, касових і промислових, передусім кооперативних установах” [145, арк. 1].

Педагогічний процес у навчальному закладі ґрунтувався на програмах і навчальному плані, які були складені на підставі планів дворічних торговельних шкіл, які діяли в Австрії (з 1911 р.), та відповідно до планів трирічних шкіл (з 1924 р.). За окремим дозволом шкільної влади введено

науку про співництво (кооперацію) як обов'язковий предмет [816, с. 106]. Додатковими предметами у школі були англійська та французька мови, палітурництво, друкування на машинці.

У торговельних закладах використовували підручники “Кооперативний Буквар” К. Коберського, “Кооператива” А. Гаврилка, “Кооперативна хрестоматія” В. Тотоміянца, “Кооператизм” А. Доде-Банселя”; курси лекцій професорів і доцентів, а також посібники, що містили закони і документацію кооперативів. Низку навчальних посібників написав педагог Володимир Несторович, зокрема практичний підручник для купців, промисловців, ремісників, учнів фахових шкіл “Упрощене книговодство і податки”. Автор під терміном “упрощене книговодство” мав на увазі “книги торговельні, книги рілничих господарств, книги власників будинкових нерухомостей і книги, що їх провадять особи вільних звань” [909, с. 7]. У навчальному закладі дисципліну організація і техніка торгівлі вивчали за допомогою підручників Ф. Томанека “Handel towarowy i pieniężny” [1212], Ф. Томанека і Я. Третера “Tematy do księgowości” у трьох томах [1213] тощо, а основи товарознавства за допомогою праць професора, доктора технічних наук із товарознавства та підручників з органічної хімії А. Болланда [1170; 1171]. На заняттях з торговельної кореспонденції використовували педагоги та учні підручник з торговельної кореспонденції І. Цьокана [1144], праці візитатора торговельних шкіл В. Бишевського, який написав серію книг для торговельних, ремісничо-промислових і фахово-доповнюючих шкіл [1175]. Основи кооперації вивчали з книг професора В. Тотоміянца “Вступні відомості про кооперацію” [1081], С. Бородаєвського “Історія кооперації”, в якій автор подав порівняльний аналіз розвитку кооперації у більш ніж 40 країнах світу, М. Туган-Барановського “Політична економія”, тобто наука про народне господарство [1084].

У 1924 р. школу передано у підпорядкування Українського педагогічного товариства “Рідна школа”, а “зв'язковим” між “Просвітою” і “Рідною школою” був відомий львівський ремісник Михайло Стефанівський.

Тоді ж з ініціативи директора Д. Коренця відбувається реорганізація Торговельної школи: малу дворічну школу нижчого типу реорганізували на трирічну середнього типу, де поглиблювалося навчання загальноосвітніх предметів і наука кооперації у всіх трьох класах. Офіційно школа називалася торговельною, хоча це був кооперативний навчальний заклад, особливістю якого було обов'язкове вивчення кооперації протягом усіх років навчання [986, с. 177].

Навчання, виховання і професійна підготовка молоді значною мірою залежали від педагогічного колективу. Зауважимо, що упродовж 1920–1930-х рр. у школі та на курсах викладали штатні педагоги та сумісники з вищою загальною чи професійною освітою, яку вони здобули в місцевих або закордонних вищих школах. Наприклад, Антін Ковалисько, Амброз Березовський, Ірина Лежогубська були випускниками Торговельної академії у Відні. А. Березовський працював у школі понад 30 років, а Ірина Лежогубська – понад 25 років. Педагоги Станіслав Старосольський, Михайло Рудницький, Тиміш Білостоцький, Ілля Витанович, Євген Пеленський, Денис Коренець закінчили філософські студії у Львівському університеті та за кордоном. Любомир Савойка, який вивчав товарознавство у школі і політичну арифметику на Однорічному торговельному курсі, завідував товарознавчим кабінетом, був інженером Празької політехніки та директором фірми “Достава” [145, арк. 7–8]. Крім цього, він був автором підручників із товарознавства, читав відкриті лекції “для всіх поляків – професорів товарознавства Львівської округи” [146, арк. 16]. У школі викладав Северин Пастернак – директор Фахово-доповнюючої чоловічої школи у Львові, який закінчив гірничу академію в Пржибрамі. Тут працювали випускники Вищої школи заграничної торгівлі у Львові Зенон Котович і Василь Кисілевський. У 1920-х рр. кооперацію у школі викладав редактор “Господарсько-кооперативного часопису” Антоній Гаврилко, учителями працювали Юліан Павликовський – випускник правничих студій Львівського університету та Рільничої академії у Відні; Іван Цьорох та Осип

Скрентович – випускники Торговельної академії у Львові; Володимир Несторович викладав економію і книговодство на Однорічних торговельних курсах, був випускником Вищої школи для світової торгівлі у Відні, редактором фахового часопису “Торговля і промисл”; Ігор Федів – доктор філософії Празького університету, випускник Празької політехніки, викладав господарську географію і стенографію на Однорічних торговельних курсах [145, арк. 8–9]. Важливу роль у діяльності школи відіграв Йосип Танчаківський – перший референт фахового шкільництва в “Рідній школі” у Львові і творець так званої Торговельно-промислової комісії в “Рідній школі”. У період керівництва Д. Коренця педагогічну працю розпочали енергійні учителі Антін Ковалисько та Ілля Витанович.

Деякі професіонали поєднували з викладацькою працею фахову і громадську діяльність, зокрема Михайло Волошин був адвокатом, Ілярій Чапельський – банківським службовцем, Василь Ольховий, який викладав кооперацію і кооперативне книговодство, працював інженером РСУК, Карл Коберський, редактор кооперативного часопису, навчав учнів кооперації, Роман Чайковський, який викладав торговельне законодавство і суспільно-політичний устрій держав, працював на посаді апеляційного судді [58, арк. 22].

Велику увагу приділяли учнівській практиці та відвіданню кооперативних установ, приватних і державних торговельних, промислових і кооперативних підприємств, що мало допомогти молоді після закінчення школи працевлаштуватися за фахом. Учні проходили вакаційну практику у львівських кооперативах та на фабриках, зокрема у краєвому союзі “Сільський господар”, “Народній торгівлі”, парцеляційному товаристві “Земля” тощо. Під час навчання шкільна молодь відвідувала “склепи і магазини” “Народної торгівлі”, Краєвого союзу господарського, бюро Краєвого союзу кредитового, Земельного банку гіпотечного і товариства взаємних обезпечень “Дністер”. Наприклад, у лютому та березні 1922 р. учні школи оглянули млин “Том і син”. У 1925 р. вони відвідали “Східні торги”,

фабрику “Фортуна нова”, львівську броварню, книгарню “Атлас”, “Маслосоюз”, фабрику залізних виробів Зеленського, фірму Бачевського у Львові [59, арк. 15, 20; 60, арк. 10]. У 1937–1938 н. р. учні купецької гімназії оглянули ливарню заліза “Ферум”, механічну ткальню “Комета” у Львові, а також мали зустріч із М. Заячківським – директором “Народної торгівлі” [63, арк. 50]. У 1938–1939 н. р. учні, крім краєзнавчих прогулянок, відвідували “Східні торги” у Львові, у Винниках – фабрику цвяхів “Сталь”, державну фабрику тютюнових виробів, підприємство “Тар”, на якому виготовляли гребінці і дзеркала, млин Аксельбрада у Львові тощо [64, арк. 33]. Учні Торговельної школи відзначали українські національні та професійні свята, відвідували виставки українського промислу, виставки творів Асоціації незалежних українських митців, протиалкогольні публічні заходи товариства “Відродження”.

Рівень знань учнів та їх фахову підготовку відображали випускні іспити. У Торговельній школі складали іспити з української мови і книговодства, рахунків, торгівлі, устрою держави [816, с. 107]. З 1930 р. випускні іспити мали комплексний характер: письмовий іспит з української мови та ділової кореспонденції (листи друкували українською, польською, німецькою мовами, їх зміст подавали стенографічно) та усний іспит з економічних знань (торгівля, товарознавство, господарські відносини і господарська географія Польщі) (дод. 42). До складу комісії випускних іспитів обов’язково входив директор школи Антін Ковалисько (наприкінці 1930-х років), а членами комісії були: проф. Амброз Березовський і Василь Ольховий (книговедення); проф. Ірина Лежогубська і др. Ілля Витанович (українська мова); проф. Тиміш Білостоцький і др. Євген Пеленський (торговельна переписка). Усний іспит з господарських відомостей приймали Антін Ковалисько і проф. Любомир Савойка, присутнім був Голова “Рідної школи” Денис Коренець [145, арк. 12].

Випускники школи і курсів працевлаштовувалися в міських і сільських кооперативах від найнижчого ступеня до найвищих централ РСУК. Чимало

з них ставали співробітниками торговельних фірм, власниками торговельних підприємств. Випускники мали право займати місця урядовців II категорії в державній і самоврядній службі на рівні з матуристами гімназій [816, с. 105]. У 1936 р. випускники Торговельної школи були власниками понад десяти крамниць, що було дуже важливо для суспільно-економічного розвитку Галичини [628, с. 132].

Успіхи української торговельної школи почали непокоїти польську шкільну владу. Зокрема, А. Качор зазначав: “Почалися досить часті «візитації» школи шкільною владою, а навіть поліцією та шукання потрібних аргументів і фактів «протидержавної» роботи” [797, с. 38]. На початку 1935–1936 н. р. Д. Коренця звинувачували в тому, що він як директор Торговельної школи не протидіє участі учнів в антипольських демонстраціях. Львівська шкільна кураторія вимагала від товариства “Просвіта” звільнити Д. Коренця з посади. Він добровільно склав повноваження, залишаючись викладачем кооперації на курсі абітурієнтів.

У 1930-х роках унаслідок реформування фахового шкільництва відбулися зміни у торговельно-кооперативних навчальних закладах. Зокрема, торговельну школу у Львові реорганізовано у торговельну гімназію (офіційна назва – Приватна коедукаційна купецька гімназія у Львові товариства “Рідна школа”), а замість однорічного підготовчого курсу створено однорічну школу адміністраційно-торговельної підготовки, а Торговельну школу у Яворові перейменовано на Кооперативну школу. Педагогічна спільнота позитивно відреагувала на реорганізацію торговельних навчальних закладів і очікувала позитивних змін [145, арк. 5].

Відповідно до нормативно-правових актів та Статуту Приватна коедукаційна купецька гімназія товариства “Рідна школа” у Львові прагнула “вишколювання працівників, що, крім практичного фахового приготування, матимуть відповідний засіб теоретично-фахового і загального знання, кінцевого до виконання фахових чинностей у купецьких ділянках різних господарських підприємств”, про що йшлося в законах Міністерства

віросповідань і народної освіти про устій шкільництва від 1932 і 1933 рр. [65, арк. 12; 573, с. 642]

Навчання у гімназії тривало чотири роки. Навчально-організаційний процес школи відповідав організації аналогічних державних чотирирічних купецьких гімназій, а індивідуальний напрям навчального закладу – торговельно-кооперативний. Торговельна гімназія готувала кваліфікованих працівників кооперативів, чого вимагали тогочасні економічні обставини [147, арк. 23]. Велику увагу приділяли у гімназії також вивченню торговельного підприємництва, товарознавства, господарської географії, техніки реклами, організації і техніки торгівлі. Учні торговельної гімназії проходили обов'язкову практику на різних господарсько-кооперативних підприємствах (300 год.) [145, арк. 11].

Навчальний процес у Торговельній гімназії виглядав так: молодь, закінчивши третій клас, мала цілісну торговельну освіту і могла працювати або закінчувати четвертий клас кооперативної спеціалізації і отримати диплом [61, арк. 68]. На четвертому році навчання учень гімназії вибирав спеціалізацію (кооперативна, торговельна, банкова або адміністративна). Закінчення Торговельної гімназії давало змогу продовжувати навчання на вищих студіях, працювати в кооперативних, банківських, господарських чи промислових установах, або ж на державній службі у статусі урядовців II категорії [148, арк. 1].

Для забезпечення безперервної професійної освіти в галузі економіки і кооперації продовжували функціонувати спеціальні курси уже під умовною назвою Економічно-кооперативний інститут, у структурі якого функціонував однорічний Торговельний курс і Вищий кооперативний курс, на яких бажаючі могли здобути потрібний рівень фахової економічної освіти відповідно до власних потреб практики чи подальшого навчання. Курсанти кожних три місяці складали колоквіум з усіх предметів, а наприкінці року – головний іспит комісії [816, с. 106]. На однорічних торговельних курсах викладали Михайло Волошин, Карло Коберський, Антоній Ковалисько,

Антоній Павенський, Михайло Рудницький, Любомир Савойка, Осип Скрентович, Роман Чайковський здебільшого спеціалізовані предмети: політичну і купецьку арифметику, книговедення, рисунки, кореспонденцію, суспільну економію, господарську географію, науку про торгівлю, торговельне і промислове законодавство, устрій держав, товарознавство, кооперацію, стенографію і англійську мову [60, арк. 16]. На торговельно-кооперативних курсах акцентували увагу на вивченні кооперативного законодавства. Теоретичне навчання тісно поєднували з практикою на львівських підприємствах, зокрема у “Центросоюзі” (свічки, мило), “Маслосоюзі”, “Дендрі”, “Декоро”, “Бібльос”. Після закінчення курсу деякі особи працювали у кооперативних установах [151, арк. 2]. Освоєння фахових предметів та практичних навиків давало змогу працювати в кооперативах, банках, бюро та приватних установах.

У Купецькій гімназії в 1937–1938 н. р. навчалося 235 учнів: 91 дівчина і 144 хлопців [122, арк. 2]. Станом на 1938–1939 н. р. у школі працювало 5 штатних учителів, 15 позаштатних та двоє лікарів [64, арк. 8]. У навчальному закладі викладав адвокат Франц Свістель, адвокат Роман Криштальський – торговельне право і правознавство. Відповідальними за медичний огляд школярів були Володимир Щуровський та Стефанія Коренець [125, арк. 1–2; 15, арк. 1–3; 62, арк. 6–7].

У другій половині 1930-х рр. відбулися суттєві зміни в керівному та учительському складі школи. Її директором призначили педагога Антіна Ковалисько, який був випускником торговельної академії у Відні і тривалий час викладав у школі спеціалізовані предмети (бухгалтерію, торговельні рахунки, торговельну географію, німецьку мову). Довголітній директор школи Денис Коренець очолив восьмимісячні Торговельно-кооперативні курси товариства “Рідна Школа” у Львові. Ілля Витанович перейшов на посаду директора Кооперативного ліцею РСУК у Львові, а проф. Зенон Котович від 1 липня 1939 р. очолював Торговельний ліцей Українського Інституту для дівчат у Перемишлі [64, арк. 10].

Учителів Торговельної гімназії, крім навчально-виховної роботи, активно залучали до науково-виховних заходів у закладі і за його межами. Зі звіту за 1938–1939 н. р. дізнаємося про те, що в січні 1939 р. проф. Т. Білостоцький брав участь у Конгресі польських стенографів та 3'їзді учителів стенографії. 27–28 січня 1939 р. проходила окружна “конференція учителів-комерціалістів” у Державній купецькій гімназії у Станиславові за участі проф. З. Котовича, проф. С. Пастернака та проф. В. Кисілевського. А. Ковалисько у березні 1939 р. брав участь у “конференції учителів-комерціалістів” у Тернополі. У травні 1939 р. в Державній купецькій гімназії в Перемишлі організовано конференцію учителів товарознавства, в якій взяли участь директор А. Ковалисько, проф. Л. Савойка і проф. С. Пастернак [64, арк. 32].

З метою забезпечення ефективного навчання у школі було створено учительську і учнівську бібліотеку, якими завідували Є. Пеленський і І. Лежогубська. Бібліотека поповнювала свої фонди завдяки даруванням (Адольф Подлевський, Петро Постолюк, проф. Зенон Котович, РСУК, “Народна торгівля”), а також закуповувала книги, зокрема з кооперації, торгівлі, товарознавства, історії тощо. Крім цього школа передплачувала понад 20 журналів і часописів, з яких деякі надходили безкоштовно: “Господарсько-кооперативний часопис”, “Технічні вісті”, “Сільський господар”, “Кооперативна Республіка”, “Wspólnota”, “Gazeta gospodarska”, *Wiadomości gospodarcze Izby Przemysłowo-Handlowej we Lwowie*, “Ajencja wschodnia”, “Rolnik i zagroda”, “Przegląd pedagogiczny” тощо [147, арк. 2]. Львівська купецька гімназія мала непогані технічні засоби навчання. Ще у 1930 р. учителі на заняттях використовували діафільми, епідіаскоп, влаштовували навчальні радіопередачі [628, с. 131]. Для вивчення книгознавства і кореспонденції у школі використовували друковані матеріали Польського Банку, Почтової каси ощадності, Акційного гіпотечного банку, Земельного банку гіпотечного, товариства “Дністер”, “Народної торгівлі”, промислової спілки “Труд”. Крім цього мали

спеціалізовані кабінети: історико-географічний (історичні таблиці, краєзнавчі карти, карти з господарської географії, глобуси), яким завідували І. Витанович, П. Біланюк; товарознавчий кабінет та товарознавча робітня (Л. Савойка), створені за фінансової підтримки відомого громадського діяча, підприємця М. Заячківського; торговельний кабінет, де було представлено обладнання для магазинів (шафи, вітрини, ваги й інші приладдя для вимірювання) та збірка рекламного матеріалу (проспекти, каталоги, афіші) – (А. Ковалисько), друкування на машинці (Т. Білостоцький), книговедення і кореспонденції (А. Березовський), техніки реклами (І. Лежогубська, С. Пастернак). Збірки товарознавчого кабінету поповнювали за рахунок дарування, закупівлі та товарообміну [958, с. 160–161]. У кабінеті писання на друкарських машинах було встановлено 13 машин із повним приладдям, яким завідував проф. Т. Білостоцький. Це були друкарські машинки таких марок, як Underwood (Ундервуд), Adler (Адлер), Remington (Ремінгтон) [64, арк. 26]. На відміну від інших економічних навчальних закладів у Торговельній школі організували курси англійської, російської мови та кооперативні курси. Однак курси російської мови не завжди відбувалися через недостатню кількість слухачів-платників [147, арк. 2].

Зауважимо, що приватні торговельно-кооперативні заклади, як і фахово-доповнюючі школи “Рідної школи”, майже не фінансувалися з державного бюджету. Зокрема, з кошторису Львівської купецької гімназії довідуємося, що дохід навчального закладу у 1937 р. становив 44 280 зл.: 38 810 зл. – шкільні сплати, 2 250 зл. – здача в оренду приміщення під адміністраційно-торговельний курс; 3 000 зл. – допомога від Міністерства віросповідань і народної освіти, 200 зл. – допомога Торгово-промислової палати [120, арк. 1].

Набільше надії на розвиток торговельного навчального закладу у Львові педагогічні працівники покладали на українську спільноту [150, арк. 5]. Фінансову допомогу Торговельна школа отримувала від товариства “Рідна школа”, Краєвого союзу кредитового, товариства “Дністер”, “Народної

торгівлі”, Центрального союзу кооператив, Краєвого товариства кредитового, “Народної гостинниці” [60, арк. 12].

У зв’язку із збільшенням кількості учнів у Торговельній школі виникла проблема з приміщенням, яке не відповідало жодним вимогам. В одному із звітів Торговельної школи у Львові візитатор др. К. Загаєвський зазначав: “Слабою стороною школи є її приміщення в Народному Домі на III поверсі крайню занедбаної чиншової хати, без ніяких модерних гладжень, навіть без води у клозетах” [147, арк. 15]. Однак, навчальний заклад функціонував, а педагоги склали плани щодо подальшої праці та розвитку: “Ця потреба буде ще більше пекуча в слідуючій шкільній році, коли Управі вдасться поширити Школу на IV рік кооперативної спеціалізації і заснувати Економічний кооперативний інститут як вищу школу кооперативного навчання для гімназійних абітурієнтів” [147, арк. 17]. Ця ідея виходила насамперед від тодішнього директора школи Д. Коренця, який з відповідними проханнями звертався до Головної управи “Рідна школа”, яка намагалася по можливості задовільнити ці прохання.

Наприкінці 1930-х років школа перемістилася з тісного приміщення на вул. Хшановського 9 (тепер – вул. Вербицького) до приміщення на вул. Курковій, 14 (тепер – вул. Лисенка): “В найближчій часі стоять перед школою великі фінансові труднощі, так що без зовнішньої допомоги Дирекція не зможе як слід вив’язатися із своїх завдань. У зв’язку з переорганізуванням школи на Купецьку гімназію винаймлено відповідне приміщення, за яке річна оплата винайму виносить біля 8 000 зол. При цьому треба узгляднити справу ремонту й улаштування робітень та перенесення школи. Це все потягає за собою надмірні оплати й видатки” [147, арк. 24].

Згодом Комісія фахового шкільництва “Рідної школи” створила Комітет будови дому фахових шкіл, який займався збором коштів на будівництво приміщення Торговельної школи у Львові. До складу Комітету увійшли: Д. Коренець, К. Коберський, І. Лежогубська, а також представники Головної управи “Рідної школи”, УТТ та інші [113, арк. 4].

Торговельна школа виховала чимало кооператорів, підприємців і навіть поетів і письменників (Іван Керницький, Богдан Нижанківський, Василь Ткачук, Юрій Тис [797, с. 36], Микола Левицький, Роман Князь, Іван Ворона, Микола Саєвич, Іван Керницький, Володимир Мота, Роман Петрів, Григорій Салевич, Іван Карпів, Євген Пришляк та ін.) [797, с. 36; 1231; 1241].

Товариство “Рідна школа” наприкінці 1930-х рр. мало намір заснувати однорічну кооперативну школу у Бродах [114, арк. 1], а також у Сокалі, в Угневі, у яких могла б навчатися молодь із Волині та Холмщини [115, арк. 4]. Однак ці спроби були невдалими. На зразок Львівської торговельної школи хотіли відкрити фаховий навчальний заклад у Станиславові. Організаційними питаннями займався банкір Василь Тимцюрак, а директором був професор В. Садовський. Однак, зважаючи на недостатню кількість учнів, школа функціонувала лише один 1921–1922 н. р. Опісля Осип Скрептович намагався відкрити у Станиславові торговельні курси “Рідної школи”, але й вони не працювали довго. Торговельна школа у Городенці, яку заснував адвокат В. Кассіян, також діяла нетривалий термін. Лише у 1934 р. організовано в Яворові Українську приватну торговельну школу, а 1938 р. – у Станиславові – чотирирічну торговельно-кооперативну гімназію [709, с. 132].

У міжвоєнний період Яворівська торговельна школа українського педагогічного товариства “Рідна школа” функціонувала під керівництвом І. Велигорського та С. Каламунецького (працював 3 роки як книговедець Повітового союзу кооператив у Городенці і закінчив заочні кооперативні курси у Львові [71, арк. 25]), яка згодом набула кооперативно-торговельного характеру. Наприкінці 1930-х років з ініціативи РСУК навчальний заклад перейменовано у кооперативну школу із офіційною назвою Приватна коєдукаційна школа кооперативна і купецька УПТ “Рідна школа” у Яворові (вул. Міцкевича, 26) [156, арк. 15]. У 1939 р. для школи придбали більший будинок за 20 000 зл., оскільки з кожним роком кількість учнів

збільшувалася [20, арк. 1–8]. Щомісячну допомогу школа отримувала від РСУК від 200 до 400 зл. Час від часу школу відвідували представники Кураторії львівського шкільного округу (К. Загаєвський, Ю. Пясецький), Головної управи “Рідної Школи” (А. Ковалисько, Д. Коренець), РСУК (К. Коберський) [115, арк. 2].

Відповідно до Статуту Приватної коедукативної однорічної торговельної школи з українською мовою навчання Кружка “Рідної школи” в Яворові, школа мала завдання: поширювати загальну освіту та поглиблювати теоретичні й практичні відомості науки народного господарства, торгівлі і кооперації, а кінцева мета її діяльності полягала у тому, щоб “приготовити молодь до праці в характері самостійних працівників у низових кооперативах і як фаховий помічний персонал у всіх видах кооперації” [71, арк. 25].

Учні здобували фахові знання з організації та ведення торговельного підприємства, тому велику увагу приділяли вивченню таких предметів, як організація і техніка торгівлі, товарознавство, книговодство, торговельна арифметика, господарська географія, техніка реклами (дод. 44). Для усвідомлення почуття ощадності учні організовували “Ощадностево-кредитову кооперативу”, а крім цього мали шкільну крамничку у формі кооперативу. Наприкінці 1930-х років шкільний кооператив “Праця” мав 25 членів. Ним опікувалися проф. Іван Костюк та Михайло Дябога [72, арк. 1–23; 473, арк. 1–3].

Наприкінці 1930-х років Кружок “Рідної школи” ім. Маркіяна Шашкевича в Станиславові звертався до Кураторії ЛШО з проханням про дозвіл на відкриття Купецької коедукативної гімназії у місті. Така необхідність була зумовлена розвитком приватного та кооперативного бізнесу [68, арк. 2; 272, арк. 2]. Школа функціонувала під керівництвом С. Глушка – директора дівочої загальноосвітньої гімназії “Рідна школа” в Станиславові, який викладав німецьку мову. Спеціалізовані предмети викладали Василь Кисілевський (організація і техніка торгівлі) – інженер, випускник Вищої школи торгівлі заграничної у Кракові. Він проходив курси

підвищення кваліфікації педагогічного Товариства фахової освіти, практику у Державній купецькій гімназії в Станиславові, викладав у Приватній гімназії купецькій УПТ у Львові. Товарознавство викладав Павло Дутко – інженер, випускник Вищої школи торгівлі заграничної в Празі, слухач кваліфікаційних педагогічних курсів Товариства фахової освіти, мав 14 років фахової практики, навчав у фахово-доповнюючій школі у Станиславові. Техніки реклами навчав учнів Михайло Зоря – випускник Академії прикладного мистецтва у Кракові, спеціальних кваліфікаційних курсів Товариства фахової освіти, спеціалізованих курсів техніки реклами у Катовіце [69, арк. 30–46].

Станом на 1938–1939 н. р. у навчальному закладі навчалось 42 учні. У 1939–1940 н. р. у приміщенні школи планували відкрити кабінети товарознавства, техніки реклами, організації і техніки торгівлі та фахову бібліотеку. Зауважимо, що українська молодь Станиславова також навчалась у Державній коедукативній купецькій гімназії, а серед 25 учителів навчального закладу двоє були греко-католицького віровизнання [70, арк. 2].

Наприкінці 1930-х рр. у Львові діяв Приватний коедукативний кооперативний ліцей РСУК – школа вищого ступеня, яка готувала кооперативних службовців середньої ланки різних кооперативних організацій. У цьому навчальному закладі могла навчатися українська молодь, яка закінчила гімназію нового типу або фахову школу упродовж трьох років. Після двох років вивчення економічних і технічно-торговельних дисциплін була матура. Матуристи могли переходити на навчання до вищих шкіл (в університет чи політехніку) або закінчувати третій рік ліцею, який працював за системою вищої школи. Після закінчення навчального закладу окремі випускники проходили за кордоном однорічну кооперативну практику [709, с. 133].

Ліцей функціонував під керівництвом дослідника кооперативного руху Іллі Витановича, який був учнем І. Крип'якевича та М. Кордуби. Ілля Витанович написав низку розвідок на кооперативну тематику, які

публікували в “Господарсько-кооперативному часописі”, “Агрономічному віснику”. Зокрема у “Кооперативній республіці” надруковані його праці “Брати Симиренки”, “Як народжувався український кооперативний рух у Галичині”, “Андрій Жук”, “Кость Паньківський”, “М. Туган-Барановський: економіст, історик капіталізму, теоретик кооператизму”, “Володимир Навроцький – перший український статистик-економіст в Галичині на тлі своєї доби, 1747–1882”, автор підручника для вищої школи “Західноукраїнське село: його студія і сучасний етап” (Подєбради, 1935). З 1939 р. І. Витанович працював за межами Львова, згодом мешкав у Німеччині та США, а у 1964 р. написав фундаментальну працю “Історія українського кооперативного руху” [1233; 701, с. 421–433].

Право на відкриття ліцею дала Кураторія Львівського шкільного округу 14 вересня 1938 р. Навчання відбувалося у приміщенні РСУК. У ліцеї навчали молодь працювати в рільничих, рільничо-торговельних, споживчих, кредитових кооперативах на теоретичних і практичних заняттях відповідно до Закону від 11 березня 1932 р. про устрій шкільництва [21, арк. 2]. На перший навчальний 1938–1939 н. р. записалося 43 особи (22 хлопці, 21 дівчина). Це були діти з сімей різного соціального статусу з Львівського, Станиславівського, Тернопільського, Волинського воєводств [21, арк. 1–7].

У навчальному закладі працювало 11 учителів і двоє лікарів. Всі вони мали закінчені вищі академічні студії, дипломи учителів фахових шкіл або тимчасовий дозвіл на навчання, брали участь у краєвих та закордонних конференціях (дод. 45).

У навчальному закладі велику увагу приділяли викладанню фахових предметів, зокрема, намагалися поєднувати теорію з практикою. До прикладу, теорію з організацією кооперативів, а товарознавство з господарською географією. Під час викладання акцентували увагу на суспільній співпраці та кооперативних ідеях. У ліцеї були спеціалізовані фахові кабінети: товарознавчий і торговельний, а також діяв шкільний кооператив.

РСУК планував створити мережу кооперативних курсів у всій Галичині. Представники ревізійно-кооперативної установи зверталися до Кураторії львівського шкільного округу з відповідною пропозицією: “Прохаємо дозволити РСУК вести систематичні курси навчання кооперації п. н. Приватні коедукційні кореспонденційні кооперативні курси РСУК. Зазначаємо притім, що подібні курси веде “Сполем” у Варшаві на статуті, копію якого долучується” [74, арк. 1]. Планувалось організувати навчання у групах бухгалтерів кредитних та молочарських кооперативів, кооперативних працівників і членів надзірних рад [74, арк. 6]. РСУК проводив вакаційні, кооперативні та бухгалтерські курси для учнів греко-католицької Богословської академії у Львові, лекції з кооперації на курсах інструкторів Хліборобського вишколу молоді, сільськогосподарських інструкторок при “Сільському господарі” у Львові та кооперативних пропагандисток Жіночої кооперативної гільдії і Союзу українок [817, с. 397–401].

У 1938–1939 н. р. відкрито Приватний жіночий торговельний ліцей з українською мовою навчання Українського інституту для дівчат у Перемишлі. Кураторія ЛШО затвердила директором школи Зеновія Котовича, який працював учителем Приватної купецької гімназії товариства “Рідна школа” у Львові. З. Котович здобув освіту в Академії заграничної торгівлі у Львові, проходив практику у банку “Веста” в Познані і “Центробанку” у Львові, був слухачем курсів для учителів-комерціалістів, педагогічних курсів для вчителів фахових шкіл. У Перемишльському ліцеї він викладав організацію і техніку торгівлі, торговельну географію, торговельну арифметику, книговедення. У цьому навчальному закладі також працювали: адвокат Володимир Загайкевич (правознавство), інженер Софія Глова (товарознавство), Петро Оришкевич (стенографія), доктор Симеон Олерчик (французька мова з кореспонденцією, польська мова), професор Іван Мандюк (німецька мова з кореспонденцією), Марія Мричко-Ляховичева (математика), о. Андрій Перхач (релігія), Марія Гривнакова (українська

мова), Ольга Секела (тілесні вправи), Іванна Коченашева – шкільна лікарка [66, арк. 50, 56].

Загалом торговельно-кооперативні навчальні заклади Галичини відігравали важливу роль у національному економічному розвитку українців. У них навчалася молодь не лише з Галичини, а й з Волині, Холмщини, Полісся, Підляшшя, Бессарабії, Буковини і Закарпаття. Українці в еміграції також організовували торговельні навчальні заклади, наприклад Українську комерційну школу у Чикаго, про яку згадує економіст Віктор Доманицький у своєму рефераті, як про заклад спеціально пристосований до умов американського економічного життя [274, арк. 25].

7.4. Підготовка агрофахівців у Галичині та Подєбрадах

Сільськогосподарські школи – професійні школи, які займалися підготовкою молоді до ведення сільських господарств. Організація навчання у сільськогосподарських школах Галичини відбувалася згідно з програмами Міністерства віросповідань і народної освіти. Зокрема, у 1936 р. Міністерство видало “Програму навчання у школах рільничого пристособлення”. Навчання у сільськогосподарських школах тривало 11 місяців. У навчально-виховному процесі передбачалося обов’язкове викладання фахових предметів (організація і ведення малих господарств, рільництво, городництво, годівля тварин), на які відводили більшу кількість годин (37) [16, арк. 3–7].

У першій третині ХХ ст. на західноукраїнських землях функціонували Однорічна хліборобська (садівничо-городнича) школа товариства “Посвіта” у Милуванні, школа “Сільського господаря” у Коршеві, спеціальна молочарська школа “Маслосоюзу” в Стрию, агрономічні курси “Сільського господаря” в маєтку Мирона Луцького в Янчині біля Перемишля.

На початку ХХ ст. створенням сільськогосподарських шкіл займалося товариство “Просвіта”, яке стало засновником Сільськогосподарської школи

у Милуванні і Жіночої професійної школи домашнього господарства в с. Угерці Винявські. У 1908 р. на прохання економіста Т. Войнаровського та о. М. Бачинського митрополит А. Шептицький подарував для товариства “Просвіта” свій фільварок із будинками у Милуванні (за 15 км від Тисмениці), де професор О. Гарасевич і М. Коцюба зорганізували “садівничо-рільниче заведення і першу українську однорічну рільничу школу нижчого типу” на зразок господарських шкіл в Данії. Заклад офіційно називався – Приватна школа “Хліборобського вишколу товариства “Просвіта” в Милуванні. Його управителями були інженери-агрономи П. Думка, М. Творидло, Є. Брилинський [986, с. 170–175; 797, с. 24].

Відповідно до статуту, школа виконувала такі завдання: “виховати висококваліфікованих рільників при допомозі теоретичної і практичної фахової освіти з углядженням потрібної загальної освіти, як також суспільно-громадського виховання” [49, арк. 27]. У школі учні могли навчатися теоретично і практично “кращої управи ріллі та садівництва й іншої сільськогосподарської раціональної праці”. До кінця 1938 р. випускниками школи були близько 800 молодих фахових господарів [116, арк. 3].

У милуванській школі вступного іспиту не було, лише місяць пробного навчання. У школі функціонувало два відділи: годівельний і городничий. У план навчання входили загальноосвітні предмети (релігія, українська мова, польська мова, рахунки, історія Польщі, наука про сучасну Польщу, географія, історія і географія України, гігієна); допоміжні предмети: (фізика і мінералогія, ботаніка, зоологія); фахові предмети (годівля тварин, управа ріллі і рослин, городництво і садівництво, пасічництво, молочарство, ветеринарія, господарська організація і будівництво, наука про кооперацію і кооперативна бухгалтерія [46, арк. 52; 47, арк. 37–39; 49, арк. 10–12; 698, с. 143]. Учні отримували знання, які були потрібні не тільки для організації власного господарства, а й для роботи у хліборобських та кооперативних організаціях, як-от “Сільський господар”, “Маслосоюз” тощо. При школі

було велике господарство (136 га), де учні отримували практичні навички тваринництва, городництва, пасічництва [48, арк. 48].

У 1920–1930-х роках у навчальному закладі працювали вчителі-спеціалісти та інструктори, які мали закінчені господарські студії не лише у Львові, а й у Німеччині та Чехословаччині, зокрема Ігнатій Еляшевський, Вацлав Кучера, Іван Дереш, Мирон Левицький, Леон Гаванський, Омелян Ремезовський, Іван Грабар та інші [46, арк. 153–160].

У 1936–1937 н. р. у школі навчався 51 учень, які дотримувалися чіткого розпорядку дня відповідно “Правильника науки і праці” (дод. 46) [116, арк. 2]. За рік навчання вихованці навчального закладу платили близько 77 злотих, однак деякі були звільнені від оплати. У цьому ж навчальному році 27 учнів отримували стипендію на загальну суму 3 657 злотих, з них 14 – із державного бюджету, 13 – з інших фондів [50, арк. 5–6]. Школа також організовувала господарські 7-місячні курси та намагалася організувати річні городничі курси. За підтримки РСУК проводилися курси кооперативного книгознавства і діловодства.

Важливу роль у діяльності господарсько-садівничої школи в Милуванні відіграло товариство “Сільський господар”, зокрема воно опікувалося та контролювало діяльність навчального закладу, дбало про підбір учительського персоналу. Це було не випадково, оскільки на початку 1930-х років навчальний заклад переведено “Просвітою” на самоутримання, у зв’язку з цим та економічною кризою школа мала борг понад 100 000 зл. та не виплачувала заробітної плати учительському персоналу, а кількість учнів у школі була невеликою [46, арк. 162]. Товариство “Сільський господар” разом з іншими інституціями допомагали матеріально та організаційно навчальному закладу [238, арк. 1–7; 781, с. 79–81].

У 1924 р. “Сільський господар” організував господарські курси в Коршеві біля Коломиї [102, арк. 1–3; 126, арк. 10], замість самоліквідованої Жіночої школи домашнього господарства в Угерцях Винявських [1068, с. 163; 738, с. 108]. У квітні 1933 р. голова філії “Сільського господаря” в

Перемишлянах Мирон Луцький організував у своєму господарстві в Янчині (повіт Перемишляни) господарські практичні курси, які тривали 9 місяців кожного року [797, с. 25].

Крім милуванської школи та названих курсів у Галичині були й інші українські сільськогосподарські школи. Зокрема, у Шибалині коло Бережан діяла Дівоча господарська школа. Навчальним закладом керував професор Михайло Васьків, а опікувалася ним філія “Сільського господаря” в Бережанах.

1 вересня 1935 р. почав функціонувати Державний сільськогосподарський ліцей у Черниці Жидачівського повіту Станиславівського воєводства на підставі розпорядження Міністра віросповідань і народної освіти. Міністерство купило шкільний маєток у Черниці у пана Вітольда Стефануса за 318 000 зл. Площа маєтку становила 334 га [51, арк. 1–23; 52, арк. 45–49]. Школа виховувала агрономів і організаторів модерного рільничого господарства. Директором першого українського ліцею був інженер Михайло Холевчук (дод. 16).

Кількість учнів у ліцеї з кожним роком збільшувалася: у 1935–1936 н. р. – 5, у 1938–1939 н. р. – 68 учнів [54, арк. 2, 8]. З метою збільшення кількості учнів куратор ЛШО звертався до Міністерства віросповідань і народної освіти з пропозицією реорганізувати ліцей шляхом створення як українських, так і польських класів, про що дізнаємося з листа від 3 квітня 1937 р. На думку куратора, запровадження польських класів могло б збільшити кількість учнів щонайменше удвічі. Однак у такій реорганізації куратор ЛШО Є. Гадомський мав певні застереження політичного характеру: “Єдиною серйозною небезпекою цього ліцею з польськими і руськими класами може бути можлива позашкільна контрагітація шовіністичних чинників, як польських так і українських. Поляки можуть закидати, що вони рятують долю української школи польською молоддю, а українці можуть відчувати часткові обмеження їх шкільної власності” [51, арк. 33]. Однак, у

зв'язку зі збільшенням кількості учнів української національності реорганізація ліцею не відбулася.

У ліцеї навчали українською мовою, окрім таких предметів: польська мова, історія та наука про Польщу. У школі діяли окремі секції: сільських господинь, садівнича, рільнича тощо. Всього у ліцеї учні вивчали понад 25 предметів [55, арк. 51, 70–73], які викладали досвідчені фахівці (дод. 47).

Практичні заняття відбувалися у ліцейному фільварку. Це було зразкове господарство, де займалися тваринництвом та рослинництвом. Дохід із продажу молока був основним і чи не єдиним оборотним капіталом фільварку. Молоко збували Державному закладу розумово хворих у Кульпаркові, Міському закладу апровізаційному у Львові, Союзу воєнних інвалідів Речі Посполитої в Миколаєві та іншим установам. Також у закупівлі молока був зацікавлений “Маслосоюз” для своєї сироварні у Стрию (обсягом 300 л на день за ціною влітку – 0,12 зл., а взимку – 0,14 зл.) [56, арк. 11–13]

Начальний заклад у Черниці тісно співпрацював із Львівською сільськогосподарською палатою, товариством “Сільський господар”, зокрема з філією у Жидачеві. Директор товариства “Сільський господар” Є. Храпливий допомагав добирати учнів у ліцей [56, арк. 78–79], а учитель ліцею та керівник ліцейного фільварку Є. Брилинський був делегатом Міністерства господарства і аграрних реформ до Класифікаційної комісії ґрунтів на повіт Жидачів [55, арк. 40].

Краєвий молочарський союз “Маслосоюз” організовував єдину в Галичині річну приватну коєдукаційну молочарську школу з українською мовою навчання в Стрию. Школа виникла ще у 1913 р., однак Перша світова війна завадила її розвитку. З 1925 р. школа відновила свою роботу як тримісячні, а згодом – шестимісячні курси, з 1933 р. почала працювати однорічна школа з правами державних шкіл. Навчальний заклад готував “фахових молочарських працівників при помочі теоретичного і практичного навчання зі спеціальним узглядненням засад кооперативного молочарства і

науки про кооперацію” [79, арк. 25]. Кандидати здавали вступний іспит з молочарства (практика), української мови і рахунків та зобов’язувалися подати рекомендацію від кооперативної установи. Для учнів організовували теоретичні і практичні заняття упродовж 9 місяців, а пізніше ще 3-місячний доповнюючий вишкіл у кооперативних молочарнях, які визначав керівник курсів у порозумінні з керівництвом “Маслосоюзу”. Учні мали практичні заняття у 3 різних відділах молочарні: перший місяць призначався на технічний вишкіл з виготовлення масла, другий – з господарської організації району, а третій місяць – з молочарського книговедення. Як правило, практичні заняття відбувалися у молочарнях “Маслосоюзу”. Оплата за курси з проживанням і харчуванням становила 35–40 зл. Місячно [116, арк. 22; 1148, с. 181–184].

На курсах навчали ручному та механічному способу виготовлення масла, різних видів сирів. Осередком начання була “ручна і механічна молочарня, сироварня і лабораторія “Маслосоюзу” в Стрию. Програма передбачала практичні і теоретичні заняття з молочарської технології, хімії, бактеріології, обслуговування машин, будівництва молочарень, книговедення і організації молочарень (дод. 47) [80, арк. 40].

У міжвоєнний період товариство “Сільський господар” спільно з кооперативними центрами “РСУК”, “Центросоюз”, “Маслосоюз”, Союзом українок організовували мережу різноманітних господарських курсів: садівничо-городничий, пасічничо-шовківничий, сільського господарства, годівельно-ветеринарний, сільськогосподарської кооперації, організаційно-інструкторський, продуктивності сільськогосподарських тварин, зразкових господинь, шестиденні курси для інструкторів Хліборобського вишколу молоді, шестимісячні курси господарських інструкторок не лише у Львові, а й у Перемишлянах, Коломиї, Коршеві, Милуванні тощо [246, арк. 35; 247, арк. 1–11; 248, арк. 1–8; 249, арк. 1–6; 250, арк. 1–6; 251, арк. 1–7; 252, арк. 1–3]. На цих курсах викладали інженери Євген Храпливий, Михайло Хроновят, Іван Мартюк, Антін Романенко, Харитя Кононенко та ін.

Популярними серед львів'ян були короткотермінові пасічничо-садівничі курси у Львові. Як правило теоретичні виклади організовували у приміщенні товариства “Сільський господар”, а практичні – в саду і на пасіці в маєтку парохії у Львові на вул. Личаківській, 92 [254, арк. 1–2].

Товариство “Сільський господар” також організувало тримісячні курси для господинь-селянок у Стрию. Їх діяльністю займався Комітет з представників філії “Сільського господаря”, Союзу українок, Повітового союзу кооператив, “Маслосоюзу”. До їх діяльності долучалися також приватні підприємства, зокрема львівська фірма “Мота”, шляхом скерування своїх інструкторок-працівниць навчати членів секцій модерного способу прання [253, арк. 4, 14].

Товариство “Сільський господар” підтримувало контакти з українськими емігрантами у Чехословаччині, зокрема з Українською господарською академією, українським товариством “Рілля” [244, арк. 5–8], Об'єднанням українських аграрних студентів, із товариством “Zeniěděl jědnol”, при якому функціонував “Союз українських хліборобів”, що прагнув “об'єднати і опікуватися всією селянською еміграцією в ЧСР, вистаратись для неї заняття, уряджувати сільськогосподарські курси, видавати господарський журнал. Союз цей безпартійний, мав довіря чеських урядових чинників і числить на більшу державну субвенцію (1.200.000 Кс)” [243, арк. 10].

Варто зауважити, що у 1922 р. у Подєбрадах засновано єдину вищу українську школу політехнічного типу – Українську господарську академію (УГА) як наукову фахово-освітню установу. Вона займалася підготовкою молоді до господарської та технічної праці в таких галузях, як агрономія, лісознавство, гідротехніка, економіка, статистика, кооперація. Функціонувало три факультети: агрономічно-лісовий, економічно-кооперативний, інженерний та понад 50 кафедр. У 1932 р. при УГА організовано Український технічний господарський Інститут заочного навчання (УТГІ), в якому готували слухачів до самостійної праці в різних

галузях промисловості, кооперації, комерції. УТГІ мав економічно-кооперативний, агрономічно-лісовий і хіміко-технологічний відділи, курси українознавства та школу політичних наук. При відділах організовували низку фахових курсів. Студентами-заочниками були вчителі, хлібороби, ремісники, урядовці, кооператори [709, с. 133; 1235]. Серед педагогів та вчених-економістів УГА та УТГІ варто виділити Віктора Доманицького та Сергія Бородаєвського.

У 1928 р у Львові з ініціативи “Сільського господаря”, РСУК, УГА у Подєбрадах було створено Комітет праці мандрівних катедр для західноукраїнських земель, який організовував літні мандрівні дні по західноукраїнських селах, містечках і містах з метою інформаційної праці серед міської та сільської інтелігенції, насамперед серед учителів, священиків, кооперативних діячів. Вони відвідували Волинь, Холмщину, Полісся, Галичину, зокрема Тернопіль, Станиславів, Перемишль, Дрогобич, Косів, Коломию, Милування, Заліщики, Янчин, Дольне. У діяльності Комітету від УГА найбільше були задіяні представники агрономічно-лісового та економічно-кооперативного факультетів, які мали намір залучити до цієї акції усі важливі українські установи, як-от “Просвіту”, Спілку українських агрономів тощо (дод. 49) [245, арк. 3].

При товаристві “Сільський господар” діяла Секція допомоги Українській господарській академії при Краєвому господарському товаристві “Сільський господар” у Львові. У звіті за 1932 р. зафіксовано, що Секція займалася такими питаннями, як написання петицій послу Остапові Луцькому щодо діяльності УГА, розповсюдження листівок з інформацією про діяльність УГА і УТГІ серед галицьких агрономів та у пресі. Наприклад, у 1933 р. було видруковано 4 000 плакатів УТГІ, з яких 3 600 розіслано з “Господарсько-кооперативним часописом”, видруковано 2 000 “летючок” про курс українознавства, з них 1 400 розіслано з журналом “Життя і знання”. Крім цього члени “Сільського господаря” переписувалися та налагоджували контакти з установами й організаціями, за сприяння яких

студенти і курсанти УТГІ мали змогу практикуватися в Галичині. Секція займалася обміном книг, готувала до друку та видавала навчальний матеріал з курсу українознавства для студентів УГА та УТГІ. У 1935 р. Секція організувала виставку видань УТГІ на загальних зборах кооперативу “Рій”. Періодично Секцію відвідував ректор УГА проф. Борис Іваницький. Члени Секції домагалися, щоб при НТШ або “Рідній школі” працювала секція допомоги вищим школам, однак ці організації не погодилися на таку пропозицію, оскільки це суперечило статутним нормам [227, арк. 4–6].

Товариство “Сільський господар” сприяло українській молоді у навчанні, стажуванні та отриманні місця праці не лише в Чехословаччині, а й в інших країнах. Дирекція товариства надавала поради українській молоді, яка мала намір стажуватися за кордоном. Зокрема, якщо молодь мала намір поїхати в Данію, товариство скеровувало їх до рільничого товариства в Копенгагені, українсько-скандинавського Товариства, а також до українських емігрантів у Копенгагені, де була “українська колонія”, серед якої працював др. Дмитро Левицький і його жінка п. Ася Левицька [227, арк. 7]. Українці охоче студіювали зоотехнічні дисципліни у Краківському, а агрономічні студії – у Лювенському університеті (Бельгія). Працівники товариства також стажувалися у Данії та Голландії [288, арк. 8, 10; 243, арк. 7].

Отже, у першій третині ХХ ст. економічна освіта у Галичині розвивалася за зразком системи професійного шкільництва в європейських країнах та США і була віддзеркаленням освітніх процесів та господарського розвитку українських земель у складі Польщі. Професійне українське шкільництво мало приватний характер і формувалося здебільшого з приватних ремісничо-промислових, торгово-кооперативних та сільськогосподарських навчальних закладів, діяльність яких регулювали нормативно-правові акти Міністерства віросповідань і народної освіти. Організацією економічної освіти активно займалися “Просвіта”, “Рідна школа”, РСУК, “Маслосоюз”, “Сільський господар” та низка інших громадських організацій Галичини. Структурно фахове шкільництво поділялося на фахово-доповнюючі школи та навчальні

заклади основного типу: ліцеї (наприклад, ліцей РСУК у Львові), гімназії (сестер Василянок у Львові), нижчі школи (школа кооперативу “Труд”) та курси і школи фахової підготовки (Річні молочарські курси “Маслосоюзу” у Стрию, Сільськогосподарська школа в Милуванні). Українці навчалися також у польських економічних навчальних закладах, як правило приватних. Єдиною вищою українською економічною інституцією, яка мала освітній та науковий характер, була Українська господарська академія в Подєбрадах, що готувала фахівців-аграріїв з усіх етнічних українських земель та була залучена до економічного розвитку регіону. У середині 1930-х рр. у Черниці відкрили перший державний український фаховий ліцей. Серед представників освітньо-економічних процесів в Галичині різних напрямків (ремісничо-промислово-технічного, кооперативного, аграрного) варто виділити Є. Храпливого, А. Гаврилка, В. Доманицького, К. Коберського, М. Творидла, І. Лучишина, В. Несторовича. Вони брали активну участь у формуванні української економічної освіти і науки шляхом наукових досліджень, організації навчального процесу (розробка навчальних програм, написання підручників), співпраці з економічними установами, професійними товариствами, активної участі у публічних заходах та відстоюванні інтересів української економічної освіти на державному рівні.

РОЗДІЛ 8

ВИСТАВКОВИЙ БІЗНЕС ЯК СУСПІЛЬНИЙ РЕЗОНАНС ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

8.1. Міжнародний ярмарок “Східні торги” у Львові

У 20–30-х роках ХХ ст. у світовому економічному просторі простежувався розвиток фабрично-заводської промисловості та торгівлі, розширювалася мережа фінансових інституцій, відбувався процес концентрації виробництва шляхом створення монопольних об’єднань, посилювалася конкуренція товаровиробників на міжнародному та локальному рівнях. В умовах активного зростання конкуренції між підприємцями у різних галузях економічної діяльності важливим засобом зміцнення позиції на ринку була виставково-ярмаркова діяльність. Виставкові заходи (виставки, ярмарки/торги) задовольняли потреби підприємств у рекламі та збуті продукції, сприяли зміцненню позицій в умовах ринкової конкуренції та були способом ознайомлення населення з новими товарами.

У першій третині ХХ ст. у багатьох країнах світу організовували численні виставки, торги та ярмарки. До прикладу, у квітні 1929 р. відбулися міжнародні торги у Франкфурті-на-Майні, на яких було представлено товари з Австрії, Італії, Бельгії, Нідерландів, Угорщини, Югославії тощо [1112, с. 9]. У травні 1929 р. відбувся міжнародний ярмарок у Будапешті, у якому взяли участь підприємці зі Східної та Західної Європи. У 1930 р. організували низку виставок, зокрема у Барселоні (Іспанія) відбулася міжнародна промислова виставка, у Стокгольмі (Швеція) – краєва виставка народних промислів; у Брно (Чехія) – виставка торгівлі і промислу; в Ессені (Німеччина) – сільськогосподарська виставка; в Ляйпцігу (Німеччина) – міжнародна виставка хутра, в якій брали участь США, Англія, Франція, Швеція, Норвегія, Голландія, Італія, Угорщина, Австрія та Данія. У жовтні

1930 р. в Райхенберзі (Німеччина) організували ювілейну виставку і торги, присвячені 10-літньому ювілею торгів у цьому місті [1162, с. 13]. Зазвичай виставки та торги супроводжували різноманітні розважальні заходи, театральні вистави, музичні, спортивні, торговельні та промислові конгреси.

У цей же час виставки та ярмарки періодично відбувалися у Польщі, зокрема у розвинених промислових містах. У Галичині центрами публічних заходів були Львів, Стрий, Станиславів, Перемишль, Коломия. Найбільше виставкових заходів, особливо торгів, відбувалось у місті торгівлі – Львові, про який Микола Голубець писав у середині 1930-х рр.: “У тому місті усі ріки й потоки галицьких справ та інтересів, тут є центральні наших політичних, освітніх і економічних та культурних установ, нерідко відважуємося назвати це місто «столицею галицького П’ємонту»” [718, с. 4; 789, с. 87–88; 790, с. 34].

У перші повоєнні роки Польща, до складу якої належала частина етнічних українських земель, узяла курс на відбудову економіки. У 1921 р. у Львові, який залишався господарською столицею галицьких земель, вперше провели загальнопольську виставку-ярмарок “Східні торги” (на території верхньої частини Стрийського парку). Ініціатором ярмарку став професор Генрих Гросман. Львів обрали не випадково, оскільки Галичина межувала з Чехословаччиною, Румунією та УСРР. Міжнародний ярмарок у Львові відбувався щороку. Незважаючи на те, що з кожним роком ярмарок проходив скромніше, львівські “Східні торги” залишалися аж до 1939 р. найбільшими після “Західних торгів” у Познані [662, с. 6]. “Східні торги” організовували на державному рівні не лише з метою налагодження торговельних зв’язків із країнами Центральної і Східної Європи, УСРР, а й для того, щоб символічно продемонструвати світовій громадськості кордони Польщі. Як правило, у їх відкритті брали участь польський президент (1921 і 1922 рр.), міністри, представники економічних установ, а також закордонні делегати зі США, Великобританії, Бельгії, Данії, Естонії, Німеччини, Румунії, Угорщини, Франції, Югославії.

Найбільш зацікавленими у проведенні “Східних торгів” у Львові були польські підприємці та керівництво Польщі. Для польських урядовців цей міжнародний ярмарок був одним із важливих чинників господарської політики Польщі, який мав виконувати роль торговельного посередника між Західною і Східною Європою, пропагувати польську економіку (промисловість, сільське господарство), продемонструвати єдину польську господарську систему [1210, s. 5].

На львівських “Східних торгах” стенди мала більшість європейських держав, що сприяло розвитку зовнішньої економіки. У других “Східних торгах” брали участь 1852 фірми, в т. ч. 244 закордонних (13,2 %), серед яких переважали австрійські та французькі [1210, s. 38]. У міжнародному ярмарку 1925 р. взяли участь понад 1500 підприємств, серед них 350 закордонних. Ярмарок відвідали близько 120 тис. осіб [790, с. 49–50]. На перших торгах вирізнялися товари металургійної промисловості, зокрема сільськогосподарська техніка. Непогано було представлено легку, харчову, деревообробну, електротехнічну, хімічну промисловість. У 1929–1933 рр., у зв’язку з економічною кризою, кількість гостей з-за кордону зменшилася. У ювілейному 10-му ярмарку свої стенди підготували 1483 фірми, з них понад 300 (20 %) закордонних, які представляли 19 країн. 1016 фірм репрезентували промисловість і торгівлю. З-поміж закордонних фірм найбільше було з Угорщини, Австрії, Німеччини, Румунії, уперше брали участь у виставці представники Чилі та Португалії [1176, s. 2–4]. У 1933 р. в ярмарку взяли участь лише 650 фірм, з них 113 закордонних, а кількість відвідувачів зменшилася до 90 тис. осіб. У післякризовий період простежувалося поживлення на міжнародних торгах у Львові. У XVII “Східних торгах” 1937 р. взяли участь 1158 фірм, в т. ч. 254 закордонних [791, с. 50].

Велику популярність на львівських торгах мали закордонні товари, а саме: автомобілі з Австрії, Франції, Німеччини; телефони, галантерейні вироби, медична техніка, оптичні прилади з Австрії і Німеччини; лікери і

вино з Франції та Угорщини; годинники з Чехословаччини. З кожним роком на львівських торгах збільшувалася кількість румунських та угорських товарів. В основному це була сільськогосподарська продукція, тютюн, вино. З Туреччини, Єгипту привозили килими, з Португалії – рибні консерви, з Бельгії, Швейцарії, Швеції та США – побутову техніку й інші товари. На X “Східних торгах” найкраще була представлена харчова (206 фірм), легка (128) та металургійна промисловість (125). Покупці з УСРР замовляли тканини, сільськогосподарську техніку, канцелярські прилади. Західноєвропейські купці здебільшого скуповували килими, хутро, деревину, скло, електротехнічні вироби [1176, s. 14].

“Східні торги” супроводжували різні конгреси, з’їзди, конференції, публічні лекції. Під час других львівських торгів, наприклад, з ініціативи Торгово-промислової палати відбулася конференція за участі членів французької економічної місії [1210, s. 23–26, 33], на якій обговорювали важливі питання щодо експорту польських та імпорту французьких товарів. Організовували також різноманітні з’їзди: агрономів, реставраторів, фахівців хімічного промислу. В рамках X “Східних торгів” відбувався Перший європейський конгрес імпортерів, у якому брали участь делегати з Чехословаччини, Австрії, Франції, Угорщини, Румунії, Німеччини, Великобританії, Швейцарії тощо [1176, s. 24]. Крім цього, влаштовували конкурси, які організовувала Торгово-промислова палата Львова. Під час XV “Східних торгів” відбувався конкурс на найкращі виставкові вітрини магазинів, у якому брали участь львівські фірми [435, арк. 52]. В рамках X “Східних торгів” у місті провели “Дитячий тиждень” – оглядово-демонстраційну виставку, присвячену гігієні дітей, на якій було представлено досягнення польських, українських і єврейських лікарських товариств у сфері опіки над дітьми і охорони їх здоров’я [1176, s. 14].

Громадськість по-різному оцінювала організацію, проведення, перспективи та результати міжнародних ярмарків у Львові. Польська і світова преса оцінювала виставкові заходи в основному позитивно: “«Східні

торги» у Львові можуть мати таке ж значення, як мали велетенські ярмарки у Нижньому Новгороді. Географічне положення Львова і його традиції як визначного центру на старому торговельному шляху дає під цим оглядом великі користі” (“Suisse” Женева, 1922 р.) [1210, s. 58]. Кореспондент популярного французького видання писав про другі львівські торги: “Їх успіх значний, порівняно із попереднім роком” (“L’information Financière”, Париж, 1922) [1210, s. 50]. Генеральний консул Австрії Ойген фон Вурціан зазначав, що австрійське купецтво сподівається на “Східних торгах” налагодити стосунки не тільки з польськими, а також з російськими, українськими і румунськими покупцями, а значення торгів найголовніше полягає у тому, що вони є зв’язком торгівлі центральноєвропейської зі Сходом [1210, s. 65]. Натомість місцева українська преса критично відгукувалася про міжнародний ярмарок, зазначаючи, що з кожним роком торги проходили гірше, у них брало участь менше підприємств, і зростали податки [785, с. 52].

“Східні торги” у Львові мали певні негативні моменти. Місцеве населення нарікало на падіння вартості польської марки (згодом злогого) і підвищення цін на товари першої необхідності, на ярмарку було багато іноземних товарів (25 %). Для прикладу, на чеських міжнародних торгах закордонні товари становили не більше 4 %, що впливало на збільшення попиту на чеський товар та підвищення вартості крони [1007, с. 5].

Українці Галичини трактували міжнародний ярмарок не лише як економічну виставку, а й політичну акцію, яку організовували у Львові з метою показати, що Східна Галичина та Львів є частиною Польщі [742, с. 7]. Підтвердженням цьому є заявки керівних органів Польщі та саме оформлення виставкового заходу. Зокрема, на першому павільйоні “Східних торгів” був напис: “Laborem nostrum patriae” (“Наша праця Батьківщині”) [1211, s. 14]. У друкованих польських виданнях Торгово-промислової палати регулярно публікували статті під заголовками на зразок “Нема Польщі і Львова без Східних Торгів”. Відомий польський громадсько-політичний діяч та критик Адольф Новачинський у виданні, присвяченому V “Східним торгам”,

трактував міжнародний ярмарок у Львові так: “Ще раз мусимо усвідомити собі, що львівські торги це не тільки комерція, це не тільки виставка експонатів, це не тільки іспит зрілості з «польської економіки», це не тільки павільйони і базар! Це не тільки спадщина традиційних давніх славетних «київських контрактів», тому це не тільки такі торги, як у Ліоні, Стокгольмі, Празі, Ляйпцігу, Кенігсбергу, ні, то не тільки ярмарок із розважальними заходами і комерція, але це також «політика», важлива і серйозна заява: «тут стоїмо і тут стояти будемо...» ” [1211, s. 22]. Віце-міністр Міністерства закордонних справ Генрик Страсбургер також неодноразово наголошував на тому, що львівські торги мали не тільки економічне, а й політичне значення [1210, s. 6]. У такий спосіб поляки маніфестували перед українцями та іноземцями тісний зв’язок Львова з Польщею й польськість Львова.

З львівських підприємців у ярмарку було задіяно лише понад 50 осіб. Здебільшого це були поляки та євреї. Вони представляли невеликий асортимент товарів, а саме сільськогосподарську, хімічну продукцію, меблі, трикотаж [1205, s. 38]. Українських підприємців та купців у Львові було значно менше, і вони прагнули представляти свої товари на національних промислових та сільськогосподарських виставках. Галицькі українці-підприємці і купці майже не були задіяні у “Східних торгах”. Лише поодинокі українські кооперативи Львова, як-от “Центросоюз” та “Народна торгівля”, інколи представляли сільськогосподарський реманент, продукти, безалкогольні та алкогольні напої та інші товари [1177, s. 10–14; 17].

Як свідчать архівні матеріали, питання участі українських економічних установ та приватних підприємців у “Східних торгах” сприймалося неоднозначно, тому часто виносили на загальне обговорення. Як приклад, 25 серпня 1935 р. товариство “Сільський господар” проводило спеціальну нараду щодо “справи Східних торгів”, зокрема участі в них. На зібранні Юліан Павликовський нагадав присутнім про те, що у 1932 р. РСУК “видав поручення, що кооперація брати участь може, якщо це приносить їм користь”. Представники українських економічних установ – РСУК,

“Сільського господаря”, “Маслосоюзу”, “Центросоюзу”, Союзу українських купців і промисловців – не дійшли одностайної думки. Після обговорення та дискусій Юліан Павликовський слушно зауважив, що “ідея організованої участі у Східних торгах ще не наспіла. Дискусія виявила, що більшість установ не бачать користи економічної з участі в торгах. Союз купців і промисловців бачить і політичні причини через деконспірування українського промислу (не видержує критики, бо хто потребує це знає). Є опінія, що могли б брати участь одинцем. Одначе троє нас не обходить, бо ми рішили брати або збірно участь, або цілком ні” [241, арк. 1]. Зокрема, у торгах погоджувалися взяти участь “Народна торгівля” (директор Михайло Лазорко) та “Українське народне мистецтво” (інж. Стефанія Чижович). Наприклад, С. Чижович зауважувала, що самоусунення українських фірм шкодить самим українцям, однак вважала це питання не на часі, оскільки “сам Львів є дуже негативно настроєний. Чи момент є добрий сьогодні, чи не було б добре подождати ще рік” [241, арк. 1–3]. Жодної економічної користі від “Східних торгів” не бачили представники “Центросоюзу”. Натомість інженер Андрій Палій як референт і представник “Маслосоюзу” був позитивно налаштований і вважав, що українському промислові не зашкодить взяти участь у “Східних торгах”. Він враховував і політичну сторону: “Момент політичний вимагає задокументування, що ми є тут”. Голова Союзу українських купців і промисловців Ярослав Скопляк наголошував: “Ми повинні бути активні і участь у Східних Торгах брати. Якщо тільки є можливість гідно представити себе, то виставляти організовано” [241, арк. 1]. Однак з його думкою погоджувалися не всі представники Союзу українських купців та промисловців, зокрема, Євген Нагірний констатував, що група промисловців при товаристві “рішила лишити вільну руку у братю участі в Східних торгах, але не брати збірної участі, бо це шкодить їм через утрату польської і жидівської клієнтелі” [241, арк. 2]. На жаль, немає відомостей про те, яке саме рішення ухвалили учасники наради на наступному зібранні.

“Східні торги” поживали зовнішньоторговельні зв’язки Польщі з країнами Центрально-Східної Європи, однак через складну суспільно-політичну ситуацію не змогли радикально активізувати участь місцевих українських підприємців та посилити роль Львова у міжнародній торгівлі. З кожним роком все більше українських підприємців переконувалися у необхідності проведення національних виставок. З цього приводу часопис “Новий час” писав: “Наш господарський розвиток копає гріб “Східним торгам”, подуманим, як польська політична демонстрація. Їх місце мусить зайняти наш ярмарок, нами устроєний. Такі завдання мусить поставити перед собою наш господарський світ. Їх сповнення забезпечить нам побіду на всіх полях” [742, с. 7].

8.2. Сільськогосподарські виставково-ярмаркові заходи

Українські виставки та ярмарки в Галичині були скромними за розміром, однак багаті своїм виховним змістом. Здебільшого їх організовували кооперативи. Першими установами, які намагалися поставити український виставковий промисел на високий рівень, були “Центросоюз”, “Маслосоюз”, “Сільський господар” та РСУК, які тісно співпрацювали з кооперативом студентів вищих торговельних шкіл “Торговельник”, ГКЦ, Союзом українських купців і промисловців та іншими громадськими товариствами та економічними інституціями [786, с. 5]. Варто зауважити, що організацію виставкових заходів всіляко підтримували українські видавництва та часописи, які друкували інформаційний матеріал у вигляді оголошень, рекламних одноднівок, покащиків, провідників тощо. До прикладу, у 1927 р. з нагоди Хліборобської виставки видавництво “Червона Калина” видало рекламну одноднівку накладом 25 тис. примірників на два аркуші під назвою “Літературно-Науковий Вістник”, де було опубліковано статті про роль центральних українських установ у господарському розвитку українців, значення кооперативного руху та організації виставково-ярмаркових заходів.

У 1927 р. на доручення Комітету Сільсько-хліборобської виставки у Стрию видавництво “Русалка” надрукувало одноднівку-журнал. Деякі часописи, як от “Новий час”, присвячували виставкам окремі номери. Крім цього, комітет “Другого українського ярмарку” в Станиславові видавав календар з адресною книгою [193, арк. 103, 117, 119, 121].

Перша українська сільськогосподарська (хліборобська) виставка відбулася у місті зі славними торговельними традиціями – Стрию 19–26 вересня 1909 р.: “З усіх сторін Галичини плив народ до Стрия. Крізь доли і гори мчалися осібні потяги замаєні синьо-жовтими хоруговками, повні відвідувачів на виставу. З тих потягів неслася на весь край, вибігала на шпилі гір стелилася по килимах рідна пісня, та не самовита, а повна радості і віри, бадьора і визиваюча” [1030, с. 4; 1031, с. 4]. Організацією виставки займалися Краєвий господарсько-молочарський союз, Краєвий ревізійний союз та інші економічні інституції Стрия. Її ініціатором був один із активних кооперативних діячів Стрийщини Д. Сембратович. Серед організаторів виставки були Є. Олесницький, О. Нижанківський, М. Гнатюк, М. Залізник, І. Бачинський, О. Бачинська, А. Жук [1113, с. 9–11; 1114, с. 6].

Першу хліборобську виставку в Стрию називали “найкращим ділом на нинішні часи на Галицькій Україні”, її відвідало понад 36 тисяч осіб [1101, с. 257–261; 991, с. 1]. Вона стала поштовхом активізації діяльності товариства “Сільський господар” та інших галицьких економічних установ у виставковому та інших економічних напрямках.

Виставкова активність української громадськості знайшла продовження і після Першої світової війни. 25 вересня – 2 жовтня 1927 р. з ініціативи “Сільського господаря”, “Повітового союзу кооператив” і “Маслосоюзу” відбулася велика сільськогосподарська виставка у Стрию [675, с. 266–268]. На початку літа 1927 р. голова стрийської філії товариства “Сільський господар” Остап Луцький оголосив про намір проведення виставки з метою привернути увагу громадськості до нових технічних досягнень у галузі хліборобства та розвитку сільськогосподарської кооперації.

Влітку 1927 р. у Стрию ухвалили склад Виставкового комітету, до якого належало 50 осіб: представники економічних установ, хлібороби Стрийщини, Сколівщини, Жидачівщини, стрийські міщани та академічна молодь. Головою комітету обрали керівника філії “Сільського господаря” і директора ПСК Остапа Луцького, а заступниками: Мануїла Павлюка – директора ПСК та Михайла Хронов’ята – директора Стрийського відділу “Маслосоюзу” [914, с. 245–248]. Директор М. Павлюк виконував обов’язки начальника виставкової канцелярії і касира. Секретарем Комітету був студент Ярема Павлюк, а керівниками секцій: Роман Стельмах – рослинної продукції, Інокентій Захарія – годівлі тварин, Михайло Хроновят – молочарства, о. М. Гошовський – бджільництва, Марія Веселовська – жіночого домашнього промислу. Антін Петріна був відповідальний за розміщення виставки, а Іван Мішкевич – за її технічне облаштування.

Стрийську виставку організували у приміщеннях “Народного дому”, “Маслосоюзу”, “Рідної школи”, “Просвіти” (сільськогосподарські машини) та на торговиці (худоба). У проведенні виставки були зацікавлені всі галицькі економічні установи та підприємці. Допомогу у підготовці та проведенні виставкових заходів надали РСУК, “Сільський господар”, “Просвіта” у Львові та вся галицька преса, яка публікувала оголошення, запрошення, звернення до громадськості та всіх економічних установ із закликами до активної участі.

Напередодні проведення виставки у Стрию були й певні перешкоди. По-перше, в тогочасному галицькому суспільстві поляки, євреї та українці конкурували між собою у різних сферах життя, а надто в економічному просторі. До речі, поляки у цей час організували під патронатом Господарського товариства у Львові воєводську сільськогосподарську виставку, в якій українці відмовилися брати участь, оскільки український виставковий комітет виступив за окремішність проведення виставки. Завадили запланованим заходам і кліматичні умови – повінь пошкодила дороги, мости та залізничні шляхи. Особливо постраждало від повені

сільське населення Підгір'я і Стрия [914, с. 245–246]. Однак, незважаючи на ці фактори, виставковий захід відбувся.

Кореспондент “Сільського господаря” писав про початок виставки: “З самого ранку в неділю 25 вересня з прибуттям кожного потягу місто Стрий наповнювався все більшою кількістю людей, які прямували до Українського народного дому. По одягу можна було розпізнати, що приїхали представники зі всіх сторін Галицького краю. На будинках вистави красувалися під осіннім сонцем синьо-жовті прапори. О 12 годині голова виставкового комітету О. Луцький вийшов перед брамою Народного дому, багатотисячна народна громада стихла і слухала промовця О. Луцького” [914, с. 246]. Привітавши п'ятитисячну громаду як ініціатор проведення заходу, О. Луцький підкреслив, що стрийське селянство знаходиться у складному становищі, однак за допомогою виставки воно повинне показати, що вміє господарювати та заслуговує на те, щоб бути повноправним господарем на своїй землі.

У тому ж дусі промовляв голова РСУК Юліан Павликовський: “Сьогорічна хліборобська вистава буде доказом не лише селянської праці і великих господарських спосібностей українського народу, але також показом його організаційних здібностей. Український народ власними силами, без сторонньої допомоги, поборюючи всі перепони, які ставлять йому сусіди, організує своє народне господарство та підносить його до того рівня, який має воно у всіх інших культурних вільних народів” [914, с. 246].

Виставка складалася з кількох секцій. У першій секції – “Рослинна продукція” – показано українське рільництво на західноукраїнських землях. Рослинна продукція задовольняла насамперед потреби виробника, лише п'ята частина українських господарств продавала свою продукцію, і ціни на неї були порівняно низькими.

Результати праці українських землеробів у галузі рослинної продукції представляв Роман Стельмах, професор Рільничої школи в Бережниці на Стрийщині. На виставці глядачі мали змогу оглядати науково-довідкові експонати Української господарської академії, товариства “Сільський

господар” і його філій, крайових і повітових кооперативів, Спілки українських агрономів, а також видавництв “Сільський світ”, “Господарсько-кооперативний часопис”, “Кооперативне молочарство”. За допомогою графічних ілюстрацій вони продемонстрували еволюцію своєї діяльності та економічний розвиток регіону.

Свою продукцію демонстрували філії “Сільського господаря” зі Стрия і Перемишля, Повітові союзи кооператив у Стрию, Чорткові, Станиславові, Дрогобичі, Копичинцях. Глядачі могли ознайомитися зі зразковим господарством Андрія Порціни з Монастирець, який займався вирощуванням зернових культур. Про культуру ведення господарства розповідали Семен Лаврись; Василь Безушко з Добрівлян, який використовував різні сорти зернових культур та картоплі; Галіп із Дашави, який вирощував пшеницю “Богатку”; Роман Лаврук, що представив вирощування бобових рослин та використання їх насіння.

На виставці було представлено різні сорти жита (микулинецьке, казимирське, вержбянське, петкуське та місцеві сорти); пшениці (микулинецький, гродковицький, “золотка” Мічинського, галицька вусатка, гільдебрандівка та “Богатка”; “чужі сорти” Мирона Лунчина з Янчина – сорти баварської пшениці – “Баварка” і “Булавка”); ячменю (дворядковий благородний і броварний); вівса (місцеві сорти, “Татранський овес” та “Findling”), місцеві сорти проса. До речі, близько 70 % проса в Польщі репрезентували українські рільники. Також можна було оглянути та придбати різні сорти конюшини, буряка, картоплі, льону, тютюну.

У цьому ж відділі було представлено садівництво та городництво (овочівництво). Популярність в краю мало садівничо-городниче підприємство Андрія Терпиляка в Залукві біля Галича. Овочівництво було представлено якнайкраще, і його позитивно охарактеризували члени комісії [940, с. 248–253]. Глядачів також зацікавила колекція лікувальних рослин Теодора Панчина.

У другому відділі було представлено молочарство. Найпрогресивнішою українською економічною установою Стрийщини був “Маслосоюз”. Експонати цієї спілки демонстрували у власному приміщенні у великій залі на першому поверсі. Продукцію естетично розмістили, а стіни прикрасили фотографіями, діаграмами, планами, графіками. На чільному місці розмістили портрет О. Нижанківського – засновника і першого директора “Маслосоюзу”. Кожен міг ознайомитися з інформацією про розвиток молочарського промислу в регіоні. “Маслосоюз” об’єднував у цей період близько 11 районних молочарень, до яких належало по 7–12 споживчих кооперативів.

“Маслосоюз” представляв на виставці свою продукцію під маркою “МС” (молоко, масло, сир, сметана тощо). Зокрема, були посилки масла у спеціальних бочках, адресовані до Берліна, Лондона, Відня, Праги. Крім власної продукції, “Маслосоюз” виставив на показ посуд та обладнання шведської марки “Альфа Лаваль”, які продавав за цінами виробника і на вигідних умовах. Зокрема, було представлено технічно укомплектовану молочарню: котел для підігрівання молока, холодильник для сметани, різноманітні лабораторні прилади для перевірки якості сировини і готової продукції.

На подвір’ї представники “Маслосоюзу” демонстрували машинне доїння корів, яке у той час застосовували здебільшого у великих господарствах. “Маслосоюз” також організував конкурс на виробництво найкращого масла серед кооперативів [1101, с. 257–261].

У технічно-машинному відділі виставили для ознайомлення трієри фірм “Glauton-Shuttleworth” і “Phömix”, які належали фірмі “Melixar-Umrät i S-ka”. Також були сівалки: 12-рядкова “Unikum” фірми “Melixar-Umrät i S-ka” – “королева сівалок”, 11-рядкова “Patria” від цієї ж фірми та 11-рядкова “Hoosier” фірми “Clauton-Shuttleworth”. Цю техніку часто рекламували в часописі “Сільський господар”. Вона мала попит серед селян Чехії та Німеччини. Відвідувачі виставки могли оглянути й іншу техніку та знаряддя

праці (культиватори, копачки, плуги, січкарні, шатківниці для капусти, млинки для чищення збіжжя), виготовлені у столярському кооперативі “Промисл” у Верхньому Синьовидному (до 1946 р. – Синьовидсько Вижне), Спілкою українських агрономів, стрийським міщанином О. Дибою, інженерами В. Мосорою, В. Созанським та закордонними фірмами.

Велику частину виставкової площі машинного відділу зайняла Стрийська філія “Левицький і С-ка”, яка показала понад 40 експонатів різної техніки (млинки для чищення збіжжя, плуги залізні і дерев’яні, борони тощо). Крім власних виробів, фірма представила техніку неукраїнських виробників: фірм “Wolski” з Любліна, “Vis” зі Станиславова, “Rolna” з Перемишля, “Ventzki”, “Baltis” і “Diabolo” та ін. Одним з найцікавіших експонатів був трактор австрійської фірми “Simmering”, роботу якого демонстрував на практиці Іван Фіцалович зі Стрия [887, с. 268–269].

Бджільництво представляли кілька спеціалізованих організацій та окремі пасічники. Краєве пасічницьке об’єднання “Рій” та Пасічничка спілка зі Львова виставляли штучну вошину та вироби з неї, віск, мед різних видів, медові напої, вулики, а також різноманітне пасічницьке приладдя.

Редакція часопису “Українське пасічництво” висвітлювала культурне та економічне становище українського бджільництва в Україні, зокрема, в західному регіоні. Було представлено номери часопису від початку його виходу у світ (1906 р.), неперіодичні видання, іншу довідкову літературу, фотографії відомих пасічників та меценатів українського пасічництва, фотографії різних пасік з усіх українських земель, фотозбірки про побут українських пасічників за кордоном, плакат Всеслов’янського з’їзду і виставки в Празі з фотографіями українських експонатів та учасників з’їзду українських пасічників. Окремим куточком пам’яті вшанували відомого українського бджоляра, основоположника раціонального рамкового бджільництва П. Прокоповича. Представлені експонати були свідченням того, що українське бджільництво розвивається, організовується, а з кожним роком кількість пасічників збільшується.

29 вересня, на п'ятий день виставки, відбувся Краєвий з'їзд пасічників, у якому взяли участь близько 50 осіб та оголошено переможців (дод. 50). Присутні ознайомилися з доповідями українських пасічників, які брали участь у Всеслов'янському пасіничому з'їзді та відвідали виставку у Празі, з результатами та перспективами діяльності Краєвого пасічицького об'єднання "Рій" у Львові та взяли участь у дискусіях [876, с. 262].

Стрийську виставку доповнював відділ домашнього промислу, який організували "Українське народне мистецтво" зі Львова, "Гуцульське мистецтво" з Косова, жіноча спілка "Труд" зі Львова і Стрия, "Товариство українських жінок" зі Стрия та О. Бачинська зі Стрия [1090, с. 1–2]. Вони представили різноманітні вишивки, одяг, білизну, скатертини, серветки і подушки, виконані у буковинському, гуцульському, яворівському, станіславівському та інших стилях. Гуцульські різьблені вироби привезли з Косова. Килимарську галузь яскраво репрезентували сестри Кульчицькі з Перемишля та підприємство Хамули з Глинян. Олена Кульчицька спеціалізувалася на культурній обстановці української хати і мала авторитет серед громадськості, а її власний дім у Перемишлі був справжнім музеєм. Організатори надзвичайно цінували її участь у виставці, оскільки художниця сприяла якнайширшому ознайомленню з народним промислом [1041, с. 1–4]. Українські мисткині були нагороджені дипломами та почесними листами (дод. 51). Кращі килими на виставці придбали львівські підприємці та громадські діячі К. Авдикович-Глинська, О. Щепарович, О. Луцький, Н. Пеленська, М. Заячківський [787, с. 262–265].

На виставці також було представлено промислові товари фабрики мила "Мута", хімічних виробів "Елегант", торговельно-промислової спілки "Хром", спілки "Полотно", тернопільської фабрики папірців "Будучність" тощо. Кіоск фірми В. Паньківа представляв великі закордонні підприємства електротехнічного промислу: електричні лампи, батареї, радіоапарати. В окремій залі розмістили свої діаграми "Центросоюз", "Центробанк", "Дністер", Українська господарська академія в Подєбрадах, Господарська

школа товариства “Просвіта” в Милуванні, РСУК, “Народна торгівля” [1047, с. 138].

Всього у виставці було задіяно 315 учасників з 1895 експонатами: здебільшого зі Стрийщини, Жидачівщини, Сколівщини та інших повітів. У відділі рослинної продукції (збіжжя і городина) працювали 114 учасників, представлено 466 експонатів; у секції садівництва – 30 і 116, бджільництва – 16 і 27, годівельний відділ представляли 126 учасників, які доставили 43 коней, 82 штуки рогатої худоби, 28 свиней, 2 овець та 77 штук дрібної птиці. 9 учасників виставки представили 49 одиниць сільськогосподарської техніки.

Під час виставки організовували пізнавальні заходи: читання рефератів та лекцій (інженер Ю. Павликовський виступив з доповідями “Карпатські полонини” і “Сучасна кооперація Швеції, Норвегії та Данії”, інженер О. Дідич розповідав про сучасні способи обробітку землі та українське насінництво, редактор Є. Пеленський – про останній конгрес Міжнародного союзу кооперативів у Стокгольмі). Глядачам безкоштовно роздавали брошури, одноднівки зі статтями на економічні теми, які видали з нагоди проведення виставки. Зокрема, спеціально до виставкового заходу підготували одноднівку, так званий виставковий часопис “Стрийський голос”.

Виставку відвідали понад 17 тис. осіб, здебільшого селяни. Проведення виставки обійшлося у 13 тис. зл. Фінансували виставкові заходи Міністерство сільського господарства, РСУК, Центробанк, повітове самоврядування, виділивши разом 4200 зл. Решту коштів покрили за рахунок оплати за вхід та виставкові місця. Комітет видав нагороди за окремі експонати в сумі приблизно 1000 зл. Виставку завершило урочисте кооперативне свято, на якому роздали близько 300 сільськогосподарських експонатів.

Відвідавши виставку та поспілкувавшись із місцевими селянами, кореспондент “Стрийського голосу” писав: “Селяни одушевлялися всім, що

бачили в Стрию, вони хвалили виставу та лад і порядок на ній, тішилися великим натовпом учасників та з захопленням дивилися на синьо-жовті прапори, що звисали з Народного дому. Але ті селяни вже і турбувались дечим. Вони питалися, чому не виставлено в Стрию цього всього, що вже було раз виставлене на ярмарку в Станиславові, і чому то багато дечого не було в Станиславові з цього, що бачиться сьогодні в Стрию. Вони застановлялися над тим, якби то справу повести, щоби в найближчих роках можна урядити велику виставу, на якій бачилося б образ цілого нашого народно-господарського життя” [868, с. 4].

Стрийська виставка мала важливе значення для господарського піднесення регіону і була свідченням того, що економіка західноукраїнських земель розвивається. Цей виставковий захід став яскравим прикладом організаційної єдності українського села і сільськогосподарських установ не лише Стрийщини, а й усієї Галичини.

У 1928 р. святкували ювілеї знані організатори національно-економічного та культурного життя українців – товариства “Просвіта”, “Сільський господар” та РСУК. З цієї нагоди товариство “Сільський господар” виступило з ініціативою провести хліборобську виставку у Львові, аргументуючи, що в інших країнах такі виставки мають важливе значення та їх підтримують на державному рівні. Відповідно до чинного законодавства, керівництво “Сільського господаря” 22 серпня 1928 р. внесло подання до Міністерства торгівлі і промислу з планом та кошторисом проведення виставки протягом 21–29 вересня 1929 р. Однак міністерство заборонило проведення такої виставки без жодних пояснень [766, с. 1–2].

Незважаючи на низку перешкод, крім стрийської виставки, у міжвоєнний період було організовано ще кілька сільськогосподарських виставок у різних містах і містечках Галичини.

21–23 вересня 1928 р. відбулася повітова хліборобсько-кооперативна виставка в Копичинцях (тепер – Гусятинського району Тернопільської області). Її організував Повітовий союз кооператив у Копичинцях, який

займався поширенням кооперативної свідомості серед громадськості, піднесенням сільськогосподарської культури, моральною та матеріальною допомогою членам кооперативу. Допомагала в організаційних питаннях дирекція “Народного дому” та представники “Рідної школи”. Активними учасниками виставки були також видавництво “Червона калина”, кооперативна фабрика цигаркового паперу та гільз “Будучність”, ливарня дзвонів братів Фельчинських, РСУК, “Сільський господар”, “Рій”, “Пасічничка спілка”, “Гуцульське мистецтво” та фірма “Фосфор”. Виставка складалася з кількох відділів, кожен з яких був достойно наповнений [1094, с. 139–140]. Виставку відвідали не лише селяни Копичинського повіту, а й із сусідніх повітів. Повітовий союз кооператив у Копичинцях, який організував виставкові заходи, отримав позитивні відгуки.

8 жовтня 1933 р. в Дашаві (тепер – Стрийського району Львівської області) з ініціативи місцевого осередку товариства “Сільський господар” та “Сільського господаря” у Верчанах провели сільськогосподарську виставку. У її підготовці та проведенні брали участь о. Івасик, делегати зі Стрия – Думін від “Сільського господаря”, Домбчевська від “Союзу українок” і М. Цац від “Сільського господаря” у Верчанах. На виставці окремо представили вишивані вироби. Відвідувачі мали змогу оглянути і придбати представлені дари садівництва та городництва [1046, с. 3].

26 вересня – 2 жовтня 1935 р. філії “Сільського господаря”, “Союзу українок” та місцеві кооперативи Старого Самбора вперше організували хліборобську виставку [989, с. 3]. У кількох відділах було продемонстровано сільськогосподарську техніку, продукти бджільництва й рослинництва, а також старосамбірський народний одяг. Виставку відвідали близько 1900 осіб, з них близько 700 учнів. Експонати викликали зацікавлення навіть серед неукраїнського населення Старосамбірщини.

13–17 жовтня 1935 р. відбулася садівничо-городницько-пасічницька виставка в Перемишлі у приміщеннях товариств “Просвіта” та “Віра” за участі місцевого Українського інституту для дівчат, а також Української

господарської академії в Подєбрадах. Варто зауважити, що перемишльські ярмарки славилися з давніх-давен, про що, зокрема, писав І. Крип'якевич [846, с. 2]. Під час відкриття виставки Леонід Бачинський звернув увагу присутніх на те, що ця виставка не була першою і закликав до інтенсивної праці українців у сільськогосподарській сфері. Під час заходів інженер Євген Храпливий нагадав присутнім про здобутки місцевого населення у розвитку сільського господарства і відзначив діяльність “Сільського господаря”. На виставці доповідач зі Стрийщини агроном Созанський побажав жителям Перемишльщини економічно розвинутися так, як українці Стрийщини, де є близько 30 городників, які мають зразкові городи, де вирощують овочі. М. Рибак згадував: “30 років тому стріяни вислали до Данії молодого чоловіка, щоб повчився як слід ходити коло молока. І сталось диво. Кілька літ пізніше ми вже могли експортувати молочарські вироби до тої країни, недавно побирали науку” [720, с. 3]. Наприкінці виставки конкурсна комісія під керівництвом інж. Ю. Мудрака нагородила учасників 4 дипломами та 8 похвальними листами, а усім бажаючим роздали саджанці дерев [670, с. 3].

5–6 жовтня 1937 р. філія товариства “Сільський господар” у Сокалі з ініціативи її голови М. Блащука організувала сільськогосподарський показ (виставку) у приміщенні “Народної торгівлі”, на який зібралися господарі Сокальського повіту, щоб показати результати своєї праці [714, с. 2].

З метою ознайомлення жіноцтва з нововведеннями в господарстві, зокрема в куховарстві, дрогобицькі панянки запрошували представниць “Союзу українок”, “Українського народного мистецтва” та часопису “Нова хата” поділитися своїми фаховими знаннями та досвідом. 21–25 листопада 1937 р. у Дрогобичі провели курси-виставку домашнього господарства [721, с. 8]. Наталка Гаврих-Костецька з філії “Союзу українок” прочитала реферат, а пізніше продемонструвала приготування кількох страв. На першому вечорі говорили про вітаміни і показали, як приготувати різноманітні креми, багаті на вітаміни. Наступного дня продемонстрували кілька рецептів приготування печива. Спочатку Н. Гаврих-Костецька розповіла про різні види печива, а

згодом показала, як приготувати пампушки, півфранцузькі пиріжки, та різноманітні способи прикрашання тортів. Наступні покази стосувалися приготування канапок і салатів, а останній – сервірування, на якому навчали, як правильно накривати стіл на сніданок, обід чи вечерю і подавати різноманітні страви. Окремо було представлено фуршетний стіл. Наприкінці усі бажаючі могли покуштувати будь-яку страву.

Важливу роль в організації господарських виставок відігравали економічні навчальні заклади. У 1939 р. за їхньої участі відбулися кілька виставок [633, с. 9]. Наприклад, у Станиславові такий показ провели сестри Василянки після 8-місячних господарських курсів. У заході взяли участь фахові господарські школи із Шибалина на Тернопільщині, спілки “Труд”, слухачі фахових курсів “Сільський господар”, “Союз українок” зі Львова та інші галицькі установи. Під час таких заходів обговорювали організаційні проблеми, зокрема створення господарських шкіл у Львові, Дрогобичі, Самборі, при Інституті для дівчат у Перемишлі.

8.3. Промислово-технічні виставки

У першій третині ХХ ст. в Галичині розширюється мережа кооперативів та приватних підприємств. У 1930-х рр. лише у Львові працювало понад 80 українських підприємств, які виробляли продукцію, конкурентоспроможну на місцевому та відому на міжнародному ринку. Економічний розвиток зумовлював зростання конкуренції, поступ у рекламній та виставково-ярмарковій діяльності.

21–30 вересня 1912 р. у Коломиї організували першу українську промислову виставку. Українські товариства у Коломиї під проводом місцевих філій “Сільського господаря” і “Просвіти” неодноразово обговорювали ідею організування промислової виставки, яка б відобразила економічний розвиток Гуцульщини [647, с. 126–128]. Для реалізації цієї мети створили Виставковий комітет, до якого увійшли З. Левицький – президент

виставки, адвокат І. Ганкевич, проф. Т. Примак, І. Чернявський, інженер Р. Дудинський [665, с. 165]. Почесними президентами коломийської виставки обрали Є. Олесницького – голову товариства “Сільський господар”, К. Левицького – голову Українського сеймового та парламентарного клубів, Н. Василька – представника Краєвого буковинського базару, В. Федоровича – представника коломийських промисловців, Т. Дембицького – репрезентанта української громади. У виставковому приміщенні майстри збудували гуцульську хату, яка допомагала уявити щоденне життя гуцула. У виставці взяли участь відомі галицькі ремісники та промисловці, які демонстрували свої вироби у виставкових залах та на подвір’ї. Виробники пропонували й рекламували вироби ткацького, деревообробного, гончарного, будівельного промислів, етнографічні картини з життя гуцулів, народні строї гірського та покутського населення, вишивки тощо.

На виставці демонстрували свої роботи такі відомі майстри, як Василь Девдюк, Василь Шкрібляк, Никола і Федір Шкрібляки, Олекса Шкромнюк, Йосиф Сороковський, Василь Якібюк, Іван Семенюк, Никифор Рибинчук, Марко Мегеденюк, Роман Дручків, Дмитро Дутчак, Никола Бабчук, Володислав Федорович, Петро Кошак, Володимир Витошинський, Іван Гаврисик, Володимир Шухевич. Вони представляли різні галицькі промисли. На виставкові заходи запросили ткацьке товариство з Глинян, Промисловий союз із Вижниці, Краєвий буковинський базар із Чернівців, підприємство Івана Левинського, товариства “Достава” та “Труд”, Музей митрополита Шептицького у Львові [666, с. 241].

У міжвоєнний період кількість промислових виставок збільшилася. Здебільшого проводили їх у Львові, Станиславові, Перемишлі та інших великих містах Галичини. У 1924 р. організували перший український ярмарок у Станиславові, а 3–7 жовтня 1926 р. – другий український ярмарок. Вони відбувалися у приміщеннях товариства “Рідна школа” та “Сокіл” [746, с. 18]. Питання щодо проведення виставкових заходів обговорювали на вічі Народної організації українців Львова. Організаційними моментами другого

виставкового заходу в Станиславові займався Виставковий комітет, який очолювали П. Самоверський і В. Янович [747, с. 1]. Основна мета станиславівських ярмарків – показати українській громадськості, в якому стані знаходиться їх економіка. У ярмарках брали участь відомі українські галицькі підприємства, які представляли різноманітні промислові товари, наприклад, мило “Мута”, пасту “Елегант”, хутро від фірми “Хром”, чорнило “Жар”, цукерки “Фортуна нова”.

Газета “Новий час” писала про кіоск фабрики “Фортуна нова” на Станиславівському ярмарку: “Нігде правди діти – кіоск був один з кращих і дуже добре построений” [770, с. 5]. “Фортуна нова” привезла на виставку товару на суму 2700 зл., а продала на суму 2000 зл. Цікаво і професійно було представлено кіоск кравецької майстерні “Романа” бізнес-леді зі Станиславова Е. Олесницької: моделі платтів і плащів, оригінальні батіки (художні розписи по тканині) на шторах, подушках, вечірніх шаликах. Молодь зацікавили вироби фірми “Топас” (ліхтарики) та “Даймон” (батареї та популярні грамофони-ліліпути). Станиславівський промисловець Северин Снігурович показав дуже гарне кухонне обладнання. Столяр Дмитро Симонович зі Станиславова виставив гарну їдальню, яку продав у Луцьк за 700 доларів. Найоригінальнішим було представлення станиславівського пекаря, який випік булки та дві хлібини довжиною півтора метри та пляцок із “тризубом”. Юних відвідувачів – дітей пригощали солодкими булочками.

У галузі сільського господарства найкраще на виставці були представлені “Маслосоюз”, садівничо-городниче підприємство п. Терпиляка, Спілка українських агрономів, “Сільський світ” та Пасічничча спілка [1094, с. 137–138].

Виставкові заходи висвітлювала тогочасна галицька преса. Кореспондент часопису “Нова хата” зазначав: “Хоч ярмарка скромна і не повна, але велике заінтересування публіки й учасників виставки дає запоруку, що чергова ярмарка дасть повний перегляд економічного життя і розвою” [747, с. 18]. У виданні “Новий час” про виставку-ярмарок

надрукували таку інформацію: “На загал ярмарок був успішний, бо не в тому річ “кілько оглядало виставку”, але які були торговельні трансакції, а що були добрі, це видно було на обличах всіх експонентів, які вдоволені, з замовленнями і готівкою, вертали домів”. Писали і про недоліки виставки: “Вражає брак рільничих знарядів. Не було того, що село потребує, не приїхали роздільські шевці, кушніри з кожухами, кептарами, не було зовсім глиняних посудин і як жалко, що, мабуть, безповоротно минулася кераміка інж. Левинського” [770, с. 5].

Виставку відвідало 8 тис. осіб, з них близько 200 львів'ян [1093, с. 3]. Члени виставкового комітету урочисто закрили виставку. Зокрема, інженер Дяків, підсумовуючи, зазначив, що виставка “виказала трансакцій на суму 100 тис. злотих”. Заспівавши національний гімн, публіка розійшлася [770, с. 5].

У 1920-х рр. економічні виставки меншого масштабу відбувалися в інших невеликих галицьких містах та містечках. У липні 1927 р. у Рудках з ініціативи філії “Сільського господаря” відбулася виставка домашнього промислу, яка мала регіональне значення. Виставковий комітет очолив Семен Кульчицький [1023, с. 18].

Важливу роль у проведенні та поширенні виставкових заходів у Галичині відіграла Комісія розбудови українського промислу, яка діяла у Львові при Українському технічному товаристві з 1932 р. Комісія стежила за розвитком приватного підприємництва, пропагувала український промисел, надавала консультації тим, хто звертався з приводу організації власного виробництва. Економічний розвиток регіону члени Комісії пов'язували із проведенням промислових виставок.

У травні 1932 р. у Львові на вул. Чарнецького, 24 (тепер – вул. Винниченка) під час Першого конгресу українських інженерів агрономічно-технічний відділ Музею НТШ з ініціативи директора музею Ярослава Пастернака і завдяки підтримці економічних установ організував технічну виставку. Різні експонати представляли УТТ, “Сільський господар”,

“Центросоюз”, “Маслосоюз”, Українська господарська академія у Подєбрадах, українські підприємці, ремісничі та промислові бурси тощо. Окремо було представлено домашній промисел західноукраїнських земель. Відвідувачі заходу мали змогу оглянути виставку під назвою “Від ломаки до машини” або “Сільськогосподарська техніка за 5000 літ”. Технічну виставку відвідало понад 200 осіб [1088, с. 3; 1079, с. 2–3].

У травні 1933 р. відбувалася виставка українського промислу у “Центросоюзі” [750, с. 4], у якій взяли участь 40 фірм, в т. ч. 18 кооперативних. Свої товари рекламували КІР (бочки для масла), “Пласт” (дріжджові порошки, насіння, спортивне приладдя), “Рій” (пасічнице приладдя), “Альое” (косметичні вироби), “Котецький і Спілка” (свічки), “Зоря” з Богданівки (синька, чорнило), “Достава” (церковні ризи, приладдя), “Центросоюз” (мило, нитки), “Зоря” (паста для взуття і підлоги), “Маслосоюз” (сир і масло), “Народна торгівля” (насіння, чай, кава, какао, вино), М. Бумба зі Сколе (рами і карнизи народного стилю), “Будучність” із Тернополя (тутки і папірці), “Атра” (чорнило), “Суспільний промисл” (цикорій “Луна”), інженер Райтарівський (інженерські механічні верстати), “Міка” (приправи), “Фортуна нова” (солодощі), “Міхотек” (кекси, тістечка), “Індохіна” (чай), “Декоро” (паперові вироби), “Українське народне мистецтво” (народні мистецькі вироби, килими), О. Онисько (мистецький український столовий посуд), “Бібльос” (паперові вироби, торговельні книги), Пасічничка спілка (мед, пасічницьке приладдя, вощина), “Червона калина” (історичні та мемуарні видання), “Гомін” (мистецькі українські тапети (шпалери), народні образи), “Сільський господар” (господарські видання і часописи), “Домашній промисл” із Яворова (забавки і пантофлі), Господарська кооперативна спілка з Яворова (печиво), товариство “Відродження” (протиалкогольні видання і афіші), М. Галібей (кахлеві вироби), “Гарбарня” з Яворова (хутро), “Сільва” (засоби для чищення металів), “Геліодонт” (зубна паста), шапкарня українських інвалідів (шапки різних стилів), Процишин (пантофлі і папучі), Я. Медицький (вовна),

Кахникевич і Білинський (електричні інсталяції). Експонати розмістили у п'ятьох невеликих кімнатах. Стіни прикрасили килимами кооперативів “Гуцульщина”, “Гуцульське мистецтво” та Михайла Хамули. Іншою несподіванкою стали різьблені вироби Михайла Бумби зі Сколе. Також глядачі мали змогу ознайомитися з виданнями “Червоної Калини”, “Сільського господаря”, “Відродження”. Виставку відвідало приблизно 4000 осіб, зокрема, 1327 дітей шкільного віку [660, с. 4; 663, с. 5; 664, с. 4; 904, с. 1].

15 жовтня 1933 р. відбувся показ товарів українського промислу в Стрию у будинку Союзу кооперативів [892, с. 3]. Захід розпочали з молебня та посвячення експонатів о. Височанським. Із вітальним словом до слухачів від “Центросоюзу” звернувся директор М. Творидло, який пояснив присутнім значення рідного промислу для розвитку нації та урочисто перерізав стрічку, запрошуючи гостей на виставку. На заході були достойно представлені відомі галицькі підприємства, зокрема найстаріший український кооператив “Народна торгівля” та кооператив “Український базар”, які цього року святкували відповідно 50-літній та 25-літній ювілеї. Зі сколівських експонатів виділявся кіоск різьбляра Михайла Бумби.

22–29 квітня 1934 р. у Станиславові, в приміщенні товариства “Сокіл”, зусиллями Комісії розбудови українського промислу, Союзу українських споживчих кооперативів та місцевої філії Українського технічного товариства відбулася виставка української промисловості. В урочистому відкритті взяли участь В. Дутка і О. Луцький. Промислові товари представляло 41 підприємство, зокрема 28 зі Львова і 10 – зі Станиславова. Виставку відвідали близько 8 тис. глядачів. Її символом визнали різьбу І. Коверка (фабрика “Будучність” із Тернополя), на якій було зображено економічні зусилля українців, що своєю силою та енергією створювали фабрику [997, с. 4; 998, с. 4].

14 жовтня 1934 р. з метою пропаганди українського промислу “Українська захоронка” влаштувала так званий “Дитячий ярмарок”, який був

справжнім галицьким святом [1074, с. 1]. Тут було представлено відомі українські фірми та кооперативи, зокрема “Союзний базар”, “Маслосоюз”, “Елегант”, “Фортуна нова”, “Пласт”, “Лотос”, “Українське мистецтво”, “Око”, “Еко”, “Луна”, “Золотий колос”, “Якір”, “Золота кава” та інші. Продавцями на ярмарку були не дорослі, а діти, які дзвінкими голосами вигукували: “Паста «Елегант» найкраща в світі”, “Цукерки й медяники «Фортуни» 2 шт. за 5 сотиків!” У перерві діти розважали глядачів “Танком малих бурлак”, “Циганським танком”, “Козачком” та іншими забавами [1074, с. 2]. Дитячі ярмарки та виставки відбувалися не лише у Львові, а й інших галицьких містах, зокрема в Станиславові з ініціативи філії СУКіП та кооператорів.

Час від часу у школах організували інсценізації з метою реклами продукції, яку виготовляли українські приватні установи: “Маслосоюз”, “Центросоюз”, “Народна торгівля”, “Фортуна нова”, “Елегант” та інші. Філомена Чучман-Дужинська, яка була ученицею Школи ім. Т. Шевченка, згадувала: “Ось як виглядала сцена захисту фабрики цукерків «Нова Фортуна», в якій мені пощастило виступати. Я вийшла до глядачів у ролі «Нової Фортуни» з рогом достатку, наповненим цукерками. Поруч сиділи діти і скаржилися, що їх болять животики. На моє запитання: «Чому? Що ж ви їли?», вони відповідали: цукерки, куплені у жида Мошка. Я застерігала їх, що купувати цукерки треба тільки в крамницях «Нової Фортуни». Тут вбігали на сцену діти, переодягнені на цукерки, оточували мене, і вистава закінчувалася танцями і пригощаннями цукерками” [616, с. 29]. Євгенія Возниця-Фінік – учениця Рідної школи ім. Бориса Грінченка у Львові згадує, що з метою поширення гасла “Свій до свого по своє”, “пізнання учнями рідного промислу у приватних українських школах влаштовували екскурсії на українські фабрики та фірми, які мали свої крамниці і склади у Львові та за його межами, а саме «Центросоюз» (виробництво мила, свічок), «Маслосоюз» (молочні продукти), «Пряжінь» (кава), «Елегант» (мастила, пасти), «Меріда» (косметика), «Нова Фортуна» (кондитерські вироби),

«ТОП» (обкладинковий папір), «Зоря» (деревообробна фабрика), «Золотий колос» (пекарня), «ГА» (галантерейні вироби), «Думин» (одяг, білизна), «Білоус» (кравецька фірма), «Федоришин» (килими), «Ергон» (електроприймачі) та інші» [590, с. 42]. Ще одним спогадом поділилася учениця Рідної школи ім. Короля Данила у Львові Ірина Сенік: “Не можу не згадати наше гасло: «Свій до свого по своє!». Цілим класом разом з учителькою ми побували на всіх українських підприємствах: фабриці свічок «Керос», фабриці мила «Центросоюз», фабриці повидла на вул. Павлінів, фабриці цукерок «Нова фортуна», кави «Луна-Пряжінь», в українській пекарні «Золотий колос». І. Сенік також згадувала, що наприкінці навчального року в Народному домі відбувався вечір реклами, де діти в народному одязі рекламували українські товари [1044, с. 73].

Дитячі виставки були яскравим доказом визнання громадськими організаціями важливості економічної праці у фахових та народних школах. Учениця семикласної дівочої школи ім. Б. Грінченка Лідія Садова згадувала: “Пополудні в дівочій школі діяли курси крою, шиття, виготовлення квітів, модельєрів, навіть кошикарства. Після проходження курсів влаштовувалися виставки ручної праці дітей, які досягали високого рівня у своїй творчості” [1036, с. 48]. На виставках оцінювали результати діяльності окремих особистостей і колективів, що є важливою складовою педагогічного процесу і виховання людини [710, с. 118]. Як приклад, у 1938 р. стараннями товариств “Просвіта” та “Рідна школа” відбулася Перша українська педагогічна виставка. “Наша надія і гордість” – так називали фахові школи. Експонати фахових шкіл представляли “фаховий вишкіл купецької молоді” (“Народна торгівля”), Державний хліборобський ліцей у Черниці, кооперативний вишкіл молоді (РСУК) і Хліборобський вишкіл молоді “Сільського господаря”. Крім цього, було представлено молочарську школу “Маслосоюзу” в Стрию, купецьку гімназію “Рідної школи” у Львові (зразкова шкільна крамниця, рекламне вікно, графіки, фотографії, праці учнів у галузі реклами), фахово-доповнюючі школи “Рідної школи”, школу

товариства “Труд”, кравецьку гімназію сестер Василянок у Львові [710, с. 125]. Такі виставки давали уявлення про рівень фахової майстерності та творчі здібності вихованців, про роботу педагогів і майстрів окремих шкіл та фахових закладів. Вони сприяли розвитку комерційних навичок учасників виставок та пропаганді українського промислу.

4–15 березня 1936 р. у Львові в приміщенні “Народного дому” з ініціативи студентського товариства “Торговельник” (Кооператив студентів вищих торговельних шкіл), Союзу українських купців та промисловців відбулася виставка українських промислових виробів. Незважаючи на низку перешкод, захід провели на належному рівні [651, с. 6; 676, с. 31–34]. Українські студенти-торговельники прагнули представити економічний розвиток західноукраїнських земель. Іншим важливим чинником, який спонукав молодь організувати виставку, було бажання реалізувати гасло “свій до свого по своє” [1057, с. 4].

На виставковому заході було представлено всі галузі промисловості. Кореспондент “Батьківщини” зауважував: “Серце радіє, коли глядіти на поважні осяги нашого промислу за останніх кільканадцять літ. Ще недавно було в нас всього від 10 до 15 промислових фірм. Сьогодні їх вже 51” (дод. 52) [1002, с. 6].

Українська преса публікувала численні відгуки про виставкові заходи у Львові: “Вистава робить імпозантне враження – останню подібну виставу з перед кількох літ вона переростає кількакратно й розмірами, й числом, виставців, і красою поодиноких вистав, і врешті технічно: в салях є розміщені голосники фірми “Е-ко”, що трансмітують музику, надавану на плитах” [1057, с. 4]. Кореспонденти активно рекламували один із найбільших виставкових заходів Галичини: “Наша ціль така – щоб наші читачі познайомилися з тим, що ми виробляємо самі, щоб назви наших товарів стали голосні в цілім нашім краю – так як це є вже нині з паперцями «Калина», цикорією «Луна», пастою «Елегант», цукорками «Фортуна нова», шевськими кілками «Дендра» і т. д., щоб у цей спосіб нашому рідному

промислові подати помічну руку, зблизити його й затіснити зв'язки між широкими масами нашого консументського загалу” [1057, с. 4].

Експонати виставки розмістили у дев'яти залах. У виставці взяло участь понад 50 приватних галицьких підприємств та кооперативів [650, с. 4; 782, с. 1–3; 921, с. 3]. Виставковий захід відвідало 15 тис. осіб. Значних зусиль до проведення виставки доклали Роман Ільницький – член управи кооперативу “Торговельник” та Степан Гірний – голова Виставкового комітету [650, с. 5].

У червні 1936 р. у Яворові відбувся перший “Показ виробів рідного промислу” [995, с. 5]. Учасники виставки після Служби Божої і проповіді пройшли урочистою ходою від церкви до будинку товариства “Рідна школа”, де проходила виставка. Велика кількість людей прямувала під звуки оркестру з патріотичними плакатами.

Урочисте відкриття виставки відбулося на площі “Рідної школи”. Її відкрив Микола Чопик, який привітав делегатів центральних установ та гостей. Пізніше до слова запросили директора РСУК О. Луцького, який виголосив промову про тогочасне господарське становище українського народу, вказав на роль кооперативної організації та перспективи господарського розвитку. Делегати центральних українських установ оголошували привітання від “Центросоюзу” – М. Творидло, Союзу українських купців і промисловців – директор Я. Скопляк, від “Маслосоюзу” – директор А. Палій, від “Сільського господаря” – І. Лапчук, від “Українського народного мистецтва” – І. Павликовська, від “Народної торгівлі” – Г. Салевич. Також прозвучали привітання від видавництва “Українська преса” (М. Коновалець) та від товариства “Луг”.

Після привітань О. Луцький перерізав стрічку і відкрив виставку. Учасники свята оглядали українські товари, які розмістили у восьми просторих кімнатах. Фірми, які взяли участь у виставці, розташувалися так: перша зала – “Еlegant” (Львів), кооператив “Гарбарня” (Яворів), “Лепіко” (Дрогобич); друга – “Луна” (Львів), Пекарня повітової спілки (Яворів),

“Ароза” (Львів); третя – “Народна торгівля” (Львів), “Центросоюз” (Львів), “Будучність” (Тернопіль); четверта – “Керос” (Львів), “Гуцульщина” (Косів); п’ята – “Мота” (Львів), “Міка” (Львів), “Сільва” (Львів), “Еко” (Львів); шоста – “Дендра” (Львів), “Ергон” (Львів), “Веселка” (Львів), інженер Райтарівський. На другому поверсі у двох залах було представлено вироби домашнього промислу, які виробляли на Яворівщині.

Перша промислова виставка у Яворові викликала зацікавлення і городян, і селян. Вона закінчилася урочистим святкуванням.

15–22 жовтня 1936 р. в Сколе відбувся “Показ українського промислу” у приміщенні “Української захоронки” з ініціативи Союзу українських купців і промисловців міст Сколе та Стрия [1003, с. 3]. 27 вересня у Львові з нагоди цього заходу відбулася зустріч представника Комітету Михайла Бумби з львівськими промисловцями та членами товариства Союз українських купців і промисловців, які радісно сприйняли та підтримали цю ідею [648, с. 3]. До організації виставки долучилися представники “Складниці ПСК”, “Союзу українок” та інших установ. У виставці взяли участь львівські українські підприємства “Альое”, “Ароза”, “Атра”, “Бібльос”, “Веселка”, “Дендра”, “Еко”, “Аргон”, “Етан”, “Еlegant”, “Гар”, “Керос”, “Міка”, “Маслосоюз”, “Мота”, Пасічничка спілка, “Пласт”, “Сільва”, “Суспільний промисл”, “Фортуна нова”, “Центросоюз”, а також видавництва “Відродження”, “Русалка”, “Українська преса”, “Українська культура”, “Голос нації”. Також були представлені тернопільський кооператив “Будучність” (цигаркові гільзи, папірці), косівський “Гуцульщина” (килими). Найбільше на виставці було сколівських підприємців та торговців: М. Бумба (вироби з дерева), Станько (паперовий склад), Геня Цеглівна (вишивки), Михайло Савко. Вичерпний коментар про представлені товари подала Е. Олесницька [1002, с. 2].

10 лютого 1937 р. у Судовій Вишні у місцевому “Народному домі” відбулася виставка українського промислу. Після Богослуження голова виставкового комітету Степан Козак відкрив виставку, а інженер Раковський

перерівав символічну стрічку. Він же виголосив реферат про важливість рідного промислу. Учасників виставкових заходів вітали від Союзу українських купців і промисловців (Кульчицький), від кооперативи “Суспільний промисл” (Заяць), від кооперації Яворівщини (Чопик) та від групи промисловців (інж. Крохмалюк). У виставці взяли участь 26 фірм, в тому числі і видавництво “Українська преса”. Тогочасні кореспонденти відзначали, що виставка справила приємне враження, а відвідувачі покидали її з вірою у краще майбутнє української нації [655, с. 6].

28 березня 1937 р. Комісія розбудови українського промислу організувала виставку українських товарів у Львові в “Народній гостинниці”, яка стала яскравим свідченням того, що український промисел розвивається. Виставку відкрили під гаслом: “кожний експонат – завдаток окремого підприємства” [751, с. 6]. До складу організаційного комітету увійшли: В. Рижевський (голова), інж. Я. Весоловський, інж. Е. Врецьона, інж. А. Сербин, інж. А. Міляннич, І. Федів, інж. С. Пастернак, інж. Р. Білинський, інж. В. Несторович, інж. В. Маркус. Членам Комітету допомагали представники товариства “Основа” [999, с. 5].

Під час відкриття виставки голова УТТ В. Рижевський наголосив у вступному слові на необхідності створення українських підприємств та окреслив завдання виставкового заходу: “Щоби вказати на існуючі можливості та спрямувати розвій нашого промислу на інші нові ділянки, Комісія розбудови українського промислу «КРУП» при Українським технічним товаристві уладила оцей «Показ». Цей «Показ» з черги має подати ініціативу тим одиницям, що диспонують деяким грошовим капіталом і мають охоту заангажуватися в промислові чи торговельні підприємства, а не мають конечних даних і інформацій про збут, запотребування, кошт та рентовність продукції вибраного собою артикулу. Зібрані на «Показі» артикули, яких спожиття в нас, хоч би тільки за посередництвом наших торговельних станиць, є доволі велике, вказують наглядно, які великі маємо можливості нашого промислу, а в парі з тим вказують дорогу, як ми можемо

прорідити перенаселення села та як зменшити безробіття серед мас нашої інтелігенції” [1143, с. 1]. Показ промислових виробів мав стимулювати громадськість до виробництва, а для тих, хто робив перші кроки у промисловості й торгівлі, надати інформацію про попит, рентабельність та збут продукції.

Голова УТТ В. Рижевський акцентував увагу на тому, що розвиток українського промислу в руках самих українців. На його думку, виставка, з одного боку, продемонструвала відсталість нашого промислу, а з іншого – можливості розвитку. Він зазначив, що прикладом для українців-промисловців міг бути чеський підприємець Батя, який “виробляє взуття... для цього він вигодовує худобу, ріже, шкіру виправляє, шиє взуття у фабриці і пропонує готовий товар, а також все необхідне для взуття – пасту, шнурівки тощо” [1159, с. 6]. На його думку, за таким зразком могли би працювати і українські підприємства, зокрема “Маслосоюз” міг би продавати масло у діжках, скриньках, папері, а молоко – у пляшках власного виробництва. Фабрики “Елегант” і “Альое” теж могли би використовувати упакування власного виробництва. Над вирішенням цього питання, наголошував В. Рижевський, “має задуматись кожен підприємець”. Інші доповідачі розповіли про стан та перспективи розвитку ремесла. Показ проходив під мелодію українських народних пісень [851, с. 5]. Спеціально до виставки організатори підготували книгу “Можливості розвитку рідного промислу”, у якій була інформація про вироби різних галузей промислу та їх збут.

У 1930-х рр. ідея розвитку українського промислу й торгівлі поширювалася все більше. У квітні 1937 р. в Любачеві у приміщенні “Просвіти” відбувся показ рідного промислу, який організували з ініціативи любачівської філії Союзу українських купців та кооперативного осередка в Олешичах [764, с. 5]. Отець-канонік Гірняк відправив молебень, а о. Іванусик виголосив відповідну промову на тему розуміння і збереження гасла “Свій до свого й по своє”. Виставка мала важливе значення для Любачівщини та її підприємців. На виставковому заході свої товари пропонували львівські та

яворівські фірми. Особливо відвідувачам сподобався в'язаний одяг Е. Дурівної з Любачева [763, с. 3].

30 червня – 1 липня 1939 р. відбулися загальні збори центральних кооперативних установ: “Народної торгівлі”, “Центросоюзу” та РСУК, в яких взяли участь 369 делегатів, що представляли 836 кооперативів [1082, с. 13]. У період загальних зборів РСУК організував “Показ кооперативного виробництва” [793, с. 13]. Закликом до цієї виставки став реферат О. Луцького про кооперативне виробництво. Мета виставки полягала в ознайомленні всіх учасників зборів, які представляли різні регіони, з поступом кооперативної організації в розвитку кооперативного виробництва. Виставка проходила у п'яти залах кооперативного дому під гаслом “Розбудовуємо кооперативне виробництво”. Зважаючи на літній сезон, при вході на виставку кооператив “Продукція” пропонував соки у пляшках, а також солодощі – слойки з повидлом та цукерки.

У першій виставковій кімнаті продавали вироби центральних кооперативних установ, які вже мали свою марку, наприклад, “Центросоюзу”, який мав власну фабрику мила. “Центросоюз” продемонстрував також зразки різноманітних свічок, упакувань чаю, ниток для шиття. Відомим напрямком діяльності кооперативу “Центросоюз” був збут м'ясних виробів у власних м'ясних крамницях, яких у 1938 р. налічувалося вісім. Поруч з виробами “Центросоюзу” розміщувалися фабрика “Суспільний промисл” зі своїми товарами – кавою “Луна” і “Пряжінь”. Чудові різнокольорові рекламні буклети виконав рекламний кооператив “Комерція”.

Відвідувачі мали можливість оглянути станок пасічного кооперативу “Рій”, відомого тим, що виробляв вошину та постачав різноманітне обладнання для пасічників. Широкий асортимент своїх товарів показав “Маслосоюз”. Відомий кооператив “Пласт” виставив порошки для печива та велосипеди. “Народна торгівля” представила велике фото “палярні” кави, різні сорти сирі та паленої (смаженої) кави, а також чай у власних

упакуваннях. Поруч розмістили хлібо-булочні вироби пекарні “Золотий колос”, яка представила свою діяльність у діаграмах.

По центру першого залу розмістили видавництва РСУК, “Нової Хати”, “Хортиці”, “Червоної Калини” та “Вогні”.

У малиновій кімнаті було представлено товари сільськогосподарських кооперативів. Увагу глядачів привернули кошикарські вироби кооперативу “Надія” з с. Монастирі Ярославського повіту. Асортимент виробів вражав: від ручних маленьких корзин до гарних столиків і крісел. Кооператив у Ременові представив три своїх відділи: лимонади, бетонярню та цегельню. У 1938 р. за 2549 зл. виготовили 31 158 лимонадів, а цегельня (6 робітників), яка функціонувала з 1935 р., на суму 1547 зл. випалила за рік 107 тис. цеглин. Бетонярня виробила 2741 штук різних виробів. Кооператив “Єдність” у Осердові також мав певні успіхи, оскільки за рік продали 45 069 пляшок лимонаду. Добре були представлені кооперативи Жовківського повіту. З подільських кооперативів виділялася цегельня кооперативу “Відбудова” [793, с. 5].

Також на виставці були представлені: дахівкарня господарсько-торговельного кооперативу з Володжі Березівського повіту, кооперативна пекарня “Добробут” у Вислобоках, пекарня Повітового союзу кооператив у Яворові, кооператив із виробництва щіток “Добробут” з Уличного Дрогобицького повіту, кооператив із виробництва паркету “Відбудова” з Судової Вишні, вироби першої і найстарішої жіночої кооперативи “Труд” зі Львова, львівська майстерня чоловічого одягу, галантерейний кооператив “Базар” та кооператив “Шовк” із Самбора.

Виставка-кіоск кооперативу “Шовк” був надзвичайно цікавим для глядачів, оскільки там демонстрували шовкове виробництво, починаючи від гусениці-шовкопрядки і закінчуючи жіночою сукнею, зробленою з шовку. На той час шовківництво на західноукраїнських землях мало сільськогосподарську і промислову цінність. Годівлею гусениць шовкопряди

займалися у селах, а переробкою шовку – у містах. Отже, і міщани, і селяни були зацікавлені у розвитку шовкового промислу.

Свою різнобарвністю, різноманітністю та мистецьким виконанням приваблювали глядачів ткацькі та різьбярські гуцульські вироби. Масштабно був представлений кооператив “Українське народне мистецтво” зі Львова. Про його експонати кореспондент газети “Кооперативна родина” писав: “Вся народня, вишивкарська краса правдивого народнього мистецтва заворожена у всіх експонатах цієї кімнати була прилягаючою точкою всього кооперативного виробництва для елегантної публіки, що в характер гостей відвідувала показ” [793, с. 5]. В окремій кімнаті розміщувався яворівський кооператив “Гарбарня” та Яворівський ПСК.

Кореспондент часопису “Кооперативна родина” ділився враженнями від виставки: “Загальне враження з організованого показу незвичайно додатне. Вправді, не всі кооперативи, що проводять будь-яке виробництво надіслали на цей показ свої вироби або бодай потрібні статистичні дані про своє виробництво... Оглядаючи цей перший показ кооперативного виробництва можна все ж таки переконатися, які великі можливості є в нас для розвитку власного кооперативного виробництва, якщо оперти їх на здорових фінансових основах і організованім збуті. Це запевнення збуту і фінансове уgruntування всякого виробництва має стати вихідною точкою на майбутнє для дальшої його розбудови...” [793, с. 5].

8.4. Участь українців у красивих та світових виставках народного мистецтва

У міжвоєнний період українську легку промисловість представляли жіноча спілка “Труд” та кооператив “Українське народне мистецтво”, які спільно з “Союзом українок”, Львівським промисловим музеєм, НТШ і сестрами Василянками організовували “Вечори народної ноші”, “Покази української моди”, “Ревії мод”, виставки вишиваних та гаптованих виробів

тощо. На народних виставкових заходах рекламували модерний одяг з національними елементами, що сприяло розвитку українського модельного бізнесу.

Українська свідома інтелігенція, сприяючи розвитку домашнього промислу, організовувала виставки “тканин та гаптів людових”. У січні 1931 р. така виставка відбулася у Львівському промисловому музеї. Її організацією займалася Т. Модзелевська. Територіально збірка охоплювала чотири повіти: заліщицький (543 зразків), борщівський (105), городенківський (253) та бучацький (223), а також село Базар Чортківського повіту (89). Було представлено давні і нові зразки одягу ручної роботи, а також вироби ткацького промислу. Тогочасні кореспонденти відзначали, що завдяки виставкам вишиванка ставала як українська пісня – рідною та улюбленою [800, с. 17–18].

1–12 лютого 1931 р. проходила виставка кооперативу “Українське народне мистецтво” в музеї НТШ у Львові. Вишивані вироби розмістили в окремих відділах: буковинському, гуцульському, снятинському, яворівському, Центрально-Східної України. Яскраво і багато був представлений так званий буковинський куток – найкращий відділ виставки. Зокрема, гуцульський відділ приваблював глядачів двома ляльками в народному одязі “гуцул у киптарі з “дзьобенькою” й “гуцулка в запасці й вишиваній сорочці”. Одяг із Центрально-Східної України був виконаний здебільшого гаптом та гладдю, а одяг із західноукраїнських земель – вишиваний хрестиком. Вишивані вироби оглянули близько 1000 осіб.

29 березня 1931 р. відбулося відкриття виставки кооперативу “Українське народне мистецтво” у Станиславові з ініціативи активних і впливових українців міста у приміщенні товариства “Бесіда” [992, с. 5]. Це відбулося, зокрема, завдяки співпраці кооперативу “Українське народне мистецтво” з Товариством українських жінок у Станиславові та з її очільницею С. Олесницькою, а також з членами Кружка імені Уляни Кравченко. В організації виставки посприяли також Наталія та Соня

Бачинські, Марія Велигорська зі Станиславова. Етнографічний відділ створили завдяки співпраці Управи кооперативу з Корнелею Касіяною з Городенки, Марією Дворяниною з Ісакова, Богданною Гриневою з Долини, о. Орестом Рибіцьким із Петрова [654, с. 7].

Софія Олесницька привітала присутніх від імені Товариства українських жінок та наголосила на значенні народного мистецтва для української культури промислу. Марія Макух-Павликовська – директор кооперативу “Українське народне мистецтво” – звернула увагу присутніх на питання внутрішньої організації праці в кооперативі, його культурних та промислових завданнях.

Експонати виставки розмістили за географічним принципом: Буковина, Яворівщина, Снятинщина, Центрально-Східна Україна тощо. В етнографічному аспекті найкраще було представлено Городенкіщину, “яка дала два повні народні строї з села Серафинців, жіночий та дівочий, враз із цікавим пережитком минулого, жіночим «фезом», якого надягають там жінки на голову, обвиваючи його зверху білим рантухом. Рябі жіночі «ріклі» та тісні «катанки», що туго обхоплюють жіночий стан, живо нагадують жупани та корсетки з Великої України. Перемітки шиті золотом та шовком у різних відтінках червоної краски, наче кровю забарвлені крила білого птаха” [992, с. 5]. Отож, знавці та всі зацікавлені особи мали змогу помилуватися зразками народної творчості, аналоги яких можна було побачити лише у музеях. Етнографічний відділ виставки вміло доповнювали килими Ольги Кульчицької.

Виставку відвідали більше 500 осіб. Відгуки про захід опублікували у галицькій пресі, зокрема, в часописах “Діло” та “Kurjer Stanisławowski”. Останній відзначав і позитивні, і критичні моменти виставки: “Рухлива кооператива Українське народне мистецтво зі Львова після львівських успіхів загостила до Станиславова, уряджуючи виставу в “Українській бесіді” при вул. Голуховського”. Серед недоліків виставки глядачі відзначили те, що вона відбувалася у святкові дні, і її не змогли відвідати фахові жіночі

школи. Іншою похибкою організаторів називали те, що в поодиноких відділах не було польських написів, тому польська аудиторія не все розуміла [883, с. 7].

29 листопада 1932 р., на запрошення “Союзу українок”, “Українське народне мистецтво” разом з Оленою та Ольгою Кульчицькими організувало у Дрогобичі народну виставку у приміщенні товариства “Бесіда”. Під час заходу звучали привітання, І. Гургула та І. Павликовська виголосили реферати. На виставці було представлено вишиваний, гаптований, мережаний одяг, килими з Галичини, зокрема з Сокальщини та Яворівщини [656, с. 12].

У червні 1935 р. виставку влаштувала філія “Союзу українок” у Богданівці біля Львова. Серед предметів домашнього промислу, вишиванок, глядачі відзначили фелон у виконанні сестер Василянок [653, с. 8].

15 вересня 1935 р. у Музеї НТШ у Львові кооператив “Українське народне мистецтво” організував чергову виставку народних тканин і вишиванок [638, с. 2], які заповнили шість музейних зал. Організаторкою виставки була Ірена Гургулівна, яка неодноразово наголошувала на важливому значенні аналогічних виставок для встановлення органічного зв'язку між декоративною творчістю минулого й естетичними потребами тогочасного сучасного життя. Під час виставки референт проф. Володимир Січинський виголосив реферат на тему: “Народне мистецтво і модерна мистецька творчість”. Пізніше глядачі могли оглянути представлені експонати [677, с. 2] – це здебільшого ручні роботи членкинь “Українського народного мистецтва”. В окремому відділі було представлено староукраїнські килими з Київщини, Полтавщини і Поділля, які приваблювали глядачів ніжними кольорами, квітчастими узорами на темному фоні. Найбільше на виставці було представлено народних вишиванок, в тому числі й музейні експонати. Переважали вишивані серветки, виконані на чеській чи красвій фабричній “юті”; гуцульські “низинки” та гаптовані вироби зі Східної України.

У вересня 1935 р. музей “Верховина” в Стрию організував у Народному домі “Показ народної ноші”. Зауважимо, що музей “Верховина” активно працював серед громадськості Стрия, Сколе, Долини, Болехова, а також у інших містах та селах. Газета “Стрийська думка” з приводу виставкового заходу писала: “Показ [...] розгорнув перед нами усе багатство давнього народнього мистецтва в одязі, пісні і слові, що збереглося ще досі. Народня ноша, пісня, звичай і обичай остали дося не тільки в горах, куди сучасна цивілізація не має так легкого доступу, але й на низах понад Дністром” [1000, с. 1–2]. На виставці можна було побачити одяг із гірських сіл (Кельна, Тарнавки, Поляниці), а також із наддністрянських (Лисятич, Кавська, Сихова) та підгірських (Должки, Човган, Тисова коло Болехова). Представлений одяг і звичаї надихнули глядачів на ностальгію за минулим. Зокрема, в одязі жінок із Тисова, Човган, Должки, Кавська, Лисятич були помітними східні впливи: грецькі, перські, арабські, турецькі, а народний побут наддністрянських сіл, зокрема Лисятич, нагадав степові звичаї Наддніпрянщини і Запоріжжя.

Про значення цієї виставки писав кореспондент “Стрийської думки”: “Дивлячись сьогодні на своє власне мистецтво в народній ноші і чуючи народню пісню і словесність цей сучасний селянин відчуває те саме, що відчуває мійський інтелігент; немов подув свіжого вітру, що лине на утомлену мійським гамором і криком душі” [1000, с. 1]. Цей виставковий захід був доказом того, що українське селянство Галичини дуже добре розуміє важливість українських традицій, збереження етнографічних цінностей та розвиток української легкої промисловості.

13 вересня 1936 р. з ініціативи філії “Союзу українок” відбувся “Вечір народної ноші” у Вікні (тепер – село Городенківського району Івано-Франківської області) [1148, с. 2–3]. Виставка проходила у читальні “Просвіти”, яку прикрасили вишивками та килимами. Серед глядачів була і молодь, і старші люди. Під час виставкового заходу І. Зарицька виголосила реферат про значення вишивки і пояснила присутнім назви і походження

різних узорів. Також відбувся конкурс на найкращу вишиванку. Переможців нагородили портретами Т. Шевченка та І. Франка. Виставковий захід супроводжувався розважальними заходами, зокрема танцями, лотереями та святкуваннями.

20–23 вересня 1936 р. в Долині в приміщенні “Братської хати” відбулася виставка вишиванок та національного одягу долинського повіту. Її організували “Рідна школа”, “Просвіта” та “Союз українок”. У трьох кімнатах було розміщено експонати з різних сіл Долинського повіту. Під час виставкового заходу демонстрували національні обряди та народні звичаї. Наприклад, село Креховичі організувало гагілки “Ой бреніли ключі в ночі”, “Галя”, “Романочка”, “Огірочки”, село Лужки – “Заручини” (латкання), село Лопянка – “Обжинки”, село Поляниця – “Вечерниці” і “Заручини”, село Церківне – народні танці “Верховина” і “На городі калинонька”, село Кальна – “Весілля”, село Сенечів – “Весілля”, а село Ілемня показало похоронний обряд IX ст. на основі історичної драми Антона Вартового “У сумерках віків”. Під час виставки селяни грали на музичних інструментах (дуді, трембіті) та виконували народні пісні. Журі у складі В. Луцевої, Е. Хотяківної, М. Грамяка, П. Кліма визначили переможців. У номінації “найкращий обряд” отримав перемогу селянин з Сеченова за організований весільний обряд, у другій номінації “Кращий національний одяг” переміг селянин зі Старого Мізуня. Переможців нагородили образами. Виставку відвідало близько двох тисяч осіб з різних сіл Долинського повіту, навіть віддалених. Натомість міщани Долини не виявили великої активності та в малій кількості відвідали виставку [636, с. 2].

Львівська торговельно-промислова спілка “Труд” періодично організовувала так звані “Ревії мод”. З великим успіхом проходила “Ревія мод” 25 січня 1937 р. у Львові. Гарні молоді панянки демонстрували різноманітні модні сукні, пошиті у кравецькій майстерні “Труд”. Їх прикрашали капелюшки фірми “Міка” і “Мак”, хутрові вироби Глушевського і фірми “Хром”, рукавички, шалики та панчохи “Базар”. Також був великий

вибір трикотажних виробів станіславівської фірми “Тріко”. Було продемонстровано 70 показів. Окрім суконь, модниці показали плащі, костюми, піжами і халати тощо. Концертна програма “Ревії мод” включала виконання пісень Надрагою та жіночим вокальним квітетом “Богема” під керівництвом Н. Балтаровича, танець Нижанківської, Соколовської, Стрільчуківної тощо [910, с. 2].

8 травня 1938 р. відбувся показ української моди у Львові [1147, с. 13], який ініціював кооператив “Українське народне мистецтво”. Маючи певний досвід кооперативної діяльності, “Українське народне мистецтво” за підтримки українських мисткинь М. Охримович, С. Рудакевич, М. Морачевської, С. Вальницької, майстерні і школи кооперативу “Труд” під керівництвом Е. Олесницької реалізувало складне на той час завдання – створило українську моду та організувати її покази в Галичині.

Членкині кооперативу працювали у двох напрямках: українізація форми одягу (за основу брали народні та історичні форми) та представлення одягу з українськими національними елементами на міжнародному рівні. В обох напрямках вдалося досягнути певних успіхів. Українські сукні мали попит за кордоном, зокрема, їхні зразки представили на “вечорі стилізованої сукні” в Торонто. Зразки вишиваних суконь з часопису “Нова хата” копіювали хорватські, болгарські, югославські, чеські й інші часописи.

На показі було представлено селянські самоткани (ручні роботи): мальованки, шорци, бесагові тканини і інше. Ці вироби 100 % шили з української тканини. Спеціальну увагу привертала вовняні самоткани з української сировини фірми “Гуцульське мистецтво” в Косові. Своєю красою та кольорами вони рівнялися до відомих англійських самотканів. Кілька зразкових експонатів на показі представила фірма “Трико”. Українські вироби із шовку представив на виставці самбірський кооператив “Шовк”. Виставки народних виробів є свідченням того, що українці з давніх-давен є надзвичайно багатими у мистецтві пошитті народного одягу,

вишиваних виробів. Окрасою народного одягу були ніжні полтавські гапти і мереживо, тендітні буковинські стебнівки та “соковиті гуцульські низинки”.

У міжвоєнний період українські виставки та ярмарки відбувалися не лише в Галичині, а й в інших регіонах, зокрема на Буковині, Волині, Закарпатті, Центрально-Східній Україні. Упродовж 1920–1930-х рр. у Києві численні виставки домашнього промислу організовував Всеукраїнський історичний музей ім. Шевченка. Зокрема, відбулися виставки українського портрету, кераміки, українського килимарства [1023, с. 18]. У 1935 р. у Чернівцях товариство “Мироносиці” разом з активним жіночим гуртком при товаристві “Чорноморе” організували виставку народного мистецтва. У приміщенні Народного дому розставили експонати, в інших кімнатах розташували кухню в українському стилі та гуцульський куток. Вперше відбулася виставка українських церковних риз, які вишили члени товариства “Мироносиці”. Організатори планували й інші виставкові заходи, зокрема вечори вишиваної сукні. Поодинокі виставки влаштовували на Закарпатті. Так, у 1935 р. жіноча секція “Просвіти” влаштувала першу виставку народного мистецтва, на якій було представлено предмети народного промислу [653, с. 8].

Українські економічні установи Галичини брали участь у світових виставках. 27 вересня – 2 жовтня 1926 р. у Нью-Йорку, в готелі “Астор”, відбулася виставка жіночого мистецтва і промислу [733, с. 3–4]. Її організували жіночі організації США та інших держав. З ініціативи “Союзу українок” в американській виставці було організовано кімнату українського промислу. Щоденно тисячі людей ознайомилися з експонатами виставки, в тому числі з вишиванками та гуцульськими килимами. Приємне враження справляли також дівчата-українки в народних строях, які стояли біля виставкового кіоску. Про успіх українського показу свідчить лист голови виставки жіночого мистецтва і промислу Грейс Герримен від 28 грудня 1926 р. до секретарки “Союзу українок” в Нью-Йорку Олени Лотоцької: “В прилозі посилаю чек на 10 % дивіденду, яку вистава жіночого мистецтва і

промислу ухвалила для всіх організацій, що брали участь у виставці 1926 року в Нью-Йорку. З великою приємністю посилаю Вам цю дивіденду, бо ваша цвітиста вистава праць Українок була найбільше цікавою для многих тисяч відвідувачів. Тепер приготуємо плани вистави на 1927 рік і хочемо, щоб вона виявила все більше досягнень і праці. Ми радо привітаємо Вашу заохоту для нашої праці і заяву дальшої співучасті. Наша праця вже знайшла широке признание та зацікавлення преси й публіки. Сподіваємося також, що українки візьмуть участь також на виставі в 1927 році” [1023, с. 18]. У відповідь пані Олена Лотоцька погодилася брати участь у наступній виставці та запропонувала цікаву концертну програму.

Часто виставки за участі українців відбувалися в Парижі. Наприклад, Ліга миру і свободи у травні 1927 р. організувала інтернаціональну виставку ручних робіт і виробів народного мистецтва. Музей декоративних мистецтв у Парижі також регулярно організовував виставки українського мистецтва, зокрема давніх і сучасних килимів [1023, с. 18].

19–26 травня 1928 р. в Чикаго відбулася світова жіноча виставка, в якій з ініціативи українського жіночого комітету під керівництвом Анни Маслей взяло участь українське жіноцтво Америки. Український відділ виставки і його концертна програма справили на глядачів хороше враження. В українському павільйоні було представлено 800 виробів українського народного мистецтва та домашнього промислу: вишиванки, народні сорочки, ткацькі вироби, гуцульська різьба, килими. Було виставлено писанки з надписами “Україна”. Американські жінки-гладачі були вражені чарівним і неповторним українським мистецтвом та артистичним смаком українців. Експонати на виставку доставляли приватні особи, а найбільшу частину народних вишиванок представив львівський кооператив “Українське народне мистецтво”. Доставкою експонатів на виставку займалася Стефанія Чижович. Виставки за участі “Українського народного мистецтва” організовували і в інших містах, зокрема у Нью-Брансвіку та Бейоні за сприяння С. Чижович із Філадельфії та В. Юрковського з Нью-Йорка. З приводу цих виставок в

американських часописах з'явилася низка статей-відгуків про особливості українського народного мистецтва і українців загалом [1089, с. 4].

У 1930 р. з ініціативи “Союзу українок” проходила виставка українського народного мистецтва в Інституті ім. П. Могили у Саскатуні (Канада) [657, с. 7]. Відвідувачі оглядали та купували килими, вишиванки, народний одяг з Полтавщини та Галичини, а також мали змогу оглянути різноманітні меблі. Під час виставки організовували малювання писанок та вишивання.

У 1933 р. проходила Світова виставка в Чикаго. З ініціативи Української корпорації виставки у Львові й Ужгороді було створено Комітети допомоги української корпорації світової виставки, які займалися збиранням та надсиленням експонатів. До участі у виставці долучилися Українська господарська академія у Подєбрадах, товариство “Сільський господар” та Греко-католицька митрополія. “Українське народне мистецтво”, незважаючи на кризу та перешкоди на митниці, також взяло участь у виставці, де мало свій павільйон, у якому лунала українська музика та демонстрували українські танці [1049, с. 4].

У 1935 р. кооператив “Українське народне мистецтво” вперше взяв участь у шостих торгах у Катовіце. Місцеві часописи писали, що “кооператива займала репрезентативне місце на виставці. Гарно був представлений наш промисел домашній: килими, вишиванки і багато іншого, аж до кошикарських виробів” [653, с. 8].

У 1935 р. у Чикаго виставку народного мистецтва організувала Анастасія Кочан, збірка якої одержала перемогу на виставці у Лос-Анджелесі. У приміщенні “Українського хору” розмістили вишиванки, килими, велику збірку марок та грошей, образи Олени Кульчицької, видання “Просвіти”, “Червоної Калини”, Національного музею та видавництва “Світ дитини”. В організації виставки допомагав часопис “Наш стяг”, який безкоштовно друкував рекламні оголошення. Зібрані кошти з виставки було призначено на будівництво Музею визвольної боротьби в Празі [653, с. 8].

8.5. Розвиток книжкової індустрії

У міжвоєнний період у Галичині діяла низка українських видавництв, друкарень та різноманітних інституцій, які були зацікавлені у проведенні виставок української книги та преси. Книжкові виставкові заходи відігравали важливу роль не лише для розвитку книжкової індустрії: з погляду економічного поступу вони сприяли формуванню та піднесенню вмінь і навичок, а в цілому – економічного рівня населення. Книжкові виставкові заходи періодично відбувалися в різних галицьких містах. Під час виставкових заходів видавництва рекламували свою діяльність та поширювали книги. Особливо це було актуально в період економічної кризи, коли попит на книги дещо знизився.

23–28 жовтня 1927 р. з ініціативи товариства “Просвіта” в приміщенні Народного дому відбулася виставка з нагоди Свята української книжки. Активну участь в організації виставки взяли голова товариства “Просвіта” М. Галущинський та голова львівської філії товариства “Просвіта” Я. Біленький. Близько 100 експонатів представило товариство “Просвіта”. Окремо було виставлено господарську літературу, яку рекламували товариство “Сільський господар” та Українська господарська академія у Подєбрадах. На виставці глядачі знайомилися з виданнями РСУК, а також з таблицями та діаграмами, які ілюстрували розвиток західноукраїнської кооперації. Загалом на виставці було близько 10 тисяч книг та часописів. Однак, як зазначали у тогочасній пресі, відвідати виставку могло й значно більше осіб [659, с. 6].

29 квітня 1925 р. українські студенти товариства “Основа” Львівської політехніки організували виставку політехнічних праць у Музеї НТШ, яка тривала до 5 травня [649, с. 7]. У чотирьох залах розмістили експонати п'ятьох відділів: архітектурного, інженерного, механічного, хімічного та рільничо-лісового. Надзвичайно цікавими були праці студентів-архітекторів, а саме проекти класичної та модерної архітектури. Найкраще був

представлений хімічний відділ: препарати органічного та неорганічного походження, збірка мінералів-сурогатів та власні вироби “Кооперативу українських хіміків” (пудри і порошки для зубів). Під час виставки при кожному відділі був інформатор-упорядник, який за бажанням гостей розповідав про окремі експонати. Виставку таку організували вперше, безсумнівно, вона зацікавила українську громаду.

9–17 грудня 1934 р. коломийська філія товариства “Просвіта” організувала виставку книг та преси в Коломиї. Оскільки економічна криза зачепила і культурну галузь, попит на друковану продукцію зменшився. Ця виставка давала можливість видавництвам рекламувати та поширювати свої видання. Організатори виставки були переконані в тому, що “в такий спосіб оживиться книжковий рух, що ця виставка буде цеголкою в розбудові нашої книжкової індустрії” [884, с. 4]. Метою виставки було “показати нашому громадянству образ літературної творчості, так як вона розвивалась у нас, а рівночасно з тим як розвивався рівень нашої цивілізації та сила нашого національного почуття” [849, с. 3].

У виставці взяло участь близько 50 видавництв (дод. 53), зокрема і представники з-поза меж Галичини: Українське воєнно-історичне товариство та Український науковий інститут (Варшава), Український видавничий фонд (Прага), УТГІ і Союз інженерів (Подєбради), Видавництво Івана Соляничача (Едмонтон). За критерієм цінності книг перше місце зайняло УТГІ з Подєбрадів. Серед львівських видавництв найкраще було представлено видання “Сільського господаря” та РСУК в економічно-кооперативному відділі [658, с. 2].

Протягом 22 грудня 1936 р. – 3 січня 1937 р. з ініціативи товариства “Просвіта” в Белзі у великій залі Народного дому відбулася виставка української книжки і преси. Відкриття виставки розпочали директор філії о. І. Гела та організатор І. Базарка, акцентуючи увагу на значенні книги. У виставці брали участь галицькі видавництва “Просвіта”, “Рідна школа”, “Червона Калина”, “Українська преса”, “Дешева книжка”, РСУК, “Сільський

господар”, “Світ дитини”, “Наш приятель”, “Українська культура”, “Рекорд”, “оо. Василяни”, “Сокил-Батько” та “Відродження”. В окремому відділі представили книги на господарську тематику, а на стіні повісили портрет М. Левитського – батька української кооперації. Виставку відвідали понад 700 осіб. Вказівкою для другого такого показу мав бути клич: “Кожний відвідувач мусить купити бодай одну книжку” [1042, с. 5].

У міжвоєнний період українці Галичини щороку відзначали день кооперації. З нагоди цього свята відбувалися різноманітні урочистості, в тому числі й виставки української кооперативної преси і книжки. Така виставка відбулася у Львові 17–19 жовтня 1937 р. з ініціативи Товариства українських кооператорів та РСУК. Її метою було не стільки відтворити повну картину друкованого кооперативного слова, скільки показати зміст і характер літературного доробку за кілька десятиліть в економічній галузі, передусім кооперативній, та з’ясувати недоліки, слабкі сторони кооперативної літератури.

Зал, у якому відбувався показ, прикрасили відповідними декораціями, які підкреслювали характер заходу. В центрі розмістили прапор РСУК, навколо нього – портрети діячів українського та світового кооперативного рухів: зокрема, портрети Є. Олесницького й К. Левицького, прикрашені прапорами “Сільського господаря” та “Центробанку”, а на другому плані – портрети кооператорів Миколи Левитського, Михайла Туган-Барановського, Василя Нагірного, Миколи Зібера, Миколи Баліна, Віктора Доманицького, Костя Паньківського, Остапа Нижанківського і Теофіла Кормоша. На бокових стінах кімнати красувалися заклики “Один за всіх, всі за одного”.

Центральне місце у виставці зайняли найдавніші видання товариства “Просвіта” та приватні видання відомих громадських і кооперативних діячів: Т. Кормоша, В. Нагірного, Ю. Кульчицького, С. Качали тощо [667, с. 3]. Крім цього, на виставці були видання кооперативних діячів, економістів-теоретиків і практиків Костя Паньківського (“Економічна бібліотека”), Сидора Кузика (“Про кооперацію, її теорію і значінє для нас”, яке вийшло з

нагоди Першого просвітньо-економічного конгресу у Львові 1909 р.), Андрія Жука (“Ідея, теорія і практика кооперації”, “Українська кооперація в Галичині”; під псевдонімом А. Ільченко). У виданнях серії, авторами яких були відомі на той час діячі кооперативного руху А. Корнеля, К. Левицький, Л. Когут та інші, відображені теоретичні і практичні питання кооперації, її завдання і значення, відомості про хліборобські, меліораційні, молочарські та господарські спілки. В деяких книжках подано показчики з кооперативної літератури та підручники з теорії кооперації.

Другий ряд експонатів утворили повоєнні видання економічних українських установ. Перше місце зайняв РСУК із книгами М. Туган-Барановського (“Кооперація, її природа і мета”, “Програма кооператизму”), французького економіста Ш. Жіда (“Кооперація і національні завдання”, “Про кооперацію), Дж. Рассела та інших відомих кооперативних діячів. Поруч із виданнями РСУК розташовувалися видання “Народної торгівлі” – книги Івана Петрушевича та Юліана Павликовського. Чільне місце зайняли видання “Маслосоюзу”. Картину книжкової кооперативної продукції доповнювали видання економіста В. Тотоміянца, а також “Кооперативна бібліотека” А. Гаврилка.

Окремо було представлено видавничі кооперативні досягнення Центрально-Східної України, однак фрагментарно. Читачів приваблювали видання першої неофіційної кооперативної установи в Центрально-Східній Україні в с. Дзенгелівка Канівського повіту та видання “Дніпросоюзу”, праця Федора Щербини “Очерки южнорусскихъ артелей” (Одеса, 1880), а також книги “артільного батька” М. Левитського, видані в Галичині. Були наявні передвоєнні видання І. Волошиновського, видання “Ріллі” та Секретаріату земельних справ. У Господарсько-кооперативному часописі зазначалося: “Кидалася у вічі при порівнянні великоукраїнських і галицьких видань чисто зовнішня прикмета одних і других: здебільша грубі об’ємисті перші помітно виділялися серед брошуркових галицьких видань” [667, с. 4].

30 січня 1938 р. у Бродях з ініціативи повітового кружка “Рідної школи” у приміщенні товариства “Боян” відбулася виставка української преси [652, с. 4]. Редактори львівської газети “Українська преса” та “Брідських вістей” виголосили реферати про значення української преси для української нації. На виставці було представлено всю західноукраїнську пресу, а також закордонні видання. Приємне враження на глядачів справило видання “Українська преса”. Виставку супроводжувала музика з радіоприймачів “Екомп”.

2 червня 1938 р. в Національному музеї у Львові з ініціативи головної управи “Рідної школи” було відкрито педагогічну виставку, на якій демонстрували стан та способи навчання в українських навчальних закладах та курсах. Окремі відділи представили виховну роботу кооперативів та “Сільського господаря”, зокрема, “Сільський господар” продемонстрував фотографії з книги “Хліборобський вишкіл молоді”, а РСУК та “Маслосоюз” – станки. РСУК показав навчальний процес української кооперації у кількох таблицях-діаграмах. Глядачі дізналися про персонал РСУК, учнів, навчання на заочних курсах та його виховну роботу. Було представлено і навчально-методичну літературу: лекції, підручники, письмові завдання, навчальні плани та програми, а також модель зразково організованого кооперативного магазину та “мандрівну” збірку товарів та кооперативну бібліотеку [1032, с. 1], що давало цілісне уявлення про розвиток економічного, зокрема кооперативного навчання в Галичині.

Отже, виставково-ярмаркова діяльність – це вид економічної діяльності, пов’язаний з організацією та проведенням торгово-комунікаційних та інформаційних заходів. За своїм економічним значенням організація виставкових заходів у Галичині була близькою до торговельної сфери. Однак суть виставково-ярмаркової діяльності ширша, оскільки, крім ролі інструмента продажу, вона відігравала інформаційно-комунікаційну, культурну та інноваційну роль та мала значний вплив на соціально-економічний розвиток регіону.

Виставково-ярмаркові заходи в Галичині організовували на зразок виставок та ярмарків європейських країн (Німеччина, Іспанія, Швеція), однак мали свої локальні особливості. Упродовж 1921–1939 рр. у Львові на державному рівні відбувався міжнародний ярмарок “Східні торги”, який у Польщі був другим за масштабами після познанських торгів. Львівські “Східні торги” були не лише економічною виставкою, а й політичною демонстрацією. У виставково-ярмаркових заходах брали участь закордонні фірми з понад 20 країн, зокрема Угорщини, Румунії, Австрії, Німеччини, Франції, але більшість українських кооператорів та підприємців не були зацікавлені у їх проведенні. Натомість українська спільнота активно організовувала українські економічні виставкові заходи та підтримувала гасло “Свій до свого по своє”. Ще перед Першою світовою війною українці провели дві масштабні виставки у Стрию та Коломиї. Вони стали першим кроком на шляху до розвитку українського виставкового бізнесу в Галичині і одним з основних способів репрезентації української продукції, незважаючи на те, що відбувалися у непристосованих приміщеннях та площах, були короткотривалими та недостатньо забезпечувалися матеріальними засобами.

У міжвоєнний період, незважаючи на негативні фактори на економічному ринку у Польщі та Галичині зокрема розширюється мережа кооперативів та приватних підприємств, збільшується кількість продукції на ринку, що сприяло посиленню конкуренції між товаровиробниками. Ці процеси супроводжували зростання рекламної та виставково-ярмаркової діяльності. Упродовж 1920–1930-х рр. у галицьких містах та містечках з ініціативи представників економічних установ та товариств періодично проводили сільськогосподарські, промислово-ремісничі, технічні, книжкові виставково-ярмаркові заходи, виставки народного одягу, які стали віддзеркаленням соціально-економічного становища регіону.

ВИСНОВКИ

У дисертації на основі вивчення на порівняльного аналізу архівних матеріалів, української та зарубіжної історіографії, законодавчих та нормативно-правових актів, мемуарів здійснено комплексне дослідження соціально-економічної діяльності українців Галичини у 20–30-х роках ХХ ст. Особливості історико-економічного дослідження визначає його методологія, тобто науковий підхід до вивчення соціальних та економічних явищ і процесів у певний історичний період. Економічну активність української спільноти Галичини 20–30-х років ХХ ст. вивчаємо з позицій цивілізаційного розвитку як окреме соціоекономічне явище, яке мало свою структуру. Основними складовими цієї структури визначаємо: природний потенціал галицького краю, кооперативне та приватне підприємництво, економічна освіта, виставково-ярмаркові заходи, ГКЦ – як учасник економічних процесів. Такий підхід дозволяє охарактеризувати соціально-економічну діяльність українців крізь призму національних традицій на галузевому, регіональному, державному та європейському рівнях.

До завершення Першої світової війни Галичина перебувала у складі Австро-Угорщини, а після її розпаду та нетривалого періоду існування Західноукраїнської Народної Республіки і до 1939 р. – у складі Польщі. Незважаючи на норми міжнародного права, Польща порушувала автономний статус українських етнічних земель та різними способами намагалася посилити свої позиції в Галичині. Політика “польської монополії” викликала серед українців бажання незалежності та протистояння не лише в політичному та культурному, а й економічному житті. У міжвоєнний період на території Галичини, крім українців, проживали поляки, євреї та представники інших національностей. За даними перепису 1921 р., на території Східної Галичини проживало 2 970 420 українців, а за переписом 1931 р. – 3 256 329, що становило 52–54 % від загальної кількості населення. Понад 90 % українців проживали в селах, а в містах українці за кількістю займали третє місце після поляків та євреїв. Віддзеркаленням етнодемографічних відносин у регіоні стала зайнятість та соціальна структура населення. Українці переважали у сільському

господарстві та володіли незначними сільськогосподарськими угіддями. Значна частина українців займалася ремеслами та промислом, але в суспільно важливих сферах, пов'язаних з кадровою політикою Польської держави, їхня питома вага була незначною. У державних структурах домінували поляки, а у комерційній сфері – євреї. Однак ці чинники не стали перешкодою на шляху до економічного розвитку регіону, зокрема досягнення добробуту українців на зразок розвинутих європейських держав.

У світовій господарській кон'юктурі Галичина вирізнялася такими суспільно-економічними особливостями, як промислове виробництво, торговельний баланс, концентрація іноземних інвестицій, джерело сировини та фахової робочої сили. Економічному розвитку регіону сприяла наявність природних ресурсів (нафта, газ, сіль). Край був одним з найбільших експортерів деревини та сільськогосподарської продукції у Європі. Тут розвивалася деревообробна, нафтова, легка промисловість. Найприбутковішим був нафтовий промисел, який приваблював іноземних інвесторів (австрійців, німців, американців, англійців, французів). Борислав здобув славу європейської нафтової столиці Європи, його порівнювали з містом нафтових магнатів – Баку. На початку ХХ ст. нафтовий бум охопив увесь галицький регіон, який називали галицькою Каліфорнією. Тут функціонували великі нафтові компанії та підприємства, серед них “Галіція”, “Польмін”, “Малопольща”. Серед українських підприємливих людей у нафтовому бізнесі були задіяні А. Шептицький, І. Левинський, М. Терлецький, Р. Кульчицький. Проте уже у 1920–1930-х рр. галицьку нафтову промисловість охопила криза, зумовлена геополітичним та економічним (зміна торговельної кон'юктури Польщі, світова економічна криза, зниження ціни на нафту), природним (зменшення запасів нафти) та людським (відсутність системного розвитку нафтового промислу) чинниками.

Суперечливі соціально-економічні та політичні реалії Галичини у складі Польської держави призвели до пошуку українцями нових шляхів ефективного економічного розвитку, формування національної господарської моделі, зумовили появу економічних питань у програмах та їх вирішення у діяльності політичних партій (УНТП, УНДО, УСРП, УСДП, ОУН, ФНС, КПЗУ тощо).

Український економічний патріотизм еволюціонував від поглядів Івана Франка до Костя Левицького та Юліана Павликовського. У 1920–1930-х рр. в українському політикумі посилювалися національно-демократичні та націоналістичні впливи, які поєднували економічний розвиток з політичною самостійністю українців. В українському соціумі прослідковувалася тенденція до посилення економічного патріотизму: поширення гасла “свій до свого по своє”, відстоювання права на землю, націоналізація міст, оволодіння підприємницькою сферою, розвиток кооперації та економічної освіти. Загалом господарську політику українців у міжвоєнний період можна охарактеризувати кількома гаслами, навколо яких українці формували свою діяльність: самодостатність, здобуття міст, право українців на землю, створення власного національного капіталу, виробництва і торгівлі, оволодіння ринком за межами українських і польських земель.

Основними складовими національного господарського руху в Галичині була кооперація та приватне підприємництво. Приватницька та кооперативна діяльність українців підтверджувалася словами Костя Левицького: “Творити для себе економічні установи може тільки нарід самосвідомий, а дійти до свободи національної – може тільки нарід економічно незалежний, значить заможний”. Кооперативний рух другої половини ХІХ — першої третини ХХ ст. відіграв роль важливого чинника економічного національного відродження. Українська кооперація сформувалася під впливом локальних та світових тенденцій і стала зразком організованості українців в економічній сфері. Успішні кооперативні діячі – Василь Нагірний, Остап Нижанківський, Євген Олесницький, Юліан Павликовський, Остап Луцький, Андрій Жук, Степан Федак – розглядали розбудову економічних підвалин українства як органічну складову єдиного націєтворчого процесу. Зокрема, В. Нагірний реалізовував ідею розвитку української кооперації на зразок Швейцарії. На основі досвіду Німеччини, Данії, Англії та Франції в Галичині успішно функціонували три кооперативні напрямки: споживчий, кредитний та сільськогосподарський. РСУК став об’єднуючим кооперативно-контролюючим і просвітнім центром. Чільне місце серед українських кооперативів займали “Центробанк”, “Народна торгівля”,

“Маслосоюз”, “Центросоюз”, мережа яких охоплювала численні галицькі міста, містечка та села. Завдяки їхній діяльності розвивалася економічна культура населення, підвищувалася продуктивність та конкурентоспроможність українців. Кооперативи представляли різні галузі промисловості – від будівельної (Кооператив інженерних робіт) до легкої (“Українське народне мистецтво”, “Труд”), від виробництва кавових напоїв (“Суспільний промисл”) до церковного реманенту (“Достава”). Успішним кооперативним проектом українців був тернопільський кооператив “Будучність”, у структурі якого функціонувала фабрика цигаркового паперу “Калина”, продукція якої конкурувала з відомими тогочасними брендами. Українська кооперація поширювалася також на сферу охорони здоров’я та культуру. Серед усіх економічних ініціатив українців кооперація виявилась найбільш успішною, адже вдалося побудувати своєрідну “кооперативну державу” і значно потіснити євреїв на позиціях торгово-фінансових посередників. Зокрема, кооперативна мережа “Маслосоюзу” монополізувала переробку і торгівлю молочною продукцією, “Народна торгівля” змогла зосередити у своїх руках значну частину гуртової торгівлі в регіоні. Економічні інтереси українських селян захищало аграрне товариство “Сільський господар”, відомими представниками якого були Тит Войнаровський, Євген Храпливий, Михайло Холевчук. Товариство на теоретичному і практичному рівні сприяло розвитку рослинництва та тваринництва, піднесенню добробуту сільських господарів, а завдяки співпраці з державними, громадськими та кооперативними установами сільськогосподарську продукцію успішно експортувало за кордон. У міжвоєнний період українці Галичини зуміли створити власний фінансовий сектор та сконцентрувати національний капітал. Фінансово-кредитну систему формували українбанки, райфайзенівки, об’єднані “Центробанком”, а страховий сектор представляло товариство “Дністер”. Запорукою успішної діяльності кооперативних установ також була їхня тісна співпраця з культурно-освітніми установами, Церквою та приватним підприємництвом.

Однією з форм національного економічного руху в Галичині було приватне підприємництво. Підприємницьке середовище формували купці,

комерсанти, промисловці, а згодом їх почали називати бізнесменами. У міжвоєнний період українські підприємці сформувалися як окрема соціальна група та перебували у запеклій конкуренції з поляками та євреями. Основними організаційно-інституційними формами українських підприємців були соціальні організації: товариство українських ремісників і промисловців “Зоря”, Союз українських купців і промисловців, Товариство українських кооператорів, Українське технічне товариство, які відстоювали інтереси підприємливих людей, а досвід їхньої діяльності засвідчив необхідність об’єднання зусиль для покращення добробуту українців та економічного розвитку краю. Українські підприємці представляли різні галузі промисловості: від легкої (килими Михайла Хамули) та харчової (солодощі Климентини Авдикович) до будівельної та металообробної (печі, кахлі Івана Левинського, церковні дзвони Брилинських), від рекламно-видавничого (фірма “Фама” Романа Шухевича, видавничий концерн Івана Тиктора) до готельно-ресторанного бізнесу (“Народна торгівля”, кафе “Катруся”, “Говерла”) тощо. Галицьке підприємницьке середовище своїми ідеями та працею збагачували жінки. Лідерами жіночого бізнесу були Климентина Авдикович, Олена Левицька, Олена Кульчицька, Герміна Шухевич та інші. Зразковим українським підприємцем був Іван Левинський – засновник одного з найбільших будівельних концернів в Галичині. Завдяки новаторській та професійній діяльності українських підприємців у містах формувалися окремі промислові дільниці, а Львів називали українським Манчестером та асоціювали з промислово розвинутими європейськими містами.

У розвитку національного господарського руху Галичини була активно задіяна ГКЦ як великий землевласник, відтак митрополит Андрей Шептицький – підприємець, зразковий акціонер, організатор та меценат, а священнослужителі – економісти і кооператори. Інститут ГКЦ впливав на економічне відродження Галичини, формування та піднесення економічної культури населення шляхом розвитку економічної освіти, кооперації, приватного підприємництва, підтримки національного виробника, контролю та протидії проявам корупції на підприємствах. Зокрема, представники духовенства брали активну участь у діяльності економічних установ, були ініціаторами економічних заходів та

створення господарських осередків. Митрополит Андрей Шептицький, вважаючи економічну самостійність передумовою політичної незалежності нації, закликав українців до добробуту та господарського розвитку. Він був не лише теоретиком, а й практиком утвердження християнсько-демократичної економічної політики церкви, оскільки ініціював створення та підтримував діяльність низки українських установ та інституцій (ЗБГ, “Хлібсоюз”, “Фортуна нова”, “Українська преса”, “Унія”, “Праця”) не лише в Галичині, а й за кордоном. Крім митрополита, у господарському русі Галичині активно був задіяний Тит Войнаровський – генеральний адміністратор столових дібр, представник господарсько-фінансових інтересів митрополії та довірена особа митрополита Шептицького. Промоторами національних економічних ідей, зокрема, кооперативних були також отці Юліан Дзерович, Теодор Цегельський, Степан Качала, Остап Нижанківський.

Фактором економічного розвитку галицького регіону була економічна освіта (промислово-ремісничка, торгово-кооперативна, агротехнічна), яка розвивалася на зразок фахової освіти США, Данії, Німеччини, Чехословаччини. У Галичині функціонувала мережа польських приватних та державних фахових шкіл, діяльність яких забезпечувалася на державному рівні. Економічною освітою євреїв займалася спеціальна організація “Вузет”. На відміну від поляків економічна освіта українців мала приватний характер. Створенням та діяльністю українських економічних навчальних закладів займалися приватні педагогічні, просвітні, кооперативні та соціальні організації та установи (“Просвіта”, “Рідна школа”, жіночий кооператив “Труд”, сестри Василіянки, “Маслосоюз”, РСУК), у роботі яких відзначилися Іван Лучишин, Денис Коренець, Віктор Доманицький, Олена Степанів-Дашкевич, Карло Коберський, Ілля Витанович та інші педагоги. Спільними зусиллями було створено систему економічної освіти, яку формували ремісничо-промислові, торговельно-кооперативні, сільськогосподарські навчальні заклади, школи домашнього господарства та мережа професійних курсів. Завдяки їхній діяльності збільшилася кількість кваліфікованих робітників, кооператорів, агрономів, бухгалтерів, які забезпечували ефективну діяльність українських економічних установ та підприємств. Особливою популярністю

користувалася торговельна школа “Просвіти” і кооперативний ліцей РСУК, які виконували роль навчально-виробничих комплексів. Вищого українського економічного навчального закладу в Галичині не було. Його функції виконувала Українська господарська академія в Подєбрадах (Чехословаччина), яка була не лише освітньою, а й науковою установою і тісно співпрацювала з товариством “Сільський господар” та іншими українськими економічними організаціями Галичини.

У зв’язку з економічним розвитком, створенням мережі кооперативів та приватних підприємств збільшилася кількість товарів, що сприяло посиленню конкуренції між українськими, польськими та єврейськими товаровиробниками. За зразком європейських країн, у Львові на державному рівні щороку проводили “Східні торги”, які сприймали не лише як економічну виставку, а й політичну акцію. З метою подолання конкуренції та підтримки національного товаровиробника, упродовж 1920–1930-х рр. у галицьких містах та містечках з ініціативи представників українських економічних установ та товариств під гаслом “Свій до свого по своє” періодично проводили сільськогосподарські, промислово-ремісничі, технічні, книжкові виставково-ярмаркові заходи, виставки народного одягу, які стали віддзеркаленням соціально-економічного становища регіону. Проведенням виставково-ярмаркових заходів займалася Комісія розбудови українського промислу при Українському технічному товаристві. Центрами публічних виставково-ярмаркових заходів були Львів, Стрий, Станиславів, Перемишль, Коломия. Свою продукцію українські кооператори та підприємці презентували на місцевих та світових виставках.

Отже, у надзвичайно складних і суперечливих соціально-економічних та політичних умовах українці створили економічний фундамент національного самозбереження. Національний господарський рух посилив віру українців у власні сили та вселив надію на відновлення своєї державності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

I. АРХІВНІ МАТЕРІАЛИ

ЦЕНТРАЛЬНИЙ ДЕРЖАВНИЙ ІСТОРИЧНИЙ АРХІВ УКРАЇНИ У М. ЛЬВОВІ

Ф. 146. Галицьке намісництво, м. Львів. 1772–1921 рр.

Оп. 58.

1. Спр. 1358 (Протокол общего собрания промышленного общества “Труд” в г. Львове от 14 ноября 1908 г., 1908), 12 арк.
2. Спр. 1359 (Прошение основателей промышленного общества “Труд” в г. Львове об утверждении прилагаемого устава и решение по этому вопросу, 1900), 10 арк.

Ф. 178. Крайова шкільна рада, м. Львів. 1797–1939 рр.

Оп. 1.

3. Спр. 1332 (Розпорядження Міністерства віросповідань і освіти про переведення промислових шкіл до відомства Крайової шкільної ради, м. Львів, 1895), 7 арк.

Оп. 4.

4. Спр. 74 (Звіти про діяльність додаткових промислових шкіл у м. Львові за 1905–1912 рр., 1905–1912), 96 арк.
5. Спр. 122 (Звіт про стан професійних шкіл на території Львівського, Станіславівського і Тернопільського воєводств, 1909), 17 арк.
6. Спр. 151 (Статут промислових шкіл Галичини, 1911), 51 арк.
7. Спр. 187 (Справа про відкриття торговельної школи товариства “Просвіта” у м. Львові, 1911), 8 арк.

Ф. 179. Кураторія Львівського шкільного округу, м. Львів. 1921–1939 рр.

Оп. 1.

8. Спр. 873 (Статут “Спілки поширення професійної освіти серед євреїв”, 1925), 8 арк.

Оп. 4.

9. Спр. 149 (Статистичні дані про кількість учнів професійних шкіл в Польщі за 1918–1920 рр., 1921), 16 арк.

10. Спр. 152 (Статистичні дані про кількість учнів та вчителів у професійних школах Львівського шкільного округу за 1925/1926, 1926/1927, 1927/1928 рр., 1925–1928), 44 арк.

11. Спр. 634 (Звіти про результати перевірки санітарно-гігієнічного стану початкових, середніх та професійних шкіл Львівського шкільного округу, 1927–1928), 64 арк.

Оп. 4а.

12. Спр. 19 (Звітні дані про персональний склад працівників сільськогосподарських шкіл, 1938–1939), 6 арк.

13. Спр. 52 (Списки вчителів кравецької школи сестер Службниць у м. Бориславі, 1938–1939), 5 арк.

14. Спр. 155 (Списки вчителів чоловічої професійної школи ім. Грінченка товариства “Рідна школа” у Львові, 1928–1939), 36 арк.

15. Спр. 189 (Списки вчителів торговельної школи товариства “Рідна школа” у Львові, 1937), 3 арк.

16. Спр. 191 (Навчальна програма Міністерства віросповідань і освіти для учнів сільськогосподарських шкіл, 1936), 35 арк.

17. Спр. 215 (Списки та анкетні дані вчителів чоловічої професійної школи товариства “Рідна школа” у м. Перемишлі, 1930–1939), 11 арк.

18. Спр. 216 (Анкетні дані вчителів жіночої професійної школи товариства “Рідна школа” в м. Перемишлі, 1931), 2 арк.

19. Спр. 272 (Списки та анкетні дані вчителів професійної школи ім. Грінченка Українського педагогічного товариства у м. Станіславі, 1936–1939), 7 арк.
20. Спр. 334 (Списки вчителів торговельної школи товариства “Рідна школа” у м. Яворові, 1935–1937), 16 арк.
21. Спр. 665 (Статути приватного кооперативного ліцею РСУК у м. Львові, 1938), 15 арк.
22. Спр. 668 (Звіт про діяльність приватного кооперативного ліцею у Львові, 1938–1939), 25 арк.
23. Спр. 669 (Звіт шкільного інспектора про перевірку діяльності приватної кооперативної школи товариства “Рідна школа” у м. Яворові, 1938), 9 арк.
24. Спр. 1500 (Статут, звіт, листування та інші документи про заснування та діяльність професійної школи Українського педагогічного товариства “Рідна школа” у м. Львові, 1925–1927), 94 арк.
25. Спр. 1509 (Статистичні дані про стан приватної професійної жіночої школи сестер Василянок у Львові, 1928–1939), 1 арк.
26. Спр. 1511 (Протоколи засідань педагогічної ради приватної жіночої професійної школи сестер Василянок у Львові. Звіти класних керівників, 1929–1935), 104 арк.
27. Спр. 1512 (Звіт про перевірку діяльності приватної професійної жіночої школи сс. Василянок у Львові, 1929–1938), 6 арк.
28. Спр. 1513 (Звіти про діяльність приватної жіночої професійної школи сестер Василянок у Львові, 1930–1937), 96 арк.
29. Спр. 1519 (Звіт про перевірку діяльності приватної професійної жіночої школи товариства “Рідна школа” у м. Львові, 1924–1934), 10 арк.
30. Спр. 1520 (Статистичні дані про професійну жіночу школу ім. Грінченка у Львові, 1926–1939), 46 арк.

31. Спр. 1521 (Протокол екзаменаційної комісії про проведення екзамену в жіночій школі Українського педагогічного товариства “Рідна школа” у м. Львові, 1926), 4 арк.
32. Спр. 1524 (Листування з Міністерством віросповідань і освіти про надання державних прав приватній професійній жіночій школі товариства “Рідна школа” у Львові, 1939), 6 арк.
33. Спр. 1527 (Листування з професійною школою ім. Грінченка у м. Львові про організацію навчання. Статут школи, 1929–1936), 65 арк.
34. Спр. 1560 (Звіти про перевірку діяльності чоловічої професійної школи Українського педагогічного товариства у м. Перемишлі, 1927–1933), 56 арк.
35. Спр. 1561 (Статистичні дані про стан професійної жіночої школи товариства “Рідна школа” у м. Перемишлі. Розклад занять, 1928–1931), 10 арк.
36. Спр. 1562 (Звіти про перевірку діяльності приватної жіночої професійної школи товариства “Рідна школа” у м. Перемишлі, 1928–1931), 6 арк.
37. Спр. 1564 (Звіти та протоколи засідань вчительської конференції чоловічої професійної школи товариства “Рідна школа” у м. Перемишлі, 1930–1936), 38 арк.
38. Спр. 1565 (Листування з професійною чоловічою школою товариства “Рідна школа” у м. Перемишлі про організацію навчання. Статут, 1933–1938), 49 арк.
39. Спр. 1615 (Звіти про перевірку діяльності української професійної школи у м. Станіславі. Навчальна програма, 1924–1937), 64 арк.
40. Спр. 1616 (Листування з приватною професійною школою товариства “Рідна школа” ім. Грінченка у м. Станіславі про організацію навчання. Статут, 1926–1939), 68 арк.

41. Спр. 1617 (Статистичні дані та розклади занять приватної професійної школи товариства “Рідна школа” у м. Станіславі, 1928–1939), 24 арк.
42. Спр. 1628 (Статут, звіт, листування та інші документи про заснування і діяльність приватної професійної школи товариства “Рідна школа” у м. Тернополі, 1925–1928), 120 арк.
43. Спр. 1629 (Статистичні дані та звіт про перевірку діяльності приватної професійної школи товариства “Рідна школа” у м. Тернополі, 1927–1930), 4 арк.
44. Спр. 1664 (Протоколи засідань педагогічної ради приватної ремісничої жіночої школи кооперативу “Труд” у Львові, 1934), 3 арк.
45. Спр. 1667 (Листування з приватною ремісничою жіночою школою кооперативу “Труд” у Львові про організацію навчання, 1936–1939), 41 арк.
46. Спр. 1793 (Листування з Міністерством сільського господарства, воєводським управлінням та ін. про дозвіл на відкриття приватної сільськогосподарської школи товариства “Просвіта” у с. Милування, 1923–1933), 169 арк.
47. Спр. 1794 (Статут товариства “Просвіта” та статuti приватної сільськогосподарської школи товариства “Просвіта” у с. Милування, 1924, 1933, 1938), 69 арк.
48. Спр. 1795 (Звіти про перевірку діяльності приватної сільськогосподарської школи в с. Милування, 1933–1938), 78 арк.
49. Спр. 1797 (Програми, розклади занять, листування з приватною сільськогосподарською школою товариства “Просвіта” у с. Милування про організацію навчання, 1934–1939), 81 арк.
50. Спр. 1798 (Проект бюджету, плани та статистичні дані про стан приватної чоловічої сільськогосподарської школи товариства “Просвіта” в с. Милування, 1934–1938), 12 арк.

51. Спр. 1844 (Листування з Міністерством віросповідань і освіти про організацію сільськогосподарського ліцею у с. Черниці, 1934–1937), 30 арк.
52. Спр. 1845 (Протоколи, умови, листування та інші документи про купівлю земельних ділянок для державного сільськогосподарського ліцею з українською мовою викадання у с. Черниці, 1935–1937), 146 арк.
53. Спр. 1848 (Звіти про діяльність державного сільськогосподарського ліцею з українською мовою викладання у с. Черниці, 1935–1939), 22 арк.
54. Спр. 1849 (Статистичні дані про стан навчання в державному сільськогосподарському ліцеї з українською мовою викладання у с. Черниці, 1935–1939), 6 арк.
55. Спр. 1850 (Протоколи засідань педагогічної ради, розклади занять державного сільськогосподарського ліцею у с. Черниці, 1935–1938), 79 арк.
56. Спр. 1857 (Звіт державного сільськогосподарського ліцею у с. Черниці про здачу молока, 1938), 23 арк.
57. Спр. 1976 (Листування з Міністерством віросповідань і освіти про відкриття при товаристві “Рідна школа” та спілці Українських жінок ткацької школи у м. Станіславі, 1926–1927), 9 арк.
58. Спр. 2256 (Статистичні дані про діяльність торговельної школи товариства “Просвіта” у м. Львові, 1913–1929), 25 арк.
59. Спр. 2257 (Навчальні плани і розклад занять торговельної школи товариства “Просвіта” у м. Львові, 1921–1923), 22 арк.
60. Спр. 2258 (Звіти про діяльність торговельної школи товариства “Просвіта” у м. Львові, 1923–1929), 37 арк.
61. Спр. 2263 (Листування, бюджет, навчальні програми та інші документи про надання концесії на ведення приватної торговельної школи товариства “Рідна школа” у Львові. Статут, 1934–1935), 103 арк.

62. Спр. 2264 (Листування з приватною торговельною школою товариства “Рідна школа” у м. Львові про її діяльність, 1936–1937), 23 арк.
63. Спр. 2265 (Протоколи засідань педагогічної ради та звіти про стан навчання у торговельній школі товариства “Рідна школа” у м. Львові, 1937–1938), 53 арк.
64. Спр. 2266 (Протоколи, звіти та інші документи про здачу екзаменів у приватній торговельній школі та гімназії товариства “Рідна школа” у м. Львові, 1937–1939), 58 арк.
65. Спр. 2268 (Статути торговельного ліцею та купецької гімназії товариства “Рідна школа” у м. Львові, 1937), 42 арк.
66. Спр. 2304 (Листування з відділом товариства “Український інститут для дівчат” про заснування приватного жіночого торговельного ліцею у м. Перемишлі. Статут, 1938–1939), 68 арк.
67. Спр. 2662 (Листи товариства “Просвіта” у м. Львові про надання дозволу на організацію однорічних сільськогосподарських чоловічих курсів у с. Милування, 1938), 4 арк.
68. Спр. 2382 (Листування з гуртком товариства “Рідна школа” ім. М. Шашкевича у м. Станіславі про заснування купецької гімназії там же. Статут та навчальна програма, 1937–1938), 89 арк.
69. Спр. 2383 (Звіт про діяльність приватної купецької гімназії ім. М. Шашкевича товариства “Рідна школа” у м. Станіславі, 1938–1939), 12 арк.
70. Спр. 2384 (Історична довідка про приватну торговельну школу у м. Станіславі, 1938), 25 арк.
71. Спр. 2450 (Статути товариства “Рідна школа”, купецької школи та документ про заснування приватної торговельної школи товариства “Рідна школа” у м. Яворові, 1930–1938), 99 арк.

72. Спр. 2451 (Звіти про розклад занять, статистичні дані про діяльність приватної купецької та торговельної школи товариства “Рідна школа” у м. Яворові, 1935–1939), 57 арк.
73. Спр. 2549 (Листування з Міністерством віросповідань і освіти та Українським педагогічним товариством у м. Коломиї про дозвіл на відкриття торговельних курсів, 1926), 4 арк.
74. Спр. 2576 (Статут приватних кооперативних курсів “Ревізійного товариства українських кооперативів” у м. Львові, 1938–1939), 11 арк.
75. Спр. 2609 (Статистичні дані про стан палітурних курсів сестер Василянок у м. Львові, 1927–1928), 2 арк.
76. Спр. 2630 (Листування з товариством “Рідна школа” про заснування ткацьких курсів у м. Львові, 1939), 5 арк.
77. Спр. 2662 (Листи товариства “Просвіта” у м. Львові про надання дозволу на організацію однорічних сільськогосподарських чоловічих курсів у с. Милування, 1938), 4 арк.
78. Спр. 2679 (Листування з приватними жіночими курсами крою та шиття “Союзу Українок” у м. Перемишлі про організацію навчання, 1934–1936), 20 арк.
79. Спр. 2726 (Програми, звіти, статuti та інші документи про діяльність курсів молочного виробництва при “Крайовому молочарському союзі” у м. Стрию, 1933–1939), 137 арк.
80. Спр. 2727 (Статuti приватних молочарських курсів спілки “Маслосоюз” у м. Стрию, 1937–1939), 51 арк.

Ф. 206. Українське педагогічне товариство “Рідна школа”, м. Львів.

1881–1939 рр.

Оп. 1.

81. Спр. 6 (Листування з гуртками і приватними особами про сплату позики на користь Товариства, 1906–1937), 154 арк.
82. Спр. 29 (Статут товариства за 1912 р., 1912), 40 арк.

83. Спр. 30 (Фактури торговельно-промислового товариства “Доставка на речі релігійного культу” переслані товариству, 1912–1923), 30 арк.
84. Спр. 38 (Листування з Земельним банком про придбання та розповсюдження шкільних підручників, 1919), 6 арк.
85. Спр. 39 (Листування з українськими установами і приватними особами у Відні про надання грошової допомоги товариству, 1920–1929), 85 арк.
86. Спр. 43 (Протокол наради представників українських культурно-освітніх і економічних установ у Львові, 1921), 2 арк.
87. Спр. 77 (Протоколи засідань секції професійних шкіл “Української Порадні для вибору звання у Львові”, 1923–1933), 23 арк.
88. Спр. 108 (Статут кооперативу “Рідна школа”, 1924), 45 арк.
89. Спр. 111 (Протоколи засідань “Комісії для промислового шкільництва” при товаристві, 1924), 3 арк.
90. Спр. 123 (Лист до українського представництва в сеймі про надання допомоги в справі дозволу на відкриття промислових курсів у Львові, 1924), 2 арк.
91. Спр. 124 (Лист Головної Управи товариства Міністерству освіти і віросповідання про надання дозволу на відкриття промислових курсів для ремісничої молоді у Львові, 1924), 4 арк.
92. Спр. 151 (Звернення Народної організації українців Львова до українських дітей із закликом вступати у приватні українські школи товариства, 1926), 2 арк.
93. Спр. 157 (Стаття /вирізка/ з газети “Діло” від 1926 р. про результати зборів українських майстрів Львова з метою обговорити питання запису до чоловічої доповнюючої фахової школи у Львові, 1926), 2 арк.
94. Спр. 167 (Лист міністру віросповідання і освіти про відношення польської влади до українського приватного шкільництва, 1927), 9 арк.

95. Спр. 173 (Листування з депутатом сейму Васильчуком Павлом про навчання дітей української національності з Холмщини в Галичині, 1927–1929), 11 арк.
96. Спр. 182 (Статистичні звіти доповнюючих фахових шкіл Галичини, 1928–1931), 9 арк.
97. Спр. 184 (Звернення товариства до адвоката Левицького К. з проханням прийняти керівництво “Комісії правової охорони шкільництва”, 1928), 2 арк.
98. Спр. 190 (Інструкції про порядок заснування приватних шкіл, дитячих будинків, дитячих садків, 1929), 11 арк.
99. Спр. 201 (Справа про прийняття позики товариством у Земельному гіпотечному банку у Львові, 1929), 9 арк.
100. Спр. 202 (Листування з товариством “Дністер” про надання грошової допомоги товариству, 1929–1935), 28 арк.
101. Спр. 205 (Листування з Ревізійним союзом українських кооперативів про надання грошової допомоги, 1929), 22 арк.
102. Спр. 214 (Програма навчання в школах домашнього господарства у Львові, 1930), 3 арк.
103. Спр. 218 (Стаття невстановленого автора “Рідна школа – найважливіша народна установа”, 1930), 9 арк.
104. Спр. 239 (Листування з столярною майстернею “Промисл” з організаційних питань, 1931), 9 арк.
105. Спр. 240 (Листування з товариством “Ощадність” про участь у “Дні ощадності”, 1931–1932), 2 арк.
106. Спр. 244 (Звіт з наради керівників львівських шкіл про введення нового шкільного закону про приватні школи, 1932), 2 арк.
107. Спр. 251 (Текст привітання Головної Управи “Союзу українських купців” у Львові з нагоди 10-літнього ювілею, 1933), 3 арк.

108. Спр. 264 (Меморіал Головної управи Кураторії Львівського шкільного округу в справі реорганізації державних приватних шкіл, 1933), 8 арк.
109. Спр. 266 (Повідомлення Головної управи про організацію ткацьких курсів, їх роботу, бюджет із доданням заяв деяких осіб, які бажають навчатися, 1933–1939), 9 арк.
110. Спр. 268 (Журнал реєстрації вхідної і вихідної кореспонденції “Української поради для вибору звання” у Львові, 1933–1939), 40 арк.
111. Спр. 279 (Звіт про діяльність “Української Консультації для вибору професій” у Львові за 1934–1935 рр., 1934–1939), 8 арк.
112. Спр. 287 (Звіт про діяльність товариства за 1935 р., 1935), 4 арк.
113. Спр. 288 (Звіт про стан навчання у фахових школах товариства, 1935), 6 арк.
114. Спр. 337 (Звіти про стан навчання в середніх і професійних школах, 1938–1939), 3 арк.
115. Спр. 338 (Навчальний план занять у середніх школах на 1938–1939 н. р., 1938–1939), 12 арк.
116. Спр. 350 (Дані про умови прийому, організацію навчання у сільськогосподарських школах, 1939), 22 арк.
117. Спр. 362 (Положення про порядок заснування промислових та торговельних шкіл, б. д.), 2 арк.
118. Спр. 363 (Проект закону про фахово-доповнюючі школи Галичини, б. д.), 2 арк.
119. Спр. 370 (Навчальна програма з кооперативної справи в школах товариства, б. д.), 21 арк.
120. Спр. 1400 (Кошторис торговельної гімназії у Львові, 1937), 2 арк.
121. Спр. 1401 (Статут торговельної гімназії у Львові, 1937–1938), 17 арк.

122. Спр. 1402 (Статистичні зведення про укомплектування торговельної гімназії у Львові учнями та лист Яціва Василя про зачислення учня до гімназії, 1937–1938), 4 арк.
123. Спр. 1404 (Розклад годин для окремих предметів викладання в торговельній гімназії у Львові, 1938), 3 арк.
124. Спр. 1408 (Умови про працю, заключені між дирекцією торговельної гімназії у Львові та учителями, 1939), 33 арк.
125. Спр. 1409 (Список учителів торговельної гімназії у Львові з даними про поділ класів між ними, б. д.), 2 арк.
126. Спр. 1658 (Листування з управою професійно-доповнюючої жіночої школи у Львові про введення нового предмету, мови викладання, запис учнів до школи та інші навчальні питання, 1923–1935), 13 арк.
127. Спр. 1659 (Список майстрів, які записали своїх учнів до чоловічої доповнюючої фахової школи у Львові, 1925), 8 арк.
128. Спр. 1663 (Розклад занять та поділ годин між учителями професійно-доповнюючої школи дівочої у Львові, 1926–1938), 10 арк.
129. Спр. 1664 (Розпорядження чоловічій доповнюючій професійній школі у Львові по навчально-організаційних питаннях, 1926–1933), 4 арк.
130. Спр. 1665 (Звіти про діяльність професійно-доповнюючої дівочої школи у Львові, 1926–1934), 10 арк.
131. Спр. 1670 (Зведення про статистичний склад класів чоловічої доповнюючої фахової школи у Львові, 1926–1937), 10 арк.
132. Спр. 1671 (Розклад занять та список розподілу годин між викладачами чоловічої доповнюючої фахової школи у Львові, 1926–1938), 23 арк.
133. Спр. 1674 (Протоколи екзаменів у професійно-доповнюючій дівочій школі УПТ у Львові, 1927–1937), 5 арк.

134. Спр. 1678 (Листування з професійно-доповнюючою дівочою школою у Львові про призначення і переміщення учителів та виплату їм платні, 1927–1939), 24 арк.
135. Спр. 1679 (Звіт про діяльність чоловічої доповняючої фахової школи у Львові, 1928), 6 арк.
136. Спр. 1680 (Протоколи атестаційних конференцій професійно-доповнюючої дівочої школи у Львові, 1929–1939), 3 арк.
137. Спр. 1681 (Листування з управою чоловічої доповнюючої фахової школи у Львові про використання субвенції, наданої кураторією Львівського округу вищезгаданої школи, 1929–1933), 8 арк.
138. Спр. 1682 (Звіт про результати перевірки діяльності професійно-доповнюючої дівочої школи у Львові, 1930), 1 арк.
139. Спр. 1684 (Звіт про результати перевірки діяльності доповнюючої фахової школи у Львові, 1933), 3 арк.
140. Спр. 1686 (Звіт управителя фахово-доповнюючої школи ім. Б. Грінченка у Львові про результати навчання учнів кооперації, 1933), 1 арк.
141. Спр. 1688 (Списки учителів професійно-доповнюючої дівочої школи у Львові з особистими листками учителів, 1934), 12 арк.
142. Спр. 1689 (Листування з професійно-доповнюючою дівочою школою у Львові з приводу придбання приміщення для неї, 1934–1937), 5 арк.
143. Спр. 1690 (Протоколи конференцій педагогічної ради професійно-доповнюючої дівочої школи у Львові, 1935–1939), 11 арк.
144. Спр. 1692 (Список учителів жіночої, чоловічої фахово-доповнюючої та торговельної шкіл у Львові, б. д.), 1 арк.
145. Спр. 1696 (Звіти торговельної школи у Львові про її діяльність, 1923–1937), 15 арк.

146. Спр. 1697 (Листування з торговельною школою у Львові про призначення директора та учителів школи, встановлення їм платні та інші персональні питання, 1924–1935), 17 арк.
147. Спр. 1698 (Звіти про діяльність торговельної школи у Львові з статистичними даними, 1925–1937), 29 арк.
148. Спр. 1703 (Оголошення про набір учнів до торговельної школи у Львові, 1933), 4 арк.
149. Спр. 1704 (Листування з торговельною школою у Львові про виділення їй приміщення, 1933–1934), 6 арк.
150. Спр. 1706 (Листування з кураторією шкільного округу та управою торговельної школи про включення останньої до системи шкіл УПТ та лист товариства “Просвіта” про визначення назви для неї, 1934–1936), 6 арк.
151. Спр. 1708 (Звіт восьмимісячного торговельно-кооперативного курсу у Львові про результати проведеного навчання, 1939), 2 арк.
152. Спр. 1952 (Звіти про діяльність, протоколи зборів, статистичні дані про кількість учнів і учителів, розклад занять та інші документи про діяльність фахово-доповнюючої школи у м. Перемишль, 1925–1939), 120 арк.
153. Спр. 2352 (Звіти, протоколи, листування та інші матеріали про діяльність професійної доповнюючої школи у м. Станіславі. Том 1, 1926–1930), 65 арк.
154. Спр. 2353 (Звіти, протоколи, листування та інші матеріали про діяльність професійної доповнюючої школи у Станіславі. Том 2, 1932–1937), 89 арк.
155. Спр. 2459 (Звіти, протоколи, листування та інші матеріали про діяльність чоловічої фахової доповнюючої школи у м. Тернопіль, 1928–1939), 88 арк.
156. Спр. 2684 (Звіти про діяльність однорічної торговельної школи у м. Яворові, 1934–1939), 29 арк.

Ф. 294. Кооперативний торговельно-промисловий банк, м. Львів. 1927–1939 рр.

Оп. 1.

157. Спр. 1 (Книга регистрации членов Промбанка, 1927–1938), 51 арк.
158. Спр. 8 (Переписка с центральным кооперативным банком во Львове о предоставлении кредита, 1929–1933), 14 арк.
159. Спр. 24 (Дело о принудительном взыскании задолженности с купца Болеховского Осипа в Тернополе, 1923–1936), 139 арк.
160. Спр. 26 (Переписка с центральным кооперативным банком о погашении задолженности и опротестовании векселей, 1934–1935), 13 арк.
161. Спр. 29 (Переписка с ипотечным земельным банком о расчетах и другим вопросам, 1936), 11 арк.
162. Спр. 32 (Переписка с общественными и торговыми организациями о предоставлении пособий, расчетах на товар и по векселям, 1936), 15 арк.
163. Спр. 41 (Отчет о деятельности банка за 1937 г., 1937), 153 арк.
164. Спр. 46 (Переписка с советом “Народной гостиницы” во Львове о вступлении в члены кооперации банка, подыскании помещения и другим вопросам, 1937–1939), 12 арк.
165. Спр. 47 (Переписка с Украинским врачебным товариществом о вступлении в члены банка, 1937–1938), 5 арк.
166. Спр. 78 (Заявления лиц о принятии в члены банка и предоставлении кредита, 1937), 9 арк.
167. Спр. 95 (Ежедневные приказы в кассу с указанием фамилий вкладчиков и суммы прихода, 1937), 146 арк.
168. Спр. 98 (Книга протоколов заседаний дирекции, 1938–1939), 102 арк.
169. Спр. 111 (Переписка с банками, торговыми фирмами и лицами о расчетах, условиях предоставления кредитов и другим вопросам, 1938), 142 арк.

170. Спр. 118 (Переписка с отечественным Молочарским союзом во Львове о расчетах по вексям, 1938–1939), 216 арк.
171. Спр. 119 (Переписка с кредитным союзом, кооперативом пекарей “Золотий колос” и другими организациями о расчетах на товар по вексям и другим вопросам, б. д.), 37 арк.
172. Спр. 120 (Переписка с товариществом “Просвита”, Научным товариществом им. Шевченко и другими общественными организациями о предоставлении помощи, участии в проводимых мероприятиях и по другим вопросам, 1938), 118 арк.
173. Спр. 121 (Переписка с торговыми фирмами и лицами о расчетах за товар и по вексям, предоставлении кредита и др. вопросам, 1938), 183 арк.
174. Спр. 122 (Переписка с издательством “Червона Калина” во Львове о предоставлении кредита, 1938–1939), 10 арк.
175. Спр. 158 (Дело о принудительном взыскании задолженности с владельца фирмы “Ергон” Тучапского Костя во Львове, 1938), 23 арк.
176. Спр. 195 (Постановления городского суда во Львове о принудительном взыскании задолженности с фирмы “Ергон” и купца Перль Казимира во Львове, 1938–1939), 28 арк.
177. Спр. 237 (Списки членов отделения Промбанка в Дрогобыче, 1938–1939), 52 арк.
178. Спр. 282 (Переписка с окружным судом во Львове, Перемышле и Золочеве по вопросу уточнения пунктов статута и регистрации филиалов банка, 1939), 25 арк.
179. Спр. 300 (Переписка с консервной фабрикой в Тернополе о расчетах за товары, 1939), 30 арк.

Ф. 297. Торговельно-промислове товариство “Союзний базар”, м. Львів. 1911–1940 рр.

Оп. 1.

180. Спр. 1 (Протоколи Загальних зборів, звіти Контрольної комісії, запрошення та інші документи про адміністративну діяльність, 1929–1939), 58 арк.
181. Спр. 2 (Річні звіти про фінансову діяльність, Т. 1, 1913–1933), 68 арк.
182. Спр. 3 (Річні звіти про фінансову діяльність, Т. 2 і останній, 1933–1938), 53 арк.
183. Спр. 4 (Проекти бюджетів, баланси, рахунки та інші документи про фінансову діяльність, 1917–1939), 78 арк.
184. Спр. 8 (Книга реєстрації покупців, 1911–1912), 93 арк.
185. Спр. 10 (Інвентарний опис товарів, том 2 і останній, 1935–1938), 132 арк.
186. Спр. 11 (Протоколи ревізій Фінансової палати у Львові, звіти Ревізійного союзу українських кооперативів у Львові, листування з Фінансовим управлінням у Львові, Поштовою ощадною касою у Львові, Ревізійним союзом українських кооперативів у Львові та інші документи про діяльність, 1930–1939), 67 арк.

Ф. 301. Торговельно-промисловий дім “Достава”, м. Львів. 1906–1939 рр.

Оп. 1.

187. Спр. 10 (Листування з адміністрацією складу у м. Перемишль про продаж церковного інвентаря, розрахунки та ін., 1935), 71 арк.
188. Спр. 11 (Листування з адміністрацією складу у м. Перемишль про продаж церковного інвентаря, розрахунки та ін., 1936–1937), 123 арк.
189. Спр. 12 (Листування з адміністрацією складу у м. Перемишль про продаж церковного інвентаря, розрахунки та ін., 1938–1939), 91 арк.

190. Спр. 13 (Листування з адміністрацією складу у м. Тернопіль про продаж церковного інвентаря, 1930–1934), 69 арк.
191. Спр. 14 (Листування з адміністрацією складу у м. Тернопіль про продаж церковного інвентаря, 1931–1933), 118 арк.
192. Спр. 15 (Листування з адміністрацією складу у м. Тернопіль про продаж церковного інвентаря, 1932–1935), 107 арк.
193. Спр. 16 (Листування з видавництвами газет і журналів про участь у видавництві календаря, розрахунки та ін., 1924–1927), 121 арк.
194. Спр. 18 (Листування з торговельними установами, священиками та приватними особами про продаж церковного інвентаря, розрахунки та ін., 1931–1935), 80 арк.
195. Спр. 19 (Листування з торговельними установами, священиками та приватними особами про продаж церковного інвентаря, розрахунки та ін., 1932–1936), 183 арк.
196. Спр. 20 (Листування з торговельними установами, священиками та приватними особами про продаж церковного інвентаря, розрахунки та ін., 1931–1937), 132 арк.
197. Спр. 21 (Листування з торговельними установами, священиками та приватними особами про продаж церковного інвентаря, розрахунки та ін., 1931–1938), 144 арк.

Ф. 302. Крайове господарське товариство “Сільський господар”,

м. Львів. 1899–1944 рр.

Оп. 1.

198. Спр. 9 (Проект службових правил для повітових агрономів, 1928), 2 арк.
199. Спр. 10 (Статут товариства, 1929), 32 арк.
200. Спр. 11 (Проект правил внутрішнього розпорядку роботи комісії для професійного шкільництва, складений товариством “Рідна школа” у Львові, 1929), 4 арк.

201. Спр. 13 (Проект створення дослідницької зоотехнічної станції товариства у с. Янчин Перемишлянського повіту, 1929), 6 арк.
202. Спр. 14 (Правила внутрішнього розпорядку роботи секції годівлі і плекання молочної рогатої худоби при гуртках, 1929), 10 арк.
203. Спр. 17 (Правила внутрішнього розпорядку роботи філіальної організаційної секції, 1931), 2 арк.
204. Спр. 18 (Правила внутрішнього розпорядку роботи секції пасічників при гуртках товариства, складені в 1932 і 1938 рр., 1932, 1938), 2 арк.
205. Спр. 20 (Правила внутрішнього розпорядку роботи інспектора агрономів – допоміжного органу Головної ради товариства, 1933), 7 арк.
206. Спр. 21 (Правила внутрішнього розпорядку роботи членів “Українського клубу” у Львівській хліборобській палаті, 1934), 6 арк.
207. Спр. 30 (Регламент секції добровільних земельних організацій Польщі, 1939), 4 арк.
208. Спр. 33 (Звернення ініціаторів товариства “Сільський господар” в Олеську в справі проведення організаційних зборів 23 березня 1899 року, 1899), 2 арк.
209. Спр. 41 (Обіжники за 1916–1918 роки, 1916–1918), 16 арк.
210. Спр. 45 (Обіжники за 1921, 1922 роки, 1921–1922), 3 арк.
211. Спр. 49 (Інструкція для організації фабрики для переробки фруктів у Косові. 1929), 6 арк.
212. Спр. 51 (Директива Львівського воєводського управління в справах бюджету товариства, надання субвенцій та інші з доданням копій міністерських розпоряджень з цих питань, 1930–1932), 14 арк.
213. Спр. 52 (Інструкція про способи сушення фруктів і овочів, 1930), 18 арк.
214. Спр. 55 (Обіжники за першу половину 1932 року, 1932), 21 арк.
215. Спр. 58 (Обіжники і розпорядження за 1933 рік, 1933), 35 арк.
216. Спр. 61 (Обіжники товариства за 1934 рік, том II, 1934), 50 арк.

217. Спр. 62 (Обіжники і розпорядження за 1935 рік, 1935), 83 арк.
218. Спр. 63 (Обіжники за 1936 рік, 1936), 108 арк.
219. Спр. 68 (Обіжники товариства за 1937 рік, 1937), 83 арк.
220. Спр. 69 (Обіжники і розпорядження за 1938 рік, 1938), 111 арк.
221. Спр. 91 (Матеріали проектування заходів з відбудови знищеного війною сільського господарства в Галичині (доповіді, статистичні зведення, листування та ін.), 1917–1920), 76 арк.
222. Спр. 94 (Звіт про адміністративно-організаційну діяльність товариства за 1918–1924 рр., 1925), 4 арк.
223. Спр. 101 (Звіт про діяльність товариства за 1930 рік і проект бюджету на 1931 рік, 1930), 16 арк.
224. Спр. 107 (План агрономічної праці товариства на 1931 р., 1930), 47 арк.
225. Спр. 112 (Інформація про діяльність товариства в галузі виконання контролю за молочністю, 1931), 7 арк.
226. Спр. 114 (Звіт про роботу організаційного відділу за 1932 рік, 1933), 6 арк.
227. Спр. 118 (Звіт секції допомоги Українській Господарській академії в ЧСР при товаристві про роботу за період від 28 вересня 1932 р. по 5 червня 1935 р., 1935), 6 арк.
228. Спр. 123 (План завдань у ділянці сільськогосподарського навчання, 1933), 3 арк.
229. Спр. 130 (Звіт філіалу в м. Луцьк про діяльність за 1933 рік, 1933), 2 арк.
230. Спр. 134 (Інформація про перешкоди в організаційній праці товариства від представників уряду і Хліборобської палати, 1934), 39 арк.
231. Спр. 135 (Матеріали до розмов з представниками уряду в організаційних справах (план праці, обіжник та ін.), 1934), 37 арк.

232. Спр. 143 (План співпраці з господарськими українськими установами у Львові – Центросоюзом і Союзом кооперативних спілок, 1935), 5 арк.
233. Спр. 149 (Звіти інспекторів про виконану роботу під час їх відрядження з метою обстеження діяльності філіалів за квітень-травень 1935 рік, 1935), 13 арк.
234. Спр. 189 (Інформація про роботу товариства в галузі продукції шовкового сирівця за 1938 р., 1938), 4 арк.
235. Спр. 219 (Протокол наради III з'їзду українських агрономів у Львові 2 березня 1929 року, 1929), 49 арк.
236. Спр. 221 (Протокол конференції, скликаної Ревізійним союзом українських кооператив у Львові з питань планування агрономічної роботи, 1930), 36 арк.
237. Спр. 223 (Матеріали про підготовку і роботу Першого конгресу українських інженерів у Львові (програма, проект статуту, листування та ін.), 1932), 57 арк.
238. Спр. 224 (Протокол 32-го засідання Дирекції товариства від 27 жовтня 1932 р. по обговоренню справ господарсько-садівничої школи у с. Милування, 1932), 7 арк.
239. Спр. 229 (Резолюція загальних зборів Центросоюзу від 10 червня 1933 року про утримування штату інспектора агрономів, 1933), 3 арк.
240. Спр. 233 (Протоколи засідань інспекторату організованої праці при товаристві, проведених у грудні 1933 р., 1933), 20 арк.
241. Спр. 247 (Протокол наради по питанню участі у ярмарці “Східні торги” у Львові, 1935), 3 арк.
242. Спр. 263 (Протокол про роботу конференції представників господарських установ, організованих 13 жовтня 1938 р. у Львові для обговорення проекту закону про стандартизацію експорту сільськогосподарських продуктів, з доданням проектів, 1938), 6 арк.

243. Спр. 280 (Листування з приватними особами про виїзд на сільськогосподарську практику за кордон, 1921–1922), 17 арк.
244. Спр. 281 (Листування з агрономом в Ужгороді Косаром Володимиром у справі заснування школи домашнього господарства на Закарпатській Україні і проходження сільськогосподарської практики в чеських школах, 1922), 11 арк.
245. Спр. 283 (Лист Української господарської академії в Подєбрадах з рішенням сенату академії про скерування представників кафедри в Галичину для прочитання лекції з питань сільського господарства, 1928), 3 арк.
246. Спр. 284 (Інформація про роботу сільськогосподарських курсів, організованих філіями товариства, 1929–1930), 36 арк.
247. Спр. 285 (Інформація про роботу курсів “Продуктивності сільськогосподарських тварин”, організованих у Коршеві від 18 листопада до 24 грудня 1929 р., 1929), 11 арк.
248. Спр. 286 (Інформація про роботу “Курсів зразкових господинь”, організованих у школі “Сільського господаря” у Коршеві, 1930), 8 арк.
249. Спр. 287 (Відомості про організацію і проведення годівельно-ветеринарських курсів у Львові, 1930), 6 арк.
250. Спр. 292 (Інформація про роботу товариства з підготовки сільськогосподарської молоді в галузі землеробства, 1933), 6 арк.
251. Спр. 293 (Інформація філіалу у м. Перемишляни про організацію практичних курсів у Галичині, 1933), 7 арк.
252. Спр. 299 (Програма занять, реєстр учасників, листування та інші документи про організацію у Львові курсів для інструкторів “Хліборобського вишколу молоді ” від 18–23 грудня 1936 р., 1936), 71 арк.
253. Спр. 300 (Матеріали про організацію проведення курсів “Господарських інструкторок” у Львові (програма, довідка, листи, посвідчення та ін.), 1936–1938), 18 арк.

254. Спр. 305 (Інформація про організацію садівничо-пасічницьких інструкторських курсів у Львові, 1938), 2 арк.
255. Спр. 315 (Статистичні відомості про організаційний стан філіалів на 31 грудня 1933 року, 1934), 16 арк.
256. Спр. 405 (Листи Міністерству фінансів у Варшаві з проханням про звільнення від сплати державного промислового податку на 1934 рік, 1933–1934), 6 арк.
257. Спр. 420 (Листування з філіалами і гуртками “Сільського господаря”, інформації, плакати, звернення та інші документи про підготовку проведення Дня врожаю, 1937–1938), 100 арк.
258. Спр. 426 (Лист-звернення до українських господарських і освітніх установ з питання організації відзначення 50-тиріччя громадської діяльності голови товариства Т. Войнаровського, 1931), 5 арк.
259. Спр. 427 (Листування з Президією УНДО (Українське національно-демократичне об’єднання) в справі спільних заходів у вирішенні питання, пов’язане з колонізацією парцеляції великих землеволодінь на території західноукраїнських земель, 1934), 6 арк.
260. Спр. 430 (Лист Управи товариства “Українська порадня” для вибору звання у Львові з повідомленням про діяльність за 1934–1935 рр., 1936), 9 арк.
261. Спр. 457 (Лист Т. Войнаровського невстановленому адресатові з повідомленнями про організаційні заходи комітету основателів української цукроварні, 1912), 1 арк.
262. Спр. 458 (Довідка про створення і фінансування цукрової акційної спілки “Рільнича цукроварня Поділля” в Тернополі, 1938), 4 арк.
263. Спр. 464 (Листування з філіалами в містах Тернопіль і Терехівля про заходи, проведені стосовно організування роботи плантаторів цукрового буряка, 1939), 12 арк.
264. Спр. 475 (Листи Управі кооперативи “Рій” у Львові про виконання і оплату замовлень пасічників, 1934), 26 арк.

265. Спр. 486 (Списки шовківників у Львівському воєводстві з зазначенням місця проживання і кількості одержаної ними шовківниці, 1938), 27 арк.
266. Спр. 487 (Списки шовківників у Станіславському воєводстві з зазначенням місця проживання і кількості одержаної ними шовківниці, 1938), 13 арк.
267. Спр. 488 (Списки шовківників у Тернопільському воєводстві з зазначенням місця проживання і кількості одержаної ними шовківниці, 1938), 20 арк.
268. Спр. 493 (Листи, оферти господарських фірм у Львові, Варшаві, Заліщиках та ін. містах про розцінки і умови купівлі хімічних добрив, саджанців дерев, сільськогосподарських машин та ін., 1918–1929), 18 арк.
269. Спр. 501 (Баланс рахунків товариства за 1932 рік, 1932), 21 арк.
270. Спр. 526 (Підписні листи грошових внесків у фонд “Хліборобської освіти” ім. Войнаровського Т., 1939), 58 арк.
271. Спр. 564 (Списки осіб, які не одержали авторського гонорару у видавничому відділі, 1930–1932), 5 арк.
272. Спр. 565 (Листування з товариством міжнародної реклами в Катовіцах, бюро оголошень у Варшаві та іншими установами та приватними особами про опублікування статей, поміщених оголошень та виплату гонорарів, 1932–1934), 36 арк.
273. Спр. 589 (Стаття з газети “Чехословенський земледелец” інженера Врагілля “Сільськогосподарське шкільництво на Закарпатті”, б. д.), 2 арк.
274. Спр. 606 (Доповіді та статті В. Доманицького, б. д.), 55 арк.
275. Спр. 618 (Стаття Капличного М. “Завдання сільськогосподарської освіти”, б. д.), 8 арк.
276. Спр. 623 (Статті Л. Колтонюка та І. Филипчука з питань розведення шовківниці та значення шовківництва, б. д.), 40 арк.

277. Спр. 630 (Комасація ґрунтів та статті на цю тему, 1938), 95 арк.
278. Спр. 633 (Стаття Лозинського О. “Чим є для нас кредитова кооперація”, б. д.), 3 арк.
279. Спр. 635 (Статті В. Лопатюка про молочарську кооперацію, б. д.), 12 арк.
280. Спр. 637 (Стаття О. Луцького “Наші сільськогосподарські кооперативи та їхні найближчі завдання”, б. д.), 20 арк.
281. Спр. 659 (Дослідницька праця агронома А. Романенка на тему “Польові досліди, переведені господарським товариством “Сільський господар” у Львові зі штучними помічними погноями державної фабрики сполук азотових у Хожові в весняному сезоні 1930 р., 1931), 96 арк.
282. Спр. 664 (Статті інженера-агронома П. Творидла під назвою “Центросоюз”, б. д.), 8 арк.
283. Спр. 670 (Реферат “Відбудова українського села у Східній Галичині” з даними про історію товариства “Сільський господар”, 1919), 8 арк.
284. Спр. 694 (Рішення, списки, заяви, відомості та інші матеріали про виплату заробітної плати службовцям товариства, 1919–1923), 65 арк.
285. Спр. 699 (Списки керівного складу товариства станом на 5 вересня 1932 року, 1932), 5 арк.
286. Спр. 707 (Список членів Головної управи і контрольної комісії в 1936–1938 роках, 1938), 2 арк.
287. Спр. 708 (Список керівного складу працівників товариства у Львові та у філіях станом на 1.6.1936 р., 1936), 8 арк.
288. Спр. 717 (Заяви працівників про призначення стипендії для продовження навчання за кордоном з метою здобути спеціальність агронома, 1937), 54 арк.

289. Спр. 718 (Прохання службовців про призначення їм степеній для продовження навчання за кордоном з метою здобуття спеціальності економіста, 1937), 22 арк.

290. Спр. 722 (Список службовців Централі товариства з даними про їх освіту та місячну заробітню плату, 1938 р.), 3 арк.

291. Спр. 723 (Список агрономів з поданням місця їх проживання, б. д.), 3 арк.

292. Спр. 758 (Особова справа службовця товариства Романенко Антона, 1930–1935), 7 арк.

293. Спр. 761 (Особова справа службовця товариства Холєвчука Романа, 1931–1932), 3 арк.

294. Спр. 762 (Особова справа службовця товариства Храпливого Євгена, 1921), 11 арк.

295. Спр. 775 (Протокол обшуку, проведеного поліцією 8 лютого 1924 р. в приміщенні товариства, 1924), 2 арк. (зміст не відповідає назві).

Ф. 309. Наукове товариство ім. Шевченка, м. Львів, 1873–1939, 1941–1944 рр.

Оп. 1.

296. Спр. 2044 (Статті невстановлених авторів на політичні теми. Огляд преси. Том. IV, 1920–1938), 222 арк.

297. Спр. 2856 (Статут міщанського кредитного союзу для ремесла, промислу і торгівлі у Львові, б. д.), 4 арк.

Ф. 316. Видавничий кооператив “Червона Калина”, м. Львів. 1918–1939 рр.

Оп. 1.

298. Спр. 1 (Звернення видавництва до українського населення про підготовку до видання альбому УГА і передплату його, б. д.), 2 арк.

299. Спр. 2 (Звернення адміністрації “Літопису Червоної Калини” до української громадськості про підтримку і передплату журналу, 1937), 2 арк.

300. Спр. 3 (Листування з товариством Українських січових стрільців ім. полковника Д. Вітовського та Союзом гетьманців-державників у Вінніпегу про публікацію статей, надсилання видань та ін. питання, 1933–1937), 89 арк.

301. Спр. 5 (Листування з передплатниками про передплату та висилку видань, 1931–1939), 61 арк.

302. Спр. 6 (Книга обліку передплатників на “Альбом УСС”, 1935), 57 арк.

303. Спр. 7 (Списки передплатників, б. д.), 18 арк.

304. Спр. 11 (Листування з членами кооперативу про сплату членських внесків, 1931–1936), 19 арк.

305. Спр. 12 (Заяви осіб про прийняття їх в члени кооперативу, 1931–1935), 131 арк.

306. Спр. 13 (Книга обліку членів кооперативу, 1936), 63 арк.

307. Спр. 31 (Список статей та літературних творів, надрукованих у “Червоній Калині”, б. д.), 19 арк.

Ф. 320. Ревізійний союз українських кооперативів, м. Львів. 1904–1944 рр.

Оп. 1.

308. Спр. 5 (Список кооперативів, розташованих на території Львівського, Станіславського і Тернопільського воєводств із зазначенням їх балансів за 1935–1936 рр., 1936–1937), 114 арк.

309. Спр. 59 (Положення про права і обов’язки службовців Ревізійного союзу, б. д.), 32 арк.

310. Спр. 60 (Проект положення про права і обов’язки службовців повітових союзів кооперативів, 1924), 5 арк.

Ф. 344. Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО), м. Львів. 1925–1939, 1941 рр.

Оп. 1.

311. Спр. 336 (Анкетні листи членів організації у Львові, б. д.), 87 арк.

Ф. 358. Шептицький Андрей (Роман-Марія-Александр, 1865–1944), граф, митрополит Галицький греко-католицької Церкви, архієпископ Львівський, єпископ Кам'янець-Подільський, культурний і церковний діяч, меценат, дійсний член НТШ. 1866–1944 рр.

Оп. 1.

312. Спр. 88 (Привітальні листи товариств, установ, видавництв з нагоди 70-річчя Шептицького А., 1935), 64 арк.

313. Спр. 90 (Протест посла Целевича з приводу заяви посла Войцеховського в сеймовій бюджетній комісії, 1938), 96 арк.

314. Спр. 112 (Листування з українськими кооперативними товариствами “Дністер”, “Карпатія” та ін. у Львові про діяльність, 1919–1936), 102 арк.

315. Спр. 125 (Листи краєвого господарського товариства “Сільський господар” у Львові, Луцьку, Коломиї та ін. до Шептицького А. про діяльність, 1912–1938), 50 арк.

316. Спр. 126 (Статут торговельної і ремісничо-промислової спілки “Рідна школа” в Боднарівці, листи українських кооперативів “Будучність”, “Зоря” та ін. у Жовкві, Коломиї, Косові до Шептицького А. про діяльність та надання грошової допомоги, 1924–1938), 118 арк.

317. Спр. 134 (Листи промислових і торговельних фірм у Львові “Фортуна нова”, “Бібльос”, “Керос” та ін. до Шептицького А. про діяльність та надання грошової допомоги, 1929–1938), 133 арк.

318. Спр. 139 (Листи, повідомлення, квитанції промислово-торговельних фірм у Львові до А. Шептицького про постачання товарів та розрахунки), 1926–1938), 103 арк.

319. Спр. 141 (Листи промислово-торговельних фірм у Відні до А. Шептицького про постачання товарів та розрахунки, 1902–1934), 56 арк.

320. Спр. 142 (Листи промислово-торговельних фірм у Будапешті, Лондоні, Парижі та ін. до Шептицького А. про постачання товарів та розрахунки, 1913–1938), 59 арк.

321. Спр. 143 (Листи промислово-торговельних фірм Берліна, Лейпціга, Мюнхена та ін. до Шептицького А. про купівлю-продаж антикваріату і стародруків, 1906–1937), 160 арк.

322. Спр. 145а (Листи католицьких товариств, комітетів і видавництв у Львові до Шептицького А. про діяльність та надання грошової допомоги, 1925–1938), 84 арк.

323. Спр. 154 (Листи українських видавництв “Новий час”, “Нива”, “Червона Калина” та ін. у Львові, Коломиї, Рогатині та ін. до Шептицького А. про діяльність та надання грошової допомоги, 1914–1938), 235 арк.

Оп. 2.

324. Спр. 42 (Запращення кредитного товариства “Дністер” у Львові Шептицькому А. взяти участь у засіданнях загально-виборчих зборів, 1902–1914), 41 арк.

325. Спр. 46 (Листи культурно-освітніх і господарських товариств у Галичині до Шептицького А. про діяльність та надання матеріальної допомоги, 1906–1914), 89 арк.

326. Спр. 47а (Листи торговельно-промислових, господарських організацій і комітетів у Відні, Львові та ін. до Шептицького А. про діяльність та надання грошової допомоги, 1903–1917), 47 арк.

Оп. 3.

327. Спр. 216 (Листування представників італійських фірм із виробництва вина для літургій, видавництв та ін. з Шептицьким А. з пропозиціями своїх послуг, 1920–1929), 13 арк.

328. Спр. 227 (Листування Шептицького А. з міністром фінансів Чехословаччини Шрамеком І. з приводу фінансової допомоги для Української господарської академії в Подєбрадах, 1932), 16 арк.

Ф. 359. Назарук Осип – адвокат, журналіст і публіцист, письменник, громадський і політичний діяч. 1883–1940 рр.

Оп. 1.

329. Спр. 375 (Статут, історична довідка, звіти та інші документи про діяльність Земельного гіпотечного банку у Львові. Том I, 1926–1935), 159 арк.

330. Спр. 376 (Статут, історична довідка, звіти та ін. документи про діяльність Земельного гіпотечного банку у Львові. Том II, 1935–1937), 165 арк.

331. Спр. 377 (Статут, історична довідка, звіти та ін. документи про діяльність Земельного гіпотечного банку у Львові. Том III, 1937–1939), 170 арк.

Ф. 408. Греко-католицький митрополичий ординаріат, м. Львів. 1531–1945 рр.

Оп. 1.

332. Спр. 61. Справа про притягнення до судової відповідальності віцеканцлера митрополичої консисторії Блозовського М. за підтримку поглядів організаційної комісії Фронту національної єдності, 1933–1934), 25 арк.

333. Спр. 308 (Статут, протоколи, листи та інші документи про діяльність ремісничо-промислової бурси у Львові, 1913–1938), 43 арк.

334. Спр. 327 (Статут і протоколи засідань спілки “Священича санаторія” у Львові та листування з Українським ревізійним союзом про фінансові розрахунки, 1928–1938), 36 арк.
335. Спр. 355 (Повідомлення, розпорядження, листи та інші документи про майнові справи А. Шептицького, 1901–1938), 95 арк.
336. Спр. 356 (Листи, рахунки та інші документи кредитних установ і банків про фінансові рахунки з Шептицьким А., 1902–1933), 124 арк.
337. Спр. 368 (Листи, квитанції, заяви та інші документи про оподаткування маєтків Шептицького А., 1914–1936), 126 арк.
338. Спр. 373 (Листи, відомості, боргові зобов’язання та інші документи про надання позик приватним особам, сплату боргів та інші фінансові питання, 1924–1937), 48 арк.
339. Спр. 376 (Листи, угоди, донесення та ін. документи про фінансово-господарські справи і торгівлю, 1926–1942), 81 арк.
340. Спр. 562 (Листи Дунка В. і Войнаровського Т. Шептицькому А. про заснування Земельного банку та діяльність нафтової спілки “Унія”, 1908–1931), 17 арк.
341. Спр. 600 (Листи фотографа Шалабавки Шептицькому А. про надання грошової допомоги для влаштування фотоательє та на підготовку фотоекспонатів на виставку в Чикаго, 1929–1932), 13 арк.
342. Спр. 605 (Звернення Комітету світової виставки в Чикаго із закликом внести свій внесок у підготовку експонатів для українського павільйону, 1932), 1 арк.
343. Спр. 1388 (Фотографії приміщень та епізодів з практичних занять студентів української сільськогосподарської академії в Подєбрадах (Чехословаччина), 1924), 13 арк.

Ф. 409. Центральна адміністрація столових маєтків греко-католицької митрополії, м. Львів. 1627–1944 рр.

Оп. 1.

344. Спр. 18 (Реєстр маєтків митрополії із зазначенням їх вартості, б. д.), 1 арк.
345. Спр. 37 (Звіти про прибутки і видатки від маєтків митрополії, 1926–1927), 8 арк.
346. Спр. 38. (Звіти про прибутки і видатки від маєтків митрополії за 1927 р., 1928), 4 арк.
347. Спр. 67 (Справа про поставку насіння дерев для митрополичих маєтків фірмою “Штайнер” у Відні, 1931–1938), 162 арк.
348. Спр. 88 (Справа про надання позик товариствам “Земельний іпотечний банк”, “Карпатія”, “Центросоюз” і іншим установам, 1912–1926), 165 арк.
349. Спр. 99 (Справа про фінансові взаємовідносини з Акційною спілкою для будівництва промислу (раніше Іван Левинський) у Львові, 1922–1929), 105 арк.
350. Спр. 118 (Справа про сплату позики Акційним промисловим нафтовим товариством “Унія” у Львові, 1934–1935), 43 арк.
351. Спр. 120 (Справа про купівлю митрополією акцій промислово-нафтового товариства “Унія” у Львові у приватних осіб, 1934–1936), 35 арк.
352. Спр. 148 (Рахунки, пред’явлені будівельною фірмою “Лев Левинський” за виконані роботи при ремонті митрополичої палати у Львові, 1923), 79 арк.
353. Спр. 184 (Повідомлення банку “Бланкарт” у м. Цюрих (Швейцарія) про взаємні фінансові операції, 1926–1938, 91 арк.), 91 арк.
354. Спр. 379 (Нотаріальні акти і листування з Українським товариством двірників “Воля” про пожертвування їм нерухомого майна, 1936–1937), 33 арк.

355. Спр. 380 (Дарчий запис земельних ділянок товариству двірників “Воля” у Львові на будівництво притулку, 1937), 18 арк.
356. Спр. 439 (Рахунки, пред’явлені фабрикою “Бібльос” у Львові за друкарські і палітурні роботи, 1932–1935), 37 арк.
357. Спр. 565 (Справа про купівлю приватної садиби на вул. Снопківській у Львові і пожертвування її РСУК, 1938–1939), 157 арк.
358. Спр. 576 (Звіти про прибутки з квартирної плати і оренди нерухомого майна у Львові, 1935), 2 арк.
359. Спр. 611 (Справа про здачу в оренду будинків фабриці “Фортуна нова” у Львові, 1923–1932), 395 арк.
360. Спр. 623 (Справа про розірвання договору про оренду земельних ділянок з фірмами “Тененбаум” і “Біндер” у Львові, 1939), 64 арк.
361. Спр. 653 (Справа про сплату внесків у фонд Комітету зимової допомоги безробітним, 1935–1939), 180 арк.
362. Спр. 674 (Листування з закордонними і польськими фірмами про купівлю промислових товарів, 1923–1936), 39 арк.
363. Спр. 676 (Справа про купівлю і експлуатацію автомобілів для потреб митрополита Шептицького, 1926–1938), 250 арк.
364. Спр. 688 (Листування з фірмою Козловський у Львові про купівлю легкового автомобіля, 1938), 8 арк.
365. Спр. 695 (Листування з фінансовим управлінням у Львові про сплату промислового податку за експлуатацію піщаного кар’єру і каменоломні у Львові, 1922–1925), 21 арк.
366. Спр. 950 (Місячні звіти про прибутки з дрібного продажу дерева в маєтках с. Крилос, 1936), 88 арк.
367. Спр. 1390 (Листування з фірмами в м. Вінер Нойштад (Австрія) і м. Будойовичі (Чехословаччина) по заготівлі насіння для лісонасаджень і сплату грошей за насіння для маєтку в с. Перегінсько, 1925–1930), 16 арк.

368. Спр. 1450 (Справа про оренду лісових площ для полювання в маєтках с. Перегінсько з зазначенням наявності дичини. Плани і карти, 1925–1938), 54 арк.

369. Спр. 1465 (Листування з колишнім членом УСС Герасимовичем Л. про дозвіл на утримання ним пасіки в с. Перегінсько, 1935), 13 арк.

370. Спр. 1479 (Місячні звіти про прибутки, одержані з продажу риби з форельової сажалки в с. Перегінсько, 1938), 47 арк.

371. Спр. 1571 (Список населених пунктів маєтків с. Перегінсько, в яких знаходилися житлові, господарські та промислові будинки митрополії з зазначенням їх вартості, 1938), 3 арк.

372. Спр. 1598 (Договір, укладений з нафтовою фірмою “Галіція” про оренду земельних ділянок у маєтках с. Перегінсько для експлуатації нафти, 1935), 3 арк.

373. Спр. 1757 (Місячні звіти управління маєтками в с. Перегінсько про прибутки і видатки з млина, 1937), 34 арк.

374. Спр. 1941 (Справа про фінансово-господарську діяльність фірми “Унія”, акціонером якої була митрополія, 1928–1939), 421 арк.

375. Спр. 2205 (Зобов’язання, взяті службовцями управління маєтками в с. Перегінсько проти хабарництва, запропонованого місцевою фірмою “Глезінгер”, 1937–1938), 32 арк.

376. Спр. 2395 (Справа про оренду млина в с. Унів (на Підківці) Мельником Гершком, 1910–1939), 92 арк.

377. Спр. 2402 (Листування з торговельним товариством “Народна сила” в с. Якторів про оренду каменоломні, 1910–1932), 5 арк.

Ф. 421. Товариство взаємного страхування “Дністер”, м. Львів. 1856–1939 рр.

Оп. 1.

378. Спр. 1 (Статут товариства за 1925 р., 1925), 28 арк.

379. Спр. 4 (Статут “Товариства службовців “Дністра”, 1914), 5 арк.

380. Спр. 5 (Ювілейна книга товариства, видана з нагоди 25-х роковин його діяльності, 1918), 97 арк.
381. Спр. 6 (Відозва до населення про вступ у члени товариства, б. д.), 4 арк.
382. Спр. 11 (Інструкція про порядок визначення тарифу від страхування рухомого і нерухомого майна, 1930), 38 арк.
383. Спр. 15 (Інструкція про спеціальне страхування млина в селі Зарваниці, б. д.), 3 арк.
384. Спр. 33 (Звіт про фінансово-господарську діяльність за 1927 р., 1928), 10 арк.
385. Спр. 38 (Звіт про фінансово-господарську діяльність за 1938 р., 1939), 6 арк.
386. Спр. 60 (Положення про права і обов'язки страхових агентів, 1929), 32 арк.
387. Спр. 87 (Звіти про перевірку роботи страхових агентів, 1931–1934), 5 арк.
388. Спр. 172 (Список кооперативів, застрахованих у товаристві в 1936 р., 1936), 1 арк.
389. Спр. 182 (Листування з ткацькою фабрикою “Полотно” у Львові про передачу їй в оренду приміщення у м. Львові, 1920–1921), 7 арк.
390. Спр. 199 (Ощадні книжки кооперативного банку “Дністер”, 1934), 9 арк.
391. Спр. 203 (Стаття невідомого автора про конкуренцію зі сторони Польської дирекції взаємних страхувань, б. д.), 15 арк.
392. Спр. 204 (Стаття невідомого автора про історію розвитку товариства, б. д.), 32 арк.
393. Спр. 205 (Вирізки статей із газет з критикою діяльності директора товариства Кулачковського Ярослава. I том, 1902–1906), 102 арк.

Ф. 428. Ревізійний союз руських кооперативів, м. Львів. 1893–1939 рр.

Оп. 1.

394. Спр. 7 (Протокол і резолюція культурно-економічного з'їзду, скликаного товариством ім. Качковського і Ревізійним союзом, 1932), 6 арк.

395. Спр. 55 (Звіти, протоколи, баланси, акти ревізій та ін. матеріали про фінансово-господарську діяльність кооперативного товариства “Ризниця” у м. Самборі, 1909–1922), 217 арк.

396. Спр. 56 (Звіти, протоколи, баланси, акти ревізій та ін. матеріали про фінансово-господарську діяльність кооперативного товариства “Ризниця” у м. Самборі, 1923–1930), 175 арк.

397. Спр. 57 (Звіти, протоколи, баланси, акти ревізій та ін. матеріали про фінансово-господарську діяльність кооперативного товариства “Ризниця” у м. Самборі, 1931–1932), 192 арк.

398. Спр. 58 (Звіти, протоколи, баланси, акти ревізій та ін. матеріали про фінансово-господарську діяльність кооперативного товариства “Ризниця” у м. Самборі, 1933), 186 арк.

399. Спр. 59 (Звіти, протоколи, баланси, акти ревізій та ін. матеріали про фінансово-господарську діяльність кооперативного товариства “Ризниця” у м. Самборі, 1934), 182 арк.

400. Спр. 60 (Звіти, протоколи, баланси, акти ревізій та ін. матеріали про фінансово-господарську діяльність кооперативного товариства “Ризниця” у м. Самборі, 1934–1935), 249 арк.

401. Спр. 61 (Звіти, протоколи, баланси, акти ревізій та ін. матеріали про фінансово-господарську діяльність кооперативного товариства “Ризниця” у м. Самборі, 1936), 190 арк.

402. Спр. 62 (Звіти, протоколи, баланси, акти ревізій та ін. матеріали про фінансово-господарську діяльність кооперативного товариства “Ризниця” у м. Самборі, 1937–1938), 250 арк.

403. Спр. 73 (Об'яви, звіти, списки, матеріали про роботу Кооперативного ліцею та кооперативних курсів РСУК, 1934), 112 арк.

404. Спр. 75 (Об'яви, списки, звіти та ін. матеріали про роботу господарського кооперативного курсу при Ревізійному союзі, 1939), 31 арк.

405. Спр. 77 (Журнал занять господарсько-кооперативних курсів при Ревізійному союзі, 1939), 29 арк.

406. Спр. 81 (Декларації слухачів господарських кооперативних курсів при Ревізійному союзі про участь у розвитку кооперації, 1938–1939), 37 арк.

Ф. 443. Польська тютюнова монополія. Фабрика у Винниках, м. Львів. 1921–1939 рр.

Оп. 1.

407. Спр. 1 (Обіжники, інструкції, листування та інші документи фабрики тютюнових виробів у с. Винники про умови праці на тютюнових фабриках. 1886–1903, 1922–1939), 169 арк.

Ф. 449. Крайовий споживчий кооперативний союз “Народна торгівля”, м. Львів. 1896–1939 рр.

Оп. 1.

408. Спр. 2 (Звіт про діяльність союзу, 1935), 22 арк.

409. Спр. 3 (Звіт про діяльність союзу, 1936), 15 арк.

410. Спр. 4 (Звіт кооперативу “Згода” в с. Глуховичі про збитки, завдані внаслідок пацифікації, 1930), 3 арк.

411. Спр. 5 (Книга обліку наявності товарів на складі “Народної торгівлі” у м. Золочеві станом на 31 березня 1938 р., 1938), 38 арк.

Ф. 469. Союз сільськогосподарських палат і організацій Польської республіки, м. Львів. 1933–1943 рр.

Оп. 1.

412. Спр. 7 (Звіт з діяльності секції сільськогосподарських організацій за 1935–1936 рр., 1935–1936), 56 арк.

Ф. 509. Релігійне товариство ім. св. Андрея, м. Львів. 1932–1939 рр.

Оп. 1.

413. Спр. 1 (Статут товариства, б. д.), 14 арк.

414. Спр. 6 (Листування з Земельним іпотечним банком у Львові, Центральним кооперативним банком у Львові, Акцептаційним банком у Варшаві, кооперативом “Власна допомога” у Львові, кооперативом “Народна торгівля” у Львові, товариством “Карпатія” у Львові та ін. з організаційних та фінансових питань, 1932–1939), 43 арк.

Ф. 569. Товариство українських кооператорів, м. Львів. 1936–1939 рр.

Оп. 1.

415. Спр. 1 (Статут товариства, 1936), 6 арк.

416. Спр. 2 (Книга протоколів загальних зборів товариства, 1936–1938), 39 арк.

417. Спр. 4 (Списки кооперативів РСУК, яким були розіслані обіжники Товариства українських кооператив з нагоди свята кооперації та ін. документи, б. д), 36 арк.

418. Спр. 5 (Листування з Львівським воєводським управлінням з організаційних питань, 1936), 7 арк.

Ф. 621. Комунальні ощадні каси Галичини. 1922–1939 рр.

Оп. 1.

419. Спр. 11 (Списки вкладників ощадної кредитної каси “Взаємність” у м. Львові, 1934–1939), 27 арк.

420. Спр. 13 (Касова книга ощадної кредитної каси “Взаємність” у м. Львові, 1934–1935), 100 арк.

Ф. 682. Войнаровський Тит (1856–1938) – митрат, адміністратор маєтків греко-католицької митрополії, церковний і громадський діяч, публіцист, голова крайового товариства “Сільський господар” у Львові, депутат Австрійського парламенту і Галицького сейму. 1887–1936 рр.

Оп. 1.

421. Спр. 1 (Метрики, свідоцтва, посвідчення та інші особисті документи, 1888–1934), 35 арк.

422. Спр. 9 (Справа про придбання товариством “Просвіта” маєтку у с. Милування, повіт Станіслав та заснування там господарсько-садівничої школи, 1911–1924), 77 арк.

423. Спр. 10 (Справа про парцеляцію і роздрібний продаж маєтку у с. Милування, повіт Станіславів, 1912–1924), 147 арк.

424. Спр. 20 (Листи дирекції Земельного іпотечного банку до Войнаровського Т. про участь в засіданнях, нарадах, 1914–1933), 43 арк.

425. Спр. 22 (Листи редакцій, видавництв і друкарень до Войнаровського Т. про співпрацю, 1915–1935), 26 арк.

426. Спр. 23 (Листи власників деревообробної фабрики “Глезінгер” в м. Брошневі про купівлю-продаж будматеріалів та взаєморозрахунки, 1928–1934), 40 арк.

427. Спр. 26 (Листи та повідомлення власників кондитерської фабрики “Фортуна нова” у Львові до Войнаровського Т. про отримання кредитів, реконструкцію та діяльність, 1924–1936), 99 арк.

428. Спр. 32 (Листи товариства “Сільський господар” до Войнаровського Т. про участь у засіданнях президії, 1913–1934), 21 арк.

429. Спр. 59 (Звіти, протоколи, повідомлення та ін. документи про діяльність товариства “Сільський господар” у Львові, 1929–1935), 114 арк.

430. Спр. 66 (Вплив Польщі на економічний розвій Руси-України, 1911), 87 арк.

431. Спр. 67 (Реферат “Про охорону селянської власности та її дальші висновки”, 1911), 57 арк.

432. Спр. 71 (Стаття “Що руйнує наше селянство і чи є яка рада тій руїні запобігти?”, б. д.), 102 арк.

433. Спр. 94 (Листи Вежбицького Я., 1902–1903), 30 арк.

434. Спр. 205 (Листи Шептицького А., 1913–1935), 28 арк.

Ф. 702. Купецька Конгрегація у Львові, м. Львів. 1922–1939 рр.

Оп. 1.

435. Спр. 26 (Розпорядження Торговельно-промислової палати у Львові, 1935), 68 арк.

Ф. 762. Спілка кооперативних союзів “Центросоюз”. м. Львів, 1924–1939, 1934–1939 рр.

Оп. 1.

436. Спр. 1 (Листування з фінансовою палатою про експорт яєць, збір промислового податку та ін., 1934–1939), 82 арк.

437. Спр. 6 (Листування з повітовими кооперативними союзами про експорт сільськогосподарської продукції в Англію, Італію та ін. країни, 1939), 669 арк.

438. Спр. 7 (Угоди з кооперативами про постачання товару, 1936–1937), 31 арк.

439. Спр. 9 (Фінансові рахунки, 1937), 424 арк.

Ф. 845. Кооперативний банк “Земля”, м. Львів. 1892–1938 рр.

Оп. 1.

440. Спр. 1 (Статути, 1907–1923), 124 арк.

441. Спр. 6 (Рішення дирекції 12-их звичайних зборів про зміни статуту і назви товариства, 1924–1925), 9 арк.
442. Спр. 14 (Листування з головним земельним управлінням у Варшаві про парцеляцію окремих маєтків, 1919–1929), 129 арк.
443. Спр. 121 (Листування з окремими установами і приватними особами про взаєморозрахунки, 1908–1932), 188 арк.
444. Спр. 153 (Звіт про фінансову діяльність товариства за 1925 р., 1925), 41 арк.
445. Спр. 155 (Звернення до центральних українських установ про надання фінансової допомоги товариству для покращення діяльності, 1928), 5 арк.
446. Спр. 185 (Справа про заснування товариства “Зілля” у Львові, 1922), 14 арк.

Ф. 846. Видавничий кооператив “Слово”, м. Львів. 1929–1939 рр.

Оп. 1.

447. Спр. 1 (Статут видавництва “Слово”, 1929–1930), 81 арк.
448. Спр. 5 (Протоколи загальних зборів членів видавництва за 1932–1937 рр., 1932–1937), 11 арк.
449. Спр. 8 (Положення, договори, списки та інші матеріали про роботу бібліотеки видавництва, 1932–1939), 25 арк.
450. Спр. 13 (Листування з товариствами і окремими особами про купівлю та обмін літературою, 1929–1940), 80 арк.
451. Спр. 14 (Рахунки видавництв “Добро” і “Россіка” у Варшаві за продаж літератури кооперативу, 1930–1939), 213 арк.
452. Спр. 15 (Листування з друкарнею “Школьная помощь” в Ужгороді про купівлю та обмін літературою, 1930–1934), 12 арк.
453. Спр. 23 (Справа про результати перевірки фінансово-господарської діяльності кооперативу, проведеної ревізором Ревізійного союзу руських кооперативів у Львові, 1929–1937), 33 арк.

454. Спр. 25 (Стаття Монастирського Петра про фінансову і господарську діяльність кооперативу за 1933 р., вміщена у журналі “Кооперативний вісник”, 1933), 7 арк.

455. Спр. 26 (Контракт оренди приміщень Ставропігійського інституту для потреб кооперативу, 1929–1934), 9 арк.

456. Спр. 33 (Листування з Ревізійним союзом руських кооперативів про надрукування об’яв видавництва в “Кооперативному Віснику”, 1932–1939), 4 арк.

ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ф. 1. Львівське воєводське управління. 1921–1939 рр.

Оп. 54.

457. Спр. 2426 (Українське агрономічно-технічне товариство “Праця” ім. І. Левинського у Львові, 1920, 1927–1939), 64 арк.

Ф. 271. Дирекція поліції у м. Львові. 1921–1939 рр.

Оп. 1.

458. Спр. 291 (Дело о расследовании деятельности Украинской социал-демократической партии в Галиции, с приложением организационного статута Украинской социал-демократической партии, 1924), 6 арк.

Ф. 454. Союз українських купців, м. Львів. 1924–1939 рр.

Оп. 1.

459. Спр. 1 (Протоколи загальних зборів Союзу українських купців (СУК) у Львові, 1924–1937), 65 арк.

ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ф. 2. Станіславське воєводське управління, м. Станіслав. 1921–1939 рр.

Оп. 1.

460. Спр. 855 (Информация Львовского воеводского управления о культурно-экономическом съезде украинских просветительных обществ, 1932), 5 арк.

461. Спр. 897 (Переписка с Министерством внутренних дел и поветовыми старостами о деятельности украинского сельскохозяйственного общества “Сельский gospodar”, 1932), 83 арк.

462. Спр. 1574 (Директивные указания Министерства внутренних дел об установлении контроля за деятельностью промышленных предприятий украинских фирм в Западной Украине, 1939), 16 арк.

463. Спр. 1588 (Переписка с Министерством внутренних дел о вытеснении украинского и еврейского населения из промышленности, торговле, сельского хозяйства, о усилении польского влияния и о проведение мероприятий по ополячиванию Западной Украины. 1939), 231 арк.

Оп. 2.

464. Спр. 717 (Списки картелей, существовавших на территории Польши, 1936), 9 арк.

Оп. 3.

465. Спр. 372 (Листи учета отделений товарищества “Союз украинских купцов” в поветах Станиславского воеводства, 1933–1937), 19 арк.

Оп. 6.

466. Спр. 36 (Устав товарищества “Днестр” во Львові, 1922), 34 арк.

Ф. 6. Станіславське повітове староство, м. Станіслав. 1918–1939 рр.

Оп. 1.

467. Спр. 76 (Переписка с воеводским управлением о рассмотрении заявления представителей украинских кооперативов-учасников конгресса в Швейцарии по вопросу преследования польскими властями украинских кооперативов в Западной Украине, 1922), 7 арк.

Ф. 27. Станіславська міська управа, м. Станіслав. 1918–1939 рр.

Оп. 1.

468. Спр. 340 (Краткая экономическая монография для Львовского, Тернопольского, Станиславского воеводств, 1930), 30 арк.

Ф. 68. Станіславське воєводське управління державної поліції, м. Станіслав. 1921–1939 рр.

Оп. 2.

469. Спр. 464 (Переписка с поветовыми правлениями госполиции о расследовании деятельности работников Станиславского отделения кооперативной организации “Кир”, находящейся под влиянием ОУН, 1937), 44 арк.

Ф. 69. Станіславське повітове управління державної поліції, м. Станіслав. 1921–1939 рр.

Оп. 1.

470. Спр. 686 (Списки украинских организаций и кооперативов; переписка с постерунками госполиции о деятельности украинских организаций и кооперативов в Станиславском повете, 1936–1937), 191 арк.

Ф. 283. Приватна трирічна кравецька жіноча школа у м. Станіслав Станіславського повіту Станіславського воєводства. 1922–1939 рр.

Оп. 1.

471. Спр. 10 (Свідетельства учащихся школы. 25 февраля 1922 – 21 июня 1939 г.), 166 арк.

Ф. 298. Приватна торговельна коедукційна гімназія Українського педагогічного товариства “Рідна школа” у м. Станіслав Станіславського повіту Станіславського воєводства. 1938–1939 рр.).

Оп. 1.

472. Спр. 1 (Класний журнал за 1938–1939 н. р., б. д.), 26 арк.

473. Спр. 2 (Переписка с кураторией Львовского школьного округа о выдаче разрешения на открытие гимназии и списки учителей гимназии, 1938–1939), 5 арк.

Ф. 435. Станіславська філія Українського фотографічного товариства, м. Станіслав. 1932–1939 рр.

Оп. 1.

474. Спр. 1 (Устав общества “Станиславская украинская фотографическая филия”, список членов общества и др. переписка, 20 марта – 16 октября 1932 г.), 38 арк.

475. Спр. 3 (Сообщения, повестки дня; протоколы заседаний членов товарищества Станиславского украинского фотографического филиала и др. переписка, 1938–1939), 53 арк.

476. Спр. 4 (Протоколы заседаний и устав товарищества “Станиславского украинского фотографического филиала”, 1 июня 1938 г. – 2 марта 1939 г.), 12 арк.

477. Спр. 5 (Анкета о деятельности Станиславской фирмы Украинского фотографического общества, 3 июня 1938 г. – 25 января 1939 г.), 6 арк.

Ф. 593. Філія крайового господарського товариства “Сільський господар” у м. Коломия Коломийського повіту Станіславського воєводства. 1921–1927, 1932, 1941–1944 рр.

Оп. 1.

478. Спр. 2 (Отчет о деятельности Львовского Краевого товарищества “Сельский господар” за 1932 г., март 1933), 21 арк.

Ф. 620. Споживчий кооператив “Любов” у с. Уїзд Рогатинського повіту Станіславського воєводства. 1925–1942 рр.

Оп. 1.

479. Спр. 10 (Устав кооператива, б. д.), 18 арк.

Ф. 630. Гмінна управа с. Ковалівка Коломийського повіту Станіславського воєводства. 1865–1935 рр.

Оп. 1.

480. Спр. 7 (Вказівки і директиви Коломийського повітового відділу самоуправління; брошура “Куди йдеш, хліборобе”, 13 грудня 1924 – 2 березня 1938), 36 арк.

ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ф. 113. Тернопільський торгово-промисловий кооператив “Будучність”, м. Тернопіль. 1928–1936 рр.

Оп. 1.

481. Спр. 1 (Ведомость на выплату зарплаты рабочим и служащим, 1928), 8 арк.

482. Спр. 2 (Договора, заключенные с агентами о продаже товаров и на покупку строительных материалов для работы торгово-промышленного кооператива, 1929–1934), 18 арк.

483. Спр. 3 (Финансовые счета на проданные промышленные товары, 1932–1933), 144 арк.
484. Спр. 4 (Финансовые счета на проданные промышленные товары, 1932), 142 арк.
485. Спр. 5 (Статистические сведения о движении рабочей силы и выпуске продукции за 1932 г., 1932), 3 арк.
486. Спр. 6 (Списки рабочих и служащих торгово-промышленного кооператива “Будучность” и ведомости на выдачу зарплаты, 1933), 12 арк.
487. Спр. 7 (Отчеты торговых агентов о проданных товарах, 1933), 35 арк.
488. Спр. 8 (Переписка с львовским Центросоюзом о высылке заказов на бумажные товары для кооперативов и фирм, 1934), 155 арк.
489. Спр. 9 (Переписка с львовским Центросоюзом о высылке заказов на бумажные товары для кооперативов и фирм, 1934), 166 арк.
490. Спр. 10 (Переписка с львовским торговым агентом и отчеты по сбыту товаров и покупке сырья и др., 1934), 37 арк.
491. Спр. 11 (Переписка с львовским Центросоюзом о высылке заказов на бумажные товары для кооперативов и фирм, 1934–1935), 134 арк.
492. Спр. 12 (Финансовые счета на проданные промышленные товары, 1934 г.), 68 арк.
493. Спр. 13 (Переписка с львовским Центросоюзом о высылке заказов на бумажные товары для кооперативов и фирм, 1935–1939), 221 арк.
494. Спр. 14 (Переписка с львовским Центросоюзом о высылке заказов на бумажные товары для кооперативов и фирм, 1935), 94 арк.
495. Спр. 15 (Переписка с львовским Центросоюзом о высылке заказов на бумажные товары для кооперативов и фирм, 1935), 119 арк.
496. Спр. 16 (Переписка с львовским Центросоюзом о высылке заказов на бумажные товары для кооперативов и фирм, 1935–1936), 120 арк.

**Ф. 278. Тернопільська повітова команда державної поліції, м. Тернопіль.
1920–1939 рр.**

Оп. 1.

497. Спр. 814 (Список работников Тернопольской фабрики “Калина” с указанием их адресов местожительства и политической принадлежности, 1936), 2 арк.

ЦЕНТРАЛЬНИЙ ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ГРОМАДСЬКИХ ОБ’ЄДНАНЬ

Ф. 6. Центральний Комітет Компартії Західної України.

Оп. 1.

498. Спр. 7 (Докладные записки, статьи и таблицы о земельном вопросе в Западной Украине, 1919–1928), 158 арк.

499. Спр. 38 (Святоюрский процесс, 1922–1923), 321 арк.

500. Спр. 96 (Отчет профсоюзного отдела Коммунистической партии Польши об экономическом положении Польши, 1924), 15 арк.

501. Спр. 99 (Докладные, статистические сведения о состоянии промышленности в Западной Украине, 1924–1926), 49 арк.

502. Спр. 112 (Статистические материалы о территории и населении Западной Украины, 1924), 47 арк.

503. Спр. 144 (Докладные записки в Политбюро ЦК Компартии Западной Украины, статьи, сведения о состоянии кооперации в Западной Украине, 1930), 42 арк.

504. Спр. 148 (Проекты резолюций, воззвания, циркуляры Центрального Комитета Западной Украины о внутривластическом и экономическом положении, 1925–1931), 168 арк.

505. Спр. 212 (Протесты против земельных реформ и списки голодающих крестьян – украинцев в Польше, 1925), 94 арк.

506. Спр. 309 (Материалы о состоянии лесного хозяйства, 1926–1927), 20 арк.

507. Спр. 334 (Брошура К. Коберського “Економіка українських земель під Польщею”: начерк економічної географії. – Львів, 1928), 21 арк.

508. Спр. 388 (Статті по аграрним вопросам, 1927), 38 арк.

509. Спр. 470 (Протоколи Українського соціалістического конгресса, состоявшегося во Львове, 1928), 14 арк.

510. Спр. 652 (Брошура К. Коберського “Значення України у світовому господарстві” і неповний начерк “Нафтова промисловість в Західній Україні”, 1931), 116 арк.

511. Спр. 664 (Резолюции, отчеты по вопросам работы профсоюзов, экономического кризиса и борьбы рабочего класса на территории Западной Украины, 1932), 44 арк.

Оп. 2.

512. Спр. 30 (Копия протоколов заседаний социалистической фракции Украинского польского клуба, информационные сообщения и др. материалы по вопросам внутрипартийного положения КПЗУ, колонизаторской политики и национального угнетения трудящихся масс украинской национальности, 1922–1924), 35 арк.

513. Спр. 53 (Статистические данные о деревообделочной промышленности, 1926), 11 арк.

514. Спр. 186 (Статья Криницкого на тему “Торговля в Западной Украине”, 1932), 72 арк.

515. Спр. 203 (Доклад об экономическом положении рабочего класса в промышленности Западной Украины, 1933), 71 арк.

Ф. 233. Представництво компартії Східної Галичини при Виконавчому комітеті комуністичного інтернаціоналу (ВККІ) – представництво Компартії Західної України в польській секції ВККІ, м. Москва, (РРФСР)).

Оп. 1.

516. Спр. 51 (Стаття Л-ча “Боротьба села за землю та новий закон про “Парцеляцію і осадництво”. VIII.1925), 130 арк.

517. Спр. 56 (Статті окремих авторів про економічне і політичне становище Західної України, 1925), 55 арк.

518. Спр. 71 (Брошури, видані Компартією Західної України про більшовизацію та питання організаційного будівництва партії, про роботу в профспілках, про становище на селі і завдання партії та інше, 1926), 109 арк.

519. Спр. 112 (Статті різних осіб про організацію “Сельроб”, про становище селянства на Західній Україні, про українське питання в Польщі, про 1 травня на Західній Україні та з інших питань, 1928), 55 арк.

520. Спр. 143 (Брошура І. Халупника “Аграрні страйки” – видання ЦК КПЗУ, 1930), 37 арк.

521. Спр. 152 (Проекти тез для доповідей на I з’їзді комсомолу Західної України “Про керівництво економічною боротьбою пролетарської молоді та про роботу на селі”, XII.1931), 81 арк.

522. Спр. 155 (Статті різних осіб: “Про західноукраїнський шумськізм і його причини та джерела”, “Про становище в західноукраїнських селах і завданні партії”, “В західно-українських казармах польських окупантів” та інші, 1931), 188 арк.

523. Спр. 402 (Матеріали ЦК Компартії Західної України по аграрному вопросу, 1927), 7 арк.

ARCHIWUM AKT NOWYCH

Z. 9. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie. 1918–1939.

524. Sygn. 103 (Organizacja Ukraińskich Nacionalistów (OUN), b. d.).

525. Sygn. 175 (Zmiana granic województw: pomorskie, poleskie, wołyńskie, kieleckie, warszawskie, wileńskie, stanisławowskie, lwowskie, białostockie, nowogródzkie, lubelskie i tarnopolskie, referat. “Podział administracyjny państwa a zagadnienia narodowościowe”, 1923–1931).

526. Sygn. 1042 (Referat naczelnika Wydziału Społeczno-Politycznego Urzędu Wojewódzkiego Lwowskiego pt “Sprawy ukraińskie”, 19.VI.1935).

527. Sygn. 1073 (Uwagi Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w związku z petycjami ukraińskimi wniesionymi do Ligi Narodów w sprawie wypadków w Małopolsce Wschodniej w II półroczu 1930 r., 1919–1935).

528. Sygn. 1342 (Materiały dotyczące działalności organizacji “Front Nacjonalnej Jednosty”, 1937).

Z. 10. Ministerstwo skarbu w Warszawie. 1918–1939.

529. Sygn. 7531b (Sytuacja ekonomiczna Polski : przegląd społeczno-gospodarczy, 1922–1923).

530. Sygn. 6830 (Sprawozdawczość finansowo-gospodarcza monopolów państw, 1937–1938).

531. Sygn. 6881 (Sprawozdania Kom. Rew. dla monopoli tytoniowego, 1928–1932).

Z. 12. Ministerstwo Rolnictwa i Reform rolnuch w Warszawie. 1918–1939.

532. Sygn. 148 (Tezy polskiej polityki gospodarczej, b. d.).

533. Sygn. 157 (Stan przemysłu naftowego w Polsce w 1933 r. Referaty, 1933).

534. Sygn. 161 (Sprawozdanie Centrosojuszu za 1937, b. d.).

535. Sygn. 181 (Rynek wewnętrzny. Charakterystyka sytuacji w najważniejszych działach produkcji, łącznie z omówieniem finansów oraz obrotu towarowego z zafranicą. Sprawozdanie za czerwiec i lipiec 1923 r.).

Z. 14. Ministerstwo wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie. 1917–1939.

536. Sygn. 221 (Szkolnictwo zawodowe – okólniki, zarządzenia wewnętrzne i pisma okólne, 1935).

537. Sygn. 223 (Szkolnictwo zawodowe – program nauk i przepisy służbowe dla nauczycielie, 1936).

538. Sygn. 225 (Szkolnictwo zawodowe – różne fragment akt Departamentu III, 1930–1939).

Z. 47. Centralne Towarzystwo Rolnicze i inne organizacje rolnicze. 1887–1905, 1906–1939.

539. Sygn. 1143 (Ankieta w spr. położenia gospodarstw karłowatych. Odpowiedzi nadesłane z terenu Izb Rolniczych krakowskiej, lwowskiej, wileńskiej, wołyńskiej i in., 1925 r.).

540. Sygn. 1145 (Rusiński opisy gospodarstw. Ankieta w spr. położenia gospodarstw karłowatych – odpowiedzi nadesłane z terenu woj. lwowskiego, stanisławowskiego, tarnopolskiego, b. d.).

Z. 173. Ukraińskie Chłopsko-Robotnicze Socjalistyczne Zjednoczenie Sel-rob jedność.

541. Sygn. 1 (Program, statut organizacyjny, okólniki i odezwy, 1928).

Z. 1230. Zbiór monografii i opracowań o partiach, organizacjach politycznych, zawodowych oraz młodzieżowych. 1892–1948.

542. Sygn. 76/II–36 (Landau Zbigniew, Wielki kryzys gospodarczy, 1929–1935).

Z. 1370. Ukraińska Socjaldemokratyczna Partia.

543. Sygn. 1 (Klub poselski USDP 1924: interpelacje sejmowe, przemówienia posłów, 1924).

Z. 1559. Zbiór wycinków prasowych dotyczących zagadnień politycznych, społecznych i gospodarczych. 1907, 1914, 1917–1939, 1946–1951.

544. Sygn. 13 (Gospodarcze | polityka skarbową państwa, stosunki zagraniczne, rozwój przemysłu rolnego, mięsnego, przetwórczego, melioracyjnego, górniczego i motoryzacyjnego, opieka społeczna, gospodarcze konsekwencje nowej Konstytucji, eksport, import, cła, handel, 1921–1939).

II. ОПУБЛІКОВАНИ ДОКУМЕНТИ

II. 1. СТАТИСТИЧНІ МАТЕРІАЛИ

Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30 września 1921 r. i innych źródeł urzędowych. – Warszawa : Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego, 1924–1932.

545. T. XIII : Województwo Lwowskie. – 1924. – 64 s.

546. T. XIV : Województwo Stanisławowskie. – 1924. – 32 s.

547. T. XV : Województwo Tarnopolskie. – 1924. – 35 s.

Drugi powszechny spis ludności z dnia 9.XII.1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. – Warszawa : Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego, 1932–1939.

548. T. 58 : Miasto Lwów. – 1937. – 126 s.

549. T. 65 : Województwo Stanisławowskie. – 1938. – 332 s.

550. T. 68 : Województwo Lwowskie. – 1938. – 450 s.

551. T. 78 : Województwo Tarnopolskie. – 1938. – 300 s.

II.2. ЗАКОНОДАВЧІ АКТИ

552. Внесення члена УНРади д-ра Льва Бачинського і товаришів у справі земельної реформи. Не пізніше 14 квітня 1919 р. // Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали : у 5 т. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2003. – Т. 2 : Державотворчі й адміністративно-організаційні процеси / [керівн. роб. і відп. ред. О. Карпенко ; укл. О. Карпенко, К. Мицан]. – С. 345–347.

553. Земельний закон Української національної ради 14 квітня 1919. № 215 // Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали : у 5 т. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2003. – Т. 2 : Державотворчі й адміністративно-організаційні процеси / [керівн. роб. і відп. ред. О. Карпенко ; укл. О. Карпенко, К. Мицан]. – С. 348–353.

554. Розпорядок Державного секретаріату фінансів про продаж тютюнових виробів. 1 грудня 1918 р. № 21 // Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали : у 5 т. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2003. – Т. 2 : Державотворчі й адміністративно-організаційні процеси / [керівн. роб. і відп. ред. О. Карпенко ; укл. О. Карпенко, К. Мицан]. – С. 45.

555. Тимчасовий розпорядок Державного Секретаріату для торгівлі й промислу про заборону вивозу нафти й нафтових продуктів 19 листопада 1919 р. № 10 // Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали : у 5 т. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2003. – Т. 2 :

Державотворчі й адміністративно-організаційні процеси / [керівн. роб. і відп. ред. О. Карпенко ; укл. О. Карпенко, К. Мицан]. – С. 20.

556. Урядовий реферат “Нафтовий промисел у Східній Галичині” // Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали : у 5 т. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2005. – Т. 3, кн. 1 : Соціально-економічні відносини і визвольні змагання / [керівн. роб. і відп. ред. О. Карпенко ; укл. О. Карпенко, К. Мицан]. – С. 404–415.

557. Ухвала Земельної комісії української національної ради “Основи земельної реформи” 7 березня 1919 р. № 172 // Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали : у 5 т. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2003. – Т. 2 : Державотворчі й адміністративно-організаційні процеси / [керівн. роб. і відп. ред. О. Карпенко ; укл. О. Карпенко, К. Мицан]. – С. 272.

558. Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 13 marca 1925 r. wydane w porozumieniu z Ministrem Skarbu o statucie normalnych gminnych kas pożyczkowo-oszczędnościowych // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa, 1925. – Nr. 35. – Poz. 239. – S. 306–312.

559. Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 21 listopada 1933 r. o organizacji szkolnictwa zawodowego // Dziennik Urzędowy Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. – Warszawa, 1933. – Nr. 15. – Poz. 202. – S. 597–667.

560. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 30 grudnia 1924 r. o organizacji i ustaleniu statutów gminnych kas wiejskich pożyczkowo-oszczędnościowych // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa, 1924. – Nr. 118. – Poz. 1069. – S. 1578–1580.

561. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 13 kwietnia 1927 r. o komunalnych kasach oszczędności // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa, 1927. – Nr. 38. – Poz. 339. – S. 451–456.

562. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 17 marca 1928 r. o prawie bankowym // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa, 1928. – Nr. 34. –Poz. 321. – S. 675–684.
563. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o izbach rolniczych // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa, 1928. – Nr. 39. – Poz. 385. – S. 888–894.
564. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. w sprawie zmian w ustroju Państwowego Banku Rolnego // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa, 1928. – Nr. 38. – Poz. 356. – S. 787–789.
565. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. o unormowaniu właściwości władz i trybu postępowania w zakresie administracji rolnictwa i reform rolnych // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa, 1932. – Nr. 67. –Poz. 622. – S. 1031–1313.
566. Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 21 października 1932 r. o kwalifikacjach zawodowych do nauczania w szkołach i na kursach zawodowych // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa, 1932. – Nr. 91. – Poz. 774. – S. 1847–1849.
567. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1932 r. Prawo o stowarzyszeniach // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa, 1932. – Nr. 94. – Poz. 808. – S. 1947–1953.
568. Ustawa z dnia 11 stycznia 1924 r. o naprawie Skarbu Państwa i reformie walutowej // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa, 1924. – Nr. 4. – Poz. 28. – S. 43–44.
569. Ustawa z dnia 31 lipca 1924 r., zawierająca niektóre postanowienie o organizacji szkolnictwa // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa, 1924. – Nr. 79. – Poz. 766. – S. 1212–1214.
570. Ustawa z dnia 17 marca 1925 r. o Państwowej Radzie Rolniczej // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa, 1925. – Nr. 41. – Poz. 278. – S. 550–551.

571. Ustawa z dnia 5 kwietnia 1925 r. o zmianie niektórych przepisów prawa o stowarzyszeniach z r. 1867, obowiązującego na obszarze b. zaboru austriackiego // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa, 1925. – Nr. 43. – Poz. 297. – S. 571.

572. Ustawa z dnia 28 grudnia 1925 r. o wykonaniu reformy rolnej // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa, 1926. – Nr. 1. – Poz. 1. – S. 2–19.

573. Ustawa z dnia 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa, 1932. – Nr. 38. – Poz. 389. – S. 639–645.

574. Ustawa z dnia 24 marca 1933 r. o ułatwieniach dla instytucyj kredytowych, przyznających dłużnikom ulgi w zakresie wierzytelności rolniczych // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa, 1933. – Nr. 25. – Poz. 211. – S. 554–555.

II. 3. ВНУТРІШНІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ

575. Збірний службовий договір службовиків “Народної торгівлі” краєвого союзу споживчого, кооперативи з відповідальними уділами у Львові. – Львів : Накладом “Народної торгівлі”. З друкарні вид. спілки “Діло”, 1930. – 62 с.

576. Звідомлення з діяльності Краєвого товариства господарського “Сільський господар” за час від 24 листопада 1924 до 30 листопада 1927 р. – Львів : Накладом товариства “Сільський господар”, 1927. – 92 с.

577. Звідомлення з праці Краєвого товариства господарського “Сільський господар” у Львові за рік 1928. – Львів : Накладом товариства “Сільський господар”, 1929. – 40 с.

578. Звідомлення з праці Краєвого господарського товариства за 1935 рік. – Львів : Накладом товариства “Сільський господар”, 1936. – 47 с.

579. Звідомлення з праці Краєвого господарського товариства “Сільський господар” за 1936 р. – Львів : Накладом товариства “Сільський господар”, 1937. – 60 с.

580. Звідомлення з праці Краєвого господарського товариства “Сільський господар” за 1937 р. – Львів : Накладом товариства “Сільський господар”, 1938. – 72 с.
581. Звідомлення з праці Краєвого господарського товариства “Сільський господар” за 1938 рік. – Львів : Накладом товариства “Сільський господар” у Львові. – 1939. – 79 с.
582. Звіт із загальних зборів Краєвого товариства господарського “Сільський господар” 18 червня с. р. за час від 1 січня 1914 р. до червня 1918 р. – Львів : Накладом товариства “Сільський господар”, 1918. – 28 с.
583. Народна Торговля в році 1938: Звідомлення дирекції на LIV. Загальні збори НТ враз із замкненням рахунків і балянсом на 31.XII.1938. – Львів : Накладом Народної Торговлі, Краєвого союзу споживчого, кооп. з відпов. уділ. у Львові. З друкарні Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові, 1938. – 28 с.
584. Народна Торговля на порозі другого півстоліття: Звідомлення дирекції на LI. Загальні збори Н.Т. враз з замкненням рахунків і балянсом на 31.XII.1935. – Львів : Накладом “Народної Торговлі”, Краєвого союзу споживчого, Кооперативи з відпов. уділами у Львові. Черенками друкарні Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові, 1935. – 42 с.
585. Постанови Першого великого збору ОУН. 28. 1. – 2. 11.1928 р. // ОУН в світлі постанов великих зборів, конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 рр. : збірка документів. – Мюнхен, 1955. – 368 с.
586. Право народу. Приступний виклад програми Української Соціалістично-Радикальної Партії (УСРП). – Львів : Громада, 1926. – С. 27–29.
587. Регулямін для контрольних комітетів при складах “Народної торгівлі”. – Львів : Накладом “Народної торгівлі”. З друкарні “Діла”, 1923. – 5 с.
588. Регулямін службовий “Народної торгівлі” общества зареєстрованого з огран. порукою у Львові. – Львів : Накладом Народної торгівлі. З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1896. – 23 с.

589. Регулярний службовий “Народної торгівлі” стоваришення зареєстров. з огр. порукою. – Львів : Накладом “Народної торгівлі”, 1918. – 26 с.
590. Резолюції VII Краєвого кооперативного з’їзду, усталені радою РСУК на засіданні її президії 11 липня 1932 р. – Львів : Накладом РСУК, 1932. – 100 с.
591. Річне звідомлення Головної управи “Рідної школи” за час від 1.IX.1936 до 31.VIII.1937. – Львів : З друкарні Видавничої Спілки “Діло”. Накладом Головної управи “Рідної школи”, 1938. – С. 91–98.
592. Річне звідомлення Головної управи “Рідної школи” за час від 1.IX.1937 до 31.VIII.1938. – Львів : З друкарні Видавничої Спілки “Діло”. Накладом Головної управи “Рідної школи”, 1939. – С. 81–88.
593. Статут Комітету організацій кооперативу при Краєвм союзі ревізійнім у Львові // Господарсько-кооперативний часопис. – 1921. – Статут. – С. 5–7.
594. Статут Краєвого господарського товариства “Сільський господар” у Львові. 25 травня 1912 р. – Львів : Накладом товариства “Сільський господар”, 1912. – 12 с.
595. Статут Краєвого господарського товариства “Сільський господар” у Львові. 25 жовтня 1929 р. – Львів : Накладом товариства “Сільський господар”, 1929. – 32 с.
596. Статут “Народної Торговлі” краєвого союзу споживчого кооперативу з відповідальними уділами у Львові. – Львів : З друкарні “Діла”, 1922. – 38 с.

III. МЕМУАРИ

597. *Авдикович К.* Перша українська фабрика цукерків “Фортуна нова” / Климентина Авдикович. – Львів : Тріада плюс, 2010. – 48 с.
598. *Бандера О.* Економічний розвиток Стрия / Осип Бандера // Стрийщина : історико-мемуарний збірник Стрийщини, Скільщини, Болехівщини, Жидачівщини і Миколаївщини : в 3 т. / [ред. І. Пеленська, К. Баб’як]. – Нью-Йорк : Комітет Стрийщини ; НТШ, 1990. – Т. 2. – С. 441–449.

599. *Возниця-Фінік Є.* Рідна школа ім. Бориса Грінченка у Львові / Євгенія Возниця-Фінік // Рідна школа : збірка спогадів колишніх учнів – “рідношкільників”. – Львів : РВО “Основа”, 1999. – С. 41–43.
600. *Войнаровський Т., о. мітр.* Спогади з мого життя / о. мітр. Тит Войнаровський // Історичні постаті Галичини XIX–XX ст. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто : Заходом і коштом Осередку праці НТШ у Філядельфії, 1961. – С. 11–75.
601. *Гольдельман С.* Листи жидівського соціал-демократа про Україну. Матеріали до історії українсько-жидівських відносин за час революції / Соломон Гольдельман. – Відень : Гаймон, 1921. – 80 с.
602. *Дашкевич Р.* Тустановичі / Роман Дашкевич // Дрогобиччина – земля Івана Франка / [гол. ред. кол. Л. Луців]. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто : Наукове товариство ім. Шевченка, 1973. – С. 416–426.
603. *Івасик-Галій М.* Драма на тлі дашавецького газу / Марія Івасик-Галій // Стрийщина : історико-мемуарний збірник Стрийщини, Скільщини, Болехівщини, Жидачівщини і Миколаївщини : в 3 т. / [ред. І. Пеленська, К. Баб’як]. – Нью-Йорк : Комітет Стрийщини ; НТШ, 1990. – Т. 2. – С. 379–381.
604. *Книш З.* При джерелах українського організованого націоналізму / Зиновій Книш. – Торонто : Срібна Сурма, 1970. – 186 с.
605. Крайове господарське товариство “Сільський господар” у Львові, 1899–1944. Спогади / За ред. П. Дубрівного. – Нью-Йорк : УВАН, 1970. – 600 с.
606. *Левицький М.* Українці в нафтовім промислі / Михайло Левицький // Дрогобиччина – земля Івана Франка / [гол. ред. кол. Л. Луців]. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто : Наукове товариство ім. Шевченка, 1973. – С. 596–598.
607. *Макух І.* На народній службі : спогади / Іван Макух. – Київ : Основні цінності, 2001. – 572 с.
608. *Нагірний В.* З моїх споминів / Василь Нагірний. – Львів : Накладом РСУК. – 1935. – 70 с.

609. *Олесницький Є.* Сторінки з мого життя. Передрук видання 1935 р. з додатковими матеріалами / Євген Олесницький. – Стрий : Щедрик, 2007. – 381 с.
610. *Пацлавський В.* Перший листопад у Дрогобичі і Бориславський фронт / Віктор Пацлавський // Дрогобиччина – земля Івана Франка / [гол. ред. кол. Л. Луців]. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто : Наукове товариство ім. Шевченка, 1973. – С. 68–74.
611. *Романюк І.* На довгій ниві : спогади / Іван Романюк. – Львів : Видавництво Тараса Сороки, 2013. – 358 с.
612. *Стахів М.* Українські політичні партії у соціологічному наświetленні / Матвій Стахів. – Нью-Йорк ; Детройт ; Скрантон, 1954. – 104 с.
613. *Хамула М.* Глиняни – місто моїх килимів / Михайло Хамула. – Нью-Йорк : Накладом автора, 1969. – 139 с.
614. *Чайківський Б.* “Фама”. Рекламна фірма Романа Шухевича / Богдан Чайківський. – Львів : Мс, 2005. – 104 с.
615. *Чернецький А.* Спомини з мого життя. – Київ : Основні цінності, 2001. – 168 с.
616. *Чучман-Дужинська Ф.* Згадуючи шкільні роки / Філомена Чучман-Дужинська // Рідна школа : збірка спогадів колишніх учнів – “рідношкільників”. – Львів : РВО “Основа”, 1999. – С. 25–29.
617. *Яцкевич Л.* Промисел Стрийщини у новіших часах / Лев Яцкевич // Стрийщина : історико-мемуарний збірник Стрийщини, Скільщини, Болехівщини, Жидачівщини і Миколаївщини : в 3 т. / [ред. І. Пеленська, К. Баб’як]. – Нью-Йорк : Комітет Стрийщини ; НТШ, 1990. – Т. 2. – С. 375–378.

IV. ЛІТЕРАТУРА

618. *Андрусяк Т.* Теофіл Кормош – визначний діяч ЗУНР / Тарас Андрусяк // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2009. – Вип. 18 : Західно-Українська Народна Республіка : до 90-річчя

утворення / [НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича; гол. редкол. Я. Ісаєвич, упор. М. Литвин, І. Патер, І. Соляр]. – Львів, 2009. – С. 482–489.

619. Архієрейське благословення Їх Ексцеленцій Митрополита Кир Андрея і Єпископа Кир Григорія для нашого почину // Український міщанин. – 1934. – 14 січня. – С. 1.

620. Атлас України й сумежних країв / [опрац. В. Кубійович]. – Львів : Український видавничий інститут у Львові, 1937. – 113 с.

621. Ах ті північно-західні землі // Торговля і промисл. – 1934. – 15 жовтня. – С. 6.

622. *Бабенко Л.* Віктор Доманицький / Людмила Бабенко, Мирослав Аліман // Українські кооператори : (історичні нариси) / [за заг. ред. С. Гелея]. – Львів : Вид-во Львівської комерційної академії, 2001. – Кн. 2. – С. 294–308.

623. *Бабенко С.* Історія кооперативного руху : підручник для кооперативних вузів / С. Г. Бабенко, С. Д. Гелей, Я. А. Гончарук. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 1995. – 411 с.

624. *Бабенко С.* Історія споживчої кооперації / М. В. Аліман, С. Г. Бабенко, С. Д. Гелей та ін. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1996. – 384 с.

625. Банки Львова : минуле і сучасне / [Я. Грудзевич, З. Комаринська, Т. Смовженко та ін. ; за ред. Я. Грудзевича і З. Комаринської]. – Львів : ЛБІ НБУ, 2002. – 223 с.

626. *Бараба Г.* Положення західноукраїнського села і завдання партії / Г. Бараба // Наша правда. – 1931. – Липень-серпень. – С. 8.

627. *Безсмертний А.* “Східні торги” у Польщі 1920-ті–1930-ті рр. XX ст. / Андрій Безсмертний // Історична панорама. – 2014. – Вип. 19. – С. 55–68.

628. *Білавич Г.* Товариство “Рідна школа” / Галина Білавич, Борис Савчук. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1999. – 204 с.

629. *Біленко Т.* Митрополит Андрей Шептицький та Іван Франко: міркування про “квестію соціальну” / Тетяна Біленко // Проблеми гуманітарних наук :

наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. – Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2008. – Вип. 21 : Філософія. – С. 96–107.

630. *Боровський М.* Пасічницька кооперація “Рій” і її роля в розвитку нашого пасічництва / М. Боровський // Господарсько-кооперативний часопис. – 1931. – 18 жовтня. – С. 4.

631. *Бородаєвський С.* Історія кооперації / Сергій Бородаєвський. – Прага : Український громадський видавничий фонд, 1925. – 446 с.

632. Бранжі і клонюктури // Торговельний інформатор. – 1938. – 20 листопада. – С. 3.

633. *Бурачинська Л.* Наше господинське шкільництво / Лідія Бурачинська // Нова хата. – 1939. – Липень. – С. 9.

634. В огні публічної дискусії. Корреферат ред. В. Несторовича до реферату сен. О. Луцького “Кооперативний і приватницький світогляди” // Торговля і промисл. – 1936. – 1 грудня. – С. 7.

635. Важний відживчий середник // Свій до свого. – 1935. – Грудень. – С. 14.

636. *В. А.* Показ українських обрядів і виставка народніх вишивок і давньої ноші в Долині / В. А. // Думка. – 1936. – 7 жовтня. – С. 2.

637. *Васюта І.* Соціально-економічні відносини на селі Західної України до возз’єднання (1918–1939 рр.) / І. Васюта. – Львів : Вища школа, 1978. – 157 с.

638. *В. Д.* Вистава народніх тканин і вишивок / В. Д. // Батьківщина. – 1935. – 26 вересня. – С. 2.

639. *Вдовичин І.* Андрей Шептицький / І. Вдовичин // Українські кооператори : (історичні нариси) / [за заг. ред. С. Гелея]. – Кн. 1. – Львів : Вид-во “Укоопосвіта” Львівської комерційної академії, 1999. – С. 191–200.

640. “Великофабричний розмах”. “Дендра” – фабрика шевських кілків // Наш прапор. – 1936. – 30 березня. – С. 3.

641. *Вербова О.* Західноукраїнське приватне підприємництво міжвоєнного часу : монографія / Оксана Вербова. – Львів : Піраміда, 2001. – 212 с.

642. *Вербова О.* Національна ощадна справа та будівельне кредитування в Західній Україні у міжвоєнний період / Оксана Вербова // *Фінанси України.* – 2009. – № 9. – С. 115–124.
643. *Вербова О.* Національний господарський рух на західноукраїнських землях впродовж 1848–1944 років : монографія / Оксана Вербова. – Львів : ПАІС, 2009. – 368 с.
644. *Вербовий М.* Національна традиція кооперативного убезпечення як європейський феномен / Микола Вербовий // *Перехідні наукові системи: збірник наукових праць.* – Львів : Вид-во Львівської комерційної академії, 2003. – С. 331–333.
645. *Виздрик В.* Встановлення польської адміністрації в Галичині на початку 20-х років ХХ століття / Віталій Виздрик // *Грані.* – 2014. – № 8. – С. 157–163.
646. *Виздрик В.* Польська аграрна реформа та її реалізація у 20-х рр. ХХ ст. на західноукраїнських землях / Віталій Виздрик // *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”.* – 2013. – № 752 : Держава та армія. – С. 150–155.
647. Вистава домового промислу в Коломиї // *Економіст.* – 1912. – Травень – червень. – С. 126–128.
648. Вистава “Показ українського промислу” в Сколім // *Думка.* – 1936. – 14 листопада. – С. 3.
649. Вистава праць членів товариства “Основа” // *Новий час.* – 1934. – 2 травня. – С. 7.
650. Вистава українських промислових виробів // *Новий час.* – 1936. – 6 березня. – С. 4–5.
651. Вистава українського промислу // *Мета.* – 1936. – 15 березня. – С. 6.
652. Вистава української преси в Бродах // *Наш прапор.* – 1938. – 2 лютого. – С. 4.
653. Вистави народнього мистецтва // *Нова хата.* – 1935. – Липень. – С. 8.
654. Виставка кооперативи “Українське народне мистецтво” в Станиславові // *Новий час.* – 1931. – 30 березня. – С. 7.

655. Виставка рідного промислу в Судовій Вишні // Новий час. – 1937. – 18 лютого. – С. 6.
656. Виставка українського народного мистецтва в Дрогобичі // Нова хата. – 1932. – Січень. – С. 12.
657. Виставка українського народного мистецтва в Канаді // Нова хата. – 1930. – Травень. – С. 7.
658. Виставка української книжки в Коломиї // Наш прапор. – 1935. – 17 січня. – С. 2.
659. Виставка української книжки // Нова хата. – 1927. – Листопад. – С. 6.
660. Виставка українського промислу // Наш прапор. – 1933. – 14 травня. – С. 3.
661. *Витанович І.* Історія українського кооперативного руху / Ілля Витанович. – Нью-Йорк : ТУК, 1964. – 624 с.
662. Від 1–16 вересня “Східні торги” // Городенські вісті. – 1934. – 1 вересня. – С. 6.
663. Відкриття вистави українського промислу в “Центросоюзі” // Свобода. – 1933. – 16 травня. – С. 5.
664. Відкриття виставки українського промислу в “Центросоюзі” // Діло. – 1933. – 10 травня. – С. 4.
665. Вісті господарські // Господарська часопись. – 1912. – 12 червня. – С. 165.
666. Вісті господарські // Господарська часопись. – 1912. – 10 серпня. – С. 241.
667. *Віт Л.* Вистава української кооперативної преси і книжки / Л. Віт // Господарсько-кооперативний часопис. – 1937. – 7 листопада. – С. 3–4.
668. *В. Л.* Дещо про К.І.Р та “Еко” // Господарсько-кооперативний часопис. – 1936. – 4 жовтня. – С. 6–7.
669. *В. Л.* Як буде з милом // Господарсько-кооперативний часопис. – 1935. – 17 листопада. – С. 4–5.
670. *В. М.* Садівничо-городничо-промислова виставка в Перемишлі / В. М. // Український бескид. – 1935. – 10 листопада. – С. 3.

671. *В. Н.* Конкуренційна боротьба – наш внутрішній ворог / *В. Н.* // Торговля і промисл. – 1935. – 1 квітня. – С. 1.
672. *Войнаровський Т.* Бюджетова промова посла о. Тита Войнаровського, виголошена в Раді державній на засіданню з дня 15 грудня 1908 р. / *Тит Войнаровський.* – Львів : [б. в.], 1909. – 30 с.
673. *Войнаровський Т.* Вплив Польщі на економічний розвій України-Руси : історично-економічна розвідка / *Тит Войнаровський.* – Львів : Накладом автора. З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка під зарядом *К. Беднарського*, 1910. – 59 с.
674. *Войнаровський Т.* О управі бураків цукрових / *Тит Войнаровський.* – Коломия : З печатні *Михаїла Білоуса*, 1901. – 35 с.
675. *Волинець Б.* Українські установи на виставі в Стрию / *Б. Волинець* // *Сільський господар.* – 1927. – 1 листопада. – С. 266–268.
676. *Гут В.* Показ українських промислових виробів / *Володимир Гут* // *Студентський вісник.* – 1936. – С. 31–34.
677. *Г.* Виставка вишивок і тканин в Музею Наукового товариства імені Шевченка / *Г.* // *Новий час.* – 1935. – 17 вересня. – С. 2.
678. *Гаврилко А.* В сільських споживчих кооперативах / *А. Гаврилко.* – Львів : Накладом автора. З друкарні видавничої с-ки “Діло”, 1932. – 20 с.
679. *Гаврилко А.* З чим бореться у нас кооперація? / *А. Гаврилко.* – Львів : Власним накладом. З друкарні “Діла”, 1924. – 23 с.
680. *Гаврилко А.* Коли повстає недостача товару? / *А. Гаврилко.* – Львів : Видання Ревізійного Союзу Українських Кооператив. З друкарні видавничої спілки “Діло”, 1927. – 17 с.
681. *Гаврилко А.* Кооператива, від якої походить споживча кооперація / *А. Гаврилко.* – Львів : Власним накладом. З друкарні “Діла”, [б. р.]. – 17 с.
682. *Гаврилко А.* Кооперативи рільників / *А. Гаврилко.* – Львів : Накладом автора. З друкарні видавничої с-ки “Діло”, 1932. – 29 с.

683. *Гаврилко А.* Між кооперативними продавцями / А. Гаврилко. – Львів : Накладом Ревізійного Союзу Українських Кооператив. З друкарні видавничої спілки “Діло”, 1928. – 24 с.
684. *Гаврилко А.* Підстави кооперації / А. Гаврилко. – Львів : Власним друком. З друкарні “Діла”, [б. р.]. – 27 с.
685. *Гаврилко А.* Ревізори та ревізія кооператив / А. Гаврилко. – Львів : Накладом автора. З друкарні “Графія”, 1935. – 16 с.
686. *Гаврилко А.* Роля учительства в кооперації / А. Гаврилко. – Львів : Накладом автора і с-ки. З друкарні “Діла”, 1924. – 16 с.
687. *Гаврилко А.* Що лихого у наших господинь та як боротися з лихом? / А. Гаврилко. – Львів : Накладом автора і с-ки. З друкарні “Діла”, [б. р.]. – 25 с.
688. *Гаврилко А.* Щоби в нас була здорова господарка / А. Гаврилко. – Львів : Накладом автора. З друкарні видавничої спілки “Діло”, 1932. – 20 с.
689. *Гаврилко А.* Як кооперація стремить до мети? / А. Гаврилко. – Львів : Власним друком. З друкарні “Діла”, [б. р.]. – 31 с.
690. *Гайвас Я.* Бурхливе темпо / Я. Гайвас // Торговля і промисл. – 1937. – 1 травня. – С. 2.
691. *Гайвас Я.* Ріжниці поглядів на наше купецтво / Я. Гайвас // Торговля і промисл. – 1938. – 1 травня. – С. 1–2.
692. *Гайдукевич О.* Маєтності Греко-Католицької Церкви в Галичині у 30-х роках ХХ ст. / Олена Гайдукевич // Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ “Добрий Пастир”. Збірник наукових праць. Богослов’я. – Івано-Франківськ : ІФБУ, 2015. – Вип. 8 : До 150-річчя від дня народження Митрополита Андрея Шептицького. – С. 89–99.
693. *Гайдукевич О.* Маєтності УГКЦ в Перегінську / Олена Гайдукевич // Студії з архівної справи та документознавства. – Київ : Держкомархів України; УНДІАСД, 2003. – Т. 9. – С. 118–121.

694. Галичина : історія, політика, культура : в 11 т. Т. 6 : Перша світова війна / [відп. ред. І. Патер ; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича]. – Львів ; Тернопіль, 2016. – 900 с.
695. *Гануляк Г.* З фахової літератури / Григорій Гануляк // Торговля і промисл. – 1934. – 15 листопада. – С. 5–6.
697. *Гануляк Г.* Організація купецтва / Григорій Гануляк // Український купець. – 1929. – Травень. – С. 7.
698. *Гарат Р. М.* Діяльність товариства “Просвіта” в Галичині (1868–1921 рр.) / Р. М. Гарат, А. П. Коцур, В. П. Коцур. – Переяслав-Хмельницький : Книги-XXI, 2005. – 168 с.
699. *Гелей С.* Ілля Витанович / Степан Гелей // Українські кооператори : історичні нариси / [за заг. ред. С. Гелей]. – Львів : Вид-во “Укоопосвіта” Львівської комерційної академії, 1999. – Кн. 1. – С. 421–433.
700. *Гелей С.* Михайло Холевчук / Степан Гелей // Українські кооператори : (історичні нариси) / [за заг. ред. С. Гелей]. – Львів : Вид-во Львівської комерційної академії, 2007. – Кн. 3. – С. 154–167.
701. *Гелей С.* Остап Нижанківський / Степан Гелей // Українські кооператори : (історичні нариси) / [за заг. ред. С. Гелей]. – Львів : Вид-во “Укоопосвіта” Львівської комерційної академії, 1999. – Кн. 1. – С. 169–176.
702. *Гелей С.* Роман Залозецький / Степан Гелей // Українські кооператори : (історичні нариси) / [за заг. ред. С. Гелей]. – Львів : Вид-во Львівської комерційної академії, 2007. – Кн. 3. – С. 60–77.
703. *Гелей С.* Степан Федак / Степан Гелей, Мирослав Нагірний // Українські кооператори : (історичні нариси) / [за заг. ред. С. Гелей]. – Львів : Вид-во “Укоопосвіта” Львівської комерційної академії, 2001. – Кн. 2. – С. 67–79.
704. *Гелей Т.* Євген Олесницький / Таїсія Гелей, Ярослав Занік // Українські кооператори : (історичні нариси) / [за заг. ред. С. Гелей]. – Львів : Вид-во “Укоопосвіта” Львівської комерційної академії, 1999. – Кн. 1. – С. 156–163.

705. *Гелей Т.* Зиновій Пеленський / Таїсія Гелей, Степан Гелей // Українські кооператори : (історичні нариси) [за заг. ред. С. Гелей]. – Львів : Вид-во “Укоопосвіта” Львівської комерційної академії, 2007. – Кн. 3. – С. 180–196.
706. *Гелей Т.* Кость Левицький / Таїсія Гелей // Українські кооператори : (історичні нариси) / [за заг. ред. С. Гелей]. – Львів : Вид-во “Укоопосвіта” Львівської комерційної академії, 1999. – Кн. 1. – С. 137–144.
707. *Гентош Л.* Митрополит Шептицький : 1923–1939. Випробування ідеалів / Ліліана Гентош. – Львів : ВНТЛ-Класика, 2015. – 596 с.
708. *Гіптерс З.* Діяльність Євгена Храпливого щодо забезпечення організаційно-педагогічних засад економічної освіти та хліборобського шкільництва / Зінаїда Гіптерс // Педагогіка і психологія професійної освіти: науково-методичний журнал. – 2012. – № 5. – С. 222–230.
709. *Гіптерс З.* Економічна освіта молоді в Галичині на початку ХХ ст. / Зінаїда Гіптерс // Педагогіка і психологія професійної освіти : науково-методичний журнал. – 2005. – № 2. – С. 128–134.
710. *Гіптерс З.* Організація виставкової діяльності як складова економічної освіти дітей і дорослих на західноукраїнських землях (XIX – перша половина ХХ ст.) / Зінаїда Гіптерс // Педагогіка і психологія професійної освіти : науково-методичний журнал. – 2010. – № 3. – С. 117–128.
711. *Гіптерс З.* Педагогічні видання, підручники та посібники для економічної освіти дітей і дорослих (західноукраїнські землі XIX – початку ХХ ст.) / Зінаїда Гіптерс // Педагогіка і психологія професійної освіти : науково-методичний журнал. – 2012. – № 2. – С. 173–183.
712. *Гіптерс З.* Соціалізація особистості в процесі фахової економічної освіти: ретроспективний погляд / Зінаїда Гіптерс // Педагогіка і психологія професійної освіти : науково-методичний журнал. – 2007. – № 5. – С. 167–175.
713. *Гіптерс З.* Традиції господарського виховання дітей в українській родині: історико-педагогічний аспект / Зінаїда Гіптерс // Педагогіка і

психологія професійної освіти : науково-методичний журнал. – 2010. – № 1–2. – С. 225–234.

714. *Гість*. Сільськогосподарський показ в Сокалі / *Гість* // *Голос з над Буга*. – 1937. – 15 жовтня. – С. 2.

715. *Гладка І*. Участь жінок у споживчій кооперації / *І. Гладка* // *Нова хата*. – 1939. – 15 березня. – С. 1.

716. *Гнатевич Б.* З діяльності кооперативу “Шовк” / *Б. Гнатевич* // *Господарсько-кооперативний часопис*. – 1932. – 14 лютого. – С. 3.

717. *Голик Р.* Від купця до бізнесмена : уявлення про “підприємливу людину” в Галичині нового і новітнього часу / *Роман Голик* // *Вісник Львівської комерційної академії : ювілейний збірник на пошану Степана Гелея*. – Львів, 2011. – Серія: Гуманітарні науки. – Вип. 10. – С. 196–204.

718. *Голубець М.* За український Львів / *Микола Голубець* // *Новий час*. – 1936. – 6 січня. – С. 4.

719. *Горе з доктринами* // *Торговля і промисл.* – 1935. – 15 липня. – С. 2.

720. *Господарська виставка в Перемишлі* // *Наш прапор*. – 1935. – 24 жовтня. – С. 3.

721. *Господарські покази в Дрогобичі* // *Нова хата*. – 1937. – Грудень. – С. 8.

722. *Графічне заведення “Унія”* // *Свій до свого*. – 1935. – Грудень. – С. 8.

723. *Григорій Гануляк* // *Український купець*. – 1929. – Квітень. – С. 8.

724. *Григорій Гануляк* // *Український міщанин*. – 1934. – 1 січня. – С. 3.

725. *Гудь Б.* Загибель Аркадії. Етносоціальні аспекти українсько-польських конфліктів ХІХ – першої половини ХХ ст. : монографія / *Богдан Гудь*. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2006. – 448 с.

726. *Гудь Б.* Українсько-польські конфлікти новітньої доби : етносоціальний аспект / *Богдан Гудь*. – Харків : Акта, 2011. – 472 с.

727. *Гулишамбаровъ С.* Всемирная торговля въ ХІХ в. и участие въ ней Россіи / *С. Гулишамбаровъ* // *Записки императорского Русскаго*

- географического общества по отдѣленію статистики. – Санктъ-Петербургъ : Типографія В. Киршбаума, 1898. – Т. VII, вып. III. – 230 с.
728. Дальші голоси про наш часопис // Торговельний інформатор. – 1938. – 4 грудня. – С. 1–2.
729. Два купецькі з'їзди // Торговельний інформатор. – 1938. – 20 листопада. – С. 2.
730. Двадцять п'ять літ існування Краєвого союзу кредитового (1898–1923). – Львів : Накладом КСК, 1924. – 23 с.
731. 25 літ праці кружка і шкіл ім. Б. Грінченка у Львові (1910/1911 – 1935/1936). – Львів : Накладом кружка Рідної школи ім. Б. Грінченка у Львові. – Львів, 1937. – 31 с.
732. 25-літній ювілей Народної Торговлі : пропам'ятна книга. – Львів, 1909. – 40 с.
733. Дві виставки українського народного мистецтва // Нова хата. – 1927. – Вересень. – С. 3–4.
734. Державна рільнича рада // Сільський господар. – 1926. – 1 січня. – С. 9–10.
735. Д. К. Нова торговельна станиця / Д. К. // Торговля і промисл. – 1934. – 15 листопада. – С. 7.
736. До боротьби. – 1936. – 8 листопада.
737. До наших читачів // Торговля і промисл. – 1929. – 15 січня. – С. 1.
738. *Добрянський Б.* Роль українського педагогічного товариства “Рідна школа” у розвитку фахової освіти в Галичині / Богдан Добрянський // Товариство “Рідна школа”: історія і сучасність: науковий альманах / [упоряд. і наук. ред. Д. Герцюк, С. Ярема]. – Львів: Вид-во Львівського крайового т-ва “Рідна школа”, ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – Ч. 1. – С. 107–112.
739. *Долганов П.* Ідейно-політичні витоки українського економічного націоналізму та його сутність / П. Долганов // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, 2011. – Вип. 20. – С. 84–92.

740. Долганов П. Сутність економічного націоналізму: основні теоретичні підходи / П. С. Долганов // Література та культура Полісся. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – Вип. 69 : Історико-соціальні та культурні процеси України і Полісся в сучасних дослідженнях. – С. 254–265.
741. Доманицький В. Творімо нове українське село / В. Доманицький // Ілюстрований господарський календар “Сільський господар” за звичайний рік 1938. – Львів : Накладом товариства “Сільський господар”, 1937. – С. 46–47.
742. Д. П. “Східні торги” у Львові / Д. П. // Новий час. – 1926. – 7 вересня. – С. 7.
743. Дрібна щотижнева ощадність // Торговля і промисл. – 1936. – 1 грудня. – С. 5.
744. Дрогобиччина – земля Івана Франка / [гол. ред. кол. Л. Луців]. – Нью Йорк ; Париж ; Сидней ; Торонто : Наукове товариство ім. Шевченка, 1973. – 836 с.
745. Дрогомирецька Л. Боротьба українських політичних партій Західної України за впливи в кооперації / Л. Р. Дрогомирецька // Галичина. Науковий і культурно-просвітній часопис. – 2001. – №7. – С. 71–77.
746. П. Українська ярмарка у Станиславові // Нова хата. – 1926. – Листопад. – С. 18.
747. Другий український ярмарок в Станиславові // Український голос. – 1926. – 12 вересня. – С. 1.
748. Друкарня Ю. Яськіва і С-ка // Свій до свого. – 1935. – Грудень. – С. 12.
749. Дудяк О. Динаміка чисельності польського населення Східної Галичини у першій третині ХХ ст. (за матеріалами переписів 1910, 1921, 1931 рр.) / Олег Дудяк // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2002. – Вип. 36. – С. 286–296.
750. Дучимінська О.-О. Виставка українського промислу в “Центросоюзі” / Ольга-Олександра Дучимінська // Жіноча доля. – 1933. – 1–13 липня. – С. 4.

751. Дяченко М. Можливості розбудови рідного промислу / Михайло Дяченко // *Голос*. – 1937. – 4 квітня. – С. 6.
752. Енцикліка Папи Льва XIII про робітниче питання. – Львів : З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1900. – 37 с.
753. Життєві завдання // *Рада*. – 1925. – 30 серпня. – С. 1; 30 серпня. – С. 1.
754. Жовківщина : історичний нарис / [відп. ред. М. Литвин]. – Жовква ; Львів ; Балтимор : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1994. – Т. 1. – 326 с., іл.
755. Жук А. Українська кооперація в Польщі. – Львів : Накладом автора, 1935. – 38 с.
756. Жук І. Іван Левинський та його будівельна фірма за часів передвоєнної кризи і великої війни / Ігор Жук // *Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність* [гол. ред. М. Литвин ; упоряд. І. Соляр]. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2015. – Вип. 25. – С. 252–266.
757. Жук І. Львів Левинського: місто і будівничий / Ігор Жук. – Київ : Грані-Т, 2010. – 184 с.
758. З діяльності Промбанку. Надзвичайні загальні збори // *Торговля і промисл.* – 1938. – 1 грудня. – С. 2–3.
759. З мандрівки по українських фабриках // *Новий час*. – 1931. – 12 квітня. – С. 5–7.
760. З нашого промислу // *Наш лемко*. – 1934. – 1 серпня. – С. 3–4.
761. За збільшення стану посідання. Будівельне шадництво і будівельні кредити // *Торговля і промисл.* – 1938. – 1 жовтня. – С. 2–3.
762. За розбудову рідного промислу // *Новий час*. – 1937. – 14 квітня. – С. 5–6.
763. За розбудову рідного промислу. Цікавий показ у Любачеві // *Новий час*. – 1937. – 14 квітня. – С. 3.

764. За розбудову українського промислу. Показ рідного промислу в Любачеві // Наш прапор. – 1937. – 12 квітня. – С. 5.
765. За свобідну думку // Торговельний інформатор. – 1938. – 25 грудня. – С. 1–2.
766. Заборонили українську хліборобську виставу // Господарсько-кооперативний часопис. – 1929. – 21 квітня. – С. 1–2.
767. Загальні збори львівських жіночих кооператив // Нова хата. – 1927. – Квітень. – С. 18–19.
768. Закон про товариства 15 листопада 1867 р. // Народний ілюстрований календар товариства “Просвіта” на переступний рік 1932. – Львів : Накладом товариства “Просвіта”, 1931. – С. 72–79.
769. Замало розходиться мила “Ц. С” // Господарсько-кооперативний часопис. – 1930. – 21 грудня. – С. 2.
770. Закриття II Українського ярмарку в Станиславові // Новий час. – 1926. – 23 жовтня. – С. 5.
771. *Зашкільняк Л.* Спроби українсько-польського порозуміння у міжвоєнній Польщі: сподівання і реалії / Леонід Зашкільняк // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Івано-Франківськ, 21–22 листопада 1996 р.). – Івано-Франківськ : Плай, 1997. – С. 155–160.
772. *Зашкільняк Л.* Україна і Польща в ХХ ст. : від конфліктів до порозумінь / Леонід Зашкільняк // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 17 : Українсько-польсько-білоруське сусідство : ХХ ст. / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича [гол. редкол. Я. Ісаєвич ; упоряд. М. Литвин, В. Фугала]. – Львів, 2008. – С. 3–18.
773. *Здоровега-Грицак М.* До питання професійної підготовки у фахових школах Східної Галичини в 1921–1939 рр. (змістовий компонент) / Мар’яна Здоровега-Грицак // Педагогіка і психологія професійної освіти : науково-методичний журнал. – 1998. – № 3. – С. 158–163.

774. Земельний Банк Гіпотечний. З приводу 25-ліття його діяльності // Торговля і промисл. – 1935. – 1 листопада. – С. 2.
775. З'їзд членів “Союзу українських купців” у Львові // Торговельно-промислова одноднівка. – 1929. – 25 грудня. – С. 1.
776. З. Ки. Фабрика мила Центросоюзу в 1936 р. / З. Ки // Господарсько-кооперативний часопис. – 1937. – 21 березня. – С. 8.
777. Злупко С. Іван Франко — економіст. — Львів: МП “Слово”, 1992. – 206 с.
778. Злупко С. Персоналії і теорії української економічної думки / Степан Злупко. – Львів : Євросвіт, 2002. – 528 с.
779. Злупко С. Тит Войнаровський / С. Злупко // Українські кооператори : (історичні нариси) / [за заг. ред. С. Гелея]. – Львів : Вид-во Львівської комерційної академії, 2001. – Кн. 2. – С. 60–64.
780. “Зоря”. Її минуле і сучасне: Пам'ятна книга з нагоди сорокових роковин існування Товариства українських ремісників і промисловців “Зоря” у Львові. – Львів, 1924. – 30 с.
781. Зуляк І. Діяльність господарської школи “Просвіти” у Милованні у міжвоєнний період – важливий чинник поступу української кооперації / Іван Зуляк // Вісник Львівської комерційної академії. Серія: Гуманітарні науки. – 2013. – Вип. 11. – С. 77–85.
782. Іванець І. Показ виробів українського промислу у Львові / Іван Іванець // Торговля і промисл. – 1936. – 15 березня. – С. 1–3.
783. Івашків Т. Економічні погляди митрополита А. Шептицького / Тарас Івашків, Лідія Федик // Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. – 2015. – № 12. – С. 275–281.
784. І. З. Творім рідний промисел! / І. З. // Український купець. – 1929. – Березень. – С. 5.
785. Ілюстрований господарський календар на 1930 рік. – Львів : Русалка, 1929. – С. 52.

786. *Ільницький Р.* Перед великою імпрезою / Роман Ільницький // Новий час. – 1936. – 13 лютого. – С. 5.
787. *І. М-х.* Вистава домашнього жіночого промислу / І. М-х // Сільський господар. – 1927. – 1 листопада. – С. 262–265.
788. Історико-культурні пам'ятки Борислава і Східниці : путівник / [авт.-упорядн. О. Микулич, Р. Тарнавський]. – Львів : Карти і Атласи, 2017. – 112 с.
789. Історія Львова : у 3 т. / [редкол. : Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій]. – Львів : Центр Європи, 2006–2007. – Т. 1 : 1256–1772. – 2006. – 296 с.
790. Історія Львова : у 3 т. / [редкол. : Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій]. – Львів : Центр Європи, 2006–2007. – Т. 2 : 1772 – жовтень 1918. – 2007. – 559 с.
791. Історія Львова : у 3 т. / [редкол. : Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій]. – Львів : Центр Європи, 2006–2007. – Т. 3 : Листопад 1918 – початок ХХІ ст. – 2007. – 575 с.
792. Історія кооперативного руху / [С. Бабенко, С. Гелей, Я. Гончарук та інші]. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1995. – 410 с.
793. *І. Ф.* Показ кооперативного виробництва / І. Ф. // Кооперативна родина. – 1939. – Серпень. – С. 13; Вересень. – С. 5.
794. *Камінецький Я.* Профорієнтація як складова ринкової економіки / Ярослав Камінецький, Галина Субтельна // Педагогіка і психологія професійної освіти : науково-методичний журнал. – 1998. – № 5. – С. 95–102.
795. *Каплун А.* Розвиток професійних шкіл на Тернопільщині у 1900–1939 роках / Андрій Каплун // Педагогіка і психологія професійної освіти : науково-методичний журнал. – 2002. – № 5. – С. 288–295.
796. *Качараба С.* Еміграція в Західній Україні 1919–1939 / Степан Качараба. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2003. – 416 с.

797. *Качор А.* Денис Коренець. Начерк його життя та праці на тлі українського фахового шкільництва і сільськогосподарської кооперації в Західній Україні / Андрій Качор. – Вінніпег, 1955. – 72 с.
798. *Качор А.* Роля духовенства і церкви в економічному відродженні Західної України / Андрій Качор. – Вінніпег : Накладом Української Вільної Академії Наук, 1992. – 31 с.
799. Килимарський промисл в Косові // Український міщанин. – 1934. – 14 січня. – С. 5.
800. *Кисілевська О.* Наші мистецькі вироби домашнього промислу на виставці у Львівському промисловому музеї / О. Кисілевська // Жіноча доля. – 1931. – 4–11 січня. – С. 17–18.
801. “К.І.Р. і “Е-ко”. Наші технічні досягнення на виставі українського промислу // Наш прапор. – 1936. – 26 березня. – С. 3.
802. *Клапків М.* Досвід і перспективи розвитку національного страхового ринку / М. Клапків // Генеза-Експерт. Спеціальний випуск. – 1999. – Серпень. – С. 25–28.
803. *Клапчук В.* Гуцульщина та гуцули: економіка і народні промисли (друга половина і народні промисли ХІХ – перша третина ХХ ст.). – Львів ; Івано-Франківськ : Фоліант, 2009. – 508 с.
804. *Клапчук В.* Корисні копалини Галичини: видобування та переробка : монографія / Володимир Клапчук. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2013. – 508 с.
805. *Коберський К.* Буквар кооперації для вжитку самоосвітників, кооперативних курсів і курсів вишколу хліборобської молоді / Карл Коберський. – Львів : Ревізіійний союз українських кооператив. – 1939. – 158 с.
806. *Ковалів С.* Вибрані оповідання / Степан Ковалів. – Львів : Книжково-журнальне видавництво, 1952. – 247 с.

807. *Ковалів С.* Галицька Каліфорнія. Оповідання / Степан Ковалів ; [за ред. А. Березинського]. – Харків : Кооперативне видавництво “Рух”, 1909. – 226 с.
808. *Ковалів С.* Образки з галицької Каліфорнії. – Львів : НТШ, 1913. – 138 с.
809. *Ковалів С.* Твори / Стефан Ковалів. – Київ : Державне видавництво художньої літератури, 1964. – 722 с.
810. *Коваль Ф.* “Просвіта” – “хресна мати” галицької кооперації / Федір Коваль // “Просвіта” : історія та сучасність (1868–1998) : збірник матеріалів та документів, присвячених 130-річчю ВУТ “Просвіта” ім. Т. Шевченка / [упоряд. ред. В. Германа]. – Київ : Вид. центр “Просвіта”, Вид. “Веселка”, 1998. – С. 67–70.
811. *Коваль Я.* Господар Перегінської Пущі : рідкісні фотографії з життя Слуги Божого Андрея Шептицького / Ярослав Коваль. – Львів : Астрон, 1996. – 36 с.
812. *Ковальчак Г.* Економічний розвиток західноукраїнських земель / Григорій Ковальчак. – Київ : Наукова думка, 1988. – 250 с.
813. *Ковальчак Г.* Розвиток фабрично-заводської промисловості в Східній Галичині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. / Григорій Ковальчак // З історії західноукраїнських земель. – Вип. 5 / [відп. ред. І. Крип’якевич]: – Київ : Вид-во Академії наук УРСР, 1960. – С. 57–74.
814. *Ковальчак Г.* Становище фабрично-заводської промисловості Східної Галичини в 20–30-х роках ХХ ст. / Григорій Ковальчак // З історії Української РСР. – Вип. 8 / [відп. ред. І. Крип’якевич]. – Київ : Вид-во Академії наук УРСР, 1963. – С. 28–41.
815. *Ковальчук О.* Денис Коренець / Оріся Ковальчук // Українські кооператори : (історичні нариси) / [за заг. ред. С. Гелея]. – Львів : Вид-во “Укоопосвіта” Львівської комерційної академії, 1999. – Кн. 1. – С. 239–244.
816. *Ковальчук О.* Навчально-виховний процес в українській торговельній школі / Оріся Ковальчук // Рідна школа. Збірка спогадів колишніх учнів – “рідношкільників”. – Львів : РВО “Основа”, 1999. – С. 103–107.

817. *Ковальчук О.* Особливості підготовки кадрів кооперативними товариствами у Галичині (кін. XIX – перша пол. XX ст.) / Оріся Ковальчук // Педагогіка і психологія професійної освіти : науково-методичний журнал. – 2002. – № 6. – С. 394–401.
818. *Ковалюк М.* Наші завдання / М. Ковалюк // Український купець. – 1929. – Лютий. – С. 2–3.
819. *Ковалюк М.* Наші завдання / М. Ковалюк // Український купець. – 1929. – Березень – С. 2.
820. *Ковалюк М.* Приватний купець і кооперація / М. Ковалюк // Український купець. – 1929. – Квітень. – С. 2.
821. *Когут П.* Моє розчарування / Петро Когут // Торговельний інформатор. – 1939. – 5 березня. – С. 2.
822. *Колб Н.* Греко-католицьке парафіяльне духовенство Східної Галичини початку XX ст. / Наталя Колб // Український Мойсей: до 150-ліття від дня народження митрополита Української греко-католицької церкви Андрея Шептицького : статті та матеріали. – Львів, 2015. – С. 16–32.
823. *Колб Н.* “З Богом за Церкву і вітчизну” : греко-католицьке парафіяльне духовенство в Галичині у 90-х роках XIX ст. / Наталя Колб ; [НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича]. – Жовква : Місіонер, 2015. – 372 с.
824. Коломия: з минулого в сьогодення : науково-популярне видання / [упор. В. Ковтун]. – Коломия : Видавничо-поліграфічне товариство “Вік”, 2005. – 170 с.
825. Коломия-Місто / [авт. тексту, літ. ред. М. Савчук; відп. за вип. У. Мандрусак]. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2008. – 48 с.
826. *Комаринська З.* Банки та банківська справа в Західній Україні / Зоряна Комаринська // Вісник НБУ. – 2000. – № 11. – С. 58–61.
827. *Кондратюк О.* Програмні засади та діяльність Української соціалістично-радикальної партії (1926–1939) / Олена Кондратюк // Вісник

- Львівського університету. Серія історична. – Львів, 1995. – Вип. 30 : Дослідження з історії України. – С. 74–81.
828. *Константинович*. Наш господарський націоналізм / Константинович // Батьківщина. – 1936. – 16 лютого. – С. 1.
829. *Конюх Д.* Кооперативний Торговельно-Промисловий Банк у Львові // Український Купець. – 1929. – Вересень. – С. 3–4.
830. Кооператива інженерських робіт “КІР” // Господарсько-кооперативний часопис. – 1934. – 8 квітня. – С. 14.
831. Кооперативний з’їзд з нагоди “Дня Ощадности” // Господарсько-кооперативний часопис. – 1926. – 10 листопада. – С. 3–4.
832. Кооперативні фабрики мила / Господарсько-кооперативний часопис. – 1926. – 1 вересня. – С. 2.
833. Кооперація а приватне купецтво // Торгівля і промисл. – 1929. – 15 лютого. – С. 3.
834. *Кордуба М.* Територія і населення України / Мирон Кордуба. – Відень : 3 друкарні Ад. Гольцгавзена, 1918. – 22 с.
835. *Коренець Д.* Вступне слово / Денис Коренець // Ювілейний альманах Центросоюзу в 30-ліття. – Львів, 1931. – С. 2–4.
836. *Коренець Д.* Др. Теофіль Кормош. Начерк його життя і праці / Денис Коренець. – Перемишль : Накладом товариства “Віра” і “Народний дім”, 1935. – 32 с.
837. *Коренець Д.* Фахове шкільництво у жидів і у нас / Денис Коренець // Діло. – 1938. – 27 березня. – С. 4.
838. *Коренець Д.* Фахові школи / Денис Коренець // Рідна школа. – 1936. – 15 травня. – С. 150–151.
839. *Коритко Р.* Степан Городецький / Р. Коритко // Українські кооператори : (історичні нариси) / [за заг. ред. С. Гелея]. – Львів : Вид-во “Укоопосвіта” Львівської комерційної академії, 2001. – Кн. 2. – С. 80–86.
840. *Корчинський М.* За відродження українських міст / М. Корчинський // Діло. – 1927. – 28 травня. – С. 1–2.

841. *Кос А.* Спадщина великого будівничого. Професор Львівської політехніки Іван Левинський (1851–1919) / Анна Кос, Лілія Онищенко. – Львів : Видавництво національного університету “Львівська політехніка”, 2009. – 68 с.
842. *Костельник Г.* Границі демократизму / Гавриїл Костельник. – Львів : З друкарні Наукового товариства імені Шевченка, 1919. – 220 с.
843. Крайна пора // Торговельний інформатор. – 1939. – 5 березня. – С. 1–2.
844. *Кревецький І.* Справа поділу Галичини в рр. 1846–1850 / Іван Кревецький // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 1910. – Т. ХСІІІ. – Кн. 1. – С. 54–69.
845. *Крип’якевич І.* З життя ремісничої молоді. Реміснича бурса у Львові, вул. Пасічна / Іван Крип’якевич // Рідна школа. – 1936. – 15 травня.
846. *Крип’якевич І.* Перемиські ярмарки в давнину / Іван Крип’якевич // Український голос. – 1926. – 12 жовтня. – С. 2.
847. *Кубійович В.* Територія й людність українських земель / Володимир Кубійович. – Львів : Накладом фонду “Учітеся, брати мої”. З друкарні Наукового товариства ім. Шевченка у Львові – Ч. 19. – 86 с.
848. *Кугутяк М.* Галичина: сторінки історії: нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.) / Микола Кугутяк. – Івано-Франківськ : Плай, 1993. – 200 с.
849. *Кульчицький Л.* Бюлетень Виставки української книжки. Перед Виставкою української книжки в Коломиї в днях від 9–17 грудня 1934 р. / Лев Кульчицький // Голос з над Буга. – 1934. – 25 листопада. – С. 3.
850. *Купчак Д.* Очима репортера на український промисл / Д. Купчак // Торговля і промисл. – 1935. – 15 грудня. – С. 7–9.
851. *Ладан.* За розбудову українського промислу / Ладан // Наш прапор. – 1937. – 14 квітня. – С. 5.
852. *Л. Б.* Українські солодощі / Л. Б. // Нова хата. – 1935. – 1 березня. – С. 4.
853. *Левицький К.* Гасло ощадності. Під увагу всього громадянства / К. Левицький // Діло. – 1937. – 2 грудня. – С. 3.

854. *Левицький К.* Загальні збори Центробанку / К. Левицький // Господарсько-кооперативний часопис. – 1928. – 25 квітня. – С. 5.
855. *Левицький К.* Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914 рр. / Кость Левицький. – Львів, 1927. – 736 с.
856. *Левицький К.* Наша ощадність і господарність / Кость Левицький // Господарсько-кооперативний часопис. – Львів, 1934. – 15 жовтня. – С. 4.
857. *Левицький К.* Організація українців міста Львова мусить стати живим осередком // Кость Левицький // Діло. – 1937. – 27 серпня. – С. 1–2.
858. *Левицький К.* Центральний Кооперативний Банк “Краєвий Союз Кредитовий” / Кость Левицький // Діло. – 1937. – 14 квітня. – С. 4.
859. *Левицький К.* Щоби Українбанки стали господарями своїх районів / К. Левицький // Господарсько-кооперативний часопис. – Львів, 1939. – 21 квітня. – С. 2.
860. *Лисяк-Рудницький І.* Історичні есе : в 2 т. – Т. 2 / Іван Лисяк-Рудницький ; [пер. з англ.: У. Гавришків, Я. Грицак]. – Київ : Основи, 1994. – 573 с. – Бібліогр. : с. 541–565.
861. *Лозинський Р.* Етнічний склад населення Львова (у контексті суспільного розвитку Галичини) / Роман Лозинський. – Львів : Львівський національний університет ім. І. Франка, 2005. – 358 с.
862. *Лукаsevич М.* Остап Луцький / М. Лукаsevич // Українські кооператори : (історичні нариси) / [за заг. ред. С. Гелея]. – Львів : Вид-во “Укоопосвіта” Львівської комерційної академії, 1999. – Кн. 1. – С. 320–321.
863. *Луцький О.* Кооперативні проблеми / Остап Луцький. – Львів, 1937. – С. 1–71.
864. *Луцький О.* Христос в кооперації / Остап Луцький // Господарсько-кооперативний часопис. – 1931. – 12 квітня. – С. 2–3.
865. *Лучишин І.* Фахові школи: порадник для батьків та молоді / Іван Лучишин. – Львів : Накладом “Рідної школи” при матеріальній допомозі Ревізійного Союзу Українських Кооператив та Маслосоюзу у Львові. З друкарні Е. Шпильки в Яворові, 1930. – 64 с.

866. *Лучишин І.* Чим є для нас фахове шкільництво? / Іван Лучишин // Рідна школа. – 1933. – 15 січня. – С. 17–19.
867. Львовській митрополичій ординаріатъ на услугах українських дѣльцовъ // Галичанинь. – 1912. – 19 декабря (1 січня 1913). – С. 1.
868. *Макарушка Л.* Куди поїдемо на ярмарок в найближчому році? / Любомир Макарушка // Стрийський голос. – 1927. – 28 вересня. – С. 4.
869. *Макарчук С.* Этносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма / Степан Макарчук. – Львов : Вища школа, 1983. – 255 с.
870. *Макух-Павликовська І.* Українське народне мистецтво у Львові: огляд діяльності кооперативу за 1928 р. / Ірина Макух-Павликовська // Нова хата. – 1929. – Червень. – С. 8 – 9.
871. *Малик Я.* Теофіль Кормош / Ярослав Малик // Українські кооператори : (історичні нариси) / [за заг. ред. С. Гелея]. – Львів : Вид-во “Укоопосвіта” Львівської комерційної академії, 1999. – Кн. 1. – С. 164–168
872. *Маринович А.* Фахове шкільництво / Антін Маринович. – Перемишль : Відбитка із Звідомлення “Кружка Родичів” при державній гімназії з українською мовою навчання в Перемишлі за шк. р. 1937–1938. Друкарня Наукового товариства ім. Шевченка у Львові, 1938. – 27 с.
873. *Маринович М.* Митрополит Андрей Шептицький і принцип “позитивної суми” / Мирослав Маринович. – Львів : Видавництво “Старого Лева”, 2019. – 248 с.
874. *Марусин Гр.* Занедбана ділянка промислу / Григорій Марусин // Торговля і промисл. – 1934. – 1 грудня. – С. 4–5.
875. *Марусин Гр.* Концерн “Українська преса” / Григорій Марусин // Свій до свого по своє. – 1935. – Грудень. – С. 2–3.
876. *М. Б.* Краєвий з’їзд пасічників / М. Б. // Сільський господар. – 1927. – 1 листопада. – С. 262.
877. Ми убогі? // Рада. – 1925. – 22 листопада. – С. 1.

878. *Миколайський О.* За ринок для українського промислу на Волині / Олександр Миколайський // *Торговля і промисл.* – 1935. – 1 серпня. – С. 2.
879. *Микулич О.* Борислав – наше місто : історико-краєзнавчий фотоальбом / О. Микулич, Р. Тарнавський, І. Шоха. – Вид. 2-е, доповнене та поправлене. – Львів : Свічадо, 2013. – 152 с.
880. *Микулич О.* Нафтовий промисел Східної Галичини до середини ХІХ ст. / Олег Микулич. – Вид. 2-е, доповнене. – Дрогобич : Коло, 2004. – 32 с.
881. Митрополит Андрей Шептицький : життя і діяльність : документи і матеріали 1899–1944 / [упор. А. Кравчук, О. Гайова]. – Львів : Місіонер, 1998. – Т. 2 : Церква і суспільне питання. – Кн. 1 : Пастирське вчення і діяльність. – 570 с.
882. *Мілянч А.* Завдання банку. З нагоди Надзвичайних загальних зборів Пром-Банку // *Торговля і промисл.* – 1937. – 1 вересня. – С. 2–3.
883. *М. М.* Виставка Українського народного мистецтва в Станиславові / *М. М.* // *Новий час.* – 1931. – 24 квітня. – С. 7.
884. *М. Н.* Виставка української книжки в Коломиї / *М. Н.* // *Голос Покуття.* – 1934. – 28 жовтня. – С. 4.
885. *Можливості розвитку рідного промислу.* – Львів : УТТ. Друкарня Наукового Товариства ім. Т. Шевченка у Львові, 1937. – 80 с.
886. *Молодий підприємець.* – 1937. – С. 1.
887. *Мосора В.* Відділ машин на сільськогосподарській виставі в Стрию / *В. Мосора* // *Сільський господар.* – 1927. – 1 листопада. – С. 268–269.
888. *Москалець В.* Конфлікти у нафтовій промисловості Галичини у ХІХ ст. як маркер економічної модернізації / Владислава Москалець // *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Історія.* – 2014. – № 1134, вип. 49 (спец. вип.). – С. 120–128.
889. *М. П.* Серед наших ремісників / *М. П.* // *Батьківщина.* – 1934. – 8 листопада. – С. 2.
890. *Мулькевич В.* “Народна торгівля” – гуртівня приватників / Володимир Мулькевич // *Торгівля і промисл.* – 1934. – 1 грудня. – С. 6.

891. На битий шлях // Торговельний інформатор. – 1939. – 5 березня. – С. 4.
892. На показі ріднього промислу в Стрию // Стрийська думка. – 1933. – 19 жовтня. – С. 3.
893. На шляхах нашого дозрівання // Торговля і промисл. – 1938. – 1 березня. – С. 1.
894. Нагірні, Леви : історія родини / [автори і упор. Х. Лев, Н. Філевич, В. Лев]. – Львів : Скіфія, 2000. – 163 с.
895. Наладнана справа. Загальні збори Торговельно-промислового банку // Торговля і промисл. – 1936. – 1–15 квітня. – С. 3.
896. Наш промисл // Господарсько-кооперативний часопис. – 1927. – 20 квітня. – С. 12.
897. Наш промисл // Український міщанин. – 1933. – 24 грудня. – С. 7.
898. Наш шлях і наші завдання // Торговля і промисл. – 1934. – 1 жовтня. – С. 2.
899. Наша банкова анкета на тему торговельно-промислового кредиту // Торговля і промисл. – 1936. – 1 грудня. – С. 3.
900. Наше господарське положення // Діло. – 1932. – 3 квітня. – С. 3.
901. Не втягайте нас у політику! // Торговля і промисл. – 1934. – 14 жовтня. – С. 6.
901. *Несторович В.* В атмосфері ворожнечі / Володимир Несторович // Торговля і промисл. – 1938. – 1 вересня. – С. 1.
902. *Несторович В.* Господарська дійсність і майбутність. Інтереси українців в обставинах господарської “пляновости” в Польщі // Торговля і промисл. – 1936. – 15 вересня. – С. 1–2.
903. *Несторович В.* Назустріч активності в новому році / Володимир Несторович // Торговля і промисл. – 1938. – 1 січня. – С. 2–3.
904. *Несторович В.* Наш промисл і наше громадянство / В. Несторович // Діло. – 1933. – 14 червня. – С. 1.
905. *Несторович В.* Наш шлях і наші завдання / Володимир Несторович // Торговля і промисл. – 1934. – 1 жовтня. – С. 1–2.

906. *Несторович В.* Нова важлива акція. Творимо “Фонд Безвідсоткових Позичок” / Володимир Несторович // Торговля і промисл. – 1936. – 1 грудня. – С. 2.
907. *Несторович В.* При зміні року / Володимир Несторович // Торговля і промисл. – 1937. – 1 січня. – С. 1–2.
908. *Несторович В.* Українські купці і промисловці в Західній Україні 1920–1945 / В. Несторович. – Торонто ; Чикаго : Клуб Українських Професіоналістів і Підприємців, 1947 – 392 с.
909. *Несторович В.* Упрощене книговодство і податки: практичний підручник для купців, ремісників, промисловців, осіб вільного звання і домовласників та для фахових шкіл / Володимир Несторович. – Львів : Накладом Союзу українських купців у Львові, 1935. – 128 с.
910. *Нижанківська М.* Ревія мод / Меланія Нижанківська // Думка. – 1937. – 1 січня. – С. 2.
911. Новий час. – 1926. – 27 червня. – С. 2.
912. *Нога О.* Між Сходом і Заходом. Кераміка Галичини кінця ХІХ – початку ХХ ст. в контексті міжнародних зв’язків: контакти і взаємовпливи / Олесь Нога, Ростислав Шмагало. – Львів : Логос, 1994. – 119 с.
913. Одна з наших найбільших фабрик // Наш прапор. – 1936. – 5 березня. – С. 4.
914. *О. Л.* Друга українська Сільсько-хліборобська вистава в Стрию / О. Л. // Сільський господар. – 1927. – 1 листопада. – С. 245–248.
915. *Олесевич Л.* Кооперативні міфи і капіталістична дійсність. Західноукраїнська буржуазна кооперація (1883–1939) / Любомир Олесевич. – Київ : Наукова думка, 1974. – 167 с.
916. *Олесницький Є.* Задачі нашої краюї хліборобської організації. Реферат, виголошений за зборах Краєвого рільничого товариства “Сільський господар” у Стрию 23 вересня 1909 р. – Львів : Накладом товариства “Сільський господар”, 1909. – 17 с.

917. *Ольховий І.* Проблема промислового кредиту / Ілярій Ольховий // Торговля і промисл. – 1935. – 1 грудня. – С. 4.
918. *Онисько О.* Звідомлення фірми “Кераміка” / Олександр Онисько // Свій до свого. – 1935. – Грудень. – С. 13.
919. *Онишкевич С.* Стан нашого рільництва. Реферат, виголошений на загальних зборах Краєвого рільничого товариства “Сільський господар” у Стрию 23 вересня 1909 р. / С. Онишкевич. – Львів : Накладом о. Ст. Онишкевича, 1910. – 18 с.
920. Організовано і масово, а не одним // Торговельний інформатор. – 1938. – 20 листопада. – С. 5.
921. Останній день промислової вистави // Торговля і промисл. – 1936. – 1–15 квітня. – С. 3.
922. *Охримович В.* З поля національної статистики Галичини (Помічення над ріжницями і переїнами в національній складі галицької людности) / Володимир Охримович // Студії з поля суспільних наук і статистики. – Львів, 1909. – Т. I. – С. 65–160.
923. Ощадностева одноднівка // Торговля і промисл. – 1938. – 1 грудня. – С. 2.
924. *Павликовський Ю.* Аграрна справа на західноукраїнських землях / Юліан Павликовський // Ілюстрований господарський календар “Сільський господар” за звичайний рік 1930. – Львів : Накладом товариства “Сільський господар”, 1929. – С. 35–44.
925. *Павликовський Ю.* В обороні рідної землі / Юліан Павликовський. – Львів : Накладом товариства “Сільський господар”, 1929. – 73 с.
926. *Павликовський Ю.* В передодні відбудови нашого економічного життя / Юліан Павликовський // Господарський часопис. – 1920. – 15 липня. – С. 35–37.
927. *Павликовський Ю.* Взаємовідносини кооперації до культурно-освітньої праці в області загальної освіти і двигання сільськогосподарської культури. Реферат, виголошений на Першому краєвому кооперативному з’їзді у Львові

2 листопада 1921 р. / Юліан Павликовський // Господарсько-кооперативний часопис. – 1921. – Листопад-грудень. – № 7–8. – С. 3–6.

928. Павликовський Ю. Виступ на II Конгресі українського національно-демократичного об'єднання 20 листопада 1926. / Юліан Павликовський // Діло. – 1926. – 24 листопада. – С. 2.

929. Павликовський Ю. День кооперації: його генеза, ідея і спосіб святкування / Юліан Павликовський. – Львів : Накладом Товариства українських кооператорів у Львові, 1938. – 16 с.

930. Павликовський Ю. З 30-літтям “Сільського господаря” / Юліан Павликовський // Ілюстрований господарський календар “Сільський господар” за звичайний рік 1929. – Львів : Накладом товариства “Сільський господар”, 1929. – С. 3–7.

931. Павликовський Ю. За землю Батьківщини. Реферат виголошений на протестаційних зборах Українського Львова дня 15 жовтня 1936 р. в справі колонізації українських земель у Польщі. – Львів : Накладом видавничої спілки “Діло”, 1936. – 40 с.

932. Павликовський Ю. Земельна справа у Східній Галичині (Короткий історичний та економічний огляд земельного питання та сучасний його стан). – Львів : З друкарні Наукового товариства ім. Шевченка, 1922. – (Передрук з “Літ.-Наук. Вістника”, т. LXXVI). – 19 с.

933. Павликовський Ю. Кооперація і приватники / Юліан Павликовський // Торговля і промисл. – 1934. – 1 жовтня. – С. 2–3.

934. Павликовський Ю. На шляху праці / Юліан Павликовський // Господарсько-кооперативний часопис. – 1927. – 18 січня. – С. 2.

935. Павликовський Ю. Населення Галичини. Критичний огляд першої польської статистики після стану з дня 30 вересня 1921 року / Юліан Павликовський. – Львів : Накладом кооперативи “Друкар”, 1925.

936. Павликовський Ю. Наша сільськогосподарська організація під теперішню хвилю і в майбутньому / Юліан Павликовський // Господарсько-кооперативний часопис. – 1921. – Травень. – С. 3–5.

937. *Павликовський Ю.* Не ридайте, а добувайте! Слово до селян про станову хліборобську організацію і кооперацію / Юліан Павликовський. – Львів : Накладом товариства “Сільський господар”, 1925. – 15 с.
938. *Павликовський Ю.* Під прапором самопомочи. Кілька програмових думок про устрій праці господарських установ, ділаючих на селі і для села / Юліан Павликовський. – Львів : Накладом товариства “Сільський господар”, 1925. – 47 с.
939. *Павликовський Ю.* Природа, мета і світогляд українського кооперативного руху / Юліан Павликовський. – Львів : НТШ, 1934. – 16 с.
940. *Павликовський Ю.* Ростинна продукція українського рільництва і її участь у 2-ій сільсько-господарській виставці в Стрию / Юліан Павликовський // Сільський господар. – 1927. – 1 листопада. – С. 248–253.
941. *Павликовський Ю.* Слідами розвою ідеї кооперації і союзного устрою “Народної торгівлі”. З нагоди 40-ліття її праці 8.12.1883 – 8.12.1923 / Юліан Павликовський. – Львів : Накладом краєвого союзу споживчого “Народна торгівля”, 1923. – 63 с.
942. *Павликовський Ю.* Сучасне положення рільництва і стан справ Львівської хліборобської палати (промова, виголошена на пленарній сесії Ради 31.01.1939) / Юліан Павликовський. – Львів : Накладом товариства “Сільський господар”, 1939. – 36 с.
943. *Павликовський Ю.* Український споживач у містах. Реферат сен. Ю. Павликовського на тему: “Український споживач у містах західних земель і його роля в розвою народного господарства як основи фізичного й духовного відродження нації”, виголошений при отворенні постійної вистави українських промислових виробів у бюрох Народної торгівлі / Юліан Павликовський. – Львів : Накладом “Народної Торговлі”. З друкарні Видавничої С-ки “Діло”, 1933. – 14 с.
944. Пам’ятний день // Торговля і промисл. – 1934. – 15 грудня. – С. 5.
945. *Панченко В.* Концепція фінансового розвитку України в ідеології Організації українських націоналістів / Володимир Панченко // Гілея :

науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. М. Вашкевич. – Київ : Видавництво “Гілея”, 2009. – Вип. 18. – С. 28–36.

946. *Панченко П.* Короткий погляд на минуле й сучасне західноукраїнської кооперації / П. Панченко // Ювілейний альманах “Центросоюзу”. В 30-ліття. Редактор М. Творидло. – Львів : Видання “Центросоюзу”, 1931. – С. 70–88.

947. *Панченко П.* У відвідинах нашого промислу / П. Панченко // Господарсько-кооперативний часопис. – 1936. – 2 лютого. – С. 5.

948. *Пасіцька О.* Андрей Шептицький у контексті суспільно-економічного розвитку Галичини 20–30-х років ХХ ст. // Науковий вісник Івано-Франківського Богословського університету УГКЦ “Добрий Пастир”. Богослов’я / Гол. ред. Р. А. Горбань. – Івано-Франківськ: ІФБУ, 2015. – Вип. 8: до 150-річчя від дня народження митрополита Андрея Шептицького / відп. ред. О. І. Єгрешій. – С. 71–77.

949. *Пасіцька О.* Вплив Греко-католицької церкви на економічну свідомість населення Галичини (друга половина ХІХ – перша половина ХХ ст.) // Свідомість, мозок, мова: актуальні проблеми та міждисциплінарні досягнення: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції. – Львів, 2018. – С. 179-181.

950. *Пасіцька О.* Вплив митрополита Андрея Шептицького на господарське життя галицьких українців (кінець ХІХ – перша третина ХХ ст.) // “Гілея”: науковий вісник. Збірник наукових праць / гол. ред В. М. Вашкевич. – Київ : Видавництво “Гілея”, 2016. – Вип. 105 (2). – С. 31–35.

951. *Пасіцька О.* Економічна освіта у Галичині першої третини ХХ ст.: світовий досвід // “Економічні, політичні та культурологічні аспекти європейської інтеграції України в умовах нових глобалізаційних викликів”: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної. – Ужгород: Видавничий дім “Гельветика”, 2018. – С. 82–85.

952. *Пасіцька О.* Економічне питання у програмах українських політичних партій та організацій Галичини кінця ХІХ – першої третини ХХ ст. // Гілея:

- науковий вісник. – Київ : Видавництво “Гілея”, 2019. – Вип. 141 (2).
Ч. 1. Історичні науки. – С. 131–137.
953. *Пасіцька О.* Етнічний склад населення Львівського повіту у 20-х роках ХХ ст. // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 21: Ювілейний збірник на пошану Богдана Якимовича / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича [гол. ред. кол. М. Литвин; упоряд. О. Седляр, Н. Кобрин]. – Львів, 2012. – С. 595–601.
954. *Пасіцька О.* Жінка-підприємець у галицькому суспільстві у 20–30-х роках ХХ ст. // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції “Антропний принцип в контексті актуальних проблем філософії науки”. – . Львів: Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, 2016. – С. 186–188.
955. *Пасіцька О.* Інституційно-організаційні форми українського приватного підприємництва // Взаємодія інституцій держави та громадянського суспільства в Україні: західні землі (кінець ХХ – початок ХХІ ст.): колективна монографія / [відп. ред. Ігор Соляр]; Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича. – Львів, 2017. – 748 с.
956. *Пасіцька О.* Історико-політичний та соціально-економічний аспекти діяльності кооперативу “Будучність” у Тернополі в першій третині ХХ ст. // Вісник Львівської комерційної академії. Серія – Гуманітарні науки. – Львів : Вид-во Львівської комерційної академії, 2015. – Вип. 13. – С. 150–154.
957. *Пасіцька О.* Історія тернопільської фабрики “Калина” (1910–1939 рр.) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. – Вип. 2. – Ч. 1. – С. 123–127.
958. *Пасіцька О.* Львів і львів’яни : український соціум та промисел (20–30-ті роки ХХ ст.) / Оксана Пасіцька. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2014. – 400 с.

959. *Пасіцька О.* Львівська “Зоря” – товариство українських ремісників, промисловців і торговців (1884–1939) : історичний нарис. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2013. – 88 с.
960. *Пасіцька О.* “Львівський Манчестер” і “Галицька Каліфорнія”: соціально-економічна діяльність українців Галичини (20–30-ті роки ХХ ст.) : Монографія. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2019. – 572 с.
961. *Пасіцька О.* Международная ярмарка “Восточные торги” во Львове (20–30-е гг. ХХ в.): мировой опыт и местные реалии / гл. ред. Зеновьев В. П. // Вестник Томского государственного университета. – 2018. – № 430. – С. 107–109.
962. *Пасіцька О.* Міжнародний ярмарок “Східні торги” у Львові (20–30-ті роки ХХ ст.): світовий досвід та українські реалії // Тези ХІ міжнародної наукової конференції “Історія торгівлі, податків та мита”. – Київ : Інститут історії України НАН України, Університет митної справи та фінансів, 2017. – С. 103–104.
963. *Пасіцька О.* Морально-етичне та естетичне виховання української молоді у професійних організаціях Львова у 20–30-х роках ХХ ст. // Етичне та естетичне у людському світовідношенні (Тези Міжнародної наукової конференції “ХХVІІ Читання, присвячені пам’яті засновника Львівсько-Варшавської філософської школи Казимира Твардовського”, 11–12 лютого 2015 року) / Відп. ред. В. Л. Петрушенко. – Львів : “Ліга-Прес”, 2015. – С. 216–218.
964. *Пасіцька О.* Особливості соціальної структури населення Галичини у 20–30-х роках ХХ ст.: методологічний та теоретичний аспекти // International Scientific-Practical Conference Actual questions and problems of development of social sciences: Conference Proceeding. – Kielce : Holy cross university, 2016. – S. 47–49.

965. *Пасіцька О.* Підприємницька діяльність галицьких жінок у першій третині ХХ ст. // Молодий вчений. – Херсон : видавничий дім “Гельветика”, 2019. – № 5 (69). – С. 89–93.
966. *Пасіцька О.* Приватне підприємництво у Галичині (друга половина ХІХ – перша третина ХХ ст.): європейський досвід та українські реалії // Матеріали науково-практичної конференції “Культурна спадщина нафтової столиці Передкарпаття”. – Львів: НВФ “Карти й Атласи”, 2017. – С. 17–19.
967. *Пасіцька О.* Професійне та естетичне виховання галицької молоді в українських ремісничо-промислових бурсах Львова упродовж кінця ХІХ ст. – 20–30 рр. ХХ ст. / гол. ред. Н. Г. Ничкало // Педагогіка і психологія професійної освіти: науково-методичний журнал . – Львів, 2014. – №. 4. – С. 265–272.
968. *Пасіцька О.* Релігійне виховання в ремісничих та робітничих організаціях Львова у 1920–1930-х рр. // Історія релігій: науковий щорічник / упоряд. О. Киричук, М. Омельчук, І. Орлевич. – Львів : “Логос” , 2015. – Книга І. – С. 359–363.
969. *Пасіцька О.* Розвиток агротехнічної освіти в Західній Україні та в еміграції у першій третині ХХ ст. // Virtus: Scientific Journal / Editor-in-Chief M. A. Zhurba. – March № 22, Part 2, 2018. – Pp. 85–90.
970. *Пасіцька О.* Розвиток нафтового бізнесу в Галичині: від “нафтової столиці Європи” до кризи “галицької Каліфорнії” // Гілея: науковий вісник. – Київ: Видавництво “Гілея”, 2019. – Вип. 142 (№3). Ч. 1. Історичні науки. – 118-122.
971. *Пасіцька О.* Тернопільський кооператив “Будучність” в контексті розвитку тютюнового та паперового промислів у Галичині в першій третині ХХ ст. // Україна-Європа-Світ. Тернопіль // Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л.М.Олексієвець. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2015. Вип. 16. – У 2 ч. – Ч. 2. – С. 102–107.

972. *Пасіцька О.* Товариство “Українська ремісничо-промислова бурса” у Львові (1898–1939) // Вісник Львівської комерційної академії / гол. ред. С. Д. Гелей. Серія – гуманітарні науки. – Львів, 2014. – Вип. 12. – С. 87–93.
973. *Пасіцька О.* Товариство українських греко-католицьких робітниць “Будучність” під покровом Пречистої Діви Марії (1929–1939) // Історія релігій в Україні: науковий щорічник / упоряд. О. Киричук, О. Омельчук, І. Орлевич. – Львів : Інститут релігієзнавства – філія Львівського музею історії релігії; вид-во “Логос”, 2013. – Книга 1: Історія. – С. 670–675.
974. *Пасіцька О.* “Український Манчестер”: невідома сторінка соціально-економічної історії Львова // Карпатський край: наукові студії з історії, культури, туризму. – Івано-Франківськ, 2016. – Вип. 1(8). – С. 92–98.
975. *Пасіцька О.* Український промисел Львова у 1920–1930-х рр. // Новітня доба / [відп. ред. Ігор Соляр]; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича. – Львів, 2013. – Вип. 1. – С. 52–59.
976. *Пасіцька О.* Українські політичні партії та громадські організації Галичини: від політичних впливів до співпраці // Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість [відп. ред. М. Литвин]; Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича. – Львів, 2016. – Вип. 9. – С. 69–77.
977. *Пасіцька О.* Участь українців Галичини у місцевих та світових виставках народного мистецтва у 20–30-х роках ХХ ст. // *Virtus: Scientific Journal* / Editor-in-Chief M. A. Zhurba. – January № 22, Part 2, 2019. – Pp. 227–230.
978. *Пасіцька О.* Фалеристичні пам’ятки товариства “Зоря” у Львові в 1884–1939 рр. / Пахолко С., Пасіцька О., Мартин О. // *Нумізматика і фалеристика.* – №1 (85) січень-березень 2018. – С. 19–21.
979. *Пастушенко Н.* Юліян Дзерович / Н. Пастушенко // Українські кооператори : (історичні нариси) / [за заг. ред. С. Гелей]. – Львів : Вид-во “Укоопосвіта” Львівської комерційної академії, 1999. – Кн. 1. – С. 211–217.

980. *Пастушенко Р.* Василь Нагірний / Роман Пастушенко // Українські кооператори : (історичні нариси) / [за заг. ред. С. Гелея]. – Львів : Вид-во “Укоопосвіта” Львівської комерційної академії, 1999. – Кн. 1. – С. 72–83.
981. *Патер І.* Андрій Жук : політик, кооператор, публіцист / Іван Патер // Вісник Львівської комерційної академії, 1998. – Т. 2. – С. 114–131.
982. *Патер І.* Андрій Жук / Іван Патер, Роман Пастушенко // Українські кооператори : (історичні нариси) / [за заг. ред. С. Гелея]. – Львів : Вид-во “Укоопосвіта” Львівської комерційної академії, 1999. – Кн. 1. – С. 281–294.
983. *Пекар В.* Основи виставкової діяльності : навч. посібник / Валерій Пекар. – Київ : Євроіндекс, 2009. – 348 с.
984. *Пеленський З.* Центросоюз // Господарсько-кооперативний часопис. – 1927. – 3 лютого. – С. 1.
985. Перед зборами “Дністра” // Руслан. – 1899. – 29 цвітня (11 мая). – С. 3.
986. *Перський С.* Популярна історія товариства “Просвіта” з ілюстраціями / Степан Перський. – Львів : Накладом товариства “Просвіта”, 1932. – 268 с.
987. Перша виставка килимів і вишивок. Львів, 7–16. березня 1930 / [упор. М. Голубець]. – Львів : З друкарні Щасного Беднарського, 1930. – (“Гуцульське мистецтво” в Косові). – 16 с.
988. Перша Українська Безвідсоткова Каса “Самопоміч” у Перемишлі // Торговля і промисл. – 1939. – 1 квітня. – С. 14.
989. Перша хліборобська виставка в Старому Самборі // Український бескид. – 1935. – 27 жовтня. – С. 3.
990. *Плисюк В.* Атанас Мілянч / Василь Плисюк // Українські кооператори : (історичні нариси) / [за заг. ред. С. Гелея]. – Львів : Вид-во “Укоопосвіта” Львівської комерційної академії, 2007. – Кн. 3. – С. 215–220.
991. По виставі // Економіст. – 1909. – 31 жовтня. – С. 1.
992. По виставці Українського народного мистецтва в Станиславові // Нова хата. – 1931. – Травень. – С. 5.
993. По загальних зборах кооперативи УНМ // Нова хата. – 1931. – Листопад. – С. 7–8.

994. Поважна справа і неповажний підхід до неї // Торговля і промисл. – 1935. – 1 липня. – С. 2.
995. Показ виробів рідного промислу в Яворові // Новий час. – 1936. – 27 червня. – С. 5.
996. Показ виробів українського промислу й ремесла в Станиславові (22.IV – 29.IV.1934 р.) // Новий час. – 1934. – 2 травня. – С. 4.
997. Показ виробів українського промислу й ремесла в Станиславові (22.IV – 29.IV.1934 р.) // Новий час. – 1934. – 9 травня. – С. 4.
998. Показ виробів українського промислу й ремесла в Станиславові (22.IV – 29.IV.1934 р.) // Новий час. – 1934. – 10 травня. – С. 4.
999. Показ можливостей розбудови рідного промислу // Наш прапор. – 1937. – 30 березня. – С. 5.
1000. Показ ноші! // Стрийська думка. – 1935. – 4 листопада. – С. 1–2.
1001. Показ сільсько-господарського показу // Український бескид. – 1936. – 15 листопада. – С. 6.
1002. Показ українського промислу // Батьківщина. – 1936. – 25 березня. – С. 6.
1003. Показ українського промислу // Думка. – 1936. – 23 жовтня. – С. 3.
1004. Показ українського промислу в Сколім // Думка. – 1936. – 1 грудня. – С. 2.
1005. *Посівнич М.* Воєнно-політична діяльність ОУН у 1929–1939 роках / Микола Посівнич. – Львів : Афіша, 2010. – 368 с.
1006. Права й обов'язки // Свій до свого по своє. – 1935. – Грудень. – С. 3.
1007. Правда про “Таргі всходне” // Слово. – 1922. – 1 жовтня. – С. 3.
1008. *Прибитківський П.* Малі завваги / П. Прибитківський // Торговельний інформатор. – 1939. – 12 березня. – С. 5.
1009. *Присутня.* Звичайні загальні збори кооперативи “Українське народне мистецтво” // Нова хата. – 1936. – 15 травня. – С. 4.
1010. Провідник до українських фірм і інституцій в краю й за кордоном. – Львів : Накладом видавництва “Українська реклама”, 1935. – 194 с.

1011. Пром-Банк в перших 4-х місяцях 1937 // Торговля і промисл. – 1937. – 1 травня. – С. 4.
1012. Пром-Банк у світлі його праці // Торговля і промисл. – 1937. – 1 жовтня. – С. 2.
1013. Промисл і торгівля // Український міщанин. – 1934. – 1 січня. – С. 5.
1014. Протокол // Сільський господар. – 1927. – 1 листопада. – С. 262–265.
1015. 5-ліття існування КІР-у // Новий час. – 1936. – 11 вересня. – С. 9.
1016. Рада. – 1927. – 22 травня. – С. 1.
1017. *Райківський І.* Ліворадикальна еволюція УСДП (1920–1924) / Ігор Райківський // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – 1999. – Вип. II. – С. 112–121.
1018. *Райківський І.* Національна ідея в діяльності української соціал-демократії у Другій Речі Посполитій / Ігор Райківський // Людина і політика (Київ). – 2002. – № 5 (вересень-жовтень). – С. 74–83.
1019. *Райківський І.* Українська соціал-демократія у профспілковому русі Галичини міжвоєнного періоду / Ігор Райківський // Вісник академії праці і соціальних відносин. – 2009. – Вип. 3 (50). – С. 126–130.
1020. *Раковський Р.* Кооператива “Суспільний промисл” / Р. Раковський // Господарсько-кооперативний часопис. – 1934. – 11 березня. – С. 9–12.
1021. Рам’я об рам’я // Торговля і промисл. – 1938. – 15 травня. – С. 1–2.
1022. *Рева-Родіонова Л.* Українське товариство “Сільський господар” (1899–1944). Історія. Досвід / Лариса Рева-Родіонова. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2000. – 368 с.
1023. Ріжні вісти // Нова хата. – 1927. – Квітень. – С. 18.
1024. Різне / Український купець. – 1929. – Квітень. – С. 12.
1025. *Родіонова Л.* Відносини між українським товариством “Сільський господар” і польською владою (1920–1930 рр.) / Лариса Родіонова // Збірник праць Тернопільського осередку НТШ. – Тернопіль : Рада, 2007. – Т. 3 : Українсько-польські відносини вчора і сьогодні. – С. 70–80.

1026. *Родіонова Л.* “Сільський господар” – перше українське хліборобське товариство Східної Галичини, організатор громадської агрономії / Лариса Родіонова // Вісник Тернопільського технічного університету. – 1999. – № 1. – С. 139–148.
2027. Роля політики в житті нації // Діло. – 1935. – 5 січня. – С. 9.
1028. *Романенко А.* Хочемо добра для нашого народу, дбаймо про село, пізнаваймо його, працюємо для нього / А. Романенко. – Львів : Накладом товариства “Сільський господар”, 1934. – 53 с.
1029. *Романенко А.* Як постав і працює Хліборобський вишкіл молоді / А. Романенко. – Львів : накладом товариства “Сільський господар”, 1938. – 47 с.
1030. *Р. К.* Недавнє минуле Стрия / Р. К. // Стрийський голос. – 1927. – 28 вересня. – С. 4.
1031. *Р. Р.* Дещо з історії міста Стрия / Р. Р. // Стрийський голос. – 1927. – 28 вересня. – С. 4.
1032. РСУК на педагогічній виставці // Господарсько-кооперативний часопис. – 1938. – 26 червня. – С. 1.
1033. *Рудницький С.* Огляд національної території України / Степан Рудницький // С. Рудницький Чому ми хочемо самостійної України? [упоряд., передмова О. Шаблія]. – Львів : Світ, 1994. – С. 210–271.
1034. *Сабадуха М.* Проблема справедливості в пастирських посланнях митрополита Андрея Шептицького / Марина Сабадуха // Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ “Добрий Пастир”. Збірник наукових праць. Богослов’я. – Івано-Франківськ : ІФБУ, 2015. – Вип. 8 : До 150-річчя від дня народження Митрополита Андрея Шептицького. – С. 306–314.
1035. *Савицька С.* На маргінесі загальних зборів двох жіночих промислових кооператив у Львові // Нова хата. – 1932. – Серпень. – С. 8.

1036. *Садова Л.* Наша школа / Лідія Садова // Рідна школа. Збірка спогадів колишніх учнів – “рідношкільників”. – Львів : РВО “Основа”, 1999. – С. 48–49.
1037. *Садовський В.* Людність західноукраїнських земель по польському перепису 30 вересня 1921 р. / Володимир Садовський // Студії з поля суспільних наук і статистики / [заг. ред. М. Кордуби]. – Львів, 1927. – Т. 4. – Вип. 1. – С. 1–50.
1038. Свій до свого // Українські вісти. – 1936. – 31 липня. – С. 3.
1039. Свій до свого // Громадянин. – 1928. – 15 червня. – С. 3.
1040. Свято 10-ліття кооперативу “Пласт” // Господарсько-кооперативний часопис. – 1937. – 5 грудня. – С. 2.
1041. Святочне відкриття Стрийської Вистави // Стрийський голос. – 1927. – 28 вересня. – С. 1–4.
1042. *С. Г.* Вистава української книжки і преси / С. Г. // Голос з над Буга. – 1937. – 1 лютого. – С. 5.
1043. *Семчишин В.* Розбудувуймо рідний кооперативний промисл / В. Семчишин // Господарсько-кооперативний часопис. – 1930. – 3 січня. – С. 3.
1044. *Сеник І.* Рідна школа ім. Короля Данила / Ірина Сеник // Рідна школа : збірка спогадів колишніх учнів – “рідношкільників”. – Львів : РВО “Основа”, 1999. – С. 72–73.
1045. *Сергієвич І.* В єдності – сила / І. Сергієвич // Український купець. – 1929. – Березень. – С. 6.
1046. Сільськогосподарська вистава в Дашаві // Стрийська думка. – 1933. – 19 жовтня. – С. 3.
1047. Сільськогосподарська вистава в Стрию // Ювілейний альманах Центросоюзу в 30-ліття. – Львів, 1931. – С. 138.
1048. *Сіменович В.* Чому ми бідні / В. Сіменович // Український купець. – 1929. – Квітень. – С. 8–9.

1049. *Сіминович М.* Підсумки Чикаго / М. Сіминович // Нова хата. – 1933. – Грудень. – С. 4.
1050. *Скопляк Я.* В обличчі наших завдань / Ярослав Скопляк // Торговля і промисл. – 1934. – 15 листопада. – С. 3.
1051. *Сливка Ю.* Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920–1939) / Юрій Сливка. – Київ : Наукова думка, 1985. – 272 с.
1052. *Соляр І.* УНДО : перший період діяльності (1925–1928) / Ігор Соляр. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – 1995. – 70 с.
1053. *Софронів-Левицький В.* Наша кооперативна белетристика / Василь Софронів-Левицький. – Львів : Накл. Товариства Українських Кооператорів, 1938. – 23 с.
1054. *Сохоцький І., о.* Що дали греко-католицька Церква і духовенство українському народові / о. Ісидор Сохоцький. – Філадельфія : Америка, 1951. – 105 с.
1055. Союз Українських Купців // Торговельно-промисловий альманах. З нагоди 10-ліття існування “Союзу Українських Купців”. – Львів : Накл. СУК, 1934. – С. 19–22.
1056. Споживча кооперація України. Від зародження до сьогодення : монографія / [за заг. ред. С. Гелея]. – Львів : Вид-во Львівської комерційної академії, 2013. – 976 с.
1057. Стаємо сильною ногою на ґрунт життя // Наш прапор. – 1936. – 11 березня. – С. 4.
1058. Стаємо сильною ногою на ґрунт життя // Наш прапор. – 1936. – 13 березня. – С. 3.
1059. Стаємо сильною ногою на ґрунт життя // Наш прапор. – 1936. – 16 березня. – С. 4.
1060. Стаємо сильною ногою на ґрунт життя // Наш прапор. – 1936. – 18 березня. – С. 3.

1061. Стаємо сильною ногою на ґрунт життя // Наш прапор. – 1936. – 20 березня. – С. 3.
1062. Стаємо сильною ногою на ґрунт життя // Наш прапор. – 1936. – 23 березня. – С. 3.
1063. *Старосольська У.* Жінка й кооперація / Уляна Старосольська // Нова хата. – 1937. – 1 жовтня. – С. 1–2.
1064. *Степанів О.* Кооперативи здоровля: їх завдання, організація, історія / Олена Степанів. – Львів: Накладом Ревізійного Союзу Українських Кооператив у Львові. З друкарні видавничої спілки “Діло”, 1938. – 36 с.
1065. Степові поля і шкідливі фантазії // Торговля і промисл. – 1934. – 15 жовтня. – С. 5.
1066. *Стинська В.* Професійне шкільництво Галичини / Вікторія Стинська // Педагогіка і психологія професійної освіти : науково-методичний журнал. – 2001. – № 4. – С. 165–173.
1067. *Струк З.* Євген Храпливий / Зоряна Струк // Українські кооператори : (історичні нариси) / [за заг. ред. С. Гелея]. – Львів: Вид-во “Укоопосвіта” Львівської комерційної академії, 1999. – Кн. 1. – С. 414–420.
1068. *Субтельна Г.* Благодійні фонди як джерело розвитку приватного професійного шкільництва Галичини кінця ХІХ – початку ХХ ст. / Галина Субтельна // Педагогіка і психологія професійної освіти : науково-методичний журнал. – 2006. – № 5. – С. 155–166.
1069. *Субтельна Г. Г.* Кершенштайнер : проблеми становлення професійної освіти та ідеї державно-громадянського виховання / Галина Субтельна // Педагогіка і психологія професійної освіти : науково-методичний журнал. – 2001. – № 4. – С. 204–214.
1070. *Субтельна Г.* Доповнюючі професійні школи українського педагогічного товариства “Рідна школа”: історико-педагогічний аспект / Галина Субтельна // Товариство “Рідна школа”: історія і сучасність: Наук. альм. Ч. 4. [упоряд. і наук. ред. Д. Герцюк, П. Сікорський]. – Львів: Вид-во Львів. край. т-ва “Рідна школа”, ЛНУ ім. І. Франка. – С. 227–239.

1071. *Субтельна Г.* З історії розвитку професійного порадиництва в Галичині у 30-х роках ХХ ст.: досвід минулого та проблеми сучасності / Галина Субтельна // Товариство “Рідна школа”: історія і сучасність: Науковий альманах [упоряд. і наук. ред. Д. Герцюк, П. Сікорський]. – Львів: Вид-во Львів. край. т-ва “Рідна школа”, ЛНУ ім. І. Франка, 2014. – Ч. 7. – С. 178–192.
1072. *Субтельна Г.* Передумови розвитку професійної освіти у Галичині / Галина Субтельна // Педагогіка і психологія професійної освіти: науково-методичний журнал. – 1997. – № 2. – С. 108–113.
1073. *Субтельна Г.* Підвищення рівня фахової підготовки у професійному шкільництві Галичини: навчальний посібник / Г. Субтельна. – Львів: Норма, 2014. – 136 с.
1074. Таких “ярмарків” більше. Українські діти пропагують український промисел // Наш прапор. – 1934. – 21 жовтня. – С. 1.
1075. *Танчин І.* Юліян Павликовський / Ігор Танчин // Українські кооператори: (історичні нариси) / [за заг. ред. С. Гелея]. – Львів: Вид-во “Укоопосвіта” Львівської комерційної академії, 1999. – Кн. 1. – С. 341–349.
1076. *Творидло М.* Земельний Банк Гіпотечний (у 25-ліття його діяльності). – Львів: Накладом Земельного Банку Гіпотечного, з друкарні видавничої спілки “Діло”, 1935. – 88 с.
1077. *Творидло М.* Центросоюз (тридцятиліття його діяльності) / Микола Творидло // Ювілейний альманах Центросоюзу в 30-ліття. – Львів, 1931. – С. 7–19.
1078. *Терлецький М.* Добування бориславської нафти в минулому / М. Терлецький // Дрогобиччина – земля Івана Франка / [гол. ред. кол. Л. Луців]. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто: Наукове товариство ім. Шевченка, 1973. – С. 790–793.
1079. Технічна виставка, конференції, прогульки, відвідини // Вісти Першого конгресу українських інженерів. – 1932. – 18 травня. – С. 2–3.
1080. Торговельно-промислова одноднівка. – 1929. – 25 грудня. – С. 13.

1081. *Тотоміяну В.* Вступні відомості про кооперацію / Вахан Тотоміяну ; [авт. переклад М. Ростковича]. – Станіславів : ПСК, 1930. – 120 с.
1082. Троє загальних кооператив // Кооперативна родина. – 1939. – Серпень. – С. 13.
1083. Трьох референтів про актуальні справи // Торговля і промисл. – 1934. – 1 грудня. – С. 7.
1084. *Туган-Барановський М.* Політична економія / Михайло Туган-Барановський. – Прага: Український господарський видавничий фонд, 1927. – 183 с.
1085. У фабриці пасти “Елегант” // Новий час. – 1938. – 28 січня. – С. 6.
1086. Українська порада для вибору звання // Рідна школа. – 10 грудня. – С. 371–372.
1087. Українська кооперація під крилами Церкви. Найвищий достойник греко-католицької церкви посвятив прапор української кооперації // Мета. – 1934. – 10 червня. – С. 1.
1088. Українська технічна виставка в часі конгресу // Вісти Першого конгресу українських інженерів. – 1932. – 10 травня. – С. 3.
1089. Українське народне мистецтво на світовій жіночій виставці // Нова хата. – 1928. – Вересень. – С. 4.
1090. Українське народне мистецтво на хліборобській виставці у Стрию // Нова хата. – 1927. – Жовтень. – С. 1–2.
1091. Український міщанин. – 1933. – 24 грудня. – С. 1.
1092. Український провідник по Львові. – Львів : Видавництво кооп. “Комерція”, 1939. – 116 с.
1093. Український ярмарок в Станиславові // Український голос. – 1926. – 12 жовтня. – С. 3.
1094. Українські кооперативні ярмарки і хліборобські вистави в повоєнних часах // Ювілейний альманах Центросоюзу в 30-ліття. – Львів, 1931. – С. 139–140.
1095. Українські кооператори : (історичні нариси) / [за заг. ред. С. Гелея].

- Кн. 1. – Львів : Вид-во “Укоопосвіта” Львівської комерційної академії, 1999. – 456 с.
1096. Українські кооператори : (історичні нариси) / [за заг. ред. С.Гелея]. Кн. 2. – Львів : Вид-во Львівської комерційної академії, 2001. – 338 с.
1097. Українські кооператори : (історичні нариси) / [за заг. ред. С.Гелея]. Кн. 3. – Львів : Вид-во Львівської комерційної академії, 2007. – 328 с.
1098. Українські радіоприймачі “Ергон” // Наш прапор. – 1936. – 29 квітня. – С. 3–4.
1099. У. С. В царстві оцту // Нова хата. – 1937. – 1 грудня. – С. 8.
1100. Учасниця. Перший з’їзд жіночих кооператив // Нова хата. – Січень. 1928. – С. 4–5.
1101. Фахівець. Маслосоюз на хліборобській виставі в Стрию 25.IX – 2.X. / Фахівець // Сільський господар. – 1927. – 1 листопада. – С. 257–261.
1102. Федак І. Наше кооперативне виробництво / І. Федак // Господарсько-кооперативний часопис. – 1936. – 11 жовтня. – С. 5.
1103. Федорович К. Українські школи в Галичині у світлі законів і практики / К. Федорович. – Львів : Накладом секретаріатів українських партій трудової, радикальної і національної роботи. З дукарні видавничої спілки “Діло” 1924. – 94 с.
1104. Фірма “Текстиль” // Свій до свого. – 1935. – Грудень. – С. 12.
1105. Франко І. Земельна власність в Галичині / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. – Київ : Наукова думка, 1985. – Т. 44. – Кн. 2 : Економічні праці (1888–1907). – С. 308–311.
1106. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. – Київ : Наукова думка, 1984. – Т. 44. – Кн. 1 : Економічні праці (1878–1887). – 695 с.
1107. Франко І. Лихварство в Галичині / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. – Київ : Наукова думка, 1985. – Т. 44. – Кн. 2 : Економічні праці (1888–1907). – С. 373–391.
1108. Франко І. Поза межами можливого / Іван Франко. Зібрання творів : у 50 т. – Київ : Наукова думка, 1986. – Т. 45 : Філософські праці. – С. 279.

1109. *Франко І.* Реорганізація банку Крайового / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. – Київ : Наукова думка, 1985. – Т. 44. – Кн. 1 : Економічні праці (1878–1887). – С. 273–280.
1110. *Франко І.* Соціальна акція, соціальне питання і соціалізм. Уваги над Пастирським посланієм Митрополита А. Шептицького “О квестії соціальній” / Іван Франко // Шептицький А. Пастирські послання : у 4 т. – Львів : Фундація “Андрей”, видавничий дім “Артос”, 2007. – Т. 1 : 1899–1914. – С. 837–857.
1111. *Франко І.* Що таке соціалізм? / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. – Київ : Наукова думка, 1986. – Т. 45 : Філософські праці. – 574 с.
1112. Франкфуртські торги 14–17 квітня 1929 р. // Український купець. – 1929. – Квітень. – С. 9.
1113. Хліборобська виставка в Стрию // Економіст. – 1909. – 30 червня. – С. 9–11.
1114. Хліборобська виставка і участь союзних стоваришень // Економіст. – 1909. – 31 липня. – С. 6.
1115. *Холевчук М.* Контроля молочності в селянських господарствах 1930–1933 / М. Холевчук. – Львів : Накладом товариства “Сільський господар”, 1934. – 16 с.
1116. *Холевчук М.* Як організувати і вести контроль молочності / Михайло Холевчук. – Львів : Накладом товариства “Сільський господар”, 1930. – 93 с.
1117. *Хонігсман Я.* Проникнення іноземного капіталу у нафтову промисловість Західної України / Я. С. Хонігсман. – Львів : Книжково-журнальне видавництво, 1958. – 140 с.
1118. Хліборобська виставка в Стрию // Економіст. – 1909. – 30 червня. – С. 9–11.
1119. Хліборобська виставка і участь союзних стоваришень // Економіст. – 1909. – 31 липня. – С. 6.

1120. *Храпливий Є.* Господарство Холмщини й Підляшшя / Євген Храпливий. – Краків, 1941. – 76 с.
1121. *Храпливий Є.* Данія – край хліборобів. Вражіння з прогулки / Євген Храпливий. – Львів : Накладом товариства “Сільський господар”, 1935. – 86 с.
1122. *Храпливий Є.* За наше хліборобське шкільництво / Євген Храпливий. – Львів : Накладом товариства “Сільський господар”, 1933. – 46 с.
1123. *Храпливий Є.* За хліборобську справу. Про те, як основувати кружки та філії “Сільського господаря” та як в них працювати / Євген Храпливий. – Львів : Накладом товариства “Сільський господар” у Львові, 1932. – 245 с.
1124. *Храпливий Є.* Карпатська Україна в цифрах / Євген Храпливий. – Львів : Накладом видавничої кооперативи “Нове село”, 1938. – 44 с.
1125. *Храпливий Є.* Книговодство сільськогосподарське // Злупко С. М. На чатах рідної землі. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 1999. – С. 246–255.
1126. *Храпливий Є.* Наші молочарські кооперативи в 1925 р. / Євген Храпливий. – Львів : Ревізійний Союз Українських Кооператив, 1927. – 14 с.
1127. *Храпливий Є.* Основи кооперативного молочарства / Євген Храпливий. – Львів : Накладом РСУК, 1927. – 179 с.
1128. *Храпливий Є.* Плекання рогатої худоби у Східній Галичині. Нарис за час від 1880 до 1930 року / Євген Храпливий. – Львів : Накладом товариства “Сільський господар”, 1933. – 40 с.
1129. *Храпливий Є.* По городах і садах Німеччини: звіт з поїздки / Євген Храпливий. – Львів : Накладом товариства “Сільський господар”, 1938. – 85 с.
1130. *Храпливий Є.* Потреба розбудови нашого хліборобського шкільництва / Євген Храпливий. – Львів : Накладом товариства “Сільський господар”, 1938. – 18 с.
1131. *Храпливий Є.* Про хліборобський вишкіл сільської молоді / Євген Храпливий. – Львів : Накладом товариства “Сільський господар”, 1932. – 72 с.

1132. *Храпливий Є.* Сільське господарство Галицько-Волинських земель / Євген Храпливий. – Львів : Накладом фонду “Учітеся, брати мої”, 1936. – 347 с.
1133. *Храпливий Є.* Сорок літ праці Краєвого господарського товариства “Сільський господар” у Львові / Євген Храпливий. – Львів : Накладом товариства “Сільський господар” у Львові, 1939. – 39 с.
1134. *Храпливий Є.* Так працюємо для українського села. Праця товариства “Сільський господар” за січень-червень 1929 р. / Євген Храпливий – Львів : Накладом товариства “Сільський господар”, 1930. – 26 с.
1135. *Храпливий Є.* Хліборобство і кооперація // Ілюстрований господарський календар “Сільський господар” за звичайний 1933 р. / Євген Храпливий – Львів : Накладом товариства “Сільський господар” у Львові, 1932. – С. 47–48.
1136. *Храпливий Є.* Хліборобство й кооперація на Мадярщині / Євген Храпливий. – Львів : Накладом товариства “Сільський господар” у Львові, 1935. – 48 с.
1137. *Храпливий Є.* Шляхи праці нашої суспільної агрономії / Євген Храпливий. – Львів : Накладом товариства “Сільський господар” у Львові, 1931. – 35 с.
1138. *Храпливий Є.* Ще про питання про налагодження агрономічної роботи в краю / Євген Храпливий // Кооперативна республіка. – 1928. – № 4. – С. 182–185.
1139. *Храпливий Є.* Як піднести наше хліборобство? Про співпрацю кооперації, “Сільського господаря” і культурно-освітніх установ у ділянці суспільної агрономії / Євген Храпливий. – Львів : Накладом товариства “Сільський господар”, 1932. – 36 с.
1140. *Храпливий Є.* Як постав і працює Хліборобський вишкіл молоді / Євген Храпливий. – Львів : Накладом товариства “Сільський господар”, 1938. – 47 с.

1141. *Храпливий Є.* Як працювати у Хліборобському вишколі молоді / Євген Храпливий. – Львів : Накладом товариства “Сільський господар” у Львові, 1936. – 160 с.
1142. *Цимбалюк О.* “Труд” – жіноча кравецька школа / Олена Цимбалюк. – Львів : СП “Бак”, 1998. – 56 с.
1143. Цікава вистава. Показ можливостей українського промислу // Наш прапор. – 1937. – 31 березня. – С. 1.
1144. *Цьокан І.* Торговельна кореспонденція : підручник для торговельних шкіл на Підкарпатській Русі / Ілля Цьокан. – Ужгород : Унію, 1922. – 272 с.
1145. *Цьорох С.* Погляд на історію та виховну діяльність СС Василянок / Соломія Цьорох. – Львів: Накладом Богославського наукового товариства, 1934. – 254 с.
1146. Черговий етап розбудови // Торговельний інформатор. – 1938. – 18 грудня. – С. 2.
1147. *Чижович С.* Показ української моди / С. Чижович // Нова хата. – 1938. – 15 травня. – С. 13.
1148. *Членка.* З жіночого руху. Вечір народної вишивки в Вікні / Членка // Жіноча доля. – 1936. – 15 жовтня. – С. 2–3.
1149. *Шайнер А.* Становлення та розвиток торговельного шкільництва Другої Речі Посполитої у міжвоєнний період (до питання нормативно-правових та організаційних аспектів функціонування комерційних навчальних закладів Східної Галичини) / А. Шайнер // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. – 2011. – Вип. 20. – С. 181–184.
1150. *Шептицький А., Митр.* Памятка для руских робітників в Англії, Аргентині, Бразилії, Данії, Канаді, Німеччині, Сполуч. Державах, Франції, Швейцарії і Швеції / Митрополит Андрей Шептицький. – Львів : Накладом Товариства св. Рафаїла. З печатні ОО. Василян в Жовкві, 1914. – 60 с.

1151. *Шептицький А.* Пастирські послання / Андрей Шептицький : у 4 т. – Львів : Фондація “Андрей”, видавничий дім “Артос”, 2007. – Т. 1: 1899–1914. – 1014 с.
1152. *Шептицький А.* Письма-послання (1939–1944 рр.) / Андрей Шептицький. – Львів : [б. в.], 1991. – 454 с.
1153. *Шептицький А.* Слово до української молоді / Андрей Шептицький. – Львів : Накладом видавничої кооп. “Мета”, 1932. – 10 с.
1154. *Шептицький А.* У подвійне Свято надії та будучих поколінь, і минулих поколінь та їх небесної слави. Слово на святі посвячення прапора української кооперації / Андрей Шептицький // Мета. – 1934. – 10 червня. – С. 2.
1155. *Шептицький А.* Як будувати Рідну Хату? / Андрей Шептицький. – Львів : Свічадо, 1999. – 46 с.
1156. Шкільництво “Рідної школи”. Фахові школи “Рідної школи” // Стан і діяльність “Рідної школи” 1936–1937. Річне звітання Головної управи “Рідної школи” за час від 1.IX.1936 до 31.VIII.1937. – Львів : Накладом Головної управи “Рідної школи”. З друкарні Видавничої Спілки “Діло”, 1938. – С. 91–98.
1157. *Шпитковський І.* Рід і герб Шептицьких. Перша часть / Іван Шпитковський. – Львів : Бібльос (відбитка з “Богослові” Т. XI–Т. XIII), 1936. – 126 с.
1158. *Шульський М.* Роль духовенства у розвитку кооперації в Галичині / Микола Шульський // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. – Сер. “Економіка” : зб. наук. праць / [гол. ред. І. Пасічник]. – Острог : Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2013. – Вип. 21. – С. 291–296.
1159. Ще про можливості розвитку рідного промислу // Голос. – 1937. – 11 квітня. – С. 6.
1160. Ювілей 10-літнього “Союзу українських купців” // Український міщанин. – 1933. – 24 грудня. – С. 10.

1161. Ювілей Пласту // Нова хата. – 1934. – Березень. – С. 4.
1162. Ювілейна виставка в Райхенбергу // Український купець. – 1929. – Травень. – С. 13.
1163. Ювілейний альманах “Центросоюзу” в 30-ліття / [ред. М. Творидло]. – Львів : Друкарня оо. Василян у Жовкві, 1931. – 183 с.
1164. Який хосен мають купці і промисловці, приступаючи в члени своєї станової організації // Торговля і промисл. – 1929. – 15 січня. – С. 1.
1165. Ясінчук Л. Рідна школа в ідеї і житті: підручник для рідношкільних організацій і діячів / Лев Ясінчук. – Львів : Накладом “Рідної школи”, 1934. – 206 с.
1166. Я. Ш. Дужим помахом крил (Тернопільська фабрика паперців “Калина” у власнім будинку) // Новий час. – 1934. – 19 лютого. – С. 3.
1167. *Bartoszewicz S.* Wspomnienia z przemysłu naftowego z okresu lat 1896–1900 / Stefan Bartoszewicz // *Przemysł Naftowy*. – 1933. – 25 grudnia. – S. 657–665.
1168. *Biegeleisen L. W.* Stan ekonomiczny Małopolski na podstawie bilansu handlowego / Leon Władysław Biegeleisen. – Warszawa : Nakładem Biura Prac Kongresowych Ministerstwa Spraw Zagranicznych, 1921. – 420 s.
1169. *Bobrzyński J.* Monopole w Polsce / Jan Bobrzyński. – Warszawa : Nakładem księgarni F. Hoësicka, 1919. – 24 s.
1170. *Bolland A.* Towaroznawstwo / Arnold Bolland. – Kraków : Nakł. autora, 1929. – 219 s.
1171. *Bolland A.* Towaroznawstwo włókiennicze przemysłowych zawodów kobiecych / A. Bolland, W. Wątorska. – Kraków : Orbis, 1927. – 83 s.
1172. Borysław. Studium geologiczne / [według materiałów zebranych przez kierownika stacji śp. Bolesława Kropaczka zest. J. Grzybowski]. – Kraków : Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego pod zarządem Józefa Filipowskiego, 1919. – 41 s.
1173. *Bujak F.* Galicya. Kraj. Ludność. Społeczeństwo / Franciszek Bujak. – Lwów, 1908. – T. 1. – 562 s.

1174. *Buszko J.* Historia Polski. 1864–1948 / Józef Buszko. – Warszawa : PWN, 1984. – 480 s.
1175. *Byszewski W.* Korespondncja handlowa: podręcznik do użytku szkół handlowych / Witold Byszewski. – Warszawa : Nakładem 8. wychowañców szkoły handlowej im. Leopolda Kronenberg, 1930. –216 s.
1176. X jubileuszowe Targi Wschodnie: struktura i przebieg. – Lwów : Nakładem Targów Wschodnich, 1930. – 27 s.
1177. X. jubileuszowe międzynarodowe Targi Wschodnie we Lwowie : oficjalny przewodnik i spis wystawców. – Lwów, 1930. – 68 s.
1178. Encyklika Leona XIII o kwestji robotniczej “Rerum novarum” / [przetłumaczył, wstępem i objaśnieniami opatrzył ks. J. Piwowarczyk]. – Kraków : Nakładem księgarni krakowskiej. Drukarnia “Głosu narodu” w Krakowie, 1933. – 97 s.
1179. *Fajecki J.-P.* Nafta i przemysł naftowy w Polsce : praca magisterska / Jan-Paweł Fajecki. – Warszawa : WSH, 1946. – 146 s.
1180. *Filar T.* Ukraiński galicyjskie sfery gospodarcze w Drugiej Rzeczypospolitej / Tadeusz Filar. – Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, 2011. – 355 s.
1181. *Franaszek P.* Warunki rozwoju galicyjskiego przemysłu naftowego do roku 1914 / Piotr Franaszek / Galicja i jej dziedzictwo / [red. J. Chłopecki, H. Madurowicz-Urbańska]. – Rzeszów : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 1995. – T. II. – S. 266–279.
1182. *Frank A.* Oil Empire : Visions of Prosperity in Austrian Galicia / Alison Frank. – Cambridge : Harvard University Press, 2005. – 366 p.
1183. *Gąsowski T.* Galicija – “żydowski matecznik” / Tomasz Gąsowski // Galicja i jej dziedzictwo / [red. J. Chłopecki, H. Madurowicz-Urbańska]. – Rzeszów : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 1995. – T. II. – S. 125–134.
1184. *Grabiański H.* O programie gospodarczym Polski / Henryk Grabiański. – Warszawa : Nakładem Banku Gospodarstwa Krajowego, 1927. – 34 s.

1185. *Grzybowski K.* Galicja 1848–1914. Historia ustoj u politycznego na tle historii ustoj u Austrii / Konstanty Grzybowski. – Kraków ; Wrocław ; Warszawa : PAN, 1959. – 322 s.
1186. *Gustowski L.* Polski przemysł naftowy / Leszek Gustowski. – Poznań : Nakładem “Rynku Metalowego i Maszynowego”, 1926. – 80 s.
1187. *Hołubeć M.* Kilim ukraiński. Wystawa druga / Mykoła Hołubeć. – Lwów : Z drukarni Naukowego Tow. im. Szewczenki we Lwowie, 1936. – 16 s.
1188. *Kokoszko M.* Przemysł naftowy w Polsce w latach 1932–1938 : praca magisterska / Mieczysław Kokoszko. – Warszawa : WSH, 1945. – 80 s.
1189. Królewskie wolne miasto Drohobycz / [tekst opracował M. Mściwujewski]. – Lwów ; Drohobycz : Z drukarni i litografji Piller-Neumanna we Lwowie ; Wydawnictwo Księgarni Ludowej w Drohobyczu, 1929. – 35 s.
1190. Krótki zarys Encykliki Leona XIII o kwestji robotniczej “Rerum novarum” / [skreślił Dr. T. Nieć]. – Rzeszów : Nakładem Ligi Katolickiej, 1931. – 52 s.
1191. *Landau Z.* Gospodarka Polski międzywojennej 1918–1939 : w 4 t. / Zbigniew Landau, Jerzy Tomaszewski. – T. I : W dobie inflacji, 1918–1923. – Warszawa : Książka i Wiedza, 1967. – 280 s.
1192. *Landau Z.* Gospodarka Polski międzywojennej 1918–1939 : w 4 t. / Zbigniew Landau, Jerzy Tomaszewski. – T. II : Od Grabskiego do Piłsudskiego : okres kryzysu poinflacyjnego i ożywienia koniunktury, 1924–1929. – 1971. – 359 s.
1193. *Landau Z.* Gospodarka Polski międzywojennej 1918–1939 : w 4 t. / Zbigniew Landau, Jerzy Tomaszewski. – T. III : Wielki kryzys, 1930–1935. – 1982. – 450 s.
1194. *Landau Z.* Zarys historii gospodarczej Polski 1918–1939 / Zbigniew Landau, Jerzy Tomaszewski. – Warszawa : Książka i Wiedza, 1962. – 295 s.
1195. *Leon XIII, Ojciec św.* Encyklika rerum novarum: w kwestii socjalnej o położeniu robotników / *Ojciec św. Leon XIII.* – Kraków : Drukarnia Wydawnictwa Apostolstwa Modlitwy, 1939. – 76 s.

1196. *Lutosławski J.* Polskie kopalnie potasowe (Kałusz, Stebnik) / Jan Lutosławski. – Warszawa : Księgarnia rolnicza, 1922. – (Osobne odbicie z zesz. N 47 “Gazety Rolniczej” 1922 r.) – 39 s.
1197. *Mazur G.* UNDO i OUN – dwie drogi do niezależnego państwa ukraińskiego / Mazur Grzegorz // Україна і Польща в ХХ столітті: проблеми і перспективи взаємовідносин. Збірник наукових праць / [за ред. П. М. Чернеги]. – Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2002. – С. 84–94.
1198. *Mędrzecki W.* Kresowy kalejdoskop. Wędrówki przez Ziemię Wschodnie Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939 / Włodzimierz Mędrzecki. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 2018. – 424 s.
1199. *Misiuga W.* Przemysł naftowy w Polsce : praca dyplomowa / Władysław Misiuga. – Warszawa : WSH, 1939. – 70 s.
1200. *Mrocza L.* Spór o Galicję Wschodnią 1914–1923 / Ludwik Mrocza. – Kraków : Wyd. Nayk. WSP, 1998. – 221 s.
1201. *Nowak H.* Bankowość w Polsce / Henryk Nowak. – Warszawa : Skład Główny w “Domu książki Polskiej”, 1932. – T. 1. – 385 s.
1202. Pasitska O. The tobacco monopoly: the world and domestic experience // “EUREKA : Social and Humanities / Editor-in-chief A. Brzozowska. – Tallin, 2017. – Vol. 1(7). – Pp. 31–35.
1203. Pasitska O. Polish tobacco monopoly in 1919–1939: origins and development // Evropský politický a právní diskurz / – Praha, 2017. – Svazek 4. – Vyd. 1. – Pp. 97–102.
1204. Przepisy normujące i obowiązki robotników Polskiego Monopolu Tytoniowego. – Warszawa : Drukarnia Państwowa, 1927. – 53 s.
1205. Przewodnik po drugich “Targach Wschodnich” we Lwowie od 5.XI do 15.XI.1922 : spis wystawców. – Warszawa, 1922. – 70 s.
1206. *Pucek Z.* Galicyjskie doświadczenie wielokulturowości a problem więzi społecznej / Zbigniew Pucek // Galicja i jej dziedzictwo / [red. J. Chłopecki, H. Madurowicz-Urbańska]. – Rzeszów : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 1995. – T. II. – S. 11–23.

1207. *Sand H.* Rola izb przemysłowo-handlowych w życiu gospodarczym Rzeczypospolitej polskiej / Herbert Sand. – Katowice : Nakładem Związku Izb Przemysłowo-Handlowych Rzeczypospolitej Polskiej, 1926. – 68 s.
1208. *Szul R.* Perspektywy regionalizmu galicyjskiego w Polsce na tle tendencji międzynarodowych / Roman Szul // Galicja i jej dziedzictwo / [red. J. Chłopecki, H. Madurowicz-Urbańska]. – Rzeszów : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 1995. – T. II. – S. 73–91.
1209. *Szumilo M.* Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP (1928–1939) / Mirosław Szumilo. – Warszawa : Neriton, 2007. – 326 s.
1210. Targi Wschodnie : rozwój i perspektywy. – Lwów : Nakładem Targów Wschodnich, 1922. – 67 s.
1211. Targi Wschodnie we Lwowie w świetle polityki gospodarczej Polski. – Lwów : “Słowo Polskie”, 1925. – 48 s.
1212. *Tomanek F.* Handel towarowy i pieniężny, jego organizacja i technika / Franciszek Tomanek. – Lwów ; Warszawa : Książnica-Atlas, 1937. – 366 s.
1213. *Tomanek F.* Tematy do księgowości / Franciszek Tomanek, Jan Treter. – Lwów ; Warszawa : Książnica-Atlas, 1924–1929.
- Cz. I : Księgowość kupiecka. – 1924. – 32 s.
- Cz. II : Księgowość bankowa. – 1926. – 56 s.
- Cz. III : Księgowość przemysłowa i bilanse. – 1929. – 59 s.
1214. *Vnenchak D.* Historyczne perspektywy własności ziemskiej w Galicji / Dennis Vnenchak // Galicja i jej dziedzictwo / [red. J. Chłopecki, H. Madurowicz-Urbańska]. – Rzeszów : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 1995. – T. II. – S. 256–261.
1215. *Weinfeld I.* Rocznik Polski. Tablice statystyczne / Ignacy Weinfeld. – Warszawa ; Lwów : Książnica Polska T. S. N. W., 1922. – 80 s.
1216. *Wisłocki J.* Uposażenie Kościoła i duchowieństwa katolickiego w Polsce 1918–1939 / Jerzy Wisłocki. – Poznań : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 1981. – 339 s.

1217. *Wojcieszek T.* Kapitał obcy w polskim przemyśle naftowym w latach 1918–1939 : praca magisterska / Tadeusz Wojcieszek. – Warszawa, 1965. – 117 с.
1218. *Zamorski J.* Zmiana granic wojewódzkich / J. Zamorski // Słowo Polskie. – 1924. – 14 sierpnia. – S. 4.

Автореферати та дисертаційні дослідження

1219. *Абашкіна Н.* Розвиток професійної освіти в Німеччині (кінець 19–20 ст.) : дисертація на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / Неллі Абашкіна.– Київ, 1998. – 450 с.
1220. *Бурунова О.* Розвиток кредитної системи Західної України (1919–1939) : дисертація на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.01 “Економічна теорія та історія економічної думки” / Олена Бурунова. – Київ, 2012. – 233 с.
1221. *Вдовічева О.* Виставково-ярмаркова діяльність як фактор соціально-економічного зростання регіону : дисертація на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.05 “Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка” / Ольга Вдовічева. – Ужгород, 2012. – 230 с.
1222. *Вербовий М.* Фінансово-кредитні інституції національного господарського руху в Західній Україні впродовж 1848–1939 років : дисертація на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.01.04 “Економічна історія та історія економічної думки” / Микола Вербовий. – Київ, 2005. – 189 с.
1223. *Голубка М.* Економічні знання у системі господарського розвитку західноукраїнських земель (друга половина XIX – перша половина XX ст.) : дисертація на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.01 “Економічна теорія та історія економічної думки” / Михайло Голубка. – Луцьк, 2017. – 221 с.

1224. *Грицан А.* Діяльність товариства “Просвіта” на Прикарпатті в 1920–1939 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 “Історія України” / Анатолій Грицан. – Чернівці, 2003. – 20 с.
1225. *Зуляк І.* Діяльність товариства “Просвіта” у національно-культурному відродженні українського народу Східної Галичини (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 “Історія України” / Іван Зуляк. – Чернівці, 1997. – 24 с.
1226. *Зуляк І.* Товариство “Просвіта” у Західній Україні в міжвоєнний період: організаційні засади, господарське становище та культурно-просвітня діяльність : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. історичних наук : спец. 07.00.01 “Історія України” / Іван Зуляк. – Чернівці, 2006. – 32 с.
1227. *Панченко В.* Формування економічної платформи Організації українських націоналістів : автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец.07.00.01 – історія України / Володимир Панченко. – Запоріжжя, 2009. – 22 с.
1228. *Родіонова Л.* Роль товариства “Сільський господар” у розвитку сільського господарства західноукраїнських земель (20–30-ті роки ХХ ст.) : дисертація на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.01.04 “Економічна історія та історія економічної думки” / Лариса Родіонова. – Тернопіль, 2001. – 227 с.
1229. *Хмельовський П.* Українське педагогічне товариство “Рідна школа” в суспільно-політичному житті Західної України (1919–1939 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. історичних наук : спец. 07.00.01 “Історія України” / Петро Хмельовський. – Івано-Франківськ, 2004. – 20 с.
1230. *Шевченко О.* Церковна і громадсько-політична діяльність Тита Войнаровського : дисертація на здобуття наук. ступеня канд. історичних наук : спец. 07.00.01 “Історія України” / Ореста Шевченко. – Львів, 2016. – 225 с.

Електронний ресурс

1231. Випускники Торговельної школи товариства “Просвіта” у Львові / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: pca.com.ua/vipuskniki-torgovelnouyishkoli-tovaristva-prosv.
1232. Гелей С. Вплив Української греко-католицької церкви на становлення та розвиток кооперативного руху в Галичині [Електронний ресурс] / Степан Гелей. – Режим доступу: <http://esweek.org.ua/ua/ekumenichnij-cotsialnij-tizhden/1-est/dopovidi/215-stepan-gelej>.
1233. Горинь В. Витанович Ілля / Василь Горинь // Енциклопедія сучасної України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=34211.
1234. Енцикліка Папи Лева XIII “Нові речі” (Rerum Novarum) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sd.net.ua/2010/01/11/rerum_novarum.html.
1235. Каденюк О. Діяльність громадсько-господарських товариств Галичини в організації сільськогосподарської освіти (1919–1939 рр.) [Електронний ресурс] / О. Каденюк, О. Палилюлько. – Режим доступу: <http://lecture.in.ua/visnik-agrarnoyi-istoriyi-v2.html?page=6>.
1236. Легін С. 5 “жіночих” підприємств Львова початку ХХ ст. [Електронний ресурс] / Софія Легін. – Режим доступу: <http://photo-lviv.in.ua/5-ukrajinskyh-zhinochyh-pidpryjemstv-lvova-pochatku-hh-stolittya/>.
1237. Львів – місто фотографів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://photography.in.ua>.
1238. Маслосоюз: історія кооперативу, що годував Європу маслом та рятував українців під час Другої світової [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://agravery.com/uk/posts/show/maslosouz-istoria-kooperativu-so-goduvav-evropu-maslom-ta-ratuvav-ukrainsiv-pid-cas-drugoi-svitovoi>.
1239. Нестайко М. Маслосоюз, або унікальна історія успіху [Електронний ресурс] / Маркіян Нестайко. – Режим доступу: <http://photo-lviv.in.ua/maslosoyuz-abo-unikalna-istoriya-uspihu/>; 35-ліття праці

“Маслосоюзу” [Електронний ресурс]. Режим доступу:
<https://zbruc.eu/node/76055>.

1240. *Пастернак Н.* “Маслосоюз” – флагман українського кооперативного руху в Галичині [Електронний ресурс] / Надія Пастернак. – Режим доступу:
<http://lemky.lviv.ua/?p=5467>.

1241. Професорсько-викладацький склад Торговельної школи Товариства “Просвіта” у Львові [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://pca.com.ua/vipuskniki-torgovelnoyi-shkoli-tovaristva-prosvita-u-lvovi/>.

1242. 35-ліття праці “Маслосоюзу” [Електронний ресурс]. Режим доступу:
<https://zbruc.eu/node/76055>.

ДОДАТКИ

Карта галицьких воєводств

Населення Східної Галичини (Львівське, Тернопільське, Станіславівське воєводства) згідно з переписом 1921 і 1931 рр. (за віросповідним критерієм)

Все населення	Українці		Поляки		Євреї		Інші	
	заг. к-ть	%	заг. к-ть	%	заг. к-ть	%	заг. к-ть	%
5 495 114	2 970 420	54	1 907 678	34,5	587 397	11	29 619	0,5
6 208 100	3 256 329	52,5	2 281 373	36,7	616 268	9,9	54 130	0,9

Складено за: Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30 września 1921 r. i innych źródeł urzędowych. – Warszawa : Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego, 1924–1932. – T. XIII : Województwo Lwowskie. – 1924. – S. VIII; T. XIV : Województwo Stanisławowskie. – 1923. – S. VIII; T. XV : Województwo Tarnopolskie. – 1923. – S. VIII; Drugi powszechny spis ludności z dnia 9.XII.1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. – Warszawa : Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego, 1932–1939. – T. 58 : Miasto Lwów. – 1937. – S. 12; T. 68 : Województwo Lwowskie. – 1938. – S. 32; T. 65 : Województwo Stanisławowskie. – 1938. – S. 22; T. 78 : Województwo Tarnopolskie. – Warszawa, 1937. – S. 26.

Кількість населення Східної Галичини за матеріалами переписів 1921 і 1931 рр.

Воєводства	1921р.				1931 р.			
	українці	поляки	євреї	інші	українці	поляки	євреї	інші
Львівське	1 126 207 41,5 %	1 264 162 46,5 %	313 206 11,5 %	14 439 0,5 %	1 305 339 41,7 %	1 448 826 46,3 %	342 405 10,9 %	30 839 1,0 %
Станиславівське	996 306 73,9 %	195 706 14,5 %	145 226 10,8 %	11 342 0,8 %	1 079 019 72,9 %	245 944 16,6 %	139 746 9,4 %	15 576 1,1 %
Тернопільське	847 907 59,4 %	447 810 31,3 %	128 965 9,0 %	3 838 0,3 %	871 971 54,5 %	586 603 36,7 %	134 117 8,3 %	7 715 0,5 %

Складено за: Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30 września 1921 r. i innych źródeł urzędowych. – Warszawa : Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego, 1924–1932. – T. XIII : Województwo Lwowskie. – 1924. – S. VIII; T. XIV : Województwo Stanisławowskie. – 1923. – S. VIII; T. XV : Województwo Tarnopolskie. – 1923. – S. VIII; Drugi powszechny spis ludności z dnia 9.XII.1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. – Warszawa : Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego, 1932–1939. – T. 58 : Miasto Lwów. – 1937. – S. 12; T. 68 : Województwo Lwowskie. – 1938. – S. 32; T. 65 : Województwo Stanisławowskie. – 1938. – S. 22; T. 78 : Województwo Tarnopolskie. – Warszawa, 1937. – S. 26.

*Динаміка чисельності українського населення сільських громад Східної
Галичини за 1921–1931 рр.*

Воєводство	Перепис 1921 р.		Перепис 1931 р.		Приріст за 1921–1931 рр.	
	заг. к-ть	%	заг. к-ть	%	заг. к-ть	%
Львівське (без м. Львова)	1 034 782	37,7	1 167 090	39,6	132 308	12,8
Станиславівське	918 407	33,5	979 409	33,3	61 002	6,6
Тернопільське	791 952	28,8	798 119	27,1	6 167	0,8
Разом	2 745 141	100	2 944 618	100	199 477	7,3

Складено за: Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30 września 1921 r. i innych źródeł urzędowych. – Warszawa : Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego, 1924–1932. – T. XIII : Województwo Lwowskie. – 1924. – S. VIII; T. XIV : Województwo Stanisławowskie. – 1923. – S. VIII; T. XV : Województwo Tarnopolskie. – 1923. – S. VIII; Drugi powszechny spis ludności z dnia 9.XII.1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. – Warszawa : Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego, 1932–1939. – T. 58 : Miasto Lwów. – 1937. – S. 12; T. 68 : Województwo Lwowskie. – 1938. – S. 32; T. 65 : Województwo Stanisławowskie. – 1938. – S. 22; T. 78 : Województwo Tarnopolskie. – Warszawa, 1937. – S. 26.

*Статистика маєтків (більше 50 га) відповідно до національності власника.
1926 р.*

Воєводства	Разом	Поляки	Німці	Українці	Євреї	Інші
Львівське	937	816	22	15	80	4
Станиславівське	420	356	4	25	24	11
Тернопільське	587	533	3	18	32	1
Разом	1 944	1 705	29	58	136	16

Складено за: ЦДАГОУ, ф. 6, оп. 1, спр. 7, арк. 135.

ДОДАТОК № 6

*Статистика маєтків (менше 50 га) відповідно до національності власника.
1926 р.*

Воєводства	Разом	Поляки	Німці	Українці	Євреї	Інші
Львівське	745 174	661 864	35 720	4 942	32 316	10 332
Станіславівське	337 503	250 312	6 025	4 090	8 482	68 594
Тернопільське	479 116	457 608	359	4 420	16 625	104
Разом	1.561 793	1.369 784	42 104	13 452	57 423	79 030

Складено за: ЦДАГОУ, ф. 6, оп. 1, спр. 7, арк. 135.

Динаміка чисельності українського населення у містах Львівського, Тернопільського та Станиславівського воєводств за переписами 1921 і 1931 рр.

Воєводство	Перепис 1921 р.		Перепис 1931 р.		Приріст за 1921–1931 рр.	
	заг. к-ть	%	заг. к-ть	%	заг. к-ть	%
Львівське	91 425	40,6	138 249	44,3	46 824	51,2
Станиславівське	77 899	34,6	99 610	32,0	21 711	27,9
Тернопільське	55 955	24,8	73 852	23,7	17 897	32,0
Разом	225 279	100	311 711	100	86 432	38,4

Складено за: Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30 września 1921 r. i innych źródeł urzędowych. – Warszawa : Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego, 1924–1932. – T. XIII : Województwo Lwowskie. – 1924. – S. VIII; T. XIV : Województwo Stanisławowskie. – 1923. – S. VIII; T. XV : Województwo Tarnopolskie. – 1923. – S. VIII; Drugi powszechny spis ludności z dnia 9.XII.1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. – Warszawa : Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego, 1932–1939. – T. 58 : Miasto Lwów. – 1937. – S. 12; T. 68 : Województwo Lwowskie. – 1938. – S. 32; T. 65 : Województwo Stanisławowskie. – 1938. – S. 22; T. 78 : Województwo Tarnopolskie. – Warszawa, 1937. – S. 26.

Динаміка чисельності українського населення у шести найбільших містах Східної Галичини за 1921-1931 рр.

Міста	Перепис 1921			Перепис 1931			Приріст за 1921–1931			
	заг. к-ть	українці	%	заг. к-ть	українці	%	все населення		українців	
							к-сть	%	к-ть	%
1. Львів	219 388	27 269	12,4	312 231	49 747	15,9	92 843	42,3	22 478	82
2. Перемишль	47 958	7 459	15,5	51 038	8 278	16,2	3 080	6,4	819	10,1
3. Коломия	41 097	7 243	17,6	33 788	6 215	18,4	-7 309	-17,8	-1 028	-14,2
4. Тернопіль	30 891	7 738	25,0	35 644	6 849	19,2	4 753	15,4	-889	-11,5
5. Станиславів	28 204	3 952	14,0	59 960	11 134	18,6	31 756	112,6	7 182	181,7
6. Стрий	27 358	6 730	24,6	30 491	8 539	28,0	3 133	11,4	1 809	26,9

Складено за: Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30 września 1921 r. i innych źródeł urzędowych. – Warszawa : Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego, 1924–1932. – T. XIII : Województwo Lwowskie. – 1924. – S. VIII; T. XIV : Województwo Stanisławowskie. – 1923. – S. VIII; T. XV : Województwo Tarnopolskie. – 1923. – S. VIII; Drugi powszechny spis ludności z dnia 9.XII.1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. – Warszawa : Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego, 1932–1939. – T. 58 : Miasto Lwów. – 1937. – S. 12; T. 68 : Województwo Lwowskie. – 1938. – S. 32; T. 65 : Województwo Stanisławowskie. – 1938. – S. 22; T. 78 : Województwo Tarnopolskie. – Warszawa, 1937. – S. 26.

ДОДАТОК № 9

Зайнятість населення Львівського, Тернопільського та Станіславівського воєводств за переписом 1931 р.

Галузь	Заг. к-ть	Українці		Поляки		Євреї		Інші	
Сільське господарство	4 553 185	2 888 562	63,4	1 571 146	34,5	59 177	1,3	34 300	0,8
Промисловість, ремесло	665 482	188 571	28,3	283 294	42,6	185 046	27,8	8 571	1,3
Торгівля, страхування	331 164	22 059	6,7	43 501	13,1	263 632	79,6	1 972	0,6
Комунікація	152 859	30 139	19,8	100 631	65,8	20 038	13,1	2 051	1,3
Державні установи	116 667	24 912	21,3	73 081	62,6	17 419	14,9	1 255	1,1
Освіта і культура	54 077	10 344	19,1	28 844	53,3	13 994	25,9	895	1,7
Охорона здоров'я	35 392	5 465	15,4	14 573	41,2	14 937	42,2	417	1,2
Домашня прислуга	77 895	36 414	46,7	37 428	48,0	3 180	4,2	873	1,1
Безробітні	183 949	46 374	25,2	102 087	55,5	32 232	17,5	3 256	1,8
Інші галузі і невідомі	37 430	3 489	9,3	26 788	71,6	6 613	17,7	540	1,4
Разом	6 208 100	3 256 329		2 281 373		616 268		54 130	

Складено за: Drugi powszechny spis ludności z dnia 9.XII.1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. – Warszawa : Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego, 1932–1939. – T. 58 : Miasto Lwów. – 1937. – S. 11; T. 68 : Województwo Lwowskie. – 1938. – S. 84; T. 65 : Województwo Stanisławowskie. – 1938. – S. 61; T. 78 : Województwo Tarnopolskie. – Warszawa, 1937. – S. 69.

ДОДАТОК № 10

Соціальна структура населення Східної Галичини станом на 1931 р.

Соціальні категорії	Все населення		Українці		Поляки		Євреї		Інші	
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
Власники	4 598 135	74,1	2 642 785	81,1	1 494 449	65,5	424 787	68,9	36 114	66,7
Розумові працівники	202 576	3,3	33 310	1,0	116 002	5,1	49 581	8,0	3 683	6,8
Робітництво	1 218 708	19,6	532 338	16,4	567 119	24,9	108 249	17,6	11 002	20,3
Особи з невід. сусп. статусом	188 681	3,0	47 896	1,5	103 803	4,5	33 651	5,5	3 331	6,2
Разом	6 208 100	100	3 256 329	100	2 281 373	100	616 268	100	54 130	100

Складено за: Drugi powszechny spis ludności z dnia 9.XII.1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. – Warszawa : Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego, 1932–1939. – Т. 58 : Miasto Lwów. – 1937. – S. 96–97; Т. 68 : Województwo Lwowskie. – 1938. – S. 412–413; Т. 65 : Województwo Stanisławowskie. – 1938. – S. 296–297; Т. 78 : Województwo Tarnopolskie. – Warszawa, 1937. – S. 269–270.

ДОДАТОК 11

*Кількість промислових підприємств у Львівському, Тернопільському та
Станіславівському воєводствах у 1938 р.*

Галузі промисловості	до 100 робітників	100–500 робітників	понад 500 робітників
Мінеральна	94	8	–
Деревообробна	125	27	4
Харчова	86	11	5
Металообробна	57	3	3
Хімічна і нафтова	27	2	2
Паперова	19	3	–
Шкіряна	12	4	–
Текстильна	10	2	–
Легка	7	1	–
Поліграфічна	9	–	–
Виробництво електроенергії, гасу	12	1	–
РАЗОМ	458	62	12

Джерело: Ковальчак Г. Становище фабрично-заводської промисловості Східної Галичини в 20–30-х роках ХХ ст. / Григорій Ковальчак // З історії Української РСР. – Вип. 8 [відп. ред. І. Крип'якевич]. – Київ: Вид-во Академії наук УРСР, 1963. – С. 31.

Видобування нафти (в тис. т)

Роки	Регіони		
	Борислав	Станиславів	Ясло
1919	758	21	51
1920	690	24	49
1921	630	23	50
1922	630	26	56
1923	649	31	56
1924	697	50	64
1926	679	46	70
1927	610	40	72
1928	623	42	76
1929	555	45	73
1930	528	48	85
1932	421	40	115
1934	399	35	118
1937	337	46	140
1938	325	46	159

Складено за: ЦДАГОУ, ф. 6, оп. 1, спр. 652, арк. 5; *Kokoszko M. Przemysł naftowy w Polsce w latach 1932–1938: praca magisterska / Mieczysław Kokoszko. – Warszawa : WSH, 1945.*

Динаміка іноземного капіталу у польській нафтовій промисловості
у 1930-х роках (у %)

Капітал	1932	1937
Французький	50,3	54,2
Американський	14,6	25,2
Австрійський	8,9	6,0
Інший закордонний	3,1	1,6
Крайовий (польсько-єврейський)	23,1	12,7
Разом	100	100

Складено за: *Wojcieszek T.* Kapitał obcy w polskim przemyśle naftowym w latach 1918–1939 : praca magisterska / Tadeusz Wojcieszek. – Warszawa, 1965.

ДОДАТОК № 14

Промислові підприємства (тартаки) у Львівському, Станиславівському та Тернопільському воєводствах у порівнянні з іншими територіями Польщі станом на 1925 р.

Воєводства	Підприємства більше 20 робітників	
	Кількість підприємств	Кількість робітників
Польща	726	43 018
Полісся	22	1 201
Волинь	10	792
Львів	60	3 631
Станиславів	42	5 190
Тернопіль	11	860
Лодзь	39	3 252
Познань	176	7 297

Складено за: ЦДАГОУ, ф. 6, оп. 1, спр. 309, арк. 1–20.

*Політичні впливи в основних економічних установах Станиславова
за даними Станиславівського повітового управління*

Назва установи	Політичні партії				
	УНДО	ФНЄ	ОУН	УНО	УСРП
Народна торгівля	40	30	20	–	10
Маслосоюз	50	40	10	–	–
Сільський господар	40	20	20	–	20
Окружний союз кооператив	45	20	10	5	20
Земельний банк гіпотечний	50	20	30	–	–
Український кооперативний банк	60	20	–	10	10

Складено за: ДАІФО, ф. 69, оп. 1, спр. 686, арк. 46.

БІОГРАМИ

Доманицький Віктор (1893–1962) – вчений-економіст, емігрував з Київщини, у 20–30-х роках ХХ ст. працював в УГА в Подєбрадах (асистентом, доцентом, завідувачем кафедри хліборобства, деканом агрономічного факультету, ректором). З 1934 р. – доцент, а згодом професор соціології Українського вільного університету в Празі й Мюнхені. Після Другої світової війни працював ректором, проректором Українського технічно-господарського інституту в Регенсбурзі. Учений-економіст підтримував зв'язки з різними господарськими організаціями Галичини та займався редакторською працею. Важливі думки опублікував у статтях “Найближчі завдання в галузі піднесення сільськогосподарської культури”, “Головні принципи організації української високої школи”, “За агрономізацію нашої кооперації”, “Методика суспільно-агрономічної праці в царині пасічництва”, “Традиції української сільськогосподарської науки” та у підручниках для студентів УГА та УТГІ [622, с. 294–308].

Жук Андрій (1880–1968) – громадсько-політичний діяч, один із лідерів галицького кооперативного руху, публіцист, політичний діяч – член РУП, УСДРП, один з організаторів СВУ, референт уряду ЗУНР. Родом з Полтавщини, з 1907 р. проживав у Львові. Редактор журналу “Економіст”. Брав участь у Першому просвітньо-економічному конгресі у Львові (1909 р.) У 1930 –х роках очолював статистичний відділ РСУК, секретар Товариства українських кооператорів (1936 р.), редактор часопису “Кооперативна республіка”. Автор численних економічних розвідок: “Чи і в якій мірі хліборобські артілі М. Левитського були продукційними кооперативами?”, “Українська кооперація в Польщі”, “Кредитова кооперація й організація ощадностей” та ін. Був переконаний, що кооперація має важливу організаційну роль в процесі творення “національної самостійності” [980, с. 281–294].

Кормош Теофіл (1861–1927) – правознавець, громадсько-політичний діяч, посол Галицького сейму, один із засновників і творців Української кредитної кооперації в Галичині. У 1894 р. у Перемишлі створив перше на західноукраїнських землях українське кредитне товариство “Віра”. Один з ініціаторів створення “Спілки для господарства і торгівлі в Перемишлі” (згодом – “Центросоюз” у Львові), кооперативів “Міщанська каса”, “Надія” в Перемишлі, “Повітового союзу українських кооперативів”, “Краєвого союзу кредитового” (згодом “Центробанк”), “Краєвого союзу ревізійного” (згодом РСУК), “Земельного банку гіпотечного” у Львові. Співзасновник і провідний член економічних інституцій Львова: “Дністер”, “Народна торгівля”, “Сільський господар” та ін. Автор підручників з кооперативного законодавства [618, с. 482–489; 871, с. 164–168; 836, с. 1–32].

Левицький Кость (1859–1941) – один з найвидатніших громадсько-політичних діячів, правник, учений, кооператор, член УНДП, УНДО, посол до Австрійського парламенту, Галицького сейму, голова ГУР тощо. Ініціатор перетворення “Просвіти” на просвітньо-економічне товариство. Автор численних праць з економіки. Брав участь у створенні Крайового союзу кредитового, Крайовий союз ревізійний (голова). Входив до складу комісії з перебудови товариства “Сільський господар” на крайове товариство, автор статуту споживчого товариства “Народна торгівля”, член ради “Української щадниці” у Перемишлі, Земельного банку гіпотечного та інших провідних економічних інституцій. Активно співпрацював з економічними часописами, автор низки праць на економічну тематику: “Про каси позичкові”, “Про шпихліри і крамниці” [706, с. 137–144].

Луцький Остап (1883–1941) – громадсько-політичний діяч, військовий, кооператор, публіцист. Навчався у Львівському та Краківському університетах, брав активну участь в економічному розвитку Галичини міжвоєнного періоду. Перебуваючи на посаді директора РСУК (1929–1939), голови наглядової ради “Центросоюзу” (1928–1939), акцентував увагу на проблемах кваліфікованості кадрів, централізму та демократизму в

кооперативних установах. Прихильник європейських кооперативних ідей. Як кооператор, член ЦК УНДО, посол до сейму та сенату Польщі він був задіяний в обговоренні та прийнятті нових кооперативних законопроектів, сприяв поширенню української кооперативної ідеології. Учасник XV конгресу “Міжнародного союзу кооперативів” (Лондон, 1937 р.). Автор низки праць в галузі економіки, зокрема кооперації [862, с. 315–326; 863, с. 1–71].

Мілянч Атанас (1902–1984) – інженер за фахом, економіст, громадський і пластовий діяч, член УТТ. Навчався на будівельному факультеті Української вищої технічної школи у Львові при Українському таємному університеті, Українській господарській академії в Подєбрадах. 1931 р. разом із колегами заснував КІР, який об’єднував спеціалістів будівельних професій. Як директор Промбанку, сприяв розвитку української банкової справи, промисловості та торгівлі. Реалізовував ідею створення на селі переробних підприємств. У 1939 р. емігрував і за кордоном продовжував діяльність у сфері економіки [990, с. 215–220].

Нагірний Василь (1847–1921) – архітектор, один із лідерів українського суспільно-економічного руху в Галичині. Навчався у Технічній академії (тепер – Національний університет “Львівська політехніка”), на будівельному факультеті Цюрихської політехніки (Швейцарія). Один із засновників товариств “Народна торгівля”, “Зоря” (голова до 1921 р.), “Дністер”, “Сокіл”, “Руська ремісничка і промислова бурса”, жіночої промислової спілки “Труд”, “Народна гостинниця”, “Сила” (перший голова), “Товариства для розвою руської штуки” та ін. Брав активну участь у купівлі та будівництві будинків для українських установ. Автор суспільно-економічних розвідок: “Як собі люди в нужді помагають”, “Руска Бурса ремісничка і промислова”, “Дещо про лад в громаді” [980, с. 72–83; 894, с. 54–130; 608].

Олесницький Євген (1860–1917) – український правник-учений, громадський та політичний діяч, організатор кооперативного руху, посол до

Галицького сейму та Австрійського парламенту. Вивчав право у Львівському університеті. “Золотий проповідник Стрийщини”, один з організаторів та керівників перших просвітньо-економічних заходів. Брав участь у створенні кооперативів, зокрема “Маслосоюз”, Спілка збуту збіжжя, Краєвий союз для хову і збуту худоби, товариства “Сільський господар”. Працював у Краєвому союзі ревізійному, “Дністрі”, ЗБГ. Автор низки законопроектів, ґрунтовних праць на суспільно-економічні теми. Долучався до видання економічних часописів, зокрема двотижневика “Господарська часопись” [704, с. 156–163; 609].

Павликовський Юліан (1888–1949) – громадсько-політичний діяч, галицький кооператор, агроном, економіст, співзасновник УНДО, член Польського сенату, науковець, автор численних праць у галузі економіки. Навчався на правничому відділі Львівського університету, у Віденській вищій школі хліборобської культури. Викладав аграрне законодавство та основи кооперації в Таємному українському університеті у Львові та інших навчальних закладах. Співпрацював із головою товариства “Сільський господар” Є. Олесницьким. Працював над відбудовою української кооперації, зокрема сільських споживчих кооперативів. Був головою ради РСУК та її президії (1922–1944), членом ради “Центробанку” (1925 р.), головою надзірної ради “Маслосоюзу” (1926 р.), директором “Народної торгівлі” та інших економічних установ. Його теоретичні та практичні засади кооперації формувалися під впливом теорій “кембриджської школи”, американської інституційно-економічної школи, репрезентанта молодшої історичної школи політичної економії віденського професора К. Гофмайстра, очільника Союзу соціальної політики Г. Шмоллера [1075, с. 341–349].

Пеленський Зиновій (1890–1943) – громадсько-політичний діяч, економіст, редактор, галицький кооперативний діяч, член ЦК УНДО, депутат польського сейму. Вивчав право у Львівському університеті, а згодом закінчив Віденську академію торгівлі, отримав досвід кооперативної справи у Швейцарії. У 1926–1930 рр. – головний редактор “Господарсько-

кооперативного часопису” (орган РСУК), автор численних фахових розвідок. Працював у Ревізійному союзі хліборобських кооперативів, РСУК, брав участь у реорганізації ЗБГ на Акціонерне товариство. Розробляв законопроекти, які стосувалися молочарських кооперативів. Брав участь у нарадах економічних установ, на яких виступав з доповідями та повідомленнями на актуальні суспільно-економічні теми. Популяризував кооперативні ідеї. Активний діяч міжнародного кооперативного руху. Представляв українську кооперацію на міжнародних кооперативних конгресах у Стокгольмі, Берліні, Лондоні, Парижі, Празі. Відстоював ідею розвитку промислової кооперації [705, с. 180–196].

Степанів-Дашкевич Олена (1892–1963) – громадська та військова діячка, історик, географ. Навчалася у Львівському та Віденському університетах, де захистила докторську дисертацію. Член “Пласту”, “Рідної школи”, НТШ, референт РСУК, викладач Львівської гімназії сестер Василянок, Львівського таємного українського університету. Автор численних праць та спогадів, зокрема довідника “Кооперативи здоров’я” (1930), монографії “Сучасний Львів” (1943).

Федак Степан (1861–1937) – громадський діяч, фінансист, адвокат, державний секретар харчових справ уряду ЗУНР. Навчався на правничому факультеті Львівського університету. Один із засновників і провідних діячів кооперативних та фінансово-кредитних установ у Галичині, як-от “Дністер”, “Крайовий союз кредитовий” (“Центробанк”), “Українська щадниця” у Перемишлі, РСУК, ЗБГ, очолював Комітет допомоги політичним в’язням [703, с. 67–79].

Храпливий Євген (1898–1949) – громадський діяч, інженер-агроном і кооператор, професор УТГІ (Регенсбург) і УВУ (Мюнхен), один з організаторів економічної освіти та хліборобського шкільництва на західноукраїнських землях, директор товариства “Сільський господар”, Товариства українських агрономів. Працював також у РСУК, УТТ тощо. У 1933 р. захистив докторську дисертацію “Погляд на плекання рогатої худоби

у Східній Галичині в рр. 1880–1930” в УГА в Подєбрадах у професора Костя Мацієвича. Редактор економічних часописів: “Господарсько-кооперативний часопис”, “Сільський господар”, Календар “Сільський господар”, “Хліборобська молодь”, “Український агрономічний вісник”. Написав низку історико-економічних праць, в яких застосовуючи регіональний підхід, охарактеризував особливості сільського господарства у світі та на західноукраїнських землях [1067, с. 414–420; 708, с. 222–230; 294, арк. 1–11].

Соціальний стан членів кооперативу “Народна торгівля” станом на 31 грудня 1935 р.

Соціальний стан	К-ть осіб	%	Квота в зл.	%
Урядники приватні і державні	2 718	43,5	22 278,91	10,2
Купці і промисловці	342	5,5	2 978,21	1,4
Ремісники	278	4,4	839,00	0,4
Священики	823	13,2	9 645,12	4,4
Рільники	845	13,5	2 252,38	1,0
Робітники	103	1,6	316,95	0,1
Інші	548	8,8	3 633,81	1,7
РАЗОМ фізичні особи	5 657	90,5	41 944,38	19,2
Група кооператив	428	6,9	175 299,28	80,0
Група юридичних осіб некооперативів	162	2,6	1 903,04	0,8
РАЗОМ	6 247	100	219 146,70	100 %

Складено за: ЦДІА України, м. Львів, ф. 449, оп. 1, спр. 2, арк. 7.

Бюджетна система товариства “Сільський господар” у 1935–1938 рр.

Доходи	1935		1936		1937		1938	
	тис. зл.	%	тис. зл.	%	тис. зл.	%	тис. зл.	%
Членські внески	36,63	41,7	58,87	33,3	65,92	22,6	80,43	18,9
Допомога кооперативів	24,52	27,9	87,21	49,3	117,54	40,4	109,68	25,8
Субвенції самоврядування	–	–	–	–	8,50	2,9	8,50	2,0
Публічні заходи	26,71	30,4	30,70	17,4	99,24	34,1	222,41	53,3
Разом	87,8	100	176,78	100	291,21	100	425,02	100
Видатки								
Культура і освіта	20,21	28,5	59,41	39,8	94,67	34,4	169,79	40,4
Агротехніка	2,974	4,2	5,74	3,8	34,81	12,7	93,34	22,2
Зоотехніка	10,88	15,4	19,22	12,9	63,35	23,0	59,34	14,1
Адміністрація	35,08	49,05	58,31	39	58,99	21,5	71,58	17,0
Інші	1,07	1,5	6,69	4,5	23,04	8,4	26,52	6,3
Разом	70,85	100	149,37	100	274,85	100	420,54	100

Складено за: Звідомлення з праці Краєвого господарського товариства за 1935 рік... – С. 34; Звідомлення з праці Краєвого господарського товариства “Сільський господар” за 1936 рік... – С. 57; Звідомлення з праці Краєвого господарського товариства “Сільський господар” за 1937 рік... – С. 69; Звідомлення з праці Краєвого господарського товариства “Сільський господар” за 1938 рік... – 1939. – С. 56.

Лист

торгового агента Дмитра Конюха до дирекції фабрики “Будучність”

Львів дня 21. III. 34

До високоповажаної Дирекції фабрики “Будучність” в Тернополі.

Повідомляю ласкаво, що виконання виставкового кіоску я віддав Коверкові на підставі одобрення мого проекту зі сторони Шанованої Дирекції, при моїй невідступній співпраці.

Піддаю при цій нагоді під ласкаву розвагу чи би Шановна Дирекція не здецидувалася купити в Гребенові віллу з 14 убікаціями /поверхова/ П. Гр. Гануляка “Русалка” в гарнім і здоровім положенні для своїх робітників і службовиків на літнисковий відпочинок. На площі $\frac{1}{4}$ морг. Засаджений садок. На камінній підмурівці, крита бляхою. Колись давали за неї 5 тисяч доларів. Нині він здецидований, коли б попав свій купець навіть за 14–12 тисяч золотих ідучи ще дальше, 4–5 тисяч готівкою, а решту на догідні сплати ремесами до 2 літ. Рятуючи своє підприємство змушений прямо на якнайдалші угоднінення. А услів’я думаю такі, що дійсно для фабрики згл. працівників велика нагода і догідна набути так важну річ. Та рік-річно законтрактовують літники на цілий сезон кімнати. Можна часть віднаймувати і сплачувати вже цею готівкою решту довгу, а решту відступити для ужитку працівників. Я дуже дораджував би це купно. Бо знаю цей об’єкт і очевидна догідна нагода. Просив би ласкаво донести, аби Шановна Дирекція заінтересувалася цею справою, бо в такому випадку я бим притримав продаж, бо купці можуть трафитися. Залізничне сполучення літом дуже догідне. З Тернополя поспішні поїзди просто до Гребенова.

Прошу рівно ж не забути вислати на склад Ласкаво замовлені тутки, бо на складі нічо не маю. Головно жовті короткі і білі короткі.

“Літопись Червоної Калини” все пригадує і просить ласкаво о ремесу або готівку на 120 зол.

Наприкінці маю горяче прохання до Шановної Дирекції. Мій скромненький бюджет зістав надшарпаний внаслідок хвороби 2 моїх діточок в місяці березні і прямо змушений просити ласкаво о позичку в кв. 200 зол., слачуваних протягом 6 місяців від 1 травня почавши, коли вишлю на село до родини жінку і діти. Позичку взяв би я по ласкавій згоді Вп. Дирекції протягом місяця квітня з дрібної продажі товару.

В очікуванні ласкавої відповіді остаю

З глибокою пошаною

Дмитро Конюх

Джерело: ДАТО, ф. 113, оп.1, спр. 10, арк. 8.

Показники кооперативної фабрики “Калина” у 1925–1930-х рр.

Рік	Обіговий капітал (у злотих)	
	1925 (10 місяців)	23 292,41
1926 (12 місяців)	48 184,10	4 015,33
1927 (12 місяців)	91 803,28	7 650,22
1928 (12 місяців)	157 085,50	13 090,47
1929 (12 місяців)	310 339,43	25 861,62
1930 (6 місяців)	185 675,26	30 945,87

Складено за: 20-літній ювілей торговельно-промислової кооперативи “Будучність” в Тернополі...– С. 142–143.

ДОДАТОК № 21

*Вироби тернопільської фабрики “Калина” та їх вартість станом на
1933 р.*

Назва товару	Сорт/кількість листоків	Ціна (у злотах)
цигаркові тутки (100 шт)	-	2,50
цигарковий папір (100 шт.)	18/60	2,80
	18/100	4
	16/90	4,25
	16/60	3,25
	14/50	3,20
	14/60	3,60
	14/90	5,40

Складено за: ДАТО, ф. 113, оп. 1, спр. 7, арк. 19.

Витрати кооперативу “Будучність” на культурно-освітні та гуманітарні установи за 1929 р.

Назва установи	Сума (в злотах)
“Просвіта” – Львів	1886
“Рідна школа” – Львів	3238
“Сирітський захист” – Тернопіль	1300
На будівництво будівлі “Рідна школа” – Тернопіль	890
На будівництво будівлі “Народного дому” – Збараж	100
Шпиталь ім. митрополита Андрея Шептицького – Львів	890
“Сирітський захист” – Збараж	100
На дім “Пласту” – Львів	100
Українське товариство допомоги інвалідам у Львові	400
Національний музей у Львові	100
На викуп “Лисої гори” в Підлиссі	200
“Сокіл Батько”	300
Товариство охорони воєнних могил	200
На вакаційні оселі (літні відпочинкові табори) для хворих учнів	550
На бібліотеку народних шкіл – Тернопіль	200
На вакаційну оселю (літній відпочинковий табір) для українських журналістів	120
Учням із малозабезпечених сімей	90
На будівництво будівлі “Народного дому” – Ярослав	100
На будівництво будівлі “Народного дому” – Летня	20
На будівництво будівлі “Народного дому” – Малнів	10
Разом	11.270.69

Джерело: 20-літній ювілей торговельно-промислової кооперативи “Будучність” в Тернополі // Ювілейний альманах “Центросоюзу” в 30-ліття. – Львів, 1931. – С. 144.

Лист-привітання Головної Управи товариства “Рідна школа” з нагоди 10-літнього ювілею “Союзу українських купців” у Львові. (1933 р.)

Сильний економічний стан народу підносить його повагу в міжнародних відносинах і закріплює почуття сили та додає самопошани членам тієї нації. В сьогоднішній добі становить економічну підставу народу його власний промисл і купецтво.

В нашій минувшині записане українське купецтво на картах історії золотими буквами. Воно не тільки заспокоювало потреби народу своїм посередництвом, але й запізнавало чужинців з нашою землею і культурою, зносило нові культурні елементи та обороняло українство перед чужинецьким впливом. Нашу історичну ролю відіграло в тому процесі українське купецтво Львова, яке удержувало тут свої школи при допомозі Брацтва, що було прототипом сьогоднішньої Рідної Школи.

Велика заслуга сьогоднішнього українського купецтва для українського народу ще й та, що воно відважується віддавати своє майно на створення джерел нових можливостей для народу.

Ті цілі, які стоять перед українським купецтвом та особливо ті можливості, які воно відкриває перед своїм народом ставлять його в народі поміж наважніщі звання. Під тим оглядом має українське купецтво багато спільного з Рідною Школою.

Радіємо, що українське купецтво обходить уже 10-літній ювілей своєї організованої діяльності. Перші льоди проламані, початки зроблені. Бажаємо, щоб Союз українських купців у Львові вповні відновив і поширив історичну традицію українського купецтва, яке має стати пробоевим станом для українізації наших міст, для світлої будучности української нації.

Головна управа Рідної Школи.

Джерело: ЦДІА України, м. Львів, ф. 206, оп. 1, спр. 251, арк. 1–3.

*Лист митрополита галицького Андрія Шептицького міністру фінансів
Чехословаччини Івану Шрамеку з приводу фінансової допомоги для
Української господарської академії в Подєбрадах. (1932 р.)*

До Ексцеленції пана міністра msgrе Івана Шрамека в Празі

Ексцеленціє!

Звертаюся до Вас із дуже важною для цілого мого народу справою.

Напевно знаєте, що в Подєбрадах існує вже 10 літ Українська Господарська Академія. Велика поміч чеського народу і Чехословацької держави фінансуванням цієї високої школи дала можливість поважної нормальної праці нашим ученим, що опинилися на еміграції і дала високошкілну освіту багатьом молодим українцям. Академії має величезне культурне і наукове значення не лише для української еміграції, але й для цілого народу: бо ж це одинока на цілій землі направду українська висока технічна школа.

Сучасна господарська скрута примусила також чехословацький нарід, так само як і всіх інших, до ощадностей – і тому уряд думає, як зачуваю, зовсім зліквідувати подєбрадську Академію. Розуміємо зовсім добре, що фінансування такої знаменитої високої школи означає для чехословацького народу і для держави в нинішніх часах велику матеріальну жертву. Але українці, як бездержавний нарід, відчувають сьогоднішню кризу далеко гостріше, ніж чехословацький народ. І хоч нам дуже залежить на цьому, щоби подєбрадська Академія існувала дальше, не може наш народ, на жаль, тепер поспішити з дійсно видатною матеріальною помічю, яка забезпечила б вповні дальший розвиток Академії.

Ці обставини є причиною, що звертаюся з проханням, щоби Ви були ласкаві, якщо це можливе, ужити своїх впливів перед компетентними

чинниками на те, щоби Чехословацька держава взяла на себе тимчасово
дальше фінансування подебрадської Академії.

Самозрозуміло, що українське громадянство постарасться також зі свого
боку, якщо це буде бодай трохи можливе, помагати Академії – а в
майбутньому аж прийдуть з Божою помічю кращі часи, перебере на себе
зобов'язання повного фінансування Академії. Тимчасом іде лише про те,
щоби Академія не перестала існувати.

Українське громадянство має в останньому десятилітті нагоду
слідкувати за дійсно ідеалістичним хотінням чехословацького народу і
держави помагати своїм словянським братам в злих часах. Українці очікують,
що почування християнської любови ближнього і свідомість словянської
солідарности буде для Чехословаччини також тепер доволі сильним мотивом
на те, щоби вона взяла на себе тимчасово ще й цю, серед сучасних обставин
дуже важку, але дійсно гарну жертву. Тим позискаєте собі всі Ви ще більше
правдивої вдячности і щирої приязни цілого українського народу.

Львів, липень 1932 р.

Митрополит Галицький

Джерело: ЦДІА України, м. Львів, ф. 358, оп. 3, спр. 227, арк. 2–6.

Лист управи кооперативи “Шовк” у Самборі до митрополита Андрея Шептицького з проханням про підтримку розвитку кооперативу та шовкового промислу в регіоні

Високопреосвященний Владико!

Від кількох літ в Самборі розвивається в дуже повільному темпі наша одинока краєва кооператива “Шовк” (Замойського, 7), яка виробляє на простому селянському варстаті шовкову матерію так званий сирий шовк.

Дуже пиняво йде розпродажа цього шовку, переважно між українським громадянством, яке купує його з патріотизму.

З цього шовку вже є вшитих кілька фелонів (вишитих укр. вишивкою), які закупили Церковні Комітети до своїх церков (Самбір, Лаврів, Торгановичі та Вяцковичі). Фелони ці були репродуковані в наших популярних часописах при відповідних статях.

Наше зубожіле селянство взялося в кількох послідних роках до садження морвових деревець в цілі поліпшення своєї долі і від минулого року зачинає доставляти свої кокони до нашої кооперативи “Шовк”.

Щоби краще розвинути свою діяльність, кооператива “Шовк” потребує грошей на закупно механічних варстатів і іншого приладдя, а гроші ці може добути лишень дорогою масового членства українського громадянства.

Один уділ: 20 зл. вписове: 4 зл. Наша Свята Церква потребує найбільше шовку, а то на фелони і інші церковні речі, тому підписана Управа кооперативи “Шовк” враз з Надзірною радою звертається з горячим проханням до Вашої Ексцеленції о ласкаве вписування в члени Кооперативи “Шовк” і о ласкаве припоручення Всечеснішому Духовенству, щоби прийшло рівнож в поміч нашій кооперативі “Шовк” вписуванням в члени як рівно ж просить, щоби припоручувало садити морвові деревця (взірцеві шкілки) для селян і заохочувало до цієї праці для добра нашого Народу і розвою рідного промислу.

В надії, що Їх Ексцеленція не відмовлять нашій просьбі остаємо з глибокою пошаною.

За управу Кооперативи “Шовк” в Самборі

Нач. директор:

П. Ск (*нерозбірливо*)

Скарбник:

І. Грабовський

За Надзірну Раду:

Голова:

Секретар:

І. Филипчак

Т. Кульчицький

Самбір, дня 27 лютого 1937 р.

Джерело: ЦДІА України, м. Львів, ф. 358, оп. 1, спр. 126, арк. 62.

Лист фотографа Михайла Шалабавки Греко-католицькому митрополичому ординаріату у Львові про надання грошової допомоги для влаштування фотоательє та на підготовку фотоекспонатів на виставку у Чикаго. (1929 р.)

Всесвітлійший і Високопреосвященний Митрополичий Ординаріате.

Вносячи свою просьбу та наміри на руки Їх Всесвітлійшости щодо створення фотографічного заведення у Львові.

До цієї праці покликує мене обов'язок, почування гідности праці для Українського Народу. Мої заміри та змагання не стремлять до збагачення своєї особи, мене покликує обов'язок стати на цьому місці, яке стоїть прогалиною між нашим громадянством.

Мої заміри, до яких я стремлю всіми силами, і це щирий обов'язок витворити українську галузь фотографічного промислу та штуки через навчання нашої молоді, і тим самим розповсюдження наших фотографів для всіх наших міст Галицької України. Запевняю, що моя щира праця та наука дасть десяткам наших сиріт прибіжище, а з бігом часу й соткам, які будуть мати запевнення праці, а наше громадянство свого ремісника.

Взявши під розвагу запотребування світлин нашого громадянства, нехай виносить 1 зол. пересічно на кожен особу річно, оскільки ж то мільйони в рік річно платять наш нарід за світлину чужинцям. Чому ж не повинні використати нагоду заробітку свої у своїх? Приноровлюючись до закликів "свій до свого по своє".

Тому моя майстерня, яка мала б повстати з Їх Всесвітлійшої ласки та помочі, нехай стане започаткуванням чесної та потрібної науки, аж до здійснення щирих замірів, яких буду гідно та щиро додержуватись. Рівночасно моїм обов'язком, яко людини вповні свідомої в напрямі загальних праць фотографічного знання, стати на чолі українського аматорського гуртка світливців у Львові, даючи певний вмілий провід та науку.

Приноровлюючись до заклику наших громадян, які закликають до піднесення згаданого гуртка у Львові, що найкраще посвідчить нижче долучена стаття, з дня 20 жовтня 1929 р. (часопись “Неділя”), згадуючи про наше аматорство, в порівнянні з другими народами, показується, що наше аматорство доси не існувало і не існує. Прикро дивлячись на упослідження, якому не місце і яке не повинно зістати дальше без відгомону. Наша українська молодь талановита рвется силою до науки, до праці, щоб дійти до рівня з культурним світом. Брак проводу унеможлиблює здійснення обов’язкових цілей. Українське аматорство не посідає друкованого слова в напрямі світлярської штуки, тоді коли наші сусіди користуються громадною літературою в напрямі світлярства, тим самим ведуть хосенну працю для свого народу. А ми? В порівнянні виглядаємо наче сто літ тому назад. Польське громадянство міста Львова славиться іменем Осипа Світковського, величаючись єго славою та артизмом аж поза границі. Чому ж не повинні бути і в нас такі артисти, приносячи користь та славу нашому народови. Вже багато талантів марнується, яким треба запобігти початками технічного знання, а тоді певно і в нас стане артистично світлярське мистецтво високо, осягаючи певне місце в культурному світі. Слід пригадати і про вистави образів арт. світ. штуки, порівнюючи наш українській нарід з народами культурного світа. На цьому місци нехай осудить правда та дійсність відтинка *Му і zagranica*. Я обов’язуюсь довести в дійсність всі дотеперішні браки згадані на цьому місци, почуваючи певність свого знання в згаданому напрямі, однако моя недостача грошей на здобуття домівки у Львові держить мене безчинно, не даючи змоги нести науку та працю. І тому осміляють на цьому місци звернутись з просьбою до Їх Всесвітлійшости о матеріальну поміч, як нижче слідує. Стосуючись до волі Їх Всесвітлійшости, висилаю рахунок, найголовнішого започаткуючого запотребовання. Відкуплення домівки під заведення та працівню т. е. (заплатити відступне за домівку) 3.500 – 4.000 зол. запровадження інсталяції електричного освітлення для виконання знімок коштуватиме 600–700 зол. один апарат закладовий, без

якого не в силі начати працю – 1 000 зол. Так то загальна сума, з котрою можна начати працю, винесла б 5.700 зол. о яку то суму осьмілюсь просити Їх Всесвітлійшість. Дальші запотребовання, як апарати подорожні, зняряддя до виконування праць обстановки, апарат проєкційний та до повноцінної декорації і все проче буду старатись набути з малого, приноровлюючись до слів Їх Всесвітлійшости. Осьмілююсь ще раз, благаючи щиро Їх Всесвітлійшість о заподану матеріальну поміч, яка безумовно принесе належну користь для українського народу. Осмілююсь рівночасно долучити посвідки щодо мої особи

Надіючись, що благословення Боже, уділене мені Їх Всесвітлійшістю, та одобрення моїх замірів стане моєю правдивою заслугою, за щирю працю, яку доведу вповні до здійснення, на користь бідної сирітки, на добру славу Українського народу.

З низьким уклоном та належною
пошаною для Їх Всесвітлійшости

Михайло Шалабавка
фотограф

15.1.1929 р.

Джерело: ЦДІА України, м. Львів, ф. 408, оп. 1, спр. 600, арк. 1–3.

*Список акціонерів Спілки для будівельного промислу
(раніше – фабрика Івана Левинського).
Середина 1920-х років.*

№	Власник	акції шт.	акц. капіталу %
1.	Товариство “Праця”	4 326	43,26
2.	Банк дисконтний варшавський	2 500	25,00
3.	Андрей Шептицький	1 044	10,44
4.	Степан Левинський	1 000	10,00
5.	Кооперативний банк “Дністер”	310	3,10
6.	“Народна торговля”	200	2,00
7.	Земельний банк гіпотечний	182	1,82
8.	Українське крайове товариство опіки над інвалідами	100	1,00
9.	Парцеляційне товариство “Земля”	80	0,80
10.	Центральний кооперативний банк	40	0,40
11.	Центральний кооперативний союз	10	0,10
12.	“Народна гостинниця”	40	0,40
13.	Українська щадниця	2	0,02
14.	Інж. Павло Дурбак	66	0,66
15.	Др. Іван Долинський	20	0,20
16.	Др. Ярослава Маликова	20	0,20
17.	Др. Степан Федак	20	0,20
18.	Інж. Роман Шехович	12	0,12
19.	Др. Іван Сітницький	10	0,10
20.	Ярослав Лепкий	6	0,06
21.	Кооператив “УНАС”	6	0,06
22.	Білінкевич	4	0,04
23.	Інж. Ярослав Стефанович	2	0,02
	Разом	10 000	100

Складено за: ЦДІА України, м. Львів, ф. 409, оп. 1, спр. 99, арк. 81.

Люстраційні протоколи Андрія Шептицького для фабрики
“Фортуна нова” (1925 р.)

ПРОТОКОЛ

люстрації фабрики цукорків і помадок “Фортуна нова”, переведеної на
заряджене Їх Ексцеленції Високопреосвященного Отця Митрополита
Андрія гр. Шептицького в днях 12–21 серпня 1925 р.

1. Питанне: Чи п. Авдиковичева набирає для свого власного ужитку молоко
на рахунок фабрики?

Стверджено: Молоко закупається для фабрики спорадично 2–3 рази на
місяць в кількості по 60 до 100 літрів за раз, тоді коли виробляються
молочні цукорки /іриса, помадки/. Молоко відбирає від доставців
завідуючий фабрикацією п. Петренко і не було випадку, щоби
п. Авдиковичева побрала хоч раз з того молока яку-будь кількість.

2. Питанне: З яких фондів оплачує п. Авдиковичева свою кухарку і
служницю?

Стверджено: Кухарка Катерина Рубаха варить обід для п. Авдиковичевої на
дві особи, і за те дістає вона харч від п. Авдиковичевої. Решту часу працює в
фабриці при розважуванні цукорків в пушки і при контролі /особистій
ревізії виходячих з фабрики робітниць, яко довірена особа. За працю в
фабриці дістає готівкою 40 злотих на місяць. Служниця Параня Свинчук не
є служницею п. Авдиковичевої, а фабричною сталою служницею, якої
обов'язком є прятанне канцелярії і убікацій, а також прятанне склепів в
місті. При повному ході фабрики помагає вона також при сортуванні
цукорків. Одержує за свою роботу від фабрики по 1 злотому на день, а за
прятанне помешканя п. Авдиковичевої дістає від тої ж харч.

3. Питання: Чи п. Авдиковичева оплачує з фондів фабричних свою приватну кореспонденцію листовну і телеграфну і розмови телефонічні?

Стверджено: Точно перевірено реєстр рахунків телефонічних і телеграфічних, звірено/зколяціоновано/ їх поодинокі з касою на весь час існування фабрики від падолиста 1924 по серпень 1925. Не знайдено ані одної приватної депели, ані телефонічної розмови п. Авдиковичевої, а дві телефонограми приватних урядників /п. Левицької і п. Глинського/, які фігурують в тих рахунках, перша потручена з пенсії п. Левицької, а друга заплачена п. Глинським з власної кишені, і тому зовсім через касу не перейшла. Кореспонденція листовна /порто/ вся зареєстрована в протоколі подавчим зі схороненням копій в реєстрі і порто за звичайні листи точно записане, а за поручені листи, де того на відписах писем наклеєні поштові квитки. Ані одного приватного листа з того рахунку не сплачено.

4. Питання: Чому не вистарчає води з власної керниці, і фабрика користується ще міським водотягом? Водотяг коштує місячно 35 злотих.

Стверджено: Води в керниці є аж надто досить /стовп води 14 метрів високий/, і було би її вистарчило вповні до фабрикації, але помпа в керниці, уряджена п. Малохлібом, є одноциліндрова і не може /не встигає /настарчити потрібної кількості води. Вказаним було б лише перемінити помпу на двоциліндрову, яка при зужиттю тої ж електричної енергії дасть повторно використовуване зужитої води з причини, що це перше зробило б се новий кошт на помпованне її електрикою, а по друге взимі при надвірному басейні вода би замерзала, а урядження “теплого басейну” було б коштовне.

5. Питання: Чому в дворі, вишутрованому поперед жузжлями, жузжлі ті вивезено, а взамін навезено глини і землі і уряджено там травники і цвітники, що то коштувало?

Сконстантовано: Після прикуплення від п. Лілле парцелі, де уряджено двір заїздовий, освободилась частина двору від ул. Ядвігі. Та частина двору була посипана жузжелями, і проходячі робітники наносили на обуви до фабрики тих жузжель; крім того той кавалок добра не приносив жодної користи поза згаданим брудом. Тому уряджено хідники, усунено тонку верству жузжлів, і навезли взамін родючої глини і землі, засіяно травною, а посередині заложено пару малих кльомбів-цвітників. Кошти сего слідуючі – 190 зл. 85 гр., до того додали з власної кишені, яко аматори цвітів, п. Авдиковичева 25 зл. і п. Глинський 50 зл. В то входить і кошт цвітів, засаджених в дерев'яних, помальованих темно, пуделках в вікнах. Кошт тих пуделок мінімальний не дасться окремо обчислити, бо зроблені вони під час перебудови і почислені в загальнім рахунку столярських робіт, у всякім разі не може переносити кількох злотих. Використанне тої частини двора на травник є раціональне, бо вже навіть в першій році трава дала досі третій укіс.

6. Питання: Скільки плачений сторож і які його обов'язки?

Сконстатовано: Михайло Карпа одержує 100 зл. місячно і мешканне спальне. – Обов'язки його: цілий день присутний в дворі, випускає і впускає всіх інтересантів, а робітників фабричних при виході лише з перепусткою з канцелярії після особистої ревізії. Також його обов'язком є направа паж і всякі порядки в дворі. Працю має безперервно цілий день.

7. Питання: Які відшкодування платить фабрика віддаленим робітникам і урядникам?

Сконстатовано: Всі урядники і робітники приймаються на підставі устних умов і підлягають моральній уставі: для урядників шеститижневе і для робітників чотирнадцятиденне виповідження. За зловживання /крадіж/ віддаються робітники виповідження і без відшкодування. За цілий час існування Спілки виплачено лише один раз відшкодоване урядникові /зав. склепом при ул. Пекарській п. Безпятко, з того приводу, що склеп ліквідувався нагло і п. Безпятко не міг бути нормально виповіджений. Виплачено йому відшкодування 70 злотих, се є менше, ніж би йому належалося після устави/ пенсія була 130 злотих місячно/. Відійшли ще два урядники: п. Романюк з шеститижневим виповідженням без відшкодування і п. Семків на власне бажання без попереднього виповідження і без відшкодування. З робітників були за весь час віддалені з відшкодуванням за 14 днів два фірми без попереднього виповідження, а то з причини обережності, бо такий виповіджений фірман міг би з помсти ушкодити коня.

8. Питання: Чи правда, що кінь прийнятий в івентурі за 200 доларів був проданий згодом за 20 злотих.

Сконтатовано: Правда, що був прийнятий за 60, а не за 200 злотих. Коли комісія з рамени Митрополії оцінювала і приймала інвентар з ул. Павлінів – кінь був здоровий. Потім захворів невилічимою хворобою і на заряджене ветеринара з трудом був проданий за 20 злотих.

9. Питання: Скільки роздається безплатно виробів цукеркових і оскільки ті видачі оправдані?

Сконстатовано: На загальну суму вироблених продуктів 82 758 кг 99 дк видано на рахунок коштів 781 кг 12 дк, що становить дев'ять проміль /не цілий відсоток/; в ту суму видачі входять не тільки безплатні видачі ріжним особам і інституціям за услуги і чемности і реклямові, але також святочні /взамін грошей/ робітникам і персоналові, товари призначені на вітрини до

склепів і зразки для агентів. Всі видачі, навіть по два дека, вказані в книжці магазиновій з означенням прізвища осіб, яким цукорки видані і майже всі справдані. Загальна скількість є значно меншою від таких видач, практикованих в інших подібних інституціях.

10. Питанне: Чи побрала п. Авдиковичева собі особисто що з сирівців?

Сконстатовано: Протягом восьми місяців п. Авдиковичева побрала собі особисто з магазину 105 кг цукру, що пояснює тим, що многократно уряджуючи прийняття для ріжних урядових осіб власним коштом, а також неоднократно даючи харч /підвечірки і вечері/ урядникам і робітникам, які часто залишаються при роботі в фабриці допізна понад години обов'язкові – уважає за слушно мати за се від фабрики хоча б ту рекомпенсату в цукрі, яка виносить всього по кільканадцять злотих місячно.

11. Питанне: Які були манка в склепі при вул. Руській і чи завідатель склепу притягнений за них до відвічальности?

Сконстатовано: Манко на 129 злотих оказалось при інвентурі склепу при ул. Руській 1 квітня 1925 р., але позаяк інвентура та робилася тоді під час торгу в склепі наспіх, то бугальтерія не може з певністю сказати, чи зашла тоді яка помилка, тим паче, що коли в червні знов було сконстатовано при інвентурі склепу манко на 200 злотих, то оказалось, по провірці, що манка не було, а лише була груба помилка бугальтерії в особі п. Романюка, який вів рахунки склепу і проводив ту інвентуру. Помимо того рах. особистий зав. склепу п. Стукало обтяжено на суму 129 зл, і він згодився на потручуванє йому тої суми ратами з пенсії. Зав. склепом за останні місяці не виказав навіть законного при дрібній продажи трьох процентового манка, а значно менше 1:5 до 2,5 %. Взагалі всі урядники про п. Стукала виражаються як про ревного працівника, акуратного і чесного.

12. Питання: Яка рентабельність склепу при ул. Пекарській?

Сконстатовано: Склеп при ул. Пекарській функціонував від 1 квітня по 1 серпня 1925 р., се є чотири місяці. Як видно з білянсу на 30/VII за той час було обороту 7.433.05 зл. Чистий зиск був 963.28 зл. Після умови з власницею склепу за уживання склепу і особисту працю спільниці при торзі вона дістала половину чистого зиску, се є 484 зл.14 гр., урядник же зі сторони фабрики коштував за 4 місяці по 120 зл. в місяць – 480 зл. Отже, чистий зиск фабрики був би за чотири місяці всього 4 зл.14 гр. Позаяк до того фабрика мала ще деякі невеликі кошти /трамваї адміністрації при відвідуванню склепу і страчений час на інтересовання ся ним/, то склеп був признаний нерентабельний і з 30/VII.1925 р. зліквідований, тим паче, що положений на невігідній улиці не давав надії на ліпший розвиток.

13. Питання: Де і яких агентів удержує фабрика і який платить гонорар?

Сконстатовано: Тепер є лише двох агентів на Львів, які продають по малих склепах і будках цукерки деталічно по цінах о 10 % вищих від цін гуртових і від проданого товару дістають 5 % комісового. Перше були і провінціональні агенти, які діставали за спроданий ними товар в провінції 10 % комісового, але вони самі поносили і кошта подорожі. Тепер агентів провінціональних немає, бо і без них фабрика не може, при неповній продукції, настарчити на замовлення сталих відбірців. – Агенти у Львові задержані тому, що деталічна продаж є вигідною і під оглядом ціни і тому, що зараз інкасується готівка, і ще тому, що дрібні відбірці призвичаєні до того, що товар їм доставляється до склепу агентами, і коли б їх скасувати, натурально переймуть тих відбірців агенти інших фірм.

14. Питання: Чи товар продається кооперативам на гірших умовах, ніж жидам?

Сконстатовано: Кооперативи закупають понад 50 % всього виробу переважно /майже виключно/ через “Центросоюз” з рабатом від гуртових цін 10 %, а купуючі через агентів жиди і нежиди дістають товар по цінах гуртових без рабату, агенти ж від тих цін дістають, як вище сказано 5 %,

отже, ясно, що кооперативи мають ліпші умови.

15. Питання: Які функції сповняє у фабриці п. В. Темницький та які гроші одержує з каси фабричної?

Сконстатовано: П. В. Темницький був агентом фабрики на провінцію на рівних умовах з іншими агентами. 9 мая 1925 р. дістав зачет на виїзд в Станіславівщину і далі, але як видно з переглянутої кореспонденції з ним, захворів у дорозі і прослабував цілий місяць. Жадав від фабрики нового зачету, що фабрика відкинула і по виміні з ним кількох листів, в яких до порозуміння з ним дійти не могла – відмовила йому в дальшій заняттю. Зачету 220 злотих п. Темницький не звернув, і сума та 18 липня була списана на страту, щоби, як пояснює п. дир. Глинський, не обтяжувати білянсу фіктивним довжником, з якого стягнути ту належність нема ніякої надії.

16. Питання: Які постійні мальовання і перемальовування робляться в фабриці та чим вони виправдуються ?

Сконстатовано: За весь час по закінченню перебудови фабрики лише була один раз перемальована одна стіна поміж касовою кімнатою і кімнатою директора фабрики, а оправдується то тим, що та стіна через всю довжину пукла з приводу осідання траверз і мусіла бути препарованою.

17. Питання: Чи лазенка, якою користується п. Авдиковичева, часто псується і чи направляється на кошт фабрики?

Сконстатовано: Лазенка була за весь час один раз репарована і то на кошт фабрики /залютоване котла/ з тої причини, що те мале ушкодження було спричинено не з вини п. Авдиковичевої, а через незнання фабричної робітниці, яка гріла воду на прання стірок фабричних. В лазенці гріється вода для потреб фабрики в той час, коли котел фабричний не нагрітий, як нема виробу фабрикації, а загрівати котел на малу скількість води є

закоштовне.

18. Питання: Яка була пивниця на бараболю в дворі фабричним і чому вона скасована?

Сконстатовано: Пивниці жадної не було, а була просто яма на бараболю, яка коштувала три робочих дні простого робітника. Яма була викопана тому, що позаяк всі пивниці в будинку фабричним заняті фабрикою, а до розпорядження п. Авдиковичевої залишена зовсім мала пивничка під сходами, в якій бараболі неможливо переховувати, тому що вона відгороджена від інших убікацій лише дерев'яною перегородкою, а ті сусідні убікації огріті при фабрикації так, що в тій пивничці температура часто перевищує 25 степенів тепла. Яма та весною загорнена, що є зовсім натуральним і вказаним.

Джерело: ЦДІА України, м. Львів, ф. 409, оп. 1, спр. 611, арк. 176.

Лист Т. Войнаровського до співвласниці фабрики “Фортуна нова”

К. Авдикович. (1925 р.)

До Шановної фірми “Фортуна Нова”

Фабрика цукорків і помадок К. Авдиковичевої

на руки Високоповажаної пані Клементини Авдиковичевої

у Львові

З припоручення Їх Ексцеленції Високопреосвященного Отця Митрополита Андрея гр. Шептицького маю честь, як їх повновласник, подати Високоповажаній Пані до відома, що слідує:

Переведена в посліднім часі провірка фабрики дала вислід того рода, що фабрика не є в силі сплатити ані коштів адміністрації і продукції, ані відсоток від уділених кредитів, ані податків, оплати каси хорих, убезпечення робітників і т. д., що виказує постійні страти. На урухомлення фабрики виложили Їх Ексцеленція від року 1924 до сьогодні квоту 33.121 доларів америк., а в В. Пані внесли до спілки вартість інвентарів первісної своєї фабрики при вул. Паулінів, прийняту на 2 000 доларів.

Задля повиплатности фабрики належить зголосити конкурс і приступити до ліквідації. Супроти того стану річи рішилися Їх Ексцеленція згідно з уступом 26 контракту спілки розв’язати з днем 30 червня 1925 р. заключену з В. Панею спілку на основі контракту з 26 мая 1924 року, о чім маю честь В. Пані повідомити. Прошу привітно о заяву з Вашої сторони протягом 3 днів, чи В. Пані на розв’язання спілки годяться та в терміні до 30 ц. м. прошу з нами порозумітися, щодо способу ліквідації спілки, бо по безуспішнім упливі того речинця і в браку порозуміння будуть Їх Ексцеленція приневолені поступити в тій справі після постанов контракту і приписів закона.

З високим поважанням

Тит Войнаровський

Львів, дня 25 червня 1925 р.

Джерело: ЦДІА України, м. Львів, ф. 409, оп. 1, спр. 611, арк. 164.

Статистичні дані державних фахових шкіл у Львівському,
Станиславівському та Тернопільському воєводствах. 1920-ті роки.

Воєводство	к-ть шкіл	к-ть учнів	Віровизнання				Соціальний стан батьків					
			римо-кат.	греко-кат.	їудеї	інші	купці	селяни	робітники	ремісники	держ. сл.	інші
Львівське	7	1239	840	172	208	19	169	187	189	128	371	195
Станиславівське	4	595	344	160	56	35	46	72	83	146	105	143
Тернопільське	4	357	206	139	9	13	12	151	53	46	72	23
Разом	15	2191	1390	471	273	57	227	410	325	320	548	361

Складено за: ЦДІА України, м. Львів, ф. 179, оп. 4, спр. 152, арк. 2–3, 12.

*Статистичні дані приватних фахових шкіл у Львівському,
Станиславівському і Тернопільському воєводствах станом на середину
1920-их років*

Воєводство	к-ть шкіл	к-ть учнів	Віровизнання				Соціальний стан родичів					
			римо-кат.	греко-кат.	іудеї	інші	купці	селяни	робітники	ремісники	держ. сл.	інші
Львівське	36	2597	1215	237	1126	19	695	232	196	420	498	556
Станиславівське	8	498	294	64	131	9	144	35	27	61	184	47
Тернопільське	4	170	64	27	79	-	79	21	6	21	20	23
Разом	48	3265	1573	328	1336	28	918	288	229	502	702	626

Складено за: ЦДІА України, м. Львів, ф. 179, оп. 4, спр. 152, арк. 4–5.

Статистичні дані державних фахово-доповнюючих шкіл у Львівському,
Станиславівському і Тернопільському воєводствах станом на середину
1920-х років

Воєводство	к-ть шкіл	к-ть учнів	Віровизнання				Соціальний стан родичів					
			рим.-кат.	греко-кат.	юдеї	інші	купці	селяни	робітники	ремісники	держ. служб.	інші
Львівське	45	9894	5546	2283	1979	86	919	2954	1987	2322	434	1278
Станиславівське	10	2288	921	687	533	147	248	469	420	618	168	365
Тернопільське	6	761	302	242	213	4	102	163	177	270	20	29
Разом	61	12943	6769	3212	2725	237	1269	3586	2584	3210	622	1672

Складено за: ЦДІА України, м. Львів, ф. 179, оп. 4, спр. 152, арк. 7.

З Меморіалу Головної управи "Рідної школи" до Кураторії Львівського шкільного округу. (1933 р.)

Українське громадянство домагається створення на державний кошт у першу чергу таких фахових шкіл з українською мовою навчання :

I. Школи ліцейного типу:

1. Мужецька технічна школа у Львові. На разі з відділами електротехнічним і машиновим.
2. Жіноча школа ремесел у Львові. Відділи: моднярський, кравецько-білизнярський, текстильний.
3. Жіноча школа домашнього господарства у Львові. Відділи: домашнього господарства, готельно-реставраційного господарства.
4. Школа доглядальниць і гігієністок у Львові.
5. Коедукаційна кооперативно-економічна школа у Львові.
6. Жіноча семінарія учительок господарства у Винниках. Відділи сільського господарства, городництва, садівництва, домашнього господарства.
7. Технічна школа в Стрию. Відділи: будівничий і мірничо-меліораційний.
8. Коедукаційна економічно-торговельна школа в Станиславові.
9. Рільнича школа в Тернополі. Відділи: рільничий, ветеринарний, годівельний, огородничо-пасічний.
10. Школа суспільних опікунок у Львові.

II. Коедукаційні економічно-торговельні школи гімназійного типу з курсами у Львові, Станиславові, Городенці, Дрогобичі, Коломії, Тернополі, Чорткові, Бродах, Бережанах, Рава-Руській, Перемишлі, Сяноці, Сокалі.

III. Технічні і ремісничо-промислові школи гімназійного типу:

1. Технічна школа у Львові. Відділи: слюсарсько-механічний, електротехнічний, столярський.

2. Коедукаційна ткацька школа в Рогатині.
3. Гарбарсько-білошкірнична школа в Рогатині.
4. Технічна школа в Перемишлі. Відділи: слюсарсько-механічний, електротехнічний, будівельний і дорогово-водний.
5. Школа деревного промислу в Долині.
6. Лісова школа в Сколе.

IV. Ремісничо-промислові школи нижчого типу:

1. Коедукаційна кошикарська школа в Самборі.
2. Коедукаційна ткацька школа в Самборі.
3. Ремісничо-промислова школа в Сяноці. Відділи: столярський, колодійсько-ковальський.
4. Ремісничо-промислова школа в Боднарівці, повіт Стрижів. Відділи: шевський, будівельний, столярський, колодійсько-ковальський.
5. Реміснична школа в Хирові. Відділи: кравецький і кушнірський.
6. Реміснична школа в Комарному. Відділи: гончарський, ткацько-килимарський.
7. Реміснична школа в Яворові. Відділи: столярсько-меблевий і забавкарський.
8. Керамічно-гончарська школа в Коломійі.
9. Коедукаційна ткацько-килимарська школа в Косові.
10. Різьбярсько-столярська школа в Косові.
11. Ремісничо-промислова школа в Делятині. Відділи: столярський і ковальсько-колодійський.
12. Ремісничо-промислова школа в Станиславові. Відділи: слюсарсько-механічний, столярський, колодійсько-ковальський.
13. Ремісничо-промислова школа в Золочеві. Відділи: столярський, колодійсько-ковальський, слюсарський.
14. Реміснична школа в Угневі. Відділи: римарський, кравецький, гарбарський.

15. Ремісничо-промислова школа в Копичинцях. Відділи: колодійсько-ковальський, слюсарський.
16. Каменярсько-артистична школа в Тереховлі.
17. Мужецька каменярська і гончарська школа в Миколаєві над Дністром.
18. Мужецька каменярська школа в Журавному.
19. Гарбарська школа в Болехові.
20. Школа деревного промислу в Верхньому Синевидному.

V. Жіночі фахові школи (крім ліцейних):

1. Жіноча фахова школа гімназійного типу у Львові. Відділи: білизнярсько-кравецький, моднярський, текстильний.
2. Школа домашнього господарства гімназійного типу у Львові з курсами.
3. Коедукаційна жіноча фризирська школа у Львові.
4. Жіноча господарська школа гімназійного типу в Калуші.
5. Жіноча школа косметики у Львові.

VI. Жіночі фахові школи нижчого типу:

1. Акушерська школа у Львові.
2. Ремісничо-промислові школи у Перемишлі, Коломиї, Надвірній, Зборові, Чорткові, Стрию, Турці, Сокалі з відділами домашнього господарства і кравецько-білизнярським.
3. Школа домашніх виховниць у Перемишлі.

VII. Рільничі школи (крім ліцейних):

1. Рільничі школи гімназійного типу в Тернополі і рільничі школи нижчого типу в Сокалі, Ярославі, Ліску, Самборі, Городку, Ходорові, Коломиї, Стрию, Золочеві, Турці, Чорткові з відділами: городничий, садівничий, пасічний.
2. Коедукаційна городничо-садівнича школа в Заліщиках.
3. Рільничі технологічні школи в Ходорові (цукроварство, броварство, виріб крохмалю, спирту, переробка овочів і городовини).

4. Школа полонинського господарства у Ворохті.

Фахово-доповнюючі школи з українською мовою навчання повинні бути створені у кожному місті, де є найменше 40 термінаторів української народности.

Джерело: ЦДІА України, м. Львів, ф. 206, оп. 1, спр. 264, арк. 1–8.

Статистичні дані ремісничо-промислових доповнюючих шкіл товариства
 “Рідна школа” у 1928–1929 н. р.

№	Назва школи	Кількість учнів та професія					Кількість учителів та їх освіта		
		заг. к-ть	металівці	столяри	кравці та шевці	інші	заг. к-ть	вища	середня
1.	Львівська (чоловіча)	207	78	81	38	10	10	8	2
2.	Львівська (жіноча)	60	–	–	58	2	6	3	3
3.	Перемишльська (жіноча)	48	–	–	48	–	8	1	7
4.	Перемишльська (чоловіча)	173	73	24	64	12	12	8	4
5.	Тернопільська (чоловіча)	36	10	12	6	8	5	2	3
6.	Станиславівська (чоловіча)	66	31	2	25	8	12	6	6
7.	Коломийська (чоловіча)	7	2	2	3	–	8	5	3
	Разом	597	194	121	242	40	61	33	28
		100 %	32,5 %	20,3 %	40,5 %	6,7 %	100 %	54,1 %	45,9 %

Складено за: ЦДІА України, м. Львів, ф. 206, оп. 1, спр. 182, арк. 1–9.

Національність та соціальний склад батьків учнів ремісничо-промислових доповнюючих шкіл товариства “Рідна школа” у 1928–1929 н. р.

№	Назва школи	Національність			Соціальні верстви					
		заг. к-сть	українці	інші	селяни	робітники	ремісники	урядовці	купці	інші
1.	Львівська (чоловіча)	207	200	7	161	27	14	2	3	–
2.	Львівська (жіноча)	60	59	1	29	12	4	6	–	9
3.	Перемишльська (жіноча)	48	48	–	19	16	4	9	–	–
4.	Перемишльська (чоловіча)	173	173	–	133	18	5	6	2	9
5.	Тернопільська (чоловіча)	36	36	–	26	4	2	1	–	3
6.	Станиславівська (чоловіча)	66	65	1	41	11	11	2	1	–
7.	Коломийська (чоловіча)	7	7	–	7	–	–	–	–	–
	Разом	597 100 %	588 98,5 %	9 1,5 %	416 70 %	88 15 %	40 7 %	26 4 %	6 1 %	21 3 %

Складено за: ЦДІА України, м. Львів, ф. 206, оп. 1, спр. 182, арк. 1–9.

*Учительський персонал у Фахово-доповнюючій чоловічій школі
ім. Б. Грінченка товариства “Рідна школа” у Львові. 1920–1930- ті рр.*

Учителі	Предмет	Освіта
Михайло Бадлюк	рахунки з геометрією	Учительська семінарія у Львові
о. Степан Василів	релігія	Академічна гімназія у Львові
Пилип Деркач	українська мова	польська гімназія у Золочеві, українська гімназія у Перемишлі, Карлів університет у Празі, Віденський університет, доктор філософії
Гриць Дмитрів	гігієна	гімназія в Рогатині, медичні студії у Відні і Львові, медична практика у Празькій клініці
Володимир Юськевич	теорія шевська, рисунки фахові	народна школа, фахові курси, власник шевської майстерні
Іван Ковальчук	польська мова, наука про Польщу	Академічна гімназія у Львові
Степан Козак	рахунки і бухгалтерія, наука про Польщу, книговедення	Академічна гімназія у Львові, однорічний торговельний курс Торговельної академії у Ліберці, доктор права у Празі.
Іван Кандяк	фізика промислова, технологія, геометричні рахунки	німецька гімназія у Бродах, Академічна гімназія у Львові, Торговельна академія у Львові, Вища дипломатична школа у Празі, відділ органічної технології у Празі.
Роман Кахникевич	фізика промислова, геометрія, технологія, рисунки фахові	філія Академічної гімназії у Львові, Політехніка у Львові та Празі (машинний і електротехнічний відділи), вечірні курси для електромонтерів у Рогатині
Євген Нагірний	технологія, рисунки вільноручні, рисунки фахові	реальна школа у Львові, архітектурний відділ Львівської політехніки, власник архітектурного бюро
Юліан Буцманюк	рисунки	Краківська академія мистецтв, Празька академія мистецтв

Северин Пастернак	технологія, фахові рисунки, калькуляція	Гірнична академія у Пржимбрамі
Іван Василичин	теорія шевства, фахові рисунки	фахово-доповнююча школа ім. І. Пірамовича у Львові, курси пошиття взуття у Львові

Складено за: ЦДІА України, м. Львів, ф. 206, оп. 1, спр. 1671, арк. 5;
спр. 1692, арк. 1; ф. 179, оп. 4а, спр. 1527, арк. 1–9; спр. 155, арк. 17.

Організаційно-навчальний процес у Фахово-доповнюючій жіночій школі товариства “Рідна школа” у Львові. 1926–1938 рр.

Предмет	Учитель
Українська мова	Теодор Федорчак, Софія Федорчак, Іванна Левицька
Польська мова	Іванна Левицька, Олександра Крамаржівна, Софія Федорчак
Наука про Польщу	Іванна Левицька, Олександра Крамаржівна, Луць (Луцій) Лісевич
Географія	Іванна Левицька
Релігія	о. Євген Гаврилюк, о. Мирон Прийма, о. Михайло Блзовський
Книговедення	Теодор Федорчак, Стефанія Чижович, Анна Вергановська, Ірина Макарушка
Господарство	Ольга Макарушка
Гігієна	Ольга Макарушка, Гриць Дмитрів
Співи	Анна Єзерська, Олександра Щуратова, Купчинська, Євгенія Кахникевич
Руханка	Анна Єзерська, Лідія Пашкевич, Євгенія Кахникевич
Хімія	Іванна Левицька
Рисунки	Стефанія Шмігельська, Наталія Гургулівна, Ірина Макарушка
Рахунки	Теодор Федорчак, Ольга Поповичева, Іванна Левицька, Луць Лісевич, Анна Вергановська, Меланія Цегельська
Товарознавство	Анна Вергановська, Луць Лісевич, Ірина Макарушківна
Кооперація	Ольга Поповичева
Фахові заняття (практичні)	Стефанія Шмігельська, Наталія Гургулівна, Ірина Макарушківна

Складено за: ЦДІА України, м. Львів, ф. 206, оп. 1, спр. 1663, арк. 5, 8; спр. 1665, арк. 1, 5; спр. 1680, арк. 1; спр. 1688, арк. 1–12.

Кількість учнів у чоловічій фахово-доповнюючій школі в Перемишлі

Навчальні роки	Кількість учнів
1925–1926	77
1926–1927	144
1927–1928	154
1928–1929	173
1929–1930	194
1930–1931	252
1931–1932	154
1932–1933	106
1933–1934	94

Складено за: ЦДІА України, м. Львів, ф. 179, оп. 4а, спр. 1560, арк. 46.

Учительський склад та навчальні дисципліни у Фахово-доповнючій чоловічій школі товариства “Рідна школа” у Станиславові (1930-ті роки)

Учителі	Предмети викладання
Технологія	Осип Копаницький, Іван Титор, Андрій Бирович, Богдан Пристай, Павло Дутка
Кооперація	Теодор Музичишин
Рахунки	Андрій Бирович, Теодор Музичишин, Павло Дутка
Книговедення	Володимир Феданків, Теодор Музичишин, Андрій Бирович
Стилістика	Іван Титор, Роман Савицький
Українська мова	Орест Радловський, Дмитро Макогон, Андрій Бирович, Роман Савицький
Польська мова	Орест Радловський, Петро Самоверський, Андрій Бирович, Роман Савицький
Наука про Польщу	Роман Савицький, Іванна Левицька
Релігія	о. Михайло Менцінський, о. Степан Дзібій
Рисунки	Осип Копаницький, Іван Сименович, Богдан Пристай, Петро Фесюк, Теодор Пелих, Омелян Якимчук, Богдан-Зеновій Припхан, Михайло Тихонюк, Петро Франко, Богдан Полутранка
Гігієна	Володимир Янович, Роман Савицький, Ярослав Хмілевський
Історія України і наука про громадянство	Петро Самоверський, Роман Савицький

Складено за: ЦДІА України, м. Львів, ф. 206, спр. 2353, арк. 47; ф. 179, оп. 4а, спр. 272, арк. 1–7; спр. 1615, арк. 9.

*Динаміка чисельності учнів Приватної професійної жіночої школи сестер
Василянок у 1929–1939 рр.*

Навчальний рік	Кількість учнів
1928–1929	18
1929–1930	46
1930–1931	57
1931–1932	47
1932–1933	70
1933–1934	85
1934–1935	71
1935–1936	70
1936–1937	86
1937–1938	110
1938–1939	97

*Складено за: ЦДІА України, м. Львів, ф. 179, оп. 4а, спр. 1509, арк. 5;
спр. 1513, арк. 29.*

Учительський персонал і навчальні дисципліни у Приватній ремісничій жіночій школі кооперативу “Труд” у Львові (1930-х рр.)

Українська мова	Г. Залізняка (директор), О. Крамарж
Релігія	о. П. Хомин
Історія і географія	І. Левицька
Рахунки	С. Базилевич
Польська мова,	О. Крамарж
Наука про громадянство	В. Яцкевич
Товарознавство	В. Яцкевич
Бухгалтерія (рахунки)	В. Яцкевич
Крій, шиття, моделювання	М. Максимович
Кравецтво, верстати шкільні	Е. Олесницька
Гімнастика	Й. Мамчак
Домашнє господарство	О. Лещинська
Рисунки	М. Морачевська

Складено за: ЦДІА України, м. Львів, ф. 179, оп. 4а, спр. 1664, арк. 1–3;
спр. 1667, арк. 17.

ДОДАТОК № 42

*Екзаменаційні питання з української мови
у Приватній купецькій гімназії товариства “Рідна школа” у Львові*

1. Пристань – це вікно у світ.
2. Ідеал провідника народу в поемі Івана Франка “Мойсей”.
3. Культурні і господарські цінності, що їх вносить кооперація в наше сільське життя.
4. Ідеалістичні і матеріалістичні концепції в поемі “Мойсей” Івана Франка.
5. Господарські проблеми в повістях І. Левицького, П. Мирного, І. Франка.
6. Найбільшу вартість має для нас те, що здобуваємо власним зусиллям.

*Екзаменаційні питання з господарських відомостей
у Приватній купецькій гімназії товариства “Рідна школа” у Львові*

1. Господарське положення Польщі.
2. Польща і Англія (торговельні відносини).
3. Характеристика торговельного балансу Польщі.
4. Умови розвитку промисловості в Польщі.
5. Польща і Німеччина (порівняння і стосунки торговельні).
6. Клімат Польщі і його вплив на господарське життя.
7. Акційна спілка і кооператив – порівняння.
8. Реклама: її осередки і значення.
9. Карпати: їх поділ і значення.
10. Податки.
11. Торговельно-промислові палати
12. Комунікація Польщі, Львів – як комунікаційний центр.
13. Рільництво в Польщі (продукція, годівля).
14. Економічний розвиток Європи.
15. Характеристика різних галузей промисловості.
16. Адміністративний поділ Польщі.

Джерело : ЦДІА України, м. Львів, ф. 179, оп. 4а, спр. 2266, арк. 48–52.

Навчальний процес у Львівській купецькій гімназії
(кінець 1930-х років)

№	Предмети	Класи			Учителі
		К-ТЬ ГОД.			
		I	II	III	
<i>А. Фахові</i>					
1.	Організація і техніка торгівлі	6	6	6	Василь Кисілевський, Зенон Котович, Антін Ковалисько
2.	Техніка реклами	2	4	4	Северин Пастернак
3.	Товарознавство	6	3	4	Северин Пастернак, Любомир Савойка
4.	Господарська географія	3	2	3	Ігор Федів, Василь Кисілевський
5.	Сучасні господарські проблеми	–	–	–	Ігор Федів, Ілля Витанович, Володимир Несторович
6.	Торговельна арифметика	3	2	2	Амброз Березовський, Зенон Котович, Антін Ковалисько
7.	Книговедення	3	3	2	Зенон Котович, Амброз Березовський, Володимир Несторович
8.	Стенографія	2	2	2	Тимотей Білостоцький
9.	Писання на машинах	–	–	2	Тимотей Білостоцький
10.	Кооперація	1	2	4	Ілля Витанович
<i>В. Допоміжні, пов'язані з фахом</i>					
11.	Природознавство	2	2	2	Петро Біланюк, Дарія Витанович
12.	Іноземна мова з кореспонденцією	4	4	3	Тимотей Білостоцький, Ірина Лежогубська
13.	Наука про сучасну Польщу	–	–	2	Степан Кміцикевич
<i>С. Допоміжні, безпосередньо не пов'язані з фахом</i>					
14.	Релігія	2	2	2	о. Мирослав Харина
15.	Українська мова	3	3	3	Ірина Лежогубська, Євген Пеленський
16.	Польська мова	3	3	3	Євген Пеленський
17.	Історія	3	3	–	Степан Кміцикевич, Ілля Витанович
18.	Математика (рахунки)	–	2	2	Григорій Денека, Уляна Сітницька
19.	Руханка	2	2	2	Зенон Котович, Марія Охримович, Тимотей Білостоцький
20.	Гігієна	–	–	1	Володимир Щуровський та Стефанія Коренець

*Складено за: ЦДІА України, м. Львів, ф. 206, оп. 1, спр. 1404, арк. 3;
спр. 1408, арк. 12–33; спр. 1409, арк. 1–2.*

*Учительський персонал та навчальні дисципліни у Приватній однорічній
коєдукаційній торговельній школі українсько педагогічного товариства
“Рідна школа” в Яворові у 1930-их роках.*

Предмети викладання	Учителі
Кооперація	Михайло Дябога, Степан Каламунецький, Іван Костюк
Торговельна арифметика	Михайло Дябога, Ірена Шипайло
Товарознавство	Михайло Дябога, Ірена Шипайло
Книговедення, кореспонденція	Михайло Дябога, Ірена Шипайло, Степан Каламунецький, Іван Велигорський
Українська мова	Іван Велигорський, Василь Хомицький, Микола Хомутник, Іван Костюк
Німецька мова	Іван Велигорський, Омелян Назаревич
Польська мова	Микола Хомутник, Іван Костюк, Олександра Пачовська, Дмитро Козій
Організація і техніка торгівлі	Степан Каламунецький, Іван Велигорський
Господарська географія	Михайло Дябога, Теодозій Ставничий
Наука про Польщу	Степан Фарина
Релігія	о. Микола Кушпіт, о. Михайло Жеплинський
Техніка реклами	Степан Каламунецький, Василь Пронь
Гігієна (і лікарський нагляд)	Степан Кушнір
Співи	Іван Гуцуляк, Іван Костюк
Писання на машині	Степан Каламунецький, Іван Велигорський
Тілесні вправи (руханка)	Роман Левицький, Уляна Сітницька, Микола Хомутник, Петро Франко, Надія Хаджай

Складено за: ЦДІА України, м. Львів, ф. 206, спр. 2684, арк. 5, 8, 28; ф. 179, оп. 4а, спр. 2451, арк. 23, 49–50.

*Учительський персонал Приватного кооперативного ліцею РСУК
у 1938–1939 н. р.*

Учителі	Освіта	Предмет викладання
Ілля Витанович	філософські студії Українського таємного університету, Львівського університету, доктор	кооперація, історія, наука про сучасну Польщу, суспільна економія
Тимотей Білостоцький	Академічна гімназія у Львові, Львівський університет	писання на машинці, співи, тілесні вправи, стенографія
Володимир Фігол	теологічні студії у Львові та Інсбруку (Австрія)	релігія
Теодор Лашовський	диплом Вищої торговельної школи у Кракові	товарознавство, господарська географія
Фаліна Любінецька	диплом учительки середніх шкіл, свідоцтво закінчення однорічних торговельних курсів для абітурієнтів	польська мова
Ірена Кучма	диплом магістра загального відділу Львівської політехніки	математика
Євген Пеленський	український відділ державної польської класичної гімназії в Стрию, філософський факультет Львівського університету, доктор	українська мова
Михайло Прийдун	диплом Вищої торговельної школи в Познані, педагогічні курси для учителів фахових шкіл у Львові	організація і техніка кооперації
Марія Роздольська-Потурнякова	диплом учительки середніх шкіл, курси торговельної кореспонденції	німецька мова, англійська мова
Францішек Свістель	Академічна гімназія у Львові, правничі студії у Львівському і Віденському університетах, Вища торговельна школа у Відні	правознавство
Роман Ільницький	диплом Академії торгівлі заграничної у Львові	книговедення, торговельна арифметика

Марія Охримович	диплом учительки тілесних вправ	тілесні вправи
Марія Анна Фігол	диплом лікаря, дозвіл на лікарську практику	лікар
Йозеф Філас	диплом лікаря, дозвіл на лікарську практику	лікар

Складено за: ЦДІА України, м. Львів, ф. 179, оп. 4а, спр. 665, арк. 24–25.

*Уривок з допису, як працює господарсько-садівнича українська школа
“Просвіти” в Милуванні, надрукований влітку 1938 р. у часописі “Неділя”
(ч. 31, з 14 серпня 1938 р.)*

У цьому шкільному році є в цій школі 48 учнів. Усі – сини села, віком від 18 до 24 літ, серед них 6 із Волині та Полісся, 3 з Лемківщини та з інших, разом 22 повітів. Сам Бобрєцький повіт має 8 учнів.

Оце їх кляса: простора і соняшна саля з великими вікнами. Лавки йдуть ступнями вгору, на стінах малюнки – расова худоба й коні, господарські рослини, шкідники. За стіною канцелярія з великими шафами, повними господарських книжок, зі збірками научного приладдя, хемікалій, мінералів, метеликів і хрущів, з десятками мап і поглядових картин. За канцелярією – мешкання управителя школи і їдальня вчителів. Це – перший поверх. На другому є спальні учеників і мешкання вчителів, на третьому – шпиталик і ще дві кімнати. В партері кухня, їдальня учнів, магазин харчів, мешкання.

На павзі цей триповерховий будинок – наче великий вулик. Потім дзвінок – і всі йдуть у клясу. Від 8 до 12 вранці є виклади, і хоч усі учні світу відпочивають, а на дворі жнивне сонце – тут праця не спиняється ні на момент.

Учні слухають, нотують, випитують. По чотири години кожного дня 11 місяців озброюють їх у фахове знання: як влаштувати й вести малі господарства, о тайни рослинної продукції, отже, рільництво й городництво, такі ж тайни тваринної продукції. Попри те засвоюють учні основні вістки з права й адміністрації, господарську рахунковість, основи гігієни. Українська мова й історія, польська мова, спів і руханка доповняють програму теоретичних наук.

Це вранці. Після обіду, на який кличе всіх дзвінок (учні ведуть кухню кооперативно, змінюючись що два-три тижні), гуртами по 5–6 учнів розділюються на практичні заняття: в роботі перевіряють заслухане і вивчене. І ось ви їх зустрінете: на інспектах, де в вазончиках усякі пальми і південні городовини, на пасіці, що має всі роди вуликів, у саді, на

величезному городі, що має незвичайну ярину і повно всяких овочевих кущів, на квітниках та в великій шкільці дерев. А обора? Це великі стайні, чисті, як хата в доброї господині, зразково влаштовані, хлів, курник, кріликарня і стодола. В цифрах: 10 расових корів, розплідник і телята, 5 коней, 10 безрог раси, 300 червоних расових курок-кармазинів і 150 різних порід кріликів. У стодолі всі хліборобські машини. Є на чому вчитися годівлі, контролю молочності, і господарства є на чому навчитися. Милуванська школа має 200 моргів поля, а на них усі роди збіжжя та хліборобських культур.

Гуртками під проводом учителів, що показують, перевіряють, доглядають, відбувається фахова заправа майбутніх сільських взірцевих господарів.

Так день у день праця. В 7-ій годині вечором кінчиться робочий день. Потім книжка, газета, спів, хор, власна кооперація – інша громадянська заправа. Учні мають вийти з тої школи не тільки спеціалістами хліборобства, але й першорядними громадянами. І такими є всі ті, що покінчили милуванську школу “Просвіти”, такими зустріните їх усюди по селах.

Заслуга того, що сьогодні милуванська школа є одною з найкращих у Польщі, високо прибутковим підприємством і справжньою кузнею молоді селянської генерації – у великій мірі залежна від учителів школи. Директор інж. Михайло Панашій, абсолювент високих хліборобських шкіл Заходу, інж. Степан Онищук, незвичайний спеціаліст хліборобства і зразок пильного вчителя, інж. С. Гресько, знавець годівлі, д-р ветеринарії В. Юзов’як, д-р Михайло Яківчик – лікар, вчителька співу п. Міля Павлик – це не тільки виховники й фахівці, але й батьки та приятелі учнів. Таких щирих взаємин між учителями й курсантами, як у цій школі, нема в ніякій іншій школі.

І ось короткий погляд на один з верстатів національної праці та культури. Щорік виходять з нього нові, модерні селяни, жаль тільки, що по 50, а не бодай по 100 або 200. Можливо, тому, що школа “Просвіти” працює тихо без реклами. А повинно б і без реклами інакше бути, бо 18 злотих

місячно на харч і 7 зл на науку може роздобути кожний середній селянин, який бажає своїм дітям добра і турбується їх майбутнім. Завданням інтелігенції і всіх свідомих людей – пропагувати милуванську школу. Ми – хліборобський народ, і чим вища наша хліборобська культура, тим ясніші будуть дні наші й тих, що прийдуть по нас...”.

Джерело: ЦДІА України, м. Львів, ф. 206, оп. 1, спр. 350, арк. 3–4.

Учительський у Державному сільськогосподарському ліцеї у Черниці 1935–1939 рр.

Вчитель	Професія	Освітній напрям	Предмети викладання
Михайло Холевчук	директор, ветеринар, інженер	ветеринарний, рільничий	годівля тварин, ветеринарія
Євгеній Брилинський	учитель, інженер, керівник фільварка	рільничий	фізика, математика, економіка господарства, хвороби рослин, управа рослин, рільнича інженерія (з машинознавством), організація господарств, наука про ґрунти
Борис Іваницький	учитель, лісничий, городник	лісничий	ботаніка, зоологія, лісництво, городництво і садівництво, хвороби і шкідники рослин, рільнича інженерія
Василь Іваницький	учитель	хімічний	фізика, хімія, математика
о. Зеновій Павлович	учитель	теологічний	релігія
Адольф Рашин	учитель	гуманітарний	польська, українська, німецька мови, тілесні вправи, військова підготовка, наука про суспільство
Богдан Савчак	учитель	правничий	право
Іван Шварц	лікар	медичний	гігієна

Складено за: ЦДІА України, м. Львів, ф. 179, оп. 4а, спр. 1848, арк. 11–12; спр. 1849, арк. 2, 10.

*Учительський персонал та предмети викладання на приватних
молочарських курсах
“Маслосоюз” у Стрию. 1933–1939 рр.*

Учителі	Предмети
Микола Хомишин	молочарська хімія і бактеріологія, сироварство, годівля тварин, управа рослин
Олекса Лис	молочарство (про молоко і малярство)
Михайло Хроновят	організація молочарської кооперативи
Ярема Весоловський	молочарські машини, знаряддя і будівництво молочарень
Василь Лопатнюк	книговедення
Василь Теслик	наука про Польщу
о. Ілля Гаврилишин	релігія
Василь Дмитречко	гігієна

Складено за: ЦДІА України, м. Львів, ф. 179, оп. 4а, спр. 2726, арк. 132; спр. 2727 арк. 1–38.

*Лист директора Секції студентів високої торговельної школи при УГА в Празі Василя Чайлі до Дирекції товариства “Сільський господар” у Львові.
(1922 р.)*

Прага, 5 лютого, 1922

Хвальна Дирекціє!

Секція студентів високої торговельної школи в Празі, яка числить коло 70 членів, має честь отсим звернутися до Вас з проханням о уділення їй деяких інформацій. Члени її, не маючи змоги через політичні причини студіювати в ріднім краю, користуються зараз гостинністю чехів та на їх високих школах набирають фахового знання, якого у нас серед нинішних обставин не могли б досягнути.

На тім однак наше завдання не кінчиться. Ми, як українці, ні на хвилину не забуваємо тут на чужині, що нашим обов'язком є працювати для економічного піднесення рідного краю. Свідомі цього завдання, ми заздалегідь хотіли б пізнати економічні обставини і потреби нашого краю, а заразом довідатись про характер і напрям Вашої праці з метою повернення економічної незалежності нашої Батьківщини. Щоби працювати згідно з вимогами теперішніх обставин для загального добра, ми дозволяємо собі прохати Вас про надання нам деяких вказівок, в чому саме маємо спеціалізуватися під час наших вищих торговельних студій, та в який спосіб могли б ми вже тепер з Вами співпрацювати.

Дякуючи вперед за інформації, яких віримо не схоче Ваша пов. Інституція нам відмовити.

Остаю

з повагою і пошаною

За Виділ:

Василь Чайля

Секції студентів високої

Голова
Ч. С. Р.

торговельної школи при “УГА” в

Джерело: ЦДІА України, м. Львів, ф. 302, оп. 1, спр. 118, арк. 4.

Протокол

оцінки експонатів Комісії Пасічної Секції української сільськогосподарської Вистави в дні 29.IX.1927 р. о год. 12–14.

Склад оціночної комісії: о. Микола Гошовський, Фалниш як голова, Євген Архипенко – редактор часопису “Сільський світ”, о. Василь Пилипчук, Іван Мартинків – управитель дібр у Ветлині як члени.

Комісія рішила одноголосно нагородити:

а) дипломом вистави:

1. Товариство “Пасічна спілка” зі Львова – за взірцеву організацію збуту продуктів українського пасіництва та виріб знаменитої штучної вощини.

2. Пасічне товариство “Рій” у Львові – за успішну організацію взірцевої української пасіницької праці та виготовлення “українського вулика”.

3. Євгена Архипенка зі Львова – за видатну творчу видавничу працю на полі пасічної літератури.

4. Івана Марцінка з Ветлини за визначну дотеперішню діяльність на полі українського бджільництва та за надіслані на виставу питні меди.

5. Івана Гаврана з Корчина – за майстерний вулик Дадана.

Похвальним листом вистави:

1. Євгена Білинського зі Збаража – за уміле ведення великої пасіки.

2. Івана Білинського з Пчан – за овочеві вина.

3. Івана Шквірка з Верхні – за вулики і модель з перевезення пасіки.

4. Івана Блажкевича з Денисова – за вулик Дадана.

5. Панька Питлика з Тяпчі – за слов’янські вулики з надставками.

6. Стася Микетима з Угольної – за майстерний вулик.

7. о. Богдана Охримовича з Завадова – за віск, питні меди й овочеві вина.

8. о. Северина Ямінського з Довгого – за майстерно виконану колонку

з воску.

9. Степана Лозу зі Стрия – за гарно уладжені слов'янські вулики.

10. Тимка Шпінду з Балич подорожних – за мед.

11. о. Юрія Боднара з Яйковець – за вулик власного помислу.

12. Теодора Романкова з Вербова – за вина овочеві.

13. Василя Петриканика зі Стинави Нижної – за солом'яний вулик
Дадана.

Запропонувати до наділення золотою медалею Міністерства

Рільництва:

1. Товариство “Пасічничча спілка” зі Львова

2. Пасічничче товариство “Рій” зі Львова

В Стрию, дня 29.IX.1927 р.

Джерело : Протокол // Сільський господар. – 1927. – 1 листопада. – С. 262.

Протокол

оцінки Комісії для Народного мистецтва і домашнього промислу української сільсько-хліборобської вистави в Стрию, яка відбулася в дні 30. ІХ. 1927 р. о год. 10–12. Склад комісії: Весоловська Марія (голова) – Стрий, Павликівська Ірена – Львів, Кульчицька Олена – Перемишль, Заячківський Микола – Львів, Лев Лепкий – Львів.

Комісія вирішила одноголосно признати:

а) диплом вистави:

1. Бачинській Ользі (Стрий) – за збірку вишиванок.
2. Кульчицькій Ользі (Перемишль) – за килими.
3. “Українському народному мистецтву” (Львів) – за поширення народного мистецтва.
4. “Гуцульському мистецтву” (Косів) – за килими.

б) похвальний лист

1. Товариству українських жінок (Стрий) – за етнографічну збірку народних вишивок.
2. Костиркові Карлові (Стрий) – за артистичну декорацію зали власними артистичними виробами.

Стрий, дня 30 вересня 1927 р.

Джерело : Протокол // Сільський господар. – 1927. – 1 листопада. – С. 265

*Українські підприємства, які рекламували свою продукцію на Ярмарку
українських промислових виробів 4–15 березня 1936 р. у Львові*

№	Назва	Виріб
1.	“Альое”	косметика (креми, пудра), пральний порошок, зубна паста
2.	“Ароза”	споживчі товари
3.	“Ас”	хлібо-булочні вироби
4.	“Астрон”	свічки
5.	“Атра”	чорнило, клей
6.	“Бібльос”	паперові вироби
7.	Брилинський	дзвони
8.	Бумба (Сколе)	рами, касети
9.	Бучківський	велосипеди
10.	“Верховина”	килимарсько-ткацькі вироби
11.	“Веселка”	нитки для вишивання
12.	“Гуцульщина” (Косів)	різьбярські вироби, вишивки
13.	Галан Ст. (Глиняни)	килими
14.	“Гар”	гребінці, дзеркала, погруддя Шевченка і Франка
15.	“Декоро”	картонні і паперові вироби
16.	“Дендра”	кілки шевські
17.	“Достава”	дзвони, дзвінки, фелони
18.	Дудин (Ходорів)	щітки
19.	“Елегант”	паста, шварц, мастила до підлоги
20.	“Ергон”	радіоприймачі
21.	“Етан”	лак, крейда, арабська гума
22.	Жуковський	ручні жіночі вироби
23.	“Золотий колос”	хлібо-булочні вироби
24.	“Індохіна”	чай і какао (пакування)
25.	“Калина”	паперці і тутки
26.	“Карпати” (Станиславів)	паперові торбинки
27.	“Керос”	свічки
28.	“КІР”	відділи: будівельний – плани; електричний – радіоприймачі; фабричний – батареї “Е-ко”
29.	“Комета”	ляне і бавовняне полотно, рушники, завіси, лежаки
30.	“Мак”	капелюшки, рукавички, квіти
31.	“Маслосоюз”	молочна продукція

32.	Інж. Райтарівський	техніка, залізні конструкції, механічні верстати
33.	“Міка”	приправи
34.	“Мота”	порошок для миття, прання, чищення
35.	“Народна торгівля”	насіння, вино, мед (гуртівня)
36.	“Око”	кераміка
37.	Онисько	порцеляна
38.	Пасічничка спілка	штучна вощина, пасічниче обладнання
39.	“Пласт”	спортивне приладдя, порошки до печива
40.	“Продукція”	повидло
41.	“Рій”	штучна вощина, пасічничі прилади
42.	“Сільва”	хімічні продукти: порошок, паста для чищення металу
43.	“Союзний базар”	чорнило, шкільне приладдя
44.	“Суспільний промисл”	цикорій “Луна”, підмінки кави “Пряжінь”, солодова кава “Луна”
45.	“Те-Ба”	шкіряні вироби
46.	“Титан”	оцет
47.	“Українська культура”	образи, портрети
48.	“Фамоза”	мило для гоління, миття, пудра для дітей
49.	“Фортуна нова”	цукерки, шоколад, андрути
50.	Хамула	килими, хідники, лянні вироби
51.	“Хром”	хутро
52.	“Центросоюз”	мило

Складено за: Стаємо сильною ногою на ґрунт життя // Наш прапор. – 1936. – 11 березня. – С. 4; 13 березня. – С. 3; 16 березня. – С. 4; 18 березня. – С. 3; 20 березня. – С. 3; 23 березня. – С. 3.

Перелік видавництв, які брали участь у Виставці книг та преси в
 Коломиї
 9–17 грудня 1934 р.

Видавництва	Місце видання
1. Товариство “Просвіта”	Львів
2. Книгарня НТШ	Львів
3. Воєнно-історичне товариство	Варшава
4. Український науковий інститут	Варшава
5. Український видавничий фонд	Прага
6. Український технічно-господарський інститут (УТГІ)	Подєбради
7. Союз інженерів	Подєбради
8. Видавництво Івана Солянича	Едмонтон (Канада)
9. Товариство “Сільський господар”	Львів
10. Видавництво “Хортиця”	Львів
11. “Українська преса”	Львів
12. “Діло”	Львів
13. “Нова Хата”	Львів
14. “РСУК”	Львів
15. “Вістник”	Львів
16. “Мета”	Львів
17. “Дзвони”	Львів
18. “Вільне козацтво”	Львів
19. “Богословія”	Львів
20. “Архиепархіяльні відомости”	Львів
21. “Торбан”	Львів
22. “Русалка”	Львів
23. “Рідна школа”	Львів
24. “Терем”	Львів
25. “Назустріч”	Львів
26. “Нове село”	Львів
27. “Власна допомога”	Львів
28. “Дажбог”	Львів
29. “Хліборобський шлях”	Львів
30. “Бібльос”	Львів
31. “Просвіта”	Ужгород
32. “Жіноча доля”	Коломия
33. “Чорногора”	Коломия
34. Видавнича Спілка Українського Народного Учителства	Коломия
35. “Око”	Коломия

36. Літографічне підприємство “Унія”	Львів
37. “Батьківщина”	Львів
38. “Українська культура”	Львів
39. “Українська реклама”	Львів
40. Видавництво Миколи Матвійчука	Львів
41. “Союзний базар”	Львів
42. “Донцових”	Львів
43. “Нове життя”	Львів
44. “Великий луг”	Львів
45. “Сокіл-Батько”	Львів
46. “Наша слава”	Коломия

Складено за: Кульчицький Л. Бюлетень Виставки української книжки. Перед Виставкою української книжки в Коломиї в днях від 9–17 грудня 1934 р. / Лев Кульчицький // Голос з над Буга. – 1934. – 25 листопада. – С. 3.